АРХИВЪ

ЮГО-ЗАПАДНОЙ РОССІИ,

ИЗДАВАЕМЫЙ

КОММИССІЕЮ ДЛЯ РАЗБОРА ДРЕВНИХЪ АКТОВЪ,

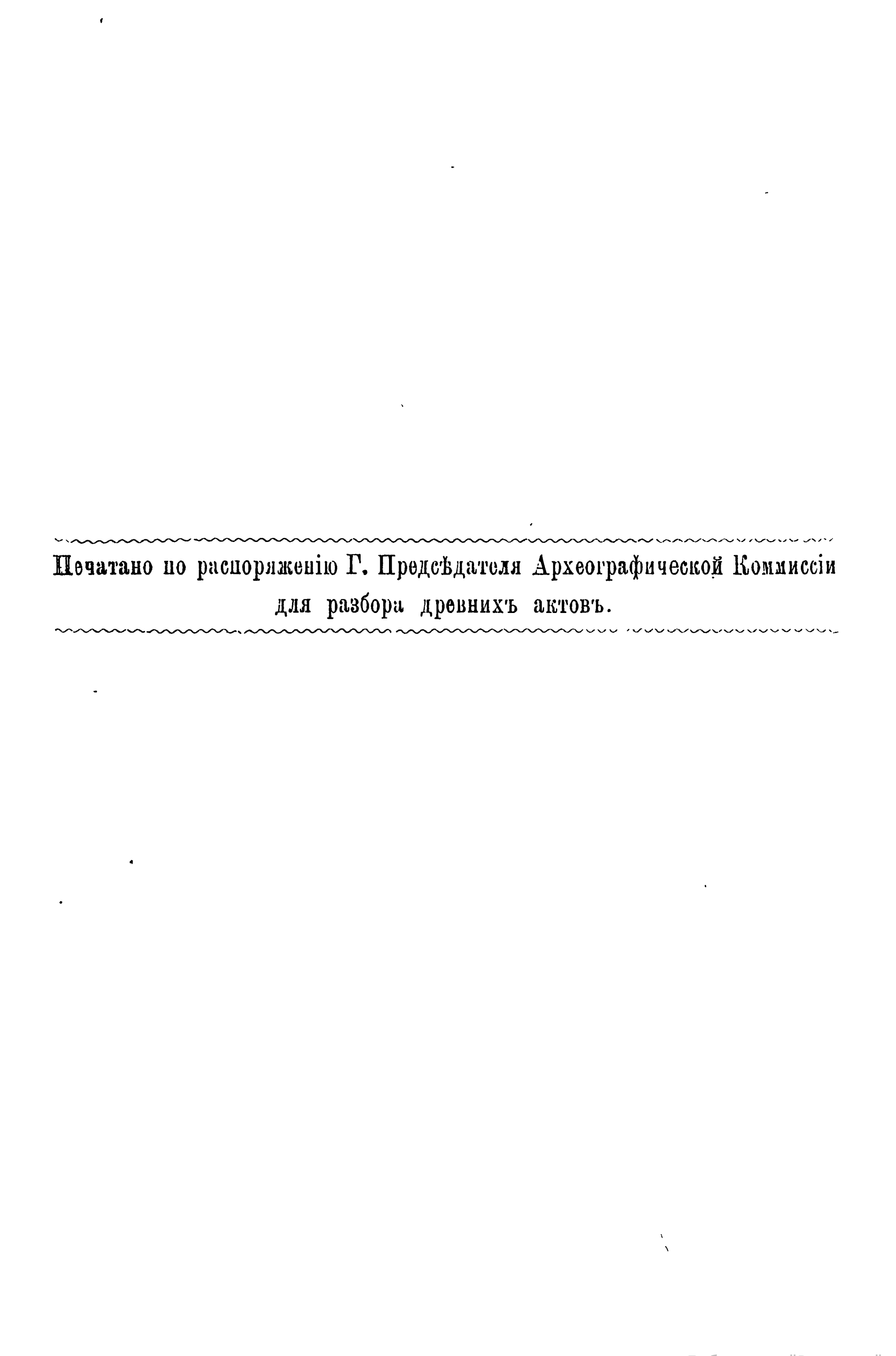
состоящей при Кіевскомъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генералъ-Губернаторѣ.

ЧАСТЬ ПЕРВАЯ,

ТОМЪ IX.



КІЕВЪ.
Типографія Г. Т. Корчакъ-Новицкаго, Михайловская улица, домъ № 4
1893.



Печатано по распоряженію Г. Предсѣдателя Археографической Коммиссіи для разбора древнихъ актовъ.

ЛИѲОСЪ,—

полемическое сочиненіе, вышедшее изъ Кіево-печерской типографіи въ 1644 году.

Въ ряду южно-русскихъ полемическихъ сочиненій XVII в. *Лиѳосу* (1644 г.) принадлежитъ одно изъ видныхъ мѣстъ, какъ по научнымъ его достоинствамъ, такъ и по важности содержанія, представляющаго богатый матеріалъ не только для литургиста, но и *для историка*. Потребность въ переизданіи этого памятника, сдѣлавшагося въ настоящее время значительною библіографическою рѣдкостію, давно чувствовалась,—о чемъ не разъ и заявлялось. Кіевская Археографическая Коммиссія ко дню пятидесятилѣтняго юбилея своей дѣятельности нашла возможнымъ удовлетворить этой потребности. Къ издаваемому ею *Лиѳосу* присоединены въ подстрочныхъ приложеніяхъ и собственноручныя замѣчанія Саковича къ разнымъ мѣстамъ этого памятника, сдѣланныя на экземплярѣ, до послѣдняго времени находившемся въ библіотекѣ Варшавскаго университета.

О *Лиѳосѣ*, кромѣ небольшой статьи Е. М. Крыжановскаго, помѣщенной первоначально въ *Руководствѣ для сельскихъ пастырей* за 1860 г., а затѣмъ перепечатанной въ собраніи его сочиненій (т. I, стр. 213—240), нѣтъ спеціальныхъ изслѣдованій. Предваряющая самый памятникъ статья о немъ имѣетъ въ виду хотя отчасти восполнить этотъ пробѣлъ въ нашей литературѣ.

I.

Общій взглядъ на литературную полемику между православными и латино-уніатами въ концѣ XVI и первыя десятилѣтія XVII в.—Временное прекращеніе этой полемики съ воцареніемъ Владислава IV-го; причины этого явленія.—Авторъ Перспективы, противъ которой направленъ былъ *Лиѳосъ*,—Кассіанъ Саковичъ: біографическія о немъ свѣдѣнія, характеризующія его личность.—Перспектива Саковича и ея содержаніе.

Литературная полемика, быстро разгорѣвшаяся въ Литовско-Польскомъ государствѣ между православными и латино-уніатами въ концѣ XVI столѣтія, съ неослабнымъ рвеніемъ продолжалась и въ первыя десятилѣтія слѣдующаго вѣка,—до вступленія на польскій престолъ Владислава IV. Этому содѣйствовали: не прекращавшіяся со стороны поборниковъ папизма и уніи усилія привлечи въ свой лагерь православныхъ, со стороны послѣднихъ достойная похвалы ревность защитить праотцевскую вѣру и тѣсно связанную съ нею русскую народность отъ такого враждебнаго на нихъ натиска, наконецъ разнообразные поводы къ религіознымъ несогласіямъ между тѣми и другими, выдвигаемые самымъ ходомъ историческихъ событій того времени. Можно констатировать, что ни одно выдающееся религіозное явленіе въ западно-русскихъ областяхъ въ концѣ XVI и началѣ XVII столѣтій. не ускользало отъ вниманія тоговременныхъ полемистовъ и такъ или иначе, подъ разными углами зрѣнія, отражалось въ ихъ произведеніяхъ.

Означенная полемика, сравнительно объективная и спокойная на первыхъ порахъ по своемъ возникновеніи,—до

оффиціальнаго провозглашенія религіозной уніи на Брестскомъ соборѣ,—съ этого времени, въ большинствѣ случаевъ, принимаетъ страстный и жгучій характеръ. Къ вопросамъ религіознымъ примѣшиваются счеты личные. Южноруссы, возмущенные коварнымъ отступничествомъ отъ праотцевской вѣры своихъ архипастырей, не скупятся на обидные для нихъ эпитеты и съ безпощадною откровенностію разоблачаютъ прежнюю, далеко не безъукоризненную ихъ жизнь. Такой же страстный характеръ привносится православными и въ полемику противъ самого католицизма, представители котораго иногда характеризуются въ ней съ тою язвительностію, какую можно встрѣтить только въ наиболѣе непріязненныхъ для Римской церкви протестантскихъ сочиненіяхъ. Въ свою очередь и новые союзники Рима—уніаты—съ озлобленіемъ, свойственнымъ перебѣжчикамъ, начинаютъ нападать на православную церковь и ея представителей, клевещутъ на послѣднихъ, вторгаются въ ихъ частную жизнь, обвиняютъ въ государственной измѣнѣ, и т. п. Особенно усилилось озлобленіе между обѣими, религіозно-разрозненными сторонами, со времени пріѣзда въ юго-западную Русь іерусалимскаго патріарха Өеофана и возстановленія имъ здѣсь высшей православной іерархіи,—каковое обстоятельство, сколь желательное для православныхъ, столь же не соотвѣтствовавшее замысламъ латино-уніатовъ, дало поводъ къ составленію тѣми и другими цѣлаго ряда полемическихъ сочиненій, переполненныхъ обоюдными нападками, бранью, разоблаченіями, инсинуаціями, и т. п. Не отличалась спокойствіемъ и полемика, возникшая по поводу измѣны православію полоцкаго архіепископа Мелетія Смотрицкаго и продолжавшаяся около пяти лѣтъ (1628—1632 г.), почти до самой кончины Сигизмунда III.

Смерть означеннаго короля и слѣдовавшіе за нею конвокаціонный и избирательный сеймы послужили для право-

славныхъ и латино-уніатовъ новыми побужденіями къ составленію полемическихъ сочиненій, имѣвшихъ значеніе какъ бы справочныхъ книгъ при рѣшеніи на сеймахъ спорнаго вопроса о правахъ православія и уніи; но вскорѣ послѣ этого, со вступленіемъ на польскій престолъ Владислава IV, литературная борьба между враждующими сторонами на довольно долгое время почти вовсе прекращается, и мы можемъ усматривать только слабые и робкіе слѣды ея.

Это, по видимому, странное явленіе обусловливалось перемѣною, съ вопареніемъ Владислава IV, правительственныхъ взглядовъ на дѣло уніи въ Литовско-Польскомъ государствѣ и, соотвѣтственно сему, перемѣною и правительственныхъ мѣропріятій къ установленію отношеній между православными и уніатами.

Извѣстно, что польскіе патріоты, содѣйствуя введенію въ западно-русскихъ областяхъ уніи, ожидали отъ нея благопріятныхъ для своего отечества послѣдствій: они думали, что объединеніе южно-руссовъ съ поляками въ религіозномъ отношеніи тѣснѣе скрѣпитъ между ними союзъ политическій и тѣмъ упрочитъ за Польшею ея территоріальныя пріобрѣтенія. Но на дѣлѣ вышло иначе. Унія, вмѣсто ожидаемаго отъ нея государственнаго благоустройства, неуклонно вела къ послѣдствіямъ совершенно противоположнымъ. Будучи дѣломъ далеко не всего южно-русскаго народоселенія, она вносила новую рознь въ государственный организмъ Рѣчи Посполитой, раздѣливши значительную часть ея подданныхъ на два враждебныхъ лагеря и служа для нихъ источникомъ нескончаемыхъ пререканій, обоюдныхъ оскорбленій, возмущеній, и т. п.; покровительствуемая правительствомъ, имѣвшимъ во главѣ короля-фанатика, и вводимая насиліемъ, выражавшимся въ разнообразныхъ ограниченіяхъ правъ и привиллегій Греко-Восточной церкви,—она давала православнымъ многочисленные поводы къ протестамъ противъ правитель-

ственныхъ мѣропріятій и наводила нѣкоторыхъ ревнителей православія на мысли о политическомъ союзѣ съ Польшею, далеко не соотвѣтствовавшія указаннымъ желаніямъ и ожиданіямъ польскихъ патріотовъ. Волынскій чашникъ Лаврентій Древинскій въ извѣстной своей рѣчи, произнесенной на сеймѣ 1620 г., перечисливъ всевозможныя притѣсненія, которыя испытываютъ православные южно-руссы, вслѣдствіе покровительственнаго отношенія польскаго правительства къ уніи,—не обинуясь, заявлялъ: „Какъ могутъ (православные) въ защиту державы его королевской милости преградою груди свои представить? Какъ могутъ усиліе свое къ доставленію вѣчнаго мира употребить,—внутренняго въ домѣ своемъ покоя не имѣя? Съ какою искренностію, мужествомъ, ревностію, горящія стѣны отечества своего угашать начнутъ,—внутренняго пламени пылающихъ домашнихъ стѣнъ угасаемыхъ не видя?"—Рѣчь энергичнаго защитника праотцевской вѣры заканчивалось многознаменательнымъ предостереженіемъ польскому правительству, — именно: если справедливыя требованія православныхъ объ успокоеніи ихъ религіи не будутъ удовлетворены, то они „принужденныхъ себя увидятъ съ пророкомъ возопить: *суди ми, Боже, и разсуди прю мою!*" [1]) Мнѣніе Древинскаго по данному вопросу раздѣлялось и другими ревнителями православія. Львовскіе православные мѣщане въ инструкціи, данной своему уполномоченному, отправляемому на Варшавскій сеймъ 1609 г., заявляли, что если ихъ положеніе, какъ людей, угнетенныхъ *„ярмомъ надъ египъскую неволю"*, не будетъ королемъ облегчено,—то имъ остается одно—просить *„волного листу о перестя до Волохъ"*. Правда, православные мѣщане отозвались объ этомъ намѣреніи, какъ о *шуткѣ* (жартѣ); но сами наз-

---

[1]) Историческое извѣстіе о возникшей въ Польшѣ уніи, *Бантышъ-Каменскаго*, изд. 1, стр. 69 и слѣд.

вали ее *злою шуткою* [1]) Дѣйствительно, для этой шутки унія, съ ея „опрессіями, обухами и тюрьмами", представляла очень благопріятную почву,—и послѣ пріѣзда патріарха Ѳеофана въ Кіевъ, когда польское правительство воздвигло гоненіе на возстановленную патріархомъ южно-русскую православную іерархію, нѣкоторые изъ видныхъ представителей послѣдней, *не шутя*, стали обращать свои взоры на сосѣднее, единовѣрное и единоплеменное Московское государство.

Такія, неблагопріятныя для Польской Короны послѣдствія отъ введенія уніи не могли ускользать отъ вниманія лучшихъ государственныхъ людей того времени и изъ среды поляковъ. Литовскій канцлеръ Левъ Сапѣга въ письмѣ своемъ къ одному изъ на болѣе фанатичныхъ представителей уніатской церкви, Іосафату Кунцевичу, порицая его жестокіе поступки съ православными, прямо называютъ унію *сварливою и безпокойною подругою, причиняющею многочисленные раздоры и поношенія, неугомонною союзницею, подъ благовидными предлогами приносящею для государства множество несчастій.* [2])

Фанатизмъ Сигизмунда III, окруженнаго ультра-католическою партіею, не дозволялъ ему здравыми глазами смотрѣть на подобное, гибельное для Польши положеніе дѣлъ, и онъ властною рукою хотѣлъ сокрушить протесты православныхъ, питая тщетную надежду, что въ концѣ концевъ унія восторжествуетъ и будетъ принята большинствомъ южно-русскаго народонаселенія. Его сынъ Владиславъ IV былъ и вѣротерпимѣе и дальновиднѣе своего отца. Онъ хорошо соз-

---

[1]) См. изданные нами *Матеріалы для исторіи западно-русской церкви*. Кіевъ 1891 г., вып. I, стр. 67.

[2]) Въ полномъ видѣ означенное письмо напечатано у *Lindego*, въ соч. O statucie Litew., стр. 159, и у *Wisznewskiego* въ Historyi Liter. Polskiéj, т. VIII, стр. 497 и слѣд.

навалъ, что пресловутая унія, до крайности обостривъ отношенія между многочисленными подданными Рѣчи Посполитой, грозитъ ей гибельными послѣдствіями. Поэтому, когда смерть Сигизмунда III вызвала во всѣхъ слояхъ южно-русскаго народоселенія необычайное религіозное движеніе для защиты своей праотцевской вѣры,—движеніе, ясно показавшее, какъ много скопилось горечи и недовольства въ средѣ православныхъ отъ мѣропріятій предшествовавшаго царствованія и до какой степени истощено ихъ долготерпѣніе,— Владиславъ IV, въ то время еще только кандидатъ на польскій престолъ, рѣшительно отступаетъ отъ взглядовъ своего отца по вопросамъ, касающимся уніи, и принимаетъ православныхъ подъ свое покровительство. Лишенный возможности уничтожить язву, глубоко внѣдрившуюся въ организмъ Польши, благодаря близорукой политики Сигизмунда III,— онъ старается, по возможности, облегчить ея болѣзненныя проявленія: стремится смягчить враждебныя отношенія между православными и латино-уніатами и умалить поводы къ нескончаемымъ препиреканіямъ между ними. На конвокаціонномъ и избирательномъ сеймахъ онъ принимаетъ самое горячее участіе въ рѣшеніи спорныхъ вопросовъ между представителями православія и уніи, предсѣдательствуетъ въ коммиссіяхъ по этому дѣлу и не мало пользуется личнымъ своимъ вліяніемъ съ цѣлію удовлетворенія справедливыхъ требованій со стороны православныхъ. Выработанныя означенными коммиссіями статьи—*Puncta uspokoienia Religiey Greckiey*—возстановляя нарушенныя въ предшествовавшее царствованіе права православной церкви, имѣли въ виду установить такія отношенія между религіозно-разъединенными южноруссами, которыя бы наименѣе вредно отражались на теченіи государственныхъ дѣлъ. Съ этою цѣлію, обезпечивая свободу вѣроисповѣданія, какъ православнымъ, такъ и уніатамъ, посредствомъ новаго распредѣленія закрѣпляя за каж-

дою стороною тѣ или другіе церкви и монастыри съ земельными ихъ имуществами, уничтожая всѣ процессы, возникшіе изъ-за исповѣданія вѣры, всѣ баниціи, декреты, секвестры, и т. п.,—статьи, подъ угрозою законной кары ослушникамъ, опредѣляютъ: „обѣ стороны должны жить въ мірѣ и покоѣ, не наступая одна на другую; письменныя и словесныя состязанія, которыя имѣли между собою прекратить, и *на будущее время никакихъ сочиненій, которыми привыкли оскорблять другъ друга, не издавать;* наукою и добрыми примѣрами поддерживать взаимное согласіе и единеніе.“ [1])

Заботы Владислава IV умиротворить православныхъ и уніатовъ не увѣнчались успѣхомъ. Уніаты не охотно подчинялись правительственному распоряженію о возвращеніи православнымъ нѣкоторыхъ церквей и помѣстій, и отобраніе ихъ или попытки къ тому сопровождались иногда съ обѣихъ сторонъ актами такихъ насилій и оскорбленій, которыя едва-ли не превосходили своими размѣрами „опрессіи“ временъ Сигизмундовскихъ. Тѣмъ не менѣе правительственное постановленіе о прекращеніи литературной полемики между враждующими сторонами соблюдалось довольно строго. Православные, достигнувъ оффиціальнаго признанія правъ своей церкви и увеличивъ ея имущественныя владѣнія, не имѣли прямыхъ побужденій вчинать полемику съ уніатами и безпричинно являться ослушниками короля, столь много содѣйствовавшаго успѣху ихъ дѣла. Уніаты, съ своей точки зрѣнія, имѣвшіе поводы къ неудовольствію на Владислава IV, сознавали безполезность такой полемики уже потому, что она неминуемо должна была касаться правительственныхъ распоряженій,—чтó, при извѣстныхъ намъ взгля-

---

[1]) Означенныя статьи были напечатаны нѣсколько разъ—въ *Supplem. ad Histor. Russiae Monumenta* (№ 67); *Архивъ Юго-Зап. Россіи* (ч. II. т I. № 18); у Тейнера, и др.

дахъ Владислава IV на религіозные вопросы, могло только повредить дѣлу уніи. Оставалось широкое поле для полемики по вопросамъ общаго религіознаго характера (главенство папы, Filioque, и т. п.); но съ ними общество было уже болѣе чѣмъ достаточно ознакомлено посредствомъ многочисленныхъ произведеній предшествовавшаго времени,—и вчинать такую компилятивную полемику: вчинать все-таки подъ опасеніемъ навлечь на себя за нарушеніе правительственнаго постановленія законную кару—представлялось дѣломъ мало удобнымъ.

Въ указанныхъ обстоятельствахъ и заключается главная причина, почему въ первые годы царствованія Владислава IV литературная полемика между православными и латино-уніатами почти вовсе прекращается. Въ сочиненіяхъ православныхъ, за это время, нѣкоторые слѣды полемики (не считая одного неизданнаго произведенія) [1]) можно усматривать только въ добавочныхъ статьяхъ къ *Патерикону* Сильвестра Коссова, [2]) гдѣ въ духѣ совершенно спокойномъ встрѣчаемъ научныя разсужденія, направленныя противъ искажаемыхъ латино-уніатами историческихъ фактовъ (по вопросамъ о пятикратномъ крещеніи Руси, о кіевскихъ митрополитахъ).

---

[1]) Разумѣемъ сочиненіе противъ латино-уніатовъ (*Indicicium, to iest, pokazanie Cerkwie prawdziwey*), написанное инокомъ Винницкаго монастыря, въ 1638 г.—Печатается нами въ *Архивѣ Юго-Запад. Россіи* (ч. I. т. VIII).

[2]) *Paterikon albo żywoty ś.ś. oycow Pieczarskich*, et c. Kiiow, w drukar. Lawry Pieczarskiey, 1635 r. Въ томъ же году С. Коссовымъ издана была брошюра, подъ заглавіемъ: *Exegesis*, *to iest*, *danie sprawy o szkołach*, *et c.*; но она была написана съ цѣлію опроверженія пущенныхъ слуховъ, будто бы профессора Кіево-Могилянской коллегіи заражены лютеранствомъ и кальвинизмомъ, и, главнымъ образомъ, состоитъ въ указаніи различій между православіемъ и означенными вѣроисповѣданіями.

Другія печатныя произведенія съ слабыми, мало замѣтными слѣдами подобной полемики едва ли стоятъ и упоминанія.

Спустя около 10 лѣтъ послѣ смерти Сигизмунда III это затишье въ литературной полемикѣ по вопросамъ религіознымъ нарушается. Починъ въ этомъ дѣлѣ принадлежитъ латино-уніатамъ и, въ частности, извѣстному отступнику отъ православія Кассіану Саковичу, одно изъ сочиненій котораго и дало поводъ къ составленію православными издаваемаго нами, въ высшей степени важнаго литературно-полемическаго памятника.

Чтобы уяснить мотивы, побудившія тогдашняго представителя западно-русской православной церкви, кіевскаго митрополита Петра Могилу, выступить съ обширнымъ литературно-полемическимъ трактатомъ противъ злостныхъ нападокъ на православіе со стороны Саковича,—необходимо ознакомиться съ личностію послѣдняго и его, произведшею въ свое время не малое волненіе, какъ въ средѣ православныхъ, такъ и уніатовъ, книгою.

Кассіанъ, въ мірѣ Каллистъ [1]), Саковичъ родился око-

---

[1]) Свѣтскимъ именемъ *Каллиста* Саковичъ подписался на изданномъ ими въ началѣ 1620 года сочиненіи—*Problemata abo pytania Polskie o przyrodzeniu ludskim.* Кстати, исправимъ здѣсь ошибку, вкравшуюся въ польскую библіографію относительно означеннаго сочиненія. Вишневскій въ своей Historyi literatury Polskiéj (т. VIII, стр. 367) дѣлаетъ выдержку изъ предисловія (посвятительной предмовы) *Problematów*, начинающуюся словами. „Portzebnieysze są na niektórych mieyscach teraźnieyszégo czasu szkoły“, и проч. Но это предисловіе, принадлежащее перу Саковича, относится не до *Problematów,* а до какого-то другаго сочиненія (или біографамъ неизвѣстнаго, или до *Traktata o duszy*, 1625 г.,—допуская, что экземпляры послѣдняго произведенія были выпущены съ разными посвятительными предмовами). Что означенное предисловіе не можетъ относиться до „Problematów“ *1620 г.*, явствуетъ уже изъ упоминанія въ немъ объ изданномъ

ло 1578—1580 гг., [1]) въ Подтеличѣ, [2]) отъ православнаго священника [3]). Когда онъ былъ шестимѣсячнымъ ребенкомъ, по недосмотру, подошедшая къ колыбели свинья отгрызла ему ухо [4]),—каковое обстоятельство, впослѣдствіи, при нравахъ тогдашней полемики, давало литературнымъ противникамъ Кассіана не малую пищу для насмѣшекъ надъ нимъ [5]). Образованіе свое Саковичъ получилъ въ Академіи Замойской, радушно открывавшей свои двери для православныхъ южно-руссовъ и преимущественно передъ другими иновѣрными учебными заведеніями ими посѣщаемой [6]). Здѣсь, будучи студентомъ, онъ состоялъ инспекторомъ извѣстнаго, впослѣдствіи черниговскаго каштеляна, Адама Киселя, тоже обу-

---

Саковичемъ *въ 1625 году Desiderosus'ъ* („ale o tem się gdzieindziey mówiło w *Dezyderosusie Polskim*".) Безъ сомнѣнія, Вишневскій введенъ былъ въ заблужденіе экземляромъ *Proplematów*, находящимся въ библіотекѣ Оссолинскихъ во Львовѣ, подъ № 14873. Экземляръ этотъ дефектный и предисловіе, тоже *дефектное*, присоединено къ нему *по недоразумѣнію*.

[1]) Въ предисловіи къ своей *Перспективѣ* Саковичъ говоритъ, что онъ перешелъ въ католицизмъ (1641 г.), когда ему уже *na siodmy krzyżyk poszło*.

[2]) *Лиѳосъ* стр. 62, 63 и друг. (Страницы вездѣ цитуются по нашему изданію).

[3]) А. И. Соболевскій думаетъ, что отецъ Саковича былъ уніатомъ (*Журналъ Министр. Народ. Просв.* 1887 г. № 3.) Но это съ его стороны —недоразумѣніе, полагаемъ, убѣдительно разъясненное нами въ отвѣтѣ г. Соболевскому, напечатанномъ въ *Трудахъ Кіев. Дух. Академіи* за тотъ же 1887 г., № 5.—См. также *Лиѳосъ* стр. 2. 15. (*Замѣч. Саковича*) 51, 127.

[4]) Ст. *Лиѳосъ*, стр. 23—24. (*Замѣч. Саковича*).

[5]) См. *Лиѳосъ*, стр. 6, 10, 23, 41 и друг.

[6]) Объ этомъ имѣется свидѣтельство П. Могилы въ посвятительной предмовѣ Ѳомѣ Замойскому, приложенной къ *Тріодіону*, изд. въ 1631 г. Свидѣтельство это подтверждается многими фактами (изъ пользующихся извѣстностію лицъ, обучавшихся въ Замойской Академіи, укажемъ здѣсь,

чавшагося въ Замостьѣ [1]). (Уже въ зрѣломъ возрастѣ Кассіанъ слушалъ лекціи по богословію у Люблинскихъ Доминиканъ и въ Краковской Академіи) [2]). Шатость религіозныхъ убѣжденій Саковичъ обнаружилъ задолго до своего разрыва съ православными. Въ 20-хъ годахъ XVII стол. онъ поступилъ въ услуженіе къ уніатскому епископу Аѳанасію Крупецкому: получилъ мѣсто дьяка въ его каѳедральномъ соборѣ св. Іоанна Крестителя въ Перемышлѣ. [3]) Существуетъ извѣстіе, идущее отъ литературныхъ противниковъ Кассіана, что онъ, живя при дворѣ означеннаго епископа, велъ себя крайне предосудительно, какъ по отношенію къ православнымъ, такъ и вообще съ нравственной точки зрѣнія. „Посмотри,—читаемъ въ одномъ рукописномъ полемическомъ сочиненіи 1638 г., —посмотри на Кассіана Саковича, который въ свое время, будучи при дворѣ перемышльскаго епископа Крупецкаго, тиранилъ православныхъ: жегъ ихъ раскаленными стрѣлами и другія невыносимыя мученія и терзанія (morderstwa y utrapienia) производилъ. Наконецъ, ведя жизнь распутную, мужа изъ-за жены убилъ (męża od żony zabił), и пріѣхалъ въ Кіевъ, а послѣ, присоединивпись къ раскольническому расколу уніатовъ, за непорочнаго Іосифа принятъ и почтенъ". [4]) Разумѣется, этому свидѣтельству православныхъ полной вѣры

по рукописнымъ даннымъ, на Сильвестра Коссова и Исаію Трофимовича Козловскаго).

[1]) Въ *Перспективѣ* Саковичъ говоритъ: „Tak y mnie dawal pop (св. причастіе) we wsi Batialiczach pod Kryłowem, na Wołyniu, *gdym z Zamościa przyieżdżywał na święta z Jego M Panem Adamem Kisielem, teraźnieyszym Kasztallanem Czernichowskim, do rodzicow Jego M., będąc inspektorem Jego M.* (стр 20).

[2]) Предисловіе къ *Desiderosus*'у, 1625 г.

[3]) *Лиѳосъ* 53.

[4]) *Библіографическія находки во Львовѣ* Я. Ѳ. Головацкаго, Спб. 1871 г.

давать нельзя: вскорѣ мы видимъ Кассіана ректоромъ Кіево-братской школы, на каковую должность онъ едва-ли былъ бы приглашенъ при наличности означенныхъ, приписываемыхъ ему, преступленій. Но фактическая подкладка для нелестной репутаціи Саковича, во время свѣтской его жизни, существовала. О катастрофѣ относительно „забитаго“ въ Перемышлѣ мужа есть упоминаніе и въ Лиѳосѣ, причемъ замѣчается, что если бы Кассіану *не послужила рѣзвѣе ножка* и въ *Кіевѣ не прикрыла его черная мантія*, не избѣжать бы ему меча или позорной висѣлицы [1]). При этомъ не слѣдуетъ упускать изъ вида и того факта, что литературныя произведенія Саковича (полемическаго характера),—какъ извѣстно, писанныя имъ уже въ преклонномъ возрастѣ,—не отличаются,—если можно такъ выразиться,—словеснымъ цѣломудріемъ, мѣстами доходятъ до безстыдства, и тѣмъ самымъ естественно набрасываютъ тѣнь на нравственные устои ихъ автора [2]).

Сколь продолжительно было пребываніе Саковича при дворѣ уніатскаго епископа, неизвѣстно (въ *началѣ 1620 г.* Кассіаномъ изданы были въ *Краковѣ* его Problematta, но это онъ могъ сдѣлать, живя и въ Перемышлѣ); но во второй половинѣ 1620 года мы видимъ его уже въ Кіевѣ. Здѣсь принялъ онъ постриженіе въ монашество [3]) и въ теченіе *четырехъ*

---

[1]) *Лиѳосъ*, стр. 53.

[2]) Для характеристики приведемъ хотя двѣ выдержки: «Zamknąwszy albo zawarszy się w cerkwi sam pop z spowiadaiącym się, albo z spowiadaiącą się, *zwłaszcza z młodą białogłową, y pop też niestary*, a drudzy spowiednicy stoią za drzwiami: *wie go zły duch* co tam czasem bywa za spowiedź» (*Perspektiwa*, стр. 11). «Tego oleiu (священники при таинствѣ елеосвященія) babelną nie ścieraią, zaczym też tecze z człowieka, a nietylko na piąci zmysłach, ale y na inszych mieyscach ciała pomazuią, *praesertim feminenm sexum* (Ibid. стр. 67).

[3]) *Лиѳосъ*, стр. 53,

лѣтъ состоялъ ректоромъ Кіево-братской Богоявленской школы [1]). Памятниками его пребыванія на означенной должности служатъ: составленныя имъ и изданныя въ 1622 года *Вѣршѣ на жалобный погребъ зацного рыцера Петра Конашевича Сагайдачнаго* и *Матеріа для учиненя подякованя при погребѣ якого зацного чловѣка* [2]).

Четырехъ-лѣтнее ректорство Саковича въ Кіево-братской школѣ было его предпослѣднимъ служеніемъ въ средѣ православныхъ. Въ первой половинѣ 1624 года. переселившись, по просьбѣ извѣстнаго ревнителя православія, волынскаго чашника Лаврентія Древинскаго, изъ Кіева въ Люблинъ, онъ отправлялъ въ здѣшнемъ православномъ братствѣ обязанности проповѣдника не болѣе года, а затѣмъ передался на сторону уніатовъ. Въ средѣ послѣднихъ онъ прожилъ довольно долго,—лѣтъ 15-ть,—но въ концѣ концевъ измѣнилъ и этому вѣроисповѣданію, принявши въ 1641 году католицизмъ.

Причины, побуждавшія Саковича, *подобно хамелеону* (выраженіе автора *Ливоса*) мѣнять свои религіозныя убѣжденія весьма характерны для уясненія его личности; онѣ же могутъ служить ключемъ къ надлежащему пониманію и его литературно-полемическихъ произведеній.

Измѣна православію образованныхъ южно-руссовъ даже изъ духовнаго сословія—явленіе, въ разсматриваемое время, не рѣдкое. Это печальное явленіе не мало зависѣло отъ характера самаго образованія, получаемаго тогдашнею южно-

---

1) *Ливосъ*, стр. 37. (З. С.) Прибылъ, по всей вѣроятности къ началѣ учебнаго года: объ обстоятельствахъ, при которыхъ совершалось посвященіе въ митрополиты Іова Борецкаго (9 октября 1620 г.), Саковичъ говоритъ уже, какъ очевидецъ.

2) Вполнѣ переизданъ нами въ *прилож. къ Исторіи Кіев. Духовной Академіи*, Кіевъ, 1886 г., вып. I, стр. 17—46.

русскою молодежью, обучавшеюся въ разныхъ мѣстахъ, подъ руководствомъ наставниковъ, принадлежавшихъ къ различнымъ, враждебнымъ другъ другу религіознымъ обществамъ. Широкое знакомство съ инославными богословскими системами и полемическими пріемами, практиковавшимися въ школахъ того или инаго вѣроисповѣданія, разумѣется, расширяло религіозный кругозоръ православныхъ питомцевъ этихъ школъ, обогащало ихъ свѣдѣніями, пріучало къ діалектикѣ; но не всегда способствовало выработкѣ цѣльнаго и твердаго характера,—а въ натурахъ легкомысленныхъ порождало и религіозный индифферентизмъ. А Саковичъ именно и принадлежалъ къ числу такихъ легкомысленныхъ натуръ. Къ тому же онъ былъ человѣкъ весьма честолюбивый и славолюбивый, высоко мнившій о своихъ достоинствахъ, всюду выставлявшій на первый планъ свое собственное *я*, жаждавшій лавръ и почестей. Между тѣмъ ожиданія его занять видное мѣсто въ православной іерархіи не осуществлялись. Прикрывши черною мантіею прегрѣшенія Саковича и предоставивъ ему ректуру, кіевскія церковныя власти, можетъ быть, подъ вліяніемъ неблаговидныхъ слуховъ изъ Перемышля, а можетъ быть и на основаніи личнаго ознакомленія съ легкомысленными поступками Кассіана [1]), не удостаивали его даже низшей іерархической степени. Что касается занимаемой Саковичемъ ректуры,—то это была должность, безъ сомнѣнія, почетная; но, во 1-хъ, она въ то время въ братствахъ (судя по Львовскому) оплачивалась скудно; а, во 2-хъ, не была самостоятельною: находилась подъ непосредственнымъ и сильнымъ контролемъ братчиковъ... Но не того жаждала честолюбивая душа Кассіана!

Этому честолюбію еще менѣе могло удовлетворять новое мѣсто служенія—„казнодѣйская" должность въ Лю-

---

[1]) *Лиѳосъ*, стр. 135. (*Замѣч. Саковича*).

блинскомъ православномъ братствѣ. Авторитетъ Саковича, какъ видно, мало признавался братчиками. „Живя въ Люблинскомъ братствѣ — говоритъ онъ, въ предисловіи къ *Desidercsus'у*,—я насмотрѣлся какъ *какіе нибудь хлопы*—квасники или *кабатчики*—выдаютъ попу ризы, сосуды, кресты, евангелія, и сами носятъ ихъ въ алтарь, касаясь такимъ образомъ своими мерскими руками того, на что они едва и смотрѣть достойны. *А когда я имъ дѣлалъ замѣчанія по этому поводу, то не только не видѣлъ исправленія съ ихъ стороны, но даже навлекъ на себя гнѣвъ*". Вообще, по мнѣнію Саковича, русскую церковь губитъ и плодитъ въ ней невѣжество то, что она управляется *contra naturam: non clerus populum, sed populus clerum dirigit.*

Съ одной стороны недовольство люблинскими братчиками, охлаждавшими честолюбивый пылъ Саковича, а съ другой щедрыя обѣщанія Брацлавскаго воеводы князя Александра Заславскаго, высоко цѣнившаго способности бывшаго ректора Кіево-братской школы, побудили Кассіана сблизиться съ латино-уніатами. По совѣту князя, онъ началъ слушать у Доминиканъ въ Люблинѣ богословскія науки, а когда вскорѣ появилось здѣсь моровое повѣтріе отправился съ этою же цѣлію въ Краковъ. Здѣсь въ половинѣ 1625 года, имъ издана была съ переводѣ на польскій языкъ упомянутая книга—*Desiderosus*—, снабженная двумя весьма интересными въ историческомъ отношеніи посвятительными *предмовами* (предисловіями), обращенными къ помянутому князю Заславскому и къ благочестивому читателю греческой религіи. Честолюбивыя надежды Саковича начали сбываться: измѣною праотцевской вѣрѣ имъ пріобрѣтено было архимандричье мѣсто въ довольно богатомъ Дубенскомъ монастырѣ, бывшемъ въ вѣденіи уніатовъ и находившемся подъ патронатствомъ князя Заславскаго.

Переходъ Саковича изъ уніи въ католицизмъ находится въ тѣсной связи съ устраненіемъ его отъ управленія Дубенскою обителію и обстоятельствами, вызвавшими это устраненіе.

Авторъ *Лиѳоса*, упоминая о шаткости религіозныхъ убѣжденій Саковича, разрывъ его съ уніатами объясняетъ оскорбленнымъ самолюбіемъ: „Пока (говорится здѣсь) Кассіанъ завѣдывалъ Дубенскою архимандріею, до тѣхъ поръ унія вела ко спасенію (unia miała zbawienie), а какъ скоро архимандрія была отнята, послышались вопли, что въ уніи нѣтъ спасенія, что теперешніе уніаты суть уніаты только по внѣшности, что ихъ владыки заботятся только молокѣ и волнѣ, а не о душевномъ спасеніи своихъ овецъ, рвутъ себѣ бороды, сильнѣйшіе нападаютъ на слабѣйшихъ, и т. п. [1]" Самъ Саковичъ объясняетъ свой переходъ въ католицизмъ иначе,—именно, сложившимся у него убѣжденіемъ, что единая истинная церковь, въ которой возможно спасеніе, есть церковь Римская,—ибо унія, будучи начата *духомъ*, кончаетъ *тѣломъ*, все болѣе и болѣе заражаясь схизматическими заблужденіями,—и пребывать въ ней значитъ даромъ терять *oleum et operam*. Всякія внѣшнія побужденія къ разрыву съ уніатами Саковичемъ рѣшительно отрицаются: „Не учинилъ я того (разумѣется переходъ въ католицизмъ) ни по принужденію, ни съ отчаянія, потому что Дубенскую архимандрію добровольно уступилъ своему преемнику, велебному отцу Прокопію Хмѣлевскому, по происхожденію мазуру, и эту уступку (cessią) заактировалъ письменно, съ вѣдома еще св. памяти митрополита Корсака и другихъ владыкъ; поѣхавши въ Люблинъ къ Его княжеской милости Доминику Заславскому, я поблагодарилъ его за хлѣбъ и рекомендовалъ на свое мѣсто о. Хмѣлевскаго, а потомъ послѣднему пристой-

---

[1]) *Лиѳосъ*, стр. 2.

но передалъ монастырь со всѣмъ, принадлежащимъ къ нему; самъ же намѣревался ѣхать съ покойнымъ отцемъ Корсакомъ въ Римъ, но этому помѣшала слабость моего здоровья".—[1]) Казовая сторона дѣла, по видимому, подтверждаетъ завѣренія Саковича о добровольномъ оставленіи имъ Дубенской архимандріи. Въ архивѣ Почаевской Лавры найденъ нами упоминаемый Кассіаномъ письменный актъ (съ датою отъ 24 августа 1639 года), которымъ Хмѣлевскому уступается Дубенская архимандрія,—уступается потому, что Саковичъ, по своимъ преклоннымъ лѣтамъ и плохому здоровью, ослабленному трудами для св. уніи и по переустройству Дубенскихъ монастырей—св. Спаса, Честнаго Креста и Дѣвичьяго,—желаетъ проводить иноческое житіе въ спокойствіи, въ мѣстѣ назначенномъ для сего духовною властію, не прекращая однако *дальнѣйшаго служенія церкви* (życząc sobie.. z przysług cerkwie Bożey dalszego pożycia). Составленіе уступочнаго акта мотивируется желаніемъ не оставлять обители безъ достойнаго преемника,—на что воспослѣдовало уже согласіе и князя Заславскаго, въ патронатствѣ котораго находятся Дубенскіе монастыри. Актъ заканчивается рекомендаціею Хмѣлевскаго, какъ благочестиваго священника и твердаго въ вѣрѣ католика, способнаго продолжать дѣло своего предшественника—и относительно распространенія уніи и относительно благоустройства обители [2]).

Такъ желаетъ объяснить и объясняетъ К. Саковичъ оставленіе имъ настоятельства въ Дубенскомъ монастырѣ. Но все заставляетъ думать, что дѣло происходило далеко не такъ. Не одинъ авторъ *Лиѳоса* выставляетъ Саковичу на видъ, что онъ *вынужденъ былъ* оставить означенное мѣсто:

---

[1]) *Перспектива*, предисл. до читателя.

[2]) См. изданные нами *Матеріалы для исторіи западно-русской церкви*, Кіевъ. 1891 г., № XII, стр. 81—82.

такое мнѣніе раздѣлялось многими, высказывалось и раньше и позже, было такъ сказать ходячимъ мнѣніемъ. Въ Перспективѣ Саковичъ свой разсказъ объ оставленіи имъ Дубенской архимандріи заканчиваетъ слѣдующими словами: „tom dla tego przymomniał, dowiedziawszy się, że mię nieprzyiaciel moy inaczey do ludzi udaie". Спустя годъ по изданіи Лиѳоса, уніатскій епископъ Пахомій Война Оранскій, полемизируя съ Саковичемъ, не разъ упоминаетъ *о низложеніи его* съ архимандріи, причемъ это обстоятельство ставитъ въ тѣсную связь съ неодобрительною жизнію Кассіана: *nie starszyć Dubieńską wprzod archimandrią odięli, ale twoie postępki.* [1])

Въ чемъ состояли эти неодобрительные поступки, лишившіе Саковича «хлѣбнаго» мѣста и почетнаго въ уніатской іерархіи положенія?

Авторъ *Лиѳоса* дѣлаетъ намекъ, повторяя, по видимому, ходившіе слухи, на посѣщенія Саковичемъ дѣвичьяго, вблизи Дубно, монастыря и объ особенной исповѣди, которую онъ производилъ въ кельяхъ у монашенокъ, а также о частыхъ его поѣздкахъ въ монастырскій фольваркъ, гдѣ жила какая-то панна, «ktorey (Кассіанъ) zaiacąmi czamarę oksamitną miasto rysiow podszył». [2]) (Послѣднее извѣстіе авторомъ Лиѳоса заимствуется изъ уніатскаго источника). А Пахомій Оранскій заявляетъ, что нравственные недостатки Саковича были даже предметомъ судебнаго обслѣдованія со стороны уніатскихъ властей. Упрекнувъ Кассіана, что онъ обнаруживаетъ прегрѣшенія своихъ старшихъ и въ данномъ случаѣ не слѣдуетъ примѣру Спасителя, который „не открываетъ, а прикрываетъ сонъ своихъ апостоловъ, говоря: *духъ бодръ, плоть же немощна*", — Оранскій продолжаетъ: „Такъ поступалъ съ авторомъ Перспективы достойный памяти отецъ Почаповскій,

---

[1]) *Zwierciadło albo zasłona... naprzeciwko uszczypliwey Perspektiwie.* Wilno. 1645 г.

[2]) *Лиѳосъ*, стр. 53.

епископъ Луцкій, который, получивши свѣдѣніе о недостаткахъ его, когда онъ былъ еще архимандритомъ Дубенскимъ, послалъ для обслѣдованія дѣла (na examen) двухъ велебныхъ архимандритовъ (здравствующихъ доселѣ), чтобы они, усмотрѣвши означенные недостатки, прикрыли ихъ темными карцерами, aby nie tylko ludzie, ale y słonce nie patrzyło na onego (Кассіана) post occasum solis *w podziemny loch wpuszczonego*, ktory nazaiutrz, nim słonce, promeniami swemi oczy ludzkie oświeciwszy, iawne ich sprawy okazało, liberum egressum otrzymał.“ [1]) Впрочемъ нравственныя прегрѣшенія среди уніатской іерархіи были явленіемъ нерѣдкимъ, и сами по себѣ едва ли послужили бы поводомъ къ устраненію Саковича отъ управленія Дубенскою архимандріею. Но для насъ важно упоминаніе Оранскаго о позорномъ *для архимандрита* наказаніи, которое сочли нужнымъ примѣнить къ Саковичу посланные епископомъ въ Дубенскій монастырь слѣдователи. Самолюбію Кассіана нанесенъ былъ сильный ударъ и онъ, въ высшей степени чуткій даже къ малымъ обидамъ, сталъ въ оппозицію по отношенію къ своему начальству, а свое нерасположеніе къ послѣднему перенесъ и вообще на уніатскую церковь. Зная, что въ глазахъ ревнителей папства унія есть только нѣчто терпимое, временное, есть переходная ступень къ католицизму,—онъ замыслилъ стяжать себѣ лавры разгромомъ существующихъ порядковъ въ уніатской церкви, рѣшился показать, что теперешніе уніаты—это тѣже схизматики, носящіе только личину единенія съ Римскою церковію. Несомнѣнно, что, будучи еще на Дубенской архимандріи, Саковичъ не только говорилъ, но и писалъ о разныхъ заблужденіяхъ уніатской церкви по вопросамъ обрядовымъ. Такъ, по его собственному заявленію, объ „абсурдахъ“ грекорусскаго календаря онъ въ 1637 году *писалъ* къ черниговъ-

---

[1]) *Zwierciadło*. 1645 г.

скому каштеляну (въ то время подкоморію) Адаму Киселю, который показывалъ *это писаніе* высшимъ уніатскимъ духовнымъ лицамъ. [1]) Вотъ эти-то «поступки» Саковича, надо полагать, и вызвали въ средѣ уніатскихъ властей негодованіе противъ Дубенскаго архимандрита, положеніе котораго въ монастырѣ, при давленіи свыше, оказывалось весьма непрочнымъ. Предстоящая опасность потерять занимаемое мѣсто побудила Саковича пойди на встрѣчу ожидавшемуся факту, по возможности ослабивъ его значеніе. Этимъ, безъ сомнѣнія, и должно объяснять вышеуказанную сдѣлку Кассіана съ Хмѣлевскимъ объ уступкѣ имъ послѣднему Дубенской архимандріи.

Лишеніе означенной архимандріи еще болѣе должно было обострить отношенія Саковича къ уніатамъ Такъ и было на самомъ дѣлѣ. «По низложеніи съ Дубенской архимандріи—говоритъ П. Оранскій—Кассіанъ, какъ второй Каинъ, началъ слоняться по разнымъ мѣстамъ—по Дерманямъ, Холмамъ, Владиміpамъ, Люблину, Супраслю, Вильно; но нигдѣ не получилъ мѣста» [2]). По видимому, сравнительно лучшій пріемъ встрѣтилъ Саковичъ въ Вильнѣ. Здѣсь онъ нашелъ возможнымъ печатно высказать свое мнѣніе „объ абсурдахъ греко-русскаго календаря“. Разумѣемъ его брошюру, изданную «za dozwoleniem starszych» въ сентябрѣ 1640 года, подъ заглавіемъ: «Kalendarz stary, w ktorym iawny błąd okazuiesie około oświęcenia Paschi. Y responsa na zarzuty sturokalendarzan y co za pożytki Ruskiemu narodowi z prsyięcia nowego kalendarza, a iakie szkody s trzymania się starego, y iako się ma rozumieć poprawa kalendarza».

---

[1]) *Okulary kalendarzowi staremu*, *K. Sakowicza.* Krakow, 1644 г.
[2]) *Zwierciadło.* 1645 г.

Не безъядовитости осмѣивая старый календарь, Саковичъ въ этой брошюрѣ не становится еще во враждебныя отношенія къ уніи. «Если бы—говоритъ онъ—кто изъ схизматиковъ сказалъ: приму новый календарь,—долженъ принять и Римскую вѣру. *Отвѣчаю*: очень хорошо, потому что съ Римскою вѣрою, при добрыхъ дѣлахъ, будешь на небѣ, а съ схизматическою—у діавола въ пеклѣ»; но вмѣстѣ съ тѣмъ считаетъ нужнымъ сдѣлать и такое *предостереженіе*:„если-бы кто, вслѣдствіе пренебреженія уніею (dla wzgardy uniey), пришелъ къ Римскому вѣроисповѣданію, тогда это не поможетъ, потому что унія вѣритъ тому же, чему и церковь Римская, и наоборотъ“.

Но означенное предостереженіе не спасло Саковича еще отъ бóльшаго озлобленія противъ него уніатскихъ властей,—и это не потому, чтобы тогдашніе уніатскіе владыки особенно дорожили старымъ календаремъ: [1]) имъ не нравился

---

[1]) *Kalendarz stary*, 1640 года, какъ мы видѣли, изданъ былъ съ *дозволенія старшихъ*. Подъ „старшими“ въ данномъ случаѣ разумѣется уніатскій митрополитъ Антоній Селява, что видно изъ заявленія самаго Саковича въ позднѣйшемъ его сочиненіи: *Okulary kalendarzowi staremu*... et c., (Krakow, 1644 года). Именно, здѣсь Саковичъ говоритъ, что онъ, составивши календарь, въ день св. Спаса читалъ его въ Виленскомъ Свято Троицкомъ монастырѣ въ присутствіи уніатскаго митрополита Селявы, мѣстнаго архимандрита Алексѣя Дубовича и нѣкоторыхъ другихъ лицъ,—и когда, послѣ обѣда, Дубовичъ спросилъ митрополита: позволяетъ ли онъ печатать это произведеніе Саковича,—то Селява *благословилъ обѣими руками*. По отпечаніи календаря онъ снова былъ читанъ въ присутствіи митрополита, въ дому у протопопа *Каменскаго*, и снова былъ одобренъ. Селява благодарилъ за поднесенный ему Саковичемъ экземляръ книги; такая же благодарность получена была авторомъ и отъ Виленскаго уніатскаго братства.—Даже наиболѣе рьяный противникъ Саковича, пинскій епископъ П. Война Оранскій не вооружается противъ римскаго календаря: «*nie przeczcmy*—говоритъ онъ—*kalèndarzowi*; онъ не одобряетъ

самый тонъ рѣчей Кассіана, въ особенности тѣхъ рѣчей, которыя не проходили цензуру „старшихъ“ и разносимы были не посредствомъ печатнаго станка, а лично раздраженною особою титулярнаго Дубенскаго архимандрита [1]). Поэтому, когда онъ возвратился изъ Вильны на Волынь, уніатскія власти обошлись съ нимъ сурово, что, разумѣется, и было дѣйствительною причиною перехода Саковича въ католицизмъ. Эта причина красною нитью проходитъ въ разсказѣ самаго Кассіана,—разсказѣ въ высшей степени интересномъ и заслуживающемъ, чтобы изъ него приведены были нѣкоторыя выдержки. Заявивъ, что переходомъ въ католицизмъ онъ не измѣнилъ вѣрѣ, но только болѣе укрѣпилъ ее, поставивши свои ноги на твердомъ камнѣ,—Саковичъ продолжаетъ: „я оставилъ заблужденія, ереси и суевѣрія Греко-русскія, объ уничтоженіи коихъ не заботятся уніатскія духовныя власти, а напротивъ и тѣхъ, которыя хотѣли искоренять оныя, преслѣдуютъ,—что́ я, увы (och!), на себѣ испыталъ, когда чрезъ изданіе въ свѣтъ книги обнаружилъ ихъ явное заблужденіе въ календарѣ, а потомъ показалъ имъ великія ошибки и суевѣрія при отправленіи таинствъ и другихъ обрядовъ. За это меня преслѣдовали чуть не до смерти. Одинъ изъ владыкъ уніатскихъ принуждалъ меня къ тому, чтобы я отъ той истины, по католически изложенной въ *Календарѣ*, публично отрекся съ церковнаго амвона,—а когда я, по добросовѣстію, на это не согласился, прислалъ ко мнѣ въ гостинницу своихъ сорванцевъ съ цѣлію заграбить у меня и коней и рыд-

---

только автора за неприличіе выраженій, допущенныхъ имъ при изложеніи своихъ доказательствъ о непригодности прежняго лѣтосчисленія: na co bowiem było kłaść—*Kuliny*, *Hrycow*, *markotania kotow y innych fraszek*. (Zwierciadło, 1645 г.)

[1]) Въ *Zwierciadl*ѣ читаемъ: «Nie starszy cię prześladowali, ale twoie słowa z Ambony przeciw posterzowi, *miniąc go być schizmatykiem ysymoniakiem*».

ванъ съ имуществомъ,—такъ что я только съ помощію католическихъ ксендзовъ и католической шляхты выпроводилъ тѣхъ похитителей, а самъ переѣхалъ въ плебанію. А когда я отправился съ жалобою на такую „опрессію“ къ Его Мил. королю и нунцію, владыка, думая, что я поѣхалъ въ Замостьѣ, послалъ въ погоню за мною десять сорванцевъ, давши имъ за это 60 злотыхъ, съ наказомъ поймать меня и препроводить къ нему; а если бы защищался, приказалъ лишить меня жизни. . Потомъ просилъ письмомъ Его М. оффиціала Любельскаго, ксендза Туровольскаго, чтобы онъ мое сочиненіе (о календарѣ) запретилъ любельскимъ книгопродавцамъ пускать въ продажу; но ксендзъ оффиціалъ, прочитавъ означенное сочиненіе и видя, что оно написано по-католически, позволилъ его продавать. Потомъ, созвавши своихъ поповъ на соборъ, приказалъ, чтобы, доставая мои книги, жгли ихъ... Когда я издалъ въ переводѣ съ русскаго языка на польскій *Соборъ Кіевскій Схизматическій*, гдѣ показалъ нѣкоторые „абсурды“ въ рус. церкви, особенно въ таинствѣ Елеосвященія (о чемъ найдешь въ самой книжкѣ),—то думалъ, что уніаты будутъ мнѣ благодарны, такъ какъ безъ издержекъ съ ихъ стороны обнародываю схизматическія заблужденія; но они за это начали еще болѣе преслѣдовать меня. Самъ теперешній митрополитъ отецъ Селява сказалъ мнѣ: „и мы означенное таинство отправляемъ также“. Я отвѣтилъ: „слѣдовательно и вы находитесь in eodem praedicamento со схизматиками“. Такимъ образомъ я вижу, что теперешніе владыки только имѣютъ титулъ unionis cum Romana Ecclesia, а на самомъ дѣлѣ во всемъ согласуются со схизматиками, отправляютъ богослуженіе по ихъ книгамъ, наполненнымъ заблужденіями и суевѣріями, не имѣютъ той любви и похвальной ревности, которыми отличались ихъ предшественники (Поцѣй, Рутскій, Корсакъ, Іосафатъ Кунцевичъ, Почаповскій и Смотрицкій), и не только безчестятъ другъ

друга, но не уважаютъ и самаго митропотита: такъ одинъ владыка на Волыни умершему митрополиту бороду рвалъ, а другой давалъ ему пощечины,—о чемъ слышно (głosno) на Волыни. Также одинъ владыка, сдѣлавши съ казацкою уловкою (kozackim fortelem) нападеніе на Дерманскій монастырь, тамошняго архимандрита о. Іоанна Дубовича, схваченнаго и обезчещеннаго, подвергнулъ тяжкому заключенію и искалъ у него въ грыжной повязкѣ (pasie rapturnym) червонныхъ злотыхъ,—въ каковомъ заключеніи онъ и умеръ бы, еслибъ не освободила его супруга виленскаго воеводы; и хотя судебная тяжба объ этомъ разсматривалось какъ митрополитомъ, такъ и другими духовными, однако наглецъ не понесъ достойнаго наказанія: дѣло ограничилось одними извиненіями. Равнымъ образомъ и я перенесъ отъ того же владыки большія преслѣдованія, посягавшія и на мое здоровье, и на доброе имя, и на имущество; онъ, подъ ложнымъ предлогомъ слуха о моей смерти, всѣ мои вещи, отданныя для надежнаго сохраненія, насильственно заграбилъ,—дѣло о каковомъ притѣсненіи должно было дойти до свѣдѣнія Его Милости короля и нунція.... *И не имѣлъ я* – восклицаетъ Саковичъ, послѣ перечня испытанныхъ имъ отъ уніатовъ невзгодъ,—*и не имѣлъ я основательной причины для оставленія такой поверхностной уніи и перехода на торную дорогу и королевской путь Вселенскаго Костела?*" [1])

Этотъ передъ Саковича на торную дорогу состоялся въ 1641 году въ Луцкѣ, во время бывшаго здѣсь католическаго собора, предъ лицемъ котораго, въ мѣстномъ каѳедральномъ костелѣ, бывшій Дубенскій архимандритъ впервые и „оддалъ себя подъ послушаніе святому сѣдалищу Апостольскому". Такъ какъ подобные переходы изъ уніи въ католицизмъ, по просьбѣ бывшаго уніатскаго митрополита В. Рут-

---

[1]) *Перспектива.* Предисловіе до читателя.

скаго, были Римскою Куріею воспрещены, то луцкій соборъ вошелъ съ ходатайствомъ по дѣлу Саковича въ Римъ. Конгрегація, па разсмотрѣніе которой было передано это ходатайство взглянула на него, —имѣя въ виду ожидавшееся неудовольствіе со стороны уніатовъ,—не особенно благосклонно; тѣмъ не менѣе просимое разрѣшеніе было дано, подъ условіемъ взять съ Саковича письменное обязательство, чтобы онъ никогда уже не возвращался къ Греческому обряду. Вмѣстѣ съ симъ Кассіанъ освобожденъ былъ отъ данныхъ имъ прежде монашескихъ обѣтовъ и ему присвоено было званіе католическаго каплана (священника)[1].

По принятіи католицизма, Саковичъ,—желая съ одной стороны оправдать свою новую, и уже не первую перемѣну вѣроисповѣданія, а съ другой—возбуждаемый крайнимъ озлобленіемъ противъ своихъ бывшихъ единовѣрцевъ, какъ православныхъ, такъ въ особенности уніатовъ, —снова пускается,

---

[1]) Саковичъ въ 1644 г. писалъ: «Abowiem oddalem pierwey publice obedientiam S. Sedi Apostol. na synodzie Łuckim, in facie totius cleri w kościole kathedralnym, roku 1641. Potym tenże synod pisał za mną ad S. Sedem Apost., aby mi dana była facultas transceundi ad ritum Romanum; tandem była na to congregacya w Rzymie Eminentissimorum cardinalium, praesente moderno Sanctiss. D-no Urbano Pontifice VIII. Z tey Kongregacyiey consentiente et dispensante mecum Beatissimo Pontifice przysłana mi dispensa do Polskiey, w ktorey nie tylko dana mi facultas a Sede Apost. transeundi ad ritum Romanum, ale y tego w teyże dispensie moiey dołożono, abym się nigdy nie wracał ad ritum Graecum, na com ia y iurament in manibus Illustrissimi Episcopi Luceoriensis, Domini Andreae Gembicki uczynił, facta prius professione fidei Catholicae, że nigdy się nie mam wzacać ad ritum Graecum». (*Okulary kalendarzowi staremu*, 1644 г.) О сложеніи съ Саковича монашескихъ обѣтовъ онъ упоминаетъ въ своихъ *замѣч.* къ Лиѳосу (стр. 344); см. и самый *Лиѳосъ*, стр. 51. Что на переходъ Саковича Римская Курія смотрѣла не особенно благосклонно, это видно изъ дальнѣйшихъ распоряженій ея по этому дѣлу,—о чемъ скажемъ въ своемъ мѣстѣ.

по его собственному выраженію [1]) „въ бурливое море“ полемики, и пускается съ тѣмъ бо́льшею отвагою, что чувствуетъ въ своей рукѣ „*весло протекціи Апостольскаго Сѣдалища*“.

Таковы были обстоятельства, вызвавшія появленіе въ свѣтъ, произведшей въ свое время не мало шуму, книги Кассіана Саковича, подъ заглавіемъ: „'Επανόρθωσις *albo Perspectiwa y obiasnienie błędow, herezyey y zabobonow w Grekoruskiey cerkwi Disunitskiey, tak w artikułach wiary, iako w administrowaniu sakramentow y w inszych obrządkach y ceremoniach znayduiacych się, zebrana y napisana przez Wiel X. Kassiana Sakowicza, przed tym archimandritę Dubienskiego unita, a teraz kapłana Rzymskiego Kościoła, per dispensam Sanctae Sedis Apostolicae, dla wielkiego prześladowania od Rusi, że im te błędy y zabobony y herezye w ich wierze pokazywał, ktore z ich że służebnikow, trebnikow, to iest, mszałow, y agend, y ustawow, także z skribentow są wybrane, y nie w inszy cel y koniec na świat wydanie, tylko żeby Katholicy Rzymianie, o nich wiedząc, z miłości ku narodowi Ruskiemu, chciali go z tych błędow wywodzić, y do iedności skuteczney z Kościołem Ś. Rzymskim przywodzić.*— W Krakowiu, w drukarni Waleriana Piątkowskiego, Roku 1642. (Внизу текстъ: „Ego, quos amo, arguo et castigo. Aemulare ergo, et poenitentiam age.“ *Apoc. 3.*)

Какъ ни озлобленъ былъ Саковичъ на уніатовъ, тѣмъ не менѣе открыто нападать на унію, обязанную своимъ существованіемъ пропагандѣ католицизма и имъ покровительствуемую, онъ не могъ. Цѣль, какую авторъ *Перспективы* намѣтилъ при составленіи своего сочиненія, заключилась въ желаніи показать, что *идеальная религіозная унія*, провозглашенная на Брестскомъ соборѣ и успѣшно осуществлявшая

---

[1]) *Okulary kalendarzowi staremu*, 1644 г.

ся въ жизни прежними уніатскими митрополитами и епископами, въ настоящее время утратила свой *внутренній характеръ*, и представители современной уніатской церкви только внѣшнимъ образомъ связаны съ церквію Римскою: носятъ только личину единенія съ нею, суть уніаты только по имени, на самомъ же дѣлѣ, „въ душѣ“ (animo), тѣже „схизматики“. Мысль эту, красною нитью проходящую чрезъ все сочиненіе, Саковичъ обосновываетъ на томъ фактѣ, что уніатская церковь, содержа обряды и обычаи Греко-восточные, не заботится объ ихъ исправленіи и примѣненіи къ ритуалу Римскому и практикѣ церкви католической. Но такъ какъ эти обряды и обычаи заключаютъ въ себѣ много заблужденій, суевѣрій и ересей, то мракъ невѣжества и отчужденности отъ истинъ Римско-католической церкви, сгустившійся надъ „схизмою“, простирается и на унію,— причемъ въ нѣкоторыхъ случаяхъ (напр., относительно малозаботливости о просвѣщеніи) послѣдняя заслуживаетъ даже бóльшихъ порицаній, чѣмъ первая.— Такимъ образомъ Саковичъ въ своемъ сочиненіи объединяетъ православныхъ и уніатовъ, и жолчью пропитанными стрѣлами своей полемики думаетъ поразить тѣхъ и другихъ.

Въ разсматриваемое время южно-русская церковь еще не во всѣхъ отношеніяхъ приведена была къ надлежащему благоустройству; не всѣ больныя мѣста въ ней были уврачеваны. Нѣкоторый матеріалъ для полемики Саковича существовалъ.

Къ такимъ больнымъ мѣстамъ должно первѣе всего отнести (что составляетъ главный пунктъ для злостныхъ нападеній Саковича) отсутствіе единообразія и нѣкоторые недостатки въ церковно-богослужебной практикѣ.

Извѣстно, что южно-русская церковная обрядность въ XVI и началѣ XVII стол.,—отчасти вслѣдствіе поврежденности богослужебныхъ книгъ, отчасти отъ привнесенія въ

нее новыхъ, не оправдываемыхъ древне-церковною практикою обычаевъ,—находилась въ очень неудовлетворительномъ состояніи. Это печальное обстоятельство давно уже обращало на себя вниманіе нѣкоторыхъ ревнителей православія. Еще около 1536 года супральскій архимандритъ Сергѣй Кимбаръ, въ письмѣ своемъ къ кіевскому митрополиту Макарію II, поставлялъ ему на видъ, что въ Литвѣ и Руси (юго-западной), въ церквахъ мнишескихъ и мірскихъ богослуженіе отправляется *не по писанію, не по правиламъ св. отецъ, а по своему обычаю*,—причемъ многое незаконно *прилагается*, а многое безъ всякаго основанія, по произволу, *отлагается*. Представивши длинный перечень таковымъ *приложеніямъ* и *отложеніямъ*, а также указавши на нѣкоторые противо-церковные обычаи, существовавшіе въ юго-западной Россіи (напр., приношеніе для освященія въ самый олтарь мяса, сыра, хлѣба, овощей, и проч.; введеніе въ церковь для той же цѣли скота),—Кимбаръ заканчиваетъ эту часть письма слѣдующими словами: „И далѣй есть-ли быхъ къ тому странныя и вжасныя обычаи здѣшніи вашея милости митрополіи предѣла писати мѣлъ, постигло бы мя, по апостолу, *пишуща лѣто*“ [1]). На первыхъ порахъ такія указанія не приводили къ желаемымъ послѣдствіямъ, такъ какъ большинство представителей южно-русской церкви (особенно второй половины XVI столѣтія) не было подготовлено къ прохожденію высокаго своего служенія и, преимущественно заботясь о своихъ личныхъ матеріальныхъ выгодахъ, на церковныя дѣла мало обращало вниманія; а иногда своимъ поведеніемъ скорѣе способствовало къ увеличенію нестроеній въ церкви, нежели содѣйствовало къ ихъ искорененію. Но съ конца XVI столѣтія, когда усилившаяся пропаганда като-

[1]) Въ полномъ видѣ письмо Кимбара напечатано нами въ VII т. 1 ч. *Архивъ Юго-Зап. Россіи* (№ I.)

лицизма, вызвала въ средѣ южно-русскаго народонаселенія необычайное религіозное движеніе съ цѣлію защиты праотцевской вѣры отъ враждебныхъ нападеній, на благоустройство церковныхъ дѣлъ обращено было серьезное вниманіе, въ ряду заботъ о чемъ видимъ стремленіе и къ исправленію богослужебныхъ книгъ, а также упорядоченію церковнаго чина. На западно-русскихъ соборахъ, бывшихъ предъ уніею, объ этомъ предметѣ ведутся длинныя разсужденія—„многое изысканіе и смотрѣніе“—и дѣлается постановленіе, чтобы церковно-богослужебныя книги прежде ихъ изданія тщательно были провѣряемы по греческимъ подлинникамъ и древне-славянскимъ спискамъ. Въ началѣ XVII столѣтія видимъ и попытки къ осуществленію этого постановленія. Изданные въ первыя два десятилѣтія означеннаго вѣка требники: *Стрятинскій* 1606 (исправленный по греческому требнику, присланному александрійскимъ патріархомъ Мелетіемъ Пигасомъ и древне-славянскимъ спискамъ), *Виленскій* 1618 г., и служебники: *Стрятинскій*, 1604 г. и *Кіево-печерскій* 1620 г.,—представляютъ уже замѣтные шаги къ очищенію и упорядоченію церковной обрядности. Съ возстановленіемъ въ 1620 году западно-русской іерархіи (іерусалимскимъ патріархомъ Ѳеофаномъ), а въ особенности со времени выступленія на іерархическое служеніе южно-русской церкви Петра Могилы,—сначала въ санѣ архимандрита (1627 г.), а затѣмъ митрополита (1633 г.),—исправленіе богослужебныхъ книгъ и вообще очищеніе и систематизація церковной обрядности ведутся на болѣе широкихъ и правильныхъ началахъ. Но ко времени выхода въ свѣтъ *Перспективы* Саковича это столь сложное дѣло—исправленіе вѣками вкрадывавшихся поврежденій въ церковно-обрядовую практику—еще не было приведено къ концу. Нападки Саковича на южно-русскую обрядность застигли многозаботливаго митрополита, такъ сказать, въ самый разгаръ его дѣятельности по данному вопросу: митро-

политъ приготовлялъ въ это время къ изданію свой *знаменитый требникъ*. Такимъ образомъ южно-русское духовенство въ 1642 году продолжало еще пользоваться въ своей богослужебной практикѣ требниками до—Могилянскихъ изданій; между тѣмъ эти требники,—кромѣ ошибокъ *грамматическихъ* и *логическихъ*,—съ одной стороны не имѣли очень многихъ необходимыхъ чиновъ и молитвъ, а съ другой—заключали въ себѣ не мало молитвословій характера *апокрифическаго* (напр., молитва о 12 пятницахъ, молитва бабкѣ, повивавшей родившагося Христа) и *миѳическаго* (колядки). Но особенно важнымъ въ практическомъ отношеніи недостаткомъ означенныхъ требниковъ было отсутствіе въ нихъ указаній и наставленій относительно совершенія тѣхъ или другихъ церковныхъ службъ, —вслѣдствіе чего во всѣхъ недоумѣнныхъ случаяхъ (а таковыя при испорченности и несогласіи богослужебныхъ книгъ встрѣчались часто) приходилось поступать по произволу, кому какъ вздумается, и такимъ образомъ просторъ для самовольныхъ дѣйствій при отправленіи извѣстныхъ чиновъ могъ быть неограниченный [1]).

Затѣмъ къ не вполнѣ уврачеваннымъ мѣстамъ въ бытовой жизни западно-русской церкви, за разсматриваемое время, должно отнести нѣкоторые недостатки, присущіе духовенству, въ особенности приходскому.

Общеизвѣстенъ фактъ, что во второй половинѣ XVI столѣтія высшія іерархическія мѣста замѣщались свѣтскими лицами изъ привиллегированнаго шляхетскаго сословія, большею частію вовсе къ тому не подготовленными и смотрѣвшими на свое духовное званіе, какъ на источникъ скорой и вѣрной наживы. Слѣдствіемъ этого было не только то, что

---

[1]) О поврежденности южно-русской обрядности въ XVI и XVII стол. есть статья *Е. М. Крыжановскаго*, впервые помѣщ. въ *Руководствѣ для сельскихъ пастырей* за 1860 г.

означенныя мѣста замѣщались недостойными іерархическихъ степеней особами, но замѣщались иногда безъ соблюденія каноническихъ постановленій и вопреки имъ. Такъ, напр., нѣкоторые паны управляли епископіями, по нѣсколько лѣтъ не принимая посвященія; нѣкоторые, посвятившись, жили при каѳедрахъ съ женами [1]); нѣкоторые (какъ, напр., митрополитъ Онисифоръ Дѣвочка) были двоеженцами. Отъ такихъ архипастырей трудно было ожидать внимательнаго отношенія къ выбору кандидатовъ на священническія мѣста: иногда поставлялись во іереевъ и діаконовъ лица малообразованныя, едва умѣвшія читать, поставлялись „малые ребята неразумные“ [2]), постановлялись люди порочные, двоеженцы, троеженцы, и т. п.—Въ концѣ XVI и нач. XVII в.,—когда, какъ мы сказали, православные южно-руссы обратили серьезное вниманіе на „устроеніе“ дѣлъ церковныхъ,—означенное зло не могло быть искоренено; напротивъ оно, вслѣдствіе той „египетской неволи“, въ какую поставлена была правительственнымъ гнетомъ южно-русская церковь, могло еще болѣе увеличиваться. Послѣ введенія уніи православные имѣли только двухъ епископовъ—во Львовѣ и Перемышлѣ, а съ 1610 г. (до возстановленія патріархомъ Ѳеофаномъ западнорусской іерархіи)—одного, въ Львовской епархіи [3]). Стѣснительность сношеній съ нимъ отдаленныхъ епархій могла

---

[1]) См. *Архивъ Юго-Зап. Россіи* ч. I т. I. предисловіе.

[2]) На Брестскомъ соборѣ 1590 г. нѣкто Валеріанъ Полиоевъ въ общемъ собраніи говорилъ митрополиту (?): «Ото, чесный светый архиепископе, и твоя светыне, насъ добре учишъ, а самъ зле чинишъ. *Малыхъ робятъ неризумныхъ у попы ставишъ, а отъ нихъ по осми копъ берешъ*». (Матеріалы для исторіи возсоединенія Руси, *П. А. Кулиша*, т. I. Москва 1877 г., № XI, стр. 58).

[3]) Послѣ Брестскаго собора вѣрными православію остались: Львовскій епископъ Гедеонъ Балабанъ и перемышльскій Михаилъ Копыстенскій. Послѣдній скончался въ 1610 г. Балабанъ умеръ еще ранѣе—

породить особый классъ поповъ *нареченныхъ*, т. е.. только предназначенныхъ къ посвященію, но тѣмъ не менѣе дерзавшихъ священнодѣйствовать. Правда, въ дѣлѣ поставленія священниковъ южно-руссамъ оказывали помощь восточные іерархи, нерѣдко посѣщавшіе западно-русскія области и даже остававшіеся здѣсь жить [1]). Но едва-ли и они могли съ особеннымъ вниманіемъ и предосторожностью от-

---

въ 1607 году, но его мѣсто было замѣщено Іеремією Тисаровскимъ, получившимъ на Львовскую епископію королевскую привиллегію. Это съ перваго взгляда странное обстоятельство (имѣемъ въ виду отношенія Сигизмунда Ш къ православной іерархіи) находитъ удовлетворительное объясненіе въ докладной запискѣ папскаго нунція Торреса составленной около 1620 г. Здѣсь заявляется, что у православныхъ до пріѣзда патріарха Ѳеофана не оставалось епископовъ procz biskupa Lwowskiego, ktory oświadczywszy pod przysiegą, *że iest unita* nominowany przez krola y wyświęcony przez mitropolitę, *lecz otrzymawszy co żadał wrocił do schizmy i trwa dotąd w swoim uporze.* (Belacye nunciuszow i inszych osob o Polsce.—Berlin—Pasnań. 1864 г. стр. 151—152) Срав. житіе преп. Іова Княгиницкаго, составленное вскорѣ послѣ 1621 г., въ *Зорѣ Галицкой*, изд. во Львовѣ 1860 г., стр. 235.

[1]) Удалившійся изъ Молдавіи Сергій, владыка Мораморскій и Мокачевскій очень долгое время («килконадцать лѣтъ») пребывалъ въ Степанскомъ монастырѣ, находившемся во владѣніяхъ князя К. И. Острожскаго (*Архивъ Мин. Иностр. Дѣлъ.*—Дѣла Греч. К. 3, № 2); Іосифъ, митрополитъ Момневасійскій, жилъ въ Уневской обители (*Архивъ Юго-Зап. Россіи* ч. I, т. VII, стр. 65); греческій епископъ Павелъ—въ Корцѣ у князей Корецкихъ (*Consideracye, podane panom disunitom... Iana Kreczmera*, Wilno, 1648 г., стр. 85); Болгарскій (Софійскій) архіепископъ Неофитъ гостилъ въ Кіевѣ и жилъ на Волынѣ (Рус. историч. Библіотека, т. II, № 166; Почаев. архивъ). О пребываніи восточныхъ іерарховъ *po wszystkie czasy odstępstwa duchownych Ruskich*,—пребываніи преимущественно при дворахъ магнатовъ,—см. *Werifecatią niewinności*, изд. 1, 1621 г. л. 21 об. Срав. *Przyczyny porzucenia disuniey, et. c Theodora Skuminowicza.* (Wilno, 1643 года.) Rodzz. I. § 3.

носиться къ предлагаемымъ имъ кандидатамъ на священство уже по самой стѣсненности своего положенія въ чужихъ епархіяхъ. Не обходилось дѣло и безъ самозванныхъ епископовъ [1]).—Съ возстановленіемъ патріархомъ Ѳеофаномъ западно-русской іерархіи митрополитъ Іовъ Борецкій, вмѣстѣ съ прочими епископами, заботился объ искорененіи указаннаго зла. Но ими могло быть сдѣлано въ этомъ отношеніи далеко не все. Непризнанные въ своемъ званіи польскимъ правительствомъ, объявленные даже измѣнниками отечеству, стоящими внѣ покровительства закона, новопоставленные іерархи должны были нѣкоторое время скрываться, и большинство ихъ никогда не жило въ своихъ епархіяхъ,—отсюда и вліяніе ихъ на подвѣдомственное духовенство могло быть только ограниченное. Энергическія дѣйствія епархіальной власти къ соблюденію каноническихъ постановленій при возведеніи въ священные степени мы видимъ только при Петрѣ Могилѣ, вырвавшемъ означенное зло и тѣсно связанныя съ нимъ церковныя нестроенія почти съ корнемъ. Многое сдѣлано приснопамятнымъ митрополитомъ и для поднятія уровня образованія приходскаго духовенства; но въ этомъ отношеніи, вслѣдствіе сложности дѣла, результаты были менѣе блестящіе. Неученыхъ священниковъ, особенно въ захолустьяхъ, много было и при Петрѣ Могилѣ,—и ихъ малообразованность, въ связи съ бѣдственнымъ матеріальнымъ положеніемъ, дѣйствительно могла приводить ихъ не столько къ заботамъ о достодолжномъ исполненіи своихъ пастырскихъ обязанностей, сколько къ разсужденіямъ и мечтамъ (какъ замѣчаетъ Саковичъ) о предстоящихъ доходахъ: Не умретъ-ли кто? Не родится-ли? Не заболѣетъ-ли? Не пожелаетъ-ли вступить въ бракъ? и т. п.

---

[1]) *Consideracie podane panom disunitom... Kreczmera*, (Wilno, 1648 г.) стр. 84 и слѣд.,—хотя, безъ сомнѣнія, здѣсь многое и преувеличено.

Такимъ образомъ, повторяемъ, нѣкоторый матеріалъ для нападеній Саковича на недостатки въ южно-русской церкви Могилянскаго времени существовалъ. Но авторъ Перспективы, въ интересахъ своей полемики, значительно его расширилъ. Во-первыхъ, онъ, говоря о церковныхъ нестроеніяхъ, не дѣлаетъ строгаго различія между уніатами и православными,—что́, какъ увидимъ ниже, несправедливо: послѣдніе въ данномъ случаѣ заслуживали менѣе упрековъ, а иногда и вовсе ихъ не заслуживали; во-вторыхъ, нерѣдко приводитъ примѣры изъ практики з. русской православной церкви прежняго времени,—что́ опять, во многихъ случаяхъ, не соотвѣтствовало современному ея состоянію; въ-третьихъ, смотритъ на южно-русскую обрядность съ предвзятою тенденціею, глазами католика, и вслѣдствіе этого порицаетъ въ ней то, что, какъ соотвѣтствовавшее древне-церковнымъ традиціямъ, заслуживало похвалы. Затѣмъ, изъ собраннаго, искуственно расширеннаго, иногда преувеличеннаго матеріала дѣлаетъ ложные выводы,—именно, изъ частныхъ недостатковъ въ Русской церкви заключаетъ объ ея, якобы, неправославіи, и единственнымъ средствомъ для исправленія означенныхъ недостатковъ признаетъ подчиненіе ея Римскому престолу.

Кассіанъ Саковичъ не получилъ серьезнаго богословскаго образованія. Замойская Академія, гдѣ онъ слушалъ лекціи, въ началѣ XVII столѣтія не имѣла еще „wydziału teologicznego", и потому питомцы ея могли знакомиться только съ нѣкоторыми отдѣлами богословія, входившими въ кругъ предметовъ факультета юридическаго (каноника) [1]. Означенный пробѣлъ въ своемъ образованіи Саковичъ, впослѣд-

---

[1]) Historya szkół w Koronie i w Wielkiem Księstwie Litewskiem od najdawniejszych czasów aż do roku 1794. Przez. *Iózefa Łukaszewicza*. t. III. Poznań, 1851. str. 334.

ствіи, старался—какъ нами замѣчено—восполнить слушаніемъ богословскихъ лекцій у Люблинскихъ Доминиканъ и въ Краковской Академіи; но время, употребленное имъ для этого, было непродолжительное и пробѣлъ едва-ли былъ восполненъ въ значительной степени. Сказаннымъ достаточно объясняется, почему, вчитываясь въ полемическія сочиненія Саковича, касающіяся религіозныхъ вопросовъ, мы не замѣчаемъ у автора широкой богословской ерудиціи и непосредственнаго знакомства съ нѣкоторыми изъ цитуемыхъ имъ произведеній; а легкомысліемъ и предвзятостію Кассіана могутъ быть объясняемы и другіе недостатки означенныхъ сочиненій. — именно, что они переполнены поверхностными взглядами и сужденіями, нерѣдко грѣшатъ противъ логики, во многихъ случаяхъ не отличаются безпристрастіемъ. Не смотря на указанные недостатки, полемика Саковича въ свое время имѣла большой успѣхъ и производила въ средѣ его противниковъ сильное волненіе. Это зависило, во-первыхъ, отъ того, что она касалась животрепещущихъ вопросовъ, а во-вторыхъ,—умѣла указывать на больныя мѣста у своихъ недруговъ и бередила ихъ раны жолчью пропитаннымъ лезвіемъ. Притомъ, слабая въ научномъ отношеніи, она не чужда была публистическихъ достоинствъ, а мѣстами блестѣла и остроуміемъ.

Представленная характеристика полемическихъ сочиненій Саковича, въ частности, вполнѣ приложима и къ его *Перспективѣ*.

Сочиненіе это имѣетъ характеръ *описательный*. Авторъ излагаетъ, не въ строгой системѣ, нестроенія въ южно-русской церкви, обращая вниманіе преимущественно на обрядовую ея сторону. Главнымъ матеріаломъ для этого служатъ личное знакомство автора съ положеніемъ церковныхъ дѣлъ, какъ у православныхъ, такъ и у уніатовъ, и богослужебныя книги тѣхъ и другихъ. Для сравненія греко-восточной об-

рядности съ римско-католическою и комментаріевъ съ цѣлію охужденія первой, Саковичъ пользуется агендами и ритуалами латинской церкви, сочиненіями свято-отеческими,—почти всегда заимствуя ихъ изъ вторыхъ рукъ,—а главнымъ образомъ имѣетъ своимъ руководителемъ Петра Аркудія: разумѣемъ извѣстное его изслѣдованіе: *De Concordia Ecclesiae Occidentalis et Orientalis in septem sacramentorum administratione, libri VII.*

Приступаемъ къ краткому изложенію содержанія *Перспективы* Саковича,—причемъ, въ видахъ ознакомленія съ полемическими пріемами автора, приведемъ нѣсколько мѣстъ изъ означеннаго сочиненія въ дословномъ извлеченіи.

Перспектива снабжена обычными въ то время:—посвященіемъ князю Станиславу Любомірскому, краковскому воеводѣ, и предисловіемъ, обращеннымъ къ читателю религіи греко-русской.

Въ посвященіи князю Саковичъ указываетъ на причины, побудившія его издать свою книгу: именно, онъ руководился желаніемъ услужить своимъ землякамъ, народу русскому, выставивши на показъ свѣту его великія заблужденія,—а вмѣстѣ съ тѣмъ подать ему и руку помощи. Здѣсь же бросается авторомъ по адресу къ православному южнорусскому духовенству слѣдующій упрекъ: какъ греческая іерархія проситъ Бога, чтобы онъ даровалъ турку-поганину побѣду надъ всѣми христіанскими народами, такъ „едва-ли не тоже самое слѣдуетъ думать и о русскомъ не-унитскомъ (православномъ) духовенствѣ, которое, прося Бога за патріарха, данника турецкаго, желаетъ турецкому султану того же, чего и самъ патріархъ. Это и воочію обнаружилось во время козацкой экспедиціи, когда попы-схизматики не только возбуждали козаковъ къ бунту, но и выѣзжали на схватки (harce) съ Короннымъ войскомъ, какъ будто-бы подъ предлогомъ помощи своей схизматической религіи".—Однимъ изъ мотивовъ посвященія книги именно Любомірскому (по обычаю,

авторомъ восхваляемому) выставляется то, что князь имѣетъ множество помѣстій въ русскихъ краяхъ, гдѣ гнѣздится схизма, которая, выдавая олово за золото, заражаетъ ересями и суевѣріемъ княжескихъ подданныхъ,—*противодѣйствовать чему*—подчеркиваетъ Саковичъ—надлежитъ власти не только духовной, *но и свѣтской*.—Своей книгѣ Саковичъ придаетъ столь важное значеніе, что готовъ считать благочестивымъ того, кто бы взялся за переводъ ея на латинскій языкъ (съ цѣлію ознакомленія Сѣдалища Апостольскаго съ состояніемъ уніи въ западно-русскихъ областяхъ).

Въ предисловіи къ читателю религіи греческой Саковичъ объясняетъ и оправдываетъ свой переходъ изъ уніи въ католицизмъ. Съ наиболѣе любопытными для характеристики Кассіана его заявленіями по данному вопросу мы ознакомились уже выше.

Затѣмъ, послѣ длиннаго „reestra abo summariusza rzeczy w tych książkach zamykaiących się“,—авторъ кратко перечисляетъ заблужденія и ереси, находящіяся въ печатномъ катихизисѣ грека *Гергана*; указываетъ на книги, изданныя въ западно-русскихъ областяхъ, съ подобными же ересями (Клирикъ Острожскій, Василій Суражскій, Антиграфистъ, Верификаторъ, Еленхусъ, Антидотистъ), заявляя, что упорная схизматическая Русь чтитъ эти книги и за обличеніе ихъ готова на всевозможныя преслѣдованія,—что̀ и доказала своими дѣйствіями въ Кіевѣ по поводу изданной Мелетіемъ Смотрицкимъ *Апологіи*.—Этотъ краткій и одиноко стоящій отдѣлъ въ *Перспективѣ* заканчивается продостереженіемъ относительно предстоящей въ 1644 году Пасхи: „знай, читатель, что въ означенномъ году и жиды и Русь весьма погрѣшатъ съ своею Пасхою, ибо черезъ 42 дня по уравненіи, въ другомъ мѣсяцѣ, уже въ началѣ мая, будутъ отправлять Пасху; равно какъ и въ 1641 году праздновали ее 5 мая“.

Основная часть Перспективы, направленная противъ южно-русской обрядности (въ связи съ нѣкоторыми, соединенными съ нею, церковными нестроеніями) распадается на два отдѣла: въ первомъ разсматриваются „неблагопристойности" при отправленіи *таинствъ* и другихъ важнѣйшихъ богослуженій, а во второмъ вообще „абсурды" въ греко-восточныхъ церковныхъ чинахъ (уставѣ).

Въ рубрикѣ о *крещеніи* Саковичемъ дѣлаются слѣдующія замѣчанія: дѣти для крещенія приносятся въ церковь, а они еще только оглашенные и находятся въ состояніи язычества; многіе священники не имѣютъ понятія о формѣ крещенія,—думаютъ, что непремѣнно должна быть соблюдена вся обрядовая сторона таинства, хотя бы дитя было при смерти; самая формула крещенія не столь совершенна, какъ въ церкви католической; при храмахъ нѣтъ крестильницъ и обнаженные дѣти обливаются водою надъ землею, что въ зимнее время бываетъ не безъ опасности для здоровья; иногда священники совершаютъ таинство въ пьяномъ видѣ и погрѣшаютъ въ формулѣ; у крещаемаго постригаются волосы и вкатанные въ воскъ вкладываются въ скважины церковныхъ стѣнъ (въ деревянныхъ храмахъ) или закапываются въ землю (если храмъ каменный),—причемъ иногда самое постриженіе производится не ножницами, а ножемъ („но простота русская все сноситъ"!). „И что это за церемонія?"—восклицаетъ Саковичъ. „Гдѣ о томъ написано? Развѣ Христосъ, или апостолы и другіе святые, крестя кого-либо, стригли его? Или когда при Владимірѣ русскіе цѣлыми тысячами крещены были, развѣ постригали имъ волосы и закапывали въ землю? Очевидно, обычай этотъ языческій".—Нѣтъ метрикъ для записыванія крещаемыхъ.—Не признается дѣйствительность крещенія римско-католической церкви, и латиняне, желающіе принять русскую вѣру, перекрещиваются вновь.—При обливаніи или погруженіи кре-

щаемаго слово *Аминь* (въ формулѣ) произносится троекратно; „а если-бы попъ не сдѣлалъ этого, то подлежитъ изверженію изъ сана“.—Въ молитвѣ предъ крещеніемъ упоминается *баба*, якобы повившая Христа въ пеленки. (Пишутся также—замѣчаетъ какъ-бы въ скобахъ Саковичъ—иконы, изображающія Пресвятую Богородицу, послѣ рожденія ею Спасителя, въ лежачемъ и будто болѣзненномъ состояніи).—Послѣ помазанія крещаемаго дитяти елеемъ или мvромъ, кумовья три раза обходятъ аналой, какъ-бы танцуя. (*стран. 1—4*).

Что касается другаго таинства—*мvропомазанія*, то о немъ—по словамъ Саковича—„Русь не знала до самаго введенія уніи въ нашихъ краяхъ. Впервые *воскресилъ и возбудилъ* его блаженной памяти о. митрополитъ Поцѣй. А до того времени Греки—оные бѣгуны изъ Греціи,—привозя неизвѣстно какое масло, дорого его продавали, и тѣмъ масломъ попы мазали дѣтей при крещеніи. А такъ какъ русскіе духовные пріобрѣтали означенное масло большею цѣною, то и берегли его долго,—по три и четыре года,—по временамъ разводя оливою, а кто знаетъ—если и не саломъ какимъ (a boday y nie sadłem iakim); потому что, когда у попа большой приходъ,—иногда въ нѣсколько тысячъ душъ,—какимъ образомъ могла бы хватить ему такая малость масла, наперстка въ два или три? Естественно, долженъ его чѣмъ либо разводить. Потомъ отъ уніатскихъ владыкъ научились и дизунитскіе освящать въ великій четвертокъ означенное таинство *bierzmowania* или, какъ они называютъ, мvропомазанія. Только въ томъ среди русскихъ владыкъ обнаруживается большое корыстолюбіе (wielkie łakomstwo), какъ бы въ видѣ приданаго полученное ими отъ грековъ свято-продавцевъ,—что они дорого продаютъ означенное мvро своимъ попамъ“. Именно, владыка созвавъ на соборъ священниковъ, приказываетъ имъ запасаться мvромъ; но даетъ его не да-

ромъ, „потому что одни (священники) обязаны заплатить по десяти грошей, другіе по пятнадцати, а иные—у кого обширнѣе приходъ—и больше. Такимъ образомъ гарнецъ или два приготовленнаго владыкою мνра доставляетъ ему нѣсколько сотъ злотыхъ, такъ какъ въ иной епархіи поповъ находится около тысячи. И это происходитъ не только у схизматическихъ владыкъ, но и у тѣхъ, которые титулуютъ себя уніатскими. —Хорошій прибытокъ (dobrze wychodzi) даетъ то мνро не только владыкамъ, но и ихъ протопопамъ, писарямъ, діаконамъ; потому что тамъ каждому нужно дать".— Въ римскомъ костелѣ только бискупы имѣютъ право конфирмовать, а на Руси совершаетъ это (мνропомазуетъ) каждый священникъ.—Въ русскихъ требникахъ нѣтъ настоящей формы этого таинства (слова: *Печать дара Духа Святаго*.— Саковичемъ не признаются за форму) и помазаніе совершается не на одномъ только челѣ.—Нѣкоторые священники вмѣсто мνра помазываютъ крещаемыхъ елеемъ.—„Сохраняется мνро въ загрязненныхъ сосудахъ небрежно, а иногда находится въ завѣдываніи у попадей, которыя и выдаютъ его попамъ". (*стр. 4—6*).

Относительно таинства *покаянія* русскіе священники (да и нѣкоторые изъ владыкъ) держатся такого возрѣнія, что для нихъ самихъ оно не особенно важно, а потому или вовсе не исповѣдаются или рѣдко, по неволѣ,—на соборѣ, созванномъ епископомъ, каковыхъ соборовъ иногда не бываетъ по нѣскольку лѣтъ.—Нѣкоторые священники разрѣшаютъ на исповѣди отъ смертельныхъ грѣховъ и вообще отъ всѣхъ наитягчайшихъ, разсужденіе о которыхъ принадлежитъ верховной духовной власти. „На Руси, что попъ, то и батько—и владыка, и митрополитъ и патріархъ. Поэтому иногда хлопы и самого попа вытормошатъ за волосы (wykudłaią), окровавятъ, поронятъ, а между тѣмъ легко разрѣшаетъ имъ это другой попъ, или и тотъ-же избитый, буду-

чи умогорыченъ горѣлкою, такъ какъ случаются такія побоища больше всего въ корчмахъ, гдѣ попы находятся чаще, нежели въ церкви".—Разрѣшеніе даютъ не только живымъ, но и умершимъ,—причемъ „во многихъ мѣстахъ и письма (listy) пишутъ св. Петру, вкладывая ихъ въ руки умершему, дабы отворилъ ему ворота въ небо; даже сами патріархи до настоящаго времени нѣкоторымъ глупцамъ, еще при ихъ жизни, продаютъ за деньги такіе листы, съ которыми тѣ и приказываютъ себя погребать. Это случается и у уніатовъ". Немногіе священники умѣютъ преречислять грѣхи, особенно смертельные, не учатъ исповѣдниковъ вознаграждать обиженныхъ за причиненное имъ зло, не примѣняются при исповѣди къ возрасту и положенію своихъ духовныхъ чадъ, имѣютъ сомнѣніе—могутъ-ли быть разрѣшены грѣхи осужденныхъ свѣтскою властію на смерть. Иногда на исповѣди перечисляютъ всѣ грѣхи, самые мерзкіе, о которыхъ исповѣдающіеся и понятія не имѣютъ, и тѣмъ какъ-бы наталкиваютъ послѣднихъ на эти грѣхи.—„Схизматическіе попы требуютъ отъ исповѣдника присяги, что онъ никогда не отступитъ отъ схизмы и не перейдетъ въ католицизмъ или унію".— Нерѣдко сообщаютъ господамъ тайну исповѣди ихъ слугъ; ведутъ рѣчи объ этомъ и съ своими попадьями. Нѣкоторые священники на основаніи исповѣди публично заявляютъ въ церкви, что извѣстное лице недостойно св. причастія. Исповѣдь совершается при замкнутыхъ дверяхъ, а иногда и въ келіяхъ, что бываетъ не безъ соблазна для другихъ, особенно если исповѣдается молодая женщина, да и попъ нестарый.—Иногда подросткамъ лѣтъ въ 15—16-ть исповѣдь производится общая.—Налагаются слишкомъ тяжкія эпитеміи. (*стр. 6—11*).

Особенно большія и нестерпимые (wielkie y nieznosne) „абсурды" находятся у Руси—по словамъ Саковича—въ таинствѣ *Евхаристіи*. Во-первыхъ, относительно матеріи: вмѣсто

пшеничнаго, изъ чистой муки хлѣба, многіе невѣжественные священники совершаютъ таинство на хлѣбѣ житномъ, ячменномъ, овсяномъ, гречневомъ. Во многихъ церквахъ, вмѣсто просфоръ таинство совершается на пшеничныхъ булкахъ, купленныхъ на рынкѣ, иногда слишкомъ свѣжихъ и горячихъ, иногда зачерствѣлыхъ и потому неудобныхъ для вынутія изъ нихъ Агнца и частицъ. Кромѣ того такія булки могутъ быть и сдобныя, и съ кореньями, да и приготовляются иногда нечистыми руками. „Когда—замѣчаетъ Саковичъ—я разсуждалъ объ этомъ съ однимъ уніатскимъ владыкою, то онъ заявилъ: *это ничего; всё освящается словомъ Божіемъ*".—О *формѣ* Евхаристіи до настоящаго времени не вся Русь имѣетъ надлежащее понятіе. Относительно этого существуетъ троякое мнѣніе: одни говорятъ, что посвященіе совершается на жертвенникѣ во время вынутія Агнца изъ просфоры,—вслѣдствіе чего когда дары въ торжественной процессіи, со свѣчами и кадилами, переносятся съ жертвенника на престолъ, предстоящіе въ церкви, считая ихъ истиннымъ таинствомъ, упадаютъ на землю. Впервые этотъ „абсурдъ" замѣченъ былъ отцомъ Могилою и процессія переносная воспрещена; но Русь упорная не слушаетъ его. Не вездѣ искоренена означенная процессія и уніатами. Другое мнѣніе о формѣ евхаристіи, особенно у Руси не-уніатской, состоитъ въ томъ, что пресуществленіе хлѣба и вина совершается словами: *и сотвори убо хлѣбъ сей*, и проч. Эта форма находится въ книгѣ, изданной Виленскими схизматическими чернцами въ Евью. Третье, истинное и согласное съ римскою церковію мнѣніе пріурочиваетъ совершеніе таинства къ произнесенію словъ Спасителя: *пріимите, ядите*, и проч.—Извѣстно, что многіе священники совершаютъ Евхаристію, вмѣсто вина, на яблочномъ или грушевомъ квасѣ, а если и на винѣ, то заплѣсневѣломъ и окисшемъ.—Не воздается св. дарамъ никакого почтенія ни священниками, ни

мирянами, входящими въ олтарь.—Не имѣютъ пристойныхъ сосудовъ для храненія причастныхъ даровъ: полагаютъ ихъ въ соломенныя или восковыя коробки, а иногда завертываютъ въ бумажный холстъ и даже кладутъ въ щели стѣнъ.—Вливаютъ простую, теплую воду въ чашу уже послѣ посвященія и притомъ въ такомъ количествѣ, что уничтожается вкусъ вина.—Частицы, вынимаемыя изъ просфоръ, полагаются около Агнца, освящаются и даются причащающимся.—Когда много бываетъ причастниковъ и означенныхъ частицъ не достаетъ, священники добавляютъ въ чашу простой хлѣбъ и непосвященное вино.—Лжицы для причащенія бываютъ желѣзныя, цинковыя, а иногда и деревянныя окрашенныя, большихъ размѣровъ, „какими капусту ѣдятъ". Послѣднее обстоятельство даетъ поводъ Саковичу сдѣлать слѣдующее, выдающееся по легкомыслію и наивности замѣчаніе: „Отсюда посуди, греко-русскій народъ, какъ несправедливо ты укоряешь римскій костелъ за причащеніе мірянъ подъ однимъ видомъ (хлѣба) въ разсужденіи, что гдѣ находится Тѣло Божіе, такъ пребываетъ и истинная Кровь Господня. Между тѣмъ какъ ты, при указанномъ совершеніи таинства твоимъ дурнымъ и глупымъ духовенствомъ, вмѣсто двухъ видовъ (хлѣба и вина) не получаешь и одного. *Кромѣ того, могли бы тебя, греко-русскій народъ, научить правдивой вѣрѣ римскаго костела объ означенномъ таинствѣ (гдѣ Тѣло, тамъ и Кровь) даже враги Христовы—жиды. Потому что они, когда достаютъ за деньги, чрезъ посредство какого-либо Іуды изъ христіанъ, католическіе св. дары (Sakrament), тогда, разрѣзывая и прокалывая ихъ, усматриваютъ точащуюся изъ нихъ кровь и пользуются ею для своихъ злыхъ цѣлей. А небывалое дѣло, чтобы когда-нибудь жиды доставили св. дары изъ русской церкви. Видно, и они бо̀льшую силу приписываютъ Сакраменту римскаго костела, нежели греко-русскому*".—„Великій абсурдъ" усматривается и въ томъ, что священники загото-

вляютъ запасные св. дары для больныхъ на цѣлый годъ. Во-первыхъ, абсурдъ состоитъ уже въ томъ, что разрѣзанный на куски хлѣбъ напояется виномъ; ибо „противно разуму *вливать кровь въ тѣло, когда кровь исходитъ изъ тѣла*". Далѣе, какъ во время самаго заготовленія даровъ, продолжающагося съ великаго четверга до пасхальнаго вторника, такъ особенно въ теченіе года „Сакраментъ" можетъ подвергаться порчи. „На соборѣ въ Луцкѣ, при жизни блаженной памяти епископа Почаповскаго, луцкаго владыки, у одного попа оказались св. дары, источенные червями, за что тотъ попъ былъ низложенъ. Также въ Почаевскомъ монастырѣ, когда по просьбѣ одного законника римско-католическаго ему были показаны св. дары, они оказались заплѣснevѣлыми и по нимъ ползали черви... Свидѣтелемъ сего былъ отецъ Амвросій Бобрецкій, до настоящаго времени живущій въ Дубенской обители." Притомъ запасные дары, какъ засохшіе и зачерствѣлые, размачиваются въ простой водѣ, а иногда глупыми попами даже и борщомъ, какъ это сдѣлалъ въ селѣ Иванiѣ тамошній попъ Сидоръ. „Былъ и тотъ обычай, что во время причащенія попы давали однимъ (Тѣло и Кровь Христовы) по одной лжицѣ, а другимъ, знатнѣйшимъ лицамъ по-три, говоря за первою лжицею: *Отецъ*,—за другою: *Сынъ*,—за третею—*и Духъ Святой*". Вообще же обычай причащенія лжицею не имѣетъ основанія въ Св. Писаніи и по многимъ причинамъ неудобенъ (капля можетъ упасть, остаться на усахъ, можно заразиться, и т. п.).—Преподается таинство неразумнымъ дѣтямъ.—Въ Стрятинскомъ требникѣ львовскаго епископа Балабана говорится, что лица, совершившія смертельный грѣхъ, хотя-бы и принесли покаяніе въ немъ, должны быть причащаемы не Тѣломъ Божіемъ, но какою-то освященною Богоявленскою водою, называемою *Агасмою*.—Издали въ своихъ служебникахъ богохульную и архи-еретическую науку о раздробленіи Агнца на 4 части и

устраненіи міряпъ отъ прищащенія нѣкоторыми изъ этихъ частей (съ литерами: IC. XC.). Въ преждеосвященной литургіи усматриваются не только абсурды, но даже *идолопоклонство* (bałwochwalstwo), такъ какъ во время этой службы, на великомъ выходѣ, міряне дѣлаютъ земные поклоны предъ неосвященнымъ виномъ. Этимъ же виномъ причащаются за литургіею, думая, что соединеніе вина съ пресуществленнымъ хлѣбомъ дѣлаетъ первое кровію (Христовою). Нѣкоторые священники во время означенной литургіи, вынувши изъ просфоры Агнецъ и напоявши его кровію Господнею, снова влагаютъ въ просфору, гдѣ отъ втискиванія остаются слѣды крови, и эту просфору въ раздробленномъ видѣ, по окончаніи службы, раздаютъ присутствующимъ какъ антидоръ. На великомъ выходѣ идутъ священно-служители молча, не прося Бога за короля, весь его сенатъ и духовенство; предъ причащеніемъ не говорятъ: *со страхомъ Божіимъ и вѣрою приступите*, а только: *приступите*.—Достойно порицанія, что въ великій постъ литургія отправляется не каждый день, а также, что на томъ же престолѣ въ одинъ день нельзя совершать болѣе одной литургіи (что уніаты дѣлаютъ). Восхваляя римско-католическій обычай *читать мессы*, Саковичъ замѣчаетъ: „не пристойнѣй-ли совершить читанную мессу или литургію съ однимъ прислужникомъ, чѣмъ имѣть на клиросѣ плюгавенькаго дьячишку, который будетъ блеять по козлинному, такъ что противно слушать? Или развѣ приличнѣе, когда попъ, не имѣя дьячка, отправляетъ службу съ попадьею, какъ это было въ городѣ Стрыѣ на Подгорьѣ? Тамошній попъ Андрей Косило съ попадьею своею, которая лучше мужа умѣла читать и пѣть, отправлялъ службу, — причемъ и Апостолъ попадья читала: бѣсъ знаетъ, кто ее въ діакониссы постригалъ!“—Неприлично, что священники не потребляютъ св. даровъ на престолѣ, гдѣ ихъ освящали, но, отнесши ихъ

на жертвенникъ, оставляютъ на немъ до окончанія литургіи,—отъ чего происходятъ многія неблагопристойности—свѣчи уже бываютъ потушены, въ большіе холода Сакраментъ замерзаетъ, надлежащія молитвы не читаются, и т. п. Да и самые дары, перенесенные на жертвенникъ, не всѣми признаются за Сакраментъ. Во Львовѣ автору одинъ изъ представительныхъ священниковъ говорилъ, что по произнесеніи словъ въ молитвѣ: *вознесыйся на небеса, Боже*,—Христосъ, присутствовавшій въ св. дарахъ, оставляетъ ихъ и возносится на небо. По свидѣтельству священниковъ, отступившихъ отъ схизмы и принявшихъ унію, въ нѣкоторыхъ мѣстахъ остатки Сакрамента даются для потребленія церковнымъ старостамъ и мальчикамъ, прислуживающимъ въ алтарѣ. Случаются и разные казусы: такъ въ Гродкѣ Слоннымъ въ церкви св. Николая со священникомъ во время произнесенія имъ проповѣди сдѣлался ударъ и онъ умеръ; оставшіеся безъ потребленія св. дары загнили и въ нихъ завелись черви. „Другой случай былъ недавно въ Лискѣ, городѣ Е. М. пана Стадницкаго, въ то время подчашаго краковскаго. Здѣсь попъ схизматикъ едва не отравилъ отца Іеремію Лисятицкаго, уніата. Когда послѣдній, поставивъ дары на жертвенникъ, началъ говорить проповѣдь, означенный священникъ, схизматикъ, вошедши въ алтарь, вбросилъ въ чашу ртуть.“ Не съ надлежащею благопристойностію совершается самое потребленіе св. даровъ, а также обращеніе съ келихомъ.—Не одобряется, что въ нѣкоторыя навечерія праздниковъ литургія отправляется поздно.—Признается неосновательнымъ закрытіе царскихъ вратъ во время совершенія таинства Евхаристіи, вслѣдствіе чего простаки не знаютъ когда бываетъ пресуществленіе св. даровъ. Съ этою цѣлію Саковичъ совѣтуетъ завести по церквамъ звонки, въ которые и слѣдуетъ звонить въ моментъ пресуществленія (такіе звонки въ Вильно уже есть, хотя и не вызываютъ сочувствія у глупой

Руси, потому только, что это не греческій обычай) —„И невѣжественна и небезопасна на Руси слѣдующая церемонія: малыхъ, недавно окрещенныхъ дѣтей полагаютъ (во время великаго выхода) подъ *переносъ*,—и священники, идя съ чашею и дискосомъ изъ алтаря чрезъ сѣверныя врата къ царскимъ, съ великою опасностію должны переступать черезъ означенныхъ дѣтей; а ихъ временемъ бываетъ нѣсколько,—такъ что когда попъ безъ вреда для себя и дѣтей совершитъ эти переходы, то радъ бываетъ, какъ козакъ, безъ вреда перескочившій черезъ пороги. И не только дѣти, но и взрослые—мужчины, дѣвицы и замужнія панны—ложатся подъ тотъ переносъ. *Quod potest esse*—восклицаетъ нецѣломудренный въ словахъ Саковичъ—*et cum tentatione dum monachus sine illis inferioribus trascendit per virginem aut aliquam faeminam!*".—„Кто будетъ въ Москвѣ или Бѣлой Россіи пусть посмотритъ, какой тамъ происходитъ безпорядокъ во время совершенія литургіи! Одинъ, схватившися, читаетъ одно, другой—другое, а иные, считая только по пальцамъ, поютъ: *Господи помилуй*, *подай Господи*, *тебѣ Господи* А когда люди другаго вѣроисповѣданія дѣлаютъ упреки, говоря, что, пришедши въ русскую церковь, ничего не услышишь, какъ только многократное *Господи помилуй*, потомъ *подай Господи*, а наконецъ: *тебѣ Господи*,—съ насъ уже довольно:—тогда отвѣчаютъ по-московки: *ино-су Богъ разумный, всё-су знаетъ*". Если такіе безпорядки въ юго-западной Россіи выводятся, то это не изъ страха Божія, а вслѣдствіе стыда передъ католиками.—Признаются молитвы объ оглашенныхъ на литургіи потерявшими свой смыслъ, по отсутствію въ настоящее время оглашенныхъ.—Осуждается церемонія съ освященнымъ *артосомъ*, потому что ему воздаются почести, приличные Сакраменту.—Дѣлается сопоставленіе между католическими капланами, готовящимися къ служенію, и русскими священниками. Первые имѣютъ *разсуж-*

деніе (intentio), какая предстоитъ месса, и даютъ соотвѣтствующія распоряженія ризничему, какія приготовить ризы, книги и проч; такъ какъ въ разные дни употребляются разныя одежды и не одни и тѣже бываютъ чины и молитвословія. А русскіе попы не о чемъ этомъ и не помышляютъ: относительно одеждъ у нихъ, впрочемъ, полная скудость; литургія и въ обычные дни ивъ великіе праздники одна и таже; молитвъ на различныя потребы публичныя и частныя нѣтъ. „Если бы кто спросилъ попа: о чемъ, отче, отправлялъ служеніе? Отвѣтить не съумѣетъ, потому что, идя къ службѣ. не имѣлъ разсужденія, и не знаетъ. что это за слово — *разсужденіе* (intentio); онъ идетъ въ церковь, какъ ремесленникъ до своего ремесла."—Хорошо, если-бы священники имѣли хотя общее разсужденіе, идя до службы Божіей. то есть: „я сегодня иду посвятить хлѣбъ и вино въ тѣло и кровь Христовы; потому что безъ этого разсужденія, хотя бы произнесена была и форма освященія. хлѣбъ и вино остаются не пресуществленными." Такое разсужденіе нужно имѣть и при совершеніи прочихъ таинствъ. Поэтому слѣдовало бы владыкамъ объ упорядоченіи богослуженія приложить стараніе и служебники *исправить по латинскимъ образцамъ, привнести въ свои богослужебныя книги недостающія въ нихъ молитвы на разные случаи.* — Сдѣлавши нѣсколько мелкихъ замѣчаній (напр., о возношеніи діакономъ во время освященія даровъ чаши и дискоса), Саковичъ указываетъ еще на слѣдующую, великую, по его мнѣнію, разность между римскою и русскою церквами: въ первой Евхаристія совершается на каменныхъ престолахъ, съ реликвіями святыхъ,—а въ русской—на кускахъ полотна, антиминсахъ, освященныхъ владыкою, и безъ реликвій. Притомъ изъ этихъ антиминсовъ владыки дѣлаютъ себѣ прибытки, беря за нихъ по нѣскольку злотыхъ—и часто мѣняя. „Даже и уніатъ-владыка, вступивши на каѳедру послѣ уніата же владыки, снова раздаетъ

свои антиминсы.“ – Что касается до греко-русской проскомидіи, приписываемой св. Іоанну Златоустому, то принадлежность ея сему святителю для Саковича представляется сомнительною, такъ какъ въ ней положено много именъ святыхъ, жившихъ послѣ Златоуста; имя его самаго тоже поминается.—Для совершенія литургіи потребна одна просфора, изъ которой можно вынуть и Агнецъ и частицы; но у греко-руссовъ ихъ приносятъ въ церковь иногда много. Это выдумали попы для своей корысти, такъ какъ изъ приносимыхъ двухъ просфоръ одну, вынувши изъ нея частицу, возвращаютъ подавшему, а другую оставляютъ себѣ. Такихъ просфоръ попы иногда собираютъ цѣлые мѣшки. *Вообще просфоры и свѣчи* — доходная ихъ статья.— Форма просфоръ не вездѣ одинаковая: въ нѣкоторыхъ мѣстахъ они бываютъ круглыя, а въ другихъ *четвероконечныя* или крестообразныя. (*стр. 11—59*).

Свою рѣчь о таинствѣ *священства* Саковичъ начинаетъ заявленіемъ, что оно на Руси самое *святокупное и продажное*. „Потому что иной владыка не взираетъ на достоинство, ученіе (nauką) и жизнь ставленника, и не спрашиваетъ его: что суть таинства, какова матерія и форма каждаго изъ нихъ; но изслѣдуетъ и допытываетъ: *много-ли принесъ за посвященіе*? И вмѣсто формы: *что за монета? Злбтые-ли червонные, талеры или орты*? Также спрашиваетъ: *имѣетъ-ли жену? Дѣвицею ли ея поялъ*? И такимъ образомъ сторговавшись съ нимъ и взявши пятьдесятъ или шестьдесятъ, а иногда сто, двѣсти и триста злотыхъ, послѣпитъ, или посвятитъ его на поповство, не рѣдко въ одинъ день жалуя ему всѣ низшіе и высшіе степени. Потомъ ставленникъ долженъ откупиться у исповѣдника, діакона, писаря, пѣвчихъ, даже у поваровъ и кучеровъ,—и добрый имѣетъ тамъ экзаменъ его мѣшокъ. А если бы кто не хотѣлъ повѣрить, что сказанное мною правда, я могу фактически доказать, какой владыка (уніат-

скій или схизматическій), сколько и отъ какого ставленника взялъ... Если нужно будетъ я могу также доказать, что нѣкоторые владыки за деньги посвятили на поповство двоеженцевъ и женатыхъ на вдовахъ; что, получая ежегодно съ другихъ (прежнихъ) двоеженцовъ извѣстную сумму денегъ,— какъ бы бычачью подать (iakoby bykowe),—дозволяютъ имъ священнодѣйствовать. Бываетъ и то, что иногда посвящаютъ въ приходъ и чужой епархіи, а иногда и вовсе безъ прихода, ни до какой церкви, а такъ—на вѣтеръ, написавши въ ставленной грамотѣ: *идѣже Богъ престолъ открыетъ*. Отсюда происходитъ великій безпорядокъ: попы—бѣгуны волочатся отъ церкви до церкви; иногда (приходы) у другихъ достойнѣйшихъ или бѣднѣйшихъ покупаютъ,—а панъ и владыка корыстолюбивый легко позволитъ прельстить себя деньгами. Иногда также до одной церкви владыка понаставитъ нѣсколько поповичей, какъ бы говоря: *мнѣ хоть лбы себѣ поразбивайте*, только бы я сорвалъ за посвященіе. Поэтому иной попъ не станетъ крестить дитя, прежде чѣмъ мужичекъ, хотя и бѣднѣйшій, не справитъ крестинъ, гдѣ бы съ попадьею и попенятами можно было наѣсться и напиться, а то и упиться. Также и съ причастіемъ до больнаго не пойдетъ, прежде чѣмъ не заплатятъ; и исповѣдывать даромъ не захочетъ, говоря: я *добре владыкѣ поповство осолилъ*. И выходитъ, что непорядокъ идетъ отъ старшихъ: владыка попа взлупилъ, а попъ лупитъ хлопа“.—Удивляетъ нѣкоторыхъ католиковъ и то, что при посвященіи поповъ ихъ не помазуютъ елеемъ, — каковая церемонія сохранялась и въ ветхомъ завѣтѣ и въ новомъ.—Слѣдуетъ припомнить и то, что у русскихъ владыкъ нѣтъ (какъ въ римскомъ костелѣ) опредѣленныхъ временъ для посвященій, но когда бы не пришелъ дьякъ съ приготовленными деньгами ко владыкѣ, всегда его найдутъ готовымъ для ставленія. (*стран. 59—62*).

Въ таинствѣ *брака* Саковичемъ указываются слѣдующіе „абсурды:" не положена въ требникахъ форма, которою совершается таинство. Не существуетъ оглашенія въ церкви. Не рѣдко попы вѣнчаютъ схваченныхъ дѣвицъ. Вѣнчаютъ въ близкомъ родствѣ. Часто владыки и ихъ намѣстники, допускаютъ разводы по пустымъ причинамъ и, получивши нѣсколько десятковъ, а иногда сто, двѣсти, триста и болѣе злотыхъ, дозволяютъ мужу взять другую жену, а женѣ другаго мужа. „Иногда женами, какъ кобылами, торгуютъ не только хлопы, но и попы, мѣняя старыхъ на молодыхъ и давая придачи,—какъ, напр., въ пинской епархіи попъ придалъ за старую свою жену свинью." – Одно вѣнчаніе бываетъ для первобрачныхъ, а другое для второбрачныхъ. На вступающихъ въ третій и четвертый браки налагается епитемія. Въ метрики брачущіеся не записываются. При вѣнчаніи бываютъ удивительныя церемоніи: попъ обводитъ брачущихся и дружекъ около аналоя и *танцуетъ* съ ними, распѣвая: *святые мученицы*; потомъ поитъ ихъ пивомъ, а богатыхъ виномъ, и приказываетъ цѣловаться: какъ-будто не нацаловались въ иныхъ мѣстахъ! А кое-гдѣ и волосы имъ (брачущимся) застригаютъ. (*стр. 62—63*).

Таинство *елеосвященія* („ostatn'ego pomazania) совершается *семью* священниками, что не имѣетъ основаній. — Не положена въ требникахъ форма таинства, вслѣдствіе чего мнѣніе о ней четвероякое: именно, одни видятъ ее въ словахъ ектеніи: *о благословитеся елею сему, Господи помилуй*; другіе—въ словахъ молитвы, произносимой послѣ перваго евангелія: *Безначальне, Неизмѣнне, Святе Святымъ*, и проч.; третьи—въ словахъ, произносимыхъ при помазаніи: *помощь наша во имя Господне, сотворшаго небо и землю;* четвертые — въ молитвѣ: *Отче святый, врачу душъ и тѣлесъ*. (Послѣднюю форму Саковичъ признаетъ самою неудачною). —Выставляется на видъ епископамъ, что освященіе ими елея въ великій четвергъ—дѣло и не нужное,—потому что священ-

ники для таинства освящают елей сами,—и незаконное, потому что тѣмъ велико-четверговымъ елеемъ, по освященіи его, владыки (а иногда и архимандриты) помазываютъ сначала себя, а затѣмъ и всѣхъ, находящихся въ церкви *здоровыхъ* людей, взрослыхъ и малолѣтнихъ.—Не одобряется помазаніе больнаго всѣми семью священниками и седмикратное произношеніе надъ нимъ той или другой формы: это *тавтологія*.—Помазаніе совершается не только на органахъ пяти чувствъ, но и на всѣхъ мѣстахъ тѣла, особенно—добавляетъ Саковичъ—у женщинъ.—Иногда совершается таинство надъ здоровыми—и это для мамона и корости. Бывало и то, что надъ больнымъ одною и тою-же болѣзнію елеосвященіе совершалось нѣсколько разъ. Извѣстенъ случай и болѣе курьёзный: „въ Острогѣ, во время господства здѣсь схизмы, семь поповъ хотѣли совершить надъ больнымъ шляхтичемъ елеосвященіе семь разъ въ *одинъ и тотъ-же день*,—и пять разъ уже совершили; но когда хотѣли приступить къ шестому елеосвященію, шляхтичъ, обезсиленный не столько болѣзнію, сколько частыми переворачиваніями и мазаніемъ, началъ говорить: *Долго-ли, отцы, будете меня мучить? Я уже не вынесу болѣе такого мазанія. Перестаньте.* И такъ должны были на шестомъ разѣ прекратить". (Саковичъ отмѣчаетъ, что обычай въ одинъ и тотъ же день совершать елеосвященіе по два и по три раза надъ больнымъ впервые воспрещенъ былъ П. Могилою на Кіевскомъ соборѣ).—„Случается временами, что попъ, напавши на богатаго, но глупаго хлопа, дѣла не понимающаго, приказываетъ ему поставить рядомъ съ елеемъ кадку или горшокъ масла, и ходя около того масла, поютъ, кадятъ, а окончивъ служеніе, учиняютъ дѣлежъ."—Бывало до послѣдняго времени и то, что принося къ больнымъ одинъ и тотъ же елей, освящали его понѣскольку разъ. (Это тоже впервые было воспрещено П. Могилою)... Затѣмъ, сдѣлавъ общее замѣчаніе, что

означенныя неблагопристойности въ греко-русской церкви могутъ быть устранены исправленіемъ чина соотвѣтственно ритуалу римско-католическому, Саковичъ оканчиваетъ этотъ отдѣлъ указаніемъ на Стрятинскій требникъ, гдѣ отъ лица умирающаго читаются надъ нимъ такія молитвы, которыя располагаютъ человѣка не къ мысли о милосердіи Божіемъ, но къ отчаянію въ ономъ. (*стр. 64—70*).

Отдѣлъ—„*o wielkich absurdach y nagany godnych ceremoniach y rzeczach niepodobnych do zachowania napisanych w ustawach Graekoruskich*“,—начинается опредѣленіемъ *устава*, какъ книги руководственной при священнодѣйствіяхъ. Хотя эту книгу русскіе и почитаютъ едва не *за пятое Евангеліе*, тѣмъ не менѣе она заключаетъ въ себѣ „абсурды,“ достойные смѣха. Такъ какъ Саковичъ смотритъ на греко-русскую обрядность съ католической точки зрѣнія, то естественно, что такихъ абсурдовъ въ уставѣ онъ находитъ не мало. Такъ онъ находитъ неразумнымъ, что заупокойная литургія по умершемъ въ великій постъ можетъ совершаться только въ извѣстные дни; что въ Пасхальную недѣлю при богослуженіяхъ многія молитвословія исключаются, замѣняясь многократнымъ: *Христосъ воскресе*; что веселая пѣснь: *аллилуя* поется не на Пасху, но преимущественно постомъ, а также при погребеніи умершихъ,—въ послѣднемъ случаѣ какъ будто отъ радости, „что умеръ человѣкъ и кое что достанется попу, а иногда и владыкѣ“. Подобное пѣніе производитъ непріятное впечатлѣніе на близкихъ къ умершему лицъ. Когда, разсказываетъ Саковичъ, въ Заславлѣ происходили похороны жены князя Александра Заславскаго, воеводы кіевскаго, совершаемыя самымъ митрополитомъ (Рутскимъ) и пѣвчіе пѣли *аллилуія*, князь обратился къ митрополиту со словами: „*У меня великое горе, а вы поете аллилуія; ради Бога прекратите пѣніе*“. Въ посты же, по мнѣнію автора Перспективы, по всей вѣроят-

ности, *аллилуія* поется для обозначенія наибольшаго пощенія, потому что въ эти дни монахамъ рыба не дается. Свойственное Саковичу легкомысліе и склонность къ игривости дозволили ему, въ видѣ иллюстраціи къ трактуемому вопросу, привести слѣдующій разсказъ: „Въ Дубнѣ въ монастырѣ св. Спаса плотники производили работы въ Филипповъ постъ. Въ одни дни имъ давалось кушанье болѣе лучшее, чѣмъ въ другіе. Плотники спрашиваютъ: что за причина этому; такъ какъ они каждый день одинаково работаютъ? Монахи отвѣчаютъ: въ тѣ дни, когда не готовятъ рыбы, поютъ въ церкви *аллилуія*,—что означаетъ, по уставу, наибольшій постъ. На это плотники сказали: Ну, такъ какъ вы своими частыми *аллилуями* морите насъ голодомъ, то прощайте; придемъ къ вамъ когда *Богъ Господь явится*". „Niesłuszna tedy rzecz—слѣдуетъ непосредственное замѣчаніе— śpiewania alleluia pod czas smutny."—Не одобряется порядокъ отправленія *пассіи* - (велико-четверговаго стоянія), какъ не вполнѣ соотвѣтствующій Евангельскимъ сказаніямъ о времени страданій Спасителя и наполненный тавтологіями.—Признается дѣломъ неудобоисполнимымъ обязательное прочтеніе священниками 4-хъ евангелій въ первые три дня страстной седмицы.—Считается неумѣстнымъ чтеніе на Пасху 1-й главы Евангелія отъ св. Іоанна.—Неизвѣстно, почему въ день Пятидесятницы вечерня совершается непосредственно послѣ литургіи. — Рѣдко бываютъ колѣнопреклоненія во время богослуженія, между тѣмъ болѣе благопристойнѣе совершать молитвы на колѣнахъ, нежели стоя,—и вообще лучше въ данномъ случаѣ слѣдовать обычаю римско-католической церкви, „чѣмъ подражать смердячимъ жидамъ, стоящимъ въ своихъ божницахъ и подобно козламъ блеящимъ". Хотя иногда, напр., въ великій постъ на преждеосвященной литургіи, во время пѣнія: *да исправится молитва моя,* или въ день Пятидесятницы, при чтеніи священникомъ извѣстной молит-

вы,—греко-руссы и совершаютъ колѣнопреклоненія, но дѣлаютъ это неучтиво и невѣжественно, потому что głowy na ziemie położywszy, owdzie iak działa narychtowane nazad powystawuią."—Не только смѣшною, но и небезопасною для здоровья считается церемонія христосованія на Пасхальной утрени священниковъ со всѣми прихожанами; при томъ она можетъ быть и не для всѣхъ желательною. Въ Литвѣ—разсказываетъ Саковичъ—когда одну знатную панну, шутя, спросилъ одинъ молодой человѣкъ, будетъ-ли она на Пасху цѣловать попа,—она отвѣтила: *нѣтъ*. Но мать ея, завзятая схизматичка, принудила дочь похристосываться съ попомъ, въ присутствіи того же молодаго человѣка. Это было причиною перехода означенной панны, вскорѣ послѣ смерти ея матери, въ католицизмъ.—Не одобряется распорядокъ постовъ въ Греко-русской церкви и восхваляется субботній постъ у Римлянъ.—Осуждаются строгія постановленія, возбраняющія употребленіе рыбы во время нѣкоторыхъ постовъ.—Признается неблагопристойнымъ, что часы и вечерня отправляются *читкомъ*, мало разумѣющими дьячками, а не поются хоромъ.—Порицается *конархаиіе*,—состоящее въ бѣганьѣ по церкви хлопца съ богослужебною книгою въ рукахъ и громогласномъ выкрикиваньѣ имъ того, что дьяки, попы и чернцы должны въ извѣстное время пѣть.—Считается жестокимъ возбраненіе чернцамъ вкушать мясо даже въ томъ случаѣ, когда требуетъ того ихъ болѣзненное состояніе,—и дѣлается отсюда заключеніе о Греко-русской церкви, какъ мачихѣ по отношенію къ своимъ дѣтямъ. Означенная суровость церковнаго устава, по мнѣнію Саковича, есть одна изъ причинъ, почему немногіе изъ шляхтичей,—людей благородной крови,—поступаютъ въ монашество. Бѣдные чернцы (съ надутымъ, какъ барабанъ, отъ постной пищи и кваса брюхомъ) стараются умѣрять суровость кушаній ежедневнымъ употребленіемъ горѣлки,—но лучше-ли это?—

Русская масляница, или иначе сырная недѣля, не оправдываетъ своего назначенія—служить приготовленіемъ къ посту; нѣтъ основанія и для великопостныхъ поклоновъ, совершаемыхъ по уставу въ среду и пятокъ означенной седмицы.— Постъ въ день Усѣкновенія главы Іоанна Крестителя считается произвольно установленнымъ, потому что съ равнымъ основаніемъ можно поститься и во всѣ дни, въ которые совершается воспоминаніе о мученической кончинѣ другихъ апостоловъ и вообще святыхъ. „Есть и такіе глупцы, которые въ означенный день не ѣдятъ головокъ капустныхъ, чесночныхъ и маковыхъ“.—Осмѣивается празднованіе пятницъ, а въ частности *десятой пятницы* послѣ Пасхи. „Неизвѣстно откуда—говоритъ Саковичъ,—отъ турокъ или язычниковъ,—нѣкоторые глупые русины, преимущественно женщины, переняли обычай предпочитать воскреснымъ днямъ пятницы, а во главѣ ихъ *десятую* по Пасхѣ. Въ честь послѣдней установлены даже въ иныхъ мѣстахъ *отпусты*, которыхъ особенно много видимъ въ Полѣсье, на Волыни и Литвѣ,—и хорошій прибытокъ даетъ та пятница попамъ: бо́льшій, чѣмъ десять воскресныхъ дней. А бываетъ на такихъ сборищахъ въ честь *пятницы* множество *тружениковъ*— тѣхъ плутовъ, которые, выдавая себя за бѣсноватыхъ и юродивыхъ, выкрикиваютъ грѣхи, якобы учиненные противъ пятницы,—а именно, что тѣ, кои по пятницамъ шьютъ, ссучиваютъ мотки, прядутъ, бучатъ холсты, молотятъ, и т. д.,— будто чрезъ это *пятницу искололи, перекрутили, измочили, раздробили*, и т. п. А Русь простая вѣритъ тому, думая что Духъ Святой говоритъ устами тѣхъ тружениковъ! Попы же изъ опасенія потерять доходы и прибытки, получаемыя отъ означенныхъ отпустовъ, не только не порицаютъ того, но, запрещая своимъ попадьямъ работать по пятницамъ, какъ бы подтверждаютъ подобныя плутовскія басни.“—Считается незаконнымъ посвящать одинъ и тотъ же день воспо-

минанію разныхъ церковно-историческихъ событій, не перенося празднества на другіе дни,—именно, праздники Благовѣщенія и св. Георгія, когда они приходятся на страстной седмицѣ (особенно въ великій пятокъ и великую субботу) или въ самый день Пасхи. „Спрашиваю тебя,—обращается Саковичъ къ *схизматику*:—если Благовѣщеніе или память о св. Георгіѣ случится въ великую пятницу, что будешь дѣлать? Литургіи тогда не полагается; перенести празднество на другой день, по твоему бездѣльническому (szałbierskiemu) уставу, нельзя,—и конечно ты долженъ проводить праздникъ въ молчаніи". Особенно это неудобно, если означенные праздники бываютъ при извѣстныхъ церквахъ и престольными, когда на нихъ собирается *для отпустовъ* много сторонняго народа: безъ служенія мало *утѣшенія* получитъ и само духовенство. Постановленію устава по данному вопросу Саковичъ тѣмъ болѣе удивляется, что меньшіе праздники въ Русской церкви могутъ переноситься и переносятся на другіе дни.—Признается „глупымъ" воспрещеніе (въ уставѣ) употреблять садовыя фрукты ранѣе св. Спаса.—Невозможнымъ (rzecz niepodobna) считается запрещеніе во время шестопсалмія на утрени—харканія, кашлянія и плеванія, такъ какъ это противно природѣ человѣческой.—Съ насмѣшкою отзывается авторъ Перспективы о *мѣрахъ и вѣсахъ*, назначенныхъ въ уставѣ относительно того, сколько въ извѣстное время нужно съѣсть и выпить,—причемъ особенное вниманіе обращаетъ на *красоволю*, въ которую входитъ едва не гарнецъ вина, такъ что выпившій ее „nie tylko zapiti, ale y zawyti może"—„Много и другаго вранья—говоритъ Саковичъ, заканчивая свою рѣчь объ уставѣ,—находится здѣсь; а между тѣмъ уставныя правила, имѣющія отношеніе только къ монахамъ, они (очевидно русское духовенство) стараются примѣнять и къ свѣтскимъ лицамъ. *(стр. 71—102)*.

Далѣе слѣдуютъ въ *Перспективѣ* замѣчанія, касающіяся нѣкоторыхъ частыхъ сторонъ бытовой церковно-исторической жизни. Именно:

1) *О ношеніи духовенствомъ одеждъ по обычаю церкви Римской.* Упрекъ въ этомъ относится исключительно къ уніатскому духовенству, которое ходитъ „w palendrach, czamarach, rewerendach y płaszczach Włoskich, et c., z kołnierzami białymi koło szyiey y z mankietami na rękach y na trzewikach abo botach owych Włoskich kraiow.“ Дизунитское же духовенство строго соблюдаетъ въ данномъ случаѣ свои старыя обычаи, и владыки не стыдятся носить клобуковъ и мантій. Это даетъ Саковичу поводъ отдать извѣстную дань уваженія главѣ южно-русской православной церкви—Петру Могилѣ. „Добродѣтель – говоритъ авторъ Перспективы – и въ непріятелѣ должна восхваляться: если бы его милость отецъ Могила, отрекшись отъ схизмы, вступилъ въ единеніе съ римскою церковію, поистиннѣ былъ-бы достоенъ не только митрополичьяго, но и патріаршаго званія, потому что многое сдѣлано имъ, заслуживающее одобренія.“ (*стр. 103 – 104*).

2) *О произношеніи проповѣдей послѣ литургіи, а не тотчасъ послѣ Евангелія.* Неудобства откладывать поученіе къ концу службы указываются практическія: многіе уходятъ изъ церквей, не дождавшись проповѣди. Въ этой же рубрикѣ Саковичъ отмѣчаетъ, что проповѣдничество—явленіе недавнее въ русской церкви и долго казавшееся въ западно-русскихъ областяхъ страннымъ. Жители Львова спрашивали патріарха: позволительно-ли устно поучать въ церкви? Да и теперь проповѣдничество на Руси не процвѣтаетъ. Иной попъ такъ дурно говоритъ, что нечего и слушать. Иные произносятъ поученія по еретическимъ книгамъ,—какъ, напр., одинъ попъ подо Львовомъ заявилъ съ каѳедры: *Послушайте, христіяне, казаніе святаго Рея.* Многіе пользуются про-

повѣдями католическихъ казнодѣевъ—*Вуйки, Скарги, Бялобрыскаго*, и другихъ. (*стр. 104—105*).

3) *О храненіи въ церквахъ и алтаряхъ мяса, сыра, масла, сала, пироговъ, бѣлыхъ холстинъ, и т. п.* Это церковное нестроеніе, независимо отъ крайняго загрязненія храмовъ, бываетъ причиною и прямаго оскверненія ихъ. Такъ въ одномъ селеніи подъ Кременцомъ песъ, подкопавшись подъ церковь, пожралъ находившіяся здѣсь пасхальныя приношенія, а попъ, захватившій пса на мѣстѣ преступленія, убилъ его.— Но бываютъ—говоритъ Саковичъ—и болѣе удивительныя вещи: попы, живущіе на Подолѣ и Покутьѣ среди разбойниковъ, служатъ у нихъ какъ бы посредниками и укрываютъ въ церквахъ краденныхъ лошадей. Въ одномъ селеніи былъ такой случай: хлопцы, разъискивая уворованныхъ коней, шли около церкви, выкрикивая: *кось, кось*,—и услышали изъ церкви отвѣтное ржаніе: *ги, ги, ги.* Освѣдомленный объ этомъ попъ долженъ былъ спасаться бѣгствомъ.—Какъ любитель пикантныхъ анекдотовъ, авторъ Перспективы въ этой рубрикѣ разсказываетъ еще *о дудѣ*, якобы взятой попомъ за погребеніе бѣднаго дударя (музыканта), повѣшенной въ олтарѣ между ризами и надѣлавшей большой переполохъ своимъ паденіемъ и рычаніемъ. (*стр. 105—107*).

4) *О многихъ на Руси церквахъ, не имѣющихъ фундаціи.* Кто видитъ—говоритъ Саковичъ—множество церквей у русскихъ, можетъ подумать, что это происходитъ отъ ихъ благочестія. Но на самомъ дѣлѣ причины тому другія,—именно, несогласія между хлопами, или попами, или же панами, заставляющія ихъ заботиться объ устройствѣ хотя бы и убогой, но отдѣльной (собственной) церкви. „Много также есть церквей продажныхъ (kupnych), въ особенности на Подгорьѣ, гдѣ корыстолюбивый панъ не смотритъ на достоинство лица, ищущаго попоства, не заботится о душевной пользѣ для своихъ подданныхъ, но наблюдаетъ свои матеріаль-

ные интересы; потому что въ этой мѣстности паны имѣютъ особыя выгоды отъ поповъ. Кого послать съ подводою въ далекій путь?—Попа. Съ какого содрать штрафъ по пустому поводу?—Съ попа, и т. д.“ Попы, по замѣчанію Саковича къ такому обращенію съ ними пріобыкли (przyzwyczaili); даже готовы претерпѣвать наивеличайшія (y nie wiem iakie) тяжести, только-бы *не принуждали ихъ къ уніи*; такъ что „лакомые“ паны *желаютъ*, чтобы въ ихъ помѣстьяхъ попами были схизматики (православные). а не уніаты.—Не одобряется авторомъ замѣчаемая какъ-бы наслѣдственность мѣстъ въ средѣ духовенства. „По смерти отцовской поступаетъ на поповство сынъ поповскій, или зять, заплативши извѣстную сумму пану, а потомъ владыкѣ за посвященіе; а иногда и безъ посвященія поповскій сынъ вступаетъ на попство, думая, что если отъ отца-попа родился, то уже чрезъ это самое дѣлается попомъ, какъ это было на Волынѣ, въ одномъ селеніи не далеко отъ Корца. Здѣсь сынъ поповскій, по смерти отца, возложили на себя его одежду, совершалъ таинства безъ посвященія,—и уже потомъ, не скоро однако, отправленъ былъ для хиротоніи къ луцкому владыкѣ“.—Выводъ, дѣлаемый авторомъ Перспективы изъ всего сказаннаго тотъ, что лучше имѣть одну хорошо *уфундованную* церковь, нежели многія безъ фундацій. (*стр. 107—109*).

5) *О неосвященіи церквей въ Россіи.* „Въ Россіи едва десятая церковь бываетъ освящена, между другими причинами и потому, что владыки и ихъ намѣстники много вытягиваютъ за посвященіе; иная церковь и не постояла бы затѣмъ, чтобъ принять владыку и угостить его со свитою (хотя и это много стоитъ, ибо тамъ *лей перелей* бываетъ: одинъ ночлегъ ковенскимъ попамъ обошелся въ 60 злотыхъ, когда ихъ навѣстилъ холмскій владыка Терлецкій); но вѣдь нужно еще дать самому владыкѣ сотнягу, а то и другую,—а что тамъ требуютъ полотенъ, скатертей, полотенецъ, платковъ и

т. п., то едва-ли ихъ для олтаря выйдетъ и четвертая часть: все берутъ себѣ. Такія затраты для бѣдныхъ хлоповъ, разумѣется, не по силамъ".—Другіе порядки, по заявленію Саковича, существуютъ въ церкви католической. (*стр. 109—111*).

6) *О незаботливости владыкъ относительно устройства школъ при своихъ каѳедральныхъ церквахъ.* Саковичъ совѣтуетъ епископамъ заводить школы при своихъ каѳедрахъ съ цѣлію обученія въ нихъ чтенію и письму *греческому, русскому и польскому*, а также катехизису, уставу, и т. п.; но не совѣтуетъ вводить преподаваніе языка латинскаго, потому что ему лучше можно научиться въ коллегіяхъ и академіяхъ католическихъ. Безъ такихъ школъ приходится владыкамъ при посвященіяхъ говорить: *постригается рабъ Божій въ чтецы и пѣвцы*,—а иной поставляемый и читать, и писать, и пѣть не умѣетъ, развѣ только *пити*. Впрочемъ, при теперешнемъ порядкѣ вещей важно не это, а толстая мошна поставляемаго: въ виду ея тотчасъ запоютъ:—*axios*. Между тѣмъ владыки для устройства школъ имѣютъ помѣстья и достаточные доходы; да ктому же ежегодно берутъ съ поповъ *куницы*.—Въ этой рубрикѣ Саковичъ опять отдаетъ дань уваженія кіевскому митрополиту П. Могилѣ за устроенныя имъ въ Кіевѣ и Гощѣ школы: „Померкли ваши училища,—говоритъ онъ обращаясь къ уніатамъ,—не только передъ латинскими, но и передъ Могилянскими, уфундованными въ Кіевѣ и Гощѣ, и если бы только въ нихъ не преподавались еретическія науки и отщепенство, то подлинно со временемъ имѣла бы чѣмъ утѣшиться Русь". (*стр. 111—113*).

Перспектива заканчивается краткимъ „напоминаніемъ и увѣщаніемъ" русскому народу о соединеніи его съ римскимъ костеломъ.

Саковичъ говоритъ, что (не смотря на указанныя имъ недостатки) русская (православная) церковь во многомъ имѣетъ согласіе съ римскою,—несравненно бо́льшее согласіе,

чѣмъ съ еретиками—кальвинистами или лютеранами. Согласіе это состоитъ въ одинаковомъ числѣ (у обѣихъ церквей) таинствъ, въ молитвѣ за умершихъ и чрезъ то признаніе третьяго мѣста по смерти, въ призываніи святыхъ, въ почитаніи мощей, въ сохраненіи постовъ, въ сходственномъ отправленіи богослуженія („by tylko odprowowali"),—словомъ, почти во всемъ. Только два пункта разъединяютъ „схизму" отъ католицизма: это—догматъ объ исхожденіи Св. Духа *и отъ Сына* и главенство папы. Вся дизутитская Русь (за исключеніемъ, якобы, луцкаго епископа Пузины и нѣкоторыхъ свѣтскихъ лицъ, въ томъ числѣ черниговскаго каштеляна Адама Киселя) упорно еретичествуетъ въ разсужденіяхъ относительно означенныхъ пунктовъ. Призывомъ оставить это упорство и соединиться съ единою истинною церковію католическою и признать верховенство римскаго папы - Саковичъ и заканчиваетъ свою Перспективу. (*стр. 114—119*).

---

[1]) На 120 стр. находится «approbacya» Перспективы для печати, сдѣланная цензоромъ—ксендзомъ *Іаковомъ Устіенсомъ* (Iakub Ustiensis).

II.

Кіевскій соборъ 1640 г., какъ памятникъ заботливости П. Могилы объ упорядоченіи церковно-богослужебной обрядности.—Свѣдѣнія объ этомъ соборѣ въ брошюрѣ Саковича—*Sobor Kiiowski schizmaticki*; достовѣрность этихъ свѣдѣній.—Побудительныя причины къ изданію Лиѳоса. Вопросъ объ его авторѣ. Нѣкоторыя разночтенія въ извѣстныхъ экземлярахъ сего памятника. Составъ Лиѳоса. Источники при его составленіи. Проводимый въ немъ взглядъ на значеніе обрядности.—Характеръ и пріемы полемики съ К. Саковичемъ. Историческое значеніе Лиѳоса и сопоставленіе нѣкоторыхъ, заключающихся въ немъ свѣденій съ другими историческими данными того времени. Вліяніе полемики съ Саковичемъ на дальнѣйшій ходъ работъ П. Могилы по вопросу церковно-богослужебной обрядности. Рукописныя замѣчанія Саковича на поляхъ Лиѳоса.—Мнѣнія о Лиѳосѣ православныхъ и латино-уніатскихъ писателей.

Мы замѣтили, что появленіе въ свѣтъ Перспективы Кассіана Саковича совпало со временемъ усиленныхъ заботъ кіевскаго митрополита Петра Могилы относительно очищенія и приведенія въ порядокъ церковно-богослужебной обрядности. Памятникомъ этихъ заботъ служитъ, между прочимъ, соборъ, созванный митрополитомъ въ 1640 году, въ Кіевѣ. Свѣдѣніями объ этомъ соборѣ мы, главнымъ образомъ, обязаны тому же Саковичу. Въ 1641 году имъ, при содѣйствіи луцкаго бискупа Андрея Гембицкаго, издана была небольшая брошюра, подъ слѣдующимъ заглавіемъ: *Sobor Kiiowski schizmaticki, przez oyca Piotra Mohile złożony y odprawowany roku 1640, począwszy od dnia 8 semtembra aż do dnia 18, w ktorym iż wielkie absurda y przeciwności wierze świętey katholickiey znayduią się, przeto czułością pas-*

terską y staraniem Iaśniewielmożnego iego M—ci x. Andrzeia Gembickiego, biskupa Łuckiego, na przestrogę Rusi w unii będącey żeby wiedziała iakiego pasterza naśladnie: ktory ieśli sam nie wie, iako wierzy, a iakoż ich może prawdziwey wiary nauczać? Z Ruskiego na Polski ięzyk przełożony roku Pańskiego 1641 septemra dnia 20. (Внизу: *Coecus coecum ducens, ambo in foucam cadunt". Matth: 15*).[1]) Очень долгое время въ нашей ученой литературѣ не придавалось значенія свѣдѣніямъ о кіевскомъ соборѣ 1640 г., сообщаемымъ въ означенной брошюрѣ: думали, что она всецѣло принадлежитъ перу Саковича и заключаетъ въ себѣ ядовитую критику. [2]) Но такое мнѣніе, какъ справедливо замѣтилъ Пекарскій, [3]) могло явиться только вслѣдствіе поверхностнаго знакомства съ брошюрою. Дѣло въ томъ, что *Sobor Kiiowski schizmaticki* 1640 года, какъ значится въ полномъ оглавленіи и какъ легко это замѣтить каждому знакомому съ польскимъ и русскимъ языками, *есть ничто иное, какъ переводъ съ русскаго*, сдѣланный—по заявленію переводчика—съ цѣлію выставить на видъ невѣжество русскихъ іерарховъ, обнаруженное ими при рѣшеніи нѣкоторыхъ богословскихъ вопросовъ. Правда, есть въ брошюрѣ и ядовитыя замѣчанія, принадлежащія перу самаго Саковича, но онѣ, будучи написаны въ началѣ („do czy-

[1]) Эта брошюра въ 1642 году вышла вторымъ изданіемъ въ Краковѣ. На заглавномъ листѣ этого втораго изданія послѣ словъ: Z Ruskiego na Polski ięzyk (przełożony),—прибавлено: *przez Kassiana Sakowicza*. Въ остальномъ текстъ Краковскаго изданія дословно сходенъ съ Варшавскимъ. — «Sobor Kiiowski schizmaticki» за послѣднее время переизданъ въ IV томѣ *Русской Исторической Библіотеки* (столб. 21—48), причемъ памятникъ снабженъ русскимъ переводомъ, не всегда, впрочемъ, точнымъ.

[2]) *Описаніе Кіево Софійскаго собора*, изд. 1825 года, стр. 176.

[3]) Представители кіевской учености въ половинѣ XVII столѣтія, (*Отечест. Записки*, 1862 г. № 3, стр. 22.)

telnika"), концѣ („przestroga"), или на поляхъ перевода, и притомъ шрифтомъ отличнымъ отъ текста, нисколько не вредятъ самому переводу и не подрываютъ его исторической достовѣрности. И хотя одно изъ доказательствъ Пекарскаго въ защиту подлинности изданнаго Саковичемъ описанія кіевскаго собора оказывается несостоятельнымъ: именно, Пекарскій заявляетъ что авторъ Лиѳоса, разсматривая и опровергая до мельчайшихъ подробностей всѣ нападки Кассіана, не дѣлаетъ *ни одного намека* на то, чтобы онъ сообщалъ когда либо искаженныя извѣстія о соборѣ; между тѣмъ на 50 стр. [1]) означеннаго сочиненія, послѣ опроверженія мнѣнія, высказаннаго въ Перспективѣ, будто не вся Русь имѣетъ надлежащее понятіе о формѣ Евхаристіи, - читаемъ: „iak tedy *w falszywey swey relaciey o synodzie Kiiowskim* omyliłes się, tak y tu nieprawdę powiadasz;" но это не подрываетъ основнаго положенія уважаемаго ученаго по данному вопросу. Приведенный отзывъ автора Лиѳоса о брошюрѣ Саковича можетъ относиться и, безъ сомнѣнія, относится не къ тексту перевода, а къ собственнымъ, крайне оскорбленнымъ примѣчаніямъ переводчика. [2]) Притомъ, что́ особенно важно, самыя свѣдѣнія, сообщаемыя въ брошюрѣ, не возбуждаютъ сомнѣнія въ ихъ достовѣрности, находя историческое оправданіе даже въ тѣхъ случаяхъ, когда касаются неудовлетвори-

---

[1]) По нашему изданію стр. 59.

[2]) Въ основномъ текстѣ по данному вопросу говорится: «Была также рѣчь *о формахъ* таинствъ, особенно о формѣ Евхаристіи, вслѣдствіе вопроса о. Панкратія, въ какое время и посредствомъ какихъ словъ совершается таинство причащенія? Послѣ долгаго спора постановили обратиться за разрѣшеніемъ къ патріарху.» —Примѣчаніе Саковича къ этому мѣсту таково: «Если въ чемъ, такъ именно въ этомъ обнаружили схизматики свою глупость, заявивъ, что они не знали и не знаютъ о формѣ Евхаристіи. Отсюда слѣдуетъ, что не могли имѣть и истиннаго таинства, ибо forma dat esse rei».—

тельнаго или неопредѣленнаго рѣшенія соборомъ того или другаго вопроса. [1]) Вообще на основной текстъ *Sobora Kiiowskiego schyzmatickiego* должно смотрѣть какъ *на краткія дневныя замѣтки, веденныя однимъ изъ лицъ, присутствовавшихъ на соборѣ, и тѣмъ или другимъ путемъ попавшія въ руки Саковича, который ихъ перевелъ съ русскаго языка на польскій, снабдилъ насмѣшливыми примѣчаніями и въ такомъ видѣ выпустилъ въ свѣтъ.*

Кіевскій соборъ 1640 г. былъ однимъ изъ самыхъ торжественныхъ во время управленія Петра Могилы кіевскою митрополіею. На него прибыли послы отъ всѣхъ православныхъ западно-русскихъ епископовъ: отъ Аѳанасія Пузины—Луцкаго, [2]) отъ Сильвестра Гулевича—Перемышльскаго, отъ

---

[1]) Богословская мысль въ юго-западной Россіи хотя и сдѣлала къ разсматриваемому времени большія успѣхи, но еще не получила полной устойчивости. Поэтому при рѣшеніи нѣкоторыхъ богословскихъ вопросовъ въ литературныхъ памятникахъ даже и Могилянскаго времени замѣчаются промахи и пробѣлы. По брошюрѣ Саковича, на утреннемъ засѣданіи Кіевскаго собора, 11 сентября, поднятъ былъ вопросъ: гдѣ находятся души праведныхъ? О. Исакій говорилъ, что онѣ должны быть въ земномъ раю, а митрополитъ П. Могила утверждалъ, что на небѣ,—и вопросъ на соборѣ рѣшенъ не былъ.—Что такія разсужденія быть могли и могли кончиться ничѣмъ (и слѣдовательно не самъ Саковичъ присочинилъ это), укажемъ на *Exegesis* С. Коссова (Кіевъ, 1635 г.), гдѣ авторъ вопросъ о мѣстопребываніи душъ святыхъ послѣ смерти считаетъ нерѣшеннымъ. „Мѣсто, говоритъ, онъ гдѣ находятся по смерти души праведныхъ не опредѣлено въ церкви Божіей: одни богословы полагаютъ, что въ раю земномъ, а другіе, что на небѣ (стр. 4—5).

[2]) К. Саковичъ въ примѣчаніи къ тексту, гдѣ упоминается, что на лѣвой сторонѣ противъ митрополита П. Могилы было мѣсто *Исаакія, епископа Луцкаго*,—говоритъ: «О. Пузина (тогдашній луцкій епископъ) не былъ на этомъ сборищѣ, такъ какъ не соглашался на него; потому онъ и не названъ епископомъ луцкимъ».—Что былъ посолъ отъ Пузины,

Арсенія Желиборскаго—Львовскаго, отъ Сильвестра Коссова—Мстиславскаго,—[1]) также мудрые посланцы изъ разныхъ монастырей и мѣстъ литовско-русскихъ, а въ числѣ ихъ и мудрые отцы кіевскіе. [2]) Соборныя засѣданія посвящены были чтенію и обсужденію, во 1-хъ, представленнаго Петромъ Могилою *Катехизиса* православной церкви, надобность въ которомъ давно чувствовалась, и, 2-хъ, *правилъ, касающихся церковнаго благоустройства въ обрядовомъ и другихъ отношеніяхъ.*

Отмѣтимъ сообщаемыя брошюрою Саковича свѣдѣнія о засѣданіяхъ собора по вопросу о церковномъ благоустройствѣ.

Въ утреннемъ засѣданіи 10 сентября „читались правила, какъ нужно крестить, какъ совершать святѣйшую жертву (литургію), какіе должно имѣть потиры,—именно, серебряные, или оловяные, а не иные. Также относительно браковъ слѣдуетъ быть осмотрительнѣе.“ Въ вечернемъ засѣданіи того же дня читались правила, „чтобы неученаго въ попы не посвящать; попу, не знающему каноновъ, не позволять исповѣдывать; попа, находящагося въ какомъ либо подозрѣніи, также двоеженца, хоть-бы и вдовца, не взирая ни на какіе посулы и дары, не допускать до богослуженія, подъ угрозою вѣчнаго отлученія“.—Въ вечернемъ засѣданіи 11 сентября читались „правила о крещеніи, въ коихъ прибавлено, что въ случаѣ крайней необходимости можетъ крестить

въ этомъ едва-ли можно сомнѣваться; епископъ же Исаакій названъ *Луцкимъ* потому, что посвященъ былъ Ѳеофаномъ на луцкую епископію. Такъ называется онъ и въ другихъ тоговременныхъ актахъ.

[1]) Въ одномъ изъ рукоп. сбониковъ Кіево-Печерской Лавры (№ 20) есть письмо С. Коссова и П. Могилѣ съ выраженіемъ крайняго сожалѣнія о невозможности лично присутствовать на соборѣ (1640 г.) и нѣкоторыми совѣтами относительно веденія дѣлъ на немъ.

[2]) Мессія правдивый, Кіевъ, 1669 г. стр. 320—321.

и бабка; формѣ же крещенія должны бабки учиться у поповъ". Затѣмъ читаны постановленія объ елеѣ, которымъ помазуютъ на всеноіцной,—именно, „когда останется этотъ елей, послѣ помазанія, то его должно съѣсть, а не сохранять; потому что прежде одинъ и тотъ елей былъ благословляемъ на нѣсколькихъ всенощныхъ. Елей, оставшійся послѣ елеосвященія, или послѣдняго помазанія, долженъ быть сожженъ; опредѣлено сколько поповъ должно быть для совершенія этого таинства. Объ исповѣди и разрѣшеніи больныхъ и злодѣевъ: какъ разрѣшать ихъ. Было также разсужденіе о томъ, какъ, на основаніи устава, чтить великіе и малые церковные праздники. Обходы или процессіи около церкви должны быть на-вспять, т. е., противъ солнца, какъ и въ олтарѣ. Въ процессіи при погребеніяхъ попы должны идти передъ тѣломъ, а не за тѣломъ".—15 сентября въ утреннемъ засѣданіи читано было о постахъ, установленныхъ и частныхъ, о воскрестныхъ дняхъ и праздникахъ, въ которые если кто не уволитъ своихъ слугъ и подданныхъ отъ работъ,—то, бу́де міряяинъ, долженъ быть отлученъ и преданъ проклятію, а бу́де священникъ—лишенъ своего сана и проклятъ."—16 сентября въ утреннемъ засѣданіи читали правила, которыми постановлено, чтобы на литургіи Златоуста и св. Василія во время великаго выхода (na perenosie) не падали (предстоящіе) на землю, какъ предъ святѣйшимъ Сакраментомъ, а только при произнесеніи: *Вонмемъ*, *святая святымъ* и *со страхомъ Божіимъ*, т. е., при возношеніи даровъ.—Снова было повторено въ тотъ день, чтобы чернецы не вступали въ кумовство. Также иновѣрный не можетъ быть приглашаемъ для воспріемничества, но чтобы при крещеніи у Русскаго былъ только Русскій. Въ тотъ же день была рѣчь объ елеосвященіи или послѣднемъ помазаніи, и постановлено, чтобы въ одинъ и тотъ же день надъ однимъ и тѣмъ же лицемъ таинство дважды и трижды не соверша-

лось, и чтобы попъ одинъ того елея не освящалъ, но семь поповъ, а если трудно найти семь, то по меньшей мѣрѣ трое. Также одинъ и тотъ же елей дважды не освящать, а для каждаго раза другой. Также относительно браковъ и свадебъ: если кто имѣетъ жену, или жена мужа, хотя-бы въ чужой землѣ,—тогда другой не брать и за другаго не идти.“ 17 сентября были соборныя разсужденія о чернцахъ, „чтобы они, по уставу св. Василія, жили въ монастыряхъ общежительно; а если не можетъ быть полное общежитіе, то, по крайней мѣрѣ, была бы общая трапеза. Также если чернецъ непосвященный не будетъ оказывать настоятелю (starszemu) послушанія, тогда не давать ему пищи и исключать изъ монастыря. Вѣнчаніе, крещеніе, кумовство—чернцы должны оставить. У главнѣйшихъ лицъ въ монастырѣ одежда должна быть иноземнаго сукна не дороже 4 злотыхъ, а у прочихъ—кожугъ и сермяга. Шелковаго пояса никому не носить, а еслибы у кого нашелся, то отобрать въ пользу монастыря. На будущее время чернцовъ не постригать, если не будутъ на послушаніи въ Никольскомъ монастырѣ.“—На послѣднемъ засѣданіи 18 сентября постановлено, „чтобы всѣ монастырьки, большіе и малые, не были основываемы безъ благословенія епископовъ и безъ привиллегіи. А въ которомъ монастырьку не будетъ 8-ми человѣкъ братіи или, по крайней мѣрѣ, 6-ти съ послушниками, то тамъ игуменъ не долженъ называтся игуменомъ, но старцемъ, и то подъ началомъ другаго бóльшаго монастыря. Къ черницамъ никто не долженъ ходить, кромѣ духовника. Чернцы и черницы не должны осмѣливаться проживать по деревнямъ и селамъ, но только въ монастырѣ, подъ началомъ (черницы) какой-либо искусной старицы. Если въ которомъ монастырѣ какой либо братъ умретъ, тогда братія каждаго монастыря обязана, по христіанскому долгу, отслужить три литургіи за упокой его души, подъ угрозою (за не исполненіе сего) проклятія.“

Какъ ни кратки и отрывочны приведенныя замѣтки о соборныхъ засѣданіяхъ по вопросамъ церковнаго благоустройства, все-таки на основаніи ихъ можно заключать о той всесторонней заботливости митрополита Петра Могилы, какую онъ обнаружилъ съ самаго начала своего служенія южно-русской православной церкви, изыскивая всевозможныя средства ко уврачеванію больныхъ мѣстъ въ ея богослужебной практикѣ и бытовыхъ обычаяхъ. Можно думать, что предварительныя работы для изданія знаменитаго Требника, вышедшаго въ свѣтъ не за долго до кончины П. Могилы (въ 1646 г.), были уже сдѣланы ко времени кіевскаго собора 1640 года, и здѣсь, наравнѣ съ Катехизисомъ, подвергались общесоборному разсмотрѣнію и обсужденію. [1])

Такимъ образомъ Кассіанъ Саковичъ коснулся въ своей полемикѣ одного изъ животрепещущихъ вопросовъ, давно уже выдвинутаго самымъ ходомъ исторической жизни южно-русской церкви и не разъ бывшаго предметомъ тщательныхъ обсужденій со стороны ея первенствующаго іерарха. Только точки зрѣнія при разсужденіяхъ по этому вопросу у Саковича и П. Могилы были совершенно противоположныя. Многозаботливый митрополитъ, не отрицая, что русская церковь „въ обычаяхъ, относящихся до молитвы и благочестивой жизни, весьма повреждена,“ подчеркивая заявлялъ, что это поврежденіе не простирается на *догматы вѣры, которые православными соблюдаются нерушимо*,—и самый фактъ церковнаго разстройства объяснялъ сильными гоненіями, которыя за послѣднія десятилѣтія приходилось испытать южно-русскому народу отъ „апостатовъ.“ [2]) Саковичъ же, искуственно пре-

[1]) Это можно видѣть изъ сравненія Могилянскаго Требника съ нѣкоторыми постановленіями Кіевскаго собора 1640 г.—См. въ Требникѣ слѣдующія страницы: 12, 233, 268, 269, 344, 345, 447.

[2]) См. грамоту П. Могилы къ луцкому братству съ приглашеніемъ на соборъ, отъ 24 іюня, 1640 г. (*Пам. Кіев Коммиссіи*,—т. 1, 149—157

увеличивая нестроенія въ греко-восточной церкви, считалъ ихъ, какъ мы замѣтили, прямымъ послѣдствіемъ поврежденія ея именно въ догматахъ вѣры и уклоненія отъ первоначальной чистоты и единенія съ папскимъ престоломъ. Отсюда и конечные выводы, къ которымъ приходили тотъ и другой,—митрополитъ и авторъ Перспективы,—при обсужденіи неурядицъ въ русской церкви были столь же противоположны: П. Могила, считая церковное благоустройство домашнимъ дѣломъ православныхъ, при изыскиваніи „способовъ къ сохраненію благочестія, къ исправленію поврежденныхъ обычаевъ, къ образованію духовному и ко всякому благочинію," обращался преимущественно къ духовнымъ силамъ родной церкви, къ ея преданію и древне-отеческой практикѣ, хотя при этомъ не чуждался добрыхъ обычаевъ и церкви Римской. Саковичъ же исключительно въ этой послѣдней, и въ подчиненіи ей, усматривалъ единственное спасеніе для православныхъ.

Когда свой взглядъ по данному вопросу Саковичъ высказалъ въ своихъ злостныхъ примѣчаяхъ къ *Кіевскому собору 1640 г.*, которыя представляли собою только какъ бы зародышъ его будущей Перспективы, то митрополитъ Могила могъ не обращать вниманія на крики бывшаго Дубенскаго архимандрита, вслѣдствіе ихъ сравнительной слабости и малозначительности. Но когда эти крики облеклись въ форму сочиненія по объему довольно обширнаго, по содержанію касающагося почти всѣхъ сторонъ южно-русской церкви, по языку злостнаго и запальчиваго,—молчаніе со стороны православныхъ не могло не сопровождаться нѣкоторымъ ущербомъ для чести ихъ церкви. Отвѣтъ былъ нуженъ, и онъ достойнымъ образомъ былъ данъ въ обширной, переиздаваемой нами книгѣ, вышедшей въ 1644 году изъ Кіево-печерской типографіи, подъ заглавіемъ: „Λίθος *abo kamień z procy prawdy cerkwie świętey prawosławney Ruskiey na skruszenie fałecznociemniey Perspektiwy abo raczey poszkwilu od*

Kassiana Sakowicza, byłego przedtym Archimandritę Dubenskiego unita, iakoby o błędach, haereszych y zabobonach cerkwie Ruskiey, w unii nie będącey, tak w artikułach wiary, iako w administrowaniu Sakramentow y inszych obrządkach y ceremoniach znaydniących się, roku P. 1642, w Krakowie wydanego, wypuszczony, przez pokornego oyca Evzebia Pipina. (Et qui ceciderit super lapidem istum confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.—Matth. 21. Versu 44). W monastyru Świętey y Czudotworney Ławry Pieczarskiey Kijowskiey. Anno Domini, 1644.

Вопросъ, кто былъ авторомъ Лиѳоса, до настоящаго времени можно считать не вполнѣ уясненнымъ. *Евсевій Пиминъ*— имя и фамилія, стоящія на заглавномъ листѣ этого сочиненія и подписанныя подъ посвященіемъ Максимиліану Бржозовскому,—безъ сомнѣнія, псевдонимъ. (Евсевій Пиминъ, при переводѣ съ греческаго на русскій, означаетъ *благочестивый* или *православный пастырь*). Спустя 28 лѣтъ, послѣ выхода въ свѣтъ Лиѳоса Іоанинскій Голятовскій въ сочиненіи: *Stary kościoł Zachodni nowemu kościołowi Rzymskiemu* (Черниговъ. 1672 г., ч. II стр. 93), заявилъ, что *Камень* составленъ кіевскимъ митрополитомъ *Петромъ Могилою.* Іезуитъ Рутка въ своемъ отвѣтѣ Галятовскому усумнился въ этомъ. „Lithos или Камень—говоритъ онъ—Петръ Могила писалъ? Не вѣримъ этому, потому что онъ не имѣлъ еретическаго духа и былъ склоненъ къ заимствованіямъ изъ книгъ латинскихъ, какъ я замѣтилъ объ его требникѣ. Мы имѣемъ извѣстіе, что сочинителями *Камня* были Коссовы, Калимонты [1]) и прочая объеретичившаяся дружина, пріязненная каль-

---

[1]) Вишневскій въ своей Historyi literatury Polskiej (т. VIII, страница 381) приведя, въ сокращенномъ видѣ, означенное мѣсто изъ Рутки, по поводу имени—*Kalimontowie* дѣлаетъ примѣчаніе, гдѣ говоритъ, что ему до настоящаго времени нэ извѣстно ни одного со-

винистамъ и лютеранамъ. [1]) Сомнѣніе Рутки, исключительно основанное на предвзятой идеи (желаніи всѣми неправдами перетянуть знаменитаго митрополита въ свой лагерь), [2]) не было раздѣляемо даже послѣдующими католическими писателями (напр., іезуитами Циховскимъ, Кулешемъ, ксендзомъ Стебельскимъ), а тѣмъ болѣе православными: тѣ и другіе принимаютъ мнѣніе Голятовскаго о Петрѣ Могилѣ, какъ авторѣ Лиѳоса, хотя и безъ всякой дальнѣйшей провѣрки. Провѣрка эта, по извѣстнымъ намъ даннымъ, означенное мнѣніе подтверждаетъ. Не только спустя довольно много лѣтъ послѣ смерти П. Могилы, но тотчасъ же по изданіи Лиѳоса, составленіе его современниками приписывалось са-

---

чиненія съ такимъ названіемъ автора, и онъ не знаетъ, что это была за личность.—Разрѣшаемъ недоумѣніе. *Іосифъ Калимонъ* былъ образованнымъ монахомъ Кіево-печерской лавры. Въ 1647 г. онъ проходилъ курсъ философскихъ наукъ въ Кіево-Могилянской коллегіи. Его перу принадлежитъ брошюра (въ настоящее время, сколько намъ извѣстно, величайшая библіографическая рѣдкость—*unic*): *Żal ponowiony po pogrzebie Iasnie Przewielebnego o. Piotra Mohiły, Archiepiskopa, Metropolity Kijow.* et caet. (изд. 9 апрѣля, 1647 г., въ Кіево-печерской лаврѣ).

[1]) Goliat swoim mięczem porażony, to iest Ioannikius Golatowski, archimandrita Jelecki, przeciw pochodzeniu Ducha Ś. od Syna, y kościołowi Rzymskiemu piszący. W Lublinie, roku 1689. стр. 167.

[2]) Что у Рутки не было *фактическихъ* данныхъ для отрицанія принадлежности Лиѳоса Петру Могилѣ, это можно видѣть изъ его же книги. Нѣсколькими строками выше приведенной нами выдержки, на той же 167 стр. онъ говоритъ: «*Ieśli to uczynił* W. Piotr Mohiła, co o nim Golatowski napisał (т. е., что онъ составилъ Лиѳосъ), tedy nie tylko nie był unitem, ale był schismatiniem y heretikiem,» et. c.—Желаніе связать славное имя П. Могилы съ дѣломъ уніи и католицизма у нѣкоторыхъ папистовъ было такъ велико, что они измыслили басню о томъ, какъ митрополитъ передъ кончиною призывалъ къ себѣ католическаго ксендза и принималъ отъ него исповѣдь и причастіе (см. Saulus et Paulus, Суши, изд. 1716 г. въ Римѣ, ч. II, стр. 107.

мому митрополиту. 19 Іюня 1645 года архимандритъ Дерманскаго монастыря, извѣстный уніатскій писатель *Янъ Дубовичъ* занесъ въ градскія Луцкія книги протестацію „на превелебнаго его милость отца Петра Могилу, митрополита Кіевскаго дизунитскаго,“ между прочимъ, „о то, ижъ онъ въ року свежо прошъломъ тысеча шестсотъ чотырдесятъ четвертомъ книгу, *Литосъ або камень съ процы выпущоный* названую, смѣлъ и важился противъ костелу святому рымскому католицъкому и противъ велебному ксендзу Касиянови Саковичови, законникови светого Авъгустина, въ монастырю Лавры Печарское Киевъское, которого есть архимандрытою, на свѣтъ выдати *и имя свое подъ именемъ кгрецъкого слова „пиминъ,“ што се тлумачытъ „пастыръ,“ положившы, въ друкъ подати,“* [1]) и проч.—Кассіанъ Саковичъ тоже не сомнѣвался, что его могучимъ литературнымъ противникомъ былъ самъ кіевскій митрополитъ, и потому, дѣлая замѣчанія на поляхъ *Лиѳоса*, всюду обращался къ П. Могилѣ, какъ автору означеннаго сочиненія. (См. стр. 10, 16, 23, 26, 51, 54, 78, 120, 156 и многія другія).—

Не смотря на такое вѣское подкрѣпленіе господствующаго въ нашей литературѣ мнѣнія о П. Могилѣ, какъ авторѣ Лиѳоса, мы не вполнѣ раздѣляемъ оное. Дѣло въ томъ, что дѣятельность знаменитаго митрополита на пользу православія была весьма широка и разнообразна, а потому при своихъ сложныхъ трудахъ онъ имѣлъ настоятельную нужду въ способныхъ помощникахъ. Такихъ помощниковъ и сотрудниковъ щедрый, не жалѣвшій матеріальныхъ средствъ митрополитъ находилъ и окружалъ себя ими. Этому ученому кружку, собранному въ Кіевѣ, Могила могъ намѣчать извѣстные темы для самостоятельныхъ работъ, какъ, напр., С.

---

[1]) Луцкая гродская книга, хранящаяся въ Кіевскомъ Центральномъ Архивѣ подъ № 2485, л. 207, об.

Коссову составленіе *Paterikon*'а, [1]) *Exegesis*'а,—Кальнофойскому—Τερατουργημ'ы, [2]) и т. п. Но могъ привлекать и привлекалъ извѣстныхъ лицъ изъ ученаго кружка и для своихъ личныхъ литературныхъ работъ, по ихъ сложности и важности требовавшихъ большой осмотрительности Едва-ли, въ настоящее время. можетъ подлежать сомнѣнію, что Катехизисъ, представленный митрополитомъ на обсужденіе кіевскаго собора 1640 г. составленъ былъ при самомъ дѣятельномъ содѣйствіи Исаіи Трофимовича Козловскаго; едва-ли можетъ подлежать сомнѣнію сотрудничество нѣкоторыхъ лицъ и при работахъ надъ Требникомъ, —хотя активная дѣятельность самаго П. Могилы по приготовленію къ изданію означенныхъ книгъ, особенно послѣдней, тоже имѣетъ неоспоримыя фактическія данныя. Сказанное о послѣднихъ двухъ работахъ можетъ быть приложимо и къ *Лиѳосу*. Перспектива Саковича, касавшаяся многихъ сторонъ южно-русской церкви и нападавшая на южно-русскую обрядность почти въ цѣломъ ея составѣ, требовала для отвѣта большой ерудиціи, кропотливыхъ справокъ, не мало и литературнаго такта. Дать автору такой обширный, изобилующій фактами и ерудиціею отвѣтъ, какой представляетъ изъ себя Лиѳосъ, Петру Могилѣ, при его сложныхъ митрополичьихъ занятіяхъ, безъ дѣятельнаго участія своихъ обычныхъ сотрудниковъ, было едва-ли возможно. Нѣкоторое фактическое основаніе для нашего мнѣнія можно видѣть въ одномъ, случайно обненномъ К. Саковичемъ замѣчаніи. Въ своихъ *Okular*'ахъ

---

[1]) Въ Prefacyi do iego Mośći (А. Киселя), приложенной къ *Paterikon*'у, Коссовъ заявляетъ, что къ составленію этого сочиненія его, между прочимъ, побудили „pecza, y błagosłowienstwo, y wola“ митрополита П. Могилы.

[2]) См. посвящ. Четвертинскому, гдѣ Кальнофойскій приписываетъ свой трудъ иниціативѣ и настояніямъ Могилы.

kalendarzowi staremu (1644 г.), заявивъ, что обращеніе схизматиковъ (православныхъ) въ вѣру католическую есть дѣло Божіей благодати, перемѣняющей Савловъ въ Павловъ, Саковичъ подкрѣпляетъ свое мнѣніе недавнимъ переходомъ отъ православія въ католицизмъ „не послѣдняго знатока наукъ философскихъ и богословскихъ отца Θеодора Скуминовича, *который*—отмѣчаетъ Саковичъ—*Кіевскими схизматиками избранъ былъ для опроверженія моихъ католическихъ сочиненій* (т. е., Перспективы), но по Божьему предопредѣленію случилось, что сей Валаамъ, имѣвшій злорѣчить Израиля, благословилъ его и подобно мнѣ сдѣлался католикомъ."

Такимъ образомъ, наше мнѣніе по данному вопросу таково: *Лиθосъ составленъ по иниціативѣ Кіевскаго митрополита П. Могилы и активномъ его участіи однимъ или нѣсколькими лицами, принадлежавшими къ ученому Могилянскому кружку, находившемуся въ Кіевѣ; но это коллективное участіе въ означенной учено литературной работѣ, не безъизвѣстное близкимъ къ митрополиту лицамъ, даже ими* (разумѣемъ Голятовскаго) *могло быть игнорируемо въ виду* (какъ это случается часто) *выдающейся роли въ данномъ случаѣ самаго митрополита. Что же касается до лицъ въ отдаленіи стоявшихъ отъ П. Могилы и менѣе знакомыхъ съ ходомъ дѣла, то для нихъ подобное пріуроченіе авторства одному митрополиту* (участіе коего въ этой работѣ было для всѣхъ очевидно) *еще болѣе было естественно.*

Лиθосъ напечатанъ въ 4 д. листа и представляетъ собою довольно объемистую книгу, заключающую 424 стр. (изъ нихъ 218-я незаполнена) основнаго текста, кромѣ предварительныхъ статей (посвященія, предисловія и elogium), занимающихъ 12 ненум. страницъ —Въ видахъ библіографическихъ слѣдуетъ отмѣтить, что извѣстные экземпляры нашего памятника *не всѣ дословно сходны между собою*, а имѣютъ нѣкоторыя, хотя и весьма незначительныя, отличія,

Такъ, напр., въ экземплярѣ, находящемся въ библіотекѣ Кіев. Дух. Академіи (№ 1. 8), на стр. 271 къ отдѣлу, начинающемуся словами: „A w kościele Rzymskim ta ceremonia (христосованіе) była, и проч ,“—на поляхъ нѣтъ никакой цитаты; между тѣмъ въ экземплярахъ, хранящихся въ библіотекѣ при Кіево-Софійскомъ соборѣ (№ 678, с.), къ означенному отдѣлу присовокуплена читата: *O czym czytay Baron. и Skargi fol. 31. num. 4. An. D. 45.* Можно бы подумать, что означенная цитата, помѣщенная на широкомъ боковомъ полѣ книги, выпала во время печанія, чѣмъ и объясняется отсутствіе ея въ нѣкоторыхъ экземплярахъ. Но есть одно мѣсто въ *самомъ текстѣ* Лиѳоса, которое не можетъ быть разъясняемо такимъ образомъ. Именно: въ Академическомъ экземплярѣ 4-я снизу строка 57-й страницы читается такъ: „Stulże tedy *Matheołogu* pysk, y za absurdum to co (слѣдующая строка начинается словами: *wszytka cerkiew*, и проч.); между тѣмъ въ экземплярахъ Кіево-Софійской библіотеки означенная строка напечатана такъ: „Stulże tedy *durniu* pysk, y za absurdum to co wszy (слѣдующая строка: *tka cerkwiew*, и проч.) Послѣднее разночтеніе естественно можетъ навести на мысль не было ли двухъ изданій Лиѳоса? Но подобное предположеніе оказывается несостоятельнымъ: тщательнѣйшее разсмотрѣніе упомянутыхъ экземпляровъ со стороны шрифта и *всѣхъ особенностей набора* не оставляетъ сомнѣнія, что мы имѣемъ дѣло съ *однимъ и тѣмъ же изданіемъ.* Даже типографскія ошибки въ Академическомъ и Кіево-Софійскомъ экземплярахъ нашего памятника одни и тѣже (напр. 100-я страница въ обоихъ экземплярахъ ошибочно помѣцена цифрою 10, 192-я—цифрою 1012, и т. п.).—Чѣмъ же объяснить отмѣченныя разночтенія?—Думаемъ, что окончательную корректуру печатаемой книги держало одно изъ лицъ, принимавшихъ активное участіе въ ея составленіи, и этимъ корректоромъ—авторомъ могли быть дѣлаемы тѣ или другія

поправки и вставки. Все это явленіе обычное. Но не обычно и то, что подобныя исправленія могли быть сдѣланы уже по отпечатаніи нѣсколькихъ пробныхъ листовъ, которые, будучи сохранены въ типографіи и затѣмъ сброшюрованы, и дѣлаютъ текстъ одного и того-же изданія Лиѳоса не во всѣхъ, сохранившихся до нашего времени, экземплярахъ этого литературнаго памятника *безусловно сходнымъ.*

Основной текстъ Лиѳоса предваряютъ слѣдующія статьи:

1) Стихи подъ отгравированнымъ на оборотѣ заглавнаго листа гербомъ Максимиліана Бржозовскаго, подстолего воеводства Кіевскаго.

2) Посвященіе тому же Бржозовскому. Оно написано, какъ вѣрно замѣтилъ Iocher, стилемъ *dzikim y makaronicznym,* рѣзко отличаясь въ этомъ отношеніи отъ остальнаго текста книги, изложенной, за рѣдкими исключеніями, языкомъ яснымъ и отчетливымъ. Побудительною причиною къ посвященію книги именно Бржозовскому выставляется, между прочимъ, то, что онъ при своихъ кавалерскихъ подвигахъ (dziełach) *не стыдится* титуловать себя именемъ православнаго стародавняго шляхетской крови русина.“ Такъ какъ въ посвятительной предмовѣ князю ЛюбоміPскому, Саковичъ заподозрилъ южно-русское православное духовенство въ политической неблагонадежности, то авторъ Лиѳоса рѣзко и энергично опровергаетъ эту клевету. „Кого, — спрашиваетъ онъ, — Саковичъ приводитъ во свидѣтели (по означенному обвиненію)? Какого-то безъимяннаго попа, который въ пьяномъ видѣ выѣзжалъ на стычку (съ Коронным войскомъ).“ Но обобщать такой фактъ и обвинять на основаніи его все православное духовенство въ государственной измѣнѣ — значитъ приводить свидѣтельство, достойное *подлавія* (намекъ на то, что по давнему обычаю въ Польшѣ клеветниковъ заставляли лѣсть подъ лавку и тамъ лаять по-собачьи). „Спросить бы: кто поставилъ Кассіана инстигаторомъ въ этомъ

дѣлѣ? Когда и гдѣ привлекалось по обвиненію въ немъ русское духовенство, въ какомъ судѣ разсматривалось и какое состоялось опредѣленіе по доносу? Подлинно, какъ никогда этого не было, такъ и не будетъ до дня суднаго. Потому-что ясновельможные ихъ М. М. паны гетманы Коронные, будучи бдительными стражами Рѣчи Посполитой и *усмиряя своеволіе Украинскихъ хлоповъ*, никогда ничего подозрительнаго въ русскомъ духовенствѣ, по отношенію къ Маестату Его Королевской Милости и Польскому государству, не подмѣтили.“

3) *Предисловіе до читателя.* Написанное въ соотвѣтствіе „предмовѣ“ къ читателю автора Перспективы, оно имѣетъ въ виду подорвать довѣріе къ разноглагольствованіямъ Саковича о томъ, что причиною его перехода въ католицизмъ были якобы великія заблужденія, ереси и суевѣрія, усмотренныя имъ въ греко-русской, а въ частности и уніатской церкви. Авторъ Лиѳоса вѣрно подмѣчаетъ, что Кассіанъ путается въ своихъ объясненіяхъ и впадаетъ въ противорѣчія, ибо „*здоровье*, *доброе имя*, *кони и рыдванъ*,—т. е., притѣсненія испытанныя Саковичемъ отъ уніатовъ и выставляемыя имъ въ числѣ побудительныхъ причинъ къ разрыву съ ними, „*не суть ни ереси*, *ни заблужденія*“.—

Въ посвященіи Бржозовскому—какъ мы видѣли—авторъ Лиѳоса восхваляетъ его за то, что, будучи знатнымъ паномъ, онъ однако *не стыдится именовать себя сыномъ православной церкви.* Фраза многознаменательная, показывающая до какихъ широкихъ размѣровъ достигло къ тому времени ополяченіе и окатоличеніе южно-русскихъ дворянскихъ фамилій. Фактъ этотъ, для всѣхъ очевидный, обыкновенно выставлялся латино-уніатами какъ ясный признакъ нравственной слабости православія и несокрушимой мощи католицизма. Не преминулъ повторить этотъ ложный выводъ и Саковичъ, въ отвѣтъ на что получилъ въ разсматриваемомъ предисло-

віи слѣдующее прекрасное разъясненіе: „Говоритъ Саковичъ, что на Руси изчезли сильные паны, которые бы обороняли свою древнюю вѣру. Пусть знаетъ, что православная Русь, разъ искренно увѣровавши во Христа Господа, не сомнѣвается, что Онъ, какъ невидимая глава, всегда соприсутствуетъ своимъ невидимымъ тѣломъ въ Святой Восточной церкви, согласно своему обѣтованію: *и се азъ съ вами есмь во вся дни до скончанія вѣка.* (Матѳ. 28). Поэтому Русь имѣетъ могущественную защиту своей православной вѣры въ лицѣ самаго Христа Господа, истиннаго Бога, который управляетъ сердцами и сильныхъ пановъ. По поводу этого Псалмопѣвецъ такъ написалъ: *Не надѣйтеся на князи, сыны человѣческія, въ нихже нѣсть спасенія.* (Псал. 145). Да и не справедливо разсужденіе: если на Руси нѣтъ сильныхъ пановъ, слѣдовательно она неправо вѣритъ. Первобытная церковь получила свое начало не отъ пановъ, а отъ убогихъ рыбаковъ, и однако всемогущій Господь Богъ склонилъ сердца монарховъ и пановъ міра сего, и они увѣровали во Христа. Наидрожайшею кровію Христовою искуплена душа самаго убогаго, но вѣрнаго христіанина, такъ же какъ и знатнѣйшаго изъ пановъ, *посему обѣ души должны быть одной цѣны и важности.* А если въ Польской Коронѣ и Великомъ Княжествѣ Литовскомъ вражда, обращая свои силы на православную Русь, воздвигаетъ на нее насмѣшки, поруганія и сарказмы,—то должно приписать сіе неисповѣдимымъ судамъ Божіимъ, испытующимъ такимъ образомъ постоянство своихъ вѣрныхъ; потомучто всѣ суровые способы теперь уже не имѣютъ мѣста и (авторъ Перспективы) своими сарказмами не причинитъ вреда твердымъ въ вѣрѣ святой православной сердцамъ. Да и могутъ-ли повредить святой церкви Кассіановы о ней (злостныя) предсказанія? Ни въ малѣйшей степени. Св. Иларій въ книгѣ о Троицѣ такъ характеризуетъ истинную церковь. „То имѣетъ

свойство церковь, что когда преслѣдуется—процвѣтаетъ, когда притѣсняется–возрастаетъ, когда презирается–преуспѣваетъ, когда уязвляется—побѣждаетъ, когда укоряется (въ непониманіи) понимаетъ,—и стоитъ непоколебимо, когда, повидимому, бываетъ побѣждаема врагами.“ Поэтому, пусть вражда прибѣгаетъ къ какимъ угодно средствамъ и уловкамъ, Русская православная церковь во вѣки не поколеблется, ибо всю свою надежду сосредоточила in Deo, Salulari suo!“

4) *Czytelnika do Kassiana Elogium.* Небольшое стихотвореніе заканчивающееся насмѣшливымъ обращеніемъ къ Саковичу:

Дай же покой Руси, если хватитъ духа,
А то, Кассьянъ, лишишься ты другаго уха!

Составъ основной части Лиѳоса находится въ соотвѣтствіи съ основною частію Перспективы. Мы видѣли, что послѣдняя распадается на два отдѣла: въ первомъ разсматриваются „неблагопристойности“ при совершеніи таинствъ и другихъ важнѣйшихъ богослуженій, а во второмъ вообще „абсурды“ въ греко-восточныхъ церковныхъ чинахъ (уставѣ). Составители Лиѳоса въ своихъ опроверженіяхъ нападеній Саковича на православную церковь слѣдуютъ за нимъ, такъ сказать, по пятамъ, и раздѣляя свое сочиненіе тоже на двѣ главныя части, въ первой изъ нихъ ведутъ рѣчь о таинствахъ и другихъ важнѣйшихъ богослуженіяхъ, а во второй—о церковномъ уставѣ,—не оставляя безъ вниманія и тѣхъ уклоненій въ сторону, которыя нерѣдко встрѣчаются въ Перспективѣ, вообще не отличающейся строгою систематичностію. Лиѳосъ заканчивается двумя трактатами, посвященными вопросамъ—*объ исхожденія Св. Духа* и *главенствѣ папы.* Эти трактаты служатъ отвѣтомъ на призывъ Саковича къ православнымъ южно-руссамъ соединяться съ римско-католическою церковію, т. е., подчиниться ей,—призывъ, коимъ—какъ мы видѣли—заканчивается Перспектива.

К. Саковичъ въ составителяхъ Лиѳоса встрѣтилъ непосильныхъ себѣ противниковъ. Кіево-Могилянская коллегія, руководимая науколюбивымъ своимъ фундаторомъ, и въ то время *могла* уже *чѣмъ радовать южно-руссовъ*. Она не была бѣдна ни научными средствами, ни научными силами. Сравнивая Перспективу съ Лиѳосомъ, нельзя не замѣтить сразу бьющей въ глаза разницы въ ерудиціи ихъ авторовъ. Бывшій ректоръ Кіево-братской школы начала 30-хъ годовъ XVII ст., не былъ,—какъ нами замѣчено,—хорошимъ богословомъ и его разноглагольствованія по церковно-религіознымъ вопросамъ не имѣли прочной научной подкладки. Нѣкоторое значеніе этимъ разноглагольствованіемъ придавала не ихъ научность, а *наглядность*,—искусный подборъ дѣйствительно существовавшихъ еще нестроеній въ южно-русской церкви. Представители кіевской учености временъ Могилянскихъ по своимъ широкимъ богословскимъ познаніямъ далеко оставили за собою автора Перспективы, и при ученыхъ спорахъ могли мѣряться силами и съ болѣе свѣдущими противниками. Въ частности по вопросамъ обрядовымъ у составителей Лиѳоса было и еще особенное преимущество предъ Саковичемъ: вопросы эти, какъ мы замѣтили, были въ то̀ время животрепещущими и изученіемъ ихъ Могилянскій кружокъ былъ занятъ еще ранѣе появленія Перспективы; надъ этими вопросами не мало думали въ Кіевѣ еще предъ бывшимъ здѣсь соборомъ 1640 г.

Обширный матеріалъ, въ качествѣ источниковъ и пособій указываемый составителями Лиѳоса, можетъ быть (кромѣ книгъ Св. Писанія) подведенъ подъ слѣдующія рубрики:

1) Богослужебныя книги православной церкви въ изданіяхъ южно-русскихъ, а отчасти греческихъ, московскихъ и римскихъ (на латинскомъ языкѣ).

2) Богослужебныя книги римско-католическія, преимущественно ритуалы и агенды разныхъ, не всегда сходныхъ между изданій.

3) Постановленія вселенскихъ и помѣстныхъ соборовъ, и толкованія на нихъ Θеодора Валсамона и Матθея Властаря.

4) Писанія отцевъ и учителей церкви, какъ восточныхъ такъ и западныхъ,—какъ то: Діонисія Ареопагита, Аθанасія В., Василія В., Григорія Богослова, Григорія Нисскаго, Іоанна Златоустаго, Кирилла Іерусалимскаго, Кипріана, Максима исповѣдника, Іоанна Дамаскина, Тертуліана, Августина, Иларія (Пиктавійскаго) Амвросія Медіоланскаго, и нѣкоторыхъ другихъ.

5) Церковно-историческія сочиненія Евсевія Памфила, Сократа, Созомена, Евгарія, Никифора Каллиста,—изъ позднѣйшихъ западныхъ —Баронія,—а также произведенія общеисторическаго содержанія, какъ-то: хроники Гвагнина, Длугоша, Стрыйковскаго. Сюда же можно отнести и разнаго рода жизнеописанія (напр., Żywoty ŝŝ. Скарги).

6) Богословскія сочиненія римско-католическихъ ученыхъ, преимущественно схоластиковъ: Алкуина, Θомы Аквинита, Іоанна Дунса Скотта, Дуранда de Sancto Porciano, Бернарда Клервоскаго, Іоанна Бонавентуры, Беллярмина, Матвѣя Галлена, Серарія, Егидія, Амилярія, Гаранзы, Корнелія a Lapide, Петра Аркудія, и нѣкоторыхъ другихъ.

7) Разныя, большею частію мелкія произведенія текущей литературы,—каноническія, проповѣдническія, полемическія, и т. п. [1])

---

[1]) Изъ этихъ мелкихъ произведеній текущей тоговременной литературы отмѣтимъ два, представляющія теперь величайшую библіографическую рѣдкость. Это, во-первыхъ, *Синодальная клятва Константинопольской церкви*, переложенная, какъ говорится въ Лиθосѣ (стр. 380—381), по приказанію Его милости о. митрополита (Петра Могилы) на польскій языкъ и *затѣмъ отпечатанная*. Полное заглавіе этой брошюры слѣдующее: «*Listy* Swiętego Oyca Partheniusza, z miłosierdzia Bo-

Обиліе цитатъ въ тоговременныхъ ученыхъ сочиненіяхъ было явленіемъ (какъ и въ наше время) обычнымъ; но не всегда цитаты эти брались изъ первоисточниковъ, а отно-

---

żego Archiepiskopa Konstantinopolskiego nowego Rzymu y Oecumenici Patriarchae, pisane do Jaśnie Przewielebnego w Bogu Jego M-ci Oyca Piotra Mohiły, Arckiepiskopa Metropolity Kijowskiego, Halickiego y wszystkiey Rusi, Archimandrity Pieczar., Przewielebnieyszych Jch M-ciow Oycow Episkopow prawosławnych y wszystkiego duchowienstwa prawosławnego, tudziesz y do Jch M-ci Panow stanu świeckiego, w ktorych snosi się potwarz włożona przed kilka lat na Cerkiew Wschodnią przez wydrukowanie xiążki Kałwinskiey nauki, pod imieniem ś. pamięci nieboszczyka Oyca Cyriłła, Patriarchy Konstantinopolskiego, a na przestrogę wszystkim prawosławnym posłuszeństwa ś. Oyca Patriarchi Konstantinopolskiego synom, na polski ięzyk przełożone y wydane. Z drukarnie Pieczarskiego Monastera Kiiowskiego, anno Domini 1643, mensi Januario, die 16».Содержаніе брошюры таково: 1) На оборотѣ заглавнаго листа помѣщены стихи *na potwarce*; 2) 1-й нумерованный листъ занимаетъ *предмова до читателя*, гдѣ бывшій константинопольскій патріархъ К. Лукарисъ защищается отъ возведенной на него клеветы, якобы имъ издано было, вышедшее въ свѣтъ подъ его именемъ, «Исповѣданіе Восточной церкви», наполненное еретическими заблужденіями. «Y sam ś. pamięci—говорится здѣсь—nieboszczyk Cyrillus Patriarcha Konstantinopolski, dowiedziawszy się o tem, zaraz publice w cerkwi ś Apostolskiey Konstantinopolskiey protestował się o ten podmiot, a imie swoie y wszystkiey Cerkwi ś. z tego fałszerza zdarł. Toż uczynił y teraznieyszy ś. Ociec Patriarcha Konstantinopolski Parthenius, ktory zebrawszy Synod swoy zwyczayny, te Capita, iako haeretika a nie Orthodoxa, wszystkiey Cerkwi ogłosił, fałszerza cum suis complicibus oddawszy wiecznemu przeklęstwu, iako dostatecznie o tym z listow świętobliwości onego, czytelniku łaskawy, wyrozumiesz.» 2 и 3 листы занимаетъ грамота константинопольскаго патріарха Пареенія къ кіевскому митрополиту П. Могилѣ, съ датою 1642 г., мая, индикта 10,— гдѣ патріархъ подробно опровергаетъ означенное обвиненіе противъ Лукариса, заявляя, между прочимъ, что «my z nieboszczykiem ś. pamięci Cirillem Patriarchą, antecessorem naszym, nie rozerwane mieliśmy mieszkanie, z ktorym częstokroć Liturgią ś. odprawuiąc, nigdyś my takiey Kalwińskiey nauki, ani publice, ani priwatim z ust nieboszczykowskich nie

сительно южно-русскихъ произведеній, особенно временъ до—Могилянскихъ, слѣдуетъ замѣтить и то, что нѣкоторые изъ нихъ имѣли характеръ компилятивный, хотя это авторами

---

słyszeli, y owszem mowy nieboszczykowskie publiczne y prywatne zawsze były przeciwne tym, z mozgu piekielnego wynikłym artikułom»; 3) на послѣднихъ 4-хъ листахъ (4—7) помѣщено соборное опредѣленіе по дѣлу Лукариса, съ тою же датою, какъ и въ предшествовавшей грамотѣ (на греческомъ и латинскомъ языкахъ напечатана у Киммеля, на 417 и слѣд. страницахъ его изданія: Manumenta Fiedi Ecclesiae Orientalis.—Iennae, MDCCCL).

Во вторыхъ, упоминаемая въ Лиѳосѣ (стр. 23) *Наука о седми Сакраментахъ*. Точное заглавіе этой, довольно обширной брошюры, слѣдующее: *Наука о седми тайнахъ церковныхъ, пресвитеромъ до пристойного шафованя тайнамъ святымъ барзо потребная*. Книжка эта до послѣдняго времени въ библіографіи не была извѣстна. Впервые указалъ на нее И. Каратаевъ въ своемъ *Описаніи славяно-русскихъ книгъ, напечатанныхъ Кирилловскими буквами* (т. I, Спб. 1883 г.), ограничившись слѣдующими краткими замѣчаніями объ этомъ изданіи (№ 356, стр. 416): «Напечатана безъ означенія мѣста и года выхода; но, вѣроятно, въ Вильнѣ, около 1630 г., въ 4 д. л., 1 листъ (заглавный) не нумер. (предмова) и 179 нумер. страницъ. Вокругъ заглавія фигурная рамка, въ которой вверху изображенъ: „С҃тый Іоаннъ." Въ печатаніи употреблено два шрифта и киноварь. Находится въ Вильнѣ, въ Публ. библіот. Изданіе библіографамъ неизвѣстно.»—Въ бытность свою настоящимъ лѣтомъ въ Вильнѣ мы внимательно разсмотрѣли означенную *Науку о седми тайнахъ* и пришли къ заключенію, что она составляла приложеніе *къ уніатскому требнику* (по всѣй вѣроятности 1618 г.,—что, впрочемъ, за неимѣніемъ подъ руками этого требника, не утверждаемъ: говоримъ на основаніи косвенныхъ данныхъ или, если угодно, по библіографическому чутью), но въ качествѣ крайне нужнаго для священнослужителей руководства сдѣланны были и отдѣльные ея оттиски.—Въ интересной предмовѣ до читателя указываются побужденія къ изданію книги. «Розные—говорится здѣсь—были въ друкъ поданныя *требники*, въ которыхъ много не толко священъникови належачихъ, але тежъ и вѣре противныхъ речей знайдовалося, много тежъ не доставало. Яко то отъ еретиковъ, не мовлю о арыянехъ и тымъ подоб-

тщательно скрывалось. Причины такого явленія понятны. Въ началѣ XVII столѣтія научное образованіе въ юго-западной Россіи стояло сравнительно не на высокой степени, и православные писатели, обстоятельствами времени вызываемые на защиту своей вѣры научнымъ образомъ, естественно должны были обращаться за пособіями къ западно-европейской литературѣ, представлявшей множество готовыхъ трактатовъ по тѣмъ или другимъ богословскимъ вопросамъ. Были и резоны для такого обращенія къ западной наукѣ. Дѣло въ томъ, что православное вѣроученіе по извѣстнымъ вопросамъ (напр., о числѣ таинствъ, почитаніи св. мощей, и т. п.) согласно съ ученіемъ церкви римско-католической, а по нѣкоторымъ—расходится съ нею и сопри-

---

ныхъ приходящихъ, крестити знову; тоежъ и зъ самыми правовѣрными западного набожества чинячы, и знову ихъ миромъ помазуючы. Хрущи заклинати. Копиемъ церковнымъ хоробы колоти, и иньшихъ тымъ подобныхъ басенъ не мало. Мыс тогды злому забѣгаючы, иле въ такъ важной речи противное Богу оттинаемъ. Поневажъ тогды священникомъ не только есть речъ потребная умѣти шафовати тайнами Христовыми, але тежъ зразумѣвати оные и въ припадкахъ, которыеся часто в нихъ притрафити могуть, умѣть поступити, безъ нарушеня сумненя, для того вкратце, найпервей огуломъ о тайнахъ, потомъ о каждой зособна, ничого незпавълячи, наука подается. То только *въ томъ требъннку* можется кому здати штось незвычайного, жесмы одъделили чинъ миропомазанія отъ крещенія, алесмы умысльне тое отделеніе с тыхъ мѣръ учинили», и проч. Содержаніе науки слѣдующее: сначала идетъ рѣчь о таинствахъ въ посполитости (гл. 1-я—«што есть тайна;» гл. 2-я—«колько есть таинъ святыхъ»; гл. 3-я—«якъ много потреба до совершения Тайны;» гл. 4-я—«што суть за скутки таинъ Христовыхъ»), а затѣмъ въ частности: о крещеніи, мvропомазаніи, и т. д.—Для занимающагося изученіемъ уніатской обрядности брошюра представляетъ не мало любопытнаго. Не лишена и историческаго интереса. Замѣтно колебаніе между давними началами, унаслѣдованными отъ православія, и новыми, привносимыми католицизмомъ.

касается съ воззрѣніями протестантскими. Вслѣдствіе этого за-частую случалось, что южно-русскіе писатели полемизируя съ протестантами, въ широкихъ размѣрахъ пользовались полемическими трудами католиковъ, а опровергая послѣднихъ прибѣгали къ учено-литературнымъ трудамъ протестантовъ, причемъ иногда дѣло не ограничивалось одною компиляціею, но простиралось до заимствованія, дословнаго заимствованія цѣлыхъ тирадъ. [1])

---

[1]) Въ своихъ *Библіографическихъ замѣч. о нѣкоторыхъ церковно-славянскихъ старопечатныхъ книгахъ* (Кіевъ, 1876 г.), мы основывали свое мнѣніе о времени выхода въ свѣтъ *Книги о вѣрѣ* виленскаго изданія, главнымъ образомъ, на одномъ мѣстѣ этой книги, гдѣ о Будномъ и Чеховичѣ говорится еще какъ о дѣйствущихъ въ Литвѣ лицахъ,—какъ *о живыхъ*. Мѣсто это для рѣшенія означеннаго вопроса оказывается ненадежнымъ: оно почти дословно заимствовано изъ сочиненія Вуйки *O Bozstwie Syna Bożego*. Въ подтвержденіе приводимъ параллельныя мѣста изъ того и другаго сочиненія.

O Rozstwie Syna Bożego (стр. 4.)	*Книга о вѣрѣ (О образѣхъ*, и пр., по рук. Кіев. Дух. Акад., № Т. 332, л. 392 об. 393).
Tego wodza y ministra (Серветa) naśladowali Georgius Blandrata, Paulus Alcianus, Lelius Socinus, Franciszek Dawidowicz y niektorzy ministrowie Sedmigrodskiey ziemi: y u nas Budny w Litwie, a Czechowicz w Lublinie, acz się y ci w wiela rzeczach nie zgadzaią. Bo Czechowicz z swym zborzem Budnego wyobcował y szatanowi podał, a Budny Czechowicza zowie Lubelskim papieżem y dekretow iego nie przyimuie.	Повстали наслѣдницы Серветовы и образоборцы: Георгіусъ Бляндрата, Павелъ Алтыатусъ, Леліусъ, Социнусъ, Францышекъ Давидовичъ; нѣкоторіе министрове ве вседмигродской земли. А у Литвѣ Будный, а въ Люблинѣ Чеховичъ. Которіе образоборцы и сами уже з собою в многихъ речахъ не згажаются. Бо Чеховичъ з своимъ зборомъ Любелскимъ Будного одкинулъ отъ себе, и шатанови подалъ. А Будный Чеховича зоветъ Любельскимъ папѣжомъ, и декретовъ его не пріймуе.

Разсматриваемый нами памятникъ долженъ быть поставленъ на ряду съ лучшими южно-русскими произведеніями, наименѣе заслуживающими упрека въ компилятивномъ характерѣ. Это обусловливалось, съ одной стороны, самымъ предметомъ полемики, сравнительно мало затрогиваемымъ предшествовавшими писателями, а съ другой—научною подготовкою для нея составителей Лиѳоса. Непосредственное знакомство ихъ съ богослужебными книгами южно-русскими, греческими, московскими и р.-католическими не подлежитъ сомнѣнію: это знакомство, требовавшееся самою *сущностію* полемики, необходимо было и для работъ по очищенію и упорядоченію церковной обрядности, чѣмъ въ Кіевѣ,—какъ мы говорили,—заняты были еще ранѣе появленія въ свѣтъ Перспективы.—Твореніями отцевъ и учителей и церкви кіевскія книгохранилища снабжены были въ изобиліи, причемъ изученіе ихъ въ Могилянской коллегіи (въ видахъ полемическихъ) простиралось до сличенія между собою разныхъ изданій и *критическаго къ нимъ отношенія*.[1])—О схоластическихъ писателяхъ и говорить нечего. Догматическая система Ѳомы Аквината положена была въ основу богословскаго образованія въ Кіевской коллегіи, дополняясь и видоизмѣняясь тоже, главнымъ образомъ, на основаніи богословскихъ трактатовъ схо-

---

Замѣчательно, что означенное мѣсто въ такомъ же видѣ вошло въ Кіевское изданіе *Книги о вѣрѣ*, около 1619 г (По рукоп. Кіево-Соф. библ., № 309, стр. 175), а также въ Московское изданіе 1648 г.—Замѣтимъ однако, что *Книга о вѣрѣ* принадлежитъ къ лучшимъ южно-русскимъ произведеніямъ и, не смотря на заимствованія изъ другихъ источниковъ, представляетъ собою трудъ въ значительной степени самостоятельный.

[1]) См. Colloquium Kioviense de processione Spiritus Sancti a Patre et Filio inter a Reverendum D. Innocentium Gisel, Collegii Mohileani Kiov. Rectorem et Filosophiae Professorem et P Nicolaum Cichovium, et c. (Cracoviae, 1649.)

ластиковъ. - Цитаты и выдержки изъ церковныхъ историковъ обнаруживаютъ непосредственное знакомство съ ними,—а труды Баронія, польскихъ хроникеровъ (Длугоша, Стрыйковскаго) и польскихъ знаменитостей (Скарги) издавна были у южно-русскихъ писателей, можно сказать, настольными книгами.—Сдѣланная нами провѣрка цитатъ въ Лиѳосѣ, на сколько это было возможно, при тогдашней манерѣ ссылокъ (бо́льшею частію безъ указанія изданій) свидѣтельствуетъ объ ихъ достовѣрности. Разумѣется, говоря о научныхъ достоинствахъ Лиѳоса, какъ самостоятельнаго литературнаго произведенія, не слѣдуетъ расширять эту самостоятельность до широкихъ размѣровъ. Безъ сомнѣнія, многія цитаты (хотя-бы и провѣренныя) брались изъ вторыхъ рукъ (на что составители иногда дѣлаютъ и указанія), нѣкоторыя положенія и доказательства представляютъ сжатое изложеніе сказаннаго ранѣе (трактаты *объ исхожденіи Св. Духа* и *главенствѣ папы*), при разсужденіяхъ о церковной обрядности замѣтно вліяніе Аркудія, *сочиненіе котораго* „De concordia Ecclesiae Occidentalis et Orientalis in septem sacramentorum adminisratione, libri VII," *должно признать* (что́ замѣчено нами и относительно Перспективы) *важнѣйшимъ пособіемъ для составителей Лиѳоса.*

Опровергая нападенія Саковича на южно-русскую обрядность, составители Лиѳоса не слѣдуютъ примѣру автора Перспективы: не только принципіально не востаютъ противъ обрядности римско-католической, но по мѣстамъ даже отзываются о ней съ похвалою. Это зависѣло, главнымъ образомъ, отъ того взгляда на богослужебную обрядность, который хотя опредѣленно и не формулированъ составителями Лиѳоса, тѣмъ не менѣе ясно проглядываетъ и въ ихъ полимеческихъ пріемахъ и въ ихъ, разсѣянныхъ по разнымъ мѣстамъ означеннаго сочиненія, замѣчаніяхъ. Въ общихъ чертахъ взглядъ этотъ состоитъ въ слѣдующемъ:

Догматы и обрядность—суть предметы различныя. Первые не могуть подлежать ни малѣйшему измѣненію; послѣдняя есть явленіе сравнительно подвижное—можетъ дополняться и видоизмѣняться. Въ первыя времена христіанства не всѣ церкви согласны были между собою въ обрядовомъ отношеніи, какъ это показываютъ примѣръ Аникиты папы Римскаго и Поликарпа Смирнскаго, соблюдавшихъ въ своихъ церквахъ неодинаковыя обычаи, но тѣмъ не менѣе согласныхъ въ догматахъ вѣры и не прекращавшихъ между собою единенія. [1]) Каждая частная церковь, слѣдуя древнему преданію, имѣетъ въ обрядовомъ отношеніи свой удѣльный авторитетъ; имѣетъ этотъ авторитетъ и церковь римская. Нѣкоторые существующіе въ ней обряды (хотя они и несогласны съ практикою греко-восточною), какъ имѣющіе за собою историческую давность, не могутъ быть порицаемы. [2]) Вообще обрядъ, какъ образное выраженіе церковной мысли, обусловливается разнообразными историческими условіями и въ него привносится элементъ національный. [3]) Хотя церковь греко-восточная имѣеть обрядность иную, чѣмъ римскій костелъ, но не это разъединяетъ ихъ, а догматическія разногласія. Что же касается до обрядовъ, то, не смотря на ихъ видимое несходство, *сущность* ихъ (essentialia) во многихъ случаяхъ одна и таже. [4])

Но высказывая такой широкій и просвѣщенный взглядъ на обрядовыя разности въ церквахъ, составители Лиѳоса тѣмъ не менѣе замѣну одной обрядности иною, чуждою, не признаютъ возможнымъ, и соблюденіе тою или другою церковью своего богослужебнаго ритуала считаютъ обязатель-

---

[1]) *Лиѳосъ*, 353, 354.

[2]) *Лиѳосъ*, 24, 33.

[3]) *Лиѳосъ*, 19, 20.

[4]) *Лиѳосъ*, 16, 196.

нымъ, — причемъ малѣйшее, по небрежоости священнодѣйствующаго допущенное уклоненіе отъ богослужебной практики (особенно при совершеніи таинствъ) считаютъ великимъ преступленіемъ, заслуживающимъ отлученія. „Латинская форма крещенія — читаемъ, напр., въ Лиѳосѣ — можетъ быть дѣйствительною безъ конечнаго и начальнаго словъ въ ней, т. е, *ego* и *amen*; но если бы ксендзъ умышленно опустилъ какое-либо изъ этихъ словъ, то смертельно согрѣшилъ бы, какъ преступникъ церковнаго приказанія. Таковому же грѣху подпалъ бы и нашъ священникъ, если бы (намѣренно) опустилъ то, что установлено св. церковію“ [1]).

Мы видѣли, что Саковичъ, настаивая на исправленіи обычаевъ и богослужебной практики греко-восточной церкви по образцамъ римско-католическимъ, главный поводъ къ этому усматривалъ въ „абсурдахъ, заблужденіяхъ, суевѣріяхъ“ и даже якобы „ересяхъ“, которыми переполнены богослужебныя православныя книги. Поэтому, со стороны составителей Лиѳоса естественно было дать обстоятельныя разъясненія по этому именно обвиненію. Такъ они и поступаютъ. Главная цѣль, котораю преслѣдуется въ Лиѳосѣ, состоитъ въ желаніи научно доказать, что *обрядность греко-русской церкви образно выражаетъ православное вѣроученіе и зиждется на апостольскомъ и древне-отеческомъ преданіи.* Цѣль эта достигается слѣдующимъ образомъ. Идя шагъ за шагомъ по стопамъ Саковича, выписывая всѣ его обвиненія противъ греко-восточной церкви, составители Лиѳоса строго разграничиваютъ пункты этихъ обвиненій. Мы видѣли, что излюбленнымъ пріемомъ автора Перспективы было указывать на порочную жизнь южно-русскаго духовенства, на его небрежное отношеніе къ своимъ высокимъ

---

[1]) *Лиѳосъ*, 27.

обязанностямъ, невѣжество, пьянство, и т. п. Составители Лиѳоса, отмѣчая, что мрачная картина, рисуемая Саковичемъ преувеличена (многія указываемыя имъ церковныя неурядицы имѣютъ мѣсто у уніатовъ, [1]) а не у православныхъ, многія нестроенія, которыми южно-русская церковь обязана гнету предшествовавшаго времени, [2]) устранены, и т. п.). но вмѣстѣ съ тѣмъ допуская возможность существованія и тѣхъ фактовъ. которые указываются въ Перспективѣ,—*отдѣляютъ личность священнослужителя отъ церковныхъ постановленій и обрядовъ.* Иной священнослужитель можетъ быть человѣкомъ порочнымъ, невѣжественнымъ небрежно относиться къ своимъ обязанностямъ, и т. п. Но при чемъ здѣсь церковь, и чѣмъ она повинна? Развѣ она учитъ своихъ служителей дурному и снисходительно относится къ ихъ проступкамъ? При стѣснительныхъ обстоятельствахъ и неблагопріятныхъ историческихъ условіяхъ печальныя явленія въ церкви, въ средѣ ея служителей и вообще вѣрующихъ всегда возможны, но онѣ не подрываютъ авторитета церкви, какъ учрежденія Божественного. Свои мысли по данному вопросу составители Лиѳоса иллюстрируютъ примѣрами изъ практики римско-католической церкви, превозносимой Саковичемъ, опираясь въ данномъ случаѣ на свидѣтельство католическихъ писателей. Такъ, напр., авторъ Перспективы упрекаетъ, что между православнымъ духовенствомъ находятся такія невѣжды (idiotae), которые не умѣютъ и сами исповѣдываться и слушатъ исповѣди другихъ Составители Лиѳоса отвѣчаютъ, что это дѣло возможное (może to być), потому что южно-русская церковь, вслѣдствіе притѣсненій со стороны уніатовъ, почти пятьдесятъ лѣтъ не имѣла собственныхъ архипастырей и дѣла

---

[1]) *Лиѳосъ*, 53, 54, 55, 70, 79, 107, 163, 164, 365 и слѣд.

[2]) *Лиѳосъ*, 43, 45, 202.

церковныя пришли въ разстройство; но такіе факты, какъ невѣжественность духовенства, возможны и въ церкви католической. „Были нѣкогда такіе католическіе ксендзы, которые слова: *hic ter suffla*, объясняли такъ: *три раза напейся изъ „kuffla“*. Были и такіе, которые, не зная латинскаго языка, форму крещенія произносили слѣдующимъ образомъ: Baptizo te in nomine *Patria, et Filia, et Spiritua Sancta* (ссылка на Баронія); между тѣмъ римскій костелъ, по обстоятельствамъ времени, снисходительно относился къ такимъ простакамъ, и совершенныя ими таинства признавались дѣйствительными.“ [1])—Саковичъ насмѣхается, что нѣкоторые православные священники читаютъ въ церквахъ поученія еретическихъ казнодѣевъ. „Могло когда нибудь—отвѣчаютъ составители Лиѳоса—случиться и это, по простотѣ и невѣжеству. Но было тоже самое и въ Польшѣ, какъ свидѣтельствуетъ Пекнорецкій: „пока, восклицаетъ онъ, не было іезуитскихъ школъ, какъ сильно ослаблена была взявшими силу еретиками католическая религія! Какъ они своими проклятыми сочиненіями безпрепятственно заражали людскія души; какъ въ немногихъ костелахъ совершалось благопристойно богослуженіе; какъ загрязнена была въ нихъ обстановка; каково было просвѣщеніе священниковъ, *изъ коихъ нѣкоторые читали своимъ слушателямъ проповѣди по еретическимъ постиламъ*“! [2])—Обвиненіе въ томъ, что въ южно-русской церкви священническіе сыновья послѣ смерти своихъ отцевъ вступаютъ въ отправленіе ихъ обязанностей безъ посвященія,—признается *явною клеветою*, съ такою впрочемъ оговоркою: „если бы когда какой нибудь безбожный разбойникъ и отважился на такое дѣло, то приписать это должно его безбожности. Бываютъ иногда такіе случаи

---

[1]) *Лиѳосъ*, 45.

[2]) *Лиѳосъ*, 354—355.

и въ римскомъ костелѣ; но какъ въ нашей церкви, такъ и тамъ, съ подобными личностями поступаютъ согласно съ ихъ злодѣяніями,—вслѣдствіе чего, какъ костелъ, такъ и наша церковь не должны подлежать стыду за означенныхъ разбойниковъ и святокрадцевъ." [1])—Многочисленныя указанія Саковича на бѣдность духовенства, роняющую его пастырское достоинство, убожество храмовъ, неприглядность богослужебныхъ сосудовъ, употребленіе для литургіи вмѣсто пшеничнаго хлѣба—ржанаго, овсяннаго, ячменнаго,—вмѣсто доброкачественнаго вина—заплѣсневѣлаго или даже квасу, и т. п.,—существованіе всего этого, но только *въ видѣ частныхъ случаевъ*, не отрицается. Но въ такихъ нежелательныхъ явленіяхъ православная церковь тоже неповинна: причиною этому были неблагопріятныя для нея историческія условія; виновницею указанныхъ нестроеній была *унія*, которая, въ теченіи многихъ лѣтъ преслѣдуя и стѣсняя православныхъ, лишала ихъ верховныхъ руководителей—епископовъ. Но въ настоящее время, когда по милости Божіей и ласкѣ наияснѣйшаго польскаго короля возстановлена въ з. русскихъ областяхъ православная іерархія, она прилагаетъ всевозможныя усилія къ искорененію означенныхъ настроеній. Митрополитъ и епископы ежегодно собираютъ соборы, на которыхъ поучаютъ священниковъ, преподаютъ имъ обстоятельныя наставленія о благопристойномъ совершеніи богослуженія и таинствъ, слѣдятъ за ихъ нравственностію чрезъ уполномоченныхъ на то лицъ, при возведеніи въ священные степени заботятся о соблюденіи каноническихъ постановленій, прилагаютъ стараніе о подготовкѣ достойныхъ кандидатовъ для священства, и т. п. Разумѣется, трудно въ короткое время исправить то, что въ теченіи пятидесяти лѣтъ приходило

---

[1]) *Лиѳосъ*, 363.

въ разстройство; но и теперь уже многія церковныя неурядицы, коими южно-русская церковь, обязана была отсутствію въ ней высшей іерархіи отходятъ въ область преданій,

Что касается до православныхъ богослужебныхъ книгъ, по мнѣнію Саковича *достойныхъ сожженія* и уничтожавшихъ почти всякое значеніе за греко-восточною обрядностію,— то составители Лиѳоса не могли не видѣть поврежденности нѣкоторыхъ изъ нихъ, ихъ не согласія между собою, а главное неполноты, особенно ощутительной въ тѣхъ случаяхъ, гдѣ требовались изъясненія обрядовыхъ дѣйствій и наставленія при отправленіи того или другаго священнодѣйствія. Но кіевскіе ученые прекрасно сознавали, что эти недостатки суть внѣшнія и случайныя, и не могутъ свидѣтельствовать о несостоятельности основнаго характера православной обрядности, имѣющей глубокій смыслъ и зиждущейся на прочныхъ устояхъ свято-отеческаго преданія и древней церковной практики. Поэтому въ интересахъ полемики не распространяясь объ этихъ недостаткахъ, считая ихъ допущенными по невѣденію, и легко исправимыми или исправленными (что̀ бывало и въ церкви католической), [1]) они въ общемъ признаютъ богослужебныя книги совершенными, въ смыслѣ образнаго выраженія ими христіанскаго вѣроученія, и не требующими заплатъ отъ новыхъ кафтановъ.[2]) Этимъ основнымъ взглядомъ обусловливалась главная задача составителей Лиѳоса: во 1-хъ, показать, что заключающаяся въ богослужебныхъ книгахъ православная обрядность имѣетъ авторитетъ древности, а во 2-хъ, что она удовлетворительно выражаетъ собою глубокій смыслъ священнодѣйствій.

---

[1]) *Лиѳосъ*, 213—214.

[2]) *Лиѳосъ*, 200.

Пріемы, какихъ держались наши авторы при своихъ работахъ по данному вопросу, были таковы: 1) Такъ какъ богослужебныя книги того времени не отличались единообразіемъ,—одни были болѣе, другіе менѣе изобильны подробностями,—то при возраженіяхъ своихъ Саковичу, при уясненіи того или иного обряда, составители Лиѳоса обращаются къ тому изданію, въ которомъ обрядъ выраженъ полнѣе и опредѣленнѣе. 2) Такъ какъ православную обрядность Саковичъ считалъ исполненную заблужденій и отрицалъ ея церковный авторитетъ, то наши ученые стараются исторически прослѣдить нѣкоторые, наиболѣе подвергавшіеся нападеніямъ обычаи богослужебной практики, и такимъ образомъ возводятъ ихъ происхожденіе къ глубокой христіанской древности. 3) Такъ какъ авторъ Перспективы постоянно превозносилъ обрядность римско-католическую и, сопоставляя ее съ греко-восточною, издѣвался надъ послѣднею,—то наши ученые при защищеніи нѣкоторыхъ обрядовъ, сопоставляютъ ихъ съ обрядами Западной церкви и стараются доказать, что не смотря на видимое различіе въ формѣ, сущность тѣхъ и другихъ одна и таже: тѣ и другіе суть только своеобразное выраженіе одной и той же церковной мысли. 4) Такъ какъ въ южно-русскую церковь вошли обрядовыя особенности, не имѣвшія за собою авторитета древности (изъ коихъ многія уже были и уничтожены),—то составители Лиѳоса раздѣляютъ обряды на *существенные* (essentialia), унаслѣдованные отъ временъ апостольскихъ, выражающіе *силу и дѣйственность* Богослуженія, а потому не подлежащіе измѣненію, и—несущественные (accidentalia), введенные въ практику для выраженія важности священнодѣйствій, и потому по обстоятельствамъ времени, могущіе подвергаться измѣненіямъ. 5) Наконецъ, въ тѣхъ случаяхъ, когда извѣстный церковный обычай, хотя какъ явленіе и случайное, не находился въ согласіи съ древне-церковною практикою

и вообще не пользовался сочувствіемъ нашихъ авторовъ, они, отрицая его существованіе въ данное время, по крайней мѣрѣ, въ южно-русской церкви,—объясняютъ происхожденіе его сторонними обстоятельствами и поставляютъ въ параллель съ *однородными* обычаями въ римскомъ костелѣ.

Для ознакомленія, какъ наши авторы пользовались означенными пріемами, укажемъ на нѣкоторыя разъясненія по вопросамъ обрядовымъ, находящіяся въ самомъ первомъ отдѣлѣ Лиѳоса,—именно, отдѣлѣ *о крещеніи.*

Первое замѣчаніе Саковича относительно совершенія у православныхъ означеннаго таинства—какъ мы видѣли—состоитъ въ томъ, что приносимое для крещенія дитя, будучи еще неоглашеннымъ, слѣдовательно въ состояніи язычества, тотчасъ же вносится священникомъ въ церковь.—Составители Лиѳоса заявляютъ, что ни въ одномъ русскомъ требникѣ постановленія о совершеніи надъ крещаемыми оглашенія *въ церкви* не находится, и вообще такого обычая нигдѣ не существовало. Но такъ какъ въ южно-русскихъ евхологіяхъ наставленій по данному вопросу не было или они не отличались обстоятельностію (Виленскій требникъ), то наши авторы за разъясненіями обращаются къ требнику *Московскому* и приводятъ изъ него слѣдующія выдержки: „и приносится отроча *ко церкви*, пришедшу же и кумови, хотящему воспріяти на крещеніи младенца, священникъ же *поставляетъ ихъ предъ дверми церковными* ку востоку лицемъ",—и только послѣ огласительныхъ молитвъ (отреченія отъ сатаны, всѣхъ дѣлъ его, всѣхъ аггеловъ его, и т. д.): „*и повелитъ имъ внити въ церковь*". Такимъ образомъ *сны болтаетъ Саковичъ* и морочитъ читателя.—Но означенною справкою съ Московскимъ требникомъ дѣло защиты обряда не ограничивается. Составители Лиѳоса стараются поставить его въ связь съ древне-церковною практикою: „Если

же —продолжаютъ наши авторы—Саковичъ видѣлъ кого отправляющимъ оглашеніе въ притворѣ,—т. е., въ *бабинцѣ* предъ дверьми церковными, но не въ самой церкви,—то это не было противно древнему обычаю". У Кирилла Іерусалимскаго въ его поученіяхъ читаемъ: „Прежде вы вошли въ притворъ крестильницы и приказано вамъ, ставши къ западу, простирать руки въ знакъ того, что отрекаетесь отъ сатаны". Въ западной церкви,—что видно изъ ритуала,—ксендзъ вводитъ оглашеннаго въ костелъ, послѣ нѣсколькихъ предварительныхъ молитвъ, даже прежде отреченія его отъ сатаны.—Противорѣчатъ завѣренію Саковича самыя крестильницы, которыя устроиваются *не внутри* церквей, но *внѣ* ихъ.—А что можетъ возразить Кассіанъ противъ литургій Василія В. и Іоанна Златоустаго? При совершеніи ихъ, слова: *оглашенніи изыдите*—произносятся послѣ прочтенія Евангелія, слѣдовательно до того времени оглашеннымъ позволено присутствовать въ церкви. Имѣются относительно этого и другія указанія: св. Амвросій входилъ въ церковь, еще будучи только оглашеннымъ; тоже дѣлалъ императоръ Ѳеодосій, и другіе.—Какъ бы предвидя, что могло иногда, по не доразумѣнію, крещеніе совершаться какимъ либо священникомъ и въ самой церкви и, очевидно, желая показать, что это не есть уже великое преступленіе, составители Лиѳоса приводятъ (по Баронію) постановленіе Карѳагенскаго собора, которое гласитъ такъ: „Да не возбраняетъ епископъ никому входить въ церковь и слушать Слово Божіе, хотя бы то былъ *язычникъ, еретикъ, еврей*, даже до литургіи оглашенныхъ."—Разсужденія по данному вопросу заканчиваются слѣдующимъ обращеніемъ къ Саковичу: „Воистину, Кассіанъ, справеливѣйшее было-бы дѣло порицать не оглашенныхъ, но господъ дворянъ, что они съ оружіемъ и бронею входятъ въ костелъ, отчего, какъ показываетъ опытъ, не разъ святыя мѣста оскверняемы были

пролитіемъ крови. Ибо не такой былъ обычай у древнихъ христіанъ, какъ свидѣтельствуетъ благочестивый цезарь Θеодосій. Мы—говоритъ онъ,—которые ограждаемся бронями справедливаго царствованія и которымъ не пристойно быть безъ вооруженныхъ стражей, когда входимъ въ Божій домъ, оружіе оставляемъ".

Саковичъ насмѣхается надъ обрядомъ постриженія волосъ у крещаемыхъ, отрицая его церковное происхожденіе и считая обычаемъ языческимъ.—Составители Лиθоса по данному вопросу отвѣчаютъ: „Возьми только требники, писанные за нѣсколько сотъ лѣтъ и находящіеся какъ у уніатовъ, такъ и въ нашихъ древнихъ монастыряхъ и церквахъ: найдешь тамъ описаніе этого обряда. А если тѣмъ не довѣряешь,—возьми греческіе, и во всѣхъ нихъ, даже самыхъ древнѣйшихъ, вычитаешь тоже самое (praxim). Сверхъ того посмотри объ этомъ у Баронія подъ 684 годомъ, и увидишь, что не только у язычниковъ существовалъ означенный обычай, но и у христіанъ, потому что на листѣ 7-мъ онъ говоритъ: „Въ этомъ году, не задолго до смерти цезарь Константинъ послалъ папѣ Бенедикту руно или первые волосы сыновей своихъ Іустиніана и Ираклія; это, согласно обычаямъ того времени, означало, что они признаютъ папу своимъ отцемъ и обязываются слѣдовать его совѣтамъ. Такое намѣреніе имѣлъ добрый цезарь какъ относительно своихъ сыновей, такъ и папы. Подобный же примѣръ находимъ у Павла діакона: около того времени—говоритъ онъ—Карлъ, князь Франковъ, послалъ своего сына Пипина къ Луитбранду, чтобы онъ, согласно обычаю, принялъ его волосы. Луитбрандъ, остригши волосы Пипина, назвался его отцемъ и, одаривши щедрыми дарами, отослалъ къ Карлу." „Этотъ древній обычай—продолжаютъ наши авторы—существуетъ и до настоящаго времени въ Греціи, Валахіи, Молдавіи и Седмигродской землѣ между знатнѣйшими людьми.

Здѣсь, не тотчасъ послѣ крещенія, но черезъ годъ, черезъ два, а у нѣкоторыхъ и спустя нѣсколько лѣтъ, совершается торжественная церемонія перваго стриженія волосъ у дѣтей. И тѣхъ, которымъ священникъ вручаетъ постриженные волосы, тѣлесные родители считаютъ духовными отцами своихъ дѣтей...“ „Разсуди же—обращаются составители Лиѳоса къ Саковичу,—справедливо ли ты называешь означенный обрядъ св. постриженія языческимъ? Почему папа Бенедиктъ не порицалъ въ указанномъ случаѣ Константина? Вообще же чрезъ принятіе волосъ его сына онъ призналъ и подтвердилъ самый обрядъ, какъ благочестивый. Ты спрашиваешь: гдѣ говорится, чтобы Христосъ, или апостолы и другіе святые, крещая кого-либо, стригли? И я тебя спрошу: откуда видно, что Христовъ или апостолы, кромѣ матеріи и формы св. крещенія, установили и обряды при ономъ? Однако мы вѣримъ, что они переданы церкви отъ Христа чрезъ апостоловъ устно. Не найдешь ты и того написаннымъ, чтобы Христостъ, поставляя апостоловъ на священство, кому либо постригалъ волосы на головѣ. Однако ни одинъ благочестивый и истинный христіанинъ не станетъ насмѣхаться надъ тѣмъ, что въ греческой церкви, а равно и въ костелѣ римскомъ, епископы, посвящая во священные степени, постригаютъ волосы на головѣ; а ихъ милости ксендзы бискупы должны постригать даже и бороды (какого обычая въ церкви Восточной нѣтъ), между тѣмъ ты укорять ихъ въ этомъ не можешь“.... Если желаешь знать, что означаетъ (разсматриваемый нами) обрядъ постриженія волосъ при крещеніи,—слушай: Одни обряды въ таинствахъ выражаютъ ихъ силу и величіе, другіе—послѣдствія и дѣйственность. Означенный обрядъ постриженія волосъ, съ произнесеніемъ словъ: *постригается рабъ Божій*.... во имя Отца, и Сына, и Св. Духа,—принадлежитъ къ тѣмъ церемоніямъ, которыя выражаютъ послѣдствія,—и первѣе всего означаетъ, что сдѣлав-

шійся чрезъ помазаніе мѵра святаго воиномъ Христовымъ долженъ знать: какъ волосы не чувствуютъ боли (insensibiles), хотя ихъ рѣжутъ, такъ и онъ долженъ быть готовымъ смиренно и охотно, безъ грусти, терпѣть и переносить всевозможныя бѣды и преслѣдованія за исповѣданіе Бога въ Троицѣ Св. единаго, и за имя Господа нашего Іисуса Христа. Во-вторыхъ, дабы (крещаемый) памятовалъ, что подобно этому постриженію, всѣ его дѣла должны начинаться и кончаться съ благословеніемъ Божіимъ, для святого прославленія Его имени.—Поэтому, такъ разсуждай объ означенномъ обрядѣ, что онъ и древній и христіанскій, а не заимствованъ, по твоимъ баснямъ, отъ язычниковъ.—Читай уніатскую *Науку о седми тайнахъ церковныхъ*, изданную по-русски, гдѣ, въ предисловіи къ читателю, о разсмариваемомъ обрядѣ говорится такъ: [1]) „И самая слушность насъ того учитъ, абы тая тайна мѵропомазанія была посполу зъ своими обрядъками, которые приналежатъ до поважности и большаго пошанованя тое тайны; а тые суть: омытые седмаго дня, і власовъ пострызаніе, яко зъ самыхъ молитвъ лацно зрозумѣти можемъ, в которыхъ просимъ, дабы Господь Богъ на немъ руку свою положилъ, и жолънеромъ валечънымъ учинилъ, што и оный чинъ възложеніе куколя, который въ старыхъ требникахъ ся знайдуетъ, намъ выражаютъ, кгдыжъ вместо шлема, яко новому жолънерови, вскладается“.

Саковичъ упрекалъ православныхъ, что они не признаютъ дѣйствительности крещенія латынянъ и при переходѣ послѣднихъ въ православіе вновь ихъ перекрещиваютъ, - причемъ въ подкрѣпленіе своего мнѣнія ссылался

---

[1]) Приводимъ эту, заимствованную составителями Лиѳоса выдержку изъ «Науки о седми тайнахъ» *по подлиннику*, притомъ въ началѣ (для лучшаго пониманія) немного въ распространенномъ видѣ.

на требники Стрятинскій и Острожскій.—Въ южно-русской церкви за разсматриваемое время указываемый авторомъ Перспективы обычай не существовалъ, но его твердо держалась церковь Московская. Объ этомъ хорошо зналъ Могила и не одобрялъ подобныхъ перекрещиваній надъ еретиками, правильно окрещенными. Въ самый годъ изданія Лиѳоса, 16 сентября 1644 года, онъ, вслѣдствіе просьбы польскаго короля Владислава, писалъ къ константинопольскому патріарху письмо, въ которомъ просилъ его разъяснить единовѣрнымъ Москвичамъ, что перекрещиваніе еретиковъ (дѣло касалось датскаго королевича Вольдемара), правильно, въ чистой водѣ, съ произношеніемъ установленной формы, окрещенныхъ, нельзя признать законнымъ,—и зачѣмъ—восклицалъ Могила—„государству Московскому, въ дѣлѣ, яснѣйшемъ солнца, отыскивать недоумѣнія?" [1])—Такимъ образомъ нежелаемый, канонически несостоятельный обычай въ помѣстной православной церкви (хотя и не южно-русской разсматриваемаго времени) существовалъ. Составители Лиѳоса, не признавая вѣрными ссылки Саковича на Стрятинскій и Острожскій требники и считая означенное обвиненіе южно-русскаго духовенства въ перекрещиваніи латинянъ клеветою, разсчитанною на то, чтобы обострить отношенія католиковъ къ православнымъ,—относительно Московскаго государства даютъ такое объясненіе: „По всей вѣроятности Москва въ данномъ случаѣ отплачиваетъ римлянамъ за то, что они нѣкогда учинили русской княжнѣ, отданной въ замужество польскому королю Казиміру I Мечиславичу, такъ какъ ее, будто язычницу, не только вновь окрестили, но и дали ей новое имя—Доброгнѣва, вмѣсто прежняго—Марія. Читай объ этомъ у Стрыйковскаго, въ книгѣ 5-й, на стр. 179.

[1]) Documente privitóre la Istoria Romanilor. *Hurmazaki*, vol. IV. par. I. Bucuresci, 1882. № DCXII, pag. 693—694.

Такъ-же поступили и съ Друцкою княжною Софьею, четвертою женою Ягайла, въ 1422 году. О ней у Стрыйковскаго (Lib. 14, fol. 552) читаемъ: *изъ Русскаго закона перекрещена въ Римскій.* А у Гвагнини (fol. 97): *въ Гродкѣ окрещена и отдана была королю, потому что была Русской вѣры, и дано ей имя—Софья.* Такъ случилось и съ княземъ литовскимъ Тровцивиломъ. Стрыйковскій (lib. 8. fol. 327) о немъ пишетъ: *Тровцивилъ окрещенъ изъ Русской вѣры въ Римскую по совѣту крестоносцевъ.* Такъ же было поступлено въ Краковѣ при крещеніи короля Ягайло съ его братомъ Вигундомъ, о которомъ Стрыйковскій (Lib. 12. fol. 461), перечисляя сыновей Олгердовыхъ отъ Маріи, княжны Тверской, говоритъ слѣдующее: *шестого* (т. е. сына) *Вигунда, который первоначально окрещенъ былъ въ Русскую вѣру, съ именемъ Василія, а потомъ перекрещенъ въ Римскую и названъ Александромъ.* [1])

Саковичъ указывалъ, что въ православныхъ требникахъ находится молитва съ воспоминаніемъ о бабѣ, якобы повившей родившагося Христа.—Эта апокрифическая молитва, очевидно,

---

[1]) Составители Лиѳоса могли бы указать и на древнія р. католическія агенды, гдѣ помѣщались даже особые чины для перекрещиванія православныхъ, дѣйствительность крещенія которыхъ, очевидно, въ прежнее время у католиковъ подвергалась сильному сомнѣнію. Укажемъ здѣсь на Агенду XV столѣтія, изданную Шарффенбергомъ (*Agenda sive obsequiale secundum rubricam Ecclesiae Metropolitane* (sic) *Gneznensis*, A. D—ni M. d. xlix), гдѣ, между прочимъ, въ отдѣлѣ о крещеніи помѣщены *Modus et forma circa baptismum Rutenorum.* Здѣсь находится наставленіе, что Русскіе должны быть крещаемы условною формою, то есть: «Si es baptisatus, ego te non rebaptiso, et si non es baptisatus—Ego te baptiso in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti.»—По всей вѣроятности, этою условною формою крещены были и указанныя въ Лиѳосѣ лица, къ которымъ должно, кажется, причислить и самаго Ягайлу.

не возбуждаетъ особенныхъ симпатій со стороны нашихъ авторовъ. Они заявляютъ даже, что ее нѣтъ въ греческихъ требникахъ, [1]) но на Руси она дѣйствительно въ давнемъ употребленіи. Защита отъ обвиненія сосредоточивается на выясненіи, что подобная молитва не можетъ вредить вѣрѣ, ибо Русь всегда исповѣдывала и исповѣдуетъ, что Пресвятая Богородица какъ до рожденія пребывала Чистѣйшею Дѣвою, такъ и во время рожденія, и по рожденіи, на вѣки остается таковою, почему и самое рожденіе ею Спасителя было безболѣзненное. Такимъ образомъ, нисколько не вредитъ вѣрѣ, если бы кто думалъ, что святая Анна, мать Пресвятой Дѣвы, также бабка Саломія, по рождествѣ Спасителя, вмѣстѣ съ Богородицею, повивали Его пеленами, дѣлая это вслѣдствіе великой радости и любви къ Господу, а не вслѣдствіе слабости, которой по естеству подлежатъ всѣ рождающія".

Важное значеніе Лиѳоса, какъ литургическаго памятника, не подлежитъ сомнѣнію. Его составители, научно отстаивая самостоятельность православной обрядности, ясно давали видѣть, что основныя ея начала имѣютъ свой корень въ глубокой древности, и что только на этихъ началахъ можетъ и должна развиваться богослужебная практика южно-русской церкви. Если не всѣ разъясненія нашихъ ученыхъ одинаково сильны (что отчасти можно видѣть и въ приведенныхъ нами примѣрахъ), то это слабость относительная, такъ сказать, *полемическая*. Поврежденность нѣко-

---

[1]) Составители Лиѳоса ошибаются: означенная молитва находится въ нѣкоторыхъ рукописныхъ греческихъ евхологіяхъ. Мой другъ, великій знатокъ восточныхъ древнехранилищъ, А. А. Дмитріевскій, сдѣлалъ мнѣ указанія на три греческихъ требника, съ молитвами въ нихъ *бабѣ*. (Рукоп. Синайской библіотеки, XV в. № 998; рук. Аѳонскаго Филоѳеевскаго монастыря XVI в., № 217; рук. Аѳонскаго Кутлумушскаго монастыря XVI в., № 341).—Есть двѣ молитвы бабѣ и въ Требникѣ, изданномъ въ 1635 г. въ Долгомъ Полѣ.

торыхъ обрядовъ въ южно-русской церкви для Могилянскаго кружка была очевидна, и только еще не состоявшееся авторитетное опредѣленіе объ исключеніи ихъ изъ богослужебной практики побуждало составителей Лиѳоса, если не отстаивать тотъ или иной несостоятельный обрядъ, то —по крайней мѣрѣ—вести рѣчь объ его безразличіи (напр., о молитвѣ бабѣ). Впрочемъ, замѣчаются слабыя стороны въ Лиѳосѣ, зависѣвшія и отъ другихъ причинъ: иногда—отъ трудности рѣшенія извѣстнаго вопроса, а иногда—отъ невольнаго подчиненія латино-польскому вліянію и схоластической наукѣ.—Такъ, вслѣдствіе трудности, неопредѣленно рѣшенъ вопросъ *о формѣ* въ таинствѣ брака. На упрекъ Саковича, что въ русскихъ требникахъ не указана форма, посредствомъ которой совершается бракъ,—составители Лиѳоса отвѣчаютъ, что по данному вопросу между схоластическими богословами нѣтъ согласія: „одни говорятъ, что *матерію и форму* въ этомъ таинствѣ составляетъ соизволеніе обѣихъ брачущихся, выраженное словами, или слова, выражающія означенное соизволеніе. Другіе же *матеріею* считаютъ самыя тѣла или лица, вступающихъ въ брачное сожитіе; а слова или знаки, выражающіе соизволеніе ихъ, суть *форма*. Совершитель же сего таинства—оба сопрягающіеся, какъ говоритъ Белляриинъ (de Sacram, Martim. Libr. 1, cap. 6) И такъ нѣтъ большой надобности (mało co potym), чтобы означенныя слова были подожены въ требникахъ (хотя въ нововыданныхъ они и находятся); потому что священникъ при этомъ таинствѣ присутствуетъ не какъ служитель (minister), но какъ свидѣтель; онъ обязанъ только наблюдать, чтобы вступленіе въ бракъ было законное, непротивное церковному праву, почему сначала и спрашиваетъ: *не обѣщался ли*, или *не обѣщалась-ли* (кому другому)? [1]).—

---

[1]) *Лиѳосъ*, стр. 174.

Впрочемъ, слѣдуетъ замѣтить, что съ канонической точки зрѣнія вопросъ *о моментѣ совершенія брака* (иначе форма, которою онъ совершается) до настоящаго времени лучшими нашими канонистами считается недостаточно уясненнымъ. [1])

Подъ вліяніемъ преимущественно католическихъ воззрѣній рѣшенъ въ Лиѳосѣ вопросъ о моментѣ пресуществленія св. даровъ (формѣ Евхаристіи), пріуроченномъ къ произнесенію словъ Спасителя: *пріимите, ядите*, и проч. Форма эта, вслѣдствіе нѣкоторой неопредѣленности по данному вопросу греческихъ служебниковъ, еще въ концѣ XVI столѣтія [2]) южно-русскими учеными, ознакомившимися съ западно-европейскою догматикою, признавалась наиболѣе соотвѣтствовавшею существенному смыслу таинства; а въ XVII столѣтіи такое мнѣніе о моментѣ пресуществленія св. даровъ и окончательно упрочилось, [3]) хотя по временамъ отъ лицъ, менѣе увлекавшихся схоластическою ученостію, и раздавались голоса, несогласныя съ большинствомъ [4]). Что касается до П. Могилы и остальныхъ юж-

---

[1]) См. прекрасное изслѣдованіе А. С. Павлова—«*50-я глава Кормчей книги* (Москва, 1887). Здѣсь на 56—70 стр. собрано все существенное для рѣшенія даннаго вопроса.

[2]) См. изданный нами *Южно-русскій православный Катехизисъ* 1600 г. (въ Чтеніяхъ Историч. Общества Нестора Лѣтописца, кн. IV, и отдѣл. брошюрой).

[3]) См., напр., *Exegesis*, С. Коссова (1635 г.), его *Дидаскалію* 1637 г., *Поученіе новопосвященному Іерееви*, львовскаго епископа Арсенія Желиборскаго, изд. 1642.

[4]) См. *Sobor Kiiowski Schismaticki*, Саковича. (Рус. Истор. Библіотека, т. IV, столб. 35—38) и замѣчаніе Саковича о спорѣ его по этому вопросу съ луцкимъ епископомъ Исаакіемъ Борисковичемъ (*Лиѳосъ*, 60).—Замѣчательно, что, уніаты въ упомянутой нами *Наукѣ о седми тайнахъ церковныхъ*, признавая формою Евхаристіи слова Спасителя: *пріимите идите*, и проч., за *форму* также считаютъ и слова:

но-русскихъ іерарховъ, то они *рѣшительно* стояли за форму—*пріимите и ядите*,—и хотя. вслѣдствіе соборнаго постановленія въ 1640 году, окончательное рѣшеніе по этому вопросу предоставлено было восточнымъ архипастырямъ, а послѣдніе на Ясскомъ соборѣ 1642 года отвергли означенную форму, какъ несогласную съ древне-церковною практикою,—тѣмъ не менѣе кіевскій митрополитъ и его сотрудники твердо продолжали держатся своего мнѣнія. Они занесли его въ *Лиѳосъ*; въ слѣдующемъ 1645-мъ году въ *Собраніе кроткой Науки объ артикулахъ вѣры*, а въ 1646-мъ въ *Требникъ*,—причемъ въ послѣднемъ оно снабжено было подробнымъ разъясненіемъ. Разногласіе по данному вопросу между церквами южно-русскою и константинопольскою послужило къ нѣкоторому охлажденію между кіевскимъ митрополитомъ и цареградскимъ патріархомъ [1]) и, безъ сомнѣнія, было одною изъ главныхъ причинъ, почему *Православное Исповѣданіе*, составленное по инициативѣ П. Могилы, не могло быть издано въ (качествѣ символической книги) при его жизни.

Мы замѣтили, что отношеніе составителей Лиѳоса къ римско-католической обрядности—отнюдь не враждебное, и вообще въ ихъ отзывахъ о западной церкви и ея порядкахъ видна осторожность и сдержанность. Встрѣчающіяся въ Лиѳосѣ

и сотвори убо хлѣбъ сей, и проч. «Еднакъ—читаемъ здѣсь—и тые слова: *сотвори убо хлѣбъ сей честное тѣло Христа твоего*, суть *формою*. Але такъ ся разумѣти маютъ, же тою молитвою просимо Господа Бога, абы то, што вже само в себѣ естъ тѣломъ Христовымъ, *было тежъ причащающимся тѣломъ Христовымъ*, то естъ, жебы тотъ покармъ духовный не былъ в трутизну, але въ посилокъ и в пожитокъ тыхъ, которые прычащаются.»

[1]) Объ этомъ свидѣтельствуютъ нѣкоторыя письма константинопольскаго патріарха къ Петру Могилѣ и Львовскому братству, хранящіяся (въ подлинникахъ и копіяхъ) въ архивѣ Львов. Ставропигіальнаго Института.

указанія на тѣ или другія нестроенія, бывшія и возможныя въ означенной церкви, приводятся только какъ примѣры исключительныхъ случаевъ для оправданія (въ смыслѣ неизбѣжности) подобныхъ же нежелательныхъ явленій въ средѣ православныхъ. Но совсѣмъ иначе относятся наши авторы къ самому Саковичу, какъ своему противнику. Въ своей полемикѣ съ нимъ они не возвышаются надъ господствовавшими въ то время дурными литературными обычаями—при спорахъ о томъ или другомъ предметѣ обидно касаться личности противника, прибѣгать къ инсинуаціямъ, разражаться бранью, и т. п. И если въ смыслѣ, такъ сказать, нравственной опрятности выраженій наши ученые заслуживаютъ менѣе упрековъ, чѣмъ нецѣломудренный въ словахъ Саковичъ, то грубостію эпитетовъ, въ изобиліи расточаемыхъ по адресу противника, они превосходятъ самаго автора Перспективы. Они постоянно величаютъ его *безмозглымъ* клеветникомъ (30, 355), *недоучемъ* (32, 155), *глупцемъ* (332), *дурнемъ* (25, 47, 52), *розстригою* (67, 222, 254), *безбожникомъ, еретикомъ, архисхизматикомъ* (82), *застарѣлымъ въ злостяхъ Сусанистомъ* (53), *застарѣлымъ въ злыхъ дняхъ фарисеемъ* (74), *Каиномъ* (87), *лицемѣромъ* (105), *бабьимъ матеологомъ* (73), *баламутомъ* (112), *кургузымъ софистомъ* (117), *балакаремъ* (205), *Вакулою* (251), *дудакомъ* (137), *рабомъ брюха* (309), *старымъ пирожникомъ* (333), и т. п. Физическій недостатокъ Саковича—лишеніе въ дѣтствѣ однаго уха,—даетъ для составителей Лиѳоса поводы обращаться къ своему противнику съ такими словами: „*приличнѣе тебѣ разсуждать о свиньяхъ, которыя съѣли твое ухо*, нежели установлять новые формы таинствъ“ (стр 41). Или: какъ бы ни распорядились (съ постриженными при крещеніи волосами),—спалятъ-ли ихъ, закопаютъ-ли въ церкви, положатъ-ли въ скважинѣ,—тебѣ какое до этого дѣло? *Ты тамъ скажи, гдѣ спрятано твое*

ухо, которое имѣлъ прежде и котораго теперь не имѣешь, потому что различно говорятъ объ этомъ люди, въ особенности ксендзъ Терлецкій въ письмѣ къ Его М. ксендзу легату (24, см. также 114, 127, 144, 188). Не пощажены въ Лиѳосѣ даже ни въ чемъ неповинные родители Саковича, На дѣлаемыя авторомъ Перспективы замѣчанія о небрежности южно-русскихъ священниковъ при совершеніи ими богослуженія наши ученые отвѣчаютъ: „По всей вѣроятности, ты видѣлъ такъ совершающимъ священнодѣйстія своего отца, который сдѣлался попомъ, будучи *великимъ простакомъ и невѣжею*". (62) „То, что ты въ этомъ параграфѣ намаралъ (nagwazdał,—рѣчь идетъ о храненіи въ церкви пироговъ, сыра, масла и проч.), все это дѣлалъ въ Подтеличѣ твой отецъ не вслѣдствіе церковнаго приказанія, а по своему *глупому домыслу*..... И если твой отецъ, боясь солдатъ, которые часто стаивали въ Подтеличѣ, хранилъ масло, сыръ, пироги, въ церкви и олтарѣ, или дѣлалъ это изъ опасенія, какъ-бы *попадья, а твоя мать*, въ отсутствіе его, *не пропила ихъ*: то въ чемъ же повинны наши священники?" (355).

Злостныя выходки Саковича противъ православныхъ, разсчитанныя на эффектъ и зачастую отличающіяся крайнимъ неприличіемъ, возбуждаютъ въ составителяхъ Лиѳоса, справедливое негодованіе вслѣдствіе не соотвѣтствія этихъ выходокъ съ важностію предметовъ, о которыхъ велись разсужденія,—хотя свою рѣчь по поводу насмѣшекъ автора Перспективы кіевскіе ученые не особенно расширяютъ. Они ограничиваются въ данномъ случаѣ замѣчаніями подобными слѣдующему: „Могъ бы ты, безбожный Сусанистъ, говоря о святыхъ предметахъ (рѣчь идетъ *о переносѣ*,—см. 47 стр. настоящей работы), учтивѣе шевелить своимъ языкомъ; потому что приводить такія развращенныя слова и повѣсти свойственно не духовной особѣ, а дудочнику или какой нибудь безстыдной торговкѣ;

но видно, ты не далеко отъ нихъ ушелъ.“ (114).— Впрочемъ, такъ какъ наши кіевскіе ученые не лишены были остроумія, то иногда на насмѣшки Саковича отвѣчали подобными же насмѣшками,—отплачивая, какъ они говорятъ, тою же монетою (wet za wet). Такъ по поводу замѣчанія Саковича, что православные дѣлаютъ земные поклоны въ церквахъ неучтиво и невѣжественно, ибо głowy na ziemie położywszy, owdzie iak działa narychtowane nazad powystawuią,—составители Лиѳоса отвѣчаютъ автору Перспективы, что эти *начиненныя пушки* выставляются православными *на него и на подобныхъ ему людей,* которые убѣжали изъ церкви и теперь надъ нею издѣваются (258).

Лиѳосъ имѣетъ важное значеніе не только какъ литургическій памятникъ, но вмѣстѣ съ тѣмъ и какъ *историческій.* Нападенія Саковича затрогивали почти всѣ стороны церковно-исторической жизни того времени, вскрывали многія больныя мѣста въ тогдашнемъ быту духовенства и, не смотря на обычныя при полемикѣ преувеличенія, рисуемая въ Перспективѣ мрачная картина имѣла фактическую подкладку. Это съ извѣстными ограниченіями, признается и составителями Лиѳоса. Только послѣдніе—какъ мы видѣли—заявляютъ, что многое, въ чѣмъ укоряются православные преувеличено; многое уже исправлено и исправляется заботами архипастырей; многое, наконецъ, существуетъ у уніатовъ, несправедливо объединяемыхъ по вопросамъ о церковномъ благоустройствѣ съ православными южно-руссами..... У историка естественнно рождаются вопросы: насколько справедливы эти завѣренія? Дѣйствительно-ли многія нестроенія въ южно-русской церкви отошли въ область преданій? На самомъ-ли дѣлѣ церковное благоустройство стояло у православныхъ на болѣе высокомъ уровнѣ, чѣмъ въ средѣ уніатовъ?—Разумѣется, обстоятельнымъ от-

вѣтомъ на эти вопросы должно служить спеціальное изслѣдованіе о тоговременномъ состояніи въ западно-русскихъ областяхъ церквей православной и уніатской.—что́, по обширности темы, не можетъ войти въ составъ настоящей работы. Тѣмъ не менѣе мы считаемъ себя не вправѣ уклониться отъ нѣкоторыхъ существенно необходимыхъ разъясненій по означеннымъ вопросамъ.

Не подлежитъ сомнѣнію, что представитель южно-русской православной церкви, кіевскій митрополитъ Петръ Могила, съ самаго вступленія на свой высокій, постъ прилагалъ всевозможныя старанія о приведеніи церковныхъ дѣлъ къ возможно лучшему благоустройству. Кореннымъ зломъ, отражавшимся на всемъ строѣ бытовой церковно-исторической жизни того времени (въ западно-русскихъ областяхъ) было—какъ мы видѣли—нарушеніе каноническихъ постановленій при возведеніи въ іерархическіе степени. Противъ этого-то зла первѣе всего и вооружился П. Могила, съ неутомимою энергіей преслѣдуя его не только въ своей мѣстной епархіи, но и во всѣхъ, находившихся подъ его митрополичьимъ вѣденіемъ. Зло это пришлось искоренять мимитрополиту даже въ верхнихъ слояхъ. При вступленіи Владислава IV на польскій престолъ, когда оффиціально возстановлена была православная іерархія и занять епископскую каѳедру представлялось дѣломъ небезвыгоднымъ, нѣкто Іоаннъ Попель, *двоеженецъ*, заручившись елекціею на перемышльскую епископію отъ мѣстныхъ обывателей, выхлопоталъ у короля подтвердительный дипломъ на это званіе. Мало того, желая прочнѣе укрѣпиться на „хлѣбномъ“ мѣстѣ онъ съумѣлъ заполучить благословенную грамоту даже отъ Константинопольскаго патріарха Аѳанасія,—послѣ чего и вступилъ въ отправленіе епископскихъ обязанностей. Но П. Могила съ такою энергіею вооружился противъ такого поступка, какъ *противнаго канонамъ православной*

церкви, что Попель долженъ былъ сложить съ себя незаконно присвоенное имъ званіе. [1])—Что касается до священниковъ-двоеженцевъ, то на нихъ обращено было вниманіе Могилою непосредственно по вступленіи на митрополію. Еще во Львовѣ, тотчасъ послѣ своего посвященія, когда онъ узналъ, что въ Немировѣ (Галицкомъ) священникъ Илія „по зестю з того свѣта першое жоны своее, не мешкаючы при парафіи безженно, неслушне и непорядне в второе малженство вступивши, на заказъ духовный литоргію Божественную отправовати и дѣйствовати священствомъ усиловалъ,“—то на основаніи каноновъ богоносныхъ отецъ *воспретилъ ему священнодѣйствіе*, обязавъ только прихожанъ, чтобы они, если означеннный священникъ „якое дедицтво при церкви маетъ, безъ шкоды его, ведлугъ права, даннаго ему отъ пана, выкупили оное.“ [2]) По пріѣздѣ своемъ въ Кіевъ, новопоставленный митрополитъ немедленно разослалъ по епархіи грамоты, въ коихъ приглашалъ священниковъ явиться къ нему на соборъ и представить свои ставленныя грамоты. На этомъ соборѣ сдѣлана была тщательнѣйшая провѣрка того или иного рукоположенія. Независимо отъ двоеженства,—что̀ служило поводомъ къ немедленному воспрещенію священнослуженія,—митрополитомъ обслѣдовалась съ канонической точки зрѣнія вообще законность того или иного рукоположенія, и дѣлались соотвѣтствующія распоряженія. „Кгдымъ—читаетъ въ одной грамотѣ П. Могилы, съ датою 1633 г.,—побачили у честного отца Стефана Старишина, священника Болячевскаго, листъ

---

[1]) См. прилож. къ нашему сочиненію: *Кіевскій митрополитъ П Могила и его сподвижники* (Кіевъ, 1883 г.), № CXIV.—Есть и рукоп документы по этому дѣлу въ Перемыш. Архивѣ Каѳедр. собора.

[2]) Грамота П. Могилы къ Немировскимъ братчикамъ (*въ рукоп. сборникѣ Московской Синод. Типогр. Библ.*, № 3791—442, л. 10).

рукоположенія его на святый степень священства, которій листъ *здался намъ быти подейзренымъ*, заказалисмы помененому священникови не тыкатися жадного священнического уряду дотоле, ажъ бы предъ нами далъ о собѣ пристойный выводъ, ижъ есть одъ правдиве и канонне власть епископскую маючого Архиерея посвященъ.“ [1]) Въ грамотахъ П. Могилы, данныхъ разнымъ духовнымъ лицамъ „на протопопство“, предписывалось, чтобы они „съ пильностію того догледали и постерегали, абы жаденъ *двоеженецъ и троеженецъ въ протопопствѣ не найдовался*.“ [2])—При отрѣшеніяхъ отъ мѣстъ священниковъ-двоеженцевъ—какъ это нерѣдко бываетъ при ломкѣ старыхъ порядковъ—случалось, что смѣщенію съ приходовъ подлежали такія лица, которыя по своему семейному положенію не могли не возбуждать сочувствія. Жена и дѣти могли остаться безъ куска хлѣба. Законы правды шли въ разрѣзъ съ милостію сердца,—и мы видимъ, что Могила не чуждъ былъ милости, но дѣлалъ это не въ ущербъ каноническимъ постановленіемъ. Прекраснымъ памятникомъ архипастырскаго снисхожденія, а вмѣстѣ съ тѣмъ и непреклонной твердости Могилы по отношенію къ проводимымъ имъ началамъ служитъ сохранившаяся до нашего времени его грамота, гдѣ заявляется, что *священникъ-двоеженецъ* „плачливе“ просилъ у него, митрополита, разрѣшенія оставаться на приходѣ. „Хотя мы“—читаемъ въ грамотѣ—„той непристойный звычай отъ церквей Божіихъ

---

[1]) *Рукоп. сборн. Москов. Синод. Биб.* № 3791—442, л.л. 10 об.—11. Вскорѣ означенному священнику, вслѣдствіе просьбы достойныхъ лицъ и *свидѣтельства луцкаго епископа Исаакія Борисковича*, совершеніе богослуженій было разрѣшено, но только до ближайшаго собора, на которомъ должны быть представлены по этому дѣлу «досконалые выводы».

[2]) Ibid. л. 5, 7.

выкореняти всъми силами предсявзятье маемо, злитовавшись еднакъ надъ убоствомъ и слезами, такъ его самого, яко и дѣтей его, позволилисмо ему при помененой церкви зоставати до возрасту *и научення ся сына его...*, а то способомъ таковымъ позволяемъ, абы *онъ самъ, помененный второженецъ, жадныхъ священнодъйствій тыкатись, ани епитрахеля на себъ брати не важилъ*, але викарія, человѣка добраго и *нами свидътельствованнаго*, съ пристойнымъ и некривднымъ пошанованемъ, маетъ держати (далѣе рѣчь идетъ объ условіяхъ, коимъ долженъ удовлетворять викарій: законное его посвященіе въ іерейскій санъ, добрая жизнь, и т. п.) [1]). Что объ искорененіи въ средѣ духовенства означеннаго зла (двоеженства священниковъ) П. Могила заботился не только въ своей епархіи, но вообще во всей кіевской митрополіи, объ этомъ свидѣтельствуетъ письмо его къ львовскому епископу Іереміи Тиссаровскому, отъ 12 декабря 1635 г. Получивъ извѣстіе, что во Львовѣ, при Пятницкой церкви, состоитъ священникомъ нѣкто „Иванъ двоеженецъ", — митрополитъ въ письмѣ Тиссаровскому высказываетъ предположеніе, что это незаконное дѣло случилось, по всей вѣроятности, безъ вѣдома епископа, и настоятельно требуетъ отъ послѣдняго, дабы означенный двоеженецъ, „святокрадецъ и губитель душъ людскихъ", немедленно (bez odwłoki) удаленъ былъ отъ церкви, съ воспрещеніемъ священнодѣйствій, и наказанъ со всевозможною строгостію (skarał tak, aby się y drudzy karali); такъ какъ — присовокупляетъ митрополитъ — *не только я, Ваша Превелебность, но даже и святъйшій отецъ патріархъ не можетъ дать разръшенія въ подобномъ дълъ, ибо это противно Духу Святому и канонамъ вселенскихъ соборовъ и святыхъ отцевъ* (gdyż nie tylko ia, Prewielebność Wasza, ale ani święteyszy O. Pa-

---

[1]) *Рукоп. Сборн. Москов. Синод. Библіотеки*, № 3791—442, л. 5.

triarcha w tym rozgrzeszyć nie może, bo to iest przeciwno Duchowi Świętemu y kanonom Powszechnych senodow y Oycow ś.ś.“). [1]).

Строго наблюдая за исполненіемъ каноническихъ постановленій при возведеніи на іерархическіе степени и отрѣшая отъ мѣстъ, съ воспрещеніемъ богослуженія, тѣхъ іереевъ, которые въ прежнее время были посвящены безъ должной осмотрительности, вопреки канонамъ,—Петръ Могила вмѣстѣ съ тѣмъ заботился о поднятіи религіознаго просвѣщенія и нравственности въ средѣ южно-русскаго духовенство, а также о достодолжномъ исполненіи имъ своихъ пастырскихъ обязанностей. Извѣстно, что Кіево-Могилянская Коллегія основана была съ цѣлію снять съ православной церкви *поношеніе*, происходящее *отъ неучености* духовенства, и служила главнымъ разсадникомъ кандидатовъ на священнослужительскія должности. Завѣренія авторовъ Лиѳоса въ томъ, что въ кіевской епархіи кандидаты на священство подвергаются испытаніямъ въ знаніяхъ догматовъ вѣры и разумѣніи силы таинствъ, что нѣкоторые изъ нихъ (мало подготовленные) выживаютъ иногда *по полгоду* въ монастырѣ для надлежащей подготовки къ своему высокому званію,—находятъ подтвержденіе въ документальныхъ данныхъ [2]). Такое же подтвержденіе имѣемъ относительно ежегоднаго призыва на соборъ священниковъ для провѣрки ихъ пастырской дѣятельности и отчетовъ о ней, а также для архипастырскихъ

---

[1]) Копія этого письма находится въ рукописномъ сборникѣ (XVII стол.), хранящемся въ библіотекѣ львовскаго каноника А. С. Петрушевича.

[2]) *Рукоп. сбор. Московской Синодал. Библіотеки*, № 3791—442; л. 1, 5, 26 и друг.—См. также *Sobor Kiiowski Schismaticki*, изд. Саковичемъ,—гдѣ, впрочемъ, рѣчь идетъ собственно объ инокахъ, отправляемыхъ предъ постриженіемъ для обученія въ Никольскій монастырь (къ игумену Исаіи Трофимовичу Козловскому).

вразумленій [1]). Вообще дѣло надзора за духовенствомъ организовано было Могилою тщательно. Приходы въ епархіи по прежнему группировались въ *протопопіи* (соотвѣтствуютъ теперешнимъ благочиніямъ); эти послѣднія раздѣлены были на округи, находившіеся въ вѣдѣніи особенно довѣренныхъ лицъ; [2]) для общаго же надзора за ходомъ дѣлъ во всей епархіи учреждена была *консисторія* [3]). Въ грамотахъ, даваемыхъ протопопамъ, поставляется на видъ, чтобы они (кромѣ указаннаго нами распоряженія о священникахъ-двоеженцахъ) наблюдали за нравственностію духовенства и надлежащимъ исполненіемъ имъ своихъ обязанностей: „абы жадный пяница, бійца, лихварь, блудникъ, нерадный и *письма неученый* въ протопопствѣ не найдовался“,—чтобы священники „*разводовъ жадныхъ малженскихъ не чинили, а ни шлюбовъ въ кровосмѣшеніи, въ повиноватствѣ, въ кумоствѣ, не благословляли*; хорыхъ навѣжали, сповѣдали, причащали и во всемъ уряду своемъ абы пилными были; до того, *якъ и на чемъ служатъ священницы дозирати; Агнецъ въ якомъ пошанованію ховаютъ, престолъ, олтарь и всю церковь, якъ охендожне держатъ, того всего доглядати*“ [4]). Въ особенности

---

[1]) *Рукоп. сбор. Москов. Синод. Библіотеки,* № 3791—442; л.л. 5, 6, 7 и друг.

[2]) Ibid.

[3]) Өеодоръ Скуминовичъ въ своемъ сочиненіи— «Przyczyny porzucenia disuniey (Wilno, 1643), объясняя, свой переходъ изъ православія въ унію не корыстными разсчетами, между прочимъ, заявляетъ, что онъ былъ во время пребыванія своего въ «Disuniey y Ihumenem, y Rectorem (въ Гощѣ) y *Metropolitanskim Konsistoristom, y pięc dekanatow abo Protopopij w swoim zawiadywaniu miał*». (Въ 5. rozdziale, § 3, онъ перечисляетъ, какіе ему поручены были для завѣдыванія протопопіи и сообщаетъ о посѣщеніи имъ этихъ протопопій въ качествѣ ревизора).

[4]) Рукоп. сборн. Москов. Синод. Библіотеки, № 3791—442; л. 7.

протопопамъ вмѣнялось въ обязанность внушать священникамъ, чтобы они возможно чаще испытывали свою совѣсть передъ духовными отцами: „*въ рокъ дванадцать разъ не исповѣдаючійся жадною мѣрою въ протопопствѣ не долженъ найдоватися и терпенъ быти*". Свидѣтельство объ исполненіи священниками этого христіанскаго долга они обязаны были ежегодно представлять митрополиту ко времени епархіальнаго собора [1]).

---

[1]) Тоже требовалось и отъ діаконовъ. «Дванадесять кратъ въ лѣто предъ искуснымъ и свидѣтельствованымъ духовникомъ долженъ грѣхи своя исповѣдати и къ намъ (архіерею) отъ него свидѣтельство принести всячески иматъ» (Грамота новопосвященному діакону въ упомянутомъ сборникѣ *Москов. Синод. Библ.*).—Слѣдуетъ замѣтить, что указаніе Саковича на нерадѣніе священниковъ относительно исполненія означеннаго христіанскаго долга находитъ подтвержденіе и въ другихъ тоговременныхъ памятникахъ. Извѣстный уніатскій писатель Янъ Дубовичъ въ своемъ обширномъ сочиненіи *Obrona Cerkwi Ś. Soborney Apostolskiey przeciw wszytkim haeretikom*, et. c., 1638 г. (сочиненіе это въ свое время не было издано и въ литературѣ не извѣстно; въ существенныхъ частяхъ, имѣющихъ историческій интересъ, приготовляется нами къ изданію), пишетъ: «Schizmaticy spowiedzi nie znoszą, ale dla popow ią być niepotrzebną rozumieią [*на поляхъ*: lubo nie słowy a rzeczą samą], bo u nich popi choćby w grzechach śmiertelnych, iako pyanstwie y drugich śmiertelnych znaydowali się, służbę Bożą, Liturgię, mowie ś., odprawuią, nie spowiedawszy się: «y mamyż sami spowiadać się?» Iakoby tym samym bezgrzesznemi byli, że popi, y nie pamiataią, idąc do Sacramentu, na słowa Pawła Ś. (1 Kor. 11): «niech doświadcza samego siebie.» W nagrodzie iednak spowiedzi zwykli popi schizmaticki czynić, że u łazni myią się, kiedy przypada im służyć, *a w niedostatku wody y mlekiem się polewaią*, *bo to więcey bieli*: *tak uczynił pop ieden na Rusi Białey w Mohilewie, wszytek oblawszy się mlekiem, przyszedł na iutrznę y dał przyczynę pytany*, *aby się zniosła niegodność przez społk małżeński tey nocy przeszłey*. (Подчеркнутыя слова въ рукописи поставлены въ скобахъ; а на поляхъ противъ нихъ написано: co przekleslono, ieśliby do druku księga iść miała, może się opyścić).

Архипастырскую заботливость о духовенствѣ видимъ и со стороны другихъ южно-русскихъ іерарховъ разсматриваемаго времени. Могилевскій епископъ Сильвестръ Коссовъ тоже созывалъ частые епархіальные соборы и на нихъ преподавалъ духовенству потребныя для него назиданія. Памятникомъ этой заботливости служитъ изданная имъ вскорѣ послѣ вступленія на каѳедру *Дидаскалія*, на соборѣ устно преподанная, а потомъ, *по всей вѣроятности*, [1]) въ началѣ

[1]) Полное заглавіе Дидаскаліи слѣдующее: Дїдаскалїа албо наука. Котораѧсѧ первѣй изъ оустъ Свѧщенникωмъ Подавала Ѡседми Сакраментахъ Алболи Таинахъ. На сунодѣ Помѣстномъ въ Бгоспасаемомъ Градѣ Могилевѣ рокꙋ Бжего, ҂ахлз. Мца Октѡ, и҃ на днѧ. Ѿправованымъ ѿ Превелебнаго его Млти Господина Оца. Силвестра Косова Еппа Мстиславского, Оршанского и Могилевского. Потомъ презтогожъ въ Дрꙋкъ подана въ Тѵпографїи Монастырѧ Общежителнаго Кꙋтеенского, Црkви Стыхъ Бгоѧвленїи рокꙋ ахлз. Мца, Іанꙋарїа, зі, днѧ.“ —Въ этомъ оглавленіи, безъ сомнѣнія, находится опечатка, не обращавшая на себя вниманія библіографовъ. Именно, *Дидаскалія*, изустно преподанная С. Коссовымъ на соборѣ *18-го октября 1637 года*, не могла *потомъ* быть подана въ друкъ *17-го января того же года*. Безспорно, въ ту или другую дату вкралась опечатка: или соборъ происходилъ дѣйствительно въ октябрѣ 1637 года и тогда послѣ него состоявшееся изданіе Дидаскаліи должно быть отнесено къ январю слѣдующаго года; или же—если дата выхода въ свѣтъ означенной брошюры вѣрна—время самаго собора должно быть на годъ отодвинуто назадъ,—именно пріурочено къ 18 октября 1636 года. За первую поправку, повидимому, много говоритъ то, что въ послѣдующихъ изданіяхъ Дидаскаліи время поименованнаго собора пріурочивается (какъ и въ первомъ изданіи) къ 18 октября *1637 года*. Но не слѣдуетъ забывать, что послѣдующія изданія печатались съ перваго (т. е. второе съ перваго, третье или съ перваго или, что̀ вѣроятнѣе, со втораго, и т. д.) и, буквально воспроизводя текстъ брошюры, буквально же воспроизводили и первую половину приведеннаго нами заглавія, вслѣдствіе чего дата въ нихъ теряетъ значеніе самостоятельнаго (сознательнаго) указанія. Мы болѣе склонны допустить вторую поправ-

1637 года отпечатанная, безъ сомнѣнія, для разсылки по епархіи. Въ 1638 эту Дидаскалію перепечаталъ Луцкій епископъ Аѳанасій Пузина ко времени *дорочнаго ведле звычаю собора*, надо полагать, снабдивъ ее собственнымъ архипастырскимъ поученіемъ [1]). Въ 1642 г. она снова была перепечатана Львовскимъ епископомъ Арсеніемъ Желиборскимъ ко времени перваго своего, по вступленіи на каѳедру, [2]) собора,—причемъ означенный епископъ присовокупилъ къ ней собствен-

---

ку: въ пользу ея можно привести то соображеніе, что Коссовъ, вступившій на епископскую каѳедру въ 1635 году, безъ сомнѣнія, созывалъ епархіальный соборъ ранѣе 1637 г. и что на этомъ соборѣ, какъ первомъ, всего естественнѣе было преподать обширныя наставленія подвѣдомому духовенству. (Не говоримъ уже о томъ, гдѣ легче допустить корректурную ошибку—въ датѣ ли выхода въ свѣтъ книги или въ другихъ мѣстахъ).

[1]) Объ этой перепечаткѣ есть свидѣтельство и въ *Лиѳосѣ* (стр. 59). М. А. Максимовичу извѣстна была брошюра подъ заглавіемъ: «Синодъ, ведле звычаю дорочнаго отъ Е. М. въ Бозѣ превелебнаго Господина отца Аѳанасія Пузины з Козельска Епископа Луцкаго и Острозкого благочестивого, Септеврія 26 року 1638, въ церкви каѳедральной Луцкой храмѣ святаго Апостола и Евангелиста Іоанна Богослова съ множствомъ духовенства православнаго Восточной святой церкви послушныхъ хотливе собраннаго, спокойне и набожне отправованный и въ томъ же року въ Кремянци выдрукованый» (въ 4 д. л., 4 л.). Единственный извѣстный Максимовичу экземпляръ этой брошюры (изъ 4-хъ листовъ) въ настоящее время считается утраченнымъ. По всей вѣроятности эти *четыре листика* суть ни что иное, какъ предисловіе къ изданной Пузиною Дидаскаліи Коссова (или другое заглавіе: О мистеріяхъ или тайнахъ въ посполитости),—каковое изданіе тоже должно признать утраченнымъ.

[2]) Арсеній Желиборскій занялъ Львовскую епископію послѣ смерти Іереміи Тиссаровскаго († мартъ 1641 г.); посвященъ Могилою въ апрѣлѣ 1641 г. (ставленая грамота дана Могилою въ Луцкѣ, 17 апрѣля 1641 г.)

ное поученіе новопосвященному іерею [1]). Поученіе это, составленное на основаніи святоотеческихъ писаній, рисуетъ ту идеальную картину, какую желаетъ видѣть новый іерархъ въ подвѣдомственномъ ему духовенствѣ. Приведемъ изъ наставленій епископа нѣкоторыя выдержки. Іерей долженъ имѣть „*любовь, кротость, цѣломудріе, трезвеніе, пощеніе, удержаніе всѣхъ страстей*;“ не долженъ быть „*кощунникъ, ни игрецъ, ни срамословецъ, ни буй, ни гордъ, ни величавъ, ни гнѣвливъ, ни яръ, ни напрасенъ, ни безстуденъ, ни піяница*“. „Брашна и питія“—говоритъ епископъ, обращаясь къ іерею—„безъ времени не пріемли, но въ подобное время, въ законъ и въ славу Божію. А будутъ ли на брацѣ или на пиру позоры, отходи прежде вѣдѣнія; на бракъ не ходи, идеже мужъ жену пуститъ или жена мужа, безъ вины, или егда во племени поимутся. *Не званъ на пиръ и на покармъ не ходи... Въ олтарь не вноси ни колива, ни пива, ни ино что. Церковь держи чисто, безъ праха и паучины, найпаче же олтарь.* Книги ветхія и иконы постраивай; на святой трапезѣ ничтоже полагай, развѣ Евангелія и прочихъ таинъ. Въ оньже день служити ти будетъ, тогда молвы не твори, не препирайся, ни стани вражду имѣя на кого... *Да не угодія ради человѣкъ подщишися сократити молитвы.* Блюди опасно, да не твоего ради небреженія, мышъ или ино что прикоснется божественнымъ тайнамъ. *Такожде блюди, да не исплѣснѣвѣютъ, или одымѣютъ, или взяты будутъ отъ священныхъ рукъ...* Отъ убогихъ и сиротъ, аще кто болитъ, или умретъ, или родитъ, и проч.,—*о сихъ слышавъ, и незванъ ходи.* Буди прочее готовъ выну день и нощь, съ крещеніемъ, съ покаяніемъ, и съ причастіемъ“, и т. д.

---

[1]) Полное заглавіе см. у Каратаева въ 1 т. *Описанія славяно-русскихъ книгъ* (Спб. 1883 г.), подъ № 548.

Такимъ образомъ изъ вышесказаннаго видно, что хотя нестроенія въ южно-русской церкви за разсматриваемое время, какъ наслѣдіе времени предшествовавшаго, и существовали, но противъ нихъ предпринимаемы были архипастырями, преимущественно же многозаботливымъ и просвѣщеннымъ митрополитомъ, энергическія мѣры, которыя, безъ сомнѣнія, не оставались безъ добрыхъ послѣдствій; а что касается *до существеннѣйшаго зла*—двоеженства священниковъ и вообще каноническихъ отступленій при возведеніи на іерархическіе степени,—то оно, можно утверждать, *вырвано было П. Могилою почти съ корнемъ*. Поэтому не неправы были составители Лиѳоса, заявляя, что многія неурядицы въ южно-русской православной церкви въ Могилянское время отошли уже въ область преданій.

Но нельзя того же сказать о церкви уніатской. Положеніе ея наиболѣе соотвѣтсвовало той печальной картинѣ, какую рисуетъ въ своей Перспективѣ К. Саковичъ. Это много зависѣло съ одной стороны отъ того, что означенная церковь никогда не имѣла въ числѣ своихъ представителей величину, равную П. Могилѣ, а съ другой—и отъ того, что унія, не возбуждавшая сочувствіе большинства, вводимая насиліемъ и перспективою *временныхъ* благъ, привлекала къ себѣ худшую въ религіозно-нравственномъ отношеніи часть южно-русскаго общества, а въ томъ числѣ и худшихъ священниковъ. Саковичъ не понималъ, что, свидѣтельствуя о всевозможныхъ тягостяхъ, какія готовы были переносить православные священники изъ-за того, чтобы имъ позволено было оставаться служителями праотцевской вѣрѣ,—не сознавалъ, что, свидѣтельствуя объ этомъ, онъ воздалъ праславному духовенству наилучшую похвалу.

Для характеристики уніатскихъ владыкъ мы не будемъ приводить многочисленные неодобрительные отзывы о нихъ тоговременныхъ православныхъ писателей и дру-

гихъ, не сочувствовавшихъ уніи лицъ,—не исключая и Саковича. Мы считаемъ достаточнымъ отмѣтить тотъ фактъ, что *даже въ Римѣ* обращено было вниманіе на несвойственную *духовному званію* жизнь нѣкоторыхъ уніатскихъ владыкъ и по этому поводу дѣлаемы были соотвѣтствующія распоряженія. 20 ноября, 1643 года на конгрегаціи, бывшей въ Римѣ подъ предсѣдательствомъ кардинала Савелія, заслушено было донесеніе уніатскаго митрополита о томъ, что два епископа—пинскій, Пахомій Оранскій, и владимірскій—Іосифъ Боковецкій, не живутъ при своихъ каѳедрахъ,—причемъ первый *занимается охотою, подъ предлогомъ здоровья,* а второй—*торговлею хлѣба.* (Конгрегація постановила: побудить означенныхъ епископовъ возвратиться къ ихъ каѳедрамъ и воздержаться отъ охоты и торговли.) [1]—Вообще есть данныя предполагать, что нѣкоторые изъ уніатскихъ владыкъ, по примѣру худшихъ южно-русскихъ іерарховъ конца XVI столѣтія, смотрѣли на свои мѣста преимущественно съ утилитарной точки зрѣнія: заботились не о благоустройствѣ своихъ каѳедръ, а только о возможно большомъ извлеченіи изъ нихъ доходовъ. Отсюда случалось, что преемникамъ такихъ владыкъ приходилось принимать въ свое завѣдываніе каѳедры въ самомъ плачевномъ видѣ. Вотъ какъ, напр., Аѳанасій Пакоста описываетъ свое вступленіе на холмскую епископію. „За даниною Господарскою мы смиренный Афанасій Пакоста обнялисмо епископію холмскую и бѣлскую, меновите монастырь въ замку окромешнемъ *спустошоный и опалый, з церковью соборною також зо всѣмъ зубожоною и недостатнею такъ въ окрасахъ церковныхъ и въ убери епископские, о чемъ подробну шкода и писать, бо*

---

[1]) *Рукописный сборникъ* разныхъ актовъ конца XVI и XVII стол., изъ коллекціи Высокопр. Макарія, находящейся въ библ. Кіев. Дух. Акад. (№ А.а. 210).

згола ничого не нашлисмо. Въ мешканю епископскомъ пожиломъ и непожитомъ четыри куты, и печъ перегорелый пятый. Монастырь весь неогороженый безъ воротъ стоячихъ; гостинецъ черезъ него отъ Люблинской дороги до замку якъ черезъ пустки угорованный. Речей домовых, а ни посуду нимнѣйшого не нашлисмо. Въ покровле зась жадного посуду, жадного быдлята, *кромѣ пса белматаго, не нашлисмо*,“ и т. д. [1])

Обращаемся къ фактамъ, характеризующимъ положенie церковныхъ дѣлъ въ средѣ унiатовъ.

Существеннѣйшее изъ золъ, на которыя указывалъ Саковичъ,—*двоеженство священниковъ*,—хотя унiатскими владыками въ принципѣ и не одобрялось, но на практикѣ существовало и даже отчасти служило доходною епископскою статьею. Въ упомянутой нами унiатской *Наукѣ о седми тайнахъ церковныхъ* по данному вопросу говорится слѣдующее: „*презвитери, не раскаявшись о беззаконныхъ брацѣхъ и не распустившесь, извержению по правиломъ повинни суть и въ мирскiя человѣки да преложутся.*“ Такимъ образомъ въ руководственной книгѣ, заключающей въ себѣ идеальныя требованiя относительно жизни и нравственности духовенства, священники-двоеженцы, какъ таковые, *не подвергаются запрещенiю* въ священнодѣйствiи: такому запрещенiю (изверженiю изъ сана) они подлежатъ въ томъ только случаѣ, если не разойдутся съ женами. Разумѣется практика не могла быть строже такого постановленiя; даже могли дѣлаться и бо́льшiя послабленiя. Такъ и было на самомъ дѣлѣ. Когда современникъ П. Могилы, холмскiй и бѣльскiй епископъ Меѳодiй Терлецкiй, – называемый латино-унiатами *столпомъ церкви* и *вторымъ Аѳанасiемъ*,—прибылъ въ 1634

---

[1]) *Древнiе акты Холмской епархiи*, хранящiеся въ Холмскомъ Церковно-Археол. Музеѣ (книга № 1-й).

году въ Городлю, то мѣстный Параскевинскій священникъ Иванъ, отъ себя и отъ имени своей дочери Парасковьи, занесъ передъ епископомъ жалобу на Городельскаго же священника, честнаго отца Демьяна, въ томъ, что онъ, „будучи священникомъ, а зоставши по першой женѣ вдовцемъ и ведаючи добре заказъ правилъ св. отецъ, же се не годитъ женить съ другою женою каждому священникови, а не толко з другою, але и с першею по священничестве, а тымъ барзей з вдовою, смелъ и важилсе, оную намовляючы, же се то годило чинити, з великою ее неславою и шкодою, ожениги, а понявши ее во мѣсто жены мешкалъ съ нею полчетверта лѣта.“ Отецъ и дочь просили епископа о разводѣ. Разумѣется, главною причиною къ этой просьбѣ послужили неладицы между супругами. Но не въ этомъ дѣло. Передъ нами фактъ: овдовѣвшій *священникъ* женится второй разъ, тоже на *вдовѣ*, и такимъ образомъ является сугубымъ нарушителемъ каноническихъ постановленій. Какъ отнесся бы къ такому поступку православный тоговременный митрополитъ П. Могила,—мы знаемъ. Посмотримъ, какое произнесъ рѣшеніе по этому дѣлу „столпъ“ уніатской церкви Терлецкій. Изъ его „судового декрета“ узнаемъ, что поповна Пятницкая освобождена „отъ мнимаго малженства“ и ей разрѣшено вступить въ новый бракъ. Чтоже касается до отца Демьяна, то ему *подъ угрозою неблагословенія и изверженія* приказано учинить свободною оную поповну, больше ее у себя не удерживать и возвратить взятое за нею приданое. [1]) Тѣмъ дѣло и ограничивается: священникъ никакому наказанію не подвергается.—Что такое послабленіе, противорѣчащее церковнымъ канонамъ, было небезвы-

---

[1]) Рукоп. сборникъ, хранящійся въ Холмскомъ Музеѣ, подъ заглавіемъ: «Древніе акты Холмской Консисторіи.» Кн. I, съ 1400 по 1648 гг. стр. 273—274.

годно для уніатскихъ владыкъ,—относительно этого тоже имѣемъ документальныя данныя, показывающія вмѣстѣ съ тѣмъ, какимъ сравнительно обычнымъ явленіемъ въ уніатской церкви было *двоеженство* священниковъ. Въ Холмскомъ церковно-археологическомъ музеѣ въ упомянутой нами книгѣ „Древнихъ актовъ“ сохранилось нѣсколько краткихъ замѣтокъ объ уніатскихъ соборахъ, бывшихъ въ 20-хъ и 30-хъ годахъ XVII стол. въ Холмѣ, Рубежовѣ и нѣкоторыхъ другихъ городахъ. Изъ этихъ замѣтокъ узнаемъ, что на соборахъ не незначительный процентъ падаетъ на долю священниковъ двоеженцевъ, [1]) которые обязывались представлять (и представляли) епископу такъ называемую „роковую (ежегодную) дань“ *въ двойномъ количествѣ* сравнительно съ прочими священниками не-двоеженцами. Слѣдовательно, замѣчаніе Саковича, что епископы потворствуютъ „попамъ двоеженцамъ,“ взимая съ нихъ за то извѣстную дань (iakoby bykowe),—по отношенію къ уніатскимъ владыкамъ *справедливо*.—Есть основаніе думать, что и другое замѣчаніе Саковича—относительно легкости разводовъ на Руси, болѣе приложимо къ уніатской церкви, чѣмъ къ православной,—даже въ нѣкоторыхъ случаяхъ не только за время П. Могилы, но и раннѣе. [2])

---

[1]) Такъ, напр., на соборѣ въ Подтеличѣ изъ 43 прибывшихъ священниковъ *шестеро* были двоеженцы, что составляетъ около 14 процентовъ на сто.

[2]) Впрочемъ, слѣдуетъ замѣтить, что данныхъ для положительнаго рѣшенія этого вопроса по отношенію къ практикѣ православныхъ іерарховъ Могилянскаго времени мы имѣемъ не много. Болѣе обильный матеріалъ, представляетъ бракоразводная практика уніатской церкви (со временемъ матеріалъ этотъ нами будетъ обнародованъ; теперь замѣтимъ только, что получить разводъ у владыкъ уніатскихъ было дѣломъ дѣйствительно не особенно труднымъ). Говоря о до—Могилянскомъ времени мы разумѣемъ бракоразводное дѣло мѣщанина Васки

Разумѣется, нельзя придавать особенное значеніе частнымъ случаямъ при характеристикѣ религіозно-нравственнаго состоянія той или другой корпораціи и обобщать ихъ, но нельзя не замѣтить, что такихъ частныхъ случаевъ въ жизни южно-русскаго уніатскаго духовенства, свидѣтельствующихъ о его распущенности, набирается слишкомъ много, чтобы не обратить на нихъ вниманіе. Въ тоговременныхъ документахъ (между прочимъ и въ указанныхъ древнихъ актахъ Холмской епархіи), часто встрѣчаешь дѣла, возникавшія по тяжелымъ обвиненіямъ уніатскихъ священниковъ, какъ то—въ убійствѣ, похищеніяхъ дѣвицъ, ограбленіи церквей, пьянствѣ, буйствѣ, связи съ кухаркою, и т. п. Уніатскіе соборы, хотя до извѣстной степени (какъ и тоговременные соборы православныхъ) обнаруживаютъ заботливость владыкъ къ искорененію неурядицъ въ духовенствѣ, но самый характеръ дѣлаемыхъ здѣсь постановленій свидѣтельствуетъ о разшатанности церковныхъ дѣлъ. „На томъ соборѣ (въ Рубежовѣ, 6 декабря, 1619 г.)—читаемъ въ одной рукописной замѣткѣ—оголосилосе всимъ, же малженства покутные не суть малженствомъ. Абы въ ночи шлюбовъ свя-

---

Шаловалича съ его женою Ксеніею, просившею о разводѣ съ мужемъ вслѣдствіе его расточительности, пьянства и пристрастія къ картежной игрѣ (игралъ «въ карты и костки»). Православный епископъ Михаилъ Копыстенскій, которому пришлось впервые разбирать это дѣло (15 сент. 1608), не нашелъ «причины слушное до разводу» и сдѣлалъ только надлежащее внушеніе мужу, чтобы онъ велъ жизнь трезвенную. Но впослѣдствіи когда дѣло это, по смерти Копыстенскаго, поступило на судъ уніатскаго епископа Аѳанасія Крупецкаго, разводъ, хотя и послѣ многихъ мытарствъ, былъ учиненъ, и женѣ предоставлено было право вступить въ новый бракъ,—такъ какъ—читаемъ въ декретѣ—«лѣпей есть ведлугъ писма якожеколвекъ въ законѣ Божемъ жити, а нижели пречъ закону, уховой Боже, жити (*Архивъ Перемышльскаго Магистрата*, св. 1-я).

щенницы и попьяну не давали. Исповѣди пьяные не слухали. Священницы и діаконы, такъ удоствующіе, яко и нежонатые, абы по посвещеніи женить *подъ изверженіемъ* не важилисе.“ (*Древніе Акты Холмской епархіи*, к. I).

Но лучшее свидѣтельство о расшатанности религіозно-нравственныхъ устоевъ уніатской церкви, а вмѣстѣ съ тѣмъ о нравственной силѣ и крѣпости церкви православной, находится въ издаваемомъ нами памятникѣ. Составители Лиѳоса представляютъ взорамъ читателя двѣ картины. На одной—обрисовано тоговременное положеніе монастырей и церквей, бывшихъ прежде православными, а послѣ провозглашенія уніи переданныхъ ея послѣдователямъ; на второй—изображено состояніе православныхъ монастырей, не подвергшихся этой печальной участи. Сходство означенныхъ картинъ, въ общихъ чертахъ, не отрицается даже ярымъ противникомъ составителей Лиѳоса—К. Саковичемъ... Взглянемъ на эти картины.

Авторъ Перспективы какъ бы злорадствуетъ, что многія церкви у православныхъ строятся, не имѣя фундушей. Составители Лиѳоса заявляютъ, что въ настоящее время (время окатоличенія пановъ) трудно разчитывать на такихъ щедрыхъ благодѣтелей, которые надѣляли бы храмы всѣмъ необходимымъ; чаще находятся такіе люди, которые готовы и прежніе фундуши отобрать отъ церквей. Да въ данномъ случаѣ не въ фундушахъ и суть дѣла. „Развѣ—читаемъ въ Лиѳосѣ—не богатый фундушъ былъ у знаменитаго Супральскаго монастыря въ Литвѣ? А въ настоящее время, когда онъ находится подъ управленіемъ уніатовъ, до чего дошло? Дошло до того, что тамъ, гдѣ при православномъ завѣдованіи находилось во главѣ съ архимандритомъ сто, или по крайней мѣрѣ восемьдесятъ иночествуюшихъ братій, кромѣ пѣвцовъ,—въ настояще время пребываетъ ихъ едва-ли болѣе десятка. А еще печальнѣе то, что

монастырскими помѣстьями, находившимися передъ тѣмъ въ вѣдѣніи архимандрита, управляетъ свѣтскій панъ, который даетъ монастырю чрезъ своего слугу такой хлѣбный окладъ (мѣсячину), какой пожелаетъ, доходы же съ нѣсколькихъ селъ обращаетъ въ свою пользу; между тѣмъ уніаты оставляютъ это безъ вниманія. Спроси только въ томъ монастырѣ— обращаются составители Лиѳоса къ Саковичу—куда дѣвались всѣ оные старинные образа, обложенные сребро-позлащенными ризами,—и доподлинно узнаешь, что они употреблены на личныя потребности, и вмѣсто серебрянныхъ иконъ въ церкви поставлены полотняныя итальянскія... Посмотри на *Лавришовскій* монастырь, съ давнихъ временъ богато уфундованый, гдѣ при управленіи нашихъ (православныхъ) пребывало нѣсколько десятковъ иноковъ, ежедневно отправлявшихъ службу Божію,—увидишь, что теперь пустымъ стоитъ и нѣтъ тамъ ни одного инока.—Посмотри и на *Новгородскій* монастырь, къ которому присоединены помѣстья и доходы *Лавришовскаго*,—доподлинно не увидишь тамъ болѣе четырехъ или пяти иноковъ; а въ церкви того монастыря, каѳедральной митрополитанской, увидишь бумажные образа.—Посмотри на *Черейскій*, въ которомъ, во время управленія нашихъ, жило нѣсколько десятковъ иноковъ,— и увидишь, что теперь ихъ находится тамъ едва десятокъ. Посмотри на монастырь, названный *Лещъ*,—и едва увидишь тамъ одного (инока), а иногда и одного не найдешь. Посмотри на *Онуфрійскій и Пустынскій*,—увидишь, что гдѣ нѣсколько десятковъ православныхъ иноковъ обитало, тамъ теперь живетъ единственный Корсакъ; а тѣ два монастыря имѣютъ нѣсколько сотъ подданныхъ. Опускаю другіе болѣе мелкіе монастыри, которые совершенно опустошены вашею уніею. Пойди только на Волынь, посмотри, что дѣлается въ древнемъ монастырѣ Жидичинскомъ, и признайся: много ли тамъ находится иноковъ, и каковъ тамъ порядокъ? Посмотри на

древній Дорогобужскій монастырь,— не увидишь-ли тамъ одного только архимандрита съ хлопцемъ,—и признайся, какое тамъ отправляется богослуженіе? А здѣсь, прежде, во время управленія нашихъ, при архимандритѣ было двадцать (иноковъ).—Посмотри такъ же на свѣтскія церкви, уфундованныя и неуфундованныя: когда управленіе ими перешло въ руки уніатовъ, во что онѣ стали обращаться? Отправься только въ Вильно и спроси кто теперь обитаетъ на мѣстѣ, гдѣ была церковь святой мученицы Параскевы? Достовѣрно можно указать, что тамъ стоитъ корчма и непотребный домъ Ступай въ Минскъ, и спроси: на какомъ мѣстѣ находится татарская мечеть? Подлинно узнаешь, что на томъ, гдѣ была церковь Христорождественская, въ которой приносилась безкровная жертва въ честь и славу Бога, въ Троицѣ Единаго, за избавленіе живыхъ и умершихъ". [1]).

Иной видъ представляетъ другая картина въ Лиѳосѣ, изображающая положеніе *православныхъ* монастырей,—монастырей „убогихъ безъ фундушей, угнетаемыхъ разными бѣдами и преслѣдованіями" (богатыя обители въ примѣръ не приводятся). „Посмотри,—обращаются составители нашего памятника къ Саковичу,—на монастырь *Межигорскій*, въ которомъ находится болѣе полутораста иноковъ, вмѣстѣ живущихъ трудами рукъ своихъ, по образу жизни Антонія, сего великаго пустынника. Посмотри за Днѣпръ,—тамъ увидишь монастыри *Мгарскій* и *Пустынскій* (болѣе мелкихъ не вспоминаю), въ коихъ жизнь проводится въ общежитіи и въ иноческой строгости. Посмотри также на общежительный (монастырь) *Тригурскій*, и тамъ увидишь до восьмидесяти иноковъ въ послушаніи и строгости пребывающихъ. Ступай въ Покутьѣ *къ Скиту*: тамъ найдешь ангеловъ въ тѣлѣ, пребывающихъ вмѣстѣ, въ количествѣ двухъ сотъ, и

---

[1]) *Лиѳосъ*, 365—368.

подражающихъ житію оныхъ древнихъ пустынниковъ. Посмотри на *Креховскій* подо Львовомъ, и тамъ найдешь нѣсколько десятковъ иноковъ, такимъ же образомъ, какъ и въ Скиту, благочестиво живущихъ, безъ всякой фундаціи. Посмотри кромѣ того и на Бѣлую Русь: подъ Оршою, въ *Кутеинскомъ* монастырѣ увидишь до двухъ сотъ братій, тѣмъ же способомъ изображающихъ ангельскую жизнь въ тѣлѣ; тѣмъ же способомъ и въ Буйницкомъ,—не вспоминаю весьма многихъ другихъ.“ [1])

Но выше сомнѣнія и то, что не всѣ указываемыя Саковичемъ нестроенія и въ православной церкви (совмѣстно съ уніатскою) должно считать явленіями единичными, *не подлежащими обобщенію*. Правда была въ томъ заявленіи автора Перспективы, что бѣлое духовенство оплачивало епископамъ и свое поставленіе во священные степени, и снабженіе церквей нѣкоторыми необходимыми для совершенія таинствъ принадлежностями (разумѣемъ антиминсы и мѵро), и наконецъ самое настоятельство въ приходахъ. Всѣ эти, во всякомъ случаѣ, нежелательныя явленія не толко не искоренялись, но неуклонно и поддерживались тоговременными владыками. Лучшимъ доказательствомъ этого служитъ самый Лиѳосъ, гдѣ защита по означеннымъ пунктамъ граничитъ съ самообвиненіемъ. Такъ на упрекъ относительно взиманія епископами денегъ за посвященіе, Саковичъ получаетъ такое объясненіе: „Знаю, лицемѣръ, что видишь ты *сучецъ во оцѣ брата твоего*, т. е., что владыка *возметъ десять или двадцать злотыхъ со ставленика*, не за посвященіе его, а въ разсужденіи того, что онъ обязанъ бы былъ въ тотъ день, когда поставляется устроить обѣдъ, если не для самаго владыки, то, по крайней мѣрѣ, для его челяди; а навѣрное его не справилъ бы за двадцать и даже

---

[1]) *Лиѳосъ*, 369—370.

тридцать злотыхъ. Посему первѣе оглянись на себя, чтобы извлечи бревно изъ своего глаза. Протри хорошенько очи и посмотри на теперешнихъ своихъ старшихъ, которымъ, если можешь, преподай такой совѣтъ, а потомъ тоже удобно будешь совѣтывать и нашимъ владыкамъ." [1])—На заявленіе Саковича, что епископы имѣютъ доходъ отъ взиманія платы за антиминсы,—въ Лиѳосѣ дается такой отвѣтъ: „Думаю, что и Ихъ Милости ксендзы бискупы при своихъ большихъ доходахъ не расточительны; и если Ихъ Милости требуютъ стоимость издержекъ за олтарные (посвящаемые ими) камни, то почему наши владыки не должны возмѣщать своихъ матеріальныхъ затратъ? Ибо они, туне пріявши даръ Духа Св., туне его и раздаютъ; но такъ какъ полотно писано красками и реликвіи не туне владыкомъ достаются, ergo iuste hoc repetitur, quod impenditur." [2])—Упрекъ Саковича въ томъ, что владыки „дорого продаютъ своимъ попамъ муро,"—вызываетъ въ Лиѳосѣ такой отвѣтъ: „Объ этомъ я не знаю, потому что мнѣ назначать таксу для своихъ старшихъ не прилично. Но я не отъ одного ксендза (уніатскаго) слышалъ, что даромъ того и они не получаютъ. Ты лучше объ этомъ знаешь, такъ какъ, будучи намѣстникомъ у своихъ старшихъ уніатовъ, продавалъ то муро сверхъ цѣны, опредѣленной на соборѣ,—обдирая поповъ; потому ты могъ и понѣскольку сотъ за него брать." [3])

Указанные по означеннымъ статьямъ епископскіе доходы, по самому ихъ характеру, не могли оставить большихъ слѣдовъ въ тоговременнныхъ документахъ; но что касается до платы, получаемой владыками отъ священниковъ за самое настоятельство ихъ въ приходахъ,—то свѣ-

---

[1]) *Лиѳосъ*, 161—162.

[2]) *Лиѳосъ*, 138.

[3]) *Лиѳосъ*, 35.

дѣнія объ этомъ, хотя и очень краткія, находятся въ тогновременныхъ документахъ,—отчасти—въ грамотахъ, даваемыхъ священникамъ при опредѣленіи на приходы, а особенно—въ наказахъ протопопамъ, гдѣ перечисляются ихъ обязанности. Эти доходы носили древнее названіе *куницъ* [1]) и ежегодно доставлялись епископамъ или самими священниками [2]), во время епархіальныхъ соборовъ, или же протопопами. [3]) Размѣры этой ежегодной дани—„роковой повинности" были одинаковы для каждаго священника и составляли *два злотыхъ* (въ перемышльской епархіи) [4]) и *литовскую копу* (въ кіевской). [5]) Для насъ остается пока не совсѣмъ уясненнымъ вопросъ, была-ли въ то время установлена въ пользу каѳедры нѣкоторая еще особая дань (впослѣдствіи извѣстная подъ именемъ вѣночной) за каж-

---

[1]) Актовая книга въ Бернадинскомъ Архивѣ во Львовѣ—*Castr. Premis.* т. 371, стр. 160—162.

[2]) Рукоп. сбор. Московъ. Синодал. Библ., № 3791—442; л. 6.

[3]) Ibid. Протопопу, между прочими, обязанностями вмѣнялось «на каждый рокъ до Кіева на соборную недѣлю повинность отъ священниковъ роковую въ митрополію приносити.» Священники обязывались: «дорочный доходъ Митрополитанскій оному (протопопу) въ руки отдавати, который его маетъ намъ (П. Могилѣ) вѣрне приносити.»

[4]) Въ грамотѣ короля Владислава IV Перемышльскому епископу Сильвестру Гулевичу, выданной по жалобѣ уніатскаго епископа Аѳанасія Крупецкаго, выставляется Гулевичу на видъ, что онъ вторгается въ чужую епархію и касается «jurisdictiey nad popami y prowentu nazwanego *kunic*—po dwa złotych polskich», et c. (см. цитованную выше грамоту изъ Бернадинскаго Архива во Львовѣ.)

[5]) Въ одной изъ грамотъ протопопу П. Могила пишетъ: «властію нашею пастырскою и митрополитанскою моцно приказуемъ, абы всѣ духовные намъ належную роковую повинность на томъ соборѣ задержанную безъ отвлоки каждый *по копѣ* отдали... и причину не ставеня своего на соборъ абы показали.»

дый совершенный священникомъ бракъ, хотя глухія указанія встрѣчаются и на это.

Получивъ сильный отпоръ въ своихъ нападеніяхъ на православную церковь, Саковичъ не хотѣлъ однако сдаваться. Вишневскій въ свой Historyi literatury Polskiey говоритъ (т. VIII, стр. 372), что въ 1646 году издано было, направленное противъ Лиѳоса слѣдующее сочиненіе: *Oskard* albo młot na skruszenie kamienia schizmatyckiego rzuconego z łarwy Kiiowskiey Pieczarskiey od nieiakiegoś Euzebia Pimina, przeciw Perspektywie W. O. K. Sakowicza o błędach y zabobonach grekoruskich schizmatyckich napisaney, wykonany od tegoż authora Perspektywy y prawd Rzymskiego kościoła św. katholickiego zastalony y zahartowany, y co za różność uniey od schizmy y czegoby potrzeba Rusi do skuteczney uniey z kościołem św. Rzymskim. w Krakowie 1646.—Но мы сильно *сомнѣваемся*, чтобы означенное сочиненіе *было издано*,—и сомнѣваемся не потому только, что въ настоящее время оно не находится ни въ одномъ изъ извѣстныхъ книгохранилищъ, какъ нашихъ, такъ и заграничныхъ, но преимущественно потому, что полемика Саковича (о чемъ скажемъ ниже), задѣвавшая одновременно съ православными и покровительствуемыхъ папою уніатовъ, *не одобрительное встрѣчена была въ Римѣ.* Полемическому задору автора Перспективы могла быть поставлена преграда со стороны даже католической цензуры. Но вмѣстѣ съ тѣмъ не подлежитъ сомнѣнію и то, что упоминаемое Вишневскимъ сочиненіе Саковичемъ *было написано* и въ рукописи *существовало*: за это говоритъ и обстоятельность приводимаго авторомъ *Польской литературы* заглавія сочиненія (Вишневскій только *по своему обычаю* строго не разграничиваетъ книги *изданной*, отъ рукописной, какъ, напр., на той же страницѣ приводитъ заглавіе *Лиѳоса*, якобы вышедшаго въ свѣтъ не только на польскомъ, но и на *русскомъ языкѣ*,—чего никогда не было),—объ этомъ свидѣтельствуетъ и находящійся въ библіотекѣ

Варшавскаго университета экземпляръ Лиѳоса, принадлежавшій Саковичу и испещренный на поляхъ его *замѣчаніями*, представляющими какъ бы набросокъ будущаго отвѣта кіевскимъ своимъ противникамъ. Такимъ образомъ, на помѣщаемыя нами въ подстрочныхъ приложеніяхъ къ издаваемому памятнику *замѣчанія* К. Саковича должно смотрѣть какъ на прототипъ его, въ настоящее время едва-ли неутраченнаго, „Oskarda albo mlota na skruszenie Kamienia schyzmatickiego".

Означенныя замѣчанія [1]) не представляютъ серьезныхъ возраженій противъ основныхъ положеній Лиѳоса, и съ этой стороны не заслуживаютъ большого вниманія; но они не безъинтересны въ историческомъ отношеніи. Въ нихъ разсѣяны, хотя и крайне отрывочныя, свѣдѣнія о самомъ ихъ авторѣ—Саковичѣ, объ его отношеніяхъ къ представителямъ православной и уніатской церквей (7, 16, 24, 35, 37, 98, 134, 131); указываются нѣкоторыя бытовыя черты изъ жизни духовенства (157, 158, 336), и т. п. Особенную цѣнность имѣетъ обширное замѣчаніе, вызванное характеристикою въ Лиѳосѣ уніатскихъ церквей и монастырей, въ сопоставленіи ихъ съ положеніемъ обителей православныхъ (стр. 357—371). Означенная ханактеристика по отношенію къ нѣкоторымъ уніатскимъ монастырямъ признается Саковичемъ вѣрною. „Поистиннѣ, говоритъ онъ, не имѣю что сказать въ защиту опустошеній сихъ монастырей ихъ злыми старшими (настоятелями); напротивъ того я скорблю, и вопіялъ объ этомъ,—и пришло до того, что и долженъ былъ о тѣхъ недостаткахъ довести до свѣдѣнія. Его М. ксендза

---

[1]) Время ихъ составленія падаетъ на вторую половину 1645 (не ранѣе) и первую 1646 г.г. См. *замѣч.* на 53—54, 88, 320 и 356 стр. *Лиѳоса* (на 356 стр. слѣдуетъ исправить опечатку: вмѣсто *1644*, должно читать—*1646*.)

нунція, а также о симоніи владыкъ при посвященіяхъ ими на поповство,—вслѣдствіе чего они начали питать противъ меня великую ненависть".

Излюбленный литературный пріемъ Саковича—прибѣгать къ насмѣшкѣ, острымъ и нецѣломудреннымъ словамъ,—можно усматривать и въ указанныхъ *замѣчаніяхъ.* Такъ по поводу заявленія въ Лиѳосѣ, что кіев. митрополитъ (П. Могила) съ особеннымъ тщаніемъ относится къ кандидатамъ на священство,—Саковичъ восклицаетъ: *О Боже мой! какъ много настригъ козловъ предшественникъ твой, митрополитъ Борецкій. А другой—и читать не умѣлъ.*—Примѣры: неприличія въ словахъ см. на стр. 266; кощунства—на 138, 212.

Враги и недоброжелатели бываютъ иногда нашими благодѣтелями въ томъ отношеніи, что съ тщательностію (не бѣда, что и съ преувеличеніями) указывая на присущіе намъ недостатки, возбуждаютъ въ насъ самоосмотрительность, заставляютъ внимательнѣе относиться къ себѣ и своимъ погрѣшностямъ, и такимъ образомъ даютъ толчокъ ко уврачеванію нашихъ немощей. Сказанное въ особенности оправдалось на православныхъ южно-руссахъ конца XVI и начала XVII столѣтій, когда пропаганда католицизма и уніи, сапровождавшаяся озлобленными нападеніями на православную церковь, возбудила въ средѣ лучшихъ ея сыновъ необычайное религіозное движеніе на защиту своей вѣры и народности,—причемъ злостныя указанія противниковъ на тѣ или другія больныя мѣста въ тоговременномъ церковномъ строѣ, принимаясь къ свѣдѣнію, служили для ревнителей православія побудительными причинами къ уврачеванію назрѣвшихъ въ религіозно-нравственной жизни недуговъ. Въ частности не безплодна была для дальнѣйшихъ работъ Могилянскаго кружка по исправленію, очищенію и систематизаціи церковно-богослужебной обрядности, и полемика, возбужденная по этому вопросу К. Саковичемъ. Злост-

ныя нападенія послѣдняго на богослужебныя книги православной церкви, какъ переполненныя ересями, заблужденіями и суевѣріями,—побудили Могилянскій кружекъ войти *въ разсмотрѣніе и изъясненіе истиннаго духа и смысла православной обрядности и исторически прослѣдить жизненную связь ея съ тѣми основами, которые, будучи живымъ выраженіемъ церковной мысли, покоятся на апостольскомъ и свято-отеческомъ преданіи.* Подобная работа не могла не отразиться на трудѣ кіевскихъ ученыхъ, занятыхъ въ то время приготовленіемъ къ изданію въ свѣтъ важнѣйшей въ богослужебной практикѣ книги—*Требника.* Хотя наши авторы въ своемъ Лиѳосѣ защищаютъ тогдашнюю церковную обрядность православной церкви почти безъ изъятій, тѣмъ не менѣе, вникнувъ въ суть дѣла, они не могли не сознавать справедливости нѣкоторыхъ замѣчаній противника, а потому иногда не соглашались съ нимъ, какъ нами замѣчено, исключительно въ интересахъ полемическихъ; но при изданіи Требника нѣкоторыя указанія Саковича принимаются уже къ свѣдѣнію.

Во-первыхъ, не безъ вліянія нападеній Саковича помѣщены въ Требникѣ разъясненія о формахъ таинствъ и руководственныя статьи по тѣмъ или другимъ обрядовымъ дѣйствіямъ. Намекъ на это дѣлается самимъ митрополитомъ Петромъ Могилою въ предисловіи къ Требнику, одною изъ побудительныхъ причинъ къ изданію котораго выставляется то, „ижъ противници наши и лжебратія Православія святаго суть барзо тяжкими и насилствующими православнымъ розными досадами и обидами, безвстыдне называючи духовныхъ нашихъ неуками, грубіянами в шафованю и одправованю Божественныхъ Таинъ и иншого набоженства, волаючи, ижъ Русь православная згеретичала, личбы, формы, матеріи, интенціи и скутковъ Таинъ Божіихъ не знаетъ, о оныхъ справы дати не умѣетъ, и розного способу въ одправованю Божественныхъ Таинъ заживаетъ."

Во-вторыхъ, нѣсколько иную, нежели въ Лиѳосѣ, слышимъ мы рѣчь отъ Могилы (въ томъ же предисловіи) относительно предшествовавшихъ изданій требниковъ и нѣкоторыхъ обрядовыхъ дѣйствій въ нихъ. „Помылки“—читаемъ здѣсь—въ тыхъ требникахъ предреченныхъ (Львовскомъ, Стрятинскомъ, Острожскомъ и Виленскомъ) выкинули, частю с простоты и нерозсудку корректоровъ, частю тежъ з неосторожности писаровъ, а особливе подъ небытность пастыровъ православныхъ въ церкви Руской, въ который часъ тыи, которыи таковые книги ценсуровали и оные на свѣтъ выдавати важились. *не много вѣдомости около таковыхъ речій мѣли, и мало уважами, щобы въ сакраментахъ матеріею албо формою было, постерегаючи барзѣй пожитку своего: для того много речій потребныхъ опустили, а непотребныхъ придали.* На око то обачишъ, чителнику освященный, гды спойзришъ въ Виленскіе и Острозкіе требники, въ которыхъ въ сакраментѣ, альбо тайнѣ Елеосвященія, мѣсто формы власнои, албо совершенія, которое требникъ Грецкій въ собѣ маетъ, положено вѣршъ третій псалму 19-го: „Услыши Господь въ день печали, защити тя имя Бога Іаковля;“ форму зась власную албо совершеніе по всѣхъ помазаніяхъ на остатку, мѣсто простои молитвы, положено: вчомся барзо панове тыи цензурове помылили, поневажъ вѣршъ той зъ псалму моци тоеи не маетъ, которую форма въ собѣ содержитъ, але естъ тылко яковымсь потѣшеніемъ хорого.[1]) Въ сакраментѣ малженства, албо въ одправованю вѣнчанія словъ шлюбныхъ, въ которыхъ зезволеніе обоихъ особъ (которое есть формою) выражается, въ тыхъ же требникахъ не положено: *зачимъ розныи и дивныи пытаня бывають отъ священниковъ, а подъ часъ жадного пытаня нечинячи о шлюбованю*, молитвы тылко щегулные надъ всту-

---

[1]) Срав. *Лиѳосъ*, 187—188.

пуючими въ малженство читают. [1]) Меншихъ омылокъ около одправованя Таинъ Божественныхъ въ тыхъ же требникахъ не споминаю. Припомню тылко придатки нѣкоторыи барзо непотребныи, межи которыми неменшій с погоршеніемъ вѣрныхъ правдѣ Евангелской спротивляючійся естъ въ молитвѣ, которая бываетъ по пороженю читаная бабѣ, и тымъ, которыи при пороженю послуговали, овыи слова: „и бабою повитый,“—гдыжъ Спаситель нашъ народившися нѣ отъ кого иншого повитый былъ, тылко одъ самои Пречистои Панны: а баба тамъ що мѣла чинити? Поневажъ о ней жадной змѣнки Евангелисты святые не чинятъ, описуючи Рождество Христа Пана, где тылко споминаютъ о Іосифѣ Обручницѣ, Преблагословенной Паннѣ, Отрочати Іисусъ Христѣ, ангелахъ и пастырехъ: *а баба одкуль бы въ требники влѣзла,—не знаю.* [2]) Неменшій и овый естъ непотребный придатокъ въ требнику Стрятинскомъ, албо рачей нелѣпая церемонія о причащеніи агіязмою, або святою водою Богоявленскою: щирый то естъ забобонъ, о кототомъ въ грецкихъ требникахъ жадной змѣнки не машъ, въ церкви бо вѣмъ святой Восточной едино причащеніе Тѣла и Крови Спасителя нашего Іисусъ Христа, подъ особами хлѣба и вина быти знаемо, а причащеніе агіазмою истая естъ непотребница и старый забобонъ.“ [3])

Важно для уясненія вліянія полемики Саковича на дальнѣйшій ходъ работъ кіево-могилянскихъ ученыхъ по вопросамъ обрядовымъ и то обстоятельство, что нѣкоторыя изъ осмѣянныхъ Саковичемъ постановленій кіевскаго собора 1640 г. вошли въ Требникъ Могилы, нѣсколько въ измѣненномъ видѣ, или же снабжены болѣе обстоятельными разъясненіями. Такъ, напр.,

---

[1]) Срав. *Лиθосъ*, 174–175.

[2]) Срав. *Лиθосъ*, 31.

[3]) Срав. *Лиθосъ*, 82.

на кіевскомъ соборѣ 1640 г. было постановлено, чтобы Елеосвященіе совершалось не менѣе, какъ тремя священниками (что̀ вызвало возраженія со стороны Саковича въ Перспективѣ), между тѣмъ въ Требникѣ разрѣшено совершеніе этого таинства („бѣдѣ же смертной належащой“) и *одному* (см. стр. 445). Нѣсколько иной оттѣнокъ, чѣмъ въ постановленіяхъ кіевскаго собора 1640 г., имѣетъ разъясненіе въ требникѣ (стр. 8) возможности крещенія младенца по нуждѣ бабкою, („развѣ точію студа ради достоитъ женѣ паче, нежели мужу крестити“). Явно противъ Саковича направлено разъясненіе, какъ должны держать себя въ церкви православные при великомъ выходѣ (стр. 269), и т. п.

Кромѣ *Oskarda albo młota*, въ свое время—какъ мы полагаемъ—не напечатаннаго, противъ основной (обрядовой) части Лиѳоса не появлялось опроверженій ни со стороны уніатовъ, ни со стороны католиковъ. Что касается до первыхъ, то какъ ни непріятно было для нихъ означенное сочиненіе, признававшее виновницею всѣхъ нестроеній въ южно-русской церкви *унію*,—но ратовать противъ православной обрядности они не могли: это значило бы, въ большинствѣ случаевъ, ратовать противъ самихъ себя. Католики же не имѣли и повода къ нападенію на Лиѳосъ за разсужденія въ немъ по обрядовымъ вопросамъ,—разсужденія, какъ мы замѣтили, отнюдь не враждебныя римско-католическому ритуалу. Притомъ церковная обрядность у пропагандистовъ католицизма всегда стояла на послѣднемъ планѣ.—Но не оставлены были католическими учеными безъ вниманія краткія прибавленія къ Лиѳосу, касавшіяся самыхъ существенныхъ, *догматическихъ* вопросовъ, раздѣлявшихъ Восточную и Западную церкви и издавна дававшихъ поводъ къ нескончаемымъ преніямъ между представителями той и другой. Кіевскіе ученые, снисходительно относясь къ обрядовымъ разногласіямъ между церквами, рѣшительно и энергично

возставали противъ основныхъ догматовъ католицизма—*исхожденія св. Духа и отъ Сына* и *главенства римскаго папы*,—и вообще по вопросу о подчиненіи русской церкви римскому первосвященнику высказывались въ самомъ отрицательномъ смыслѣ [1]). Эта стойкость составителей Лиѳоса дала толчекъ къ обоюднымъ, между религіозно разрозненными сторонами, разсужденіямъ на старыя богословскія темы. Болѣе крупными литературными памятниками таковыхъ разсужденій, сохранившимися до нашего времени, служатъ,—со стороны католиковъ сочиненія: *Цыховскаго* (Coloquium Kioviense, 1649 г., Tribunal s.s. Patrum Orientalium et Occidentalium, 1658, и польскіе переводы этого сочиненія, изданныя въ Львовѣ 1692 и 1698 г.), *Боймы* (Stara wiara, Wilnae, 1668 г.) *Рутки* (Zgoda święta, 1678 г.; Goliat swoim mieczem porażony, Lublin 1689 г.; *Kamień przeciwko kamieniowi, to iest, refutacya kamienia w Kijowie wydrukowanego*, Lublin, 1690; *Choręgiew zgody*, 1691 г., Poseł do cerkwie Wschodniey, 1692; и другіе); а со стороны православныхъ сочиненія: *Іоанникія Голятовскаго* (Biesiada Białocerkiewska, 1663 г.; Nowa miara starey wiary, 1675 г.; Stary kościoł Zachodni, 1678 г.; Fundamenta, na ktorych łacinnicy iedność Rusi z Rzymem funduią, 1683); г.); *Инокентія Гизеля* (Prawdziwa wiara, 1669) и нѣкоторыхъ другихъ (Rycerz Ppawosławnokatholickiey Cerkwi, второй половины XVII в.)

Само собою понятно, что поименованные писатели—католическіе и православные,—при своихъ разсужденіяхъ по означеннымъ догматическимъ вопросамъ исходя изъ разныхъ діаметрально противоположныхъ точекъ зрѣнія на предметъ,—должны были неодинаково относиться къ нашему *Лиѳосу*: первые враждебно, вторые—съ похвалою, иногда доходившею до восторженности.—Рутка въ посвятительной предмовѣ своего *Камня* владимірскому епископу Льву Залѣс-

---

[1]) См. прекрасное мѣсто въ *Лиѳосѣ* на стр. 411—412.

скому, говоритъ, что Лиѳосъ, вышедшій изъ кіево-печерской *скалы* или школы есть книга еретическая, согласующаяся съ кальвинизмомъ и лютеранствомъ и находящаяся въ противорѣчіи съ ученіемъ католической церкви и св. отецъ.— Изъ отзывовъ православныхъ писателей (опуская печатные у поименованныхъ авторовъ), приведемъ здѣсь нѣкоторые рукописные. Сучавскій митрополитъ Досифей, посылая кіевскому митрополиту Варлааму Ванановичу нѣсколько переведенныхъ имъ на славянскій языкъ сочиненій Симеона Солунскацо, между прочимъ (около 1692 г.), писалъ: „Але, отче святый, не сподѣвано дѣло. Нашовъ есмо книгу „Λιθος abo kamień". Я давно слыхавъ; нынѣ же видѣ и прочита, сице совершенну сущую зѣло удивихся. И почто сію не часто друкуютъ? Великая бо сія книга предстательница и вежа твердая церкви православной, и на измѣнники побѣда и избавленіе, обнажаючи волка отъ кожъ овечихъ" [1]). На рукописномъ экземпярѣ переведеннаго на русскій языкъ Лиѳоса, хранящемся въ библіотекѣ Московской духовной Академіи, высокопреосвященный Платонъ митрополитъ Московскій начерталъ: „Сію книгу, исправивъ ошибки, достойно напечатать, ибо возраженія уніатовъ противъ нашей церкви основательно опровержены. 1805 г. октяб. 2 дня (слѣдуетъ подпись митрополита) [2])

---

[1]) Рукоп. Кіево-Соф. библіотеки, XVIII в., № 38, л. 439 об.

[2]) Прибавл. къ Твор. св. Отцевъ, 1846 г. № 1 (статья о кіев. митрополитѣ П. Могилѣ, стр. 51).

III.

Впечатлѣніе, произведенное въ средѣ уніатскихъ властей Перспективою Саковича. Стремленіе ихъ обуздать послѣдняго при содѣйствіи Рима. Отзывъ о К. Саковичѣ Яна Дубовича. Спеціальное сочиненіе противъ Перспективы—Zwierciadło.

Считаемъ нелишнимъ сказать нѣсколько словъ объ отношеніи къ Перспективѣ Саковича латино-уніатскихъ властей,—выдѣляя свою рѣчь объ этомъ предметѣ въ особый небольшой отдѣлъ.

Мы видѣли, какое озлобленіе въ средѣ нѣкоторыхъ уніатскихъ іерарховъ произвели нападенія Саковича на южно-русскую обрядность передъ переходомъ его въ католицизмъ: самая жизнь автора *Стараго Календаря* и невоздержнаго на языкъ старика подвергалась опасности. Отъ своихъ преслѣдователей Саковичъ скрылся подъ плащъ католическаго каплана. Обуздать своего врага уніатскія власти могли теперь только при содѣйствіи Рима. Къ такому содѣйствію они и обращались. Въ упомянутой нами рукописи изъ коллекціи Высокопреосвященнаго Макарія находятся, хотя и очень краткія, указанія на то, что о Саковичѣ были жалобы въ Римъ, и на конгрегаціяхъ по дѣламъ о русскихъ уніатахъ велись разсужденія какъ по поводу перехода автора Перспективы въ католицизмъ, такъ и относительно его сочиненій. Въ конгрегаціи, бывшей въ Римѣ 15 іюля 1643 г., подъ предсѣдательствомъ кардинала Са-

веллія, было рѣшено побудить Кассіана Саковича чрезъ апостольскаго нунція *возвратиться въ унію*, *вернуться въ прежній монастырь принять снова монашество и находиться въ послушаніи у тамошняго игумена или архимандрита.* Такое постановленіе мотивировалось тѣмъ, что луцкій епископъ незаконно принялъ Саковича въ католицизмъ, по невѣденію декретовъ, воспрещающихъ переходъ изъ одного обряда (уніатскаго) въ другой (католическій).—о каковыхъ декретахъ самъ Кассіанъ коварно молчалъ (см. *постановленіе конгрегаціи* подъ означенною датою). Въ слѣдующемъ засѣданіи конгрегаціи, *14 августа того же года*, опять была рѣчь о Кассіанѣ, причемъ мы узнаемъ, что, независимо отъ незаконнаго оставленія имъ уніи, онъ обвинялся еще въ *сочиненіи книгъ, наполненныхъ заблужденіями.* (Idem, подъ означенными датами; см. и подъ 28 сент. 1643 г.). Дѣло о Саковичѣ тянулось долго: о немъ мы встрѣчаемъ разсужденія на конгрегаціи 7 авг. 1645 г.,—едва ли не тянулось оно до самой (скоро послѣдовавшей) кончины безпокойнаго старика.

Независимо отъ *петицій* въ Римъ относительно Саковича, переполненныхъ жалобами на него, уніатскія власти прибѣгали для отраженія нападеній бывшаго Дубенскаго архимандрита и къ печатному станку.

Дерманскій архимандритъ Янъ Дубовичъ въ извѣстной протестаціи противъ Могилы до нѣкоторой степени является какъ бы защитникомъ Саковича, но онъ дѣлаетъ это, вынужденный обстоятельствами: именно, желаніемъ снять съ себя подозрѣніе въ солидарности съ кіевскими учеными. Свое же мнѣніе о бывшемъ Дубенскомъ архимандритѣ Дубовичъ высказалъ *въ томъ же 1645 году* въ изданномъ имъ сочиненіи: *Obraz prawosławney cerkwi Wschodniey.* Здѣсь по адресу Саковича авторъ говоритъ: „Остерегайтесь его, господа поляки! Учился онъ въ Кіевѣ

по турецки и заявлялъ, что опровергъ алкоранъ. Онъ уже три раза перемѣнялъ вѣру: можетъ и магометанство принять и сдѣлаться вашимъ непріятелемъ, потому что онъ *vir ad deceptionem natus.*" [1])

Существуетъ и специальное сочиненіе, направленное противъ Перспективы Саковича. Разумѣемъ вышедщую въ 1645 году брошюру пинскаго уніатскаго епископа Пахомія Войны Оранскаго, подъ слѣдующимъ заглавіемъ: Zwierciadlo albo zasłona od Przewielebnego Iego M. oyca Pachomiusza Woyny Oranskiego, z łaski Bożey y Ś. Stolicy Apostolskiey Episkopa Pinskiego y Turowskiego naprzeciw uszczypliwey Perspektywie przez x. Kassiana Sakowicza, złożonego Archimandrytę Dubeńskiego zebraney y napisaney, et c., et c., wystawiona, w Wilnie w drukarni oycow Bazylianow unitow, roku 1645. (in 4, 2+3+33 лл.).

Въ витіеватомъ предисловіи къ брошюрѣ П. Война Оранскій сравниваетъ автора Перспективы съ василискомъ и находитъ перваго болѣе вредоноснымъ. „Взглядъ василиска (читаемъ здѣсь),—какъ описываютъ его натуралисты и историки,—весьма вредоносенъ каждому творенію, ходящему по землѣ, всякимъ пернатымъ, лѣтающимъ по воздуху, различнымъ деревьямъ, растущимъ на Ливанѣ, знаменитымъ травамъ въ садахъ или прекрасныхъ лабиринтахъ насажденнымъ; онъ забиваетъ могущественнаго льва, смѣлаго змѣя, красиваго леопарда, мужественнаго тигра, крылатаго грифа, быстраго оленя; не пропуститъ и царя птицъ, т. е., орла, высоко и быстро лѣтающаго или на высокой скалѣ сѣдящаго. Не можетъ заслониться отъ него своими остроумными бесѣдами ни родоначальникъ философовъ Аристотель, ни божественный Платонъ. Самый расторопнѣйшій полко-

---

[1]) Этого сочиненія мы не нашли ни въ одной изъ осмотрѣнныхъ нами извѣстныхъ библіотекъ. Выдержку приводимъ по Вишневскому (Historya literatury Polskiéy. t. VIII, str. 372—373).

водецъ, вступивши съ нимъ въ битву, будетъ побѣжденъ; самого Александра (Македонскаго) истребитъ; отъ взора его засыхаютъ кедры высокіе; кипарисы благовонные и другія знаменитыя деревья утрачиваютъ свою красу и въ ничто обращаются"...... „Великій вредъ причиняетъ дереву даже червь, бóльшій око василиска, направленное на людей, а еще бóльшій око людское, когда глядитъ исполненное гнѣва, запальчивости и ненависти. Съ такою ненавистію и запальчивостію посмотрѣлъ въ своей Перспективѣ на прекрасный вертоградъ церкви Христовой и духовенство, въ уніи святой находящееся, отецъ Саковичъ"...... „Говорятъ достойные довѣрія натуралисты, что зеркало не только погашаетъ взглядъ василиска, но и его самого убиваетъ." Съ этою цѣлію и издается Zwierciadło,—и хотя авторъ не можетъ себя сравнивать съ Давидомъ, побѣдившимъ Гоголіафа, тѣмъ не менѣе онъ надѣется, что надъ нимъ исполнится слово пророческое: *на аспида и василиска наступиши*.

Zwierciadło раздѣляется на три части: первая носитъ заглавіе—*Perspektiwa deceptiva*,—вторая—*Perspektiwa agens in distans*,—третяя—*Perspektiwa dolosa*.—Эта небольшая брошюра не можетъ быть сопоставляема съ Лиѳосомъ ни въ отношеніи научномъ (П. Оранскій оказывается ученымъ не важнымъ), ни по полнотѣ своего содержанія, касающагося нападеній Саковича, на уніатскую церковь въ самыхъ общихъ чертахъ. Только въ одномъ оба означенныя сочиненія сходны между собою,—именно въ озлобленіи ихъ авторовъ противъ Кассіана, этого—по выраженію Оранскаго—втораго Каина.—Главная задача *Zwierciadła* состоитъ, во 1-хъ, въ желаніи доказать, что уніатскіе епископы не поверхностные только уніаты, а суть таковыми на самомъ дѣлѣ; и, во 2-хъ, ослабить нѣкоторыя изъ нападеній Саковича на уніатскую богослужебную практику и неурядицы въ быту духовенства.—Мы считаемъ достаточнымъ ограничиться ука-

заніемъ на нѣкоторыя мѣста въ *Zwierciadl'ѣ*, не лишенные историческаго интереса.

Къ тѣмъ біографическимъ свѣдѣніямъ о Саковичѣ, которыя по означенному сочиненію уже отмѣчены нами выше, слѣдуетъ отнести: во 1-хъ, указаніе П. Оранскаго о томъ, что Перспектива Саковича разсматривается (1645 г.) въ Римѣ: „время скоро покажетъ твои заблужденія и о твоей книгѣ придетъ изъ Рима *декларація*, которая, исключивъ тебя изъ числа защитниковъ (церкви), какъ Каина и мерзкаго Іуду, лишитъ тебя возможности не только бесѣдовать съ людьми, но и видѣть солнечный свѣтъ;“ — и, во 2-хъ, намекъ на то, что, при возвращеніи Саковича изъ Вильно, гдѣ имъ изданъ былъ *Календарь*, на Волынь, уніятскіе епископы желали его *corrigere*,—„о чемъ онъ услыхавши, хотя однимъ ухомъ, заблагоразсудилъ бѣжать, и утекъ, хотя и старыми ногами.“

На упрекъ Саковича, что уніаты употребляютъ при богослуженіи православныя книги,—Оранскій отвѣчаетъ, что въ ихъ церквахъ богослужебныя книги двоякія: одни печатныя, вышедшія въ свѣтъ изъ Виленской типографіи Льва Мамонича, а другія древнія рукописныя. Послѣднія будто находятся въ полномъ согласіи съ догматами католицизма. Печатанныхъ же книгъ, *кромѣ друку Маманичевскаго, въ уніатскихъ церквахъ нѣтъ.*

Характерна защита П. Оранскаго противъ упрековъ Саковича относительно симоніи въ средѣ высшей уніатской іерархіи. „А хотя бы кто отъ ставленника взялъ и тысячу злотыхъ за посвященіе, но если самъ онъ дѣйствительный епископъ, то confert sacramentum.“ „Авторъ Перспективы не считалъ денегъ (даваемыхъ владыкамъ при посвященіи ими церквей), самъ не получалъ подарковъ,—какъ же можетъ знать цѣну, количество и качество оныхъ? *Но я* — заявляетъ Оранскій—*о тѣхъ тайныхъ дѣлахъ и только одному Всемогу-*

щему Богу вѣдомыхъ, болѣе говорить не хочу." Вообще если начальники имѣютъ, какъ люди, извѣстные недостатки, „то не слѣдуетъ произносить слово осужденія, но всячески должно прикрывать наготу отца, какъ сдѣлали это Симъ и Іафетъ въ отношеніи Ноя."

Для литургистовъ имѣютъ нѣкоторое значеніе разсужденія автора объ освященіи въ великій четвергъ елея и объясненіе значенія этого *обряда* (*обряда*, но не таинства), въ то время въ православной южно-русской церкви, кажется, уже не существовавшаго.

Кіевъ.
15 ноября, 1893 г.

С. Голубевъ.

ЛИѲОСЪ

(1644 Г.)

(съ собственноручными замѣчаніями къ нему Кассіана Саковича).

ΛΙΘΟΣ

ABO

KAMIEN
Z PROCY PRAWDY

CERKWIE SWIĘTEY PRAWOSŁAWNEY RVSKIEY.

Ná Skruszenie Fałecznoćiemney Perspektiwy álbo ráczey Pászkwilu od Kássianá Sákowiczá, byłego przedtym kedyś Archimándritę Dubienskie° Vnitá, iákoby o błędách, Hærezyách, y Zábobonách Cerkwie Ruskiey w Vniey nie będącey, ták w Artikułách Wiáry, iáko w Administrowániu Sákrámentow y inszych obrządkách y Ceremoniách znáyduiących się, Roku P. 1642. w KRAKOWIE wydánego.

WYPVSZCZONY.

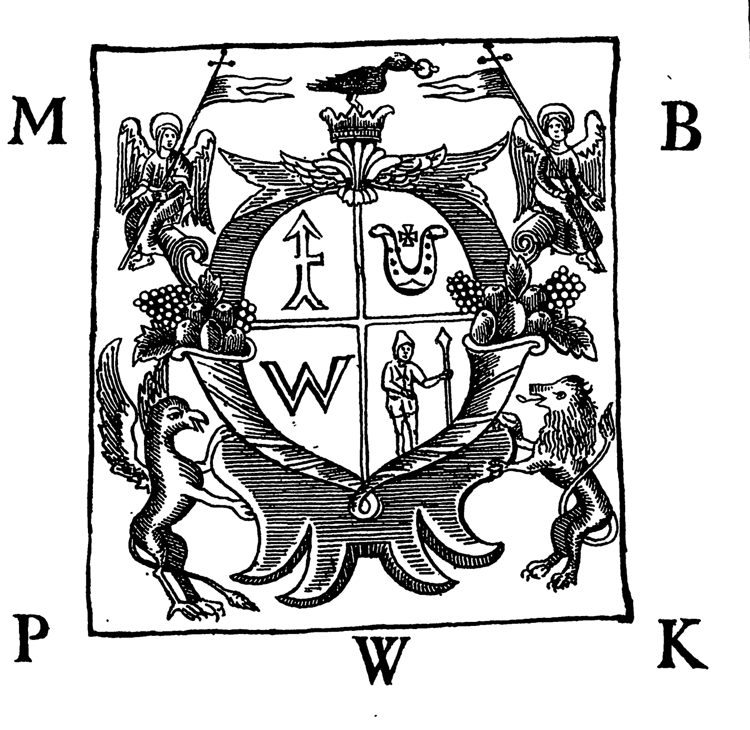
Przez pokornego Oycá,

EVZEBIA PIMINA.

Et qui ceciderit super lapidem istum confringetur: super quem verò ceciderit, conteret eum. Matth. 21. Versu 44.

W MONASTYRV,
Swiętey y Czudotworney Łáwry Pieczárskiey Kijowskiey. Anno Domini. 1644.

Ná Stárożytny Herb Ieg° Mśći Páńá
MAXIMILIANA BRZOZOWSKIEGO
Podſtolego Woiewodſtwá Kijowſkiego.



BRZOZOWSKICH Strzałá Krzyżem przełożona,
Bo z Pobożnośćią, ich mężność złączona.
BRZOZOWSCY ſwoim Krzyżem Bogá chwalą,
A nieprzyiaćioł oſtrą Strzáłą wálą.
Strzałę BRZOZOWSKICH Oyczyzná podoba,
A Cerkiew, mowi, mnie z Krzyżá ozdobá.

VRO

[1 не нум. стр.) Urodzonemu iego mości panu Maximilianowi Brzozowskiemu, podstolemu woewodstwa Kiiowskiego, statecznemu synowi cerkwie świętey Wschodniey prawosławney Ruskiey, memu wielce miłosciwemu panu y dobrodzieiowi.

Naywyszszego Pana przedwieczne beneplacita, tak życzliwy ordinans po życiu na tey nizskiey subiunatiey, W. Mości, mego wielce miłościwego pana, praefixerunt, że ledwie pozorny Parnassus umieiętno władney Pallady, pięknowonne nauk roże, przystoynie ukwalefikowawszy naturę, z bystrego dowcipu W. M., mego m. pana, poczęł tripudianter zbierać: alić surowopotężny Mars trąbi na inwitę bogatyrskiego serca kawalera; praemia libertatem auream, aeternum gloriosumque nomen, przy obfitych dostatkach, y szyrokości włości, na kształtownych risuie chorągwiach. Ulyssis dexteritate Mars [2 не нум. стр.) intenta swoie konczyć namierzył: aleś y Wmość, moy mśiwy pan, Achilleum ingenium et pectus suum utaić nie mogł; ponieważ tak dawno wkrocziwszy w Martiales passus, nie tylko Martis lubą societatem, et fulgentissima promeruisti sibi praemia, patriae solamina faecunda et posteritati admitanda argumenta; ale też świętą Wschodnią Apostolską Prawosławną cerkiew, matkę naszę, condigne ramionami synowskiey żarliwości swoiey, in tot ferventibus paroxizmis, iako wtory Atlas, wspierałeś, y teraz gloriosis subsidiis, iako dobry a nie leniwy syn, iedyną swą w Duchu Świętym przez kompiel krzstu świętego Matkę posilasz, wspierasz y dźwigasz. Hoc ipsum Sybillae foliis clarius, nie tylko publici conventus polityckich transakty testantur, ale y sam Mars Po-

lonus de horrendis castrensibus ostiis ingenue profitetur: że przy odważnych kawalerskich swych dziełach imieniem prawosławnego, starożytnego szlacheckiey krwie rusina tytułować się nie wstydasz, ale raczey honorem sub hoc nomine, iako naykosztownieyszy zbawienny depozyt swoy in publico depraedikuiesz. A Chamelaeontowie ruscy na splendor takowey magnanimitatis W. Mści, mego mściwego pana, z sowiałym pozorem y ze wnętrznym wstydem swoim patrzac muszą, ktorym, day Boże, vel exemplo W. Mści, mego mściwego pana upamiętanie; boć alias, gdy za pozornemi flotami fortuny żeglowac zechcą, pewnie, że infestos scopulos y przy odmienności farb doczeności nie uydą, a odmiana wszelka bez wiatrow być nie może, ktore geminatis viribus, łacno takowych żeglarzow o wieczną przyprawuią naufragium: gdzie in tali passu, nie tylko wszelkie sterilescunt subsidia, ale de posteritate et prosapia takowych, chyba na drugim świecie, dabitur cognitio iuxta Psaltem, psalm. 1: „Non sic impii, non sic; sed tanquam [3 **не нум. стр.**) pulvis, quem projicit ventus a facie terrae". Czego in patria nostra gęste patent experientiae. A lubo wiatropendow ruskich takowe sequuntur praemia, iednak nie trudno o nich iak w duchownym, tak w świeckim stanie: y teraźnieyszych bowiem czasow, przed dwiema laty, Kassian Sakowicz, za Chamelaeontem udawszy się, nie tylko od prawosławney starożytney Ruskiey wiary, w ktorey się urodził, wycwiczył, y zakonnikiem został, odszczepił; ale też y z unitami zneutrowawszy się, nie dotrzymał tey farby, lubo toties protestował się za unią, y w uniey umiarać. Poki bowiem archimandrią Dubieńską zawiadywał, poty unia miała zbawienie; a skoro ieno archimandrią mu wzięto, alić wrzeszczy, że w uniey zbawienia nie masz, że teraźnieyszy unitowie są tylko pozwierzchownemi unitami, a rzeczą samą nic, że ich władykowie o mleko y o wełnę, a nie o zbawienie owieczek swoich staraią się, brody sobie targaią, potężnieyszy niepotężnych naieżdżaią, et caet. Ktore iego słowa namniey prawosławnych nas officiunt. Ale gdy tenże Kassian Sakowicz, w teyże książce swoiey, Perspektiwą otitułowaney, przy unitach y nas prawo-

sławnych haeretikami y zabobonnikami, tak w artikułach wiary, iako y w administrowaniu sakramentow, y inszych obrządkach y ceremoniach, niewstydliwie nazywa y potwarza: tedy iak, według świętego Athanazego (Apolog. prima): „laesus lapide, medicum quaerit“, tak y cerkiew święta Rossiyska, matka nasza, od tego wyrodka swego spotwarzona, necessarie tenetur usta calumniatoris responsem obturare. Bo calumnia, według Salomona, iest clava, gladius, iaculum incurabile: ktorey, według rady świętego Athanazego, sola veritas me[**4 не нум. стр.**)deri potest, quae ubi negligitur, vulnera acerbiora fiunt. Za posiłkiem tedy Ducha Świętego, na tę fałszywą Perspektiwę, a raczey kalumniią Kasianową, przeciwko cerkwi świętey prawosławney Ruskiey wystawioną, Kamień responsu prawdziwego na obalenie y skruczenie oney podnoszę. Rozumiem, że iako on krola y proroka Bożego Dawida kamień, bez hardych wrzaskow, śmiertelnie ugodził Goliata zuchwałego: tak y ten prawdziwego responsu Kamień od Wschodniey cerkwie, matki naszey, wypuszczony, tę faleczną poczwarę nie tylko przed conspektem pobożnych, wielkich y poważnych ludzi obali, ale y wniwecz skruszy. A że author mniemaną swoię Perspektiwę Jaśnie Wielmożnemu Iego Mści panu Stanisławowi Lubomirskiemu, hrabi na Wisniczu, woiewodzie y generałowi Krakowskiemu, Niepołom. et caet. staroście, dosyć grubie, iako sam świadczy w przedmowie, napisaną, w protektią ofiarował y podał, twierdząc zapewnie, że haerezye y zabobony, iak w artykułach wiary, tak w administrowaniu sakramentow w cerkwi Ruskiey prawosławney znayduią się: tedy Wmć, moy m. p., z dawnych przysług wiele sobie nabywszy u Jaśnie Wielmożnego Iego Mści p. woiewody Krak. faworu y łaski, facile to efficies przy tym prawdziwym responsie, że tym kalumniam y potwarzom, od authora Perspektiwy na cerkiew świętą prawosławną Ruską wniesionym, Jaśnie Wielmożny Iego Mość p. woiewoda, w pańskim swoim animuszu wiary nie dawszy, łaskawy raczy fawor pański swoy sprawie religiey Ruskiey prawosławney oświadczyc; a złego potwarcę y udawcę precz od siebie, na wszelkich publicnych y

priwatnych aktach, relegabit. Ieśli [5 не нум. стр.) bowiem to nie szalonego człowieka iest mowa: chrześciańskie wschodnie, narod sławny y dawny, tureckiego Machometa przeklętego fautorami bezwstydnie czynić y na świat publikować? Ktory narod chrześciański przy stateczności swoiey w wierze prawosławney, nie mal indies w wschodnich kraiach, męczenniki święte Christusowi Panu rodzi: o czym wszystkiemu światu iawno. Y ta ieśli nie bezrozumna calumnia, iakoby Ruskie duchowieństwo prawosławne, miało za poganina, tureckiego cara, Boga prosić, aby otrzymał zwycięzstwo nad chrześciany? O bezecne usta! o głowo piekielna pełney nienawiści! wżdyć y iawny nieprzyiaciel verisimilibus iambis proscindit swego adwersarza; a te Kassianowe parodoxa, co za coniecturę mieć będą? Rebellionis też przeciwko Maiestatu Iego Krolewskiey Mści, pana naszego miłościwego, y wszystkiey Rzeczy Pospol. arguit duchowieństwo prawosławne Ruskie tenże ożuwca*). A kim świadczy? popem bezimiennym iakimś, że piany na harc wyieżdżał. Ergo wszystkie duchowienstwo Ruśkie rebellizowało; nielada mi probatia, godna podławia. Pytać by się: kto Kassiana uczynił instigatorem tey sprawy? kiedy y gdzie z Ruskim duchoweństwem ta sprawa agitatowana y sądzona była, y iaki dekret w tey sprawie stanął? Pewnie, iako nigdy ne było, tak y nie będzie do dnia sądnego. Iaśnie wielmożni bowiem Ich M. M. P. P. Hetmani Koronni, czułemi będąc strożami Rzeczy Pospol., a uskramniaiąc swawolą chłopow Ukrainskich, nigdy nic zdrożnego przeciwko Maiestatowi I. K. M.,

*) *Замѣчанія К. Саковича на поляхъ Лиѳоса:* Oto masz swieży przykład zdrady ihumena waszego Brzyskiego schismatyka, ktory Moskwie dawał znać o niektorych taiemnicach Krolestwa naszego, za co poymany siedział w więzieniu więcey niżli rok w Warszawie, a potym do ciebie, iako schitmatyk do schismatyka, na exekucyą gardłową iest odesłany. Ale ten zdrayca nie tylko żeby od was miał być karany, ale go za confessora poczytacie, y co ten zdrayca między szlachtą Ruską y między mieszczany robi, y iak wiele pieniędzy od nich nałudził, może kto inszy o tym temu, komu należy, oznaymi.

pana naszego miłościwego, y wszystkiey Rzeczy Pospol. po duchowieństwie Ruskim prawosławnym nie postrzegli: bo pewnieby [**6 стр. не нум.**) Ich. M. M. takowych swowolnikom nie folgowali, y owszem wszelkiey ochoty y usługi po duchowieństwie Ruskim prawosławnym Ich M. M. na Ukrainie doznawali: o czym y w senacie publice przed I. K. M., panem naszym miłościwym, Ich M. M. deklarowali. Ruskie tedy duchowieństwo prawosławne na te kalumnie Kassianowe, z Psałmistą odpowiada w psal. 30: „Erubescant impii, et deducantur in infernum: muta fiant labia dolosa"; et psał. 5: „Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant: judica illos Deus"; et psal. 7 [1]): „Lacum aperuit, et effodit eum: et incidit in foveam, quam fecit". W. Mści zaś, memu mściwemu panu, iako prawdziwemu synu cerkwie świętey Wschodney prawosławney, incumbit tym responsem, quâ publice, quâ privatim, wszelkie calumnias tego złego udawcy aversari, a nebulis adhaerentow iego ten splenodr prawdy świętey opponere, do czego dopomoże W. Mści, memu mściwemu panu, zelus orthodoxiae sanctae, ktory feruenter inflamat serce W. Mści, mego mściwego pana: skąd nie omylna rzecz iest, że y tę pracę moię, consueta benignitate, W. Mość, moy mśc. pan, przyiąwszy fovere, y adversariorum tela spreta retundere będziesz raczył. A ia do naywyszszego Pana Maiestatu, quam humillime die nocteque vota moie będę dirigował, aby wszelkie zamysły W. Mści, m. m. pana, hoynie ubłogosławiwszy, utriusque vitae felicitatem, post sera tempora, W. Mści, m. mściwemu panu, darować raczył.

W. Mści, mego wielce mściwego pana y dobrodzieia,

unizony sługa

y Bogomodlca

Evsebi Pipin.

---

[1]) Въ подлинникѣ ошибочно напечатано: *psalm. 1.*

[7 не нум. стр.) Przedmowa do czytelnika.

Rok to iuż drugi miia, czytelniku łaskawy, iako Kassian Sakowicz, mineły archimandrita Dubieński, będąc przed tym wierutnie zapalczywym unitem, od wiary, habitu zakonnego y ritu unitorom haniebnie oderwał się, y udał się do Krakowa na pisanie ciemnofałeczney Perspektiwy: z ktorey, nie obaczywszy wprzod siebie samego, że iest bez ucha, taxuie starszych swoich episkopow unitskich, że nie są prawdziwemi unitami, ale tylko malowanemi y pozwierzchownemi. Upatruię z tey że Perspektiwy, że unitskich episkopow vitae praesidet Mars, bo, powiada, na podpitku brodami się wycinaią, potężnieszy niepotężnych opprimuią, naieżdżaią, do więzienia sadzaią, y w pasie rupturnym, salvo honore, czerwonych złotych szukaią. Zaprawdę niesłychana to iakaś Perspektiwa, a prawie paradoxica, że nie in longa distantia loci co pokazuie, ani alta dosięga; ale widzi, co się w rupturach zataiło. O wyśmienitego optika! O Perspektiwy głęboko nizko przenikaiącey! Pewnie ten opticus y głębiey, gdzie nie potrzeba, coś postrzeże, gdy iuż na nizkich rupturach odprawił nieomylne experientiae. Co author, z swoiey Perspektiwy postrzegszy w unitach, poniechał onych, excuzuiąc się, że to nie uczynił ani dla honoru, bo ten miał z archimandryey Dubieńskiey, ani dla desperatiey, bo się nie udał do Kiiowa, gdzie mu quasi obiecywano dostoieństwo iakieś; ani do haeretikow, ale ad perfectionem fidem. Scilicet prawdę powiada pan Perspektiwista, gdyż na pier[8 не нум. стр.)wszey paginie przedmowy do czytelnika te odmiany swoiey z Perspektiwy daie rationes; a na drugiey karcie teyże przedmowy powiada, że iakiś władyka unitski nasłał był porwancow swoich, aby go poimali, y rydwan z końmi wzięli,—czego uszedł pomocą xiężey katholickiey; od tegoż władyki, powiada, że na zdrowiu, stanie y substantiey cierpiał prześladowanie: gdy iego rzeczy, ad fidele depositum dane, praetextu falsi o śmierci rumoris gwałtownie zagrabił był. Po ktorych ratiach takową czyni exclamatią: „y nie miałżem ia słuszney

przyczyny do opuszczenia tey pozwierzchowney uniey“, et caet. Zaprawdę, nie dobrze patrzał w swoię Perspektiwę ten pan rupturny mathematik, gdy tak ratie swoiey odmiany poroznił. Wżdyć substantia, sława, konie y rydwan,—nie są haerezyą ani zabobonami, dla ktorych on uniey odstąpił. Coś iuż musi praxis urość z takiey Perspektywy? Gdy władykowie unitscy zakonnikowi iakiemu swoiey iurisdiktiey dla pewnych przyczyn pobierą rzeczy, konie, y rydwan: tedy wpadną w brzydką haerezyą y zabobony, od ktorych trzeba mutatione ritus et religionis oczyszczać się.

A co powiada tenże author, że tą odmianą swoią wiary unitskiey nie odmienił, ale ieszcze oną stwierdził: tedy iego zdaniem, gdy panowie unici, pari mutatione nie potwierdzą swoiey wiary, actum erit de illis przy niepotwierdzoney wierze. Za ktore prognostikon, rozumiem, że nie wiele od panow unitow pienię́dzy ten pan mathematik nabierze.

Do Kiowa też, powiada, na iakieś honory solenniter tego pana mathematika zaciągano, a [**9 не нум. стр.**) nie mianuie od kogo, kiedy, y na iakie dostoieństwo, y przez iakie dostoieństwo, y przez iaki sposob: co ieśliby prawdą było, pewnieby ten author specifikować tego, iako onych kobył, połci, sadeł, dud y pirogow, nie przypomniał, a teraz płonna ta iego musi być powieść, gdyż ma Kiiow za łaską Bożą y za pilnym staraniem Iego Mści oyca Metropolity swego prawosławnego godnych ludzi z potrzebą cum utraque aure *).

*) *Замѣч. Саковича*: Spomni sobie, kiedyś mowił w Grodku po odieździe naszym od ciebie przy swoich konfidentach, że gdybym, powiada, miał pod moim posłuszeństwem oyca Ioanna Dubowicza y oyca Kassyana Sakowicza, tedybym wszystką Rus uniatską do siebie przyciągnoł. Bo ieślim, laikiem ieszcze będąc przy was, miał tantam autoritatem, żeście mnie za kaznodzieia mieli; a nuż teraz, gdym Archimandrytą był, iako byście mię obserwowali? y było tych wiele z naszey strony inwitatorow, ktorzy mnie do was naciągali y rozmaite beneficie przekładali, alem odpowiadał: abi satana! non tentabis!

Do haeretykow zasię że się autor nie udał, in promptu causa est, bo ma czasu dosyć, od ktorey drogi, Panie Boże, go uchoway.

Ieszcze ten author z swoiey ciemney Persrektiwy błędy w artikułach wiary y zabobony iakieś w administrowaniu sakramentow y inszych ceremoniy w cerkwi świętey Ruskiey prawosławney upatruie, y tryumphuiąc wrzeszczy: że bardzo się Rusi prawosławney zanosi na iakiś upadek. Na co cerkiew, matka nasza, odpowiadaiąc z Psalmistą mowi (Psal. 7.): „Convertetur dolor ejus in caput ejus: et in verticem ipsius iniquitas ejus descendet"; a Ruskie dawne iest na takich przysłowie: „Na proroki puhi". Iako bowiem nie dopuścił niegdyś Bog wszechmogący Bałaamowi złorzeczyć ludu Izraelskiemu: tak y te prognostikowanie niepotrzebnego mathematika na wstecz poydzie, iuxta Psaltem, psalm. 3: „Multi dicunt animae meae: non est salus ipsi in Deo ejus. Tu autem, Domine, susceptor meus es, gloria mea, et exaltans caput meum". Z iakiego bowiem fundamentu, Sedechiaszowe pseudoproroctwo (3. Reg. ultimo) przeciwko prawdziwemu prorokowaniu Micheaszowemu powstało, na takimże y zginęło: chociay, przyprawiwszy sobie żeliazne rogi, wołał do Achaba, krola Izrael[**10 не нум. стр.**)skiego: „Haec dicit Dominus: his ventilabis Siryam, donec deleas eam"; ale że praedixerat satan, ero spiritus mendax in ore ejus; tedy fałeczna obietnica iego.

Nie pożywi się tedy u prawosławney Rusi swoim prognostifikowaniem ten mathematik, bo ma Ruś przestrogę od samego Zbawiciela (Ioan. Epist. 1, cap. 4): „Nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, an ex Deo sint, quoniam multi pseudoprophetae exierunt in mundum".

Nie dziwować się iednak, że ten author tak adversa ominuie Rusi, bo rozumie, że każdego Rusina taka, iaka iego potka metamorphosis; ale na tey swey suppositiey srodze się myli, gdyż prawosławna Ruska cerkiew ufundowana iest supra firmam Petram, ktora iest Christus: non praevalebunt tedy portae, nie tylko rostryhow adversus eam, ale ani piekielne; a author iako ulubił aktae

o nową metamorphosim, tak niechay się oney trzyma y do końca.

Co zaś potrząsywa tenże, że u Rusi zeszło na wielkich panach, ktorzy by bronili starożytney swey religiey, niech wie, że prawosławna Ruś, raz uwierzywszy prawdziwie w Christusa Pana, nie wątpi, że Christus Pan, iako mysticum Caput, semper assistit, mystiko suo Corpori Ecclesiae s. Orientali, według obietnice swoiey (Matth. 28): „Ecce ego vobiscum sum, usque ad consummationem mundi“. Zaczym potężną ma Ruś obronę religiey swoiey prawosławney Christusa Pana prawdziwego Boga, ktory y wielkich panow sercami rządzi. Gdyż y Psalmista (psal. 145) o tym tak napisał: „Nolite confidere in principibus: in filiis hominum, in [**11 не нум. стр.**) quibus non est salus“. Y nie pewne to consequens: u Rusi niemasz wielkich panow, ergo zle wierzą; bo primitiva ecclesia nie od panow poczęła się fundować, ale od ubogich rybakow, a iednak skłonił Pan Bóg wszechmogący serca monarchow y panow tego świata, że w Christusa Pana uwierzyli: y nauboższego tedy wiernego chrześcianina przenaydroszą krwią Christusową także, iako y naywiększego pana, dusza iest odkupiona, zaczym iedney ceny y wagi być muszą. A że w Koronie Polskiey y w Wielkim Xiężstwie Litewskim na prawosławną Ruś nieprzyiaźń, wywieraiąc swe siły, rożne naśmiewiska, urągania y sarkazmy sobie stroi: niedoścignionym to sądom Bozskim przyczytać mamy, że y takim kształtem stateczności wiernych swoich doświadcza; boć iuż surowe wszystkie sposoby z placu ustąpili, y ten z swemi sarkazmami nic diamentowym w wierze świętey prawosławney sercam nie uczyni. Przeyrzał to Duchem Świętym o teraźnieyszey prawosławney cerkwi Ruskiey Grzegorz święty, gdy, libro 20 Moralium, takie słowa zostawił: „Ecclesia afflictionis tempore proverbium, pravis efficitur“. Ale coż te proverbia y sarkazmy cerkwi świętey szkodzą? By namniey; gdyż Hilariusz święty, libro de Trinitate, o cerkwi prawosławney tak diszkuruie: „Hoc habet proprium Ecclesia, dum persequitur floret, dum opprimitur crescit, dum contemnitur proficit,

dum laeditur vincit, dum arguitur intelligit, tunc stat, cum superari videtur" *). Niechay tedy nieprzyiaźń iakich chce zażywa fortelow y sposobow, cerkiew iednak prawosławna Ruska in aeternum non movebitur, bo wszystkę nadzieię lokowała in Deo Salutari suo. [12 не нум. стр.) Author zasię Perspektiwy, ieżeli słusznie sakramenta święte cerkwi Wschodniey prawosławney y wszystkie niemal nabożeństwa błędami, zabobonami y superstitiami nazywa: zdrowym rozsądkiem uważ, czytelniku łaskawy. Gdyż, ieśli śmiech z podpiłego oyca Chamu synowi sucho nie poszedł, ale in posteritate wieczną niewolą, prace y ucisk urodził, według owego metrum: „Tu Sem ora, Cham labora, Iaphet rege et protege",—czegoż się author Perspektiwy ma spodziewać dobrego y pociesznego, od oblubienca cerkwi świętey Wschodniey Christusa Pana, gdy onego oblubienca a Matke swą takowemi traduktiami, kalumniami y potwarzami sprofanował? Bog mu niechay będzie sędzią. A ty, czytelniku pobożny, chciey, proszę, nietęskliwą zrzenicą w ten reskript prawdziwy spoyzrzeć, z ktorego łacno inter partes diiudikować będziesz mogł, przytym bądź łaskaw,

et vale.

[13 не нум. стр.) Czytelnika do Kassiana Elogium.

Oberwałeś od Rusi Kamień, Kassianie,
Za ciemną Perspektiwę, nie dziwuyże na nię.
Bo w sakramentach swoie Ruś kładzie zbawienie,
A ty im zabobonow przyczytasz mamienie;
Krolowi też Polskiemu, iako swemu panu,
Ruś są wierni poddani z duchownego stanu.
A twa potwarz przed prawdą, onych zgasła zgoła.
Wszystek żeś iest obłudnik, świat na ciebie woła.
Dayże pokoy iuż Rusi, pokić stanie ducha,
Kassianie: bo zbędziesz y drugiego ucha.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Co oycowie święci o kościele katotolickim mowili, to Mohiła swoiey schizmatyckiey cerkwi służyć naciąga.

[1 стр.) Pierwsze inconveniens krzstu ś. u Roxołanow *).

temi author Perspektywy wyraża słowy:

„Dziecie gdy przyniosą do krzstu, tedy zaraz z nim pop wchodzi do cerkwie, a dziecie ieszcze będzie nie krzsczone, ieszcze katechumenem, a zgoła poganinem“ [1]).

Odpowiadam: W żadnym tego rytuale albo trebniku Roxolańskim niemasz, Kassianie, aby w cerkwi katechumenowano, y nigdziey taki zwyczay nie był, y twoia assercya w istotne wpada fallo. Czego dowodzę explicite et e terminis euchologiorum, gdzie te formalia kładą się słowa: „prinosimo bywaet otrocza k cerkwi“; vide, że nie w cerkiew.

A po odprawowaniu exorcismow te: „y ostawiw ich swiaszczennik prychodit ko kupieli [2])“,—to iest: „y zostawiwszy ich kapłan (videlicet przed cerkwią) idzie do krzścilnice“.

A gdy zaś po poświęceniu wody do pomazywania oleiem ś. czas przychodzi, tak mowi: „y prywodim bywaiet kresczaiemy wo cerkow, ili ereiem, ili diakonom **)“,—to iest: „a zatym wprowadzony bywa ten, kto[2 стр.)ry krzsczony być ma, w cerkiew przez kapłana, albo przez diakona“.

W niektorych zaś drukowanych, osobliwie w Moskiewskim wielkim, tak położono [3]): „prynositże sia baboiu otrocza ko cerkwi; pryszedszu że y kumowi, chotiaszczemu wospryiaty na kresczenii władenca, swiaszczennik że postawlaiet ich pred dwermi cerkownymi ku wostoku licem“—to iest: „przynosi baba dzieciątko ku cerkwi y stawa kum, ktory ma przyiąć na krzście dzieciątko, a kap-

[1]) Perspektiwa, folio 1.
[2]) Trebnik Wileński, fol. 36.
[3]) Fol. 104.

*) *Замѣч. Саковича*: Dies diem docit et vexilio dat intellectum.

**) *Замѣч. Саковича*: Jeśli teraz tak się u was zachowuie, tedy dobrze, ale przed tym zaraz do cerkwi wchodzywali, iednak ten error illorum est essentialis.

łan stanowi ich przede drzwiami cerkiewnymi ku wschodu twarzą“.

Y po modlitwach, do katechizacyey należących, wyrzeczeniu się szatana, y wszytkich dzieł iego, y wszytkich aniołow iego, y wszytkiey służby iego, y wszytkiey pompy iego, tak napisano [1]): „y powelit im wniyti wo cerkow“,—to iest: „y dopiero przykazuie im, aby weszli w cerkiew“.—Sny tedy kleci Kassian, a nie demonstracyą czytelniku*).

A ieśliś kogo, Kassianie, odprawuiącego to widział w prytworze, to iest, w babincu przede drzwiami cerkiewnymi, a nie w samey cerkwi, nic to nie było przeciwko dawnemu zwyczaiowi cerkiewnemu. Czytay sobie o tym Cyrilla Ierozolimskiego, w iego katechetickich kazaniach, osobliwie w pierwszym mistagogicznym, na pag. 227, gdzie tak mowi: „primum ingressi estis in porticus domus baptisterii, et stantes versus occidentem mandari vobis audistis, ut protensa manu, tanquam praetensa manu satanae renuntiaretis“; to iest: „naprzod wyszliście do pritworu (id est przysionku) krzścilnicy, y kazano wam stoiąc ku zachodowi, wyciągnąc rękę na znak tego, że się szatana wyrzekacie“.

Y w kościele Zachodnim, iako rytuale opiewa, fol. 14, nim się katechumen szatana wyrzecze, kilka[3 стр.)modlitw, do exorcyzmow należących, xiądz przemowiwszy, zaraz go do kościoła wprowadza, mowiąc: „Ingredere in temptum Dei, ut partem habeas cum Christo in vitam aeternam“; to iest: „wnidź do kościoła Bożego, abyś miał cząstkę z Christusem do żywota wiecznego, amen“.

Zbiiaią cię, Kassianie, z twey imprezy same wszytkich niemal kościołow krzścilnice, ktore non extra, ale intra stoią ecclesiam; bo do nich nie kogo inszego, tylko tego, ktory krzścić się ma, wprowadzaią.

---

[1]) Treb. Moskiewski, fol. 111.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Jest takich rzeczy wiele w waszych trebnikach, czego popi nie zachowuią, także wiele czynią, czego w trebnikach niemasz.

A na liturgią ś. Bazylego y ś. Chryzostoma co rzekniesz? Gdzie się te słowa znayduią: „katechumeni wychodźcie“; bo ieśli im wychodzić (ut mos fuit po Ewangeliey) kazano, toć oni w cerkięw do Ewangeliey licite wchodzili.

Wchodził ś. Ambrozy, będąc iescze katechumenem, wchodził Theodozyus cesarz y drudzy, teste Baronio, approbante concilio Carthaginensi, quarto canone, albo capite 84, ktory się tak w sobie ma: „Episcopus nullum prohibeat ingredi ecclesiam et audire verbum Dei, sive gentilem, sive haereticum, sive iudaeum, usque ad missam catechumenorum“; to iest: „biskup niech żadnemu nie zabrania wchodzić do cerkwi y słuchać słowa Bożego, choć by był poganinem, heretykiem, żydem, aż do liturgiey katechumenow“ [1]).

Słusznieysza zaiste była rzecz, Kassianie, nie katechumenom, ale panom dworzanom zganić, że z strzelbą y z bronią do kościoła wchodzą, gdzie nie raz ukazała experiencya, iakim krwie rozlaniem mieysca święte zprofanowane zostały*): nie taki bowiem zwyczay u onych starożytnych chrześcian był, iako świadczy pobożny Theodozyus cesarz, lib. 4, de his qui ad ecclesias confugiunt, mowiąc: „my, prawi, ktorzy się bro[стр. 4.)niami sprawiedliwego panowania obtaczamy, y ktorym być bez zbroynych strożow nie przystoi, kiedy do Bożego domu wchodzimy, przed cerkwią oręża zostawuiemy“, et caet. et caet. [2]).

Na teyże paginie powiadasz, że popi o formie krzstu nie wiedzą. Odpowiadam: może taki być, ktory dla nędzy y ubostwa, ale in eo sensu, iako Bellarmin powiada, lib. 1, cap. 6, De matrimonii sacramento: „ad fidem catholicam de sacramentis habendam et ad eadem sacramenta fideliter ministranda vel suscipienda, satis est scire, quid necessario requiratur ad illa sine quibus non perfi-

---

[1]) Skarga in vita D. Ambr. fol 1050. Baron. Anno 314, w Pol. num. 3

[2]) Citatur a Baronio ex Socrate Historico, anno 431. Socra. vero lib. 7. cap. 33.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Jest na takich klątwa, ktorzyby z rusznicami, psami i ptakami do kościoła wchodzili.

citur sacramentum. Quid autem in his proprie forma sit, quid materia, sine fidei praeiudicio disputare et etiam ignorari potest. Sciat parochus ad baptismum aquam esse necessariam, cum illis verbis sacris: ego baptizo te in nomnie Patris, et Filii, et Spiritus Sancti; utrum autem aqua materia dicenda sit et verbum forma, adeo sine periculo ignorabit, ut etiamsi verbum materiam, et aquam formam esse crederet, neque perniciose erraret, neque inutiliter baptizaret". To iest: „do rozumienia po katholicku o sakramentach y do odprawowania albo przyimowania onych, dość iest tego, aby wiedział kożdy, bez czego owszeki sakrament być nie może; coby zaś w nim właśnie było formą albo materią, bez usczerbku wiary może się niewiedzieć y dysputować o tym. Niech wie kapłan, że potrzeba wody do krzstu przy mowieniu onych słow: ia ciebie krzczę w imie Oyca, y Syna, y Ducha Ś.; a ieśli woda materią ma być nazwana, a słowa formą, tak bespiecznie może nie wiedzieć, iż ieśliby słowa rozumiał za materią, a wodę za formę, niesmiertel[стр. 5)nie grzeszył, ale właśnie krzścił".—Ale żeby się taki między świaszczennikami naszymi znaydował, ktory by nie wiedział, iż przez one słowa: krzści się sługa Boży N w imię Oyca, y Syna, y Ducha Świętego, z trzykrotnym pogrążaniem albo polewaniem wody, doskonale katechumenus okrzsczony bywa y łaskę Bożą otrzymywa, z syna diabelskiego synem Bożym y dziedzicem krolewstwa niebieskiego, z grzesznika świętym stawa się, in aeternum probari non potest.

Co się tknie niebespieczeństwa około chorego dziecięcia nie krzsczonego, maią świasczennicy w trebnikach [1]) modum breviorem do nayprędszego okrzściczenia; a starszy naszy y sami przez się y przez wisitatory swoie informuią ich, aby in casu necessitatis, polewaiąc dziecie wodą, one tylko słowa mowili (relictis aliis ceremoniis): krzści się sługa Boży N w imię Oyca, y Syna, y Ducha Świętego.

Forma, powiadasz, kościoła Rzymskiego iest doskonalsza, niż Graekoruska. Pytam cię, Kassianie: w czym doskonałość formy

[1]) Treb Moskiewski fol. 128; w Wileńsk. folio 59.

krzstu ś., z materią złączoney, należy? Czy nie w tym, że wszelki grzech z zasłużonym swym karaniem odpusczony rzeczewisto bywa tak, iż żadna nieczystość albo zmaza na krzsczonym człowieku nie zostaie, y duszę piękną, czystą y Bogu miłą y przyiemną czyni, łaskę ex opere operato y dary Boskie, ktoremi prawdziwie y rzeczewisto usprawiedliwiony człowiek bywa, podaię, charakter na duszy rysuie, człowieka synem Bożym czyni, y dziedzicem krolewstwa niebieskiego, y insze tym podobne dobra krzsczącemu się daruie? Rzeczesz omnino, że tak iest. Pytam cię tedy, ieżeli Graekoruska forma ma w sobie takową doskonałość, albo nie? ieśli ma, toć Rzymska forma krzstu ś. nie iest doskonalszą*); ieżeli nie, tedy by nie tylko ciebie,[стр. 6)Kassianie, ale y wszytkich panow unitow za niedoskonałe chrześciany mieć potrzeba. Nie tak nauczył Thomas de Aquino, ktory tak mowi [1]): „Graeci autem non attribuunt actum baptismi ministris ad evitandum antiquorum errorem, qui virtutem baptismi baptizantibus attribuebant, dicentes, ego sum Pav-

[1]) Thom., part. 3, qu. 46, art. 5.

*) *Замѣч. Саковича:* Gruntownieysza y wyraźnieysza forma. Doskonalsza, bo od Chrystusa Pana in activa non in passiva vice podana iest: ‹Baptizates eos› (Matt. 28). Do tego z grammatiki ieszcze mogli się nauczyć, że prima persona dignior secundae et tertiae. Nadto wyraźnieysza ta forma, ktora exprimuie, kto y kogo krzci, a niżeli ta, ktora nie wyraża kto y kogo krzci, ale tylko in tertia persona mowi: krzci się sługa Boży, a od kogoż się krzci? mowisz, od Boga niewidomie. Prawda, że od Boga primo et principaliter, iako wszystkie sakramenta są postanowione, y operationes et executiones suas ex opere operato in suscipientibus faciunt, iednak sine ministro nihil valent, iako to w sakramencie pokuty Pan Bog nam grzechi odpuszcza, ale mediante sacerdote. Gdyby kapłan tylko te słowa in absolutione mowił: Dominus noster Iesus Christus absolvat te,—a nie przydał by tych słow: et ego te absolvo,—nie było by absolucyi. Przeto iako tu in absolutione mowi kapłan: ego te absolvo,—tak też y w krzczeniu miał by mowić: ego te baptiso. Jednak y ta forma Grekinska iest ważna, y ia tąż formą byłem krzczony, y nie byłem znowu przekrzczowany od Rzymskiego kościoła, ani birzmowany, ani znowu na

li et ego Cephae, et ideo dicunt: baptizetur servus Christi talis in Nomine Patris, et c., et quia exprimitur actus exercitus per ministrum cum invocatione S. Trinitatis, verum perficitur sacramentum. Quod autem dicitur: ego, in forma nostra non est substantia formae". To iest: „Graekowie nie wyrażaią w krzśczeniu osoby kapłańskiey, aby się mogli ustrzeć błędu dawnego onych, krorzy moc krzstu krzszczącym przypisowali, mowiąc: ia iestem Pawłow, a ia Cephaie,—y dla tego mowią: krzści się sługa Boży N w imię Oyca, et caet.; że się iednak samy act krzściczenia odprawuie przez kapłana z wzywaniem Troyce Ś., doskonale prawdziwy sakrament daie się. A co mowią w naszey formie: *ia*, nie należy to do istności formy".

Nie tak nauczał Innocentius, III tego imienia papież, na soborze Laterańskim, gdy obiedwie formy Rzymską y Graecką za doskonałe mieć uchwalił. Nie tak y synod Florentski, ktory w ostatniey sessyey tak mowi: „materia huius sacramenti aqua vera et naturalis, nec refert frigida sit an calida; forma autem est: ego te baptizo in nomine Patris, et Filii, et Spiritus S.; non tamen negamus, quia et per illa verba: baptisatur talis servus Christi in Nomine Patris, et Filii, et Spiritus S, vel baptisatur manibus meis talis in Nomine Patris, et Filii, et Spiritus S., verum perficitur baptisma", et c. To iest: „materia tego sakramentu[**стр. 7**)iest woda prawdziwa y przyrodzona, lubo zimna, lubo ciepła; formą zaś te słowa: ia ciebie krzśczę w imię Oyca, y Syna, y Ducha Ś.; nie przemy iednak, że y onemi słowy: krzści się sługa Boży w imię Oyca, y Syna, y Ducha Ś., albo krzści się rękoma memi N w imię Oyca, y Syna, y Ducha Ś., doskonale prawdziwy krzest się odprawuie".—Szerszey o tym apud Petrum Arcudium znaydziesz De sacramento baptismi. A ieśli chcesz solidius wiedzieć dla czego w cer-

---

kapłaństwo ordinowany, gdyżem od prawdziwego archiereyá oyca Rutskiego był na kapłaństwo namaszczony, iako mie klamliwie y niezbożnie pseudo Metropolita Mohiła folio ... (163 zadaie).

kwi ś. Wschodniey krzsczą w trzeciey personie, tym sposobem: „kresczaiet sia rab Boży“, et c., albo: „krzści się sługa Boży, w imię Oyca, y Syna, y Ducha Ś.“,—wiedź, że kapłani są słudzy, iako mowi Augustin ś., tract. in Ioan. 6, a Chrisost. ś. Hom. 2. in ep. 2. ad Tim: „sługa widomy posługę czyni na krzście, ale ten, ktory niewidomie krzści, iest Christus“. У Ioan. 3 v. 23. Bog tedy sam iest causa principalis, to iest, pierwszą początkową przyczyną sakramentu, a kapłani—instrumentalną, przez ktorych Bog krzści, bierzmuie, et caet.

Z pokory tedy Graekowie nie wyrażaią swey osoby: ia krzsczę, ale gdy mowią: kresczaet sia, to iest, krzści się,—ma się rozumieć od Boga przez mię rab Boży, N, w imie Oyca, y Syna, y Ducha Świętego*).

Na teyże paginie powiadasz, że krzścilnic w cerkwiach Wschodnioruskich nie masz. Odpowiadam. Jeżeli takich, iaka była przy krzście ś. Konstantina Wielkiego, o ktorey Duranthus, lib. 1, cap. 19, tedy pewnie nie tylko w ubogich Ruskich ceskwiach, ale y w naydostatnieyszych Rzymskich kościołach ich nie naydziesz. Ale żeby penitus**) żadne naczynią dla krzstu w cer[стр.8) kwiach nie były według przemożenia, asserere, Kassianie, wzdrygay się.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Bo te 3 sakramenta, ktore imprimunt charakterem, nie mogą się powtarzać, iako wy ie powtarzacie; gdy od uniey do waszey schyzmy popi się przedaią, tedy ich znowu przeswięcacie, iako Episcop. twóy autecessor pseudo Metropolita Borecki. A ia gdy per despensa S. Sedis Apostolicae przyszedł do nabożeństwa Rzymskiego, tedy tylko professionem fidei uczynił y sakrament wykonał, że się nie mam wrocić ad ritum Graecum. To też podobno z pokory czyniliście w sakramencie pokuty, kiedyście tylko mawiali: *Boh tia prostit,* nieprzydaiąc *y az*, to iest, *y ia.*

**) Ani w Kiiowie, ani w Wilnie, ani we Lwowie y nigdzie zgoła nie widzieliśmy tych krzcilnic, a ieśli te iuż znayduią się, to chwalę. Lecz ia to mowie, że takich krzcilnic nie macie, iako w kościele Rzymskim, z ktorych y nad ktoremi kapłan dziecie krzci, gdzie y woda święcona y Chrismo znayduie się, y nie poydzie to w profanowanie, y nie potrzeba

Powiadasz, że dziecię obnażone polewaią. Odpowiadam. A dla Boga, gdzież kogo w sukniach krzsczono? Azali Pan Christus w Iordanie nie nago się krzścił? Azali Apostołowie święci do Christusa przychodzących nie obnażonych krzścili? Czytay o tym Dionizego ś. Areopag. de Eccl. Hierar. cap. 2 pag. 253, gdzie opisuie sposob apostolskiego krzsztu, tak mowiąc: „Illum discingit et per ministrum exuit". Y niżey: „Dum vero ministri penitus eum exuut, sanctum unctionis oleum adferunt sacerdotes". To iest: „Rozwięzuie go y rozbiera posługuiący". Y niżey: „A gdy go posługuiący wszystkiego rozbiorą, święty oley przynoszą kapłani". Y Cirilla ś. Ierozolimskiego mistagogiczne kazania wtore, pag. 231, gdzie tak mowi: „Statim igitur ut ingressi estis vestem exuistis, quod quidem exuti hominis antiqui cum operibus suis imago fuit; atque ita exuti eratis nudi, imitantes in hoc eum, qui in cruce nudatus fuerat, Christum". To iest: „zaraz wszedszy z szateście się rozebrali, co starego człowieka zrzuconego z iego sprawami wyobrażeniem było, y takeście byli nagiemi, naśladuiąc y w tym onego, ktory na krzyżu obnażony był, Christusa".

Zimną, powiadasz, oblewaią przy krzsczeniu u Rusi wodą. Odpowiadam. Niewiem *), w ktorych to rubricellach ruskich wyczytałeś, Kassianie, bo w nich ad hunc actum te brzmią słowa: „Przyiemlet że swiaszczennik wodu tepłuiu **), ieliko mosczno iest sterpity tilu kuplemomu, y wliwaet wo kupel". To iest: „wziąwszy kapłan wodę tak ciepłą, iakoby mogło ciało krzsczącego się ścierpieć, wlewaią do krzścilnice" ***).

---

się obawiać o iaki casus, żeby albo nie zalać dziecięcia, pogrążaiąc go, albo żeby ono dziecie nie posmrodziło się w tey waszey krzcielnicy, coż byś czynił z tą krzcinicą.

*) *Замѣч. Саковича:* Ale zimną zimą wodą obliwaią.

**) Może to bywać u mądrzeyszych.

***) Może to być w trebnikach napisano, ale w samym używaniu tego nie masz, żeby te wode zagrzewano, chyba byście teraz tak postanowili, aby zimie zagrzewano; y gdzie tę wodę zagrzewaią, czy w cerkwi, czy go-

A panom Rzymianom co rzeczesz, ktorzy zawsze zimną wodą krzsczą z krzścilnice?

[стр. 9) Dziecie, powiadasz, nad ziemią oblewamy.—Odpowiadam. Niesłychana to u nas praxis, bo euchologia mowią: „kresczaiet ierey maładenca prawo derża, y zriaszcza na wostok, hłaholia: kresczaet sia rab Boży N. wo imia Otca, y pohrużaiet ieho iedynoiu y wozwodit, hłaholia: Amin“. To iest: „krzści kapłan prosto trzymaiąc dziecię, patrzące na wschod, mowiąc: krzści się ten sługa Boży N. w imie Oyca, y oraz z wymowieniem tych słow pogrąża go w wodzie, a podnosząc go, mowi: amen, y znowu drugi raz: y Syna, amen; a trzeci raz: y Ducha S., amen“, et caet.

A ieśli go pogrąża w wodzie, to pewnie ta woda musi być w naczyniu iakim, w krzścilnicy, gdzie dziecie pogrążane bywa *), abo polewane. Po krzście zaś wodę święconą trebnik Moskiewski [1]) pod pomost każe cerkiewny wylewać, a gdzie pomostu nie masz, doł wykopać roskazuie, lub w cerkwi wewnątrz, lub pod ścianą cerkiewną w takim kącie, gdzieby nogami nie deptano; nawet y ziemią pokryć ten doł, w ktory się woda po krzście wleie, żeby sprotową z sobą przynoszą? A w Rzymskim kościele choć zimną wodą, iako się zimnego czasu trafia, tedy nie tak wiele kapłan leie tey wody na głowę dzieciątka, iako u was z pół kwarty wody wyleie, a u nas y ampułki nie wyleie.

[1]) Trebnik. fol. 163.

*) *Замѣч. Саковича:* A kiedy się dziecie posmrodzi w waszey pogrążalney krzcilnicy, tedy tyż y to zakopywać w cerkwi.

A kiedy kilkoro dzieci na dzień krzcić y każdego w wodzie pogrążać albo ponurzać po nowo chrześciańsku y wszystkie te wody wylewać, tedy by te wody z kilka cebrow musiał byś wylać y cerkiew zgnoić.

Pogrążanie w wodzie dziecięcia przy krzcie nigdym nie widział w Rusi, boć by tam potrzeba wody mało nie z ceber, y coraz by te wody wynosić.

Do tego czasu nie widziałem się, aby gdzie nad krzcielnicą krzczono, ale albo nad ziemią, albo drudzy w stawie, inszy nad misą albo miednicą krzczą, a ieśli teraz macie krzcielnice, tedy chwalę.

fanowania wody świętey uchronić się mogło. Ergo y o tym, Kassianie, że popi nieprzystoynie na ziemię wodę święconą wylewaią, assercya twoia nie zgadza się z prawdą.

Popi, prawisz, czasem piiany krzest odprawuią et in forma errant.—Odpowiadam: Może się to vitium nie tylko w naszey, ale y w tey, przy ktorey stoisz, stronie znaleść, a przecię krzest ś., ktory nie iest przywiązany ad vitia hominum, ex opere operato, będzie ważny. Władikowie *) zaś takim świaszczennikom, iako też y ich M. M. X. X. biskupi kapłanom dobrze y srogo umieią to ganić.

Zawadził ci y ritus nie krzstu ś., iako ty powiadasz, ale miropomazania albo bierzmowania, barzo[стр. 10)dawny y świętobliwy, to iest, strzyżenie włosow, y iako by się zadumiawszy pytasz: a to co za ceremonia, gdzie to napisano?—Odpowiadam: Weźmi ieno trebniki, ktore od kilku set lat są pisane, tak u panow unitow, iako y u naszych starożytnych monasterach y cerkwiach, znaydziesz tam tę ceremonią opisaną; a ieśli tym wiary dodać nie chcesz, weźmi graeckie, y w tych wszytkich, by naydawnieyszych, praxim wyczytasz. A nad to przeyzrzy o tym Baroniusza, w roku 684, znaydziesz, że nie tylko u pogan ten zwyczay był, ale y u chrześcian, tak bowiem o tym na karcie 762 mowi: „Tego roku trochę przed śmiercią Konstantinus cesarz posłał do Benedikta papieża runo, albo włosy pierwsze synow swoich Justiniana y Herakliusa; co się wedle wieku onego zwyczaiu rozumiało, iż

---

*) *Замѣч. Саковича:* Ba dobrze, żeś się tu władyką sam nazwał, a gdzie indziey wstydzisz się tego titułu, tylko Episkopem y zowiesz się, y podpisuiesz, nie przydawaiąc ad differentiam—ritus Graeci. Ano was y krol iego Mość y Rzecz-Pospolita w konstitutiach y w przywileiach nie Episkopami, ale władykami zowią.

Albo kiedy by przyszło kilka tysięcy razem krzcić, czy każdego byś w krzcielnice wkładał y ponurzał? Wżdyć w takim razie, może tylko ich święconą wodą pokropiwszy y wymuwiwszy forme okrzcić, iako mamy przykład, że w takim krzczeniu otrokom wszystkim imie Janowie, a dziewczętom Anny dane imiona są, ważny był krzest.

iego oni synowie za oyca biorą, ktorego rady y upominania słuchać będą winni. To chciał mieć dobrzy cesarz y po synach swoich, y po papieżu *). Iest tego przykład u Pawła diakona. Około tego czasu, prawi, Karolus, xiąże Frankow, posłał Pipina syna swego do Luitbranda, aby iego włosy według zwyczaiu przyiął, ktory ostrzygszy włosy iego, oycem mu się stał y, darami go wielkimi ubogaciwszy, do oyca odesłał".

Ten zwyczay starożytny y do tego czasu w Graeckiey, w Wołoszech, Multaniech y Siedmigrodzskiey ziemi między znaczniey-szemi ludźmi trwa y podziś dzień, że nie zaraz przy krzście, ale aż w rok, albo we dwa, a drudzy y w kilku leciech strzyżenie włosow pierwsze dziatek swoich z wielką ceremonią odprawuią,—y tych, ktorym kapłan przy takowym strzyżeniu włosy daie, rodzice cieleśni za oycow duchownych swoich dziatek maią **).

Przypatrzże się tu, ieżeli słusznie zwyczaiem po[11 стр.)gańskim ten obrządek starożytny krzyzma świętego nazywasz: czemu

---

*) *Замѣч. Саковича:* O tych włosach, ktore Konstantyn cesarz, synow swoich ostrzygszy, posłał papieżowi, nie czytamy, aby zaraz przy krzcie strzyżone y posłane byli, bo by z małych dziatek dwu nie mogło być runo włosow, ale to iuż z dorosłych synow byli posłane, y to w ten cel, aby one syny cesarscy papieżowi we wszystkim posłuszni byli, i iego rady, iako oyca, słuchali. Do tego nie byli te włosy z oleiem y woskiem zmieszane, ale same przez się czyste y nie mniey to włosy nie służą do tey naszey materyi. A ta nasza rzecz, ieśli słuszna zastrzygać włosy dzieciom przy krzcie, y te włosy w skałubiny ścian wkładać, albo w ziemie zakopywać. Ale ponieważ się wam ta ceremonia podoba (ktorey iuż u uniatow nie masz), tedy by ią iak reliquie iakie nie w skałubiny wkładać, ani w ziemię zakopywać, ale poczetnie ie chować w naczyniu iakim, albo ie za upominek iakiy Patryarsze posłać, żeby wasz sobor y katechizm przeyrzał, ale by on wolał od was arabskie złoto niżli te włosy chryzma, z wodą y z oleiem zmieszane.

**) Moie zdanie, lepiey by te zastrzyganie zaniechać, albo też ieśli nie chcecie, tedy te włosy zaraz spalić, iako czynicie nad stipułkami przy masłoswieszczeniu.

go papież Benedikt Konstantemu cesarzowi nie zganił, ale owszem przyięciem włosow syna iego za świątobliwy uznał y potwierdził?

Pytasz się, gdzie Pan Christus, albo Apostołowie y drudzy święci, krzszcząc, kogo strzygli? Toć y ia cię spytam: gdzie Pan Christus albo Apostołowie iego, oprocz materiey y formy krzstu świętego, obrządki wyrażali, a przecię wierzymy, że one przez Apostoły ś. od Christusa cerkwi nie przez Pismo są podane?

Nie maszci y tego nigdzie napisano, aby Pan Christus Apostołow na kapłaństwo święcąc, ktoremu włosy na głowie strzyć miał, iednak żaden pobożny prawdziwy chrześcianin z tego się nie naśmiewa, kiedy tak w cerkwi Graeckiey, iako y w kościele Rzymskim biskupi, na stopnie kapłańskie święcąc, włosy im na głowie strzygą *). A nawet y brody (iakiego zwyczaiu w cerkwi Wschodniey niemasz) Ich Mość xięża biskupi kapłanom strzyć powinni [1]), a przecię im tego ganić nie możesz**)). Chceszli iednak wiedzieć, coby ta ceremonia strzyżenia włosow po krzście znaczyła, słuchay.

Ceremonie w sakramentach iedne są dla zachowania powagi y wysokości sakramentow, drugie zaś są skutki y mocy ich wyrażaiące. Ta ceremonia postrzyżenia włosow z wymowieniem tych słow: „strzyże N. sługa Boży włosy głowy swoiey w imie Oyca, y Syna, y Ducha Ś., iest z tych ceremonii, ktore skutki znaczą***). Naypierwiey tedy znaczy, iż ten, ktory przez pomazanie mira świętego stał się żołnierzem Christusowym, ma wiedzieć, że iako włosy są insensibiles, choć ie rzeżą, tak on wszelakie biedy y przesladowania za wyznanie Boga w Troycy Ś. iedynego, y za imie [**12 стр.**) Pana naszego Jezusa Christusa skromnie y ochotnie cierpieć y znosić ma bez wszelkiey tęskliwości.

---

[1]) Legatur pontificale de barba tondenda.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Insza przy strzyżeniu na kapłaństwo strzyć włosy, a insza przy krzcie.

**) Słomiane to racye.

**) Raczey to służy sakramentowi bierzmowania.

Powtore, aby pamiętał *), że iako te pierwsze strzyżenie, tak wszystkie sprawy swoie z błogosławieństwem Bożym na chwałę iego świętą poczynać y konczyć ma.

Tak tedy o tey ceremoniey świętey rozumiey, że iest y dawna y chrześciańska, a nie tak, iako ty baiesz od pogan wzięta.

Czytay w uniiackiey nauce o *siedmi sakramentach*, po rusku drukowaney, w przedmowie do czytelnika, w ktorey o tym obrządku tak mowią: iż te są obrządki, przynależące do poważności y więtszego poszanowania taiemnice miropomazania albo bierzmowania, to iest, omycie osmego dnia, y włosow strzyżenie **), iako z samych modlitw łatwo rozumieć możemy, w ktorych prosimy, aby Pan Bog nad nim (to iest bierzmowanym) rękę swą położył y żołnierzem walecznym uczynił. Co też y on obrządek wkładania kapturka (ktory w starych trebnikach nayduie się) nam wyraża, gdyż miasto szyszaka, iako nowemu żołnierzowi, na głowę włożony bywa.

A że te włosy w skałubinę, w ścianę cerkiewną wkładaią, albo w ziemię zakopywaią,—lubo w Graeckich trebnikach tego niemasz ***), ale w Słowieńskich, dla tego rozumiem to napisano, aby świątości, to iest, oleum catechumenorum y chrysma, także y woda święcona, ktora iescze na mokrych włosach dziecięcia świeżo zostaie, sprofanowania na ziemię padnieniem nie cierpieli.

Zaczym niesłusznie w ścianę zachować albo zakopać ie każą. A nadto gdzie kolwiek ie podzieią: lubo spalą, lubo w cerkwi zakopaią, lubo w skałubinę chowaią, co tobie do tego? ty nam powiedź, gdzie [**13 стр.**) twoie ucho schowane ****), ktoreś pierwey miał,

*) *Замѣч. Саковича*: Wzdyć isz strzyżenie włosow ma każdy na to pomnieć.

**) To rozumie o sakramencie bierzmowania, a nie o chrzcie.

***) Ponieważ, iako się przyznaiesz, że w Greckich Trebnikach o strzyżeniu tych włosow nie masz, a zkąd że to Ruś wzięła?

****) Gdy Mohile, schismatyckiemu Metropolicie, racyi nie staie o strzyżeniu y chowaniu włosow, tedy się do mego ucha udaie, co tak często na wielu mieyscach powtarza, iakoby chcąc mnie y moie

a teraz go nie masz, gdyż rożnie o nim ludzie prawią, mianowicie x. Terlecki w skripcie do Iego Mości x. legata.

Otrzy ieno dobrze zalane złością swe oczy, a zaniechawszy Perspektywy, przez ktorą patrząc, siebie nie widzisz, poyzrzy w rituał na pag. 13, gdzie mowi: „deinde immittat modicum, salis benedicti in os infantis“.

Y tuż, głupcze, się zadziwisz, mowiąc: co to za ceremonia? ktorey lubo w Piśmie Ś. nigdziey nie czytamy *), kościołowi iednak iako pawney nie ganiemy **).

Tymże duchem podobno sarkniesz na owę ceremonią, ktora na 15 pag. tegoż rituału iest położona, że slinę xiądz, z gęby swey wziąwszy (a iako w dawnieyszych agendach, osobliwie za xiędza Radziwiła kardynała wydanych, na pag. 20 y 21) y z błotem ią zmieszawszy, uszy y nozdrze dziecięciu pomazuie, mowiąc: „in odorem svavitatis“, alec to dobrze zganią ***).

Nie wpisuią, powiadasz, okrzsczonych w metryki.—Odpowiadam: o day go Bogu, wielki error! Czy nie był kiedy przed tym ten czas, kiedy w kościele Rzymskim takowych metryk nie by-

---

katolickie pisma w hańbie przywieść Ano wiedź, lichowierny Mohiło, że choć byś ty y po trzy, albo y po cztery miał oczy y po dwa nosy, ale niemasz głowy, wszak się powiadasz, gdzie moie ucho. Jest wiele ludzi godnych y zacnych, tak świeckich iako y duchownych, ktorzy albo w chorobie, albo przypadkiem iakim, członka iakiego, oka albo palca, y nosa, y ucha przydą, a to ich dobrey sławie nie szkodzi, choć ciału szpetność nanosi,—y dowiesz się, iż ia ieszcze w pieluszkach w kolebce w poł roku przez wýroki.... od wieprza z kolebki liszony iestem ucha, w czym żadney moiey winy nie było, alić tego, komu było zlecono pilnować.... Że był by swiat iako gody, gdyby na nim nie przygody.

*) *Замѣч. Саковича:* To iest, nie przyznawasz głowy widomey w cerkwi świętey, ktora iest po Panu Chrystusie Piotr ś. y sucessorowie a papieżowie Rzymscy, tedy cię zły duch weźmie, iako heretika Siceniana Bezgłowego, do chwały swoiey.

**) Bo ganicie, . . . bo Naliwayko pop w prz. do czytelnika mowi, że ieśli byśmy do uniey przystali, tedy by nas błotem y solą mazano.

ło? Musisz to przyznać, że był; toć za tym według ciebie, durnia, musiał przed tym kościoł, kiedy metrik nie miał, błądzić? Ale iako kościoł tak y cerkiew na on czas, metryk nie maiąc, ani błądziła, ani przeciw przystoyności grzeszyła.

Znaczna rzecz, czemuś ty to wspomniał, podobnoś chciał, aby ciebie za authora tego in futurum miano, widząc, że iuż na synodach pasterze naszy świasczennikom takowe metryki mieć koniecznie przykazali. A w niektorych cerkwiach, iako w Wilnie u Świętego Ducha y w inszych, dawno iuż onych zażywaią. [14 **стр.**) Iednak y bez metryk u nas nikt o swoim krzście nigdy nie wątpił y nie wątpi, chyba ty sam o swoim wątpisz, albo też nie wiesz z kogoś się urodził, y kto cię krzścił, y dla tego na metryki narzekasz.

Powiadasz, że Ruś łacinskiego krzstu za prawdziwy nie przyznawaią, ale na podporę tego swego kłamstwa trebnik, w Stratynie drukowany, przywodzisz, y paginę naznaczasz, gdzie tam iako żywo tego nie masz, aby łacinnikow znowu krzścić kazano, albo wodą polewać, iako ty bezwstydnie potwarzasz. Tak trebnik Stratynski mowi na pag. 53 y 54: „y po molitwi daiet iemu wodu swiasczennuiu y omywaiet y y po licu y po rukama“. To iest: „a modlitwę przeczytawszy, daie mu wodę święconą, y zmywa mu twarz y ręce“.

Widzisz, fałszerzu, że nie krzści, ale go wodą zmywa. Ażeby umywanie twarzy y rąk za krzest poczytano było? Y to bez należney formy, nie dowiedziesz *).

A że mirem świętym pomazywać każe, iako po krzście zwykło bywać: nie potrzeba się dziwować, bo nie wszyscy Rzymianie

*) *Замњч. Саковича*: Wżdyć to tam w Trebniku Stratińskim na kartach ode mnie w Perspektiwie, ... wszystkie ceremonie krztu położone. Bo pierwiey takiemu bezecnemu łacinnikowi, ktory to prawdziwą wiarę świętą Rzymską znieważywszy, udaie się do schizmy Ruskiey, każą mu się zrzekać Rzymskiey wiary y subostwa ich, y każą mu wierzyć w Ś. Troyce, iakoby w kościele Rzymskim będąc nie wierzył, y ob-

bierzmowani bywaią, y dla tego niebierzmowanych bierzmować każe.

Wyrzekać też się errorow, a wyznanie prawosławney wiary czynić: to oboie, poki między nami zgoda ona święta dawna nie będzie, tak być musi, gdyż y u panow Rzymian od nas do ich kościoła przystawaiącym, iako ty sam powiadasz, czynić każą. Nie mieyciesz tedy za złe, bo ta kukielka wzaiemna być musi.

Ostrogskiego też trebnika *) praefacyią tymże fałszem szczypiesz, a w tey praefacyey żadney o tym wzmianki penitus niemasz, aby Rzymian znowu po [15 **стр.**) trzeba krzścić. Wstydźże się, niezbedny potwarco, że takiemi iawnemi scommatami narabiaiąc y exaggeracye Kaimowskim sercem czyniąc, do gniewu y nieprzyiaźni Rzymian ku nam Rusi pobudzasz. Deus tibi vindex.

A że Moskwa to czyni **): snać podobno wzaiem oddaie za to, co nigdyś xiężnie Ruskiey, w małżenstwo krolowi polskiemu Kazimierzowi pierwszemu Mieczysławowiczowi oddaney, p. p. Rzymianie w Krakowie uczynili, że ią, iak pogankę iaką, nie tylko znowu krzścili, ale y imię iey nowe dali, Dobrogniewą nazwawszy, bo iey

---

mywaią mu wodą święconą głowę, ręce y mirem go pomazuią. Oto są ceremonie krztu.

*) *Замѣч. Саковича:* Jest to w tych obu trebnikach, ktorem pomienił.

Naliwayka popa w iego trebniku w przedmowie formalia, iak przyimować od rozmaitych herezyi przychodzących do wiary prawosławney od Arian, od Ormian, od Seracenow y od Latin; otoż widzisz, lichowierny Mohiło, żem ci dowiodł tego, com w Perspectiwie mianował, że ten przeklęty schismatik, a ieszcze protopopa Ostrogski, rowno kładł Rzymian z Aryanami y z pogany, przeto ty raczey wstydź, niezbedny schismatyku, za takie tobie podobne schismatyki.

**) Cygan ciemny, tak Mohiła Moskiewskimi Trebnikami wiele błędow dowodzi.

A Moskwa nie tylko Polakow, ale y Rusinow znowu przekrzczywa, ale W. Ruś nie miała by tego czynić, gdyż y heretikow y kalwinow znowu nie godziło się krzcić. У ty pseudo nie pochwalasz takie przekrzczywanie.

imię było Maria [1]). Czytay o tym Strykowskiego xięgi 5, na pag. 179.

Co y xiężne Druckiey Sophiey, żenię krola Jagieła, roku 1422, o ktorey Strykowski lib. 14, fol. 552, te ma słowa: „z Ruskiego zakonu w Rzymski przekrzsczona“; a Gwagnin owę fol, 97: „w Grodku okrzsczona y oddawana była krolowi, bo Ruskiey wiary była, a dano iey imię Zophiia“. Y xiązęciu Litewskiemu Thowciwiłowi, o ktorym Strykowski, lib. 8. fol. 327: „Thowciwił okrzsczony z Ruskiey w Rzymską wiarę z namowy krzyżakow“. Co też uczynili w Krakowie przy krzście Jagieła krola Wiguntowi bratu iego, o ktorym Strykowski, lib. 12, fol. 461, wyliczaiąc synow Olgerdowych z Maryey xiężny Twierskiey, te ma słowa: „szostego (id est syna) Wigunta, ktory był okrzsczon w Ruską wiarę pierwiey y był nazwan Wasilem, a potym Alexandrem, gdzie się w Rzymską wiarę przekrzścił, był mianowan“.

Mowisz, gdy polewa pop wodą, albo pogrąża dziecie, mowi trzy kroć amen. Odpowiadam: Tak iest nie dla tego, żeby bez amen krzest prawdziwy miał nie być, [16 стр.) ale dla tego to cerkiew ś. postanowiła, aby trzykrotnego pogrążenia y trzech Osob Troycy Przenaświętszey wyrażenie przez to znaczne było, y łacinska bowiem forma może być doskonała bez tych słow, co na końcu: Amen; a przecię, ieśli by xiądz, ktore z tych słow umyslnie opuścił, śmiertelnie by grzeszył, iako przestępca przykazania kościelnego. Czytay o tym Skrutinium sacerdotale Fabii Incarnati, folio 26, tract. 2, primae partis.

Temuż grzechowi y nasz świasczennik podpadłby, ieśliby to opuścił, co cerkiew ś. postanowiła. A żeby pan Jezus amen do formy krztu przyłożył, iako ty powiadasz, tego w Ewangeliey nie masz. Bo forma krzstu od Zbawiciela wyrażona, Matth. 28, tymi słowy iest opisana: „Idąc tedy nauczaycie wszystkie narody, krzsząc ie w imie Oyca, y Syna, y Ducha Świętego“.

---

[1]) Anno D. 1041-

Poty forma krzstu ś. od Zbawiciela podana, a amen tu nie położono, a dalsze słowa Zbawicielowe aż do końca położone nie należą do formy krzstu, y amen od Ewangelisty ś. Mattheusza za conclusią prawdy nauki Zbawicielowey, iako y od wszystkich innych Ewangelistow na końcu Ewangeliey iest położone: zaczym widzisz, że nie Zbawiciel, ale cerkiew amen podała; bo ieśliby Zbawiciel do formy przyłożył, żadną miarą bez tego forma doskonała by być nie mogła, a za tymby casistowie waszy srodze błązić y was w błąd wprowadzać musieli. A iako iedno amen kościołowi Zachodnemu wolno było na ostatku formy przydać, a tym nic nie grzeszy, tak y cerkiew Wschodnia, iż troie przydaie, nic przeciw słuszney przystoyności nie wykracza.

Do tego to troie amen, kiedy nie masz diakona, [**17 стр.**) kapłan, sam krzszcząc, mowi, a gdy diakon iest albo klerik, ktory, po każdym pogrążeniu z wymowieniem słow należnych formy, mowi amen, iakoby przyznawaiąc, iż prawdziwie iest za pierwszym pogrążeniem w imię Oyca okrzsczony, za drugim w imię Syna, za trzecim w imię Ducha Ś. Słuszney zaiste miał byś się pytać u Hiszpana, czemu u nich iednym pogrążeniem krzest się odprawuie, ponieważ ten ritus e diametro apostolskiemu y oycow ś. ś. postanowieniu w brew idzie,—iako kanonowi apostolskiemu 50, gdzie tak słowa brzmią: „Si quis episcopus aut praesbyter non trinam mersionem unius mysterii celebret, sed semel mergat in baptismate, quod dari videtur in Domini mortem, deponatur. Non enim dixit nobis Dominus in mea morte baptizate, sed euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus S.“ To iest: „Ieśliby ktory episkop albo kapłan nie krzścił troiakim pogrążeniem, ale iednym, coby znaczyło smierć Pańską, niech będzie złożony, abowiem nie rzekł Pan: na pamiątkę śmierci mey krzścicie; ale: szedszy nauczcie wszystkie narody, krzszcząc ie w imie Oyca, y Syna, y Ducha Ś.“.

Y Synodu poszechnego Konstantinopolskiego kanonowi 7, ktory Eunominianow, w iedno pogrążenie krzszczących się, iako niekrzsczonych pogan, krzścić każe.

Nie krzścili Apostołowie ś. ś. nigdy nikogo w iedno pogrążenie, ale we trzy, iako iuż masz w ich kanonie, y iako się daie wiedzić z Areopag. ś., ktory, lib. de Eccl. Hierar. cap. 2, pag. 254, tak mowi: „Initiandus sacerdotum manibus in aquam ducitur ad manum pontificis, qui superne adstans, ubi sacerdotes secundum aquas, versus pontificem initiandi [18 **стр.**) nomen proclamarunt, ter eum immergit, sub ternam istam immersionem atque emersionem tres divinae beatitudinis personas invocando“. To iest: „Ten, ktory się krzścić ma, kapłańskiemi rękoma bywa wprowadzon w wodę do rąk biskupa, ktory, stoiąc na nawynieśleyszym mieyscu, skoro kapłani, przy nim u wody stoiąc, imię krzścić się chcącego opowiedzą, trzy razy go pogrąża, pod tym troiakim pogrążeniem y wygrążeniem trzy w Bozstwie Persony wzywaiąc“.

Nie uczyli inaczey doktorowie święci. O czym czytay Anastazyusza w katechitickim kazaniu mistagogicznym wtorym; Nissena in Catech. cap. 35; Augus. homil. 3. apud. grat. dist. 3; Ambr. lib. 2. de sacram. cap. 2. Hieron, contra Luceferianos; Chrisos. Homil. 28. in Ioann.

Tak y Konstanty wielki był okrzsczony przez troiakie pogrążenie. Tom. 1. consil. par. 1 obacz.

Tamże powiadasz, ieśliby pop nie wymowił trzy kroć amen, tedy go z popowstwa zrzucić. Odpowiadam: Dziwna to rzecz, iako cię nie wstyd takie iawne kłamstwa y niebylice na świat wydawać, y ieżeli się Boga nie boisz, przynamniey ludzi się wstyday *): ale nie dziw, według owego polskiego distichu:

---

*) *Замљч. Саковича*: Nie wydrzesz mi się tu, schismatiku, bo otoć kładę z waszego trebnika schismatyckiego formę krzeszczenia waszego, w Wilnie an. 1624 od czerncow Naliwaykowskich Ś. Ducha drukowanego, gdzie tak każe się krzcić: „Kreszczaiet sia rab Boży N wo imie Otca, Amin, y Syna, Amin, y Swiatoho Ducha, nyni y prisno y wo wiki wikow, Amin“. A ieśliby, powiada, świaszczennik, krzcząc, tak mówił: kreszczaet sia rab Boży N во имя Отца и Сына и Св. Духа нынѣ и присно и во вѣки вѣковъ, Аминь. I еще яко там вышей мовил, да

Kto raz miłego wstydu przeskoczy granice,
Ten iuż znacznie będzie miał niewstydliwe lice.

Nie te są w trebniku albo w agendzie. Ruskiey połołożone a m i n y, za ktore każe z popowstwa zrzucać, ale ktoby formą krzstu po try kroć wymawiał nad iednym krzsczącym się, iako sam text rubriki wyświadcza, ktory się tak sobie ma: „Wistno budi, iako po apostolskomu cztyrdesiat dewiatomu prawiłu, izmesczetsia krestiwy, rek sice: Kresczaetsia rab Boży, imie rek, wo imia Otca, y Syna, y S. Ducha, amin; y [19 стр.) tako pohruziwy kresczaiemaho, tożde słowo rek, y paki pohruziw i, paki tożde treteie słowo rek y pohruziw i, krestito, recze, wo try beznaczalnyi, y wo try Syny, y wo try Utiszyteli, siricz, wo dewiat lic". To iest: „wiadomo niech będzie, iż według apostolskiego 49 kanonu, degradowany bywa z kapłaństwa ten, ktory by tym sposobem krzścić się ważył, mowiąc tak: „krzści się sługa Boży N. w imie Oyca, y Syna, y Ducha Ś. amen, y tak by pogrążał krzscącego się; a potym znowu też słowa rzekszy, y drugi raz pogrąził, y znowu potrzecie też słowo rzekszy, pogrąził by. Krzści bo wiem we trzy początkie niemaiące, y we trzy Syny, y we trzy Pocieszyciele, to iest w dziewięć osob".

Widzisz tedy, że nie za a m i ń y każe rzucać, ale gdy by kto w dziewięć krzścił person.

Wstydayże się, potworco bezmozgi, a niewaź się nas bezwinnie potwarać, y Polakom, ktorzy ani trebnikow, ani służebnikow, ani ustawow naszych Ruskich wiadomi są, mgłę w oczy puszczaiąc, w ohydę podawać.

извержется, же превступил тое двое амин. Oto żem ci dowiodł tego, co mowił fol. 35 o trebniku Wileńskim.

Nie wstydam się, bo prawdę mowię y gotowem wam tych trzech A m i n z waszych trebnikow donieść: W imię Oyca Amin, y Syna, Amin, y Ducha S., Amin.

I to nienależnie poprzydawano tak do form krzczenia, iako y do mirom pomazania y do zastrzygania: n i n i y p r i s n o y w o w i k i w i k o w.

Na modlitwę, w ktorey powiadasz, że babę niesłusznie Ruś wspominaią,—odpowiadam: Ta modlitwa, ktorą rubicelle nasze odprawować każą obstetrici. Lubo iey w Graeckich trebnikach nie znayduie się, ale że ab antiquo iest w używaniu u Rusi a wierze nihil derogat, prożno się na nią wywierasz. Ponieważ Ruś palam zawsze profitebatur et profitetur, że Naświętsza Panna, iak przed porodzeniem była Przenayczystsza Panna, tak w porodzeniu, y po porodzeniu Panną Przenayczystszą na wieki została, zaczym krom boleści porodziła. Nic tedy to wierze nie szkodzi, choćby kto rozumiał, że ś. Anna,[стр. 20)matka Naświętszey Panny, także y babka Sałomeiey przy porodzeniu Pana Christusa w pieluchi z Naświętszą Panną powiiali dla wielkiey radości y ku Bogu miłości, ale nie dla dołężności, ktorey naturaliter parturientes podlegaią *).

Obrazy iakieś nieporządnie malowane wspominasz, iakowych iuż w cerkwiach nie widać. Odpowiadam: Malarski to bywał error, a nie cerkiewny. Ale gdyby się kto, iakie przed tym po kościołach obrazy były przypatrzył, nie iednemu by, ale wielom w malarskim kunście naganę dać musiał. Ba y teraźnieysze niektore, ktore z Włoska maluią, nie u każdego pochwałę maią.

Do tego lubo by gdzie y nalazło się takie malowanie staroświeckie przy narodzeniu Pana naszego według ciała, to iest sessio vel accubitus Beatissimae Virginis, y to nie zle, bo nie właśnie iacentem, ale recumbentem Naświętszą Pannę maluią, podobnie iako w Graecyey na wezgłowiach recumbunt. Y Christus Pan tak uczynił na taemney wieczerzy, kiedy recubuit, tedy y tu dla powagi tak maluią Naświętszą Pannę. Iest zwyczay u Thibarenow, pisze o nich Stephanus y Pomponius, gdy żona porodzi, mąż na mieyścu iey leży, a ona służy. Pytam przeto, że leży, a boleież mąż? by namniey; bo mowi Ruś, szto horod to norow. Zwyczay tam taki, y tu taki być mogł.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Ale oycowie święte nie wspominaią żadney baby przy narodzeniu Pańskim, a na coż wy ią wspominacie?

Kończąc iuż o krzście swoie fałszywe potwarzy, swiętobliwy y starożytny obrządek miropomazania albo bierzmowania świętego sakramentu, to iest, trykrotną processyą, ktora bywa około krzścilnicy, ganiąc to, mowisz: „Niewiedzieć na iaką to pamiątkę czynią, y gdzie to wyczytali o takim kręceniu się". Odpowiadam: Takci zwykli haeretici o wszytkich ceremoniach sakramentalnych się pytać, ale iak onym, [**21 стр.**) tak y tobie odpowiadam, że to per traditionem iako insze, tak tę cerkiew ś. od Apostołow y ich successorow ma, y częste processie przy administrowaniu sakramentow odprawuie, iako przy liturgiey po małym wychodzie albo introicie, kadząc ołtarz y mowiąc psalm 50. Przy podawaniu ordinum koło ołtarza, processyą, iakoby wiecznego szlubu brania z ołtarzem. Nowo okrzsczonego z krzścilnicą, albo krzstem y bierzmowaniem ś. Także przy szlubie męża y żony. A co by ta ceremonia znaczyła, naucz się, kiedyś się do tego czasu nie nauczył *).

Iużem wyżey powiedział, że ceremonie są dwoiakie, ta iest z tych iedna, ktore skutki sakramentu miropomazania wyznaczaią, y ta processia znaczy radość duchowną, Ducha S. w sakramencie miropomazania, ktory oleiem radości nazywa się. Do tego te koło znaczy perfectionem sacramenti.

To foremna, że człowiek uczony, choć srogi cerkwie Wschodniey nieprzyiaciel, Petrus Arcudius, pisząc o tym sakramencie, nie śmiał ani się ważył tey ceremoniey ganić y owszem przyznawa, że we wszytkich Graeckich euchologiach znayduie się, y że to właśnie znaczy, com ia tu namienił, lib. 1 de bap. pag. 59. A ty, niedouku, śmiesz to, co żaden pobożny Rzymianin nigdy ganić nie ważył się, swoią niewyparzoną gębą w wątpliwość y hańbę przywodzić.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Już ta ceremonia kręcenia się koło ambona ustała z wiekow y powiększa się u schismatykow, gdyż y sami osądzili ią być rzeczą niepotrzebną. I w trebniku Wileńskim schismatyckim, an. 1624 drukowanym, teyże ceremoniey nie położono, y w drugich wielu trebnikach niemasz iey.

Weźmi ieno rituał a przypatrz się ceremoniiam *), ktore się w sobotę wielkonocną nad ogniem y nad świecą, ktorą woda się do krzstu poświęca, odprawuią, iako gdy ogień z kamienia wykrzeszywaią, pięć ziarn kadzidła swięcą, w swiecę ie wlepiaią, do trzściny wierzchu trzy świece na kształt tryangułu przylepiaią, y po kościele z nią chodzą, trzy kroć po iedney świece zapalaią,[22 стр.) a diakon klęcząc mowi: Lumen Christi, a drugi mu odpowiada: Deo gratias. Do tego, poświącaiąc wodę, końcem spodnim w nię świece wścibiaią. Śmiey ieno tę zganić. Abo oną ceremonią że nie na krzyż, ale na kształt tey litery graeckiey [ψ], ktorą nazywaią *psi*, xiądz na wodę dmucha.

Ale my wiedząc, że te są dawne ceremonie, nie przymawiamy.

Naostatek przypatrz się agendzie starey, za xiędzia Radziwiła kardynała drukowaney, w drugiey części, na pag. 128, a znaydziesz w niey, że y kościoł Rzymski processyą (ktorą u nas po krzście y bierzmowaniu odprawuią), gdy aquam baptismalem swięci, y po siedm kroć oraz około krzścilnicy chodząc, odprawuie. Jako rubricella tey agendy naucza, mowiąc: „Interea sacerdos benedicturus fontem accipit pluviale violaceum, vel simile, et procedit ad fontem praecedentibus ministris, cum cruce et cereo accenso thurribulo, et vexillis, et praemittunt septennem circuitum fontis, in hac provincia tot saeculis continuatum, nec a mysterio et exemplo antiquitatis alienum“.

Weźmi pontifikał, a przypatrz się ceremoniam, ktore biskup około święcenia chriżmy odprawuie; naydziesz tam, że po poświęceniu kapłani y regulares, po parze idąc, całuią naczynie, w ktorym iest chriżma, mowiąc: Ave sanctum chrisma; ktorego lubo Dionizy ś. nie opisał inter ceremonias chrismatis, zgańże ieno et videbis iakoć wynidzie.

*) Chrzest schismatycki assimilował y ceremonie swoie z katolickimi, ktore się około święcenia ognia, świec y wody w sobotę wielką odprawuią, z swemi ceremoniami, krztu służącymi, ano daleko rożnią y skutek tych ceremonii od tamtych.

[стр. 23) Na fałszywie wyliczone inconvenientia w sakramencie bierzmowania.

Odpowiedź.

Powiadasz, że o tym sakramencie Ruś aż do Pocieia nie wiedziała.

Odpowiadam.

Czemu smiesz tak iawnie potwarzać? gdyby nie wiedziała, azaliby w trebnikach swoich drukowała? Czytay trebnik Stratynski list 623 y 4; tam obaczysz, iako porządek poświęcania mira przez episkopa wypisuie; według ktorego y waszy unitscy władykowie miro święcą*).

Druga, kiedyby nie wiedziała, że to iest sakrament, na cożby od Graekow miro ś. (iako ty powiadasz) brała y dzieci nim pomazywała**)? Iuż to prożno, kto się nieprawdę powiadać przyzwyczai, nigdy prawdy mowić nie może, o co widzę y tobie nie trudno.

[**24** **стр.**)Oliwą, powiadasz, miro rostworzaią duchowni Ruscy, długo chowaiąc. Odpowiadam: W niedostatku to y xięża czynią; naydziesz to w swoim rituale, w naukach o krzście, fol. 8, gdzie te są słowa: „veteribus oleis, nisi necessitas cogat, ultra annum non utatur, ac si deficere videantur, et chrysma, aut oleúm benedictum haberi non possit, aliud oleum de olivis non benedictum adjiciatur, sed in minori quantitate".

Ale żeby sadłem, iako ty pleciesz, miro rostwarzali, tego iako niczym nie dowiedziesz, tak dowieść nigdy nie możesz; chybaś ty to sam, w Dubniu mieszkaiąc, czynił, boś one, czerncem będąc, całą

---

*) *Замѣч. Саковича:* Okazyą y powod do święcenia Mira albo Chrysmy, dał x. Pociey Rusi, skąd y trebnik Stratinski wziął.

**) Ba pytać by, co to za miro od Grekow bywało.

Arcadius, ktorego ty na wielu mieyscach przeciwko mnie przywodzisz, zeznawa (lib. 2 de Confirmatione, fol. 79), że Ruteni hactenus ca-

gębą bezwstydnie iadał, y krom żadney potrzeby publice na kontempt zakonu świętego.

Powiadasz, że władykowie chryżmę swoim popom drogo przedaią. Odpowiadam: Tego ia nie wiem, bo mi się swoich starszych szacować nie godzi. Alem to nie od iednego xiędza słyszał, że darmo tego nie biorą. Masz ty lepiey o tym wiedziec, coś ty, będąc namiestnikiem u swoich starszych unitow, to miro, nad postanowienie soborowe, łupiąc popow, przedawał; zaczym mogłeś y po kilku set za to wziąć *). Miły Boże, wszytkich ty szacuiesz y winuiesz, a siebie w tym (znayduiący się) nie refutuiesz. Iustus vero, według mędrca (Proverb. 18), prior est accusator sui.

W kościele Rzymskim, powiadasz, sami tylko biskupi władzę maią bierzmować, a u Rusi każdy pop to zaraz przy krzście odprawuie. Odpowiadam: Minister ordinarius tego sakramentu iest właśnie episkop, iako przed tym y Christus Pan był, iednak y praesbyterowie extraordinarie mogą podawać, tak naucza wasz doktor Thomas S., 2 tertia par. qu. 72. Am[**стр. 25**)brosius na 4 rozdział ad Ephes. powiada: „iż w Aegypcie, w niebytności episkopa, bierzmuią praesbyterowie". Grzegorz papież ś., epis. 26, wyraźnie w niebytności biskupa pozwala bierzmować kapłanowi. Y Silwester pierwszy ś. papież postanowił, aby kapłani, abo praezbyterowie, okrzsczonego chriżmowali. Legatur Garanza in summa decretalium Silvestri papae, fol. 43, gdzie te słowa brzmią: „Hic constituit, ut baptisatum liniat praesbiter chrismate, levatum de aqua, propter occasionem transitus mortis". To iest: „postanowił (Silwester papież), aby okrzsczonego kapłan zaraz bierzmował, dla niebespieczeństwa śmierci".

---

ruerunt sacramento confirmationis; y że powiada x. Pociey z Greckiego na Słowianski ięzyk nie interprete orationes, ktoremi się chrysma poświęca, przełożył, przydawszy y balsam. fol. 80.

*) *Замѣч. Соковича*: Zlecił mi to był ociec Korsak Metropolita w Ostrogu na soborze, alem ia tak tym szafował, iako mi było zlecono, y drugiego dnia zd łem to z siebie.

Toż agenda Rzymska y sobor Florentski o bierzmowaniu, y Trydenski w kanon. 3, zwyczaynego ministra confirmationis biskupa uznawa być, extraordinarium iednak kapłana, iako y teraz w Indiey, Chinie y w Aponey dla małości biskupow pozwolił papież kapłanom nowe okrzczonych bierzmować. W cerkwi zaś ś. Wschodniey naszey Graeckiey pospolicie świasczennik, ktory krzści. ten zaraz y bierzmuie, a przecię iednak wiedzą, że nie ieden to sakrament krzest y bierzmowanie. Y u Rzymian zaraz przed tym bierzmowano, znaydziesz tom. 1. concil. par. 1. in vita Melciadis papae, anno 311, w liście papieżskim do episkopow wszytkich Hiszaniey w te słowa: „Tak te złączone są sakramenta (baptismus et confirmatio), że od siebie rozłączyć się żadną miarą nie mogą, chyba by śmierć następuiąca przeszkodziła“.

A nad to synod Laodicieński w kanon. 48 tak mowi: „oportet babtisatos post baptismum sacratissimum chrisma percipere et caelistis regni patrici[26 стр.)pes fieri“. To iest: „Potrzeba, aby okrzściczeni po krzście bierzmowani byli, dla dziedzictwa w krolewstwie niebieskim“.

Do tego ieżeli oczyma przyrodzonymi dobrze nie władasz (porzuciwszy Perspektiwę, przez ktorą patsząc, co około ciebie blizko obaczyć nie możesz), weźmi okulary, a weyzrzy w nowy rytuał, naydziesz w nim na pag. 17, że y w kościele Rzymskim nie tylko biskup, ale y xięża, iako u nas świasczennicy chriżmem szafuią, zaraz bowiem po krzście, po oddaniu dziecięca kumowi w ręce, tak rubricella naucza: „Deinde intingit pollicem in sacro chrismate, et ungit infantem in summitate capitis in modum crucis, dicens: Deus omnipotens Pater Domini nostri Jesu Christi, qui te regeneravit ex aqua et Spiritu Sancto, quique dedit tibi remissionem omnium peccatorum, ipse te liniat chrismate salutis in eodem Christo Jesu Domino nostro in vitam aeternam, amen“. To iest: „Omoczywszy palec w krzyżmo, pomazuie dziecę po wierzchu głowy na krzyż, mowiąc: Bog wszechmogący, Ociec Pana naszego Jezusa Chrystusa, ktory cię odrodził z wody y Ducha Ś. y ktory dał tobie odpusz-

czenie grzechow wszytkich, niech cię sam pomazuie krzyżmem zbawienia, w tymże Christusie Panu naszym do żywota wiecznego, amen". Y zaraz xiądz mowi: „pax tibi". Coż tu iest za krzyżmo? Czy nie toż, ktore biskup na materią sakramentu birzmowania nagotowawszy poświęcił? Czy nie tymże on bierzmuie? a słowa te, ktore mowił xiądz, pomazuiąc, czy nie takież są, iakich y biskup bierzmuiąc miasto formy zażywa? *) Tak bowiem biskup mowi: „Signo te signo crucis, et confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, et Filii et Spiritus S. amen". Azaż [27 стр.) tu nie toż się rozumie, gdy xiądz mowi: „ipse te liniat, to iest, Deus Pater, chrismate salutis in eodem Christo Jesu in vitam aeternam"? Iest podobna ta forma xiężey owey formie, nad Konstantinem mowioney, ktorą ty wspominasz, to iest: „Signet te Deus fidei suae sigilli in nomine Patris, et Filii, et Spiritus S."; a iako biskup bierzmowawszy zaraz mowi: pax tibi,—toż xiądz mowi.

To dziwna, że się iakimści nowym pseudoapostołem czyniąc, y materie sakramentow y formy y obrządki nowe stanowić się ważysz. Albo nie wiesz, że nie tylko od ciebie, ale by anioł, z nieba przyszedszy, perswadował y inaksze nauki y sakramenta przyimować kazał, niżeli te, ktore od Zbawiciela przez apostoły ś. ś. y ich syccessory są podane, cerkiew przyimować nie powinna y nie będzie. Nie oliwę tylko z samym balzamem Dionizy ś. Areop., uczeń ś. Pawła apostoła, materią tego sakramentu być powiada (iako ty mieć chcesz), ale wielu aromat w iedno zmieszanych **), iako każdy z

---

*) *Замъч. Саковича:* Tożby żadney rożnicy nie było biskupiego bierzmowania od xiężego, y daremno by biskupi ludzi dorosłych y rozum maiących birzmowali; ponieważ iuż ci tymże mirem na krzście od xiędza byli bierzmowani, y była by to iteratia tego sacramentu, ktory się powtarzać nie może.

**) Pomnę, gdym był Rektorem szkoł waszych Kiiowskich przez lat 4, tedym widział iako psewdo-metropolita Borecki to miro gotował y święcił w cerkwi ś. Przeczystey w mieścu, że nalawszy wina y oliwy, y rozmaitych oleykow aromat do 40 nakławszy w garnek poliwany, zwa-

textu iego wyrozumieć może, ktory tak w sobie brzmi (Dionisi Eccle. Hierar. cap. 4): Dicimus igitur unguenti compositionem collectionem quandam esse fragrantium materiarum, quae in se affatim suaveolentes continet qualitates, cuius qui participes existunt, odoris suavitate affantur, proportione fragrantis, quae illis inest participationis". A nazwiska y liczbę tych aromat tradionaliter cerkiew ś. Wschodnia, od apostołow wziąwszy, przez oyce święte w trebnikach Graeckich wypisuie, także y obrządki około poświęcania tey materiey.

Powiadasz, że Ruś w swoich rituałach formy własney tego sakramentu nie maią. Odpowiadam. Nie tylko ia, ale wszyscy braciszkowie twoi unici, tak [28 стр.) Graecy, iako y Ruś, wielkie fallo w tym tobie przyznaią, albowiem we wszystkich tak Graeckich, iako y Ruskich trebnikach, tak ręką pisanych iako y drukowanych, nullo excepto, prawdziwa y doskonała, forma tego sakramentu iest opisana, ktora iest taka *).

---

rzył to na ogniu, y modlitwy nad tym odprawował, y na perenosie ono miro z onym garnkiem, gdy y patyne y kielich dyakoni niesli, y tenż garnek niesiono, a ludzie przed tem na ziemi upadali.

*) *Замѣч. Сиковича*: Te słowa żadną miarą być formą tego sakramentu, bo ani in prima persona, ani in tertia nie wyraża s ę.

Właśnie iak do gorzałki, tak wiele ingredyencyi Ruś schysmatycka do chrysmy kładzie, iako by to ieść albo pić miano. Zatym rożność iest ich materyi od materyi katolickiey.

1. Wżdyć we wszystkich trebnikach waszych taka forma: *Peczat y dar Ducha Swiatoho*; a ty miasto nominativum, genitivum kładziesz: *peczat daru Ducha S.*

2. Że w tey waszey formie niemasz vebrum ani passivum ani activum, a sine verbo nie może być żadna forma, ani mowa doskonała.

3. Że ta forma wasza nie iednakowo wymawia się od was, bo w iednych trebnikach napisano y nadrukowano: *Pieczęć y dar Ducha Ś.*; a w teraźnieyszych, od was wydanych, tak położono: *pieczęć daru Ducha Św.* Tanta dawna forma in nominativo, a teraźnieysza in genetivo casu.

4. Z tegoż świadectwa Pawla ś. od ciebie przeciwko mnie przywiedzionego (2. Cor. 1). „ktory nas pomazał Bog, ktory tyż zapieczentował nas, y dał zadatek Ducha w sercach naszych". Gdzie widzisz, że tria verba sunt activa?

Σφραγὶς δωρεᾶς Πνεύματος Ἁγίȣ, ἀμήν. To iest:
Pieczęć daru Ducha Ś. amen.
Rzekniesz tu podobno, a skąd to macie?
Odpowiadam ci: od apostołow świętych.
Rzeczesz, czymże tego probuiesz?

Probuięć napierwiey słowami Pawła ś. w liście 2 do Korinth. w rozd. 1. położonemi: „ktory nas pomazał Bog. ktory też zapieczętował nas, y dał zadatek Ducha w sercach naszych".

Iaśnie tu apostoł wyraża w tych słowach tę formę, ktorey cerkiew ś. Wschodnia używa, gdy y pieczęć, y zadatek, albo dar Ducha Ś. w nich zamyka.

Ktore nie inaczey rozumie y Cornelius a Lapide in commentariis in 2. Epist. ad Corinth., gdy mowi: „Maxime et apposite dici potest respicere hic Paulum ad sacramentum confirmationis, quod statim a baptismo omnes fideles olim suscipiebant ad se roborandum, cotra persecutiones. Ait enim: confirmavit nos, dedit pignus Spiritus, unxit, signavit, quae singula distinguit Apostolus; haec autem alibi quam in sacramento confirmationis distingui non possunt".

A osobliwie z pišma ś Dion. Areop., uczynia tegož ś. apostola, pokazuie się, iż ta a nie insza forma ieszcze za czasow apostolskich zażywana była, gdy w xięgach, Eccles: Hierar. cap. 2, tak mowi: „Divinitus sacrato oleo virum consignans", et. cap. 4, „Divini Spiritus illapsum unguenti elargitur consu [**29 стр**.) mans unctio". To iest: „Od Boga poświęconym oleykiem męża pieczętuiąc",—y w rozdziale 4: „Bozski Duch nadchodzi przy mira świętego pomazaniu". W ktorych słowach wszytkie słowa tey formy znayduią się, od Dionizego świętego pięknie położone.

W formie iest—*pieczęć*,
A Dionizy ś. mowi: *pieczętuiąc*.
W formie iest—*dara*,
A Dionizy ś. mowi: *daruię się*.
W formie iest—*Ducha Ś.*
A Dionizy ś. mowi: *że Duch Ś. nadchodzi*.

Ale nadto synod ś. powszechny wtory Konstantynopolski [1]), a w nim wszystka cerkiew tak Wschodnia, iako y Zachodnia, wyraźnie w kanonie dziewiątym opisuie tę formę, mowiąc: „przychodzących do prawdziwey wiary y od haeretikow nawracaiących się przymuiemy tym porządkiem y zwyczaiem: Arianow, zwłascza y Macedonianow, y Sabbatianow, y Nowatianow, nazywaiących siebie czystych y lewych, Czterdziesiątnikow, to iest, Tetraditow y Appollinaristow, daiących na się pismo y przeklinaiących wszelką haerezyią, ktorą nie rozumie, to iest, nie wierzy, iako rozumie albo wierzy święta Boża powszechna y apostolska cerkiew, pieczętuiąc ich albo pomazuiąc napierwiey świętym mirem czoło, y oczy, y nozdrza, y usta, y ucha, a pieczętuiąc ich mowiemy: *pieczęć daru Ducha Ś*".

Przypatrzże się tu teraz pilnie ty, co się rad w nowinach kochasz, iak wyraźnie ten święty synod, nie nową stanowiąc, ale dawno używaną formę tego ś. sakramentu, w tym kanonie tak, iako y my teraz używamy, obiaśnia gdy mowi: „Przymuiemy ich we[**30 стр.**)dług postanowionego porządku y zwyczaiu"; to iest, według zwyczaynych dawnych obrządkow y zwyczaiu cerkiewnego. A potym mowi: „pieczętuiąc mowiemy" (iakoby rzekł), pomazuiąc krzyżmem ś., zawsze tę formę mowimy.

Naostatek scholastikowie powiadaią, iż koniecznie są potrzebne trzy rzeczy, ktore w sobie tego sakramentu forma wyrażać ma. Pierwsza iest przyczyna podawaiąca zupełność mocy duchowney, ktora iest Troyca Przenaświętsza. Wtora iest sama moc duchowna, ktora człowiekowi bywa dana przez sakrament. Trzecia iest znak, ktory woiuiącemu daie się, iako w boiu cielesnym insignia od hetmanow żołnierze więc miewaią.

Te trzy kondicye w tey formie, ktorey cerkiew ś. Wschodnia używa, wyraźnie zamykaią się; znaczy się bowiem y wyrysowany bywa charakter, gdy się mowi te słowo:

---

[1]) **Concil. Constant. 1. Canon 9.**

Pieczęć.

Łaska zaś y znaczona y oraz dawana bywa w słowie:

Daru.

Przyczyna podawaiąča, ktora iest Duch Ś., wyraża się przydaiąc one słowa:

Ducha S..

Albowiem Duchowi Ś., osobliwym sposobem przypisuie się to poświęcenie, a w Ducha Ś. drugie persony dla iedności natury zamykaią się.

Przystoyniey tedy tobie o świniach diszkurować, ktoreś ucho ziadły, niżeli nowe formy sakramentom stanowić.

A stąd znać żeś się znowu przebierzmować kazał, gdy powiadasz, że własney formy tego sakramentu u Rusi niemasz. A gdzie mowisz, formy własney niemasz, [31 стр.) tam y sakrament prawdziwy być nie może, a zatym według twego niedowiarskiego rozumienia y wiary, musiał taki koniecznie być w niedoperzowey twoiey głowie diskurs; bo inaczcy podobno nie mogłeś wyuzdaney swey intencyey dosyć uczynić, ritum odmieniwszy. Abowiem w pontificale de ordinibus conferendis tak mowi rubricella: „Prima tonsura non initientur, qui acramentum confirmationis non susceperint“. Inde moie zdanie iest takie, iako ten, ktory by się znowu krzścić ważył, sakrylegus by zostawał, tak ty, ktoryś się znowu bierzmował.

Formę wspominasz, ktorey Silwester papież Konstantyna cesarza po krzście, zaraz bierzmuiąc, zażył, to iest: „signet te Deus sigillo fidei suae, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus S.“—y one acceptuiąc chwalisz; a wżdy mendacem oportet esse memorem, gdyż zganiłeś trochey wyżey krzest in tertia persona: „kresczaiet sia rab Bożу“, et caet, a tu chwalisz, przywodząc bierzmowanie Konstan-

tyna cesarza in tertia persona: „signet te Deus“,—zapomniawszy to, coś pierwiey rzekł *).

Powiadasz, że mirem ś. nie tylko na pięciu smysłach pomazuią, ale y nogi, y kolana, y plece albo ramiona, a powiadasz, iako by stanowiąc, że tak ma być, poniewasz Konstantyna na czele tylko pomazywano.

Odpowiadam.

A toś słyszał, że synod powszechny wtory nie tylko na czele, ale y na oczach, y na nozdrzach, y na uszu pomazywać każe. A święty Cyrillus Jerozolimski w trzecim kazaniu swoim mistagogicznym przydaie y *piersi*, mowiąc: „A po tym na piersiach pomazani byliście, abyście się oblokszy w zbroie prawdy, stać mogli przeciwko zasadzkom diabelskim“. Cerkwie zaś świętey wolno było przydać dla znaczniey[32 стр.)szego wyrażenia wszytkich skutkow tego sakramentu, y na rękach, y na plecach, y na nogach, gdyż żołnierza Chrystusowego mirem ś. uzbraia, potrzeba tedy, aby zewsząd był mocnie uzbroiony.

Powiadasz, że popi miasto mira albo chriżmy y oleiem catechumenorum krzsczonych pomazuią. Szkodać na to y odpowiadać, bo się z prawdą miiasz, y niczym nie probuiesz.

Przypatrzże się ieno, potwarco, dobrze w pontifikale, gdzie iest porządek święcenia xięży opisany, na pag. 38, y poświęcaniu biskupa, na pag. 55. Ieżeli tam ieszcze przy krzście catechumenorum oleo pomazanych, y iuż okrzsczonych, ba podobno y bierzmowanych biskup znowu po rękach nie pomazuie. Rzeczesz podobno, insza to ceremonia.—Coć mi za inszą? ponieważ iednymże oleiem y katechumenow pomazuią.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Gdybyście chcć tey formy Konstantinowey zażywali, tedy by wam o to nieprzymawiano. ale to ani in prima, ani in tertia persona tey formy nie wymawiacie. Przeto nulla vestra forma est confirmationis.

Powiadasz na końcu, że w szpetnych y podłych naczyniach miro święte chowaią, y w piekarniach w dymie one na ścianach zawieszywaią.

Odpowiadam.

Podłym naczyniam nie potrzeba się dziwować, że w nich chowaią, bo chudoba y niedostatek do tego przymusza, do czego y onych dawnych chrześcian przymuszała, że nie tylko miro, ale y Naświętszy Sakrament Eucharistiey w rożkach chowali, a przez to nie grzeszyli. A że w zabrudzonych y niedbale, iako powiadasz, chowaią; unia to wasza nowa, a inordinata do takiey grubości świaszczennikow, nie maiących przez lat czterdzieści y kilka pasterzow, przywiodszy. sprawiła *), a teraz choć ich często doglądaią, z trudnością przychodzi starey grubości ich karki do suptelności policyey nachylać.

[33 стр.) Na fałszywie wyliczone inconvenientia w sakramencie pokuty

Odpowiedź.

Powiadasz, że popi Ruscy, a drudzy y z władykow lekce sobie sakrament pokuty świętey ważą, tym probuiąc, że albo rzadko albo nigdy się nie spowiadaią, y iakoby mowić mieli, że my drugich spowiedzi słuchamy, a czemuż się sami spowiadać mamy.

Odpowiadam.

Szczera to iest potwarz, nie tak bowiem ludzie mądrzy prawdy probuią, iako ty swoy fałsz gołemi swoimi słowami: ale albo

*) *Замѣч. Саковича:* Kiedy mowisz stare racye, to unią winuiesz. Właśnie kto co złego uczyni, to niewistka winna.

piśmem dowodzą, albo palcem ukazuią tego, na ktorego co powiadaią, że ten iest, a to uczynił *).

A ty ani z trebnikow tego dowodzisz, iakoż y nigdy tego nie dowiedziesz; bo cerkiew ś. świasczennikow, solą, swiatłością, pochodnią, y zwiercia[34 стр.)dłem, w wierze świętey, pobożnościach, y we wszytkich cnotach chrześciańskich, tak przykładem, iako y słowem wszytkim ludziom chce mieć, a iakoż by przykładem cnot tacy, o iakich ty prawisz, być mogli? Ani też mianuiesz ktoby taki był.

U nas za łaską Bożą takowych nie masz, y owszem iako świasczennicy, każdy gwoli zbawienia duszy swey często tą duchowną łaznią, a nie iako ty baiesz cielesną, sumnienie swoie omywaią. A daleko barziey wysoki urząd na sobie maiący pasterze naszy nigdy do odprawowania służby Bożey nie przystępuią, aż przez spowiedź z Bogiem się poiednywaią, y zawsze tak nowo poświęconych przy poświęceniu, iako y wszytkich na synodach świasczeńnikow uczą, y im koniecznie przykazuią, aby każdy spowiednika osobliwego miał, y oprocz przypadkow dwanaście razy do roku, z przygotowaniem się y porachowaniem sumnienia, spowiedź odprawował. A ludziom prostym przynamniey cztery razy do roku spowiadać się y do stołu Pańskiego z przystoynym przygotowaniem przystępować przykazuią **).

Chybaś u tych popow doznał tego, ktorycheś albo sam, albo kto inszy do uniey gwałtem przystępować przymuszał, ktorzy gwoli mieyscu y maiętności, aby iey nie pozbyli, usty a nie sercem unitami zostali, y za tym unitom, że im sumnienie nie pozwala, spowiadać się nie chcą, a u naszych, choć by y radzi, nie śmieią, y

*) *Замѣч. Саковича:* Niechce być Faryzeuszem, abym miał grzechy cudze palcem pokazywać, znaiąc się samego nad wszystkie ludzie być naygrzesznieyszego. Ale się to mowi z własnego doświadczenia, że tak bywało, y teraz na wielą by się ukazało; czyniono, pilny examen na swych synodach.

**) Day Boże, aby tak było.

przeto takiemi zostawać muszą, o iakich ty prawisz, a nie maiąc inszey wymowki, na taką się zdobywać muszą.

Na teyże karcie strofuiesz popow, że piią przez całą noc, a potym się spowiadaią nazaiutrz, iakobyś sam [35 стр.) aniołem był. Wspomni na Łucko, Ostrog, a barziey na Dubno, iakoś tam bachusował? Quisque suos patitur manes, mowi Maro; y ty masz swego mola, co cię gryzie; o swoim to pomyślić zbawieniu czas, nie ludzi temere posądzać, a dawać ansę inszym do zgorszenia się swoimi bezmozgimi skriptami.

Powiadasz, że niektorzy idiotae y sami się spowiadać nie umieią, y drugich spowiedzi słuchać, y między grzechem śmiertelnym y nieśmiertelnym rozeznawać.

Odpowiadam.

Może to być: y niedziwuy się, ieżeliby się taki znaleść mogł w takowey oppressiey, przez pięćdziesiąt ią niemal lat od unitow cierpiąc y pasterzow swoich własnych nie maiąc; byli tacy kiedyś y między xiężą w kościele Zachodnim, ktorzy tak commentowali owe słowa: „hic ter suffla“—trzy razy napiy się z kufla *). Albo iak y ow, ktory po łacinie nie umieiąc, a krzścił mowiąc: „baptizo te in nomine Patria et Filia, et Spiritua Sancta“. O czym masz u Baroniusza, anno 744, pag. 804. A iednak ważne były przez to sakramenta, bo takowych xięży kościoł za haeretikow nie miał, ale simplicitati onych condescendował. Toż rozumiey y o prostocie Ruskich świasczennikow, wiedząc to dobrze, że y ty sam nie zawsze natszczo inter B et A możesz dać distinkcyą.

Kanonnych ksiąg, powiadasz, nie maią.

Odpowiadam.

Y tu fałsz ciebie godny: podobnoś przepomniał nomokanonow, w ktorych specialiter o grzechach ludzkich tractatur, gdzie y epi-

---

Замѣч. Саковича: U Rzymian może się taki kapłan z tysiąca ieden znaleść, ale u was mało nie wszyscy idiotowie nieumieiętni.

temie albo paenitentiae condignae każdemu grzechowi assignantur, a abstrusiora peccata do mądrych spowiednikow bywaią referwowane; o czym ty barzo dobrze wiesz *).

[**36 стр.**) A ieśli takich potrzebuiesz kasistow, boday ich nigdy nie tylko nie widać u Rusi, ale y w Polscze niesłychać, iaki był Antonius Diana Panormitanus cler. Reg. et Sac. officii in Regno Sicil. consultor, ktorego compendium wydał Joannes Dela Val Belgam, ś. theologiae doctor, Antverpiae apud Joannem Meursium, anno 1635. Niechay się tam, kto chce, na nich uczy, a my wolimy staroświeckich się nomokanonow trzymać. Czytay o tym Antonii Diana Panormitani, titulum Sodomia, articulum 3 et 4.

Powiadasz, że popi idiotae y z tych grzechow, ktore mocy episkopskiey należą, rozgrzeszaią.

Odpowiadam.

Nie może to, co się przez pięćdziesiąt lat zepsowało, przez mały czas naprawić, bo lubo przed tym to y wiedzieli, przez tak długi czas u nich to w zapomnienie przyść musiało. Nie naszych tedy archiiereow teraźnieyszych o to winować potrzeba, ktorzy iuż tego nauczaią, y znowu w nich to wpoiwaią, ale nowotną swoię unią, ktora ich do tego przywiodła, gańcie. Do tego: gdzie było szukać drugiemu episkopow, gdy ich nie było?

Umarłych, powiadasz, rozgrzeszaią.

Odpowiadam.

W Graeckim trebniku tey modlitwy rozgrzeszalney, ktorą ty wspominasz, w żadnym niemasz, także y w niektorych Słowieńskich, y lubo, bo prawda, że nic tam po niey, iednak uważaiąc intencyą trebnikow, w ktorych się nayduie według rubricelle to, że spowied-

*) *Замѣч. Саковича:* Y te nomokauony wasze mieliście ostrożniey na świat wydać, żeby tylko sami świaszczennicy o nich wiedzieli, a nie białegłowy y szewcy.

nik tylko sam nad tym, ktory umarł, tę modlitwę rozgrzeszalną czytać ma *), a to ma się rozumieć w ten cel, nie żeby go na on czas rozgrzeszał, bo to iuż rzecz niepodobna, ale żeby to iawnie [**37 стр.**) wszytkim, przy pogrzebie będącym, przez to oznaymił, że w pokucie świętey, iako chrześcianin pobożny, umarł, za czym y rozgrzeszenia takowego godnym się stał, iakie na on czas czyta [1]) **).

Pasterze iednak naszy teraźnieyszy y bez twego, durniu, napomnienia w trebniku nowo skorygowanym, z Graeckim się trebnikiem zgadzaiąc, tego rozgrzeszenia nie położyli ***), ale miasto tego rozgrzeszenia ****) deprecatoriam orationem. Bo nie od ciebie to dopiero wiedzą, że po śmierci (z klątwy tylko) z skruchą serdeczną, znakami pozwierzchownymi pokazaną, umarłego episkopowi samemu albo osobliwą od niego na to moc maiącemu rozgrzeszać się godzi, a nie od inszych grzechow; ale dawno nie tylko oni, ale y wszyscy wiedzą.

Iakoż y modlitwy osobliwe są na to w trebnikach opisane, przykładow barzo siła mamy, że kogo patryarcha albo episkop wyklął, po śmierci ciało iego, kilkadziesiąt lat w ziemi leżąc, nie gniło, ale iako bęben nadęte, y iako wągel czarne zostawało; o czym czytay Historiam Turkograecicam, lib. 2. fol. 14. et c. 59.

Iakoż y niedawnego czasu, gdy w roku 1635 Iego Mość ociec Metropolit nasz, w Wilniu będąc, za prośbę duchowieństwa y świadectwem spowiednika oyca Mitrophana, ciało takie nieboszczyka N., ktory się synem Hoduna cara Moskowskiego być mianował, rozgrze-

[1]) Declarative non sacramentaliter.

*) *Замъч. Саковича:* Nigdym ia temu nie chciał wierzyć, aby umarłym listy w ręce popi Ruscy dawali, aż kiedy zobaczył w Przemysłu, gdy iednego umarłego shyzmatyka pop, Sidorski rzeczony, w cerkwi ś. Mikoły chował, y po odprawieniu owey rozgrzeszalney modlitwy włożył mu list w ręce, na com się był odezwał, ale trudno upornych przegadać.

**) Nie po tey deklaracyi publiczney, bo wie P. Bog.

***) Laus Deo, żeście w tym zobaczyli.

****) Toć znać żeście po śmierci rozgrzyszalną modlitwę czytali.

szył, w prędkim czasie nad zwyczay w proch się obrociło. Ten bowiem, pod czas powietrza w Wilnie umieraiąc, spowiednikowi powiedział, iż zakonnikiem y diakonem bywszy, y Graeczynem się urodziwszy, apostatą od zakonu został, y Moskwicinem y synem carskim się być zmyslił; za co od patryarchow, iako apostata, wyklęty był, czego serdecznie żału[38 стр.)iąc, aby gdy się trafi za czasem iakiemu z prawosławnych w Wilniu być archiereiowi, to wszystko powiedział, y aby go zwyczaynym cerkiewnym sposobem rozgrzeszył, usilnie, imienem Bożym y sumnienem obowiązuiąc, prosił. Więc tedy, że iako iest zupełna moc w cerkwi ś. wiązania y rozwiązania, tak iakim sposobem, nad kim, y kiedy iey potrzeba zażywać, wiedzą ci, ktorym iest od Boga dana.

Powiadasz, że popi iakieś listy do ś. Piotra piszą y umałym w ręce wkładaią.

Odpowiadam.

Tego iak z trebnikow y zwyczaiu cerkiewnego tak, aby się między naszymi świasczeunikami dziać miało, nigdy niedowiedziesz. A że unitem dowodzisz, my za unitskie swowolne, tobie podobne nowiniarze, nie powinniśmy się wstydać, niechay tobie ci odpowiadaią, o ktorych ty prawisz.

Dziwnieyszą, ia to powiem, że w Rzymskim kościele, gdy przed tym biskupa chowano, prosphorę, albo oblatę na piersi mu kładziono; o czym świadczy ex Beda Amalarius, lib. 4 de Eccles. officiis cap., 41, mowiąc: „aperte doctor Beda declarat in exequiis sancti Guthberti, quomodo oporteat vestiri sacerdotem defunctum, ita enim scribit de ejus exequiis. Postquam ergo sanctae memoriae Guthbertus episcopus per acta communione, elevatis oculis et manibus ad Deum, commendans ei animam suam, et emittens spiritum, sedensque sine gemitu obiit, in via patrum a navigantibus ad insulam nostram delatus, toto corpore levato, capite sudariis circumdato, oblata super pectus sanctum posita, vestimento sacerdotali indutus, in obviam Christi calceamentis suis praeparatus, in sindone cereata involutus, animam habens cum Christo gaudentem".

[39 стр.) Powiadasz, że mało ktory pop zna kłaść liczbę grzechow na spowiedzi, a zwłaszcza śmiertelnych.

Odpowiadam.

Ia się założę z tobą, choćbyś się nie tylko dwa razy, ale by y dziesięć przemetamorphozył, przecię liczby grzechow, ktorych diabli przez ludzie niecnotliwe wymyślić mogą, wyliczyć mi nie możesz, bo iako diabłow iest siła, ktorych wyliczyć trudno, tak y grzechow, ktorych oni co dzień y godzina wynayduią; ale żeby te, ktore są opisane y rozum ludzki ukazuie, że grzechem są, nie wiedzieli, tego trudno tobie dowodzić *).

Nie uczą, powiadasz, restituciey, albo wrocenia cudzych rzeczy, albo dosyć uczynienia na uszczerbku maiętności, albo na sławie bliżnego.

Odpowiadam.

Powieść to twoia uszczyliwa bez dowodu. Ale ieśli by ktory tak uczynił, źle czyni.

Powiadasz, że o tych, ktorzy za zbrodnie swoie na smerć osądzeni bywaią, wątpliwość wiele popow ma, aby zbawieni być mogli, choć by się spowiadali y za grzechy swoie żałowali.

Odpowiadam.

O niewstydliwy kłamco! Czemu, ieśli się Boga nie boisz, prynamniey się ludzi wstyday, wżdyć to każdy poznać może, by nayprostszy, że iawnie kłamasz, ponieważ więcey tych, ktorzy z więtszymi grzechami potaiemnemi na spowiedź przychodzą, za ktore

*) *Замѣч. Саковича:* Nie o wszystkich to popach powiedzieliśmy, aby tak głupiemi byli, ale o wielu, y mianowali Nalewayka, przednieyszego popa Ostrogskiego, ktorego brat to był rodzony on Nalewayko, kozak rozboynik, ktorego czwartowano, bo ten ludzi niewinych zabiał na ciele, a pop Nalewayko na duszy.

srozszego daleko karania zasłużyli, niżeli ci, ktorzy za iawne grzechy na śmierć są osądzeni, a przecię, nie wątpiąc o ich zbawieniu, kapłani naszy, gdy z skruchą serdeczną żałuią za swoie excessa, y poprzestać iuż one czynić obiecuią, pokutę naznaczywszy, onych rozgrzeszaią.

Wiem żeś takiey nauki ani w trebnikach, ani w [**40 стр.**) inszych cierkiewnych xięgach nie wyczytał, chyba u arendarza Dubieńskiego, w żydowskim Tałmucie, albo w Ostrogu u tatarskiego mołły w Alkoranie, ponieważ tę swoię fałszywą baykę umarłym iakimsi ktosiem, iako cygan swemi dziećmi, swiadcząc, dowodzisz.

Powiadasz, czasem drugi pop każe za sobą spowiedź mowić spowiadaiącym się, gdzie mianuie takie grzechy, ktorych spowiadaiący się nigdy nie uczynił, ani słyszał o nich.

Odpowiadam.

Nie tylko naszy świasczennicy, ktorzy y naukę od swoich pasterzow o tym często miewaią *), y w nowomokanonach dawnych, tak rękopisanych, iako y teraźnieyszych drukowanych, y w trebnikach czytaią, aby y nayprostszego spowiadać się nieumieiącego, tak, iako ty baiesz, o grzechach poprostu nie pytali, ale z okolicznościami, aby się spowiadaiący ani gorszył, ani się od niego grzeszyć nauczył, ale y Moskwa w trebniku swoim nowowydanym, w porządku o odprawowaniu spowiedzi, pag. 171, takowąż przestrogę położyła, także y w nomokanonie, przy tymże trebniku wydanym, to iest, aby świasczennik, pytaiący spowiadaiącego się, ieżeli czystość panieńską wcale zachował, a powiedział by, że zachował, tedy go daley pytać o tym nie powinien, ale ieśliby powiedział, że stracił albo nie zachował, dopiero go pytać ma iakim sposobem, a gdy ieden sposob powie, nie mianuiąc sposobu drugiego, pytać go powinien, ieżeli inakszym iakim sposobem ieszcze w cielesność grzechu nie

*) *Замѣч. Саковича:* Ieśli takie przestrogi y ostrożności popom daiecie, tedy pochwały godne

wpadł. Nie powieli, daley go nie powinien pytać, a powieli, y daley na nim, iako nayrostropniey wybadywać się powinien, per consequens, y inszych grzechow powinen iako nayprzystoyniey pytać się y wywia[**41 стр.**)dywać, osobliwie z prostaka, dla tego, aby spowiedź doskonała była. A ieślis to u swoich unitow widział, nie powinnismy się za wasze przeformowane tobie podobne kazisty się wstydać.

Powiadasz, że na spowiedziach nowotni schizmatycy popi requiruią od spowiadaiącego się przysięgi, aby nigdy od schizmy do kościoła Rzymskiego albo uniey nie przystawał.

Odpowiadam.

Sam ty nie tylko schizmatykiem będąc, ale y apostatą, gdyś od prawosławney wiary od nas do unitow się przewierzgnął, a od unitow nie tylko a ritu ecclesiastico, ale y ab habitu et votis monasticis, takowąs przysięgę uczynił *), że się nigdy do uniey wracać nie masz, iako twoy własną ręką list pisany do xiędza Chmielewskiego, archimandrytą Dubieńskim tytułuiącego się, wyświadcza. A naszy na co by mieli przywodzić do takowey przysięgi tych, ktorzy nigdy o odstąpieniu wiary nie myszlą y nie wątpią, y nigdy tego zwyczaiu nie było, ani teraz iest? Zaczym, nieboże, y tu się wstydź iawnego fałszu.

Powiadasz, że częstokroć niektorzy popi obiawiaią panom y paniam spowiedzi sług y służbist.

Odpowiadam.

O tym nie wiem, ale dato non concesso, chociay by y tak niezbożny iaki pochlebca znaydywał się, tedy convictus naznaczone karanie in utroque foro pewnie odnieść musi, a dla iednego zbrodnia, tobie podobnego, cerkiew ś. oblubienica Christusowa żadney nagany

*) *Замѣч. Саковича*: Bo właśnie formatus est Archimandrytą, bo poświęcony od episcopa unita, a ty, oycze Mohiło, od schismatykow, iako schismatyk święcony. Z tych, czy wiem ia, co to iest sigillum confessionis?

odnieść nie może. Tyś to iest taki, ktoryś podobno z spowiedzi niektore defekta unitow wie[42 стр.)dząc, światu przez druk publikował. Pungat te conscientia.

Powiadasz, że drugi pop od communiey odtrąca, mowiąc: niegodnyś albo nie godnaś,—y przywodzisz przykład, na Wołyniu bywszy.

Odpowiadam.

Umyślnie naprawna to była rzecz. Popa prostego, a sumnienia przestronnego przenaiąwszy, gdy stateczną w wierze ś. panienkę do swoiey wiary inszym sposobem przyciągnąć nic możono *).

[43 стр.) Na fałszywie wyliczone rozmaite sposoby słuchania spowiedzi **)

Odpowiedź.

O sakramencie spowiedzi.

A wżdyć, durniu, nie spowiedzi, ale pokuty iest, y nazywa się sakrament ***). Ktorego sakramentu iedna ze trzech części iest spowiedź.

Powiadasz, że zawarszy się pop w cerkwi, spowiadaiącego się, albo spowiadaiącą się spowiedzi słucha, y daley wszetecznymi słowy tę swoię potwarz kończysz.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Toś słyszał o tey zacney pannie, kturą pop grubian, iakich na Podolu wiele, dla tego, że w owe dwa dni zapustne musiała tancować, tak w cerkwi zhańbił, y okazyą do wiary katolickiey iey dał.

**) Wżdyć tam tituł o sposobach słuchania spowiedzi? a czemuż ty iawnie kłamiesz?

***) Zażyłem też waszego sposobu mowienia y pisania, że ten sakrament pospolicie spowiedzią nazywa się.

Odpowiadam.

[стр. 44) O niewstydliwy y w złościach zastarzały Zuzanisto! iako cię nie wstyd przy tey twoiey siwey głowie takowe niewstydliwie słowa, sprosności y kłamstwa pełne, na kapłany Boże na świat wydawać! Ale nie dziw, boś snać z zakonnym oraz habitem wstyd z modestią, duchowney osobie należny, z siebie zrzucił. Gdzieś to wyczytał, albo w ktorym trebniku to napisano, aby, cerkiewne drzwi zawarszy, kapłan spowiedzi słuchał*)? Pewnie nie ukażesz, a ieśli gdzie dla cisnienia się wielom do spowiedzi trochę drzwi, ktory przywiera, przecie za łaską Bożą nigdziey o żadnych takich, iakich ty drwisz nieprzystoynościach nigdy nie słychamy: podobnoś ty u swoich uniatskich popow to widział; osobliwie gdyś diakiem przy cerkwi ś. Jana kathedralney w Przemyszlu bywał, gdy cię mąż z swoią żoną, takową spowiedź odprawuiącego, zastał, onegoś zabił, gdzie gdybyć nożka rzezwiey nie posłużyła, a w Kiiowie nie przykryła czarna kapica, pewnieby cię za to, albo miecz albo nie minęła haniebna szubienica**). Albo też gdyś w Dubnie mieszkał, takowąs spowiedź w cellach w monasterze Świętokrzyżskim u czernic, a częsciey w Miiatinie, w folwarku monasterskim, panią (ktorey nie mianuię) słuchiwał, ktoreyś zaiącami czamarę aksamitną miasto rysiow podszył, o czym świadczy x. Jan Dubowicz Dermański w swoim, przeciwko twoiey Perspektiwie napisanym, skrypcie***).

Powiadasz, że y sam pop stoi, spowiedzi słuchaiąc, y ta osoba, ktora się spowiada.

Odpowiadam.

Lubo w Graecycy spowiednicy, y tu niektorzy siedząc spowiedzi słuchaią, ale choć y stoiąc, co mi to za[стр.45)error, miły

*) *Замѣч Сакоеича:* Vide Cassiani scripta fol. 50.

**) Szczekasz, iako wściekły pies y bękarski syn.

***) A czemuż oyciec Dubowicz, nie znaiąc się do tey na mnie kalum-

bakuło *)? Kogo nogi nie bolą, boday zdrow stał; a kto siedzi, boday zdrow siedział; gdyż iako ten dla większego uszanowania Naświętszego Sakramentu, na ołtarzu będącego (bo przed ołtarzem spowiedzi słuchaią), stoi, tak ten, ktory iako sędzia siedzi, nic przeciwko przystoyności nie grzeszą. A Ewangelią nie dla przysięgi, ktorey nigdy żadny kapłan po spowiadaiącym się nie wyciąga, iako ty pleciesz, tam na stołku kładą, ale dla większey powagi tego sakramentu ś., ktory się w ten czas odprawuie, y dla znaku przytomności Pańskiey, aby spowiadaiący się poymował, iż przed samym Panem Chrystusem spowiedź świętą czyni: y przeto, aby z boiaznią wielką, strachem y skruchą serdeczną ią odprawował; Ewangelia bowiem representuie osobę Zbawiciela naszego, iakoż przy wszytkich sakramentach Ewangelia bywa praesentowana. Y na soborach w poyśrzodku zgromadzenia episkopow y wszytkiego kleru nie na znak przysięgi, ale dla przytomności pana Chrystusowey niewidomey kładziona zawżdy bywa.

Powiadasz, że za czasem y privatim sam a sam w celi spowiedzi słucha, a zwłaszcza białychgłow.

Odpowiadam.

Y tu się, niewstydliwa wszeteczna gębo, mylisz, bo u nas takiego zwyczaiu nie masz, y owszem wszędzie tak w monasterach, iako y świeckich cerkwiach, wszytkich, osobliwie białychgłow, w cerkwi spowiedzi słuchaią: chybaś ty tak w Dubnie sam czynił, albo od ciebie na to wysadzeni spowiednicy **).

---

iey, protestował się na cię o to, oycze Mohiło, żeś go w tym spotrważył; w Łuckim grodzie y w Konsystorzu te protestacye zapisane.

Do tego nie kształt do oxamitney czamary zaiącze futro dawać.

*) *Замѣч. Саковича:* Wżdyć to kapłan na spowiedzi iest iako sędzia, a spowiadaiący się iako obwiniony, przeto kapłan ma sądzić a penitencentyarz ma klęczyć.

**) A kiedy bym ci chciał mianować niektorego od ciebie stopniem iednym mnieyszego, ktory czernicy w celi słuchał spowiedzi, że aż gwałt

Powiadasz, że drugi pop wielu razem do spowiedzi do cerkwie przypusciwszy, osobliwie wyrost[стр. 46)kow, przepowiada im spowiedź powszechną, y zatym ich rozgrzesza, y tam daley więcey prawisz.

Odpowiadam.

Y my to słyszymy a nie omylnie, że nie tylko z wyrostkami, ale y z naystarszemi uniatscy popi, tak w Litwie, iako y gdzie indziey, choć nie wszyscy, tym się sposobem na spowiedziach sprawuią, ale u nas, iako trebniki tego nie uczą, tak y nigdziey to się nie dzieie *).

Niechże się tobie, albo komu chcą, panowie unitowie, dla czego to tak czynią, sprawuią, y oni za to, że nie przystoynie tak czynią, niech się wstydaią.

Pokuty, powiadasz, wielkie zadawaią, kilka lat się nie spowiadać y nie communikować.

Odpowiadam.

Nie spowiadać się żeby naznaczono za pokutę, to iest szczere kłamstwo, y owszem iako nayczęściey większym grzesznikom za pokutę spowiadać się zadawaią dla tego, aby grzechu prędzey uwarować się y od onego poprzestać nauczyli się.

Daley prawisz, tak wiele ządawaią postow, pokłonow, nie maiąc respektu na lata, na kondicye stanu (iakoby one stany wolne

czernica poczęła wołać, a druga czernica za drzwiami stała, a to się działo w Kiiowie nie u unitow.

Ba powiedział bym ci rzecz okropnieyszą, o ktorey nam powiadał Iego M. P. Kasper Bogucky o iednym bezbożnym popie, ktory, z sakramentem do chorey szedszy, y kazawszy wszystkim wystąpić dla słuchania spowiedzi, quid ausus est. A to było nie daleko Czudnowa.

*) *Замѣч. Саковича:* Właśnie u was schismatikow; co ieśliby ieszcze y w uniey się znaydowali, tedy także nagany godno.

od pokuty mieli być a nie także pokutować iako krol Dawid pokutował).

My na to powiadamy, że medium tenuere beati, śrzodkiem w zadawaniu pokuty na spowiedziach iść trzeba, bo y zbytnie wielkiey nagany są godne, a małe nie wiele pożytku przyniesli y przynoszą, iako widzimy, ale wielkie żywota chrzesciańskiego zepsowanie. A od communiey grzesznikow zatrzymać wszytkich oycow świętych kanony uczą y przykazuią: czytay kanony ś. Bazilego y Jana Postnika, y inszych wielu.

[**47 стр.**) Posty *), modlitwy, iałmużny, pokłony, twarde pościeli, włosiennice y insze takowe, ktore do utrapienia ciała należą, że za pokutę zadawaią, żaden kanonista mądry nie rzecze, iako ty, durniu, że nieprzystoynie czynią. Wiedzą też to y bez ciebie barzo dobrze, że młodym mniey, przestarzałym y słabego zdrowia także, a duszam więcey zabawnym inaczey, panom inaczey, y roznym stanom pokutę potrzeba zadawać. Weźmi ieno nie tylko nomokanony nasze, ale y swoie agendy, gzie, iako za ktory grzech wiele lat pokutować potrzeba nauczaią, wyczytasz, y obaczysz, że nie iednym paciorkiem, ani pieczonym nadziewanym karpiem przy małmazyey albo dobrym winie piątek albo sobotę susząc, cudzołożstwo albo temu podobny, lubo większy grzech pozbyć potrzeba; ale kilka lat za śmiertelny grzech, a za większy y kilkanaście pokuty w primitiwney cerkwie o wodzie tylko y chlebie zadawano. Czytay o tym synod Ancyrański y kanony ś. Bazilego wielkiego, ktory pisał do Amphilochia, a między inszemi kanon 59, w ktorym tak mowi: „cudzołożnik siedm lat zapreszczenie da priymet“ (to iest, niechay odłączony będzie między pokutuiącemi) dwie lecie płacząc, dwie słuchaiąc Bozskiego Pisma, y dwie przypadaiąc, rok ostatni z wiernemi stoiąc“; to iest, nim cudzołożnika przypuszczono do communiey, naypierwiey miał przed cerkwią stać, dwie lecie y każ-

*) *Замѣч. Саковича*: Nie chwali się, bo na takich suchotach, drugi by na Boże Narodzenie pristał.

dego wchodzącego do cerkwi z płaczem prosić, aby się zań modlił; dwie lecie stać w przysionku albo przytworze cerkiewnym, tymże sposobem w cerkwi przy drzwiach, y to poty, poki katechumeni stali, a potym wychodził kiedy diakon mowił: katechumenowie wynidźcie; rok zaś stał w cerkwi przez wszytkę liturgią, a nie przystępował, a nakoniec aż osmego roku był[стр. 48)przypuszczony do communicy. O tym y xiądz Skarga w kazaniu zadusznym, w wtorey częsci, na pag. 651, tak mowi: „kości ł wedle starych kononow za ieden grzech śmiertelny, raz popełniony, w pokutnym dosyć czynieniu siedm lat albo dziesięć wyciąga, przez ktore mięsa nigdy nie ieść ani wina pić, a kilka dni w tydzień na chlebie y wodzie przestawać każe". To masz, że nie tylko cerkiew nasza, ale y kościoł wasz kiedyś takie pokuty zadawał. Przyczyna tey ostrości iest ta, abyś my, postrach stąd wziąwszy, grzechow sobie lekce nie ważyli y w cięższe nie wpadli, iako krzywdę czyniąc y wzgardę Duchowi Ś., a według Pawła ś. (Rom. cap. 2.) skarbiąc sobie gniew w dzień gniewu y obiawienia sprawiedliwego sądu Bożego.

Bez pochyby tedy te dosyć uczynienia, cierpliwości, trudy, sprawuią to, abyśmy potym ostrożnieyszemi y czuynieyszymi byli, a pokuta, pokornie od nas przyięta, one męki, ktore dla nas zgotowane byli, uprzedza, tak bowiem apostoł, prima Corinth. cap. 2, naucza: „gdybyśmy sami siebie sądzili, nie bylibyśmy sądzeni".

Pytam cię, miły nowy kazisto, albo raczey skazisto: A wieleżeście naprawili takową swoią folgą? czy nie oziębłali miłość chrzesciańska? grzechy się czy nie umnożyły? Puściliśmy nieboże cug, brniemy w grzechach, spowiedź bez skruchy; tylko imię iey, a zwyczay zostaie, a iak łatwe rozgrzeszenie, tak prędkie do grzechow wrocanie się*). Już niemal grzechy śmiertelne za powszechne ludzie maią, wieleście tą tak zbytnią indulgencyą waszą pozyskali Arianow, haeretikow, nuż inszych państw wieleście nawrocili? An-

---

*) *Замѣч. Суковича:* Możeć kto inszy na to odpowiedzić.

glia, Szkocya, Szwecya, Niderlandy, et c., czy nie przez takowe wasze indulgencye zginęły *)?

[49 стр.) Na fałszywie wyliczone inconvenientia w sakramencie Eucharistiey

Odpowiedź.

Powiadasz, że materia Naświętszego Sakramentu Eucharistiey iest chleb pszenny, czysty y piękny.

Odpowiadam.

Bez ciebie zawsze cerkiew znała, y my wszyscy znamy, y takowym chlebem wszyscy odprawuiemy. A iesli gdzie osobliwie na Podgorzu między gorami y tatrami zdiczali popi, przez oppressią waszey uniey do tey hrubości przywiedzeni **), żytnym, owsianym y inakszym, nienależnym do tey materiey, chlebem odprawuią [1]): nie cerkiew naszą, ale swoią nieporządną unią winuy, gdyż bardzo dobrze wiesz, iako naszy teraźnieyszy pasterze na synodach swoich zawsze świasczennikow przystoynie o tym uczą, y na pismie im, iako się w odrpawowaniu tego Naświętszego Sakramentu sprawować maią, infor[50 стр.)matią powiadaią. A przed tym kto ich miał o tym uczyć, kiedy pasterzow nie było?

Bułkami, powiadasz, kupnymi odprawuią, co na rynku przedawaią.

Odpowiadam.

U nas nigdzie tego nie dowiedziesz, aby to miało być, chyba u waszych wielebnych unitow, co y my im wielce ganimy, na nichże sobie szczekay, a nie na nas.

[1]) Nie u nas, ale u unitow te excessa się dzieią.

*) *Замѣч. Саковича.* Schismatik biie na iubileusz.

**) Wżdyć tam na Podgorzu mało nie wszyscy popi schismaticy, niewiem, iesli 4-ta część iest unitow. Otoż to schismaticy czynią.

Powiadasz, że do tego czasu nie wszytka Ruś wie formy poświęcania Ciała y Krwie Pańskiey.

Odpowiadam.

Wiemy, prostaku, wiemy, nie pleć ladaczego, weź sobie służebnik in quarto, w Kiiowie nowowydany, a weyrzy weń na pag. trzeciey, czternastey, y piętnastey, y xiążkę Exegesim, albo danie sprawy o szkołach Kiiowskich, a patrz na karcie osmey, a drugą o Siedmi Sakramentach, od przewielebnego w Bogu Iego Mości oyca episkopa Mścisławskiego, a potym pod imieniem Iego Mości oyca władyki Łuckiego, po Rusku z druku wydaną, na karcie 12 tam znaydziesz, że nie insza iest forma tego Naświętszego sakramentu, ieno słowa Zbawicielowe, to iest: „Bierzcie a iedźcie, to iest Ciało Moie“, et c. „Pijcie z tego wszyscy, to iest Krew Moia“. Jak tedy w fałszywey swey relacyey o synozie Kiiowskim zełgałeś, tak y tu nieprawde powiadasz.*)

Powiadasz, że iedni powiadaią, że się Naświętszy Sakrament poświęca ieszcze na żertowniku, kiedy pop wyimuie Hostią albo Ahnec z proskury y czyta nad nim modlitwy.

[51 стр.) Odpowiadam.

Dawno ia to powiadam, że kto raz nie wstyda się publice zełgać, ten y tysiąc razy zełgać nie obawia się; coż ci na tak iawny fałsz bez żadnego fundamentu y dowodu powiedzieć? Tylko, że nieprawda. Iako bowiem żadnego w proskomidiey poświęcania sakramentu nie masz, tak y żaden ani to twierdzi, ani twierdzić może. A o upadaniu na processyey perenosu z przygotowaniem chleba y wina do

*) *Замѣч. Саковича:* A czemużście o tey formie appellatią w soborze swym Kiowskim aż do Patriarchy wytoczyli, iako y o duszach ś.ś., ieśli iuż są w niebie? Ażeście się iuż teraz rectificowali y prawdziwą formę nową w swych służebnikach wydrukowali, chwała Bogu! Dayże wam Boże y w drugich rzeczach cerkiewnych rectificacyą.

Naświętszego Sakramentu, ponieważ one, iako y sam świadczysz, iuż na synodzie zakazane, a nie tylko teraz od naszych, ale ieszcze od świętey pamięci Ieremiasza patryarchy Konstantinopolskiego w książce przez Manuela ekonoma swego, pod titułem Wykładu Liturgiey wydaney; na co znowu przeszczekuiąc wspominasz *)? Wiele y w Rzymskim kościele takich ceremoniy bywało, ktore się zdały być zrazu dobre y poważne, a za czasem, że do wzgorszenia ludziom ansy podawały, są zakazane, iako po krzście dziecięcia całowanie, o ktorym Ciprianus ś. lib. 3, epis. 8. ad fidum; dorosłych mlekiem poienie, o ktorym Hieronymus, Dialogo contra Luciferianos; y teraz niedawno błotem smarowanie nozdrza, o czym rituał stary pag. 20 y 21; y umarłym hostiey na piersiach pokładanie, o ktorym ex Beda Amalarius, lib. 4. de Eccles. offi. cap. 41, świadczy.

Powiadasz, że drudzy rozumieią, że onymi słowy własnie przeistnoczenie chleba w Ciało Zbawicielowe stawa się, ktore kapłan mowi: „y sotwori ubo chlib sey czestnoe Tiło Christa Twoiego“; a wino w Krew Zbawicielewą onemi słowy: „A ieże w czasy sey czestnuiu Krow Christa Twoiego **)“.

[52 стр.) Odpowiadam.

Nie tak grubie, iako ty powiadasz, ale tak iak święty Bazylius magnus de Spiritu S., cap. 27, mowi: Invocationis verba, cum ostenditur panis Eucharistiae et poculum benedictionis, quis sanctorum nobis in scripto reliquit? nec enim his contenti sumus, quae commemorat apostolus aut Evangelium, verum alia quoque et antea

---

*) *Замѣч. Саковича*: A czemuż y teraz takie upadanie wasi czynią, choć to im y Patryarcha wasz y Metropolita zakazuią czynić?

**) Te słowa za formę położyli y czerncy Wileńscy Ś. Ducha w książce ..... nazwaną, in 8-vo w Iewiu drukowaney. Y ociec Isakiy pseudowładyka Łucki tęż formę kładł, y dysputował ze mną w domu P. Alexandra Jałowickiego w Kamienicy.

et post dicimus, tanquam multum habentia momenti od mysterium, quae ex traditione circa scriptum accepimus".

A expressius et explicite tak, iako ś. Chryzostom twierdzi, ktory według słow Zbawicielowych za formę Eucharistiey te słowa inculcuie: „Hoc est Corpus Meum,—mowiąc, hoc verba proposita consecrantur". To iest: „Ciało Moie,—temi słowy chleb przedłożony bywa poswięcony [1])".

Przytym powiadasz, że trzeba te słowa: „sotwori ubo chlib sey" et c., wprzod przed słowami formy położyć, y służebniki unitom (widząc, że my ciebie mudrahela słuchać nie będziemy) według swoiey dumney fantazyey przeformować każesz.

Odpowiadam.

Wielkiemi musieli by być prostakami, kiedy by ciebie, w tey mierze szaławiłę, słuchać mieli, bo by iuż nie Bazilego ś. ani Chrizostoma służebniki, ale Kassianowe mieli, y nie Graekami, ale Kassianistami by się zwać musieli. Czytay ieno [2]) służbę świętego apostoła Jakuba brata Pańskiego, Marka ś. Ewangielisty, y Clemensa ś. Papieża Rzymskiego, y przed Florentskim ieszcze y Trydentskim synodem w kościele Rzymskim zażywane mszały, tak własnie te słowa[стр. 53)nie przed słowami Zbawicielowemi, ale po nich położone znaydziesz.

Wstydźże się, kabalisko śmiały, że się swą premudrą mozgownicą apostołow świętych, święte traditie, y apostołom rownych doktorow śś. pisma nicować y w wątpliwość przywodzić ważysz.

Powiadasz: doznana rzecz, że wiele popow miasto wina octem, albo kwasem, albo winem splesniałym celebrowali.

---

[1]) Chrisostom. Sermone de proditione Iudae. Tom 3.

[2]) Vide Arcudium de hac materia, lib 3, pag 251.

Odpowiadam.

Podobnoś ty do swego oyca, ktory z wielkiego prostaka y nieuka popem został, tak odprawuiącego widział, bo u nas nie tylko nie widziano, ale y nie słychano takowe celebrowanie *).

Powiadasz, że weneracyey żadney Naświętszemu Sakramentowi, ani popi, ani chłopi, gdy do ołtarza wchodzą, nie czynią.

Odpowiadam.

To nie prawda, bo nie tylko do ołtarza, gdzie prostym nie pozwolono chodzić (oprocz na to osobliwie maiącym pozwolenie ponomarom), ale, w cerkiew wszędszy, ku ołtarzowi, gdzie iest Naświętszy Sakrament, każdy, pożegnawszy się, nizko się kłania. A pogotowiu do ołtarza wszedszy świasczennik, albo na to pozwolenie maiący, takowymże kłanianiem należną rewerencyą Naświętszemu Sakramentowi czyni. A ieśli nogą chcesz, albo pokłęknąwszy, takowego zwyczaiu z dawna w cerkwi nie było, iako y u Rzymian w kościele, głową się kłaniać.

Puszek, powiadasz, albo kielichow przystoynych na chowanie Naświętszego Sakramentu[стр. 54)nie maią, ale w ladaiakim naczyniu w słomianym albo woskowym chowaią.

Odpowiadam.

To nieprawda y szczyra potwarz **), a że drudzy w pudełeczku drewnianym iakim przystoynym, albo w inakszym iakim naczyniu

---

*) *Замѣч. Саковича:* Y doznana y doświadczona rzecz na wielą mieyscach, co y ociec Skuminowicz, wizituiąc wasze cerkwi w Polesiu, iawnie wyznaie w swoiey ksiądze o P r z y c z y n a c h p o r z u c e n i a d i s u n i e y a p r z y s t a n i a d o ś. k o ś c i o ł a R z y m s k i e g o. Szyderstwo czynią, bluzierz z uklękania Rzymian pred Naśw. Sakramentem.

**) Bo istotna prawda. Ono w Satyowie pod Ołyką, gdyśmy komorą popa wirutnego schismatika ztamtąd wyrugowali, znaleźliśmy w cerkwi iego słomiane pudełko, w ktorym Sakrament chował, y na hańbe iego mieysca y

drewnianym czystym zamczystym chowaią, temu się dziwować nie potrzeba, bo niedostatek ich do tego przymusza. Przypatrz się ieno w dostatnich cerkwiach, znaydziesz takowe naczynia srebrne białe, a w drugich y pozłociste, w drugich zaś cynowe, a w niektorych zasię uboższych z drzewa przystoynie utoczone, malowane y pozłociste.

Tamże prawisz, w chustach: papierach zawinionych, nawet w skałubinach ścian chowaią

Odpowiadam.

To druga ieszcze sprośnieysza potwarz, bo u nas wizitatorowie episkopscy często świasczennikow wizituią, a przecię, żeby się to gdzie dziać miało, nigdy nie słychamy. Podobno się to z Naświętszym Sakramentem tak obchodził w Podteliczu twoy ociec, albo w Przemyszlu uniatski pop, u ktoregoś ty diakiem bywał.

A o przylewaniu ciepłey wody do Naświętszego Sakramentu, z kanonistami Balsamonem y Matheuszem Blastarym,—odpowiadam ci z Balsamonem, ktory tak w odpowiedzi ośmnastey, na pytanie Marka patryarchy Alexandryiskiego, ktore naydziesz in iure Graecoromano, powiada [1]): „Infunditur autem (aqua fervens) ut videlicet sanguis et aqua, quae fluxerunt e sancto latere Domini et Deï, et Salvatoris nostri Iesu Christi[стр. 55)tempore salutaris passionis eius vivifica esse constet. Quae fervèntia effluxerunt veluti ex vivifico Deificato corpore vivifica“ *).

---

[1]) O czym czytay Arcudium lib. 3, cap. 39, fol. 276.

---

grubiiaństwa posłaliśmy do Zamościa to pudełko,aby y Pan y Pani tego duchowieństwa widziało, w iakim poszanowaniu u Rusi schismatycki sacrament.

*) *Замъч. Саковича*: Dawno was Rzymski kościoł z tego przyliwania prostey wody albo okropcu do poświęconego iuż sakramentu strofuie, ale wy wolicie przy uporze swoim stać, et miscere profana sacris y zatłumiacie essentią sakramentu tą prostą wodą. Jako to rzetelnie wyraził

A z Blastariuszem, ktory w nomokanonie, odpowiadaiąc Lacinnikom, tak mowi: „Non est cur Latini nos reprehendat, si circa finem sacrificii, ferventem aquam, in calicem fundimus; non enim aqua illa transmutat ex vino et aqua mixtionem calicis, neque enim aqua differt natura posterior a priori infusa, testatur solum magnitudinem miraculi, eo quod etiam gustu nobis svadet sanguinem et aquam ex mortuo, ut ex vivo effluxisse corpore. Quippe minime natura comparatum est, ut sanguis exhalans e corpore mortuo defluat. At e Dominico Corpore veluti vivo ac vivifico, quae vim habent vivificandi, sanguis inquam et aqua effluxerunt. Idcirco autem a principio mixtionis fervens aqua non adhibetur, ne tempore communionis rursus evadat frigida, et ad pristinam redeat conditionem ac proprietatem".

A nad to, ieśli się responsem tych dwuch kanonistow nie kontentuiesz, onym ś. Germanem patriarchą Konstantinopolskim, ktory żył około roku Pańsk. 730, kontentować się musisz, ktory w swoiey theoryey Liturgii tak mowi: „Adfertur, inquit, aqua calidissima in exiguo lebete, ex eaque temperant quae divinae mensae proposita sunt, sive pocula, sive crateres sint, ut veluti ex vivente divino latere processerunt utraque calore refecta, ita sane et aqua calidissima tempore communionis iniecta absolutum typum mysterii expleat, quasi ipsum latus porrigens vitam contrectarent, qui mammam poculi participant".

Niechże tu każdy pobożny y mądry czytelnik uwa[стр. 56)ża, ieżeli się ty słusznie na tak starozytną y świętą ceremonią targasz, ktorey przed dziewiącią set ten lat ś. mąż sam używał, y my w Liturgiey oney zażywamy, pewnie nie on ią postanowił, ale przed nim Bazili ś., ktory żył roku Pańskiego 350, y Chrizostom ś., ktory żył roku Pańsk. 460, iako ich Liturgie świadczą, a oni pew·

---

pobożny ś. pamięci x. Piotr Skarga Soc. Jesu w kazaniu swoim w postilli na Poniedziałek Wielkanocny.

Już unici tego nie czynią.

nie od bliższych successorow apostolskich nauczyli się. Masz tedy na swe pytanie odpowiedź, że ci święci, od apostołow świętych traditionaliter nauczywszy się, ciepłey wody do krwie Zbawicielowey, w kielichu będącey, przylewać nas nauczyli. A zatym przyznać y to musisz, że sobory święte, to iest, wtory powszechny, odprawowany roku 381 (przed ktorym żył Bazili święty), y trzeci Epheski, także powszechny, 431 roku odprawowany (przed ktorym żył Chrizostom święty), y cwarty Chalcedonski, y piąty y szosty Konstantinopolski, (a przed siodmym, ktory się odprawował 781 roku, masz ś. Germana, wyżey spomnianego patriarchę Konstantinopolskiego, ktory żył roku 730) tę świętą ceremonią in praxi mieli et usu confirmowali irreprobato.

Nie wiem tedy, czegoś tu ieszcze nie dostaie, chyba rozumu y umiętności w Pismie Bożym, ktorey nie masz y w cerkiewnych sprawach.

Do tego napisałeś na margines dowod na to Thomasa Auqinasa, iż nie potrzeba wody do kielicha po poświęceniu przylewać, ktory quaestione 83, articulo ultimo ad 4, mowi: „Nullo modo misceri debere aquam (vel parvam) vino iam consecrato".

Odpowiadam.

[стр. 57)Lubo na to iuż masz dostateczny respons, powagę wszytkiey cerkwi, tak w pomienionych świętych doktorach, iako osobliwie w sześciu synodach powszechnych: iednak na twoy większy wstyd, tobież podobnego wielkiego nieprzyiaciela cerkiewnego, nie takiego iednak nieuka, iako ty, ale nieposlednieyszego według szkolnych nauk Uka, Piotra Arkudiusza przywodzę*), ktory nie Kra-

*) *Замѣч. Саковича:* Jako na synodzie Florentskim nie mogli się z tego okropcu Grecy Łacinnikom wykręcić, tak y wy do śmierci się nie wywiedziecie. Wszakem ci ia powiedział, że wartuiąc biblioteki Krakowskie, w kilku tomach Graecołacińskich ś. Złotoustego nie znalazłem o tey wodzie.

A co przywodzisz za sobą Piotra Arkudyusa, iakoby ś. Thomasz nie wiedział o tym takim zwyczaiu, że czasow ś. Bazylego y Złotoustego u

kowską, ale Watikanską y inne bibliotheki wartował; ten na słowa Thomaszowe, od ciebie citowane, tak, lib. 3 de Eucharistia, cap. 39, mowi: „Quocirca si sanctus Thomas scivisset Basilium Magnum et Chrisostomum ea ceremonia post consecrationem usos fuisse, ut constat ex ipsorum luturgiis, profecto aliter sensisset. Haec tamen doctrina Beati Thomae praebuit ansam Latinis ut accusarent Graecos, cum saepe antea, tum etiam in concilio Florentino, siquidem inter alia hoc etiam in calce concilii tertio loco quaesivit a Graecis Eugenius summus pontifex, cui tamen satisfecit Mytilenensis Antistes ut ibi dicitur, eandem forte retulit rationem, quam alii quoque Graecorum reddere solent, quia nimirum hoc modo re ipsa exprimere volunt magis vim miraculi, ea ratione qua factum est".

A na końcu tegoż rozdziału swego tenże Arkudiusz mowi: „et haec quidem satis congrua est ratio, quam assignant nominati Graecorum authores". Y daley: „Hoc itaque nomine immerito Graeci a Latinis arguebantur".

Stulże tedy, matheologu, pysk, y za absurdum to, co wszytka cerkiew nigdy nie ganiła, y owszem przyięła y zachowała, nazywać się nie waż.

Graekow bywały,—na to tak odpowiadam Arkudyuszowi: że pareat mihi. Niesłusznie mowi, aby ś. Thomasz nie miał wiedzieć o tym takim zwyczaiu u Grekow, ktory wszystkich doktorow Greckich y Łacińskich, przed nim pożyłych, zwartował, y z nich theologią swoią na świat porządnie, distincte y formaliter wydał, iakiey pred nim nie było; ale że albo w ś. Bazylim y w ś. Złatoustym tego przyliwania prostey wody do sacramentu nie nalazł, iakom y ia o niey w kilku tomach nie nalazł. Albo iesliby y nalazł, tedy podmiotem to być osądziwszy, a nie nauką tak wielkich doktorow, swoią decezią o tym taką dał: że żadnym sposobem nie ma być mieszana woda, choć namnieysza kropla, z winem iuż poświęconym. S. Thom. Aquin. quaest. 83, Articulo ultimo ad 4.

Nadto iesliby to przylewanie tepłoty do poświęconego kielicha dobry i katolicki fundament swoy miało, tedy by się ani publice, ani privatim łacinnicy nie ważyli o tym przeciw Grecom pisać y ich z tego strofować. Ano x. Skarga w kazaniu swym na Poniedziałek Wiel-

A że, powiadasz, na niektorych mieyscach uni[стр. 58)ackich to przylewanie okropcu albo tepłoty do kielicha ustało, y to za powodem moim, ale drudzy y z unitow ieszcze przy tey niepotrzebney ceremoniey zostaią.

Odpowiadam.

Iak ty, niewstydliwy rostryho, gdy tę tak dawną y świętą ceremonią niepotrzebną być nazywasz, pleciesz: tak unitowie ci, ktorzy powinni będąc ceremonie Wschodniey cerkwie in toto zachować, gdy to nie odprawuią, śmiertelnie grzeszą, y owemu strofowaniu Balsamonowemu podlegaią, ktory w teyże, wyżey pomienioney quaestiey tak mowi: „Igitur qui non ita peragunt mysterium, neque magnitudinem miraculi hoc facto extollunt, sed per aquam frigidam et vinum, divinam communionem participant, hi non credunt etiam post salutarem Domini mortem divinitatem in sancto eius Corpore fuisse, sed ab eo discessisse, et fuisse illud iuxta conditionom nostrorum corporum, quod magnae haereseos est deliramentum".

Do tego Rzym liturgią świętego Chrizostoma approbował y oną nie inaczey, ale tak właśnie, iako się w Graeckich dawnych służebnikach, y w naszych Słowienskich słowo w słowo ma, u świętego Athanazego w Rzymie unitowie waszy odprawuią: constet hoc z liturgiey, tam drukowaney po Graecku y po Łacinie, w ktorey o przylewaniu wody ciepłey one do kielicha stoią po Łacinie słowa (pag. 32 y 33) [1]): „Et diaconus dicit amen". (To iest, po włożeniu czwartey cząstki Naświętszego Sakrąmentu do kielicha). Et accipiens lagenulam, (a po graecku τὸ ζέον, to iest, fervidam aquam) dicit ad sacerdotem: benedic, Domine, canctam fervidam hanc,—et sacer-[стр. 59)dos benedicit, dicens: benedictus fervor sanctorum tuorum ubique nunc et in saecula saeculorum. At diaconus infundit in

[1]) Ordo Missae s. Patris nostri Joannis Chrisostomi.

kanocny wielce gani. A wy 4 kroć wody przyliwacie: raz na proskomidyi, a 3 razy po poświęceniu

modum crucis intus sanctum calicem, dicens: fervor fidei plenus Spiritus Sancti, amen. Et hoc facit tertio, et deponens lagenulam, a po graecku τὸ ζέον (to iest, fervidam aquam) consistit paululum seorsum".

Nauczże się tey ceremoniey przynamniey teraz, y z unitami, ktorzy tey ceremoniey obserwować nie chcą; naucz się, z służebnika Graekołacińskiego, papiezską powagą approbowanego ponieważes się z swoich własnych Słowienskich nauczyć nie chciał, y ieśliś powagą cerkiewną (tak starożytną ceremonią za iakieś absurdum maiąc) znieważył, przynamniey Rzymskiego papieża, ktorego za głowę y za naywyższego biskupa w kościele swoim masz, nie znieważay.

O cząstkach, ktore się na cześć świętych Bożych w proskomidiey wyimuią, na pag. 16 w parag. 9., mowisz: „Powiem dziwnieyszą, że gdy owo będzie wiele priczastnikow kommunikantow, y niedostanie onych cząstek y Sakramentu, tedy pop prostego owego chleba Dory wsypywa w kielich, y prostego wina wlewa, y tym ludzi miasto Sakramentu kommunikuie".

Odpowiadam.

Weźmi służebniki, w Kiiowie drukowane, a znaydziesz w nich o cząstkach taką naukę, żeby ich ludziom za Sakrament nie podawano, y do kielicha nie kładziono, ale na ołtarzu na patynie ich zostawowano: ieśliby iednak rownie iak nad Ahncem, tak nad wszytkimi cząstkami, na patynie będącymi, przy konsekracyey intencyą poświęcenia świaszczennik miał, tedy wybornie może one ludziom za Sakrament[стр. 60)Naświętszy dawać *), iako y uniaci waszy w

*) *Замѣч. Саковича:* (I owszem communikował y tymi cząstkami, byle pop miał intentię poświęcać ie w ciało Boże. Alias daremnie by ie wyimował y kładł na patyne przy Ahncu y podnosił y mowił: Twoie od Twoich Tebe.... Do tego ieśliby tych cząstek nie poświęcił. a za iakież będziesz miał, czy za proste, czy za poświęcone?

swoiey książce o s i e d m i u s a k r a m e n t a c h, po Rusku wydaney, uczą (tractatu o taynie Eucharistiey, pag. 41 y 42).

A żeby chlebem Dory gdzie kommunią dawano, ieszcze tego świat nie widział, chyba ty przez sen *): są na to tak dawne, iako y teraźnieysze przestrogi y nauki w służebnikach, aby się żaden tego czynić nie ważył. Dato iednak non concesso, żeby się to gdzie działo, pewnie ten pop był owey faryny, iakowey y ow kleryk, ktory, nie będąc xiędzem, mszą miał, za co go tak dwie lecie we Lwowie spalono: albo też ow xiądz czyli unitski pop, ktory w grzechu śmiertelnym będąc, mszą miał bez intencyey do poświęcania,—o czym Dubowicz Dermański w swoim odpisie na ten twoy szpargał świadczy,—nihilominus nie wszyscy xięża dla tych zbrodni są takowemi, ani też kościoł dla tego in culpa być ma. Bo gdyby casus nie były we mszach, nauki by o nich nie położono. Ex re nata prawa stanowią, a co się nie urodzi, tego nie krzsczą. Errorow tedy prywatnych nie masz allegować, kabalisto, bo y argumentatia a particulari non procedit ad universale. Na przykład kusy Jan nosi długie włosy, aby poznano, że coś ieszcze w nim uniackiego zakału zostało, przetoż kożdy zakonnik świętego Augustina tak długie włosy nosi abo nosić ma; Graecy tylko tak zakonnicy y pustelnicy chodzą.

U swoich snadniey unitow rzecz nigdy przed tym nie byłą (nie tylko w naszey cerkwi, ale podobno y w Rzymskim kościele)

---

*) *Замѣч. Соковича:* Jak mi zbawienie moie miłe, tak to prawda co mowie. A ieśli chcesz pokazać demonstrative, że w Motowidłowce, alias Hunniku, miasteczku Iego Mości p. Axaka, sędziego Kiiowskiego, Iwan pop, kommunikuiąc ludzi, gdy mu sacramentu w kielichu nie stało, tedy posłał do domu z cerkwi po wino, a było na dwoie albo na troie gony do cerkwi od domu, y gdy mu przyniesiono wino, tedy nalał onego prostego wina w kielich, y dory owey proskury z misy nasypał, y tym ludzi communicował, a nie dziwował się temu, że tak czynił, bo też y inszych także czyniących widział. Było to ieszcze za Boreckiego pseudometropolity.

ganić możesz. U ktorych ieden pop, przez całą noc piwszy, y to wstyd wspominać, zbroiwszy, nazaiutrz służbę oną kusą, ktorą ty wspo[**стр. 61**)minasz, odprawował, a że go conscientia podobno gryzła, sakrament poswięciwszy, onego nie pożywał, ale inszemu popowi do pożywania oddał.

Y tu ruszyłeś głową, iak zdechłe cielę ogonem, gdy czyniąc się iakimsi zakonodawcą nauczać ważysz się, iako sobie kapłani około poświęcania Naświętszego Sakramentu, y około rozdawania iego kommunikuiącym, postępować maią; a zwłaszcza wiedząc, że pasterze naszy przystoynie, tak słowy, iako y pismem, o tym na synodach naukę doskonałą podawaią *). Zaczym z twoią płochą, ktorey nikt słuchać nie będzie, prożno się wyrywasz radą.

In causa zaś kommunikowania ludzi pod iedną osobą, gdybyś się był zdobył na racye słusznieysze, to iest, ex Sacra Scriptura, ex patribus et synodis, odpowiedzielibyśmy, ale że assercye twoie Talmutem y Alkoranem trącą (ktore u chrześcian baykami są), one tanquam inutiles solvimus silentio: iednak z Thomaszem de Aquino tak się resolwuiemy, ktory in tertia parte, quaestione 86, articulo 2, te ma słowa: „Est conveniens usui huius sakramenti, ut seorsim exhibeatur fidelibus, Corpus Christi in cibum et Sanguis in potum“.

Powiadasz, na co się poganie zgadzaią, żeby to było prawdą, z wolą Bozą zgadzaiącą się. Zgodzili się byli wszytkie narody Babel wieżę budować, ergo się to z wolą Bożą zgadzało? Nugaris.

Do przedsięwziętey iednak materiey wracam się.

Nie tym to probować, że gdzie ciało tam y krew, kiedy żydzi, rzeżąc y koląc Hostią, z niey według twoiey powieści krew wytaczaią: gdyż toż się działo,[**стр. 62**)kiedy nad obrazem Zbawicielowym żydzi się pastwili: czytay o tym historią u świętego Athanazego de Passione imaginis Christi, cap. 2.

Y swieżą, ktorą od wielu ludzi znacznych słychiwamy, iż gdy w Prusiech za Gustawa obraz Troyce Przenaświętszey zołdat z pis-

---

Замѣч. Саковича: Co ieśli się iuż teraz tego czynić zakazali, tedyście świątobliwie uczynili.

toletu postrzelił, krew z niego wyciekła: według twoiey głupiey assercyey y w obrazie krew by być musiała *).

Insza rzecz iest, brudny matysie, co się cudownie za czasem nad przyrodzenie y nad podobieństwo dzieie, a insza sakramentalne używanie, ktorego taka pràxis ma być, iaka od Zbawiciela naszego podana iest.

Niezbożny rostryho, nie dosyć na tym maiąc, iż ceremonie sakramentalne niewstydliwą swoią gębą potwarzasz y ganisz, ale bluźniersko, iako drugi niegdyś Krowicki, y na samego sakramentow Podawce w sakramencie Eucharistiey haereticko bluźnisz, gdy biskoktem (względem wysuszania onego) chleb żywota smiesz nazywać. Lubo nie dziw, bo przez takowych apostatow y rostryhow taiemnica się bezzakonstwa sprawuie; o ktorych ś. Paweł w liście swoim drugim do Thessaloniczan, cap. 2 powiada. Dowodow potrzebuiesz, bluźnierco. Aboć to nie dowod: per tot saecula, od Apostolskich czasow aż do dzisia, bez nagany ni od kogo (chyba od ciebie niezbożnika teraz) w cerkwi Wschodniey zachowany (szuszenia Ahnca) zwyczay. Azaż nie taki sakrament onych przesladowania czasow w domach swoich pobożni chrześcianie chowali, y czasu niebespieczeństwa zażywali? Czytay o tym Baroniusza, roku P. 154, na pag. 127 y na pag. 151,—znaydziesz tam, że nie tylko w cerkwi kapłani na ołtarzu, ale y białegłowy nawet w skrzynkach[**63 стр.**)Sakrament Naświętszy dla przygody chowali. A osobliwie roku P. 255, na pag. 148, znaydziesz o Serapionie **),

*) *Замѣч. Саковича:* Obraz Zbawicielow nie iest sacramentem, choć czasem cudownie z niego krew ciecze. Ale Ciało Pańskie iest sacramentem, prawdziwie z duszą, z ciałem y z Bozstwem złączone, y per concomitantiam idzie, gdzie ciało tam y krew.

**) Nie ukażesz tedy, aby y Serapionowi, komuż kolwiek taki sacrament pierwiey krwią napoiony, a potym na ogniu wysuszony, miano dawać; ale tak pod iedną osobą chleba chowano, y przez czas niemały musiała ona partykulka zeschnąć, y nie mogł by iey bez roztworzenia winem albo wodą chory pożyć.

ktoremu się dla zaprzenia Christusa nie godziło aż przed śmiercią kommunikować. a ten gdy umierał, a kapłana y Naświętszego Sakramentu potrzebował, kapłan, dla choroby przyść nie mogąc, przez chłopca przysłał mu małą część Eucharistiey, nauczywszy chłopca, aby ią rozmoczoną do ust starca wlał *). Inde clarum est, że nieswieży y mokry, iako ty baiesz, ale wysuszony był Naświętszy Sakrament, kiedy go kąpłan rozmoczyć kazał, a przecię nie zwietrzały, nie nullius valoris, iako ty bluźnisz, ale prawdziwy był Sakrament, y tak na on czas, iako y teraz, winem rostworzywszy, w usta chorym wlewali, a nie oszukiwali ich, iako ty baiesz, ale prawdziwe Ciało y Krew Pańską dawali, iako y teraz daią. A ieśli teraźnieyszy Naświętszy Sakrament, gdy suszony bywa (iako ty baiesz), zwietrzeie, y iuż nie iest prawdziwym Sakramentem, to y tam ten, od onych dawnych świętych długo chowany, zwietrzeć musiał, a zatym, nie zażywaiąc prawdziwego Sakramentu, nie tylko srodze się oszukiwali, ale y artholatrami być musieli; ale iak tam temu, gdybyś naganę dawał, bluźnić byś musiał, tak y o tym bezwstydnie, iak haeretik, baiesz.

---

*) *Замѣч. Саковича:* In concilio Lagdoniensi, fol. 812, scriptum: Nequis quasi complementum communionis intinctam alicui Eucharistiam tradat. Nam Christus tantum Judae intinctam bucellam dedit.

Wżdyć species sacramenti maią być visibiles. A u was widzi chory pod osobą chleba Ciało, ale pod osobą wina Krwi nie widzi, bo iey tam nie masz. Przeto koniecznie musi per concomitantiam wierzyć, że tam iest krew, gdzie y ciało, a nie per intinctionem.

Dispar ratio wkładać w kielich cząstkę Hostyi, a mocząc Hostyą we Krwi y znowu z oney mokroty te Hostye wysuszać nad ogniem. Co iest właśnie biscoctum.

Spominał o tym brzydkim zwyczaiu napowania Hostyey winem poświęconym dla chorych ociec Smotrzyski in sua Paraenesi, fol. 41, y mowi tamże: na takim napawaniu Hostiey winem y wysuszywaniem zaś oney Hostyi z wina nie katolik, ale schismatik y Kapernaita może przestać.

Nadto powiadasz: rzecz przeciwko rozumowi iest wlewać w ciało krew, concluduiąc: wżdyć z ciała krew wychodzi?

Odpowiadam.

O miły babi matheologu! tocieś rozumem ruszył, iak kurta ogonem, a wżdyć według ciebie, ieśli by tak być musiało, tedyćby barziey przeciwko rozumowi było do krwie ciało wpuszczać, niżeli krew do ciała, [**64 стр.**) bo y naturaliter w ciele krwi być przynależy, nie ciału we krwi: a iako w cerkwi naszey, tak w kościele Rzymskim cząstkę do kielicha wpuszczać zwyczayna. Przecię iednak nie może żaden katholicki chrześcianin mowić, że się to przeciw rozumowi dzieie.

Położyłeś też na margines Bracarańskiego synodu pierwszy kanon, podpieraiąc te swoie bluźnierstwo y udaiąc, iakoby onym takowy zwyczay napawania hostiey zabroniony być miał.

Odpowiadam.

Kanon ten nie o takim napawaniu prawi, ale o inakszym, to iest: że na on czas zwyczay był w cerkwi, tak Wschodniey, iako y Zachodniey (bo ieszcze rozerwania między tymi cerkwiami nie było, to iest, roku Pańskiego 675, kiedy ten synod celebrowany był), Ciało Pańskie kommunikuiącym w ręce dawać, a Krew Pańską z kielicha pić. A niektorzy ważyli się nad zwyczay cerkiewny, omoczywszy w kielich cząstkę, dawać kommunikuiącym. Synod tedy ten takowe omaczanie w kielich gani. A o zachowaniu dla chorych Naświętszego Sakramentu, iako się u nas zachowuie, nie mowi: bo gdyby takowy sposob ganić miał, musił by inakszy stanowić. Do tego ten synod od żadnego powszechnego synodu nie iest approbowany, zaczym y ty, lubo byś chciał swoie inconweniencya im probować, nie możesz *).

*) *Замѣч. Саковича*: Insza wpuścić cząstkę Hostyi w kielich propter mysterium y pożyć zaraz one cząstkę przy communiey, a insza napoić cząstkę y zaś wysuszać y chować to dla chorych przez rok albo y daley.

Tamże powiadasz: „co mi za racya, że się w Wielki Czwartek ten Ahnec dla chorych poswięcać godzi, a inszego czasu nie: albo iuż nie ma kapłan mocy inszego czasu Sakrament poświęcać“? Y zaraz concluduiesz, głupia to racya Graecoruska.

[**65 стр.**) Odpowiadam.

Ba tyś, prostaku głupi, że żadney na to racyey Graekoruskiey nie połozywszy, głupstwem solwuiesz. Przypatrz się ieno, że y kościoł Rzymski, święty dzień, w ktory Zbawiciel Naświętszy Sakrament postanowił y podał, osobliwie obserwuiąc tego zwyczaiu, przestrzega, bo nie iedną Hostią tego dnia poświęca, ale dwie, y iednę zaraz pożywa, a drugą aż nazaiutrz w Wielki Piątek *).

U nas zaś lubo kapłan każdy, na kożdy dzień liturgią świętą odprawuiąc, Naświętszy Sakrament poświęcać może, iednak zwyczay cerkiewny dawny taki iest, aby tego dnia dla chorych poświęcony był **) y przez rok chowany, gdyż wybornie w dobrym dozorze bez wątpienia wcale chowany być może. A w niedozorze iest tak wiele przypadkow, że nie tylko drugiego albo trzeciego, ale y tegoż dnia ktoremu kolwiek z nich podpasć może. Co się trafia tak w cerkwi Wschodniey, iako y w kościele Rzymskim, ale barzo rzadko. Na takowe iednak przypadki iest w służebnikach nauka dostatnie położona, osobliwie w teraźnieyszych, w Kiiowie wydanych, pod tytułem: O swiatom Ahnci.

Nie ukazuiesz y ztąd, żeby sacrament, w chlebie poświęcony, miano winem poświęconym napować y znowu go nad ogniem wysuszać.

A strony valoru tego soboru, ieśli iemu invaliditatem zadaiesz, tedy też y ia twemu zadam o poście sobotnim, ktory ty ganisz.

*) *Замљч. Саковича*: Ba trzy hostye poświęca, trzecia do grobu Pańskiego, ktorey się kłania, ale te hostye nie dla chorych.

**) A ten wasz zwyczay, co za fundament ma, że tylko raz w rok dla chorych ten sacrament każe poswięcać, ktory albo zwietrzać, albo sprochnieć, albo zgnić może? Ale ponieważ ten Wielko-Czwartkowy sacrament tylko chorym należnym być powiadacie, a czemuż czasem świeżmi sacra-

Powiadasz, że cząstkę Naświętszego Sakramentu, winem rostworzywszy, ludzi chorych communikuią.

Odpowiadam.

Przypatrz się ieno w Rzymskim kościele, czy nie toż xiądz czyni w Wielki Piątek, gdy, rozdzieliwszy na trzy części Hostią, iednę wpuszcza do kielicha, gdzie wino niepoświęcone, z wodą zmieszane, na początku wlał, y to zaraz pożywa.

[**66 стр.**) Ieśli tedy u nas to ganisz, musisz koniecznie y swemu kościołowi przyganę dać. A że taki prożnoumny, iak y ty, pop iakiś Sadof, kogoś chorego kommunikuiąc, miasto winney ablucyey barszczu do kielicha wlał: z twoiey to parochiey Dubieńskiey y twego to cwiczenia uniatskiego był, iako sam wyswiadczasz; samże się zań wstyday, kiedyś go sobie tak sam wycwiczył *).

Radzisz Sakrament poświęcony dwie niedziele, nie susząc **), chować, a zaraz na teyże paginie powiadasz, że od czwartku do poniedziałku spleśnieie, gdy na przykład co się przy tobie w Ostrogu działo przypominasz. Ieśli tedy za pięć dni spleśnieie, a za dwie niedziele, nie susząc, co tam rozumiesz z niego będzie?

Szkodasz tedy na to, w czym się y sam nie zgadzasz, iako prożnowiatrowi, odpowiadać.

Absurda około chowania Naświętszego Sakramentu wspominasz, co się u unitow y u nas działo.

Odpowiadam.

Może to być, że y tak było, może też być, że y nie było: bo, żeś tak wiele razow skłamał, nie masz tobie iąk wierzyć, byś cza-

---

mentem, zaraz do liturgiey pozostałym, drugich chorych kommuuikuiecie, cobyście nie mieli czynić, tylko doroczuym ich communikować?

*) *Замњч. Саковича:* Nie mego to cwiczenia ten pop był, ale waszego schyzmatyckiego.

**) Przedsię chismatik biscoctu upornie broni y suszyć napoiony sacrament rozkazuie, czego żaden chrześciański narod nie czyni procz schismatyckiego.

sem y nie chcąc prawdę powiedział. Ale by y tak było, errores (iakom wyżey powiedział) non sunt allegandi. A ieśliby y było: takowych y tym podobnych naszy pasterze srodze karzą y degraduią, y aby się to nie działo pilnie uczą y doglądaią.

Zwyczay iakiś trzykrotnego pożywania Sakramentu wspominasz, ktory iuż iest dawno zakazany, y w naszey cerkwi nie zachowuie się, iako y sam powiadasz: na coż tedy o tym niepotrzebnie bałakasz*)?

Raczey, ieśli się to zda być komu absurdum, niechay narzeka nie na Graecką tylko cerkiew, ale y na[**67 стр**.)Rzym, ktory swoim unitom w cerkwi .świętego Athanazego tey ceremoniey tak zażywać dopuszcza: co się znać daie z Liturgiey, po Graecku y po Łacinie w Rzymie drukowaney, gdzie fol. 34 tak mowi rubricella: „Et sic accipiunt sanctum panem et sanctum calicem, et desumit prius quidem sacerdos tres haustus in una inclinatione, et idem in primo haustu dicit: in nomine Patris, at in secundo: et Eilii, et tertio vero: et Sancti Spiritus“ **).

To masz z pozwolenia kościoła Rzymskiego takowy zwyczay, przeciwko ktoremu kiedy mowisz nie nam, ale powadze iego przymawiasz, ktora by u ciebie wielce ważna być miała. Kościoł bowiem twoy Rzymski, tę approbowawszy swoim Graekorzymianom, nie tak a inaczey odprawować roskazuie; poniewasz im taki exemplarz do otprawowania po Graecku y po Łacinie wydał.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Nie iuż zniesiono, abowiem, będąc w Krakowie roku 1644, słyszałem od nieiakiego Kożuchowskiego studenta, szlachcica z powiatu Bracławskiego, że iego babka bardzo sromociła popa za to, że iey nie chciał trzykroć czerpaiąc z kielicha Sakramentu dać, ale tylko raz; albo mnie, powiada, popie, chcesz rownać z moiemi poddanemi, ktorym tylko po iedney łyżce daiesz, a mnie, mowi, zawsze po trzy łyżki dawano. I rozumiał ten student, żem ia tego nie wiedział, a żem mu ukazał o tym w moiey Perspectiwie.

**) Multo Sedes Apostolica permittit, ale nie naucza; y tego zwyczaiu przymawiania: Patris et Filii et Spiritus S.,—unici nie maią, iednak mogą

Że łyżką daią Naświętszy Sakrament, powiadasz, że nie iest to ani apostolskie ani Christusowe podanie.

Odpowiadam.

Wżdyć to my wiemy, że to iest cerkiewne postanowienie, dla tychże prziczyn, dla ktorych ty prawisz, że kościoł Rzymski w ręce dawanie odmienił y postanowił w usta dawać kommunikantom: wszak y u nas, prostaku, nie w nos łyżką daią, ale w gębę.

A czemuś tu krwie nie wspominał? łatwoć to w kościele Hostią samą ręką w usta podać, gdzie krwie nie daią, ale u nas gdzie oraz z Ciałem y Krew z kielicha daią, ręką to trudno odprawować: z kielicha zaś każdemu dawać pić, iest większe nie[68 стр.)bespieczeństwo w rozlewaniu y inszych przypadkach, niżeli łyżką, o ktorych ty tamże prawisz. Ale iuż się o tych łyżkach y kielichach dosyć nabaiał na pag. 17, mogł byś, iuż dosyć maiąc na tym, więcey o nich nie gdakać *).

Ale widzę czemu to tak te łyżki często wspominasz: boć nie tak drugi, iako druga, co ią często wspominasz, że gębę rozziewia, na pamięci tkwi: snać więcey gębieś się przypatrował, ktoreyć się y kształt, iako charakter iaki, na pamięci wyrysował, a nie to, coś odprawował sakramentalnego, meditował.

Wstydźże się, zastarzały w złych dniach fryeristo, żeś tak wstecznie przy tak wysokiego y Naświętszego Sakramentu rozdawaniu, gębom się przypatruiąc, nie drugiego, ale drugiey, do śmiechu swoią niewstydliwą gębą pobudzał.

---

na to odpowiedzieć. Bo Rzymianie wierzą, że prawdziwie Ciało Pańskie przyimuią ze krwią Chrystusową per concomitantiam, gdzie ciało tam y krew.

*) *Замѣч. Саковича:* Tedy dawaycie pierwiey communicantom Ciało Pańskie z patyny, iako w kościele Rzymskim rozdaią, a potym z kielicha łyżeczką subtelną Krwi Pańskiey, w czym wam nikt nie będzie przymawiał. Toć to widzicie, że one cząstki w kielichu rospłyną się y będzie Sacrament iak kisil, albo drobianka.

Nie strzygli apostołowie brody y wącow przed kommunią, a przecię im Zbawiciel z kielicha pić Krew Swoią dawał; apostołowie też takich kommunikatow miewali: Dzieiom się Apostolskim przypatrz, gdzie wsytkim z kielicha dawano, choć nie wszyscy politikami byli, a mogł ktory y nieznać, albo y wszyscy, Włoskiego wąsow żelazem prasowania, albo zakręcywania, albo przystrzyżenia, ani brod strzyżenia, osobliwie żydzi, ktorzy nigdy ani wąsow ani brod nie strygą *).

Nie odtrącali też tych, co krostąwe gęby mieli, ani inszych podobnych tym, o ktorych ty baiesz, ale wszytkich zarowno do kommuniey pod obiema osobami z iedney patyny y z iednego kielicha przypuszczali, y bez twoiey w tey mierze informacyey iest od naszych pasterzow iuż około tego dostateczna świaszczennikom po [стр. 69) dana nauka. A mogł być się poczęści y w służebniku, w Kiiowie nowowydanym, tego dowiedzieć.

Pomięszałeś też tu na pag. 23, iak groch z kapustą, y kommuniey sposob, y patyny, y kielichy z spowiedzią **); a iużeś o tym y wyżey mowił: ale po czymby nieuka poznać, ieśli nie po takim pomieszanym porządku?

Gdzieś się tego nauczył, żeby, iednę liturgią świaszczennik odprawuiąc, na dwuch patynach chleb i Ciało, y w dwuch kielichach wino y Krew Pańską poświęcać miał, iako ty, ni od kogo na to destinowany nie będąc, tak śmiele czynić rozkazywać się ważysz? A wżdyć Zbawiciel ieden chleb y ieden kielich poświęcił? A święty Paweł do Korynthian w pierwszym liscie, cap. 10: „Kielich, powiada, ktorego błogosławiemy", a nie kielichy; „y chleb, ktorego

---

*) *Замьч. Саковича*: Nie mieli tyż tak za wstyd gęb y wąsow, iako Ruscy popi, że im włosy z brod y wąsow w gębę powłazyli, y smokczy włosy po piciu z kielicha; widzę ia, że się Mohile podobaią brody y wąsy popowskie, że nie każe ich około ust przystrzygać, żeby ie w Krew Pańską płokali y wąsy z niey wysmoktywali.

**) Musiało się to ex condolentia przypomnieć że iak spowiadaiących się, tak communikuiących wiele razem bywa.

łamiemy", a nie chleby. Y niżey: „wszyscy, mowi, iednego chleba spolnie używamy".

To widzisz, nieboże, że się na swoim błazeńskim rozumie sądząc, wiele mylisz.

A rzeczesz, y wy wiele Ahncow do Przeżdeswiaszczenney poświęcacie.

Odpowiadam.

Poświęcamy ale nie na iedney patynie, y nie wszytkich iednego dnia używamy, ale iednego tylko y sami kapłani y lud pospolity uczęstnikami się stawamy, według podania Christusowego y nauki apostolskiey *).

A sposoby, ktore podaiesz, osobliwie iako rozdzielać kommunikantow, aby się ich nie wiele razem nacisnęło, wszytko to bez ciebie dawno wiemy, y ty sam dobrze wiesz, że tak w monasterach, iako y w miastach, [**стр. 70**) y w miasteczkach, y w porządnych wsiach to się dzieie, a przęcię ty z swoiey brudney ambiciey dla tego to prawisz, abyś się ludziom udał, żeś ty iest tego authorem. A to, coś w Kodniu widział, u unitoweś to, a nie u naszych widział, zaczym z nimi się o to tam sobie odgryzuy.

Powiadasz, nie mnieysze to być absurdum, gdy niemowiątkom Sakrament Naświętszy Eucharistiey daią.

Odpowiadam.

Czemu, niezbożny baiarzu, Boga się nie boisz? gdy takowe używanie Naświętszego Sakramentu absurdem nazywasz, nie tylko

*) *Замѣч. Саковича:* Nie masz tu żadnego absurdum, gdyby przez zbytek na dwu patynach y we dwu kielichach poświęcił Sacrament, gdy wielkie mnostwo kommunikantow będzie. A czy lepiey w iednym malym kielichu wino poświęcać, a communicantow będzie kilka set, albo y po . . . . . a potym zaś prostym winem doliwać y prostą dorą dosypywać?

U nas Rzymian na Corporale Hostie dla communicantow poświęca się. Także mogło być y Rusi.

cerkwi Wschodniey, ktora od czasow apostolskich, aż do dzisia, ten zwyczay święty nieodmiennie zachowuie, naganę niesłusznie daiesz, ale y wszytkiey oney primitivae ecclesiae tak Wschodniey, iako y Zachodniey, ktora iedna była, y onym świętym y wielkim mężom Cyprianom y Augustinom, ktorych ty wspominasz, abusum przypisuiesz.

Ieśli bowiem to cerkiew nasza czyniąc błądzi, toć y primitiva ecclesia Wschodnia y Zachodnia, ktora ten zwyczay aż do Tridentskiego synodu zachowała, błądzić musiała *); ale iak to nie prawda, tak y to szczyry fałsz.

Wolimy my cum primitiva ecclesia y z doktorami świętymi starożyności się trzymać, niżeli, za twoią ciemną idąc radą, co raz w nowe zwyczaie cerkiewne, by kucharz w potrawy, się odmieniać.

Wiedźże o tym, że in primitiva ecclesia oraz te trzy sakramenta—krzest, miropomazanie albo bierzmowanie, y eucharistią podawano; świadczą do[стр. 71)ktorowie święci, naypierwszy Dionysius święty Areopagita, uczeń ś. Pawła apostoła, ultimo capite de Ecclestiastica Hierar., osobliwie o kommuniey małych dzieci traktuiąc, takowych szydercow, iakiś ty, tak strofuie: „Quod autem infantes quoque qui per aetatem nequeunt intelligere, divinae regenerationis sanctissimorumque divinae communionis mysteriorum participes fiant, videtur ut inquis ,hominibus profanis non immerito risu dignum, quod pontifices eos erudiant, qui nequeunt audire, sanctasque traditiones non intelligentibus frustra tradant; neque minus ridiculum est, quod alii pro iis abrenuntiantes, sacrasque prefessiones pronuntient. Verum non oportet tam sanctam prudentiam errantibus indignari, sed rerigiose ad eorum institutionem cum charitare rationem reddere, et obiectiones eorum solvere". Y niżey: „Non

---

*) *Замѣч. Саковича:* Ś. Synod Trydensky anatheme na takich położył, ktorzyby de necessitate powiadali, że niemowiątek potrzeba communikować.

A posteriorum ligant priorum.

enim illi subsannatores aiunt". Tu właśnie ciebie ten z tym wymalował, tyś bowiem iest własny subsannator świętych starożytnych ceremoniy. Daley, tak concluduiąc, twoię natrętną smiałość zawstydza, mowiąc: „Nihil ergo, ut opinor, absurdum est, si ad di- divinum institutum puer adducitur, cum ducem ac sponsorem habeat, qui eum et divinarum rerum scientia imbuat, et ab adversariis tutum custodiat. Porro pontifex puerum consortem facit sacrorum mysteriorum, ut in eis educetur, neque agat vitam aliam, quam eam, quae divina semper spectet, et huius modi sancta communione proficiat, atque in his sacrum habitum possideat, et a susceptore Deiformi studiose promoveatur".

Drugi uczeń apostolski Clemens ś., papież Rzymski, w swoiey liturgiey lib. 8 constitutionum, cap.[стр. 72)13, tak mowi: „Et postea sumat episcopus, deinde praesbyteri et diaconi, et hypodiaconi, et lectores, et cantores ascetici, ex faeminis diaconissae, et virgines, et postea pueri, et deinde cunctus populus ordine". A to słowko—p u e r i Arcudius, lib. 3 de Euchar., capite 40, tak wykłada: „Pueri autem intelliguntur et appelantnr qui nondum ratione utuntur". Do tego Innocentiusza papieża, ktory w epistole ad patres concilii Milevitani, ktorą znaydziesz inter epistolas August., epist. 93, mowi: „Illud vero, quod eos vestra fraternitas asserit praedicare parvulos aeternae vitae praemiis etiam sine baptismatis gratia posse donari, perfatuum est, nisi enim manducaverint Carnem Filii hominis et biberint Eius Sanguinem, non habebunt vitam in semet ipsis".

Masz tedy dowody pewne tak z uczniow apostolskich, iako y papieżow Rzymskich, że iak Wschodniey, tak w Zachodniey cerkwi od czasow apostolskich ten zwyczay zawsze był; zaczym, miawszy dosyć, iuż więcey niepotrzebnie nie gdakay, nie ci bowiem winni, ktorzy traditie apostolskie wcale zachowuią, ale ci, ktorzy ie dla swoich szkolnych y przewrotnych raciy psuią.

A nadto masz ieszcze, że y w Polszcze ten zwyczay zachowany bywał; pisze o tym xiądz Piotr Skarga w żywocie ś. Kune-

gundy albo Kingi, xiężny Polskiey, ktora żyła roku 1260*). Iż pierwiey niż mleka pożywać poczęła, zaraz po krzście dano iest iey Ciało Pańskie w kielichu; a, wymawiaiąc te communią, powiada, że dzieciom krolewskim tylko to czyniono (iako by dusza dziecięcia krolewskiego większey u Boga miała być wagi); nie smaczna to ratia, ani theologicka, ale nowa y barzo słaba.

[стр. 73). Znowu iakiś zwyczay w niektorych trebnikach o używaniu pokutuiącym wody święconey położony wspominasz na pag. 25, ktory że w Graeckich trebnikach nie nayduie się, owszem od pasterzow naszych iest zakazany**), tedy niepotrzebnie gdaczesz. Ale się nie dziwuy y temu, miły bakuła, na siebie samego poyzrzawszy, gdy tobie podobny nowiniarz te ladaszczyce (iako y ty teraz nie iedne wyłatał) wymyslił.

Powiadasz na pag. 26, nazywaiąc nas schizmatykami, żeś my nie tylko napisali, ale y nadrukowali we mszałach, albo w służebnikach, bluźnierską y kacerską naukę o rozdzielaniu Ahnca, albo Hostiey części.

Odpowiadam.

Sameś ty niezbożniku y bluźnięrca, y kacierz, y arcyschizmatyk, że się swoią niewypatrzoną gębą na ten święty zwyczay, ktory nie tylko w cerkwi naszey, ale y w kościele Rzymskim y po dziś dzień przy każdey mszy zachowuie, rzucasz.

Powiadasz, że na cztery części, po poświęceniu tę Hostią kapłan dzieli, według tych liter, na niey wyrażonych: І҃С. Х҃С. НИ КА. To iest, Iezus Christus zwyciężca, albo zwycięża. Przypatrzże się

---

*) *Замѣч. Саковича*: Niezbedny schismatyku, choć byś wszystkich swych pseudologow na kupę zebrał, tedy by przed x. Skargą, iako oni faleczni przed prorokiem Heliaszem, pohańbionemi zostali.

**) Ale to w waszym trebniku Striatinskim, od władyki Bałabana approbowanym, fol. 620, napisano. I tak więc popi czyniwali. A żeście się w tym absurdzie obaczyli, Deo gratias.

ieno, czy nie także xiądz Hostią, lubo nie na cztery, ale na trzy części dividuie? Czytay we mszale, albo rubricelli owo: „Et statim dividit in tres partes quarum ultimam mittit in calicem.

Coż tu za kacerstwo być wynayduiesz? Pewnie nic, tylko świętobliwy starożytny tak cerkiewny, iako y kościelny zwyczay; albo też w tym, co za bluźnierstwo, że cząstkę, na ktorey litery wyrysowane Iezus, w kielich kładzie, albo że tę, na ktorey litery Christus, sam[**стр. 74**) kapłan pożywa, y z temi, ktorzy z nim liturgią odprawuią; a drugie dwie, na ktorych litery wyrażone **НИ** y **КА**, ludziom prostym do pożywania daie. Albo nie toż to we mszy się dzieie, gdy iednę z trzech części Hostiey, ultimam nazwawszy, w kielich kładzie, a dwie sam xiądz pożywa, ludziom zaś Hostie osobne kommunikuiącym daie. A przecię się iak w cerkwi, gdy kapłan na cztyry części dzieląc te cząstki (iako się powiedziało) rosporządza, tak y w kościele na trzy, nie rozumie się, aby przez to Christus Pan dzielić się miał, iako ty baiesz, y owszem gdy kapłan w cerkwi Hostią rozdziela, tak mowi: rozdrabia się y rozdziela się Baranek Boży, ktory zawsze się rozdrabia, a nie rozdziela, ktorego zawsze iedzą y nigdy nie ziadaią.

To iuż masz y intentią kapłańską, słowy wyrażoną, że lubo się Hostia dzieli według osoby, ktora się nie przemienia, Christus iednak, ktory essentią tey Hostiey w Ciało swoie słowami swemi, przez kapłana wymowionemi, za przyzwaniem Ducha Ś. przeistnoczył, ani się łamie, ani się drobi, ani się rozdziela, y choć zawsze prawdziwie go wierni iedzą, iednak zawsze wcale zostawa.

Pytasz też, ruszywszy swoię kabalicką mądrość, y popow y władykow, skąd to wzięli taką traditią o rozdzieleniu na syllaby Hostiey?

Odpowiadam ci: że nie na syllaby Hostią dzielą, ale na cztery części; a skąd kościoł traditią wziął na rozdzielenie Hostiey

na trzy części, stąd y cerkiew na cztyry części dzielić per traditionem wzięła.

Znowu, zwiedziony zawodzicielu, pytasz pagino[стр. 75) 27: czy syllaby te daią poświęcenie Hostiey, czy słowa Christusowe? gdyż y bez wyrysowania tych słow na proskurze może być Hostia, albo Ahnec, wyięty y poświęcony.

O d p o w i a d a m.

Dziwna to rzecz, że z wielkiego rozumienia o swoiey dumney mądrości, iuż ladaco plecież: czy nie mogłeś tego sam rozsądzić, że nie tylko władyka, albo pop, ktorych ty pytasz, ale y naprostszy kmiotek na te twoią tak premudrą quaestią, ktoreyś się między kalekami Podtelickiemi nauczył, odpowie eo tenore: forma dat esse rei, a słowa te, z tych liter złożone przy znaku krzyża świętego, są tylko pozwierzchownym znakiem, ktore ukazuią, że przed poświęceniem ten chleb iest na ofiarę naznaczony Panu Iezusowi Christusowi, ktory przez śmierć krzyżową wszytko zwyciężył. A po poświęceniu, że to iest prawdziwe Ciało Pana Iezusa Christusa, ktore na krzyżu wisząc, zwycięstwo otrzymało *).

Przypatrz się Hostiey kościoła Rzymskiego przy mszy, czy nie obaczysz na niey po iedney stronie figury ukrzyżowanego Zbawiciela wyrysowaney z tytułem I. N. R. I., od Piłata na krzyżu napisanym, czy nie obaczysz na inszych w kole liter więcey niżli u nas, a po drugiey stronie przy krzyżu: IHS, co się znaczy: **Iezus Christus Salvator.**

---

*) *Замѣч. Саковича:* Masz o tym także rozdrobienia Ahnca na syllaby w Trebniku Wileńskim, in 8-vo wydanym, an. 1624, w titule- o r o z d r o b i e n i i s w i a t o h o c h l e b a, fol. 58. Gdzie tylko tymi cząstkami każe ludzi communikować NI y KA. Otomżem ci dowiodł, czego się ty przysz; chiba ieśliście to absurdum teraz poprawili, to nie mowię.

Co tedy na Hostiey Rzymskiey pomienione litery znaczą, toż similiter y one na prosphorze Graeckiey litery ΙΣ. ΧΣ. Η Η Κ Α. sonant *).

[стр. 76). A dla podpory swego fałszywego udania smiesz powiadać, że cząstkami, na ktorych wyrysowano Iezus y Christus, żadną miarą ludzi prostych kommunnikować nie każą **), iedno tamtemi dwiema, na ktorych Η Η Κ Α. Tego z żadnego służebnika dowieść nie możesz, ba y samą rzeczą; bo dla tego w kielich pierwszą cząstkę, na ktorey wyrysowano Iezus, kapłan wpuszcza, aby ią ludziom do pożywania z tamtemi dwiema dawał.

Do tego kiedy xiądz Hostią łamie, pewnie tam niektore litery rozdzielać musi, albo figury krucifixa rękę, albo puł ciała, ale inde non sequatur bluźnierstwo albo kacerstwo iakie, ani też za tym idzie, kiedy cząstkę, w kielich włożoną, ultimam nazywa, żeby nie tenże y ieden Christus być miał, ktory y we dwuch cząstkach w ręku u xiędza zostaie. Wstydźże się tak iawnego kłamstwa y potwarnego bluźnierstwa, ktorym Naświętszy Sakrament tak zniewažyłeś, żeć zaledwie ktory bluźnierca w tym zrowna.

W Preždeswiaszczennęy służbie omyłkę w mowieniu słow do pożywania Krwie Pańskiey (inszym służbom sowerszennym należnych), gdy z kielicha kapłan wino w Krew Pańską niepoświęcone pożywa, wspominasz pag. 28, że w nowym służebniku są położone: iuż to pasterze naszy, postrzegszy, poprawili, tamże karty według słuszności przedrukowawszy. O czym choć iuż ty wiesz, przecię

*) *Замњч. Саковича:* Rzymski kościoł nigdy nie czynił y nie ma czynić takiey dywizyi sacramentu na syllaby, iako schismatycka cerkiew.

**) A czemuż inaczey w służebnikach drukowali się, iako to w Wileńskim an. 1624, fol. 58, że ani cząstką Jesus, ani cząstką Christus, ludzi nie każecie kommunikować, ale tylko cząstkami NI y KA? Tamże piszą, aby ani z cząstki Preswiatoi Bohorodicy, ani dziewięciu czynow.

iednak Kaimowskim sercem, byłeś narod Ruski do ohydy przyprawił, o tym gdaczesz *).

Na perenosie inolatrią, powiadasz na pag. 29, popełniaią.

Odpowiadam.

[стр. 77). Nie przed winem prostym, ktore w kielichu iest dla wypełnienia tylko ceremoniey wlane, przed prawdziwym Ciałem y Krwią Pańską, ktorą kapłan albo diakon na patynie nad głową niesie, upadamy **).

A ieśli rzeczesz, że nie każdy laik wie, że z winem niepoświęconym kapłan na perenosie idzie, ergo inolatriam incurrere może. Solvo.

Toć y u panow Rzymian vulgus, ktore nie wie, że w Piątek Wielki xiądz niepoświęcone wino u ołtarza piie, adoracyą mu czyniąc, in inolatriam incurrit ***).

Wstydźże się a przestań do zgorszenia się wiernym, a do śmiechu haeretikom ansę podawać, bo lubo nie iednakie, ale iedne y też są kościoła Rzymskiego y nasze w tey mierze ceremonie.

---

*) *Зимъч. Саковича:* Jeszcze żem ia tey poprawy waszey nie widział, ale ieśliście poprawili, tedy dobrzeście uczynili, dał by to P. Bóg, abyście y drugie błędy około administrowania sacramentow poprawili, a więcey y siebie y dusz prostych niewinnych nie zawodzili. Do tego chociażeście w swoich służebnikach to poprawili, a w drugich, których kilkanaście tysięcy iest, iako poprawicie, że przez tak wiele set lat proste wino za Krew Pańską ludziomście prostym dawali, y samiście iey .... zażywali, mówiąc: Czestnyia y Preczestnyia Krwie Hospoda naszoho Isus Christa pryczyszczaiet sia rab Boży N.

**) Pozwalam, że na Preżdeswiaszczennoy na perenosie potrzeba upadać, bo tam iest prawdziwe Ciało Boże, ale na inszych liturgiach, gdzie chleb prosty y wino, nie pozwalam.

***) Insza z niewiadomości grzeszyć, a insza umyślnie. Do tego nie czynią katolicy temu winu żadney adoracyi.

Powiadasz: tym winem prostym ludzie kommunikuią. To wiesz barzo dobrze, że iako kapłan, gdy sam kommunikuie Ciało Pańskie, ze Krwią złączone, pożywaiąc, doskonały Sakrament przyimuie, a kiedy z kielicha to wino proste piie, ceremonialiter tylko, iako ablutią, pożywa *), czego y xiądz na ołtarzu w Wielki Piątek tak właśnie, a nie inaczey zażywa.

Tymże tedy sposobem y ludziom prostym Naświętszy Sakrament z tym winem prostym do pożywania daie, a nie oszukiwa ludzi, iako ty fałszywie baiesz **).

Niech się tu każdy przypatrzy, ieżeli nie iest twoia wielka niezbożność, gdy mowisz, że Krew Pańska, ktora iest wlana do Ciała Pańskiego, nullius valoris est, albowiem iako ona particula poświęconey Hostiey, ktorą xiądz do kielicha kładzie, przez odmiane y rozpłynienie się iest u pp. Rzymian salutaris momenti, a nie nullius valoris: tak y Krew, wlana do poświęco[**стр. 78**)nego y Ciało Pańskie przemienionego chleba, eiusdem valoris zostaie.

Takowy bluźnierca był, tobie podobny haeretyk Samosatenus, ktory twierdził, iż Krew Pańska w sakramencie iest skazytelna, iako o tym Annales Baronii wieku trzeciego, roku 265, pag. 144, swiadczą.—Powiadasz na pag. 29, aby przy służbie Przeżdeswiaszczenney przed perenosem świaszczennik, wymowiwszy formę, wino w Krew Pańską poświęcał.—Odpowiadam y pytam: gdzieś się tego rozumu nauczył, aby kiedy przed służbą Bożą albo na początku zaraz poświęcenie było? Do tego, iakaż by to była służba

---

*) *Замѣч. Саковича:* A czemusz, mowisz, z kielicha piiąc y diakonowi daiąc: Czesnyia y Preczestnyia Krwi Hospoda naszoho Is. Chr.?

**) Ukaż mi to, schismatiku, ktory to synod, albo ktory to z oycow śś. nauczył y postanowił w poświęconą Hostyą poświęcone wino wlewać, albo napować one Hostyą, y znowu zaś nad ogniem wysuszywać z onego wina Hostyą?

Boża, nie była by iuż Preždeswiaszczennaia, ani Bazilego ś., ani Chryzostoma *). A wżdyć poświęcenie ma być Naświęt. Sakramentu z poważnemi ceremoniami, y swego czasu; powtore, ofiara nie ma być manka, to iest kusa, a kiedy by tu tylo wino praezbiter poświęcał, nie poświęcaiąc chleba, ofiara krzyżowa krwawa nie wyrażała by się przez te bezkrewną, także to, co się działo na wieczerzy Pańskiey.

Widzę ia, że pochwili wszytko to, co we mszy przed formą czyta się y odprawuie, wyrzuciwszy, będziesz Naświętszy Sakrament poświęcał, a zatym bodayć nie przyszło et extra ecclesiam Romanum dunąc.

Przywiedź ieno do tego swą persuasią: kościoł Rzymski, aby w Wielki Piątek proste wino, z wodą zmieszane w kielichu, nim one xiądz pożyie, formę należną wymowiwszy, w Krew Pańską poświęcił. A gdy to sprawisz, z nami dopiuro około tego conferować będziesz, ale iak kościoł twoiey prożney głowizny słuchać nie będzie, tak y cerkiew barziey **).

[**стр. 79**). Powiadasz na teyże pag. 29, że niektorzy popi, wyiąwszy Hostią z prosphory y napoiwszy ią Krwią Pańską, znowu wkładaią te Hostie w prosphorę y wciskaią, że Krew z oney Hostiey przenika y dotyka się oney prostey prosphory, ktorą prosphorę rozdrobiwszy, miasto dory na służbie daią.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Uniaci iuż tę institucyą z cerkwi swoiey znieśli, y wyznawaią tak, że tylko pod iedną osobą chleba ta Preždeswiaszczennaia służba u nich bywa y pod iedną osobą y sami kapłani commuuikuią się y ludziom prostym rozdaią, za co godni wielkiey pochwały, że tę institucyą wykorzenili. Czytay o tym we Zwierciadle oyca Pachomia Orańskiego, władyki Pinskiego, in titulo: Perspectiwa dolosa.

**) Jak niebo od ziemi, tak twoia Preždeswiaszczenna rozna od mszy Wielko-Piątkowey.

Odpowiadam.

O takim postępku, aby się miał u naszych gdzie znaydować, nigdyśmy ieszcze nie słyszeli; chyba u waszych unitow to dzieie się *).

Tu mowisz, że Krew ona z Hostiey przenika y dotyka się oney proskury, przyznawaiąc, że intincta krew iest prawdziwą krwią, y gdy z zadziwieniem mowisz: o „Iezu! iaka zniewaga Krwi Twoiey świętey“! A nie pomnisz, że na tey że paginie trochę wyżey powiedziałeś, że intinctia nullus est valoris, a wariatorowi każdemu potrzeba być dobrze pamiętnym; iednak nikt ci tego nie zayrzy wolno tobie y sto razy kłamać **).

Przypadki około Hostiey, gdy od myszy porwana będzie, albo w kielichu od mrozu wino iuż poświęcone zmarznie przytoczywszy, pytasz: co z tym czynić? Czytay sobie naukę przy służebnikach y w trebnikach położoną; chcesz-li się o tym dowiedzieć, tam się tego naucz.

Pytasz się też na pag. 30, czemu by liturgiey Preżdeswiasczenney nie mogł kapłan odprawować y onym dorocznym sakramentem, ponieważ iest praesanctificatum sacramentum.

---

*) *Замњч Саковича:* Bo u waszych schismatickich popow tom widział.

**) Przyznawam ia, że Krew iest prawdziwa w kielichu, gdy forma prawdziwa od prawdziwego kapłana będzie wymowiona. Ale gdy Krwią Hostyą poświęconą napowaią y onę Hostyą w proskurę, w tęż dziurę, z ktorey Hostyą albo Ahniec wyieliście, znowu wkładacie y wciskacie, y znowu tęż Hostyą do odprawowania Preżdeswiaszczenney z oney proskury wyiąwszy, proskure one rozdzielacie na dore y ludziom rozdaiecie,—w tym nieprawość wam wielką przypisuie.

Według mnie ta intinctio nullus valoris, ale według was, tak wierzących y czyniących, maximi valoris; y dla tego arcyniezbożnie to czynicie, gdy tę Hostyą omoczoną w proskure wkładacie, czego ieśli iuż nie czynicie, tedy godno pochwały.

Odpowiadam.

Dla tych przyczyn, dla kotorych y kościoł Rzymski że nie z owych iaką Hostiy małych, ktore dla kommunikan[стр. 80)tow we Czwartek Wielki poświęcił, ale oną drugą Hostią większą, ktorą na to tylko samą pospołu z onemi poświęcił, w Piątek Wielki odprawuie.

Pytasz się tamże, czemu pop poświęcić tego sakramentu w insze dni, w ktore odprawuie tę liturgią, nie może, ale tylko wprzod w niedzielę.

Odpowiadam.

A mogł byś się y sam domyślić, że na Prežděświaszczenney u nas, iako y w Rzymskim kościele w Piątek Wielki poświęcenie nie bywa; bo ta liturgia reverentią tylko doskonałemu sakramentowi czyni, a nie poświęcenie odprawuie, iako y kościoł nie w Piątek Wielki, gdzie ceremonialną tylko a nie consecrativam missam odprawuie, sakrament poświęca, ale w doskonałey mszy Czwartkowey iuż poświęconym, iako y u nas w niedzielę, odprawuie.

Pytasz się: czemu, gdy na perenosie idą z Hostią y z kielichem, nie mowią onych modlitw, aby Pan Bog wspomniał na Krola, pana naszego, y wszytek senat iego y duchowny stan w krolewstwie swym niebieskim et, c.,—y tak concluduiesz, zaczym nie znać, czy iest iaka offiara za żywe y umarłe w tey liturgiey.

Odpowiadam.

Czynią to dla tego: pierwsza, że inaksze są ceremonie doskonałey liturgiey, a insze Prežděświaszczenney, iako y w kościele Rzymskim w Piątek Wielki po odprawieniu modlitw, tak za duchowieństwo, iako y za świeckie stany, y po ceremoniey adoratiey krzyża na processiey, gdy z małego ołtarza do większego przenosi Sakrament, xiądz nic nie mowi, tak y u nas świaszczennik, od-

prawiwszy na początku ekteniie[81 стр.)albo litanie, w ktorych Krola pana, duchowieństwo y wszytkie stany, wszytkie potrzeby cerkiewne wspomina, milczkiem idzie. Druga, że w niedzielę przeszłą, z tym Ahncem idąc do ołtarza wielkiego, pod czas perenosu commemoratią Krola pana, senatu, stanu duchownego y świeckiego wszytkiego odprawił w liturgiey doskonałey, w ktorey się ofiara stawa: na coż iuż to iterować przy iednym Ahncu, gdzie się ofiara nie odprawuie?

Nie wiem, gdzieś się tego nauczył, wszak ofiara w ten czas się staie, kiedy się chleb y wino ofiaruie y poświęca; a nie kiedy w processiey, albo do chorego z Sakramentem Naświętszym, ktory w służbie Bożey przy poświęceniu doskonałe za żywe y umarłe był ofiarowany, idą, albo kiedy go używaią: bo w ten czas Sakramentem tylko iest a nie ofiarą.

Pytasz się na teyże paginie, czemu na tey służbie, wzywaiąc ludzi do kommuniey, w carskich drzwiach stawszy, nie mowi pop: so strachom Bożym y z wiroiu prystupite, ale tylko mowi: pristupite,—y zaraz concluduiesz: iako by nie z strachem Bożym y bez wiary do tego Sakramentu przystępować potrzeba. Y ia ciebie też wzaiemnie pytam: częmu w Piątek Wielki, gdy cząstkę Sakramentu do kielicha xiądz kładzie nie mowi, iako na inszych mszach: pax Domini, iakoby (według ciebie) pokoiu Pańskiego ludziom tego dnia nie potrzeba; ani też Agnus Dei, iakoby zmiłowania Bożego nie potrzeba; ani też oney modlitwy: Domine Iesu Christi, qui dixisti, dla tego że w niey pokoy wspomina, ani też owę: Domine Iesu Christe, Fili, et c., iako rubricella na karcie 185 mowi: quia facit mentionem de sanguine; iakoby Krwie Pańskiey nie potrzeba. [82 стр.) Także po communiey modlitwę owę: Corpus tuum, Domine, ani też ową: Placeat tibi.

Skończywszy mszą, czemu benedictiey ludziom zwyczayney nie daie? to iuż, według ciebie, ludziom tego dnia benedictiey nie potrzeba.

Widzisz, człowiecze, że iako kościoł Rzymski w tey mszy ma swoie pewne osobliwe ceremonie y abbreviatie, tak y nasza cerkiew w Prezdeświaszcznney służbie; a przeto zatym żadne absurdum nie idzie.

Powiadasz na teyże paginie, że daleko iest większa rozność mszey Wielkopiątkowey od naszey Preźdeświaszczenney.

Przypatrz się ieno dobrze, obaczysz, że niemal we wszytkim się zgadza; bo co u nas na początku Preźdeświaszczenney odprawuie się nieszpor z czytaniem lekcyi y proroctw, to we mszy Wielkopiątkowey czytanie proroctw y passyi *).

A co u nas przed wieczernią na początku ektenia: to we mszy modlitwy owe, w ktorych wszytkie stany y nawrocenie Żydow y pogan zamykaią się, czytane bywaią.

Co u nas stichiry na wieczerni, to we mszy śpiewanie około adoracyey krzyża.

Co u nas perenos z żertownika do ołtarza wielkiego Naświętszego Sakramentu, to we mszy z ołtarza małego do wielkiego także przeniesienie Sakramentu Naświętszego. U nas przenosząc śpiewaią pieśń: nini siły nebesnyia, a na mszy: Vexilla Regis prodeunt.

A co u nas na żertowniku przed perenosem wino y wodę do kielicha, nic nie mowiąc, leią; we mszy[стр. 83)iuż po przeniesieniu na wielkim ołtarzu to xiądz czyni. A co u nas śpiewaią przed perenosem, klęcząc: da sia isprawit molitwa moia; to we mszy xiądz czyta: dirigatur, Domine, oratio mea; y iako u nas po iedney modlitwie, wymowiwszy Credo y insze wszytkie, zaraz Pacierz czytaią. Także y we mszy po dwuch barzo krociusieńkich modlitwach Pacierz śpiewaią.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Byś, schismatiku, nie miał żadney iuszey diffirentiey Rzymskiey mszy Wielkopiątkowey od twoiey całopostney Prezdeswiaszczennoy, tedy dość ci na tey iedney rozności, że ta katolicka msza tylko pod iedną osobą chleba bywa, a ty ponieważ pod iedną osobą nie chcesz prawdziwego Sacramentu przyznać, przeto nie możesz assimilate iednakowić twoiey praesanctificaty do mszy Wielkopiątkowey.

A iako u nas po modlitwach dwuch krociusięńkich, zaraz iedną ręką dotyka się kapłan Naświętszego Sakramentu, y mowi: Preżdeswiaszczennaia, Swiataia Swiatym; także we mszy iedną ręką xiądz Hostią podnosi, choć nic nie mowi *).

A iako kapłan nasz na czworo rozdziela Hostią, y czwartą cząstkę w kielich kładzie w proste wino, z wodą zmieszane: tak xiądz, na trzy części rozdzieliwszy, trzecią cząstkę w takoweż wino niepoświęcone, z wodą zmieszane, do kielicha wpuszcza, a potym iako y nasz kapłan, tak y xiądz, Hostią z patyny y wino z kielicha pożywa **).

Odprawiwszy tedy to wszytko, nasz kapłan przystoynie, iako począł, kończy służbę Bożą. A we mszy tey, iako początku zwyczaynego xiądz nie czyni, tak y nie skończywszy od ołtarza odchodzi.

Powiadasz na pag. 31, że pod iedną osobą nasza cerkiew na Preżdeswiaszczenney, iako Rzymski kościoł w Wielki Piątek, odprawuie.

Odpowiadam.

To nie iest tak, bo nasza cerkiew złączywszy Ciało Pańskie ze Krwią odprawuie, a Rzymski[**стр. 84**)kościoł, nie tylko ze krwią

---

*) *Замѣч. Саковича*: Ba pytam was, panowie Ruś, czemu wy tey Preżdeswiaszczenney nie odprawuiecie w Wielki Piątek, ponieważ ią powiadaią być mszą Wielkopiątkową, y assimiluiecie ią mszy Rzymskiey Wielkopiątkowey?

Do tego prowadźcie mi, kto iest autor tey mszy Preżdeswiaszczenney? Podobnoż mowicie, że ś. Grzegorz papież Rzymski. A czemuż wy schismatici na odpuście nie mowicie: iże wo swiatych otca naszego Hryhorya Dwoiesłowa papy Rzymskiego?

To iuż y w tym rozność, iako przed tym starszy popi mowili, a wyście to z iadu przeciw papieżowi wyrzucili.

**) A tuś, ... , schiśmatiku, kościoł katholicki pod iedną osobą na ten czas odprawuie, a twoia cerkiew schismatycka, iako mowisz, pod dwiema. Otoż widzisz, że nie iednakowa twoia z Rzymską.

nie złączywszy te msze odprawuie, ale y owey wiary, ktorey naucza, gdzie ciało tam y krew iest, tego piątkowego dnia nie wyraża. A to daie się stąd znać, gdy żadney zmianki o Krwi Pańskiey, tę mszą odprawuiąc y Hostią pożywaiąc, nie czyni, y owszem y modlitwę ową: Domine, Iesu Christe, Fili Dei vivi (iako mszał powiada, że wzmiankę o Krwi czyni) opuszcza; onegoż o tym pytay się.

Pytasz się na pag. 31, czemu niegodno każdego dnia w Wielki Post odprawować liturgiey świętego Chryzostoma. Krociusieńko na to odpowiadam.

Iż się tak Duchowi Świętemu przez oyce święte na synodzie pierwiey Laodiceńskim podobało, ktory się za czasow Silwestra papieża roku 320, albo 321 odprawował; ci oycowie śś. przez kanon 49 tak mowią: „Non oportet in quadragesima panem offerri, nisi sabbato et dominica tantum".

A potym toż potwierdzaiąc y wyraźniey obiasniaiąc, tenże Duch Święty, przez synod powszechny szosty Konstantynopolski, tak canon 52 stanowi, mowiąc: „we wszytkich dniach świętey czterdziesiątnice postu oprocz soboty y niedziele y zwiastowania dnia, niechay będzie odprawowana święta Preżdeświaszczenney ofiara" *).

Te kanony tak Laodiceńskiego, iako y szostego synodu, właśnie o Preżdeswiaszczenney naszey, aby oprocz soboty y niedziele

---

*) *Зимьч. Саковича*: A na to co, schismatiku, rzeczesz, co Pan Chrystus powiedział, że ilekroć będziecie to czynić, to iest, ofiarować (co beze mszy odprawowania być nie może), tyle kroć na pamiątkę moią czynić będziecie?

Nuż ś. Andrzey apostoł y ś. Thomasz de Aquino y ś. Kassius y ś. Goara, y ś. Dominik, y drudzy święci. że na każdy dzień mszą miewali, to podobno według ciebie grzeszyli. I teraz wiele są pobożnych kapłanow nie tylko zakonnikow, ale y świeckich, nie tylko presbyterow, ale y biskupow y arcybiskupow znayduią, ktorzy każdego dnia przez rok mszą odprawuią; toć podobno tym według ciebie grzeszą.

odprawowana była, rozumiane być maią; gdyż Belarmin, lib. 4, de Eucharistia cap. 24, tak mowi: Sextus ritus erat communis praesanctificatorum, cuius usus apud Graecos[стр. 85)erat in tota quadragesima, excepto die Dominico et sabbato, in Latina vero ecclesia iste usus fuit, et adhuc manet feria sexta Hebdomadae sanctae: nam eo die non fit consecratio, et ipse etiam sacerdos in publica actione communicat sub una specie. Huius consvetudinis, quod ad Graecos attinet, meminit Laodicenum concilium canon 49 et concilium Trullanum canon 52. Quod attinet ad Latinos, meminit Innocentius I in epistol. 1, cap. 4; Liber sacramentorum s. Gregorii in officio Parasceves; Ordo Romanus antiquus in officio eiusdem diei; Rabanus lib. 2 de instit. clericorum, cap. 37; Micrologus in lib. Eccles. observationibus, cap. 19.

To masz iuż, że służba Prezdeswiaszczennaia ma dobry fundament te dwa synody, ktore nie ią złożyli, ale ieszcze dawniey złożone, aby w Post Wielki odprawowana była, rozkazuią; do tego sama dawność tzynaście set y kilkadziesiąt lat, aż po dziś dzień, wyświadcza, świętą y potrzebną być rzeczą y dobry fundament maiącą. Z tych żekanonow masz y to, że nie wczora cerkiew święta przyięła w Post Wielki liturgią sowerszenną w sobotę y w niedziele tylo odprawować, ale od tak wiele wiekow. Słyszałeś Belarmina, gdy tak mowi: „In Latina vero ecclesia iste usus fuit et adhuc manet feria sexta Hebdomadae ś.“; że w kościele Rzymskim Prezdeswiaszczennaia służba odprawowana bywała y że y teraz pamiątka iey w Piątek Wielki zostaie. Czytay do tego Durantha in Rationali lib. 4, cap. 1, num. 23, o mszy, ktorą się sicca albo sucha nazywa, gdzie tak mowi: „Ieśli nie może kapłan mszy mieć, że iuż odprawił ią, albo z inszey przyczyny, może (ieśli zechce z potrzeby narodu), stułę włożywszy na się, Epistołe y Ewangelium czytać [стр. 86) y modlitwę Pańską, a potym dać benedykcyą“. Zachowuie się to w cerkwi naszey Ruskiey y u Graekow, że dla pewnych przyczyn, gdy służba Boża sowerszenna być nie może, takową ceremonią na kształt liturgiey, ktorą zowiemy obiednią, podczas praes-

biter odprawuie, to iest: psalmow kilka po godzinach przeczytawszy, to iest, psalm 102 y 145, y prozę o wcieleniu Syna Bożego y o męce iego śpiewawszy, także beatitudines z należnymi troparami, Epistołę y Ewangelią czyta, a potym Credo y Oycze nasz, y troparia dniowi albo świętemu należne, na ostatek psalmow dwa 33 y 144 przeczytawszy, kończy.

Do tego przydaie Duranthus, mowiąc, ieśliby z przeszkody iakiey a nie z zabobonow mszą xiądz mieć nie chciał, niechay się ubierze we wszytek ubior kapłański y to właśnie każe odprawować, iako na naszey Preżdeswiaszczenney czynią: obszyrniey tam sobie o tym w tychże czwartych iego xięgach znaydziesz.

Ale ia widzę, żeć nie tak szło o Preżdeswiaszczenną służbę, iako o to, żeć się nie godziło przed południem boga swego brzucha obżarstwem błagać.

Gdy tak na paginie teyże mowisz, że u Rusi Preżdeswiaszczennaia we cztyry godziny po południu odprawuie się, że ledwie czasem pułtory godziny po liturgiey będzie do zachodu słońca.

Odpowiadam.

A wżdyć to wiesz, że nieszpor przed południem nie bywa, a służba Preżdeswiaszczennaia bez nieszpor odprawać się nie może, dla czego wieczorną ofiarą się nazywa.

Wiesz też, że iako zakonnikom raz w wieczor, tak y pobożnym świeckim chrześcianom w Post [**стр. 87**) Welki, oprocz soboty y niedziele, ieść się godzi. Czytay żywoty świętych y insze historie y dzieie kościelne; tam się nauczysz, iako in primitiva ecclesia ten post święty twardo chrześcianie pościli.

Przydaiesz do tego na pag. 32, mowiąc: anosię ma liturgia odprawić przed południem, iako u Rrzymian.

Odpowiadam.

Y u Graekow przed południem odprawuią, wyiąwszy Preżdeswiaszczennyie, na ktorych ofiary nie masz.

Spytam ia też ciebie: czemu się według dekretu soboru Rzymskiego, ktory za czasu Damasa papieża odprawowany był, nie sprawuiesz? Ktory roskazuie z przykazania kanonu Nicenskiegô, aby przed trzecią godziną we dni święte mszy nie odprawowano, a inszych dni od poł czwarty aż do dziewiątey godziło się mieć.

Do tego ieszcze cię pytam: czemu w Wielki Post nieszpor wespoł ze mszą, y przed obiadem w te dni, w ktore raz tylko na dzień iedzą, odprawuią? Podobno dla tego, iż msza poźniey się odprawowała, bo nieszpor nie mogł się raniey odprawować pewnie aż społudnia, żebyśmy sprawiedliwie rzeć mogli: priszedszu słoncu na zapad, poiem, et c., iako na nieszporze śpiewamy; do tego przed tym wierni Pańscy nie iadali, aż po mszy y po dziewiątey godzinie, iako y z swego ś. Bernata możesz się nauczyć; bo ten własny czas na odprawowanie nieszporu od świętych oycow naznaczony iest.

Powiadasz, że niesłusznie prawowierni w unitach to ganią, że kilka liturgij na dzień na iednym ołtarzu mewaią. [стр. 88) Odpowiadam, że bardzo słusznie: bo kiedy Graekami albo ritus Graeci ludźmi się nazywaią, tedy nie za zwyczaiem Rzymskiego kościoła, ale za zwyczaiem cerkwie Wschodniey y w odprawowaniu nabożeństwa iść maią. A że cierkiew Graecka, od ktorey też y Ruska zwyczaie swego nabożeństwa od początku wiary wziąwszy, aż do tego czasu zachowuie: na iednym ołtarzu iednego dnia nigdy więcey, procz iedney służby, nie odprawuie,—tedy y unici inaczey odprawować nie powinni, a zwłaszcza maiąc po sobie ow, od ciebie cytowany, Antisiodorski dziesiąty kanon, ktory na ołtarzu zakazuie iedniego dnia dwie mszey miewać, co y kościoł Rzymski przed niedawnym czasem zachowywał *).

*) *Замѣч Саковича*: Uważ, katholiku, ieśli słusznie odszczepieńcy w unitach ganią odprawowanie liturgij iednego dnia na iednym ołtarzu.

Pytasz się na pag. 31, iakobyś czerncem, rostryho, nigdy nie bywał *): co Ruscy czerncy w cellach robią?

Odpowiadam.

To robią, co oni dawni czerncy za świętego Antoniego, Theodorego, Euthimiusza y innych swoich ś.ś. patryarchow robili: iedni psałterz, drudzy Ewangelie ś., inszy akaphist o imieniu nasłodszym Pana Jezusowym, a drudzy do Naświętszey Panny, y do inszych świętych, za zbawienie ludzkie y swoie, Pana Boga błagaiąc, odprawuią. Inszy modliwę Pańską, Credo y pozdrowienie aniełskie mowią; inszy całą noc stoiąc y krociuchną onę modlitwę mowiąc: Panie Jezu Christe, Synu Boży, zmiłuy się nademną grzesznym,—myśl swoię do Boga w rospamiętywaniu dobrodzieystw Iego albo w rozbieraniu sumnienia podnoszą; inszy pokłonami ciało swoie trapią, a inszy zaś na roznych posługach y obedencyach, zozesłani y zastawieni będąc, swoię powinność [стр. 89) w osobie starszego Christusowi samemu, s pilnością pełniąc, oddawaią. A gdy przy takich pracach ciału swemu opoczynek daią, nie na piernatach, iako ty, panie długospalski, ale na podłym y barzo twardym materaciku, albo na rogoży, a drudzy y na gołey ławie albo ziemi, dwie albo trzy godziny, a naywięcey cztery, ostowi swemu odpoczynać pozwalaią; po modlitwach zaś nocnych y dziennych, tak cerkiewnych, iako y kieleynych, gdy im czasu zbywa, xięgi świętych oycow o cwiczeniu zakonnym, iako świętego Ephrema Syrianina, Iana Listwicznika, albo Klimata, Isaaka Syrianina, Dorothea, Antiocha, y innych, (ktore z Graeckiego po Słowiensku przełożone maią) czytaią **).

A u nich ledwie iedna obiednia będzie, choć będzie popow 20 albo 30. Rozumiem, że wam na to odpowiedzą dostateczniey kanonnicy monasteru Żurowickiego, gdzie na iednym ołtarzu kilka liturgij bywa na dzień.

*) *Замѣч. Саковича:* Ja się uczywał w szkołach, na kazaniem się gotował, cerkiewney powinności nie omieszkiwał.

**) Może to być, że są y tacy, ale snać więcey takich, ktorzy około piatiki y horylicy się zabawiaią y żarty, śmiechi y posądzenia inszych y

Powiadasz, że tak my prawowierni, iako y z unitow nierossądnych niektorzy, na tych unitow, ktorzy liturgie czytane nie dawno odprawować poczęli, sarkamy, powiadaiąc, że się to nie godzi.

Odpowiadam.

Słusznie y nie bez przyczyny sarkamy, bo ten zwyczay ani był w Graeckiey cerkwi, ani teraz iest, aby mieli kiedy takie kuse y czytane liturgie odprawować. Tyś sam, będąc bez ucha, liturgią swoim unitom kusą y bez początku y końca czytaną wymyślił; od ciebie to, coś bezrossądnie wymyślił, przyięli: za czym nie Graeckiego nabożeństwa ludźmi, ale Kassianowego zwać się słusznie mogą *).

Powiadasz, że to iest świętobliwy zwyczay liturgie czytane odprawować.

Odpowiadam.

[**стр. 90**) Coć mi za świętobliwość, dla rospustnych delikatow y włoskich niewieściuchow służbę Bożą, ktora z wielkim uważeniem odprawowana być ma, skracać y, iako by na iedney nodze stoiąc, odprawować **).

Powiadasz, że w przesladowaniach trudno było śpiewaney służby odprawować.

---

was samych starszych czynią. Ano by im potrzebno casus conscientiae czytać, y meditacye y rachunek sumnienia czynić im.

*) *Замѣч. Саковича:* Ba iuż ty paskwiluy mnie, iako raczysz, ia się z tego cieszę, że z iakiego kolwiek porządku w uniey ś. liturgie czytane odprawuią się, gdyż to się na chwałę Bożą dzieie.

**) Patrz, katoliku, iako bluźni schismatik, mówiąc że tylko lecty dla rospustnych y niewieściuchow odprawuią. A krolowie ich mości, y biskupi, y sam papież, aza nie częściey czytaney, niżli śpiewaney mszy słuchiwaią? Toć według twego bezecnego zdania wszyscy będą rospustnicy y niewieściuchy. O gębo bezecna! słuszna by zatulić ci ią czym twardym.

A ia to powiadam: że to, co w przesladowaniu działo się, z musu to być musiało, bo inaczey trudno było; a teraz z łaski Bożey, kiedy presladowania nie masz, na co to tak odprawować? Odprawowali w więzieniach miasto ołtarza y na piersiach swoich służbę Bożą utrapieni święci kapłani, iako o Lucianie świętym czytamy, ale teraz, kiedybyś chciał, miły Bartoszu, tak odprawować, pewnie by cię, albo za szalonego, albo za znieważcę taiemnic Pańskich maiąc, kiiem z kościoła wypędzono.

Powiadasz, że y Pan Iezus, Zbawiciel nasz, y apostołowie takową czytaną służbę odprawowali.

Odpowiadam.

Nie masz w Ewandeliey opisanego wszytkiego sposobu służby Pańskiey, ktorą na wieczerzy swoiey taemney Pan odprawował, oprocz tylko poświęcenia, rozdawania y pożywania; a przecię ta wieczerza Pańska nie bez śpiewania się skończyła, iako Marek ś. Ewangielista w rodziele 14 Ewangeliey swoiey powiada, że podawszy apostołom kielich y wymowiwszy: to iest Krew Moia, etc., y hymn albo śpiewanie odprawiwszy, wyszli na gorę Eleonską; widzisz ty, ktory się w nowocinach kochasz, że przy służbie Bożey, nie tylko czytanie, ale y śpiewanie było, zaczym nie pierwiey czytana, ale śpiewana poczeła się służba Boża.

Do tego apostołowie święci, ieśli, w więzieniu będąc, nie obawiali się modlitw z śpiewaniem odpra[**стр. 91**)wować, iako czynił y Paweł y Syllas święci, od pułnocy się modląc y śpiewaniem wychwalaiąc Boga, daleko barziey służbę Bożą odprawuiąc?

Porządek y zwyczay odprawowania apostolskiego służby Bożey opisany od świętego Dionizego Areopagity; czytay w xięgach iego o Cerkiewney Hierarchiey cap. 3, pag. 288: znaydziesz tam, że nie tylko czytąno, ale y śpiewano przy służbie Bożey.

Powiadasz też tam, że lepiey czytaną liturgią, niżeli śpiewaną odprawować, probuiąc iakimś popem, ktorego popadia miasto diaka śpiewała.

Odpowiadam.

Iak niepewna powieść, tak y probatia oney *); iednak dato non concesso, żeby tak było, z niedostatku y z nędzy to się ubogiego popa dziać musiało.

Powiadasz też na pag. 33, że kiedy ociec ś. patryarcha Ierosolimski Theophan w Kiiowie w Brackiey cerkwi władykow y metropolitę święcił, nie tylko czytaną, ale szeptaną liturgią odprawował.

Odpowiadam.

To nie iest prawda, bo lubo okna zabite były dla tego, aby ludzie, obaczywszy swiatłość, do cerkwie się nie cisnęli, przecię ieden śpiewak patriarszy, na imię Gabryel, zakonny kapłan, według zwyczaiu Graeckiego, cicho śpiewał **).

Na tey że pag. prawisz, że nieprzystoynie popi czynią, gdy nie pożywaią Sakramentu na ołtarzu, gdzie go poświęcali, ale na żertowniku.

Odpowiadam.

O niewstydliwy mimusie! iuż ci y ta święta, tak dawno w cerkwi Bożey zachowana, o pożywaniu ostatkow Naświętszego Sakramentu, y pełna duchownych wysokich taemnic zawa[**стр. 92**) dziła ceremonia, dla tego, że nie na prestole, iak w kościele, to

*) *Замѣч. Саковича*: Wżdyć y mieysce y popa po imieniu ukazać, gdzie to było.

**) Będziesz o tym miał obszyrniey, iaka to tam w nocy liturgia była.

iest, na wielkim ołtarzu, ale na żertowniku, ktory także bywa poświęcony, iako y prestoł *), gdzie nie tak, iako ty bałamucko prawisz, bez reverentiey pożywany bywa, ale z taką reverentią, z iaką y na prestole, pierwiey kommunikuiąc, gdyż y świeca tam zapalona y pokłon należny przystoyny oddany bywa; bo tak rubricella w służebniku na pag. 383 naucza: „Diakon że wszed siwernymi dwermi potreblaet swiataia so strachom y wsiakim opastwom, iako niczesomu że y ot drobniiszych otpasti, ili ostatisia krupic, ili kapli“; to iest: „a diakon, wszedszy pułnocnemi drzwiami, pożywa świątości, ze strachem y wszelaką opatrznością, tak, iakoby żadna z naymnieyszych krszyn, albo kropelek nigdziey nie padła“.

Wiedzą y to, kiedy pod czas wielkich mrozow, czasem przydaie się przymarznąć w kielichu Naświętszemu Sakramentowi, iako z wszelką reverentyą, pokrowiec zagrzawszy, kielich przygrzewać, albo kielich w wrzącym okropie, przestrzegaiąc tylko, aby się weń nie wlało, poki się rospuści, potrzymać; a nie tak, iako ty bluźniersko, coć ieno sliną do gęby przynosi, bezwstydnie, potwarnie pleciesz.

Czemuś tylko na margines Nicephora historika, ktory takie pożywanie ostatkow Naświętszego Sakramentu wypisuie, namienił, a rzecz samąś nie położył? boś się bał żeby się twoie bluźnierstwo, gdy nieprzystoynością to nazywasz, światu nie pokazało; ale ia tu położę.

Powiada Nicephorus Callist., lib. 16, cap. 25, w historiey swoiey, że był taki od barzo dawnych czasow zwyczay w cerkwi Carogrodskiey zachowany, że[**стр. 93**)cokolwiek zostawało ostatkow niepokalanego Bozskiego Ciała Pana Boga y Zbawiciela naszego Iesusa Christusa, kapłani niepokalanych dziatek, z tych, ktorzy się w

*) *Замѣч. Саковича*: Nie prawda, żeby także żertownik był poświęcony, iako ołtarz; bo ieśliby także był poświęcony żertownik, iak ołtarz, albo prestoł, tedy by także godziło się na nim liturgią odprawować, iak na ołtarzu.

szkołach uczyli, zebrawszy, natszczo będącym, ostatki one im pożywać dawali. Co, powiada, y mnie się barzo często, gdym dziecięciem był, trafiało, gdy żem w cerkwi często rad się znaydował. Taka tedy rzecz za Meny patriarchy przydała się, że z dziećmi, na to wybranymi, dziecie też żydowina iednego, rzemiosłem szklarza, do cerkwie przyszło, ktore gdy, nad zwyczay zabawiwszy się, do domu się wrociło y od rodzicow pilnie pytane było, dla iakiey by się przyczyny tak zługo bawiło, powiedziało, że z inszymi dziećmi w cerkwi Bozskie cząstki iadło; od ktorego ociec iego, tę nową rzecz usłyszawszy, rozgniewany, piec, w ktorym szkło się robiło, dobrze wypaliwszy, y dziecie porwawszy, w piec, płomieniem wielkim rospalony, za takowy uczynek wrzucił, choć to dziecie z niewiadomości uczyniło było. A matka, długo nie widząc dziecięcia y szukaiąc, gdy nie nalazła, wszytko miasto, płacząc y lamentuiąc, obeszła. Trzeciego dnia do huty, gdzie mąż iey był przyszedszy, z wielkim płaczem, sama się dręcząc y ciężko wzdychaiąc, na syna zawołała, zaczym dziecie one, głos matczyn poznawszy, s pieca odpowiedziało. A matka, uście do pieca przełamawszy, wielce cudownie w pośrodku ognia dziecie stoiące obaczyła tak zdrowe, iż y włoska iednego płomień na nim nie ruszył; a gdy się przyczyny zachowania zdrowia iego pytała, dziecie powiedziało, że niewiasta iakaś prześwietna, w purpurę ubrana, często przychodząc do niego, wodą płomień, do niego się zbliżaiący, polewaiąc, zagaszywała: y gdy ieść mu się chciało, pokarmu dawała; o czym, gdy się cesarz Iusti[**стр. 94**)nianus dowiedział, dziecie z matką, do krzstu świętego przyprowadziwszy, Bogu ofiarował, a oyca iego, ktory chrześcianinem zostać nie chciał, iako zaboyce potomka swego osądziwszy, na figowym drzewie obiesić kazał.

Widzisz, iako dawno w cerkwi świętey nie tylko bez wszelkiey nagany, ale y cudem tak wielkim potwierdzony iest ten święty a Bogu miły zwyczay *). A ieśliż na on czas Bogu ten zwy-

*) *Замѣч. Саковича*: Patrz, katoliku, iako oderwaniec pochwala ten zwyczay nie pożywać Sacramentu na ołtarzu, ale na żertwenniku, nawet

czay tak miły był, że go tak przedziwnym cudem stwierdził y wsławił, kiedy nie sami kapłani, ktorym barziey należy ostatki Naświętszego Sakramentu pożywać, ale dziecie czyste pożywali ten Naświętszy Sakrament: skąd mogł by bluźnierca iaki, tobie podobny, zgorszywszy się, nieprzystoynością to nazwać? Daleko barziey teraz, gdy sami kapłani cum debita reverentia (a nie dzieci, między ktoremi y niewierny żyd się był umieszał) Naświętszy Sakrament pożywaią *).

Powiadasz, że po consummowaniu tego Sakramentu żadnych dzięk Panu Bogu kapłan nie czyni.

Odpowiadam.

Czemu się, potworco, tak iawnie y hrubo kłamać nie wstydasz! a wżdyć ktokolwiek po Słowiensku czytać umie, obaczyć iawnie może w służebniku na karcie 364, po pierwszym przyięciu na wielkim ołtarzu Naświętszego Sakramentu, w modlitwie owey: Błahodarym Tia Władyko człowiekolubcze, to iest: „dzięki Tobie, Władco, człowieka miłuiący",—że przystoynie kapłan Panu Bogu za przyięcie Naświętszego Sakramentu dzięki oddaie, a po skończeniu iuż wszytkiey służby Bożey, tedy osobliwe[**95 стр.**)modlitwy, ktore w trebnikach y czasosłowcach, tak też y w małych xiążeczkach, pod titułem: Molitwy po swiatom pryczaszczenii,—to iest: „modlitwy po naświętszey communiey", ktorych iest pięć,—nabożnie odprawuie **). Ale żeś ty sam, podobno iak w krot-

y dzieciom go ostatek rozdawać, choć by do przyięcia iego nie gotowali.

*) *Замѣч. Саковича:* O świętyż to zwyczay w kościele Rzymskim, że kapłan zaraz wszystek Sakrament na ołtarzu, gdzie poświęcał, pożywa, a nie odnosi go na insze mieysce y nie dwa razy pożywa, ale oraz wszystek pożyie. Ale u Rusi raz na ołtarzu połowice pożyie, a połowice większą po liturgiey y po odpuście, albo benedykciey, znowu pożywa, y dwa razy gratiarum actiones czyni.

**) Iesliście w teraźnieyszych służebnikach położyli te modlitwy, tedy dobrze, ale w starych nie masz tych modlitw.

kości kochaiący się leń, albo barzo wkrotce, albo wszytkie modlitwy do służby Bożey nigdy nie odprawował*): przeto y o inszych, że także się sprawuią, rozumiesz.

Zaraz za tym kazkę też iąkąś, by baba na trecie baiesz, iako by ktoś słyszał, a tobie powiedział, że pop z przednieyszych we Lwowie smiał to mowić, że po wymowieniu owych słow przy ołtarzu: Woznesy sia na nebesa Boże,—Christus się z sakramentu na niebiosa wznosi.

Odpowiadam.

Czemu, potwarco, kiedyś sam swemi uszyma od tego, ktory to mowił, nie słyszał, niebylicę za prawdę ważysz się na świat wydawać? Wiedzą bowiem wszyscy, że cerkiew nasza święta Wschodnia o Naświętszym Sakramencie tak wierzy, że gdy w poświąceniu istność chleba w Ciało, a istność wina w Krew Zpawicielową prawdziwie się przemienia, osoba tylko chleba y wina, to iest, w chlebie białość, w winie czerwoność, albo inakszy color, okrągłość y smak, tylko bez przemiany zostaie, y poki te osoby wcale trwaią, nie tylko w pożywaniu, ale y na patynie w kielichu, iako y w puszce, tak na ołtarzu, iako y na inszym mieyscu, pod osobą chleba y wina, prawdziwie y rzeczewisto iest Bog y Człowiek Iesus Christus**). Stulże pysk, udawco, a niewinne ludzi nie potwarzay.

Y w tym z temi wszytkiemi, ktorzy tobie powiadali, żeby się tacy popi u nas naydować mieli, ktorzy by te ostatki Naświętszego Sakramentu wytri[**стр. 96**)kuszom albo chłopiętom do pożywania dać mieli, srodze sprośnie kłamasz. Bo to ani było kiedy między naszemi kapłani u Rusi, ani teraz gdzie iest.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Iąm zawsze y actiones y preces z łacinskich ksiąg odprawował.

**) Taka ma być wiara o trwałości Sacramentu. Ale ten pop Lwowski, ktory nie wiem ieśli ieszcze żyie, ynaczey nauczał.

Iuż też po dostatku absurdissime o absurdach nabaiawszy się, do przypadkow się udaiesz, ktore z przenoszenia ostatkow Naświętszego Sakramentu na żertownik y z niepożywauia iego zaraz na wielkim ołatrzu, iakoby się trafiać miały rozumiesz, że za nagłą śmiercią iednego kapłana w Słonym Grodku Naświętszy Sakrament na żertowniku do zepsowania przyszedł, a za tym nawodzisz, że potrzeba koniecznie, aby to przeniesienie ostatkow Sakramentu Naświętszego z wielkiego ołtarza iuż więcey nie było.

A pytam ia ciebie, miły skazisto, kiedy'by się mogła śmierć temu świaszczennikowi, albo taki przypadek, iako ty powiadasz, zaraz po poświęceniu przed kommunią trafił: czy nie toż, co się z Naświętszym Sakramentem na wielkim ołtarzu y na żertowniku w niebytności inszego świaszczennika, ktory by, dokończaiąc służbę, pożywać miał, stało by się? A za tym, według twego babiego rozsądku, nigdy by, dla takiego y temu podbnych przypadkow, służby Bożey odprawować nie potrzeba *).

Baiesz y o drugim przypadku, ktory by się w Lisku nieiakiemuś Ieremiaszowi Lysiatińskiemu unitowi, si credere fas est, przytrafić miał: gdy podczas zwyczayny, na żertowniku Naświętszy Sakrament zostawiwszy, sam kazanie w cerkwie prawił, iako by miał pop iakiś żywe srebro onemu na truciznę do kielicha wrzucić.

Odpowiadam.

[стр. 97) Zmyszlone to są rzeczy na popa, bo kiedy ten Lysiatiński, do Liska przybywszy, tyrannico more nie tylko na cerkiew y na popa, ale y na mieszczany nastąpił, nie było tam kiedy popowi około ołtarza z takimi się rzeczami zachodzić, ale od wszytkiego ubozstwa z zdrowiem tylko z miasta uchodzić musiał.

Zaczym, ieśli się temu Lysiatińskiemu co takiego w kielichu, miasto Naświętszego Sakramentu być przewidziało: cudownie to od

*) *Замѣч Саковича*: Rzymskiego kościoła Sacrament nie może przyiść do tak prędkiego zepsowania, iako Graecoruski.

Boga niegodność kapłaństwa iego okazowało, bo on, będąc archimandritą Dorogobużskim, niewinnego szlachcica pana Mroczka, gdy się swego długu u niego upominał, muszkiet dwiema kulami nabiwszy, umyślnie haniebnie zabił: za co według kanonow degradatiey popadł; a że się pomazanemi krwią zaboystwa ważył rękoma służbę Boża celebrować, iawnie mu Pan Bog pokazał, że nie na zbawienie, ale na truciznę duszy swoiey poświęca y przyimuie Naświętszy Sakrament.

Nie mogł by się tu ani naprzednieyszy nowokrzszczenskiey albo inszey haeresiey nasladowca na tak znieważaiące Naświętszy Sakrament bluźnierskie potwarzy zdobyć, na iakieś się ty tu, niezbożny wyrodku, fałszywie zdobył. Ale twoie te fałszywe potwarzy cerkwi Bożey szkodzić tak wiele mogą, iako słoneczney światłości od szalonego ciskanie kamieni. Bo co powiadasz, że kapłan, wziąwszy w dłoń Naświętszy Sakrament, nad głową trzyma, a potym, pożywszy, o brodę y włosy głowne dłoń ocera, to iest szczyra potwarz y iawna nieprawda: ne tak bowiem służebnika rubricella naucza *), ale tak mowi: „A kapłan nabożnie, nizko pokłon uczyniwszy, bierze cząstkę [**стр 98**.) iednę Przenaświętszego Sakramentu lewą ręką y z wielką ostrożnością kładzie ią na dłoni prawey ręki swoiey, pewne słowa mowiąc y trzymaiąc ią na brzegu ołtarza, skłoniwszy głowę ku Naświętszemu Sakramentowi, na ręce będącemu, mowi modlitwy: W i e r z e, P a n i e, y w y z n a w a m“, et c.

A skończywszy modlitwy, z strachem y wiarą nabożnie pożywa Bozskie Pana Naszego Ciało, ktore ma na dłoni. A zaraz po pożywaniu pilno się przypatruie, ieżeli co z namnieyszych odrobinek od Naświętszego Sakramentu na niey nie zostało, co ieśli by było, iako naypilniey, w usta ięzykiem z dłoni wybrawszy, o liton, to iest, o korporał albo antimis ostrożnie ociera dłoń swoię, we-

---

*) *Замъч. Саковича*: Właśnie tak bywało po te czasy, a ieśli teraz iuż to wykorzeniliście, tedy iuż nie będziecie mieć przygany.

dług zwyczaiu *). Czytay o tym w służebniku Kiowskim, pag. 356 y 357, y daley.

Już tu mierzienie, obrzydliwa gębo, nie tylko po włosach y po brodzie, y po ziemi Naświętszy Sakrament swoią potrwarzą poniewierzasz, ale, o brzydkiego szaleństwa y niezbożności! y w pościeli rzucasz: niech cię Pan (z Michałem świętym mowiąc) [1]) sfuka, Ten, ktorego ty tak haereticko bluznić się ważysz.

O pożywaniu też z kielicha krwie Pańskiey także, iak niewstydliwy potwarca, bez wszelkiey okoliczności szczyrze kłamasz; bo choć twoy ociec był prostym popem, przecię rozumiem, że polityczniey się około tego obchodził, niżeli ty baiesz, y żadnego ieszcze podobno na świecie grubiana między kapłanami nie było y być nie może, ktory się w tak świętey rzeczy pożywaniu tak sprawować miał; bo rubricella w służebniku tak naucza, na pag. 360 mowiąc: aby po consummacyey cząstki Ciała Pańskiego, po[**стр. 99**)kłon przynależny nabożnie krwie Pańskiey uczyniwszy, obiema rękoma kielich wziął, y z niego z strachem y z wielką ostrożnością kommunikował. A po kommuniey, usta sobie dobrze wyssawszy, aby pokrowcem utarł **). Z takąż też reverencyą y ostrożnością każe y na żertowniku ostatek Naświętszego Sakramentu pożywać ***).

---

[1]) S. Jud. Epis., ver. 10.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Bo nie potrzeba by w dłoń brać Sakramentu, ale po katholicku, odprawiwszy modlitwy ante communionem, wziąć z patyną w rękę lewą Ciało Pańskie y, trzymaiąc, mowić: «Domine non sum dignus». «Hospodi niesm dostoin ia». A potym ręką prawą brać Sakrament z patyny y pożywać go nad patyną; a ieśli kroszki iakie będą na patynie, one palcem większym w kielich zmieść, a potym z kielicha wypić, y palce nad kielichem po ablucyi opłukać, y tak nie potrzebać będzie y dłoni lizać, y o liton ręki obcirać.

**) Ba wąsy raczey wysmoktuią. Niesłuszna welami usta ocierać.

***) Iest to rzecz nieprzystoyna y na prestole y na żertowniku Sacrament pożywać.

Widzisz tedy, że choćby naprostszy kapłan był, czytaiąc te rubricelle, musi się ostrożności w pożywaniu Naświętszego Sakramentu nauczyć.

O gąbkach, ktoremi kielich wychendażaią, także fałszywie baiesz, żeby tak zabrukane y śpleśniałe miały być; bo y o tym maią kapłani od swoich pasterzow na synodach podaną naukę, iako y te gąbki wymywać, wysuszać y przystoynie chować*); ale choć by tak, iako ty powiadasz, chustki na to osobne maiąc, kielichy wycierali, przecię u gniusnego y niedbałego musiała by się y chustka zabrukać. Zaczym nie idzie, aby dla iednego, ieśli by się gdzie naydował, świaszczennika nieochędożnego inszy wszyscy gniusnemi być mieli.

Już też widzę, nic ci y po świętych, kiedy się, na nich rzucaiąc, tak mowisz: co po tych cząstkach tak wiele, na imiona tak wielu świętych? iako by memoria sanctorum przy ofierze świętey niepotrzebna była. A iako by z tego natrząsaiąc się mowisz: „gdyż nie świętego ktorego, ani Naświętszey Panny ciało y krew ofiaruiesz; ale samego Zbawiciela twego, ktory cię odkupil".

[стр. 100) Odpowiadam.

Wiemy to bez ciebie, że ofiara własną nie może być, iedno Ciało y Krew Zbawiciela naszego, y nikomu inszemu ofiarowane być nie może, tylko Iemu samemu, iako Bogu prawdziwemu, ktory z Oycem y Duchem Świętym według istności ieden nierozdzielony iest. A gdy zaś za świętych, albo na ich cześć y pamiątkę ofiary przynosimy, nie im to samym, albo żeby się w ich ciało te cząstki przeisnaczać miały, ofiaruiemy; ale ich imiona tylko wspominaiąc, pry tey ofierze Panu Bogu dzięki oddaiemy za dobrodzieystwa, ktore święci od niego maią, to iest, zwycięstwa, ktore nad diabłem, nad światem y nad ciałem otrzymali, y za wszytkie ich

---

*) *Замѣч. Саковича*: Bardzo to rzecz nieprzystoyna gębkami kielich z Sakramentu wycierać, y iuż tego u Unitow nie masz.

prześwietne dzieła, ktore mężnie odprawili, za ktore wieczny otrzymali pokoy. Do tego, aby oni też o nas w niebie, iako my o nich tu, pamiętaiąc, cześć im przystoyną czynimy, za nas się modlili; y aby Pan Bóg, od nas wdzięcznie tę ofiarę przyiąwszy, nam miłościwym Panem był, iako text samey proskomidiey przez się iawnie naucza, osobliwie gdy, wyimuiąc kapłan cząstkę z piezwszey prosphory, mowi: „Na cześć y pamiątkę Przebłogosławioney Panny naszey Bogarodzicy, y zawsze będącey Panny Mariey, dla ktorey modlitw, przyimi, Panie, tę ofiarę do niebieskiego twego ołtarza“. A potym, wspowniawszy porządnie wszytkich tam napisanych świętych, tak mowi: „ktorych modlitwami nadwiedź nas, Panie“.

O cząstkach zaś tych, iako ty teraz na oszukanie y ohydę prawowiernych, co chcesz prawisz, tak y ten człowiek, ktorego ty na tym mieyścu w szpargale swoim wspominasz, oszukiwaiąc iakiegoś pana w Litwie [стр. 101) albo (iako Arkudius z niego się nasmiewaiąc mowi) panią, z domysłu cwego dokładał.

Mogłbyś się też iuż z przemierzłą swą radą nie wyrywać, bo u nas są z łaski Bożey tacy pastyrze y od nich przełożeni dozorcy, ktorzy y radą y nauką zdrową prezbiterow cwiczą. A rozumiem, że y unitowie nie zechcą być tąk prostemi, aby ciebie, bieguna bezmozgiego, maiąc mędrszych u siebie, niżeli ty, słuchać mieli, gdyż iuż o tych wszytkich rzeczach, to iest, tak o formie, iako y o materyiey się, iako y o kielichach, y o wycieraniu ich, tak też o wąsach y o brodach, ieszcze przed dwudziestą lat, przy swoim służebniku, w Wilnie drukowanym, wydali: a ty przecię, mędrykiem sie iakimsi stawiąc, toż a toż, iak kozieł młota się naiadszy, przeżuwaiąc, potwarzasz *).

---

*) *Замѣч. Сиковича:* A czemużeś tu, schismatyku, directe nie odpowiedział o tych cząstkach, w imie świętych wyimowanych y na patynie przy Ahncu pokładanych, ieśli one są Ciałem Bożym y ieśli się poświęcaią, gdy formę poświęcenia pop wymawia, iako pobożnie o tym, że tak iest, unici wierzą? A ty, schismatiku, iakoś tam żyda grzebiesz; bo ieśliby nie stawali się Ciałem Bożym, a na coż ie kładziesz na patynie

Y to widzę przed twoim niedopyrzowym rossądkiem w pokoiu wysiedzieć się nie mogło, że trzy razy do roku cerkiew Wschodnia służby Boże aż w wieczor odprawuie, to iest: w wigilią Bożego Narodzenia, Bohoiawleniia, albo Theophaniarum, y w Sobotę Wielką.

Odpowiadam.

Jak Judaszowi, gdy oleiek na Zbawiciela wylany od nierządnice był, żałować przyszło, że nie był przedany za trysta groszy, y ubogim rozdany [1]), nie dla tego, iżby miał pieczą o ubogich, ale iż złodzieiem był y mieszek nosił: tak y tobie nie o to, widzę, szło, że służba Boża pozno się odprawuie, ale o to, iako z' twoiey concluzyey znać, żeś się nie mogł, obżarco, wcześnie obetkać, y w celli się do woley wyspać. A ieszcze [стр. 102) smiesz mowić, że nie iest to z słuszności, y fundamentow nie ma z oycow świętych, ani z soborow, żeby się liturgia ś. w wieczor albo aż po zachodzie słońca. Weźmi iedno Ewangelią Świętą a czytay u Matheusza świętego w rodziele 26, gdzie tak mowi: A gdy był wieczor, usiadł Jesus z dwunastą uczniow swoich. Przypatrzże się, że w wieczor Pan y Zbawiciel nasz tę przeświętną liturgią swoię postanowił, y odprawował: nie może tedy większy fundament takowe odprawowanie mieć, iako ustawę Zbawicielową, ktory y w nocy liturgią świętą odprawił; a tey nocy, nic nie odpoczywaiąc, na modlitwie od puł nocy był, y uczniow spiących, że z nim iedney godziny czuć nie mogli, strofował y, roska-

---

[1]) Ioan. cap. 12.

---

przy Ahncu, y na co nad nimi formę mowisz, y na co ie z Hostyą podnosisz mowiąc: *Twoia od Twoich* y *wonmim* y *swętemi?* A iéśliż są Ciałem Bożym, czemuż służebnik wasz Wileński zakazuie tymi cząstkami komunikować ludzi, fol. 58? A ot cząstki Preswiatyia Bohorodica, ili dewia'ti czynow swiatych, ili innych, ieliko wo światom diskosi sut, nikakoże, nikakoże da nie pryczaszczaieszy, czastiiu światoho Ahnca...

zuiąc im, aby nie spali, mowił: czuycie a modlcie się, abyście nie weszli w pokusę*). Drugą zaś pułnocy na passiey strawił.

Widzisz, leniwy roskosniku, że Pan Jesus ani siebie, ani uczniow swoich żałował, ale zaraz po służbie Bożey, iak my do cerkwi, tak on do ogroyca, nie odpoczywaiąc, poszedł, y całą noc na modłitwie y passiey strawił. A czemuż my, imituiąc Zbawiciela, y służbę Bożą w wieczor odprawować nie mamy y całą noc na modlitwach trwać? Wżdyć tak uczniom swoim Zbawiciel przykazał, a w osobie ich nam, gdy mowił: Co mnie czyniąc widzicie, to y wy czyńcie.

A co powiadasz, że młodzi, przestarzali, y chorzy, pościć nie mogą, to y bez ciebie wiemy, y cerkiew na takowych postow nie wkłada; ale ci, krorzy mogą, czemu pościć nie maią? Czytay iedno żywoty świę[**стр. 103**)tych, iako nie tylko zakonnicy, ale y świeccy chrześcianie takowe postne dni pościli,—tam się nauczysz.

Przypatrz się też y w Kościelnych Dzieiach Baroniuszowych, roku 302, na pag. 158, onym chrześcianom, ktorzy w Nikomediey od pogan z cerkwią spaleni byli, z iakim nabożeństwem dzień Bożego Narodzenia święcili, nie na iedney nodze stoiąc, iako ty chcesz, iutrznią y służbę Bożą odprawili, ale dzień y noc na służbie Bożey trwali; nie obawiali się ci, choć tam między nimi y starszy, y młodzi byli, postem y niespaniem nadwieredzać swego zdrowia.

Powiadasz, że y to nie iest rzecz pochwały godna, że w Ruskiey cerkwie przy liturgiey świętey drzwi carskie zamykaią, y za tym ludzie o poświęceniu Naświętszego Sakramentu nie wiedzą, y dostoyney czci y pokłonu onemu nie oddaią.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Wżdyć to było w Czwartek Wielki, powinni przykładem Pańskim liturgią w nocy odprawować: a czemuż nie odprawuiecie?

Odpowiadam.

Barziey rozumiem w kościelie Rzymskim, choć odkryte są ołtarze, prostak drugi może nie wiedzić, kiedy y ktoremi słowy Naświętszy Sakrament poświęcony bywa, gdyż cicho to xiądz odprawuie *); a u nas, choć drzwi zamknione bywaią, każdy wiedzieć może, bo głosno kapłan słowa Zbawicielowe wymawia, a ludzie za każdym wymowieniem, tak nad chlebem, iako y nad kielichiem, formy, mowiąc amen, nizko się kłaniaią. Także gdy, podnosząc kielich y patynę, mowi: Twoia od Twoich, et c., ludzi, mowiąc: Tobie śpiewamy, Ciebie błogosławimy, Tobie dzięki oddaiemy, Panie, y modlimy się Tobie, Boże nasz,—nizko się kłaniaią.

Widzisz tedy, potwarco, że y poświęcenie Naświęt[стр. 104)szego Sakramentu kiedy bywa, wszyscy ludzie znaią, a przynależny pokłon y cześć Zbawicielowi w Iego Sakramencie oddaią.

A przed skończeniem liturgiey świętey dla tego, choć kommunikantow nie masz, kapłan, otworzywszy carskie drzwi, do ludzi się obrociwszy, kielich z Naświętszym Sakramentem podnosząc, mowi: z strachiem Bożym y z wiarą przystąpcie,—aby y patrząc na Naświętszy Sakrament adoracyą przystoyną onemu czynili: iakoż natychmiast ludzie, na kolana upadaiąc, aż do ziemi pokłon Panu y Bogu swemu pod osobą chleba y wina, w Naświętszym Sakramencie rzeczewisto będącemu, przystoyny oddawaią.

Do tego, lubo by tak było, że za czasow świętego Bazilego, ktory żył około roku Pańskiego 350, ten zwyczay zasłonienia ołtarza, iako ty powiadasz, cerkiew Wschodnia dla pewney przyczyny zażywać poczęła; przecię nie twoia to rzecz iest, Kassianie nieciesany, to, co przez tysiąc dwieście dziewięćdziesiąt y cztyry lata nieprzerwanie tak wiele doktorow, męczenikow y roznych stanow

*) *Замѣч. Саковича:* Ale wiedzą przez zwonienie w zwonki nawet y ci, co w krużganku będą. Do tego patrzą na podniesienie Ciała y Krwi Pańskiey.

niezliczona liczba świętych, bez nagany zachowała, reformować. Przystoyney bowiem tobie iest swoie paść defekta, niżeli cerkiew reformować.

Dzwonki, powiadasz, małe potrzeba w cerkwiach mieć, aby w nie dzwoniano, kiedy Naświętszy Sakrament poświęcaią y podnoszą.

Odpowiadam.

Y bez ciebie to, gdzie chcą, bez zabronenia iuż dawno zażywaią: tak przy ołtarzu, iako y do chorego [стр. 105) z Naświętszym Sakramentem idąc. A tobie nie tylko przy ołtarzu, ale byś chciał y na nosie sobie dzwonki zawiesić wolno: my tobie tego nie bronimy.

Zwyczay, brzydko wspominasz, kładzenia dziatek y chorych pod perenosem, a wiesz iuż dobrze, że ten zwyczay dawno iest zakazany.

Mogł byś też, niezbożny Zuzanisto, o rzeczach świętych mowiąc, uczciwey swą gębą szermować: bo nie duchowney osobie takowe wszetecznie prymowki y powieści przytaczać, ale ledwieby się dudarzowi, albo niewstydliwey iakiey przekupce na trecie zeszło; ale małoś ty, widzę, tych co uszedł.

Moskiewskie y Białoruskie nieporządne nabożeństwa wspominasz, ktore rozumiesz, że słusznie do porządku trzeba by przywieść.

Odpowiadam.

Ponieważ się ty reformatorem nabożeństwa czynić ważysz, słuszna rzecz, żebyś sam osobą swą bezuszną do Moskwy iachał, y nie z Krakowa, bo daleko, ale tam zbliska im obiecnie persvadował *).

*) *Замѣч. Саковича:* Bliżey tobie do Moskwy z Kiiowa, niżli mnie z Krakowa; a ieśli z wami trudna sprawa, ktorzy mnieysze absurda y błędy macie: a coż z Moskwą, gdzie ani duchowney, ani swieckiey politiki w rzeczach nie masz, y ktorzy y od was wydrukowanych ksiąg nie przyimuią, ale ie palą?

A że Moskiewskie nabożeństwo wspominaiąc, y nas hańbisz, zwłaszcza gdy prawisz, że do Ruskiey cerkwi przyszedszy, nie usłyszysz tylko: Hospodi pomiłuy, a potym: poday Hospodi; naostatek: Tobi iuż Hospodi,—iuż dosyć mamy.

Odpowiadam.

A czemuś tu nie położył, szyderco, do czego to tak mowią: Hospodi pomiłuy, poday Hospodi, Tobi Hospodi; wżdy to są responsoria na ektenie, kto[стр. 106)re kaptan mowi, iako naprzykład, gdy kapłan mowi: w pokoiu modlmy się Panu, a chor albo ludzie mowią: Hospodi pomiłuy, to iest, Panie zmiłuy się. Y daley, za pokoy wszytkiego świata, o dobrym powodzeniu cerkiewnym y o ziednoczeniu ich, za biskupa y za wszytek kler y lud, za krola pana, za wszytek senat, y za woysko iego, y za zwycięzstwo nad wszytkiemi nieprzyiacołmi, mowi kapłan: „modlmy się Panu", a ludzie mowią: „Panie zmiłuy się".

Y daley mowi: „o dobrym postanowieniu powietrza, o obfitości owocow ziemnych, o spokoyne czasy, y abyśmy wybawieni byli od wszelkiego frasunku, gniewu y niebezpieczeństwa, modlmy się Panu"; a ludzie mowią: „Panie zmiłuy się".

A kończąc litanią, kapłan mowi: „Przenaświętszą, Czystą, Przebłogosławioną y Chwalebną Panią naszę Bogarodzicielkę y zawżdy będącą Pannę Marią, ze wszytkiemi świętymi wspomniawszy, sami siebie, y wzaiem ieden drugiego, y wszystek żywot nasz Christusowi Bogu polecaymy"; a lud odopowiąda: „Tebi Hospodi", to iest, Tobie Panu polecamy.

Coż tu za niesłuszność widzisz, kiedy takim sposobem w cerkwie Hospodi pomiłuy y Tebi Hospodi śpiewaią? Pewnie żaden mądry y pobożny chrześcianin inaczey nie rzecze, ieno, że dobrze y słusznie *).

*) *Замѣч. Саковича*: A nie tylko w Moskwie, albo na Białey Rusi, taka confuzia w odprawowaniu nabożeństwa dzieie się, ale y w samym

A gdy zaś kapłan na iutrzni, na nieszporze, albo też przy służbie Bożey, pobudzaiąc do modlitw y proźʰ, tak mowi: „dzień wszystek doskonały, święty, spokoyny, y bez grzechu u Pana prośmy“,—lud mowi: „p o d a y H o s p o d i“, to iest, day to, nam Panie. Y daley kapłan mowi: „Anioła poko[стр. 107)iu, wiernego wodza y stróża duszam y ciałom naszym, u Pana prośmy“. A lud mowi: „day to nam Panie“. Kapłan zaś mowi: „Miłosierdzie y odpuszczenie niedostatkow y grzechow naszych u Pana prośmy“. A lud mowi: „day to, Panie“. Kapłan mowi: „dobrze y pożytecznie rzeczy duszam naszym, y pokoy wszytkiemu światu u Pana prośmy“. A lud mowi: „day to nam, Panie“. Kapłan mowi: ostatek czasu życia naszego, abyśmy w pokoiu y w pokucie skończyli, u Pana prośmy“; a lud mowi: „day to nam, Panie“. Kapłan mowi: „chrześciański koniec żywotowi naszemu bezbolesny, bez zawstydzenia, spokoyny, y dobrą odpowiedź na strasznym sądzie Christowym, u Pana prośmy“. A ludzie odpowiadaią: „day to nam, Panie“. Kapłan mowi: „ziednoczenia wiary y uczęstnictwa Świętego Ducha uprosiwszy, samych siebie, y spolnie ieden drugiego, y wszytek żywot nasz, Christusowi Bogu polecamy“. A lud mowi: „Tobie, Panie, polecamy“.

Co y tu za nieprzystoyność widzisz, miły zoilusie? Azaż niesłusznie w cerkwi p o d a y H o s p o d y takim sposobem śpiewano

Kiiowie takaż bywała, y nie wiem, ieśli ieszcze y teraz nie iest. Bo gdy pop przy zaczęciu liturgiey zaczął mowić: B ł o h o s ł a w i e n n o c a r s t w o O t c a y S y n a y D u c h a S.,—tedy diaki, zacząwszy A m i n, zaraz poczynali: H o s p o d i p o m i ł u y, y, nie słuchaiąc popa, nim ektenią wymowi, śpiewaią ową notą Moskiewską H o s p o d i p o m i ł u y, y tylko po palcach licząc śpiewaią,—czego y sam Borecky nie mogł wykorzenić. Nuż iakie owe wyszpecenie y wywracanie Słowianskiego ięzyka y textu własnego w śpiewaniu irmołoynym bywało po wszystkie wieki u Rusi, y teraz ieszcze na wielu mieyscach iest, że powywracali text Słowianski, śpiewaiąc Bo co miał śpiewać: o r e k s z y c h m n i,—to oni śpiewaią: O r e k o s z e i c h o m o n i. Albo gdzie C h r i s t o s B o h n a s z,—to oni śpiewaią: C h r i s t o s o B o h o n a s z e, et c. et c,—y z Słowianskiego ięzyka nie wiedzieć iaki czynili.

bywa? Abobyś chciał dla owego człowieka, ktory inszego nabożeństwa iest, y po Słowieńsku nie umieiąc, przyszedszy do cerkwie, nie wie co kapłan mowi, y dla czego Hospody pomiłuy śpiewaią, albo czytaią,—aby nigdy iuż responsoria takowe nie były mowione, ani śpiewane? *) Taką rzeczą nie potrzeba by nic po Słowieńsku w cerkwi odprawować dla tego, że Polak tego nie rozumie. A zatym y w kościele nie potrzebą by po łacinie odprawować, albo Dominus vobiscum mowić, ani też: Et cum spiritu tuo, [стр. 108) kiedy do kościoła prosty Polak, albo Rusin przydzie, a tego nie rozumie.

Mowisz też ironice, ieśli to u Rusi Białey y na Moskwie dzieie się, a coż rozumiecie w Graeciey między pogany: iakie tam teraz iest nabożeństwo?

Odpowiadam ci.

Miły kusozophista, że takie teraz prostych świaszczennikow Graeckich między pogany iest nabożeństwo, iakie w Rzymie y we Włoszech było, kiedy ich Gottowie y Wandałowie w possessiey mieli **).

Powiadasz, że lubo ohłaszennych, albo katechumenow nie masz, a przecię ektenią o ohłaszennych w cerkwi odprawuią. Y

*) *Замѣч. Саковича:* Nie ganią responsoryi nabożnych, ale ganią konfuzią y częste tautologie, aż potym ociec Smotrzycki w Wilnie począł to śpiewanie sporządzać, y te Chomoni wyrzucać, co z trudnością iemu y drugim wykorzeniać przychodziło, bo się iuż wszyscy byli tak nauczyli duchowni y świeccy śpiewać: y batkowie, powiada, y dziadowie nasi tak śpiewali, y chleb się, mowi, na ten czas rodził; w Podgorskich iednak kraiach zdawna własnym y nienaruszonym Słowieńskim ięzykiem te hymny cerkiewne śpiewano y śpiewaią.

**) Wszak tam w Graecyey y w Persyey są kapłani y zakonnicy Rzymskiego nabożeństwa, a przedcię porządnie y conformiter nabożeństwo odprawuią. A czemuż by y popi Greccy nie mieli porządnie odprawować?

pytasz, a ktorymże to katechumenom każecie z cerkwie wychodzić, gdyż iuż wszyscy są wierni y okrzściceni?

Odpowiadam.

Chociay w inszey cerkwi nie masz katechumenow na ten czas, iednak przez te słowa intentio ecclesiae determinatur, poki trwać w cerkwi nieokrzściceni maią, zaczym słowa te maią swoy skutek. Ia cię też wzaiem pytam: czemu kościoł w Piątek Wielki za też katechumeny, choć ich tam nie masz, Pana Boga prosi? *) A ieśli o tym nie wiesz, weźmi mszał, a na pag. 179 y 180 czytay owe między inszemi modlitewkami, ktore tak się w sobie maią:

„Oremus et pro catechumenis nostris, ut Deus et Dominus noster adaperiat aures praecordiorum ipsorum, ianuamque misericordiae, ut per lavacrum regenerationis, accepta remissione omnium peccatorum, et ipsi inveniantur in Christo Iesu Domino nostro".

[стр. 109) Druga:

„Omnipotens sempiterne Deus, qui ecclesiam tuam nova semper prole foecundas, auge fidem et inlellectum catechumenis nostris: ut renati fonte baptismatis, adoptionis Tuae filiis aggregentur, per Dominum nostrum, et c.... Amen.

Czy nie toż y iedno iest, co kościoł Rzymski, starożytny zwyczay zachowuiąc, raz w rok, w Wielki Piątek odprawuie, to y cerkiew Wschodnia przy każdey służbie?

*) *Замѣч. Саковича*: Dla tego w Piątek Wielki za catechumeny w kościele się modlą, że pospolicie na Wielkanoc takich krzczą, albo na świątki.

Item a particulari ad universale non valet consequentia. Że w ieden dzień Wielkopiątkowy taka missa sucha pod iedną osobą odprawuie się .... ale y za schismatyki y heretiki, y za niewiernie modli się, y za katechumeny kościoł modli się, y rozne ceremonie odprawuie,—czego y przez rok tak się ma odprawować?

Do tego insza prosić Boga za ochrzczonych, aby ich raczył oświecić prawdą Ewangelii swoiey świętey, a insza wołać nań, iż po trzykroć, aby wychodzili z cerkwi.

Ieśli tedy to cerkwi ganisz, gań pierwiey swemu kościołowi, aleć podobno prędzey te twoie bespieczeństwo, niż unitowie, zganią.

Ó chlebie, z Graecka Artos nazwanym, ktorego ceremonialiter na niektorych mieyscach w monastyrach z cerkwi do refektarza niosą, powiadasz, że nie wiesz, co to za mysterium dzwonić, a na głowie, iak Sakrament, prosty chleb nosić? A barzo dobrze wiesz, że choć gdzie y tego chleba do refektarza nie noszą, przecię iako na triumph zmartwychwstania Zbawicielowego dzwonią, zaczym y gdzie ten chleb noszą, nie dla iego noszenia dzwonią ale na znak zmartwychwstania Pańskiego triumphu *). Do tego temu chlebowi żadney reverencyey, Sakramentowi należney, nie czynią **). A iako w monasterach inszych czasow cząstkę albo porcyą Naświętszey Panny, z chleba wyiąwszy, reverenter dokładaią, a po obiedzie wszyscy one pożywaią, tak ten chleb miasto cząstki Pańskiey, o ktorey niektorzy historikowie zmiankuią ***), że po zmartwychwstaniu Pańskim, aż do wniebowzięcia Naświętszey Panny apostołowie, tymże sposobem[**стр. 110**)cząstkę chleba odkładaiąc, zażywali,— przez tydzień na pamiątkę zmartwychwstania Pańskiego do refektarza bywa noszony, y trykroć na znak trzeciodziennego z grobu powstania Pańskiego mowi diakon: Christus zmartwychwstał; a wszyscy odpowiadaią: prawdziwie zmartwychwstał.

A że krzyż wymalowany na chlebie z napisem hymnu onego: Christus zmartwychwstał, et c., do dory idąc całuią, y

---

*) *Замѣч. Саковича:* W kościele Rzymskim tylko na ten czas na Wielkanoc dzwonią y z dział na triumph strzelaią, gdy Naiaśneyszy Sacrament z grobu wyimuią, ale prostemu chlebowi tego nie czynią.

**) Bа czynią, bo y na głowie ten artos niesie, y z świecą zapaloną przed nim idą, y dzwonią, y kadzą. A to są znaki adoratiey, Sacramentowi należne.

***) Przypomnieć było tych historykow, ktorzy to pisali.

to na znak serdecznego wyznania czynią, że Christus Pan przez śmierć krzyżową, śmierć zwyciężywszy, zmartwychwstał *).

W katholickim Rzymskim, powiadasz na pag. 45, kościele, kiedy kapłan idzie do mszey, tedy pierwiey ma intencyą, o czym ma mieć msza, y zaraz probuiesz zakrystianem, ktory go pyta, o czym będzie miał mszą? żeby wiedział, iakie apparaty do mszey nagotować **). A nabaiawszy się o tych apparatach podostatku, dla tego, abyć nie powiedziano, że xiądz ieden ornat ma, iak w Wielki Piątek, tak y w niedzielę Wielkanocną w tymże iednym odprawować musi, concluduiesz: ale to mnieysza o ryzy, gdyż niedostatek.

Na coż tedy o przemianie tych apparatow baiesz, kiedy wiesz, że niedostatek to sprawuie, a w niedostatku y płocienne ryzy za altembasowe stoią.

Powiadasz też, że w Ruskiey liturgiey nie masz, aby według potrzeby y święta pop miał modlitwy przy liturgiey odprawować, y wyliczasz tam, iako w Rzymskim kościele są insze introity, oracye, graduały, tractus, offertoria, secreta, communio, postcommunio, et c. na rozne święta. Y daley, wyliczywszy rozne święta, y stany, także y potrzeby, mowisz: tego w Graeckoruskiey liturgiey

*) *Замѣч. Саковича*: Wżdyć to powinien y bez tego chleba całowania kożdy wyznawać, że Chrystus przez śmierć krzyżową, śmierć zwyciężywszy, zmartwychwstał.

**) Że intentiey albo predsięwzięcia popi Ruscy nie maią, o czym maią liturgię odprawować, y że tylko u nich iedna liturgia na wszystkie niedziele y święta rozmaite, y że nie masz w ich służebnikach modlitw na rozne potrzeby, iako w kościele Rzymskim. Tedy Mohiła mowi: nie podobna rzecz, aby pop nie miał intencyi, albo, iako on notum magis ignotum explicuie, bez predłożenia uma miał iść do liturgiey; gdyż, mowi, wszystko to wyraża, co w służebniku napisano. Odpowiadam. Insza wymawiać co, czytaiąc materialiter, a insza intentione formali wyrażać y odprawować to, czego popi nie czynią, bo y nie wiedzą, co to iest intentio, bez ktorey ani krzest był by ważny, ani rozgrzeszenie na spowiedzi.

A na to mi tak odpowiada, gdy ia radze, aby do swoich mszałow Ruskich też modlitwy z Łacińskich mszałow, na rozmaite potrzeby napi-

nie masz, ale taż litur[стр. 111)gia y też w niey modlitwy na Wielkanoc, co y na Boże Narodzenie, y na Panny Mariey, y na wszytkie święta, y za umarłe, procz tylko ektenia, to iest, litanią iednę po Ewangeliey przykładaią.

Odpowiadam.

Prawda to iest, że my iednę tylko doskonałą liturgią świętą mamy: takową, iakową Iakub święty apostoł, od Zbawiciela nauczywszy się, y sam odprawował y cerkwi na pismie zostawił, y ktorą Marek święty ewangelista, pierwszy Klemens papież Rzymski, od Piotra świętego nauczywszy się, y sami odprawowali y cerkwi na pismie podali; od ktorych to pomienionych y Bazyli święty y Chrizostom, nauczyszy się, odprawowali y cerkwi na pismie zostawili. Nie masz w liturgiach apostolskich takowych introitow, oracyi, graduałow, traktow, et c., o iakowych ty wspominasz y do liturgiey przykładać chcesz; bo dosyć iest na tych modlitwach, w ktorych się wszystkie potrzeby cerkiewne zamykaią, ktore w liturgiach naszych Ruskich z apostolskich liturgiy, przez świętych Bazylego y Chrizostoma wzięte y podane są. A na coż nam te, rożnemi czasy przyczynione orationes, kiedy w tey apostolskiey liturgiey doskonałą, ubłagalną ofiarę, żywych y zmarłych grzechy oczy-

---

sane, po Słowiańsku przełożywszy, wpisali. Niepotrzeba, powiada, nam łat do naszey liturgii, gdyż, powiada, iedna u nas doskonała liturgia na niedziele y na święta, y za umarłe y za żywe. Wszak, powiada, y Rzymska msza, choć tak wiele modlitw do siebie przyczyniła, nie więcey nad naszę mszą mieć nie może. Odpowiadam. I owszem miałbyś, schismatiku, potrzebować reformy od tey cerkwi, ktora iest matką wszystkich cerkwi y ktora błądzić nie może. A iż ty nie masz w cerkwi twoiey modlitw na rozmaite potrzeby, iako to o wykorzenienie schismy, o wybieraniu naywyższego pasterza, o czynieniu dzięk Panu Bogu za iakie dobrodzieystwa, et c. et c. Ale cożby to wadziło, gdybyś to w służebnik swoy inserował? nic by to liturgiey twoiey nie naruszyło, iako y naszey mszy nie narusza; bo ieden y tenże canon y taż forma consecrationis we wszystkich mszach bywa.

szczaiącą y Sakrament wiernym godnie pożywaiącym poświęcanie daiącą, prawdziwie mamy? Wszak więcey y Rzymska msza, choć tak wiele modlitw do siebie przyczyniła, nadto w sobie mieć nie może.

A że ta liturgia, ktora na Boże Narodzienie, taż y na Wielkanoc y na insze święta, ba y na każdy dzień odprawowana bywa,— słusznie to cerkiew czyni, bo tenże y ieden Christus, ktory się narodził, umę[стр. 112)czon był, umarł y zmartwychwstał. Tenże Naświętszą Pannę przez swoie z niey narodzenie Bogarodzicą uczynił, y wyszszą wszytkiego stworzenia czci koroną w niebie ukoronował, y wszytkich świętych, ktorych my pamiątki odprawuiąc czcimy, łaską swą do wykonania woli swoiey posilał. Tenże też, a nie inszy, w tey liturgiey świętey przez kapłana ofiarowany bywa, przy ktorzey ofierze y pamiątka Naświętszey Panny, y wszytkich świętych, takim sposobem, iako się wyżey na karcie 100 powiedziało, bywa: tak na proskomidiey, iako y po poświęceniu Bozskich darow, a osobliwie tego świętego, ktorego święto się tego dnia odprawuie. Zosobna zaś dla rozności świąt, iako są Hospodskie prazniki, to iest: samego Pana święta, albo Naświętszey Panny, y inszych świętych, nie tylko tropari, kondaki, iako ty powiadasz, ale y insze bywaią hymny y czytania odprawowane: iako osobliwie na święta Pańskie,—co święto, to inaksze antiphony śpiewane bywaią, z psalmow przeplatane z hymnami tego święta.

A w święta Naświętszey Panny y inszych świętych, miasto antiphonow, psalmy pewne czytane bywaią; do tego beatitudines, ktore po Słowieńsku zowią **b ł a ż e n n a**, z hymnami z kanonu tego świętego, ktorego iest święto, przeplatane, śpiewane bywaią *). Na

*) *Замѣч. Саковича*: Wiedziałem ia, żeszcie wy mieli zasłaniać tymi waszymi troparami, kondakami y błażenami, że miasto naszych introitow, graduałow, tractow, secretow, et c., ale to być nie może, bo poniewaź, powiadasz, że wasza liturgia ieszcze od ś. Iakuba apostoła początek ma, a te tropari y kondaki y błażenya iuż po 7 set lat po narodzeniu Pańskim od ś. Jana Damascena y od drugich są złożone; a iakoż mieli

wchodzie zaś albo na introicie z Ewangelią, gdy pieśń owę śpiewaią: Prydite pokłonimsia y pripadem ko Christu,— to iest: przydźmy, pokłońmy się y upadaymy przed Christusem,— na końcu przydawane bywaią, według święta, słowa, to iest: ieśli na Boże narodzenie: Zbaw nas Synu Boży, ktoryś się narodził z Panny, śpiewaiących alleluia; a ieśli na Wielkanoc, tedy mowią:[**стр. 113**)Ktoryś zmartwychwstał. Per consequens, y inszym świętom należne przydaią słowa.

A we dni, w ktorych się świętych pamiątki odprawuią, przydaią do teyże pieśni te słowa: Zbaw Synu Boży, ktoryś iest dziwny w świętych swoich, nas Tobie śpiewaiących Alleluia. A zaraz potym tak w Pańskie święta, iako y świętych iego, każdy zosobna, tropar y kondak osobliwy śpiewaią albo czytaią.

A przed Ewangelią, gdy Alleluia śpiewaią, każdego święta wiersze inaksze czytaią, y Ewangelia osobliwa bywa.

Pieśń zaś przed communią, co po Słowieńsku zowią pryczasten, nie tylko co święto, ale y co dzień inaksza bywa. W potrzebach osobliwych roznych, ktores ty tu wspomniał, są tak modlitewki przy proskomidiey, iako y ektenia przy początku służby Bożey, tropary, prokimeny, alleluia; z psalmow wiersze, kondaki, Epistoły, Ewangelia, po Ewangeliey drugie ektenia, a potem y pryczasten, są wszytkie z dawnych służebnikow sporządzone, a teraz niedawno, w roku Pańskim 1639, z druku wydane, o ktorych

---

być w iego, albo u ś. Bazylego, albo u ś. Chrysostoma liturgiey położonemi? A przedcię smiesz mowić, że y ś. Marek Ewaangelista, y Klemens pierwszy papież Rzymski, od Piotra ś. naucżywszy się, tak odprawowali, y nam na pismie tak odprawować podali, iakoby to ś. Piotr inakszą mszą miał stanowić Graekom, a inakszą Rzymianom? Widzisz tedy, iak twoia powieść z samą się rzeczą nie zgadza.

choć ty wiesz, przecię iednak, byleś się nagadał, prawdy nie powiesz *).

A że. powiadasz, pop tego nie czyta, iedno diak albo chłopiec replikue. Dla tego sam kapłan nie czyta, bo nie są essentialia liturgiey ś., bez ktorych służba Boża doskonała by być nie mogła, ale są accidentalia, dla rozności tylko świąt y większey powagi służby Bożey przydane; a co należy do essencyey służby Bożey: tedy to sam wszytko kapłan czyta y odprawuie.

[стр. 114) Powiadasz też, że kiedy by pytano popa: „o czymeś dzisia, oycze, służbę miał?“—tedyć nie będzie umiał odpowiedzieć, bo intencyey, idąc do służby Bożey, nie miał, y nie wie, co to iest intencya.

Odpowiadam.

Słowko to Łacinskie intentio może drugi pop, łaciny nie umieiąc, nie wiedzieć co to iest, ale żeby o przedłożeniu uma, to iest, o przedsięwzięciu y rosporządzeniu mysli y woli ku oney rzeczy, ktorą odprawowawać ma, y w iaki koniec to odprawować będzie, nie wiedział: to nie iest prawda, bo każdy świaszczennik, by nayprostszy, gdy do odprawowania służby Bożey idzie, tak wolą y mysl swoię diriguie, że tego dnia chce to, co Christus Pan na swoiey ostatniey wieczerzy postanowił y czynił, czynić y odprawować,—to iest, chleb poświęcać w Ciało, a wino w Krew Zbawiciela naszego, y one za żywe y umarłe, a przy tym osobliwie y za potrzeby te, za ktore przedsięwzięcie ma, Panu Bogu ofiarować. A te potrzeby, nie maiąc intencyey, nie mogł by żadną miarą przy służbie Bożey kapłan przypominać; ale gdy za ktorego umarłego,

*) *Замѣч. Саковича*: Sam Naliwayko, protopop Ostrogski, w trebniku swym wyznawa, żeśmy służebnikow y trebnikow od 100 lat y więcey, iak się Ruś okrzciła, sporządzonych y drukowanych nie mieli, ale tylko pisane, y iako, mowi, kto chciał, przydaiąc, y wymuiąc, y odmieniaiąc. A ty mowisz, ieszcze od ś. Iakuba y od ś. Piotra twoią liturgią masz.

albo żywego, albo też chorego, albo za inszą iaką potrzebę, albo też za tego, ktory ad suam propriam intentionem służbę Bożą odprawować prosił, przy proskomidiey napierwiey cicho wspomina y, cząstkę wyiąwszy, ofiaruie. Głosno zaś w ekteniach imię tego, za kogo służbę Boża odprawuie, po Ewangeliey zaraz przypomina, albo też potrzeby, to iest: o dezcz, o pogodę, o zdrowe powietrze, o pokoy czasu woyny y zwycięzstwo Krolowi panu y woysku iego nad nieprzyiacioły, y o insze rozne, tym podobne. Także zaraz po poświęceniu, gdy doskonała iuż iest bezkrewna ofiara, na swoim mieyscu, gdzie rubricella litur[**стр. 115**)giey żywe y umarłe, y potrzeby wspominać każe, cicho wspomina.

Widzisz tedy, że kożdy świaszczennik intencyą, y generalną y specyalną, iak idąc do służenia, tak y odprawuiąc służbę Bożą, ma.

Do tego, ieśli twoy pobratym szwiec, iako ty powiadasz, intencyą swoię, co ktorego dnia robić będzie,—czy boty, czyli trzewiki,—mieć musi: iak daleko barziey kapłan, ktore nie rzemiosło iakie polityczne, ale tak wysoką, przedziwną, y przeświętą, y straszną ofiarę odprawować idąc, y odprawuiąc, mieć ma! Osobliwie, gdy wprod gotuiąc się, tak wiele modlitw odprawuie, w ktorych nic inszego nie zamyka się, iedno prozba do Pana Boga, aby go godnym uczynił przyięcia Naświętszego Sakramentu Ciała y Krwie Zbawicielowey.

Wstydźże się, potworco kłamliwy, gdy kapłana Bożego, służbę Bożą odprawuiącego, gorzey szacuiesz, niżeli szewca, ktory boty szyie.

Władykom, powiadasz, należałoby o rosporządzeniu nabożeństwa przy służbie staranie czynić.

Odpowiadam.

Prawda to iest, że władykom rosporządzenie nabożeństwa należy, osobliwie tam, gdzie nieporządnie odprawuią; ale nie takie, iakie ty mieć chcesz y iako prawisz, żeby, z Łacinskiego przełożyw-

szy iakie modlitwy, do służebnikow y trebnikow przyłatać, bo służebniki nasze y trebniki są całe y doskonałe, dla czego łat takowych do nich nie potrzeba przydawać;[стр. 116)bez tych bowiem przydatkow taką służbę Bożą, iaką teraz kapłani Ruscy w cerkwiach odprawuią, apostołowie. święci y ich successorowie odprawowali *): co się iawnie daie znać z liturgiey świętego Iakoba apostoła, brata Pańskiego, y Marka świętego Ewangelisty, także y Klemensa, świętego, papieża Rzymskiego, ktore święty Bazili y Chrisostom, mało nieco z obiawenia Bożego skrociwszy, podali, od ktorych cerkiew Wschodnia, na pisme podaną wziąwszy, bez wszelkiey odmiany y przydatku, przez tak wiele wiekow, cale y świętobliwie zachowuie. A ieśli tedy od apostołow świętych y ich successorow, takim sposobem Ciała y Krwie Pańskiey, przenaświętsza, bez takowych łat odprawowana będąc, ofiara miła y przyiemna Bogu y duszam wiernych, tak żywych, iako y umarłych, pożyteczna y zbawienna była: bez wątpienia y teraz tymże sposobem u Panu Bogu wdzięczna y nam wiernym iest zbawienna. Zaczym ty z swoiemi łatami możesz się nie pokazywać.

Do tego msza Łacinska inakszy ma swoy porządek, tak w introicie, w oracyach, iako y w inszych swoich częściach, daleko rozny od naszych liturgiy, według ktorych y modlitwy te, krore ty wspominasz, są sporządzone. Zaczym y do mszy według czasu przykładane mogą być przystoynie; ale do służby Bożey one przydawać niesłuszna: gdyż tak by im przystało, iako gdyby kto do iedwabnego żupana, kożucha starego łatę przyszył.

---

*) *Замњч. Саковича*: Powiadasz, że taką służbę Bożą apostołowie śś. y ich successorowie odprawowali, iako teraz kapłani Rusci w cerkwiach odprawuią. Ano to w rzeczach, że służby albo liturgiey Ruskiey nie było, aż do czasu Cyrylla y Methodyuszá, wynalazcow Słowiańskiego ięzyka, ktorzy aż za pozwoleniem y błogosławieństwem Mikołaia I papieża pierwszy mszą po Słowiańsku w Rzymie u ś. Piotra odprawowali, a to iak daleko było po czasach apostolskich!

A iakoż mieli tak apostołowie liturgią odprawować, iako teraz popi Ruscy odprawuią? Alias musieliby popi Ruscy pierwiey być, niż apostołowie.

Daley powiadasz, nowe dwie rzeczy, ktore władyka Włodziminski w cerkwi swoiey postanowił: perwsza, że kiedy idzie z processią około cerkwi, tedy Sakrament niesie, a tym czasem dzwonią; [стр. 117) druga, że Credo albo Wierzę w iednego Boga, przy liturgiey śpiewaią.

Odpowiadam.

Nie dziw, że się tobie nowiniarzowi nowe te rzeczy podobaią bo iak ty sam, bez iednego ucha będąc, radbyś, żeby wszyscy ludzie po iednemu tylko uchu mieli, — tak chciałbyś nie tylko niektore, ale y wszytkie Rrzymskiego kościoła obrządki w cerkiew wprowadzić; lecz iako to niepodobna iest rzecz, aby ludzie, na ciebie patrząc, to czynić mieli, byś sobie y drugie ucho oderznąć kazał: tak y to, żebyś miał swoiemi nowinami starożytność z cerkwi Wschodniey wykorzenić.

Ale podobno prędzey tobie przydzie z nowych rzeczy coraz upodobania, y z nabożeństwa do nabożeństwa przewierzgnienia, z Ariuszem się obłapić, albo z Socinem we zborze przywitać, a niżeli to, czegobyś chciał w cerkwi widzieć *). Temu się iednak dziwuię, że władyka, maiąc nad sobą starszego swego metropolitę y kollegow swoich uniatskich episkopow, bez ktorych synodalney zgody nic nowego w cerkwi wprowadzać nie mogłby,—y bez confirmacyey papieżskiey to czynić waży się? Bo ieśliby to było z consensem ich synodalnym y z confirmacyą Rzymskiey stolice, nie w iedney tylko Włodzimierskiey, ale we wszytkich by unitskich cerkwiach takowe nowiny odprawować potrzeba. **) Zaczym znać, że w waszey uniiey, quot capita, tot sensus.

---

*) *Замтч. Саковича:* Wżdyć to do heretictwa per gradus postępuią, z lepszego w gorsze wpadaią, z katholika zostaie schismatykiem, a z schismatika heretikiem. A ia z schismatika unitem, a z unita katholikiem został, y żywot moy da Bóg, w katolictwie skonczyć, wiedząc, że extra Ecclesiam S. Catholicam non est salus.

**) Pewnie iest co chwalić, bo się w tym zgadza z kościołem Rzymskim, zaczym metropolity consensu y approbaciey na to niepotrzeba.

Ale y temu muszę się dziwować, ieżeli to prawda iest, co do czytelnika w tym swoim szpargale o tych władykach prawisz, że nie to oni czynią, co im meropolit każe, ale metropolicie, brodę targaiąc y policz[стр. 118)ki wycinaiąc, to, co się im podaba, czynić roskazuią.

A co się tknie śpiewania Credo,—mnieysza by to była, bo iako czytać, tak y śpiewać, iedno iest: iednak conformitas nabożeństwa w cerkwiach w tey mierze barziey by upatrowana być miała, a niżeli to, co się komu podoba; bo ieżeli to, co kto zechce, przydawać do nabożeństwa y uymować będzie, uroście nie zadługo w uniiackim nabożeństwie takie absurdorum chaos, że z niego ta wasza (ni to ni owo) unia nigdy nie wybrnie.

Processia zaś z Naświętszym Sakramentem około cerkwie,—w cerkwi tak Graeckiey, iako y w Ruskiey,—nigdy iako przed tym nie była, tak y teraz niepotrzebna iest; bo Naświętszy Sakrament Ciała y Krwie Pańskiey od Pana nie dla processiey z nim odprawowania postanowiony y podany iest, ale dla pożywania wiernym, na odpuszczenie grzechow y na dostąpienie żywota wiecznego, a naostatku na pamiątkę żywot daiącey iego śmierci,—bo tak rzekł: Bierzcie, iedzcie, to iest Ciało Moie, ktore będzie za was wydane. Y piycie z tego wszyscy, tać iest Krew Moia nowego testamentu, ktora się za was y y za wielu wylewa, na odpuszczenie grzechow. Y kto pożywa Ciała Mego, y piie Krew Moię, ma żywot wieczny, a Ia go wskrzeszę w ostatni dzień. Y kto pożywa Mego Ciała, y piie Krew Moię, we Mnie mieszka, a Ia w nim. A to czyńcie na pamiątkę Moię.

A rzeczesz, że dla większey uczsciwości y adoracyey w processiey Naświętszy Sakrament nosić potrzeba.

Odpowiadam.

[стр. 119). Większa adoracya Naświętszemu Sakramentowi od wiernych być nie może, iako gdy na ołtarzu, iako na Bozskim ma-

iestacie stoiąc, od ludzi przystoynym uszanowaniem, z pokłonem Bogu należnym, adorowany bywa: z potrzeby zaś, gdy do chorych niesion będąc, od ludzi, do ziemie kłaniaiących się, przynależny pokłon miewa. A w processiey Naświętszy Sakrament nosić, iest rzecz niebespieczna dla wielu przypadkow, ktore się przytrafiać mogą. *)

Niemnieysze, powiadasz, y to być absurdum, że kiedy pop albo władyka z diakonami służy, tedy diakoni podnoszą Naświętszy Sakrament: ieden w patynie Hostią, a drugi w kielichu Krew Pańską, a pop albo władyka mowi: Twoia od Twoich, Tebi prinosiaszcze o wsich y za wsia. Y niżey mowisz, co iż wielce iest nieprzystoynie, każdy niech uważy: gdyż ofiarować samym tylko praesbiterom należy, a nie diakonom.

Odpowiadam.

Bynamniey tu żadna nieprzystoyność nie dzieie się, gdy diakoni nie iako ofiaruiący, ale iako służący, nie dotykaiąc się Naświętszego Sakramentu, patynę z Naświętszym Sakramentem y kielich ze Krwią Pańską podnoszą, a kapłan, ktoremu właśnie ofiarować należy y ktory iuż w samym poświęceniu ofiarował, doskonałą iuż ofiarę Bogu Oycu dedikuiąc, mowi: Twoe z Twoich, Tobie przynosimy za wszytkich y dla wszytkich. To iest, z Twoich stworzonych rzeczy, z chleba y wina, przynosimy Twoie, Christusa Twego, ktorego mamy przez poświęcenie **).

---

*) *Замѣч. Саковича*: U was, że tego święta Bożego Ciała nie masz, nie dziw, że społ z heretikami ganisz y bluźnisz taką processyą z Nayśw. Sacramentem.

**) W kościele katolickim sam kapłan y poświęca y podnosi Nayś. Sakrament, bo to samych kapłanow iest dzieło y urząd, a nie diakonow, nisi per accidentes. Ale ponieważ u was kapłan poświęca sacrament y formę wymawia, a dyakon zaś podnosi Sakrament, tedy niech nas w tym sądzi katholik pobożny y rozsądny. Do tego, ieśli pozwalacie dyakonowi podnosić Sakrament, tedybyście mieli mu pozwalać y ludziom rozdawać

[**Стр. 120**). Do tego, iako przy samym poświęceniu, gdy kapłan, usty słowa Christusowe wymawiaiąc, przy wnętrzney swey intencyey chleb w Ciało, a wino w Krew Christusowę poświęca, aby pod on naświętszy akt żaden prożnuiący nie był, diakon orarem na chleb y na kielich, iako niegdyś Jan Krzściciel palcem na Zbawiciela, ukazuie, iż ten iest Baranek Boży, a ludzie, prawdziwie wierząc, iż to, co kapłan mowi, tak iest, mowią: a m e n.

Tak tedy, gdy diakon przy poświęceniu Naświętszy Sakrament ręką y orarem ukazuie, nie on ani ludzie, spiewaiący a m e n, ale kapłan słowa consecrationis, cum intentione mowiąc, poświęca: y gdy diakon patinę y kielich z Naświętszym Sakramentem podnosi, nie on Bogu Oycu Ciáło y Krew Pańską ofiaruie, ale sam kapłan, ktory te słowa: T w o i a o d T w o i c h, et c., do Boga Oyca mowi.

Przywodzisz też sobie na pomoc ostatni canon pierwszego synodu Nicenskiego, w ktorym powiadasz, że zabroniono diakonom proskomizywoć, to iest, oblacyey czynić *). A w tym canonie nie proskomidią odprawowować diakonom zakazuią, ale Eucharistią, przed episkopami wziąwszy, kapłanom podawać,—daiąc racyą, że tym, ktorzy offerendi, to iest, ofiarę czynić albo poświęcać mocy nie maią, moc maiącym poświęcania nie godzi się Ciała Christusowego podawać **).

Do tego zakazuią diakonom między kapłanami przy ołtarzu (iako Balsamon wykłada) ***) zasiadać. A ten canon tak się w sobie

---

Sakrament, ale tego nie pozwalacie, a większa rzecz iest podnosić y ofiarować Sakrament, niżli go rozdawać, bo w rozdawaniu właśnie iakoby usługę czynił dyakon kapłanowi, a podnosić—iest to iuż ofiarować.

*) *Замѣч. Саковича:* Arcudine, fol. 180, bardzo to refutuie, że u Grekorusow dyakoni wyimuią cząstki z proskur na proskomidii, a to dzieło iest samych presbyterow wyimować y poświęcać.

**) Wzdyć sam pop ma to y mowić y podnosić, a to inszy mowi, a inszy podnosi, właśnie gdyby przy krzście pop mowił formę: i a c i e b i e k r z c i e,—a dyakon by dziecie poliwał.

***) Co żeś tu z tego wykładu Balsamonowego przeciwko mnie na wstyd moy przywiodł? Ja mowię, że nie godzi się dyakonowi Naśw. Sak-

ma: „Pervenit ad sanctam synodum, quod in nonnullis locis et civitatibus diaconi praezbiteris dant Eucharistiam, quod neque canon, neque consvetudo tradidit, ut qui offerendi [стр. 121) potestatem non habent iis, qui offerunt, dent Corpus Christi, iam vero illud etiam cognitum est, quod quidam ex diaconis ante praesbyteros Eucharistiam attingunt; haec ergo omnia auferantur, et diaconi intra suas mensuras permaneant, scientes, quod sunt quidem episcopi ministri, praesbiteris vero minores. Accipiant autem suo ordine Eucharistiam post praesbyteros eis praebente episcopo vel praesbytero. Sed nec in medio quidem praesbyterorum liceat diaconis sedere, id fit enim praeter canonem et ordinem. Si quis autem non vult obedire, etiam post has constitutiones, a diaconatu desistat".

Widzisz, żeś nie dobrze przeczytał ten canon, y dla tego to, co nie wiesz, prawisz. Wstydźże się, a drugi raz dobrze oczy przecieray, gdy świadectwo iakie, albo z Pisma, albo z kanonow, cytuiesz.

---

rament ofiarować, to iest, podnosić. Bo podniesienie Sakramentu przy mszy waszey iest to ofiarowanie, co z samych słow przy podnoszeniu patyny y kielicha daie się rozumieć, gdy mowi pop: Twoia od Twoich, Tobi prinosim o wsich y za wsi; ktorych słow iż dyakon nie ma mowić, tedy tyż y kielicha z patyną z Naśw. Sakramentem nie ma podnosić, bo to simul y simul oraz od kapłana y słowy się wymawia, y samą rzeczą wyraża.

Do tego Balsamon twoy nie mowi tu o podnoszeniu od dyakonow Sakramentu, ale o rozdawaniu go od dyakonow presbyterom. I owszem na hańbe twoie, ze mną się zgadzaiąc, mowi: że ci, to iest, dyakoni, ktorzy nie maią mocy ofiarować, to iest, podnosić Sakramentu, iakoż mogą dawać Ciało Chrystusowe tym, to iest, kapłanom, ktorzy go ofiaruią? Otoż widzisz, że dyakoni non habent potestatem offerendi, ktorym przy poświęceniu Eucharystyą, a nie patynę y nie kielich w ręce daią. I owszem dyakoni maią Sakrament z rąk kapłańskich pożywać, y u was przy ołtarzu z rąk popowskich pożywaią; a drugi raz na żertowniku sami wszystek Sakrament ziadaią, co iest wielkie absurdum—dwa razy iednego dnia Sakrament pożywać.

Inferuiesz też z tego kanonu, fałszywie citowanego, mowiąc: ieśli się diakonom oblacyey chleba y wina na poświęcenie w Ciało y Krew Pańską czynić nie godzi, iakoż się im godzi ofiarować, albo podnosić Sakrament Naświętszy, albo inszym rozdawać? y dla tegoż, owe słowa, w carskich drzwiach diakon stoiąc y kielich trzymaiąc, mowi: so strachom Bożym y z wieroiu pristupitie. Y daley mowisz: co by nie miało być, bo sam praesbiter miał by y kielich trzymać y te słowa wymawiać, a nie diakon.

Odpowiadam ci na to: że diakonom, iako posługaczom, a nie iako ofiaruiącym, iak patinę y kielich z Naświętszym Sakramentem podnosić godzi się,—bo im kanon ten tego nie zakazuie,—tak y ludzie, do kommuniey wzywaiąc w carskich drzwiach, kielich, [стр. 122) iako posługaczom, a nie iako dispensatorom, trzymać y słowa te: z strachem Bożym y z wiarą przystąpcie, mowić pozwolono *); bo własna powinność iest diakonska roskazywać katechumenom modlić się y onym z cerkwie wyniść czasu swego, wiernych do modlitwy pobudzać, kapłanowi w ołtarzu posługiwać, a przy skończeniu służby Bożey wiernym z rąk kapłańskich wzięty z kielichem Naświętszy Sakrament pokazywać, y aby do niego z strachem Bożym y z wiarą przystępowali wzywać. A

*) *Замѣч. Саковича:* Albo y to, co mi za przystoyność: Weźmie dyakon kielich z Sakramentem y, stanowszy w carskich drzwiach, wzywa ku drzwi, do communiey mowiąc: so strachom Bożym y z wieroiu prystupite; a potym pop sam bierze kielich z rąk dyakona y ludzi kommunikuie. Wżdyć ieśliś mu pozwolił kielich z Sakramentem wziąć y ludzi do niego wzywać, tedybyś iuż nie miał od niego kielicha brać, inaczey lepiey by mu nie dawać kielicha do rąk y słow tych nie dopuszczać wymawiać. A to iakobyś go czci odsądził, biorąc od niego kielich. Owo w Rusi tak grubo być musi, dam ci w tym zdanie moie, że ponieważ inferuiecie ex sancto Clemente, lib. 8, Constit. cap. 13 et 14, że in primitiva ecclesia był ten zwyczay, że biskup rozdawał ludziom z patyny Ciało Pańskie, a dyakon z kielicha Krew Pańską, tedy y teraz, inhaerendo illi antiquitati, moglibyście także czynić: osobno dawać Ciało Pańskie, a osobno Krew.

kapłańska powinność iest, tak za katechumeny, iako y za wierne, żywe y umarłe, modlić się, ofiarować, Sakrament poświęcać y wiernym do pożywania rozdawać. Jakoż wszystko to w cerkwi świętey Wschodniey kapłan przy słłużbie Bożey odprawuie, y gdy communicantes są, tedy, wziąwszy iako szafarz Pańskich sakramentow z rąk diakonskich, iako od posługuiącego, kielich, wiernym Ciało y Krew Pańską do pożywania rozdaiąc, mowi: „przenaydroższe y przenaświętsze Ciało y Krew Pana naszego Jezusa Christusa daie się słudze Bożemu N na odpuszczenie grzechow iego y żywot wieczny".

Ale nadto ieszczeć powiem, że diakonom nie tylko kielicha się dotykać, y wiernym go ukazywać, y do communiey ie wzywać, ale y z kielicha Krew Pańską wiernym laykom rozdawać, in primitiva ecclesia godziło się y wolno było. Czytay o tym Clemensa ś. lib. 8 Constit., cap. 13 et 14, gdzie tak mówi: „Episcopus quidem det oblationem, dicens: Corpus Christi, et qui recipit, respondeat: amen. Diaconus vero teneat poculum et distribuens dicat: Sanguis Christi, poculum vitae, et qui bibit, respondeat: amen".

[Стр. 123). A Justinus święty męczennik in Apolog. 2 tak mówi: „Gratiarum actione persoluta (hoc est, consecratione peracta), ab eo, qui praeest, et cuncto populo approbante (eo quod videlicet respondeat: amen), qui apud nos vocantur diaconi, concedunt singulis praesentibus participationem Eucharistizati (hoc est, consecrati) panis, et vini, et aquae".

Widzisz tedy, że nie iest żadne absurdum, gdy diakoni, iako służący, trzymaią y podnoszą Naświętszy Sakrament, ale to iest zwyczay świętobliwy y starożytny.

Y w tym, powiadasz, wielka nieostrożność, nie tylko w prawowiernych popow, ale y w uniackich niektorych, że po poświęceniu kielicha nie nakrywaią.

Odpowiadam.

O wszytkich ty kapłanach tak, widzę, rozumiesz, że nie ostrożni są, iakim twoy oyciec bywał, o ktorym powiadaią, że na

świecie grubiana y nieuka większego być nie mogło: srodze się iednak mylisz, bo iako w monasterach, tak u kapłanow świeckich porządnych są osobliwe na to czworograniaste przystoyne pokrowce, ktoremi tak dla prochu, iako y dla much, kielich po poświęceniu nakrywaią *).

O Kadzeniu.

Nie dosyćci na tym, niewstydliwy baiarzu, że baiesz, że często y iakoby woskiem kadzić mieli, i że męszczyzn y niewiast kadzą, ale (o niewstydliwe usta) gdy niewstydnie prawisz, że suknie y szuby niewiasty roštwarzaią, aby ie nakadzili: a podobno to twoy [**стр. 124**) Laps arendowny pod Dubnem do takowych satyr na niewinnych kapłanow incitował, za ktory cię niebożczyk Poczapowski sądził y takowego kadzenia poprzestać y daley maiętności onemu arendować zakazał **).

Daley powiadasz, może być liturgia y bez kadzenia, gdyż y Pan Christus nie kadził na ostatniey swoiey wieczerzy, non est de essentia missae thurrificatio, zwłaszcza in privatis missis.

Odpowiadam.

Jako widzę, nie trzeba Krowickiego nad cię, ani samego Kalwina, bo toż y oni o ceremoniach prawią, że niepotrzebne są dla

---

*) *Замѣч Саковича:* Że wasi popi grubi po poświęceniu kielicha nie nakrywali, y że woskiem miasto kadzidła kadzili, prawda to istotna była, teraz ieśliście w tym poprawili: Deo gratias.

**) I owszem, łgarzu, iam nie chciał arendować, ale aż nieboszczyk oyciec Poczapowsky dał mi facultatem arendować, czego y pilniem nieboszczykowskim y żywym świadkiem oycem Henadyem, ihumenem Czyhryńskim, gotowem ci probować.

tego, że ie Pan Christus przy wieczerzy swey ostatniey nie odprawował *).

A pytam ia ciebie: co iest własna essentia missae? Pewnie rzeczesz, że forma, to iest, Zbawicielowe słowa, z intencyą kapłańską złączone, y nad należną materią, to iest, chlebem y winem wymowione: bo w ten czas przez one Duch Święty chleb w Ciało, a wino w Krew Zbawicielową przemienia. Jeżeli tedy essentialia tylko same przy mszey być maią, tedy twoim zdaniem nic po introicie, po oracyach, po graduałach, y po traktach, po offertoriach, po sekretach, po communiach, y po postcommuniach, bo tych wszytkich w Ewangeliey, ani u apostoła Pawła nic napisano, aby ie Christus Pan odprawował, ani też żeby w ornacie przy świecach, przy krzyżu, przy obrazach, na portatelu, y na corporale, Ciało y Krew swoię poświęcał. A zatym według ciebie, zhereticza-

*) *Замѣч. Саковича*: Nie ganię ia kadzenia przystoynego przy mszy ś., ale nie woskiem, bo wosk do świecenia a nie do kadzenia należy, y Panu Jezusowi kadzidło, iako Bogu, trzy krolowie ofiarowali, y przy liturgiey albo mszy ś. zwłaszcza solenney ma być y bywa kadzenie, ale nie tak wiele, iak u Rusi, u ktorych na dzwonieniu y na kadzeniu wszystko nabożeństwo zawisło, a co większa, że więcey kadzą swoich władykow y metropolitow schismatycy, niżli obrazy Salvatora, albo Naśw. Panny, y niżli Sacrament, bo obrazy po trzy razy kadzą, a metropolitow y władykow po 9 raz; ale nie dziw, bo bardzo smierdzą schismą y herezyami; y kiedym to Boreckiemu ganił, tedy mowił: O znieważaiesz Swiątynie.

Tak tyż gdy mowił, że niesłusznie się nazywasz y piszesz Metropolitem wszystkiey Rusi, gdyż uniatska Ruś ma swego metropolitę, Moskwa swego, Wołosza swego, Bołgary swego, y Serbowie, et c. et c. Tedy mowił: tak się przed tym metropolitowie Kiiowscy pisali. Mowiłem: mogło to być, gdy się Ruś była nie rozdzieliła na Uuią y Disunią, y poki Moskwa nie mieła swego patriarchy y Wołoszy swych metropolitow; a teraz powinni by się metropolitowie unitsky y schismaticky podpisować: Metropolita wszystkiey Rusi z kościołem Rzymskim złączoney; a schismatickiey: wszystkiey Rusi krywosławney.

łego mazepy, bez wszytkiego tego msza odprawowana być może, y dopieroby nie mogła być krotsza, gdybyś iak minister iaki, chleb y wino na ołtarz położywszy, a słowa Pańskie do nich przemowiwszy, odprawował, gdyż było by zaraz po mszey.

[Стр. 125). U nas zaś nie masz priwatney liturgiey, ale iedna, w ktorey chleb y wino w Ciało y Krew Pana naszego za żywe y umarłe poświęca się y ofiaruie, y wiernym na zbawienie do pożywania podawane bywa, y dla tego tak w święta, iako y w powszechne dni z iednakim uszanowaniem y ceremoniami odprawowana bywa.

A przeto y kadzenie, ktore na osobliwe uszanowanie Cristusa Pana, w sakramencie będącego, bywa, tak w powszechne dni, iako y w święta odprawowane być ma, bo nie inszy Christus Pan w święto w Sakramencie iest, a inszy w powszedni dzień, ale ieden y tenże, ktorego iednakowym sposobem chwalić y szanować potrzeba.

Do tego samiż waszy kazistowie uczą, że ieśliby xiądz iednę ceremonią, do mszey należną, opuścił, choć do essencyey mszy nie należała, śmiertelnie by grzeszył, dla tego, iż kościelne przykazanie przestempuie. A unitowie waszy w naukach y przestrogach, do odprawowania służby Bożey należnych, ktore przy służebniku swoim, w Wilnie wydanym, położyli, o kadzeniu tak napisali: naostatek ma być świeca przynamniey iedna, y kadzidło same przez się albo y z iałowcem zmieszane: samym bowiem iałowcem bez kadzidła nie godzi się w liturgiey kadzić, bo ieśliby służył kapłan bez świecy y bez kadzidła, grzeszył by śmiertelnie. A rubricella tak w służbie ś. Bazilego y Złotoustego, iako też y w Preżdeświaszczenney pewnych czasow kadzić roskazuie, gdyż iako insze wszytkie ceremonie, każda zosobna, ma swoie osobliwe taiemne znaczenie, tak y kadzenie. Zaczym, ieśli by świaszczennik przy liturgiey nie kadził, przeciw roskazaniu cerkiewnemu y ustawicznemu nieprzerwanemu zwyczaiowi, grzeszyć by musiał.

[стр. 126). Powiadasz, że y owo nie do rzeczy się dzieie, gdy kapłani chcą pokryć velami albo wozduszkami kielich y patynę, nagrzewaią te wozduszki, około kadzilnicy ogarnąwszy ią.

Odpowiadam ci.

Nie nagrzewaią, dropie, bo nic tam pogrzaniu, ale nad kadzilnicą velum albo pokrowiec trzymaią, aby się kadzilnego zapachu nabrał: w ten czas bowiem, gdy w perenosie, położywszy święte dary na ołtarzu, pokrowcem ie wielkim kapłan nakrywa, przez tę ceremonią pogrzeb Pański wyraża się, co y same słowa, ktore kapłan, nakrywaiąc, mowi, wyznaczaią,—to iest: „uczciwy Jozeph, z drzewa zdiąwszy przenaczystsze Ciało Twoie, prześciradłem czystym obwiwszy y wonnościami w grobie nowym zakrywszy położył“.

Słusznie tedy y do rzeczy ta ceremonia, a nie od rzeczy, iako ty gdaczesz, odprawuie się, bo kadzidła przy actach pogrzebnych zażywaią.

O antimisach zaś y portatelach prawisz, że iest wielka roznica Ruskiey cerkwie od kościoła Rzymskiego.

Odpowiadam.

Ieśli materią uważasz, prawda to, że rozne iest płotno od kamienia, ale ieśli poświęcenie, iednakiey iest wagi: zaczym iak na kamieniu msze, tak y na płotnie, według zwyczaiu porządnie poświęconym, służba Boża bez wszelkiego skrupułu przystoynie się odprawuie y odprawować może.

A że powiadasz, bez reliquiy świętych antimisy święcą.

[стр. 127) Odpowiadam.

Ktorykolwiek z episkopow to czynić waży się, przeciwko postanowieniu cerkiewnemu, śmiertelnie grzeszy; tak bo wiem kanon siodmy powszechnego siodmego synodu mowi: „Qui autem templum

consecrat sine sanctis reliquiis, deponatur, ut qui ecclesiasticas traditiones transgressus est" *).

Postrzega u nas tego kanonu Iego M. ociec Metropolit nasz, gdy tak cerkwie, iako y antimisy, bez reliquiy świętych męczennikow nigdy nie poświęca, y episkopom swoim toż czynić przykazuie.

Ieśli zaś słabość płotna y twardość kamienia uważasz: iak kamień w dobrym schowaniu długo trwać może, tak niemal y płotno, ale u nieostrożnego prędzey kamień stłuć się może, niżeli płotno,— bo kamień iest fragilis, a płotno chyba długością czasu albo przez wilgotność zbutwieć może.

Osobliwy, powiadasz, quaest swoy z antimisow wladikowie maią.

Odpowiadam.

Rozumiem, że y Ich M. M. xięża biskupi przy wielkich swoich dostatkach nie są rozrzutni, y ieśli Ich M. M. pretium impensarum na portatele requirunt: czemuż władykowie spezy swoiey materialney maią frustrari? Ponieważ dar Ducha Świętego, gratis przyiąwszy, gratis daią, ale że płotno malowane et reliqua gratis Ich Mściom nie przychodzą, ergo iuste hoc repetitur, quod impenditur **).

---

*) *Замѣчъ Саковича:* A potym Augustyn ś. na concilium Hipponeńskim z drugimi biskupami postanowił, can. 6, aby ołtarze, ktore nie są kamienne, przez pomazanie krzyżmą nie byli poświęcane.

A gdziesz u was, schismatikow, reliquie świętych? Chiba z pieczar Kiiowskich z Czobotki y z drugich, tam leżących, ie bierzecie?—Powiadał mi ociec Ioan Zasławski, władyka Mukaczowsky, że gdy ieszcze był diakonem w Dubieńskim monasterze ś. Spasa, tedy widział to, iako Graekowie owi biegunowie, w tymże monasterze zbieraiąc po cmentarzu kości umarłych, one kości w oleykach smażyli, y za reliquie na Rusi dawniey przedawali. Ba y coś białego, iak kryda, za mleko Panny Mariey przedawali.

**) Albo to iuste za czwierć płotna 10 złotych wziąć? A Sylwestr ś. papież, gdy kościoł od Konstantina cesarza w Rzymie, na imie 12 apo-

Antimisu nie rozwiać każesz.

[стр. 128) Odpowiadam.

A iakoż na nierozwiianym patina y kielich zmieści się, wżdyć antimis tak wielki być ma, żeby na nim patina y kielich zmieścić się mogli,—iakoż y takie robią. A gdy zwiniony będzie, żadną miarą patina y kielich na nim zmieścić się nie zmogą, a zatym, że nie na antimisie świaszczennik służbę Bożą odprawować będzie, śmiertelnie grzeszyć by musiał.

Litony, każesz, bez antimisow mieć.

Odpowiadam.

Pokaż mi, gdzie iest poświęcenie litonow? Ale wiem, że w cerkwi Wschodniey nie pokażesz; bo litony nie dla służby Bożey na nich odprawowania bywaią, gdyż rzecz iest niepoświęcona, ale dla tego, aby w nie antimisy obwiiano. Pierwiey tedy sam się naucz, co iest antimis y liton, a dopiuro śmiey ważyć się uczyć drugich, iako z nimi sobie maią postępować *).

---

stołow wystawiony, poświęcał, tedy kamienne ołtarze chrysmą pomazywał, y od tego czasu postanowił, aby ołtarze, albo portatele, nie byli poświęcane, tylko kamienne. Patrz w Brewiarzu, februarii 18.

*) *Замѣч. Саковича*: Antimis, gdy niepodwiżny, ma być przybity na prestole pod obrusem, a ieśli podwiżny, tedy także pod litonem ma być rozwiniony, żeby się na nim kielich y patyna zmieścili. A litony, to iest, corporały u nas y u unitow są poświęcone, iako y insze rzeczy, kielichy y patyny, ornaty, kapy, stuły y vele, do mszy należące. U was zaś schismatikow, że te rzeczy nie poświęcone są, nie dziw, że też żadney wagi u was nie maią y lada kto tego się tyka y tym szafuie.

Przy końcu tego sacramentu o Eucharystiey, fol. 128, każesz mi pokazać, gdzie u was poświęcenie litonow położono, y mowisz, tylko to dla uwiiania antimisow litony mamy. Odpowiadam: Tem gorzey, że u was, y sam ia to wiem, że wszystkie rzeczy, należne do służby, nie są poświęcone, ale znowuż od iakiego rzemieslnika co kupisz: kielich, pa-

Na fałszywa wątpliwość o proskomidiey

Odpowiedź.

Iż proskomidia ta, ktora się teraz w cerkwi Ruskiey odprawuie, za czasu świętego Crizostoma nie była, z takowych fundamentow Kassianie probuię.

Naprzod, że w proskomidiey wielu świętych imiona położono, ktorzy ieszcze y na świcie nie byłi za świętego Złotoustego: iakoż by ich swięty Złotousty miał kłaść w swoiey proskomidiey, gdy ich ieszcze nie było na świecie, y nie wiedział ieśli będą?

Odpowiadam *).

Ieśliby szło za przydatkiem według czasu imion niektorych świętych do proskomidiey, ktorych ieszcze za świętego Crizostoma

---

tynę, krzyż, obraz, ryzy od krawcow, et c. et c., do cerkwi niosą się y w tym sacramenta administruiecie. Wszak ieśli to słusznie czynicie, sami się osądźcie. Zaczym nie masz się z czem chwalić, że u ciebie y w twoiey cerkwi są rzeczy niepoświęcone. Bo taką rzeczą możecie na lada chustach y sczyrykach, od pasa odepiąwszy, służbę odprawować, y miasto kielicha y discosa, albo patyny, ktore wy świętymi nazywacie, w prostym iakim kubku y na talerzu, od stołu wziąwszy, liturgizować. O głupia prostoto! Aza nie lepiey by to formas confessionis, z Pantificałow Rzymskich na Słowiansky ięzyk przełożywszy, w swoie służebniki włożyć y święte rzeczy w poświęconych rzeczach odprawować, iako iuż Unici czynią?

*) *Замѣч. Саковича*: O proskomidiey Graecoruskiey, żeby taka za czasow ś. Chrisostoma być miała, iaka teraz u Graecorusow iest, uczyniłem wątpliwość, że nie taka y dałem 6 przyczyn w Perspectiwie, a teraz więcey ukaże. 1 Moia racya, że w proskomidiey teraźnieyszey wielu śś. imiona położone, ktorzy ieszcze y na świecie nie byli za ś. Złotoustego y nie wiedzieć od kogo są kanonizowane, bo drudzy mogli być schismaticy albo haeretic. Mohiła tak odpowiada: toć by y msza wasza za przydatkiem do niey imion dwunastu apostołow y niektorych papieżow, Lina, Kleta, Klemensa y inszych męczenikow nie była taką mszą,

nie było, że ta proskomidia za iego czacow nie była, tedyć by y to być musiało, że za przydatkiem do mszy imion dwunastu apostołow y niektorych papieżow, iako Lina, Cleta, Kle[стр. 130)mensa, Kornelia, y męczennikow: Cypriana, Lawrencya, Chryzogona, y Jana Pawła, Kozmę y Damiana, msza ta, ktorą wy teraz odprawuiecie, nie była za czasow onych świętych, ktorych wy wspominacie, ponieważ samego siebie ani apostoł Jakob, ani też drugich apostołow żywych nie przypominał, także papieże y męczenicy święci, żyiąc, siebie samych w liturgiach przypominać nie mogli,

---

iaka przed przydaniem ich była, y tak concluduie: że iak to nie prawda, żeby nie ta msza, lubo nie taką dla niektorych przydatkow do niey była,— tak y to, żeby ś. Chryzostom tey proskomidiey, ktorą teraz nasi odprawuią, odprawować nie miał. Do tego mowi, że proskomidya nie od Złotoustego ś. iest złożona, ale iest od ś. Iakuba apostoła, a potym ią ś. Bazyli rozszyrył. Odpowiadam. Przyznawam ia to, że wiele kościoł za czasem do mszy poprzydawał, non quoad essentiam missae, ale quoad maiorem decentiam. Ale tu między nami rzecz nie o mszy, ale o proskomodyi, ktore są między sobą rozne. Wy świętych albo też drugich y nieświętych wspominacie imiona na proskomodyi, wyimuiąc cząstki z proskur w imiona ich ieszcze przed zaczęciem służby; a w naszym kościele wspominaią ich na mszy iuż po Ewangelii, po Credo, po Offertorium Hostiey y kielicha, po Secretach, po Praefacyach. To iuż tu rozność samego położenia imion tych śś. u nas na mszy, a u was na proskomodyi.. A co mowisz, że ta proskomodya ieszcze od ś. Jakuba Apostoła iest złożona, tedy y tu z prawdą się miiasz. Bo Petrus Arcudius De Sacramento Eucharistiae, cap. 17, fol. 176, dicit, quod y ta proscomidia non extat in liturgia s. Jacobi, sed a patribus excogitata, atque in honorem sacrificii instituta. A ponieważ od kogoś inszego ta proskomidia iest wynaleziona, a nie od s. Jakuba, ani od ś. Złotoustego, albo ktorego ś. doctora, tedy nie dziw, że ma w sobie tak wiele perplexitates, gmatwaniny, y nieporządku, y absurdow, y że inaksza y inszego czasu odprawuie się od popow, inaczey od władykow, y że tak wiele waryatyi w służebnikach o niey: w tym więcey w drugim mniey znayduie się, tak wiele cząstok na imiona śś. wyimować y za żywe y za umarłe naucza, a onych nie ma woli w Ciało Boże poświęcać, a przod się kładzie przy Hostiey, a potym przy poświęceniu Hostyi one niepoświęcone podnosi.

ponieważ violarent per hoc suam humilitatem, gdyby tak przy mszach mowili: „dla mnie Piotra apostoła, Pawła, Jakoba, albo Lina, Kleta papieża, Kornelia, Cypriana męczennika, Panie, przyimi tę ofiarę do niebieskiego twego ofiarownika“.

Ale iak to nieprawda, żeby nie ta msza, lubo nie taka, dla niektorych przydatkow, za czasow ich była, tak y to, żeby święty Chrizostom tey proskomidiey, ktorą teraz naszy odprawuią, odprawować nie miał.

Do tego powiadam, że proskomidia nie od Złotoustego świętego iest złożona y cerkwi podana, ale ieszcze od Jakoba świętego apostoła, brata Pańskiego, a potym od Bazilego świętego rozszerzona. A to się pokazuie z kanonu 32 synodu 6 powszechnego, ktory, z Pisma probacye pokazawszy, że nie wodą samą, iako Hidroparastatowie haeretici, albo winem samym, iako Ormianie chcieli, służbę Bożą odprawować potrzeba, ale winem, z wodą zmieszanym,— na świadectwo liturgią Jakoba świętego y Baziłego przywodzi, mowiąc: „Nam et Jacobus Christi Domini nostri secundum carnem frater, cui Hierosolimitanae ecclesiae tronus primus est creditus. Et Basilius, Caesariensis ecclesiae archiepiscopus, cuius gloria omnem terrarum orbem pervasit, [**стр. 131**) mystico nobis inscriptis tradito sacrificio; ita peragendum in sacro ministerio ex aqua et vino sacrum calicem ediderunt“.

Z tych słow tego kanonu iawnie się okazuie, że ta liturgia, ktorą święty Bazili napisał, iest liturgia świętego Jakoba: a że w liturgiey samey świętego Bazilego nigdziey, oprocz proskomidiey, wzmianki żadney o wlewaniu wody y wina do kielicha nie masz, tedy iawnie się pokazuie, że proskomidia od Jakoba świętego iest złożona y cerkwi podana, ktorey y Bazili święty zażywał, iako ten synod świadczy; bo w niey tylko samey o przylewaniu wody do wina wzmianka iest. Do tego ci święci papieżowie y męczenicy nie wszscy iednego czasu żyli, ktorych iako kościoł, według czasu z miłości do mszy przyłączywszy, nic tym przydatkiem starożytności mszey nie derogował, tak y cerkiew, przykładaiąc według czasu do

proskomidiey imiona nowych świętych, starożytności iey nie popsowała.

Powtore, Kassianie, powiadasz, ieśliby proskomidia od świętego Złotoustego złożona y odprawowana była, a na cożby się sam Złatousty w poczet y liczbę świętych, przed nim y po nim pożyłych, miał kłaść,—gdyż żaden za żywota sam siebie w poczet świętych nie kładzie?

Odpowiadam.

Jak to nieprawda, żeby sam siebie Chrizostom święty między święte w proskomidiey wpisał, tak y to, aby dla tego, że Crizostoma świętego w poczet biskupow świętych w proskomidiey cerkiew wpisała, ta proskomidia nie miała być za czasow Chrizo[стр. 132) stoma świętego odprawowana. Bo iako bez przydatku imienia świętego Chrizostoma taż proskomidia przed tym, co y teraz iest, zupełna była: tak y teraz, gdy przydanie do niey bywa, nic się tym starożytność iey nie narusza. Wolno bowem cerkwi, według czasu y potrzeby, świętych imiona wzywać nie tylko przy proskomidiey, ale y w samey służhie Bożey, osobliwie po consecracyey, gdy, wspomniawszy Naświętszą Pannę, świętego Jana Krzściciela y apostołow, zaraz wspomina y świetego, ktorego tego dnia pamiątka się odprawuie.

Potrzecie mowisz, że liturgia albo msza ieszcze za czasow apostolskich przed świętym Chrizostomem była: a iakoż te cząstki miały się wyimować y przynosić w cześć y chwałę świętych apostołow albo Naświętszey Panny, ktorzy ieszcze w żywych byli?

Odpowiadam.

Jużem ci na pierwsze żądanie powiedział (bo tož y iedno prawisz), że ieśliby ta illacya twoia stać miała, tedy y wasza msza, ktora Naświętszą Pannę wspomina, apostołow y inszych świętych,

za czasow apostolskich nie była. A że to iest falsum, ergo et illud, quod infers, erit falsum *).

Poczwarte powiadasz, że w tey proskomidiey wielkie perplexitates y disordo znayduie się, bo to, co się miało na początku położyć, to na końcu położono.

Odpowiadam.

A miły bezuchologańcie, co to iest za disordo y perplexitas, gdy kto powiada, że Christus, ktory [стр. 133) był ukrzyżowany y włocznią w bok przebity, ten z Panny się narodził y, dzieciątkiem maluczkim będąc, w iaskini we żłobie był położony, nad ktorym gwiazda, stanąwszy, pokazała go wieszczkom, że ten iest, ktorego szukaią. Nie masz tu tedy żadnego disordinem, gdy się to y w proskomidiey przypomina **).

Tamże mowisz, aczci ia nie wiem, ieśli to potrzebna ceremonia, chleb ten rzezać, albo włoczą przebiiać, y iakoby iakąś anatomią nad Hostią albo nad Abncem czynić,—czego żaden narod chrześciański we mszy nie czyni.

Odpowiadam.

Nie anatomia się, niezbożniku, w wyimowaniu Hostiey z całey prosfory, iako ty pleciesz, odprawuie, ale pamiątka męki y śmierci Pańskiey, ktora nie tylko usty w słowach kapłańskich przypomina-

---

*) *Замѣч. Саковича:* Insza iest wspominać świętych; ale na imie ich cząstki wyimować, to z żadnych słuszności nie idzie. Bo y w Rzymskim kościele we mszy wspominamy wielu świętych, ale cząstek na pamiątkę ich nie wyimuiemy.

**) Bo takeś miał (prawdziwie) napisać: że Christus, ktory się z Panny narodził, tenże był potym ukrzyżowany y włocznią w bok przebity, a nie pierwiey, niż się narodził, był ukrzyżowany. Widzisz tedy, iak twoie pismo o proskomidiey nieporządne, tak y twoia proskomidya nieporządna, kładąca to naprzod, co miało być na ostatku.

na bywa, ale y sama iakoby rzeczą wyrażona,—a to, gdy naypierwiey dzięki czyniąc za Iego przenaydroższą śmierć, ręce podnosząc, kapłan mowi: „odkupiłeś nas z klątwy zakonney przenaydroższą krwią swoią, a na krzyżu gdyś przybit był y włocznią w bok uderzon, nieśmiertelność wytoczyłeś ludziom, Zbawicielu nasz: chwała Tobie". Y zaraz potym, czyniąc trzykroć znak krzyża świętego nad prosphorą, kapłan mowi: „Na pamiątkę Pana y Boga Zbawiciela naszego Jezusa Christusa". A potym, rzeżąc z iedney strony prosphorę, słowa owe proroka Ezaiasza mowi: „Jako owieczka na rzeź wiedzony był". A z drugiey strony rzeżąc, mowi: „y iako baranek przeciwko strzyżącemu iego bez głosu, tak nie otwiera ust swoich". Z gorney strony rzeżąc, mowi: „w pokorze Iego sąd Iego wzięty iest". A z dołu rzeżąc, mowi: „a rodzay Iego [**стр. 134**) kto wypowiedzieć może?" A wyimuiąc Hostią z prosphory, mowi: „iako wzięty będzie od ziemię żywot Iego".

Te słowa prorockie wszytkie do passiey Zbawicielowey y śmierci Iego ściągaią się, ktorey się pamiątka w liturgiey świętey, według Iegoż przykazania, wyraża, iako święty Paweł do Korinthow, cap. 11, świadczy. A wyiąwszy Hostią y na patinie położywszy, rzeżąc ią na krzyż, mowi: „ofiaruie się Baranek Boży, ktory gładzi grzechy świata". A to rzezanie na krzyż dla dwuch przyczyn bywa: Pierwsza, aby się wyraziło, że Pan przez śmierć swą krzyżową gładzi grzechy świata, żywot y zbawienie daie,—co się iawnie z wyrzeczonych słow znać daie. Druga, aby po poświęceniu łamanie na cztery części snadne y bespieczne było, bo gdyby się kruchy chleb przytrafił, z niebespieczeństwem łamać by go bez takowego rzezania przyszło dla uronienia ktorey krochy. Słusznie też y nie bez przyczyny, gdy wina y wody do kielicha wlać chce, wspominaiąc, iż bok Pański przebity był, z ktorego krew y woda wyciekła, kopiią się trochę Hostiey dotykaiąc, owe słowa z Ewangeliey mowi: „ieden z żołnierzow włocznią bok Mu przebił". A wlewaiąc do kielicha wino y wodę, mowi: „a natychmiast wyszła krew y woda, a ten, ktory widział, świadczył, y prawe iest świadectwo iego". Wi-

dzisz tedy, że nie anatomią kapłan odprawuie, ale pamiątkę męki Pańskiey, iako usty, tak y ręką, wyraża *).

Y daley mowisz: A nie wiedzieć iaką to ofiarę Graekorus na tey proskomidiey wyrażaią: czy Melchisedekową, czy Aaronową, czy Christusową.

O d p o w i a d a m.

[**стр. 135**). A wżdyć, niezbożny mudrahelu, mogłbyś się sam, nie pytaiąc, domyślić, że nie Melchisedekową ani Aaronową: bo chleb y wino, ktore Melchisedek, potykaiąc Abraama, wynosił, y Aaronowe krwawe ofiary, figurą tey teraźnieyszey prawdziwey ofiary naszey byli y śmierci Zbawicielowey; ale ofiarę prawdziwą, ktorą Christus Pan na odpuszczenie grzechow postanowił, cerkiew w liturgiey świętey odprawuie. Oblationes zaś albo ofiarowanie w służbie Bożey troiakie bywaią: pierwsze iest na proskomidiey, gdy kapłan cząstkę wyimuie na pamiątkę śmierci Zbawicielowey y na pamiątkę świętych Bożych, dziękuiąc Panu za Iego dobrodzieystwa, nad onemi okazane, y prosząc, aby ich modlitwami pryięta nasza była ofiara.

---

*) *Замњч. Саковича*: Tobyście takim sposobem wszystkie figury od prorokow o passiey y 'męce Chrystusowey, w Pismie Ś. zostawione, powinni się prezentować; ale że Christus śmiercią swoią wszystkie figury starozakonne na krzyżu zakończył, gdy mowił: s o w e r s z y s z e s i a, c o n s u m m a t u m e s t, y nie starego zakonu figury apostołom kazał w liturgiey exprymować, ale nowego zakonu ofiarę, od Siebie postanowioną, pod osobą chleba y wina, kazał na pamiątkę męki y śmierci swoiey przynosić y ofiarować. A na coż te figury starozakonne macie w proskomidiey prezentować? Chrystus mowił do apostołow: t o c z y n i c i e n a p a m i ą t k ę M o i ą, to iest, Ciało y Krew ofiaruycie, a nie mowi: „rzeźcie y przebiiaycie Ciało Moie“, — bo y sam tego nie czynił y żaden narod chrześciański procz Grekorusow tego nie czyni, y żydzi nie rzezali Ciała Chrystusowego.

Także gdy za odpuszczenie grzechow, za żywych y umarłych cząstki wyimuiąc, mowi za żywych: „Panie, Jezu Christe, pryimi tę ofiarę na odpuszczenie grzechow sługi twego N." Za umarłe: „Wspomni, Panie, na dusze zeszłego sługi twego N y na wszytkich tych, ktorzy w nadziei zmartwychwstania, y żywota wiecznego, y Twego uczęstnictwa, zasnęli, prawowiernych oycow y braci naszych, człowieka miłuiący Panie" *).

Druga iest, gdy po przyniesieniu z ofiarownika na wielki ołtarz świętych darow, tę modlitwę kapłan mowi: „Panie, Boże wszechmogący, ktoryś iest ieden święty, ktory pryimuiesz ofiarę chwały od tych, ktorzy Cię wzywaią całym sercem", et. c.

Ale te dwoie są dependentes oblationes, ktore do oney trzecey principalney ściągaią się, y są dispo[**стр. 136**)sitiones przedziwney y prawdziwey oblacyey, ktora w poświęceniu podnosi się y Bogu Oycu przez kapłana ofiaruie, gdy mowi kapłan: „Twoia ot Twoich, Tebi prinosim", et. c.

Do tego, iako drugi głupi Socinus, mowisz: sam też Pan Zbawiciel nasz, rozdaiąc Ciało uczniom swoim w osobie cleba, onego chleba włocznią nie przebiiał, tylko błogoslawił, żegnał y, łamiąc, zwolennikom swoim rozdawał, y też na pamiątkę swoię czynić rozkazał.

Odpowiadam.

Jest to w Ewangeliey, że wziął Pan chleb w ręce, dzięki uczynił, błogosławił y uczniom swoim dał, y to czynić na pamiątkę swoię roskazał; ale żeby, iako ty prawisz, żegnał, tego w Ewangeliey nie masz **), ani też, żeby ręce na chleb rosciągał, także y

*) *Замњч. Саковича:* I w kościele katolickim przy mszy są modlitwy za żywe y za umarłe, ale bez rzezania Hostiey na 4 części y bez przebiiania oney włocznią.

**) W kościele katolickim, gdy kapłan co błogosławi, zaraz y żegna, nie tylko przy ołtarzu chleb y wino przed poświęceniem, ale y po

insze ceremonie, ktore we mszy się, tak przed poświęceniem, iako y po poświęceniu, dzieią, ani też żeby wina do wody przylewał,—a zatym by ich, według rozumu twoiey durney głowy, odprawować nie potrzeba.

Nie trzeba też tego było, aby Pan Christus śmierć swoię nad chlebem wyrażał, bo sam rzeczewisto na krzyżu podiął, ale nam pamiątkę śmierci swoiey w tey ofierze czynić roskazał, mowiąc: „to czyńcie na pamiątkę Moię", et. c. *) Zaczym w liturgiey kapłani, iako się wyżey powiedziało, słowy y rękoma, mękę y śmierć Pańską przypominaiąc, wyrażaią. A nie trzeba nam więcey nad krzyżową śmierć y wylanie krwi z boku Iego wyrażać; bo w tym się wszytkie męki y zelżywości Zbawicielowe zamykaią. Nadto, do wyrażenia taiemnicy, pod osobą chleba y wina zamykaią[**стр. 137**)cey się, dosyć nam iest na przypominaniu y wyrażeniu krzyżowey śmierci, ktorą prawdziwie według ciała Zbawiciel nasz podiął, w ktore ciało istność tego chleba, nad ktorym się to wyraża, w poświęceniu prawdziwie się przeistnacza. Także na przypominaniu y wyrażeniu przebicia boku Pańskiego, z ktorego wycłekła krew y woda, w ktorą się wino z wodą, w kielichu będące, prawdziwe w poświęceniu przeistnacza **).

Piątą racyą daiesz, mowiąc, że same dissonantiae y rozności, y odmienności, kogoś inszego, a nie Chrizostoma pokazyią być authorem tey proskomidiey, bo w iednych służenikach to zbywa, a w

---

poświęceniu, y przy stole, potrawy błogosławiąc, żegna. Ale że się to wam schismatikom rzecz zda być przeciwna Chrystusowemu postanowieniu, tedy zatym y insze rzeczy muszą być u was przeciwne, ktore w swey służbie zachowuiecie, Chrystusowemu postanowieniu.

*) *Замѣч. Саковича:* T o c z y ń c i e n a M o i e p a m i ą t k ę, to iest, ofiaruycie Ciało y Krew Moią; nie mowi: rzeźcie, kopiem przebiwszy ofiaruycie, gdyż żywe, a nie umarłe się Ciało na mszy ofiaruie.

**) Wżdyć przebicie boku Iezusowego iuż po śmierci Iego było, iuż po postanowieniu sacramentu, y naymniey to wasze przebiianie nie należy do mszy ś.

drugich to nie dostaie. Czego snadnc doświadczysz, wziąwszy starsze, poslednieysze y nowe służebniki.

Odpowiadam.

Byś y ze wszytkiego świata służebniki zebrał, żadney odmiany około wyimowania Ahnca, albo Hostiey, nie naydziesz, ale we wszytkich słowo w słowo, iako w teraźnieyszych, tak y w nastarszych, bez odmiany żadney znaydziesz *).

W wyimowaniu zaś cząstek na pamiątkę świętych pierwsza roznica iest, że iedni, wyimuiąc, tę po prawey, a drudzy po lewey stronie Hostiey na patinie kładą. Ale to nic starożytności y essentiey proskomidiey nie narusza, gdziekolwiek ią położył: valet, byle na teyże patinie.

Druga roznica iest przyczynienia imion świętych; a stąd także bynamniey probować się nie może, iako się wyżey rzekło, żeby ta proskomidia za czasu Chrizostoma świętego być nie miała. Bo iak Moskwa, Rus, Wołochowie, tak y insze narody, y prowincye, [**стр. 138**)z miłości ku swoim świętym patronom, imiona ich do proskomidiey przyłączyli.

Nie trzeba tobie szukać po bibliothekach Krakowskich Chrizostoma świętego liturgiey z proskomidią, znaydziesz u nas u Rusi od kilkuset lat pisane służebniki, w ktorych żadnych inszych odmian, oprocz tych pomienionych, nie naydziesz, ba byś chciał y we wsytkich Graeckich szukać,—gdybyś umiał po graecku,—tedy toż znaydziesz.

---

*) *Замѣч Саковича:* Sam pop Naliwayko w przemowie Trebnika swego wyznawa, że Ruś więcey niżli od 600 lat, iak się okrzciła, nie miała drukowanych służebnikow y trebnikow, ale, powiada, każdy, iako gdzie mogł, z iakiegokolwiek zwodu sobie przypisywał, zaczym, przez tak wiele lat przepisowana będąc, przyszła do takiey - roznicy, że się iedna księga z drugą w niektorych rzeczach nie zgadzała, et caet.

O prosphorach zaś prawisz, że nie tak wiele w niektorych położono, iako w teraźnieyszych.

Odpowiadam.

To może być bez wszelkiego naruszenia całości proskomidiey, bo w niedostatku może y z iedney, wyiąwszy Hostią, y wszytkie insze cząstki powyimować, y toż y iedno będzie, co y z wielu wyimuiąc *).

Powiadasz, że y tego nie masz, aby włocznią albo kopiią Hostią przebiiano.

Odpowiadam.

Ieśli iaki zfałszowany był exemplar, może to być, że w nim nie masz, ale we wszytkich Graeckich, ktorych pewnie y od tysiąca lat pisanych znaydziesz, także y w Słowieńskich starożytnych, iako y w teraźnieyszych rubricellach, w proskomidiey to nieodmiennie znayduie się. Czytay, gdy nie wiesz, liturgiam divi Chrisostomi, w Rzymie po graecku y po łacinie drukowaną, gdzie na pag. 4 o dotknieniu kopiią Hostiey, te są formalia łacinskie słowa, czerwonemi literami: „Et statim infigit sanctam lanceam in dextram partem sigilli, et scindens dicit: tanquam[**стр. 139**)ovis ad occidendum ductus est; in sinistram vero similiter infigens sanctam lanceam, dicit: et ut agnus mansuetus coram tondente se obmutescens, sic non aperiet os suum; in superiori vero parte sigilli rursus infigens sanctam lanceam, dicit:

*) *Замѣч. Саковича:* Prawda, że multiplicare inlice (?) sine necessitate superfluum est. Dość w liturgiey nie tylko na iedney proskurze, ale y na wyięciu iedney Hostyi, bo tych tak wiele cząstek przy proskomidyi wyrzezowanych tylko was do absurdow prowadzą, gdy ich drudzy popi nie poświęcaią w Ciało Boże, a przedcię ich na patynie przy Ahncu kładą, y przy Ahncu po poświęceniu, iako Sacrament, ie podnoszą, y przywodzą ludzi oraz y do bałwochwalstwa y do chlebochwalstwa, o czym nie raz się mowiło.

in humilitate Eius, iudicium Eius sublatum est. In inferiori vero parte sigilli rursus infigens sanctam lanceam, dicit: generationem vero Eius quis enarrabit? Et Diaconus in qualibet incisione dicit: Dominum precemur *).

Nie masz też tego, powiadasz, aby gwiazdę nad Ahncem kładziono.

Odpowiadam.

Iest to szczery fałsz: gdyż we wszytkich służebnikach, tak Graeckich, iako y Słowienskich, nieodmiennie tak o tym znaydziesz. A w liturgiey świętego Chrizostoma teyże Rzymskiey edicyey takie o tym łacinskim dialektem brzmią słowa, na pag. 6: „Et sacerdos incensato asterisco, ponit ipsum super panem et dicit: et veniens stella astitit desuper, ubi erat puer positus". A ta zaś gwiazda dla dwuch przyczyn nad Ahncem kładziona bywa. Pierwsza, aby się taiemnica ta wyrażała, iako się wyżey powiedziało, że Zbawiciel nasz ten, ktory za nas na krzyżu ucierpiał y umarł, y z boku swego, gdy włocznią przebity był, krew y wodę na zbawienie nasze wytoczył, tenże, z Panny się narodziwszy, iako niemowiątko, we żłobie leżał, y tego gwiazda, nad iaskinią stanąwszy, wieszczkom pokazała. **)

Druga, dla ostrożności, aby, dotykaiąc się pokrowca, tak w przykrywaniu y odkrywaniu, iako też y w przenoszeniu do ołtarza wielkiego, kapłan disponowania Hostiey y cząstek nie zruszył.

---

*) *Замѣч. Сиковича*: A ktoż tę włocznię albo kopie wasze święcił? Na coż go zowiesz świętym, ktore y samo iest proste y prostey ieszcze Hostiey się tyka.

**) Wżdyć iako w Perspectiwie, fol. 54, powiedział: pierwey się Chrystus Pan narodził, pierwiey umęczon na krzyżu y iuż skonał na krzyżu,— toż iuż włocznią bok iego był przebity. A czemu wy pierwiey go zabiiacie, na 4 części rzeżecie, toż potym na służbie ofiaruiecie, poświęcacie y podnosicie?

[**стр. 140**) Nie masz tego, powiadasz, aby wozduszki abo vela, ktoremi patinę y kielich przykrywaią, około kadzielnice obwiiano y ogrzewano, w służebniku żadnym, bo tego nie potrzeba, ale żeby ią kadzić we wszytkich iest.

Odpowiadam.

Iest to grube kłamstwo, gdyż in liturgia świętego Chrizostoma łacinskie słowa o tym takie są, na pag. 21: „Dehinc deponit velamina sacerdos a sancta patena et sancto calice, et sudarium tollens ab humeris diaconi, et incensando ipsum, velat cum ipso sanctas res. Deinde diaconus incensat sacras res ter“.

Nie masz, powiadasz, y tego, aby drzwi carskie po przeniesieniu zamykano.

Odpowiadam.

To iuż nie do proskomidiey należy, ale do samey służby, iednak tak na to płacę: że nie masz y tego, aby ie na początku odmykano; a zatym, według ciebie, musiał by kapłan przez zamknione drzwi z świętemi darami wniść, co iest niepodobna. Ale tak w Graeckich, iako y w Słowienskich znaydziesz, że gdy na końcu służby Bożey ludzi do communiey kapłan wzywać ma, tedy rubricella drzwi carskie otwierać każe. Pewnie tedy nie na on czas ie odmyka, kiedy y zamyka, ale wszedszy do ołtarza po perenosie; na początku bowiem służby, otworzywszy ie, nie zamyka, aż perenos odprawiwszy, a zamknąwszy ie nie odmyka, aż ku końcowi służby.

O tym odmykaniu, nie tylko w ustawie naydziesz, ale expresse in sancti Chrisostomi missa, tomo 5, pag. 550, [**стр. 141**) gdzie te są formalia słowa: „Tunc aperitur magnum ostium suspensis lucernis, et sacerdos ostendit calicem populo, dicens: cum timore Dei et fide et dilectione accedite“. Y samy zwy-

czay tak dawny, toż diktuie: bo cożby y po drzwiach było, kiedy by ich pewnych czasow zamykać y odmykać nie potrzeba? *)

Powiadasz y to, że y tego nie masz, żeby Ahnec na cztery cząstki potrzeba dzielić na owe litery: IG. XG. НН КА

Odpowiadam.

Y to do służby, a nie do proskomidiey należy, y luboć iuż na to wyżey dostateczniey odpowiedziano, iednak y tu przydam: że może to być, iż liter tych tam nie wspomina, ale we wszytkich Graeckich y Słowienskich, tak starych, iako y nowych służebnikach znaydziesz, że Hostią na cztery cząstki dzielić potrzeba.

A w liturgiey świętego Chrizostoma, po łacinie w Rzymie drukowaney, na pag. 32, takie o tym są słowa: „Et diaconus prae-

*) *Замѣч. Саковича:* Że się gołąb albo puszka, na kształt gołąbia zrobiona, nad prestołem z Nayśw. Sacramentem wisząca, przy poświęceniu y podniesieniu Nayśw. Sacramentu naruszała oczy, gdy pilną ś Bazyli uczynił inquisitią, tedy się przyznał dyakon do onego swego uczynku, y z tey okaziey ś. Bazyli kazał drzwi cerkwie zabić, co ieśli się słusznie stało, parendo authoritati tanti doctoris, niech każdy uważy, bo z abnegacye iedney złey rzeczy, tak potym wielkie absurda w cerkwie Graecoruskiey weszły.

Nie ukazuie się z tego mieysca, aby iak wozduszki, tak y gwiazde około kadzilnicy obwiiać, kadzić, ale simpliciter pokadzić oraz ma presbyter y dary y to velum, ktorym pokrywa.

Gdy communią kapłani w ołtarzu odprawuią, tedy dla niektorych ceremonij, przy tym akcie się odprawuiących (oscula, et c.), drzwi się zamykaią, także gdy mowi episcop albo presbyter „dweri", zamykaią drzwi, a skoro po Credo zarazem odmykaią, otoż iest czas otwierania y zamykania tych drzwi. Iako przez Wielkanocny cały tydzień nie zamykaią się, y na episcopskich liturgiach. Otemże za ś. Bazylego nie było tych drzwi carskich, a liturgia była; isz to pokazuią iednego dyakona, w cerkwi przy odprawowaniu liturgiey stoiącego, y niewstydliwie na iedną białogłowę patrzącego, y oczyma na nie mrugaiącego, czego postrzegłszy ś. Bazyli, y osobliwie . . . . . *(фраза въ подлинникѣ не окончена).*

cingit se horario suo in crucis modum, et stans a dextris sacerdotis tenentis panem, dicit: Frange, Domine, sanctnm panem; at sacerdos, frangens ipsum in quatuor partes, cum suplicatione et devotione dicit: frangitur et dividitur Agnus Dei“ *).

Powiadasz też, że nie masz y tego, aby diakon miał Sakrament podnosić, tak gdy mowi: Twoia ot Twoich, iako gdy mowi: so strachom Bożym.

Odpowiadam.

Y to nie do proskomidiey, ale do służby Bożey należy, na coć iuż wyżey się odpowiedziało. Ale y[стр. 142)tuć powiem, że w żadnym służebniku, iak w Graeckim, tak y w Słowienskim, nie masz tey rubricelli, aby, gdy mowi: Twoia ot Twoih, nie tylko diakon, ale kapłan miał podnosić, wszędzie iednak, iak w Graecyey, tak y u Rusi, podnoszą. Ale gdy mowią: so strachom Bożym,—tedy tak rubricella, iako w Graeckich trebnikach, tak y w Słowienskich mowi: „A otworzywszy carskie drzwi, kapłan pokłoniwszy się nisko, bierze kielich święty nabożnie y daie go diakonowi, a diakon, wziąwszy go z rąk iego, przychodzi y stawa w świętych drzwiach, y podnosi go obiema rękoma a, pokazuiąc go ludziom, mowi: so strachom Bożym“ **), et c. Toż, de verbo ad verbum, znaydziesz in liturgia sancti Crisostomi, pag. 35.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Perspectiwa moia nie mowi o rozdzieleniu Ahnca na 4 części, ale o tym, że Ahnca dzielicie na te syllaby: ІС. ХС. НИ КА. y tylko tymi dwiema cząstkami НИ y КА każecie ludzi communikować, y czynicie w tym absurdum, o czym wyżey się pisało.

**) Co mi za dowod z twych służebnikow schismatyckich, że nie bronią iak popom, tak dyakonom, Sacramentu podnosić? Okazać było z synodow albo doktorow ś.ś., że wolno dyakonom Nayś. Sacrament podnosić

Powiadasz, że y tego nie masz, aby do kielicha poświęconego prostey wody albo okropcu przylewać.

Odpowiadam.

Może to nie być w citowanych thomach, we wszytkich iednak służebnikach, by y naystarszych, to nieodmiennie, że ciepłey wody do kielicha po poświęceniu wlać potrzeba, znaydziesz. A tego poświadcza wasz unit Arkudius (ktory nie Krakowską, ale Watikańską y wiele innych biblitothek wartował y nie taki był niedouk, iako ty), gdy tak lib. 3 de Eucharistia, cap. 39, mowi: „Quocirca si sanctus Thomas scivisset Basilium magnum et Chrisostomum ea ceremonia post consecrationem usos fuisse, ut constat ex ipsorum liturgiis, profecto aliter sensisset“ *).

Stulże pysk, panie mudrohelu, y fałszow służebnikom zadawać nie waż się.

[стр. 143) Powiadasz, że gdy władykowie sami służą, tedy nie przed liturgią, ale iuż po Ewangeliey, immediate przed perenosem proskomidią odprawuią y cząstki z prosphor wyimuią, co poniekąd barziey kwadruie cum sancta Romana ecclesia, a niżeli popowska proskomidia.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Dość mnie było o tym absurdzie namienić, a czytelnik katolicki niech to rozsądza, ieśli to słusznie czynicie, albo nie.

A na słowa Arkudyuszowe, tak odpowiadam. Że on nie mogł tego ś. Tomaszowi zadawać, aby on nie wiedział o takich ceremoniach w liturgyi Greckiey, ktory wszystkich doktorow pisma zwartował y z nich Theologyą .... sporządził. Ale że to się iemu nie słuszną rzeczą być zdało, aby przyliwano wody prostey iuż do Sacramentu poświęconego, dla tego to gani, y nie rozumie, aby to nauka była. ś. Złotoustego, albo ś. Bazylego, ale iakiś to podmiot; bo ponieważ iuż przed tem przylewano wody do wina przed poświęceniem: a na coż iuż drugi raz przyliwać po poświęceniu? I na soborze Florenskim nie wyprawili się z tego Graecowie na nim

Odpowiadam.

Albo tego nie wiesz, że niektore rozne są ceremonie, iako przy inszym nabożeństwie, tak przy służbie Bożey, episkopskie od kapłańskich, nie tylko u nas, ale y w Rzymskim kościele; zaczym nie trzeba ią z kapłańskiemi confundować, bo zatym authoritas episcopalis uymować by się musiała *).

Radę w szostym paragraphie bezwstydną daiąc, powiadasz, aby władykowie, synodalnie namowiwszy się, odmianę iaką uczynili processiey perenosney.

Odpowiadam.

Szkoda, że swą głową w tey mierze łamiesz, bo cię nikt słuchać nie będzie. Iakoż gdyby cię kto w tey mierze, iako ty radzisz, usłuchawszy, służbę Bożą tak mutilować miał, tedyby iuż nie Złotoustego, ale twoia by służba być musiała. Do tego tak by służbie Bożey przystało bez perenosa, iak sliczney twarzy człowieczey bez nosa, albo, iako tobie, bez ucha **).

---

*) *Замѣч. Саковича.* Chociasz są niektorze ceremonie biskupi przy mszy poniekąd rozne od mnieyszych kapłanow, ale in offertorio y we wszystkiey mszy nie masz rozności, bo także y w tenże czas biskup ie odprawuie, iako y drugi kapłan.

**) Y owszem odmianą tey processiey perenosney odięlibyście okazyą chlebochwalstwa y winochwalstwa. Dla tego dobra by rzecz ten perenos z żertownika zaraz na ołtarz czynić, aby się odięła okazya ludziom artolatriey y inolatriey, gdyż ludzie widząc, że cum tanta solennitate, y z kadzeniem, y z niesieniem na głowie patyny, a gdzie indziey y z dzwonieniem się processya odprawowała, iako na Podgorzu, tedy iak przed Sacramentem na ziemię upadaią. A chociażeś tego upadania oycze Mohiła w soborze swoim Kiiowskim czynić zakazał, a przedcię oni uparcie, et caet.

A to iuż za łaską Bożą unici to przyliwanie z cerkwi swoiey znieśli, y ieśli nie mnie, tedy kogo inszego w tym usłuchali.

O prosphorach.

O chlebach, do służby Bożey przygotowanych, ktore się prosphorami z Graeckiego nazywaią oblacyą albo przynos, prawisz, iż to iest superfluum,[стр. 144)że ie ludzi na ofiarę przynoszą, iż popi dla swego pożytku tak wiele przynosić wynalezli, mogąc się y iedną do odprawowania służby Bożey obeyść.

Odpowiadam. *)

Dawny to iest y święty zwyczay przynoszenia chleba y wina na ofiarę do ołtarza, ktory od czasow apostolskich, aż do dzisieyszych, cerkiew Wschodnia zachowuie. A nie tylko w naszey cerkwi Wschodniey, ale y w Zachodnim kościele ten świętobliwy zwyczay chowany bywał. Dla czego y we mszy owe mieysce po

*) *Замѣч. Саковича:* Słyszałem ode dwu kapłanow, a ieszcze schismatickich, że w Wołoszach taki iest zwyczay, że gdy pop ma odprawować służbę, tedy poszle do woyta, aby gromadzie obwieścił o służbie; tedy za oznaymieniem wszyscy poddani niosą mąkę na proskury do popa, y będzie miał pop na kilka niedziel oney mąki na chleb sobie.

A ktoż to mowić będzie z katolikow, aby się nie godziło chleba y wina na ofiarę do ołtarza przynosić, gdyż to iest materia sacramentu? I owszem ludzi pobożni gdzie indziey y insza legumina y pierwociny ze zboż y z sadow, y mięsa, y kury, gęsi, baranki y cielce, et c., na błogosławieństwo do kościoła przynoszą y przywodzą, y kapłanom oddaią; iako pod czas święta Przemienia Pańskiego, y na ś. Mikołay, y na insze święta. Ale ponere necessitatem, iakoby koniecznie potrzeba 7 proskur do liturgiey: iakoby iedną proskurą nie mogł liturgiey odprawić!

Albo gdy kto ma communicować, aby necessario dwie proskurze kupił, z ktorych iedna wyięta pryczastnikowi, a druga popowi się ma dostać. Ano y iedną proskurą może się służba Boża odprawić, y pryczastnik może się bez kupowania tych proskur obeyść, gdyż te proskury czasem wielką czynią confuzyą w cerkwi y samemu presbyterowi dystrakcyą przy liturgyi, gdyż drugi w puł liturgyi przyniesie tę proskurę. tedy, pop zaniechawszy albo stawszy na iakiey zaczętey modlitwie, udaie się do wyimowania kopiem tych proskur. Czasem też gotowych proskur, nie wyimuiąc, oddaie. Więc iak to w wyimowaniu, tak w oddawaniu tych proskur zgiełk, y huk, y mieszanina w cerkwi bywa, bo się do ołtarza

Domine vobiscum, aż do tego, gdy xiądz mowi: per omnia saecula saeculorum, offertorium się nazywa; gdyż pod ten czas, iako Duranthus de ritibus Ecclesiae Cathol. lib. 2, cap. 26, fol. 527, powiada: „gdy offertorium śpiewane bywa, xiądz oblacyą od wiernych odbiera."

W tymże authorze y w tymże rozdziele znaydziesz, że naypierwiey przynosili oblationes albo prosphory y wino do ołtarza mężczyzny, a potym białegłowy. Iako Ordo Rom. de offic. missae naucza: „Interim cantores cantant offertorium cum versibus, et populus dat oblationes suas, id est, panem et vinum, et offerunt cum phaenonibus candidis, primo masculi, deinde faeminae".

Tamże znaydziesz, że imiona tych, ktorzy chleb y wino do ołtarza przynoszywali, czytane przy mszy bywały. Co się y w naszey cerkwi y teraz dzieie.

---

cisną, każdy po swoie proskurę. A ieśli tyż z koszem te proskury wytrikusz z ołtarza na cerkiew wyniesie, tedy każdy do onego kosza po pros kurę swoię cisnie, y miasto iedney dwie y trzy drugi porwie, zkąd między nimi złe słowa, że, powiada, porwałeś moie proskure. A nie tylko między prostym ludem, ale y między popami bywaią poswary y zwady o takie proskury, ktore oni krobkami w ołtarzu mierzą, a świece ważą y między się dzielą.

A coż się ma zostawać od ofiary Ciała y Krwi Pańskiey popowi, ieśli tylko z proskur y świec niedopalonych? Ałe y te świece mieli by się na spalenie w cerkwi obracać, na co są ofiarowane, ale to czasem y nie poczynaiąc drugiey świecy palić, zaraz z nią, po prazniku, połamawszy ią y prepuściwszy wosk, do żyda appeluią: a czy offerentia przyiemna ta u Pana Boga?

Przy iakim dziele w Kiiowie, w cerkwi mieskiey ś. Przeczystey, na Narodzeniu Panny Nayświętszey, gdym ia kazanie miał za czasu Boreckiego pseudometpopolity, popi w ołtarzu pokrwawili się y brody sobie powytargali. I miewaią popi z tych proskur y z świec osobliwy swoy pożytek, bo nie tylko sami z popadiami, z dziećmi, te proskury iedzą, ale y świnie niemi, gdy bardzo zaczyrstwieią, albo popleśnieią, karmią; iako czynił ociec Wasili, protopopa Kiiowski. A że tak iest — Deus mihi et conscientia mea testis.

Fundament zaś tych przynoszenia oblacyi albo darow do ołtarza, to iest, chleba y wina, są słowa samego Zbawiciela, ktory w rozdziele 5 u Mattheusza świętego tak mowi: „Ieśli ofiaruiesz dar[стр. 145)twoy przed ołtarzem, idź pierwiey ziednay się z bratem twoim, a potym, przyszedszy, ofiaruy dar twoy“.

A Amalar. Fortun. lib. 3, de Eccles. offic., cap. 19, iako tenże Duranthus powiada, tak mowi: „Si quis habet voluntarium sacrificium, precetur antequam de manu eius exeat, ut acceptabile sit Domino, nec despiciatur sicut despectum est sacrificium Cain, quia non recte offerebat“.

A że kapłani na swoy pożytek to, co się od ofiary zostanie, obracaią: nie iest dziw, bo tak święty Paweł w liście pierwszym do Korinthow, w rozdziele 9, o tym mowi: „Ktorzy święty rzeczy odprawuią, z świątnice pożywaią; a ktorzy ołtarzowi usługuią, uczestnikami ołtarza stawaią się“.

[стр. 146) O formach prosphor.

Tych prosphor, powiadasz, nie iednaka forma albo kształt u Rusi, albowiem na niektorych mieyscach bywaią okrągłe, a na inszych chrzeszczate, to iest krzyżowe.

Więc y wyimowania Hostiey, albo Ahnca z prosphory czworograniaste czynią, y na cztery cząstki potym dzielą, daiąc racyą, że Christus Pan za wszytkie cztery części świata umarł.

Moy miły chlebowy mathematiku, coć tu zawadziło wyrysowanie tey prosphorney figury? bo nie na formie pozwierzchowney essentia materiey do sakramentu Ciała Christusowego należy, ale na tym, aby lub w okrągłey, lub w kwadrastey formie, byle był chleb pszeniczny, iako y wino,—lub czerwone, lub białe, lub inakszego coloru będzie: nie na colorze iego należy materya Krwie Pańskiey, ale na tym właśnie, aby wino z macice prawdziwe było *).

*) *Замѣч. Саковича:* To tyż y z obarzanku y z kluski możesz Hostyą wyiąć: bo y to chleb.

Ale wiem, że ty chcesz, aby cię przez te twoie głupie pismo ludzie za iakiegoś mędrka mieli; ale to nie będzie: bo każdy znaiący się na rzeczach, pozna, że cokolwiekeś ty w tym swoim szpargale, iakoby nieco do rzeczy się maiąc, napisał, nie z swey głowy, ale z Arkudiusza wszytkoś to wziął; a zatym po[**стр. 147**)staremu u ludzi za nieuka mian będziesz *).

A figury, iak cerkiew Wschodnia kwadratowey w Hostieyże zażywaiąc, tak kościoł Rzymski okrągłey **), by namniey przeciw słuszności nie wykroczaią; bo w ceremoniach każda cerkiew powinna swoy starożytny zwyczay zachować.

Wykład zaś okrągłey formy, iak kościoł Rzymski słusznie wielorąky czynić może, tak y cerkiew kwadrastey formy; okrągłą zaś figurę w prosphorze osobliwym sposobem czynić może, y czyni: częścią, że Christus Pan za wszytkie cztery części świata umarł; częścią zaś, że Christus Pan, zstąpiwszy z nieba na ten świat, ktory iest okrągły, w żywot Naświętszey Panny, prawdziwie wziął ciało, ze czterech żywioł złożone, y przez krzyżową śmierć ciała swego (ktorą znaczy krzyż na Hostiey wyrysowany), cztery części świata z niewoley szatańskiey odkupił.

A że, powiadasz, Christus Pan, wziąwszy na ostatniey wieczerzy chleb pszenny, okrągły, błogosławił y łamał.

Odpowiadam.

O pszennym chlebie, lubo iako w Ewangeliey, tak y u świętego Pawła, gdzie wieczerzą Pańską opisuie, wzmianki nie masz,

---

*) *Замѣч. Саковича*: Przyznawam, żem y z Arkadyusza niektore rzeczy wziął, y nie wstydam się tego, bo nihil est dictum, quod antea non fuit dictum. Alem więcey z inszych authorow, z samego doświadczenia, a naywięcey z waszych służebnikow y trebnikow y ustawow waszych o tych absurdach pisał.

**) Chleb pospolity bywa okrągły, a drugie zaś, albo kukle, albo strucle, nie używaią się.

ieno o chlebie: iednak przez tradicyą y zwyczay ustawiczny cerkiewny wierzymy, że takim, a nie inakszym chlebem Christus Pan odprawował; ale żeby był okrągły, tego niczym dowieść nie możesz; bo chleby nie tylko okrągły, iako bułki, ale y podługowatey albo inakszey formy, [стр. 148) według zwyczaiu miast, rozmaite bywaią. Zaczym nie masz pewności, iakiey formy był on chleb na Pańskiey wieczerzy.

A iak Ewangelia y Paweł święty o formie tego chleba zamilczeli, tak też o oney diskurować rzecz nie iest potrzebna; bo dosyć na tym Pańskiemu się przykazaniu czyni, gdy chleb pszenny prawdziwy, na ołtarzu przyniesiony y poświęcony bywa. *)

[стр. 149) Na fałszywie w sakramencie kapłaństwa wyliczone absurda

Odpowiedź.

Powiadasz, że ieśli ktory sakrament u Rusi, iako kapłaństwo iest świętokupne y przedayne. Albowiem drugi władyka nie patrzy na godność, na naukę y życie stanowlenika, ordinanda, y nie pyta go, quot sunt sacramenta, et c.; a tego examinuie y pyta, wieleś przyniosł od święcenia.

Odpowiadam.

A wierę, obłudniku, widzisz ty trzaskę w oku brata twego [to iest, że władyka, ktory wezmie dziesięć albo dwadzieścia złotych **) od ordinanda, nie względem poświęcenia, ale względem tego, żeby powinien or-

---

*) *Замѣч. Саковича*: A ia wam powiadam, że ledwie w setnym mieyscu pszenne proskury się znayduią, ale albo żytne, albo ięczmienne y owsiane, et c.; a to, mnie to salvuiąc, mowisz wyżey, że to wszystko waszy uniaci narobili.

**) Przydać było czyrwonych.

dinand był tego dnia, ktorego się święci, ieśli nie dla władyki samego y cleru, przynamniey dla iego czeladzi, obied sprawić: a pewnie by go dwudziestą ani trzydziestą złotych nie odprawił.] *) Czemuż pierwiey nie poyźrzysz na się, abyś wyiął tram z oka twego, a potym przeyźrzysz co w oku bliźniego twego: przetrzyi ieno dobrze sobie oczy, a poyźrzy na teraźnieyszych swo[**стр. 150**)ich starszych, ktorym, ieśli możesz, dissuaduy to, a potym naszym władykam idem facile persuadebis. **)

Nie examenuią, powiadasz, ordinanda, quot sunt sacramenta, co za materia, co za forma ktorego sakramentu, et caet.

Odpowiadam.

Ieśli do naszych to episkopow mowisz, to albo nie wiesz, albo prawdy powiedzieć nie chcesz: idź ieno do Kiiowa, tam obaczysz, iak u Iego Mści oyca Metropolity naszego nie z pieniędzy wiele kto przyniosł, iako ty fałszywie prawisz, ale z artikułow wiary, z siedmiu sakramentow y okoliczności ich ordinanda examinuią; obaczysz teraz tam to, że nieuka, bynaywięcey dawał do szkoły,—albo do domu, nie poświęciwszy, odeszlą, a ktoryby ieszcze nauki potrze-

---

*) *Замѣч. Саковича:* A gdziesz o tey powinności napisano? toć by y w kościele Rzymskim ordinandi, to iest, stanowlenniki powinni biskupow z ich dworem częstować. Do tego będzie czasem ordinandow do 30, y do 40, y pod sto, y więcey, tedy by biskup musiał tak wiele dni na tych bankietach zabawić, iak wiele ordinował, gdyby go każdy miał bankietować. A te święcenia 4 razy do roku bywaią, y tak by po każdych suchedniach nic biskupi nie czynili, tylko po bankietach iezdzili ordinandow. Ale wiedz o tym, że ich mość xx. biskupi sami raczey nowopoświęconych do stołu swego biorą, aż potym kapłan, gdy pierwszą mszą będzie miał, tedy mu iaki dobrodziey, ieśli sam nie zmoże, wesele ductionne sprawi.

**) Nie masz tego w kościele Rzymskim, bo tam nie iednego razem święcą, ale kilku dziesiąt czasem, a kiedyby każdy miał biskupa częstować, tedyby to kilka dziesiąt dni wzięło.

bował około artikułow wiary y sakramentow, takowy na puł roka, a czasem na rok na metropolitańskiey strawie w monastyrze dla cwiczenia zostaie. Ci zaś, co umieią, nie zaraz poświęceni bywaią, ale po kilku niedziel wprzod w monastyrze pobożnego życia, y na chorze porządnie nabożeństwa odprawować cwiczą się. A potym, minores ordines dostąpiwszy, y diakonstwa, w nabożeństwie, do sakramentow należącym, niedziel kilka także się cwiczą, dopiuro zaś, kapłaństwa dostąpiwszy, iako sakramenta odprawować y nimi szafować, uczą się: y tak dopiuro, list stanowny albo format od metropolity wziąwszy, do swego prestoła albo ołtarza idą, bo tam bez pewnego mieysca, gdzie mu Bog obiawi ołtarz, żadnego nigdy nie święcą *) Toż rozumiemy, że y episkopi, ktorzy są pod posłuszeństwem Iego Mści oyca Metropolity naszego, czynią: bo tak ich Iego M. [**стр. 151**) przy ich poświęceniu y na synodach napomina y obliguie. A waszy unitowie, iak sobie chcą, tak niech czynią, nam do nich nic.

Y to powiadasz, że niektorzy władykowie dwożeńcow y co wdowę wziął święcili.

Odpowiadam.

Unia to wasza tey swey woli była namnożyła, y teraz ią mnoży, ale u nas za łaską Bożą, iako pasterzow swoich mamy, iuż się to przepleniło y zniosło, osobliwie w metropolitańskiey eparchiey. A rozumiemy, że y w episkopskich toż się dzieie, bo osobliwie przy poświęceniu w przysiędze swoiey y to dołożonono: Ich M. M. maią, że dwożeńcow, wdowcow, nie tylko na kapłaństwo, ale na żaden stopień kapłański święcić nie maią, y ieśliby ktory takowy, od kogo inszego przed tym będąc poświęcony, ważył się kapłański urząd odprawować, koniecznie go degradować maią. To tedy u nas się nie naydzie; u unitow waszych y dawnym dwużeńcom celebro-

*) *Замѣч. Саковича*: O Boże moy, iak wiele kozłow nastrzygł antecessor twoy pseudometropolita Borecki, a drugi czytać nie umiał!

wać dopuszcaią, y od nich podobno, iako ty prawisz, y bykowe biorą, y takowych święcą, ktorym u nas zakazano celebrować, a do nich się udaią, przyimuią y kapłański urząd odprawować pozwalaią. A nawet czerncow swowolnych, ktorzy od nas uciekaią y, vota złamawszy, żenią się, na kapłaństwo święcą, a poświęconym, iako popom świeckim, celebrować dopuszczaią *).

Powiadasz ku końcowi, że dawno w Graecyi simonia panuie y do Rusi taż simonia, iakoby iure haereditario zoszła; y niżey: samego tylko kościoła Rzymskiego Pan Bog od tey zachował y zachowuie.

[стр. 152). Odpowiadam.

Już ci na to zapłacono: że to iest szczyra potwarz twoia, a teraz idem dico, że to nieprawda, bo iako maią Ich M. M. oycowie episkopowie to przedawać, co ex natura sua nie iest przedażne, gratitudinem zaś ab offerentibus aby mieli Ich M. M. respuere, było by inhumanum **).

Powiadasz, że przychodzi y to niektorym katholikom w podziwienie, czemu w Graekoruskiey cerkwi, gdy władykow albo popow poświęcaią, nie pomazuią ich oleiem, a ten zwyczay y ceremonia y w starym y w nowym zakonie przy poświęceniu kapłanow zachowuie się, y Graeckich przed tym episcopow y archiepiskopow przy poświęceniu oleiem pomazywano.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Niech się z tego unici wam sprawuią, ieśli to prawdę mowicie. Ale to wiem, że wy raczey to czynicie, bo gdy się do was udał nieiaki Spirydyon Kostia, zakonnik y kapłan unitski, y ożenił się u was, y urząd kapłański uwieś niedaleko Kiiowa w Czernihowskim Kluczu odprawuie.

**) A kiedyś inductione pokaże, ktory władyka symoniace za niemałą summę święcił: coż na to rzeczesz, czego teraz simpliciter neguiesz?

Odpowiadam.

W starym zakonie przyznawam, że oleykiem, ktorego Pan Bog Moyzeszowi z pewnych aromat urobić roskazał, na kapłaństwo pomazywano: ten bowiem oleiek łaskę Ducha Świętego, ktora teraz przez wkładanie rąk y słowa formy poświecaiącym się daie, znaczył. Ale w nowym zakonie, aby oleiem na kapłaństwo poświęcaiących się pomazywano, nigdy z Pisma Świętego, ani z zwyczaiu cerkiewnego, nie pokażesz: bo ani Zbawiciel, gdy apostołow na kapłaństwo poświęcał, oleiem pomazywał, ale przez te słowa, ktore do nich mowił: to czyńcie na pamiątkę Moię,—kaplanami ich poczynił, y lubo Ewangelia kładzenia rąk na apostoły nie wspomina, iednak, że apostołowie, od Pana nauczywszy się, na kapłaństwo święcąc, ręce kładli y mo[**стр. 153**)dlili się,—wierzymy, że y Pan ręce na apostoły kładł, gdy one słowa mowił.

A że apostołowie przez modlitwę y kładzenie rąk poświęcali, Dzieiow Apostolskich przykład mamy o siedmiu diakonach w rozdziele szostym, gdzie tak mowi: „te postawili (to iest, diakonow siedm) przed apostoły, a modliwszy się kładli na nie ręce". A do Timotheusza w pierwszym liście, w cwartym rozdziele, Paweł święty mowi: „Nie zaniechiway łaski, ktora iest w tobie: ktorać dana iest przez prorokowanie, z kładzeniem rąk kapłaństwa". Y w piątym rozdiele do tegoż mowi: „ręku ni na kogo nie wkładay rychło". W wtorym zaś liście, w pierwszym rozdziele, do tegoż Timotheusza mowi: „Dla ktorey przyczyny napominam cię, abyś wzniecał łaskę Bożą, ktora iest w tobie przez włożenie rąk moich". Widzisz, że apostołowie pomazywania olieykiem w poświęceniu diakonow, kapłanow y episkopow nie zażywali, ale tylko rąk kładzenia z wymowieniem modlitwy, albo słow formy. Masz też y Dionyzego świętego Areopagitę, ucznia apostolskiego, ktory ritum apostolskiego poświęcenia episkopa, kapłana y diakona opisuie, gdzie nie wzmiankuie żadnego oleyku, ani pomazywania; ale tak mowi, lib. de Eccl. Hierar., cap. 5, fol 363: „Pontifex quidem, qui ad pontificiam consecrationem est

evectus, utroque genu flexo ante altare supra caput habet Scripturas a Deo traditas, manumque pontificis, atque hoc modo a pontifice, qui ipsum consecrat, sanctissimis apprecationibus consecratur. Sacerdos vero utroque poplite ante altare flexo, in capite habet dextram pontificis, et hoc modo ab illo pontifice, qui illum consecrat, sanctis invocatio[**стр. 154**)nibus consecratur; porro diaconus, unum genu flectens ante divinum altare, supra caput habet dextram pontificis ipsum consecrantis, et ab eo consecratur invocationibus administratorum consecrationi accomodatis. Unicuique eorum signum crucis a consecrante pontifice imprimitur, et singulis sancta praedicatio, perficiensque salutatio adhibetur, cunctis praesentibus ecclesiasticis una cum pontifice consecrante consalutantibus illum, qui in aliquem dictorum ordinum sacrorum est cooptatus“.

Widzisz tedy, że nie inaczey cerkiew Wschodnia poświęcenie biskupa y diakona odprawuie; ale tak właśnie, iako apostołowie odprawowali y cerkwi na pismie, przez tego ucznia swego, podali.

Do tego czytay kanony synodalne, w ktorych oycywie ś. ś. czynią wzmiankę o wkładaniu rąk na biskupow, kapłanow y diakonow,—gdzie w żadnym nie naydziesz oleiem pomazywania; perwszy tedy masz Nicenskiego pierwszego synodu kanon 9, ktory się tak w sobie ma: „Siquidem nullo adhibito examine ad honorem praesbyterii promoti sunt, vel examinati, fassi sunt ipsi sua peccata, et confitentibus illis praeter canonem, homines incitati hisce manum imposuerunt hoc canon minime admittit“.

Masz y Neocaezarienski kanon 9, ktory tak mowi: „Qui corpore prius peccaverat, si ad praesbyterii dignitatem promotus fuerit, et confessus fuerit, se ante ordinationem peccasse, ne offerat manens in aliis, propter aliud eius vitae studium. Reliqua enim peccata, plerique dixerunt manuum impositione tolli“.

Masz u nas y Antiochenski kanon 10, ktory tak mowi: [**стр. 155**). „Qui sunt in vicis, vel pagis, vel qui dicuntur chorepiscopi, etiamsi episcoporum manuum impositionem acceperunt, visum est sanctae synodo, ut proprios terminos sciant“.

Tegoż synodu 17 kanon tak mowi: „si quis episcopus per manus impositionem episcopatum acceperit, et praeesse populo iussus, manus non sussceperit", et c.

Masz Ancyranski kanon 10, ktory tak mowi: „Diaconi quicunque sane tacuerint, et acceptaverint in manus impositione se sic permansuros, si postea contraxerint matrimonium, ab officio diaconatus cessare debebunt".

Masz też y siodmego synodu 14 kanon, ktory tak mowi: „Quod in sacerdotio versatur ordo et quod sacerdotii collationes exacte servare Deo gratum sit, omnibus manifestum est. Et quoniam videmus nonnullos, qui a pueritia cleri tonsuram sine manuum impositione accipiunt, et non dum ab episcopo accepta manuum impositione, dum peragitur synaxis, in ambone legunt: non canonice id facientes inposterum hoc fieri non permittimus. Hoc ipsum vero etiam in monachis servandum esse statuimus. Lectoris autem manuum impositionem licet in proprio monasterio, etiam soli unicuique praeposito facere, si ipsi praeposito existenti, videlicet praesbytero, ad dignitatem praesulis imposita est manus ab episcopo. Similiter et ex antiqua consuetudine chorepiscopos episcopi permissu lectores creare oportet".

Nadto masz kanony synodu 4 Karthaginskiego, gdzie o poświęceniu episcopa, prezbitera y diakona wtory kanon tak mowi: „Episcopus cum [**стр. 156**) ordinatur, duo episcopi ponant, et teneant Evangeliorum codicem super caput et cervicem eius, et uno super eum fundente benedictionem, reliqui omnes episcopi, qui adsunt, manibus suis caput eius tangant". W trzecim tak mowi: „Praesbyter cum ordinatur, episcopo eum benedicente, manum super caput eius tenente, etiam omnes praesbyteri, qui praesentes sunt, manus suas iuxta manum episcopi super caput illius teneant". W czwartym tak mowi: „Diaconus cum ordinatur, solus episcopus, qui eum benedicit, manum super caput illius ponat, qui non ad sacerdotium, sed ad ministerium consecratur".

Masz tak wiele kanonow, w ktorych zwyczay poświęcenia na kapłaństwo wspominaią, a w żadnym pomazywania nie wzmiankuią;

znać tedy, że go nigdy cerkiew nie używała, nie tylko Wschodnia, ale y Zachodnia; bo Karthaginski Zachodniego kościoła był synod y według iego kanonow kościoł Rrzymski ordines kapłaństwa conferuie.

Do tego dosyć ma cerkiew Wschodnia, kiedy zupełną materią y formę tego sakramentu z obrządkami, od świętego Dionyzego opisanemi, wcale zachowuie. A materia iest wkładanie rąk episkopa na głowę tego, ktory się święci; forma zaś iest owe poważne słowa, ktore episkop, rękę na głowie ordinanda trzymaiąc, głośno mowi: „Bożestwennaia błahodat (to iest, Boska łaska), ktora zawsze niemocne uzdrawia y niedostatne wypełnia, postanawia, albo promowuie N wieleb. subdiakona w diakona, albo wieleb. diakona w [стр. 157) praezbitera, albo Bogiem umiłowanego praezbitera w episkopa; modlimy się tedy za nimi, aby przyszła nań łaska Ducha Świętego“.

Obrządki zaś są: klęczenie przed ołtarzem, diakona na iedne kolano, praesbitera y episkopa na obudwuch, przeżegnanie głowy znakiem krzyża ś., na głowie zaś episkopa y karku, księgi Ewangeliey trzymanie, a w ostatku osculum pacis, albo całowanie poświęconego.

Coż nam tedy po pomazywaniu, ponieważ forma do własney materiey gdy przystempuie w tym sakramencie, ordinanda doskonale poświęca przez zeście nań Ducha Świętego, charakter niezmazany na duszy iego rysuie, moc związania y rozwiązania daie, y sposobnym go do poświęcenia, sprawowania y szafowania taiemnic Pańskich czyni. Wiem pewnie, że y ty rzec nie możesz, żeby pomazanie oleiem formą albo materią być miało, bo byś musiał przeciwko scholastickim kościelnym doktorom mowić. A ieżeli nie iest ani formą, ani materią tego sakramentu, to nie iest essentiale quid sacramenti, zaczym sakrament kapłaństwa może być doskonały bez niego.

A co powiadasz, że Dionysius Areopagita w Kościelney Hierarchiey, cap. 4, mowi: „zeznawam, iż biskup we wszytkich poświęceniach biskupskich świętego oleiu ma zażywać".

Odpowiadam.

Tak iest, że mowi: do każdey rzeczy świętey poświęcenia zażywa Bozskiego oleyku; ale zaraz obiaśnia, do czego zażywa,—to iest, że mirem świętym [стр. 158) wodę do krzstu poświęca, po krzście okrzszczonego pomazuie, y ołtarz tymże pomazaniem poświęca. Te trzy rzeczy święte Dionysius Areopagita, że biskup oleykiem poświęca, powiada, a kapłana, ani biskupa tu nie wspomina, y nie tylko tu, ale, iakom wyżey położył, y w opisaniu porządku poświęcenia biskupa, y kapłana, y diakona, żadnego pomazania oleiem nie wspomina. Niema się tedy nikt temu dziwować, że cerkiew Wschodnia w sakramencie kapłaństwa pomazywania oleiem nie zażywa, bo dosyć ma na duchownym pomazaniu Ducha Świętego, ktore się przez wkładanie rąk y wymowienie słow formy ordinandom daie; y w kościele Rzymskim ten oley samym tylko katechumenom, do krzstu świętego gotuiącym się, przynależy, a nie kapłanom, ktorzy są iuż okrzszczeni. A daie się to znać z samey modlitwy, ktorą biskup w Wielki Czwartek ten oley poświęca. Naydziesz te modlitwę w pontificale de officio feria quinta caenae Domini, cum benedicitur oleum catechumenorum, fol. 426, ktora się tak w sobie ma:

„Deus incrementorum omnium et profectuum spiritualium remunerator, qui virtute Sancti Spiritus imbecillarum mentium rudimenta confirmas. Te oramus, Domine, ut emittere digneris tuam benedictionem super hoc oleum, et venturis ad beatae regenerationis lavacrum (notuy tu, że nie do kapłaństwa, ale do krzstu przychodzących tym oleiem pomazywać trzeba), tribuas per unctionem huius creaturae purgationem mentis et corporis, ut si quae illis adversantium spirituum inhaesere maculae ad tactum sanctificati olei huius, abscendant, nullus spiritualibus nequitiis locus, nulla refugiis

[стр. 159) virtutibus sit facultas, nulla insidiantibus ad fidem servis tuis, et Sancti Spiritus Tui operatione mundandis, sit unctionis huius praeparatio utilis ad salutem, quam etiam caelestis regenerationis nativitate in sacramento sunt baptismatis adepturi. Per Dominum nostrum Jesum Christum, Filium Tuum, qui venturus est iudicare vivos et mortuos, et saeculum per ignem. Amen".

Widzisz tedy, że ten oley katechumenow bynamniey do poświęcenia xiężey nie należy, bo więcey on w sobie mocy mieć nie może, iedno ile mu Duch Święty przez tę modlitwę, ktora go poświęciła, dał, a więcey mu nie dał, iedno do wygnania czartowskiey mocy, y aby był przygotowaniem do godnego przyięcia sakramentu krzstu świętego, tym tylko, ktorzy się krzścić maią. Zaczym bynamniey tym, ktorzy się na kapłaństwo święcą, iako nie należy, tak nic nie pomaga. Raczey tedy temu należy dziwować się, że niektorzy waszy scholasticy theologowie iednego sakramentu kapłaństwa cztery materie y cztery formy rozne stanowią, a niżeli, że cerkiew Wschodnia w sakramencie kapłaństwa pomazywania oleiem nie zażywa. Jako osobliwie Fabius Incarnatus in Scrutinio sacerdotali, tract. 11 primae partis de sacramento ordinis, pag. 102, tak mowi, pytaiąc y odpowiadaiąc: „Quae est forma ordinis praesbyteratus? R. Quod est postquam episcopus reflexit stolam humero sinistro in dextrum, in modum crucis, dicendo: accipe iugum Domini, iugum Eius suave est, et onus Eius leve. To masz pierwszą formę; a ieśli te słowa są formą, tedy stola iest materią sakramentu kapłaństwa. Daley tamże mowi: „et postquam dedit vestem [стр. 160) sacerdotalem, et consecravit manus dicendo: consecrare et sanctificare digneris, Domine, manus istas, per istam unctionem et nostram benedictionem". Masz iuż y drugą formę rozną od pierwszey; a ieżeli te słowa są formą, tedy materią iest oley, ktorym ręce pomazuie. Zaczym masz y drugą materią rozną od pierwszey. A daley tamże mowi: „Porrigendo calicem cum vino et aqua, et superposita patena cum Hostia est, accipe potestatem offerendi sacrificium Deo, missasque celebrandi in nomine Domini". To masz y trzecią formę; a ieśli te słowa

są formą tego sakramentu, tedy kielich z winem y wodą y patiną y z Hostią są materią, daleko od dwoch pierwszych rozną.

Daley mowi: „deinde imponendo ambas manus super caput cujuslibet dicit: accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis peccata, remittuntur eis, et quorum retinueritis, et c." Masz y czwartą formę; tedy wkładanie rąk iest materią.

Temu się powtore, panie Mardoszu, dziwuy, że stopnia iednego kapłaństwa cztery stanowią (iakom powiedział) materie y formy, co być żadną miarą nie może, bo w ten czas, gdy charakter na dyszy tego, ktory kapłanom zostaie, wyrisowany bywa, oraz za łaską Ducha Świętego dawana mu bywa moc odprawowania sakramentow, wiązania y rozwiązania, a zatym oraz doskonałym kapłanem zostawa. A że to oraz stawa się przez iednę formę y materią, iawnie się z Dzieiow Apostolskich pokazuie, gdy siedm diakonow apostołowie przez modlitwę y [стр. 161) wkładanie rąk poświęcali, y z listu pierwszego Pawła świętego do Timotheusza w czwartym rozdziele, gdzie tak mowi: „nie zaniechyway łaski, ktora iest w tobie, ktorąć dana iest przez prorokowanie (te prorokowanie rozumieią theologowie być formą tego sakramentu), z kładzieniem rąk kapłaństwa.

A że iedna tylko forma y materia czyni doskonałego kapłana, tedy tamte trzy żadną miarą być nie mogą materią y formą, chyba osobliwemi iakiemi ceremoniami, ktore nie należą do istoty sakramentu, bez ktorych sakrament zupełny być może, iako w cerkwi świętey Wschodniey, bez pomazywania oleiem, przez same tylko wkładanie rąk oraz z wymowieniem słow formy, kapłani prawdziwie poświęceni bywaią y moc zupełną odprawowania sakramentow, wiązania y rozwiązania biorą.

Powiadasz, że y Graeckich kapłanow, episkopow y archiepiskopow przy poświęceniu pomazywano.

Odpowiadam.

Nigdy tego dowieść nie możesz; bo ieśli Metaphrastem tego dowodzić chcesz, nie zamilczałby o tym xiądz Skarga w żywocie świę-

tego Chrizostoma (ktory z Metaphrasta po polsku wypisuie) przypomnieć, ale żadney wzmianki o tym nie czyni.

A ieśli Surius (iako ty powiadasz) wzmiankę iaką pomazywania czyni, tedy oratorio modo, a nie historice zażywa tego, paraphrastice albo circumlocutorie mowiąc, bo zwyczay iest oratorski kapłaństwo nazywać pomazaniem, a kapłana pomazań[стр. 162)cem, względem ześcia nań Ducha Świętego, ktore się też pomazaniem w Pismie Świętym nazywa, iako się daie znać z wtorego listu Pawła świętego do Korinthow w pierwszym rozdziele, gdzie mowi: „y Ktory nas pomazał Bog“,—y z pierwszego listu Jana świętego, w rozdziele wtorym: „ A pomazanie, ktoreście wzięli od Niego, niechay w was trwa: y nie potrzebuiecie, aby was kto uczył; ale iako pomazanie uczy was o wszytkim, y iest prawdziwe, y nie iest kłamstwo: trzymaycie się onego“.

Skąd y Euzebius historik, ktorego ty wspominasz, w księgach 10, cap. 4, in oratione sua panegyrica, Pawlina episkopa Tyriorum wychwalaiąc, tak mowi: „Amici Dei et sacerdotes, qui sacrosancto podera idumento, caelesti gloriae corona, divina unctione, et sacrata Sancti Spiritus stola circumvestiti“, et c. Z tych słow, ktore ten historik w exordium tey swoiey oratiey kładzie, to iest: divina unctione,—dowieść tego, aby kiedy w cerkwi Wschodniey przy poświęceniu kapłanow oleiem pomazywać miano, żadną miarą nie możesz: bo nie historice tu on co takowego wypisuie, iakoby być kiedy miało, ale, iako orator, na wychwalenie y ozdobę kapłaństwa paraphrast takowy zażywa. Jako y to, gdy mowi: qui sacrosancto podera indumento, bo poder żydowskich kapłanow bywało odzienie, ktorego kapłani Wschodniey cerkwie nie zażywaią. Także, gdy mowi: caelesti gloriae corona, et sacrata Sancti Spiritus stola circumvestiti,—iako y gdy mowi: divina unctione.

Nie cielesnie to, ani widomie niebieskiey chwały korony nosił, ani nosić kiedy może; ani też Duch [стр. 163) Święty ma iakie odzienie takowe, ktorym by kapłany przyodziewał. Lecz iako poder,

corona, stola, tak y divina unctio, za duchowne, wnętrzne Ducha Świętego ozdoby, ktoremi godnie kapłany przyozdobia, rozumieć się maią. Zaczym wybornie z temi swemi chromemi dowodami, światu się nie popisuiąc, mogłbyś się skryć: gdyż każdy to poznać może, że nie dla tego ty cerkiew Wschodnią o te pomazywanie infestuiesz, abyś tego mogł dowieść, że ona tego przy poświęceniu kapłana kiedy zażywała, ale abyś się samym tym wydał, że będąc w uniey bez pomazywania święconym kapłanem y archimandritą, xiędzem Rzymskim zostawszy, znowuś się prześwięcił, y przy poświęceniu oleiem pomazany został, iako o tym niektorzy powiadaią *).

Przypatrzcie się tu, panowie unici, y dobrze uważaycie, w iakiey wadze iest wasza unia y sakramenta w kościele Rzymskim, poniewasz waszych kapłanow znowu, iako niepoświęconych, prześwięcaią y bierzmuią: a obawiać się trzeba, aby was po chwili znowu krzścić nie kazano.

---

*) *Замњч. Саковича*: Łżesz tedy, aby mnie znowu Rzymski biskup na kapłaństwo swięcił albo bierzmował. Dotąd oycze Mohiła byłeś mendax y calumniator, a teraz stałeś się samym kłamstwem y potwarzą, powiadaiąc, że mnie znowu w kościele Rzymskim na kapłaństwo poświęcywano y bierzmowano. Tyś zełgał na głowie swoie, bo ten sacrament kapłaństwa, legitime y kanonnie dany, nie może się powtarzać, aczym ia legitime y canonnie od ś. pamięci x. Rutskiego, metropolity Ruskiego, unita, na kapłaństwo był święcony, przeto iuż mię w Rzymskim kościele znowu nie prześwięcano, tylkom po otrzymaniu od ś. Stolicy Apostolskiey dyspensy a rito Graeco ad Latinum uczynił professionem fidei Catholicae y przysięgę wykonałem, że się nigdy nie mam wracać ad ritum Graecum, gdyż Rzymianie nie maią wątpliwości o święceniu kapłańskim od unitow, nie tak, iak o waszym święceniu schismatyckim y o waszym sacramencie Eucharystyi, ktoremu adoracyą conditionaliter czynią, a od unitow poświęconemu takąż weneracyą czynią, iako od swego Rzymskiego kapłana poświęconemu.

[Стр. 164). Na fałszywie wyliczone absurda w sakramencie małżeństwa

Odpowiedź.

Powiadasz, że dotąd formy małżeństwa napisaney albo drukowaney w trebnikach nie masz, iako w agendach napisano.

Odpowiadam.

Poniewasz niektorzy scholasticy theologowie variant o tym: iedni powiadaią, że materia y forma sakramentu małżeństwa iest zezwolenie oboyga małżonkow, słowy wyrażone, albo słowa, zezwolenie ich wyrażaiące; drudzy zaś, iż same ciało albo osoby poymuiące się są materią, a słowa albo znaki iakie, wyrażaiące ich zezwolenie, są formą; minister zaś albo usługuiący tego sakramentu są obadwa małżonkowie,—iako Bellarm. lib. 1 de Sacram. matrim. cap. 6 prawi; tedy mało co potym, aby te słowa w trebnikach (lubo w teraźnieyszych nowo skorygowa[стр. 165)nych położone są) położone były *). Ponieważ świaszczennik, iako świadek, a nie iako minister do tego sakramentu należy, y tylo, aby legitime, nie przeciwko prawu cerkiewnemu poymowalisię, przestrzegać ma, zaczym y słusznie wprzod pyta, ieśli komu inszemu nie szlubował albo nie szlubowała.

A żeby świaszczennik, iako ty powiadasz, daley nic nie śmiał pytać.

Odpowiadam.

To iest nieprawda, poniewasz niczym tego nie probuiesz, chyba samym sobą, iako cygan dziećmi świadczysz; ale by y nayprostszy świaszczennik, daley postempuiąc, tak się o ich zezwoleniu wywiaduie,

---

*) *Замъч. Саковича*: Nie masz formy w żadnym trebniku, ani w Wilenskim, 1624 drukowanym, chybaście teraz ią wydrukowali, coście dobrze uczynili.

gdy ich, lubo nie takiemi słowy, iako w agendzie położono, ale choć krotszemi albo dłuższemi, w ktorych się rzecz sama wyraża, pyta. To iest: „czy upodobałeś sobie tę pannę, albo wdowę, N., albo tego młodzieńca, albo wdowca, N.“ Na co oni odpowiadaią: „upodobał, albo upodobała“. Y daley: „czy dobrowolnie, bez wszelkiego przymuszenia przyimuiesz ią za żonę, albo iego za męża?“ Y daley: „czy szlubuiesz iey wiarę, miłość y uczciwość małżeńską, y że ią nigdy aż do śmierci nie opuscisz, by w naywiększym nieszczęściu y przypadku od Pana Boga dopuszczonym?“ Tym że sposobem y iey pyta, przydawszy tylko posłuszeństwo małżeńskie *). Na co gdy oboie zgodnie odpowiedzą, błogosławieństwo im według zwyczaiu cerkiewnego świaszczennik daie, a ieśli by iedna osoba przeciwnie odpowiedziała, tedy im, błogosławieństwa nie dawszy, z cerkwie odeyść każe.

Powiadasz też, że zapowiedzi y ogłoszenia w [**стр. 166**) cerkwi nie masz, kto z kim w małżeństwo ma wstępować.

Odpowiadam.

Dosyć na tym, że cerkiew roskazuie, aby świaszczennik przy zaręczynach, ktore ceremonialiter z osobliwemi modlitwami y odmianą pierścieni przed szlubem, odprawowane bywaią, pilny opyt czynił: ieżeli nie w powinowactwie cielesnym albo duchownym ci, ktorzy się poymuią, są; albo ieżeli nie masz inszey iakiey przeszkody do poymowania się im w małżeństwo, dla ktorych, rozumiem, że y zapowiedzi w kościele postanowione są. Był też ten czas przed tym, kiedy y w kościele Rzymskim takowych zapowiedzi nie bywało: zaczym, ieśli to teraz w cerkwi za absurdum kładziesz, że się nie odprawuią zapowiedzi, tedy musisz y kościoł Rzymski tymże absurdem pokryć, gdy onych nie zażywał. Ale iak kościołowi swemu tego zadać nie możesz, tak y cerkwi naszey.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Nie masz takiego pytania w żadnych trebnikach. Małżeństwa forma ma być de praesenti, a nie de futuro.

Prawisz też, że częstokroć chwytanym dziewkom popi szlub daią, częstokroć w nocy piani y pianym.

Odpowiadam.

Mogło to być pod ten czas, kiedyśmy pasterzow swoich uprzywileiowanych nie mieli. A ieśliby się gdzie y teraz znaydować miało, tedy to są ieszcze reliquie dawnego swowoleństwa, ktorego się, bez pasterzow będąc, nauczyli. A ktoż temu winien? Wasza to wielebna unia wszytkiego tego iest przyczyną. Teraz zaś pasterze naszy srodze o to karzą y na synodach zakazuią, aby się to nie działo.

Jest też temu y gwałt przyczyną, gdy popowi [стр. 167) mowią: albo szlub day popie, alboć w łeb strzelę,—albo też pan dziedziczny albo dzierżawca, poddanym pobłażaiąc, osobliwie na słobodach, obuchem y kiiem nieboraku świaszczennikowi grozi, a czasem u do turmy wsadzi, aby koniecznie szlub takowy dał. To iuż nie cerkiew winna, ale tacy niezbożni rozgrzeszyciele *).

Powiadasz, że nie wspominasz, iako w powinowactwie się poymuią.

Odpowiadam.

Nie wspominasz, bo wiesz, że ieśli się co y działo, tedy się w ten czas, kiedy pasterzow nie było, działo; a teraz iuż się to nie dzieie, bo pasterze naszy pilnie tego przestrzegaią.

Powiadasz, że władykowie y namiestnicy ich zlada przyczyny czynią rozwody; wziąwszy kilkadziesiąt, a czasem sto albo y dwieście, y więcey złotych, y mężowi inszą żonę wziąć, a żonie za inszego męża iść pozwalaią.

---

*) *Замѣч. Саковича*: A czemuż xiędza Rzymskiego do dania takiego gwałtownego slubu nie przymuszaią? Widzicie całą wolność waszych schismatickich popow.

Odpowiadam.

To nie iest prawda, bo tego niczym nie probuiesz; ale pozrzy ieno ty, iaki się na Wołyniu niedawno rozwod stał? Nie między prostemi y podłemi ludźmi, ale między wielkiemi, a przecię ty, Adamie, milczysz.

Powiadasz, że czasem żonami, iak kobyłami, nie tylko chłopi, ale y popi frymarczą, a to probuiesz, że pop w Pinskim władyctwie to uczynił, swinię za swoią starą żonę przydawszy.

Odpowiadam.

[**Стр. 168**). Uniatski to był pop, a nie nasz prawosławny: zaczym niech się uniaci tey sprosności, ktora się u nich dzieie, wstydzą. A żeby się to u nas działo, iak niczym tego nie probuiesz, tak probować nie możesz, chyba ty swoim oycem probować będziesz, ieżeli się takim frimarkiem bawił.

Szluby, powiadasz, popi daią, choć czasem wiedzą, że ma żonę albo żywego męża.

Odpowiadam.

Y tego niczym nie probuiesz, zaczym nie iest prawda.

Powiadasz, że inszy szlub pannom, a inszy wdowom y wdowcom czynią.

Odpowiadam.

To nieprawda, żeby szlub inszy być miał wdowom, a inakszy pannom, bo iednakowo na pytanie kapłańskie ieden drugiemu szlubuie, iak się wyżey powiedziało: chyba modlitwy są trochę roznieysze przy szlubie wdowcom od panieńskich; a iako roznica ceremoniey y modlitw liturgiey świętego Bazilego od liturgiey świętego Chrizostoma, y teraźnieyszey kościoła Rzymskiego mszy od dawney, bynamniey essentiy tych sakramentow nie waryiuią, a za-

tym w każdey doskonały się bez wątpienia sakrament odprawuie: także y błogosławieństwo małżeństwa, lubo się inakszemi słowy pannom, a inakszemi wdowom daie, nic iednak essentiey sakramentu małżeństwa nie narusza, a zatym żadne tu absurdum nie iest. Skryiże się tedy z tym swoim nieciosanym argumentem.

[**стр. 169**) Powiadasz, że w metriki małżonkow nie wpisuią, y zatym nawodzisz absurdum.

Odpowiadam.

Toć takową rzeczą y kościoł Rzymski, kiedy nie miał takich metrik, takowemuż absurdowi podpadać musiał, ale że to mu zadawać nie możesz, przeto y cerkiew w tey mierze bynamniey nagany mieć nie ma.

Ceremonie, powiadasz, dziwne przy szlubach odprawuią: wodzi się pop z oblubieńcami, z drużkami, z starostami około stołka y tancuie z nimi, śpiewaiąc: swiatyi muczenicy.

Odpowiadam.

We wszytkich trebnikach, tak Graeckich, iako y Słowieńskich, ta ceremonia obchodzenia kapłana z oblubieńcami trzykrotnie około stołka, na kształt processiey, iest opisana, y w używaniu nieprzerwanym, tak w Graeckich, iako y w inszych prowincyach, y tu w Rusi, lubo nie wszędzie, zachowuie się, zaczym bynamniey żadnego absurdum ta ceremonia za sobą nie ponosi; bo się tak cerkwi, a zatym Duchowi Świętemu podobało. Ale żeby tańcować w tey processiey miano, iak niczym tego nie probuiesz, tak y probować nie możesz: przeto szczyra to iest potwarz y iawny fałsz. *)

---

*) *Замѣч. Саковича*: A czemuż Wileńscy czerncy disunicy wyrzucili tę processyą z swego trebnika, an. 1624, y nie wodzą żenichow koło stolca, bo im się wstyd tey ceremonie czynić nie dopuścił. A unici dawno tego zaniechali czynić, y w Ostrogskim trebniku tego tańca nie

A że śpiewaią w ten czas: swiatyi muczenicy,—nie im, potwarco, śpiewaią, żeby oni mieli być męczenikami, ale męczenikow świętych w tey processiey wzywaią, aby się za nimi modlili, bo się ta pieśń tak w sobie ma: „święci męczennicy, ktorzy, mężnie ucierpiawszy, ukoronowani iesteście, modlcie[стр. 170)się Panu, aby się zmiłował nad duszami naszemi"; y zatym zaraz drugą piosnkę śpiewaią: „Chwała Tobie, Christusie Boże, apostolska chwało, y męczennikom radości, ktorych przepowiadanie iest Troyca Iednoistna". Tedy nie absurdum, ale pochwały godna iest ta ceremonia.

Błogosławienie zaś wina, lubo tu u nas w Rusi iuż rzadko bywa, iednak we wszytkich trebnikach, tak Graeckich, iako y Słowieńskich, iest napisano. Y nie od rzeczy to bywało, gdyż ta ceremonia pamiątkę cuda Pańskiego, ktore na weselu w Kanie Galileyskim w przemienieniu wody w wino stało, w sobie zamyka *); ale żeby piwo błogosławiono, tego w trebnikach nie masz; y ta ceremonia całowania ieden drugiego w cerkwi naszey Ruskiey iuż ustała **), lubo y ta nie mogła być poczytana za absurdum, bo całowanie iest znakiem miłości, zgody y przyiazni, ktorą sobie małżonkowie szlubuią y nayprzednieysze w małżeństwie są cnoty.

A włosy żeby pod ten akt strzyżono, nie tylko w trebnikach nie masz, ale u nas tego y nie słychać: chyba twoy ociec w Podteliczu, a ty w Dubnie, iako tańce, tak y zastrzyganie włosow przy szlubach odprawował ***).

---

masz. Rozność od processyi ten taniec, bo w processyach nie biorą się za ręce, ale każdy rozno w parze idzie. A tu własny taniec, bo w ręce się wziąwszy chodzą.

*) *Замѣч. Саковича:* P. Iezus iuż po obiedzie ten cud uczynił, a nie w kościele przy slubie.

**) Już ustała, toć bywała; a że teraz zakazaliście tego czynić, tedy dobrze.

***) Wszak to ia z waszych trebnikow wypisał.

[стр. 171). Na fałszywie wyliczone inconvenientia w sakramencie ostatniego pomazania

Odpowiedź.

Absurda, powiadasz, wielkie się nayduią w Graekoruskiey cerkwi w odprawowaniu tego sakramentu; a dowodzisz tym, gdy mowisz: bo aż siedmiu popow do poświęcenia tego sakramentu zbieraią, iakoby ieden pop nie mogł tego sakramentu poświęcić, ktory maioris necessitatis sacramenta krzszczenia, spowiedzi y Eucharistiey odprawuie, et c.

A na dowod tych siedmiu popow, biorąc sobie za fundament słowa Iakuba świętego, gdzie mowi: ieśli ktory między wami choruie, niech że wezmie praesbyteros, a nie praesbytera.

[стр. 172) Odpowiadam.

Dawny to iest y świętobliwy zwyczay, nie tylko Wschodniey, ale y Zachodniey cerkwie, nie tylko siedmiu, ale y więcey kapłanow do odprawowania tego sakramentu wzywać. Zaczym, ieśli w naszey cerkwi iest to wielkie (iako ty baiesz) absurdum, nie mnieysze musi być toż y w kościele Rzymskim; a żebyś wiedział, że y Rzymski kościoł tenże zwyczay zachowywał, a podobnie y do tych czasow w niektorych kościołach zachowuie,—czytay o tym Thomasza w księgach czwartych contra Gentiles, cap. 83, in fine, ktory tak mowi: „Quia hoc sacramentum perfectae curationis effectum habet, et in eo requiritur copia gratiae, competit huic sacramento, ut multi sacerdotes intersint, et ut oratio totius ecclessiae ad effectum huius sacramenti coadjuvet. Unde Iacobus dicit: inducat praesbyteros ecclesiae et oratio fidei sanabit infirmum. Si tamen unus solus praesbyter adsit, intelligitur hoc sacramentum perficere in virtute totius ecclesiae, cuius minister existit et cuius personam gerit".

Widzisz, niezbożny szyderco, że naywyższy kościoła waszego y, jak go wy zowiecie, anielski doktor powiada, że przynależy, aby wiele było przy odprawowaniu tego sakramentu kapłanow, y zaraz ratią daie dla czego,—y niczym inszym, ale słowy Iakuba świętego probuie, że wielu kapłanow wzywać potrzeba. Ieśliż tedy to iest absurdum, swemu naprzod tak wielkiey wagi doktorowi zadaway, a potym cerkwi świętey Rossiyskiey przymawiay.

Drugi zaś nie mnieyszey u was wagi Ledezma, 2 parag. quaest. 33, art. primo, dub. unico, tak [стр. **173**)mowi: Dico, quod de necessitate sacramenti solus unus sufficit, sed ex decentia debent esse plures sacerdotes: et ita habet consuetudo ecclesiae universalis, quod plures sacerdotes conveniunt ad administrandum hoc sacramentum. Et in hac sententia est glossa in illo cap. Quaesivit de verborum significatione. Et si solus unus sacerdos administret hoc sacramentum, tempore quo possunt multi concurrere, verum quidem sacramentum conficit, peccat tamen contra ritum ecclesiae agens. Si autem in articulo necessitatis non reperitur, nisi solus unus sacerdos, posset licite hoc sacramentum conferre. Quod etiam habet glossa in praedicto capite, quaesivit“ *).

Y tu się, potwarco, przypatrz, iako ten doktor, zgadzaiąc się z sententią cerkwie świętey naszey, naucza: iż do odprawowania tego sakramentu potrzeba wielu kapłanow zbierać, y że takiego zwyczaiu kościoł powszechny zażywa, wyświadcza. Do tego, iak naszy pasterze na synodach uczą, tak y on naucza, że in articulo necessitatis, kiedy oprocz iednego więcey kapłanow być nie może, przez iednego ten sakrament licite odprawowany być może. Ale kiedy więcey ich być może, a ieden odprawować się waży, śmiertelnie grzeszy, bo znieważa zwyczay cerkiewny. Czytay y

*) *Замѣч. Саковича:* Wszystkoś tu z Arkudyusza przytoczył, y ś. Tomasza, y Ledesma, y drugich, z ktorych nie ukazuie się, żeby mieli wszyscy 7 popow chorego pomazywać, ale tylko modlić się mogą, a ieden tylko pomazywać y formę wymawiać powinien.

Hełmolda praesbytera księgi pierwsze Chronicorum, cap. 44, gdzie tak historią o Ludolphie nieiakiemsi pobożnym kapłanie mowi: „Ludolphus venerabilis sacerdos, aetate decrepitus, vigore spiritus integer, ubi aegritudine mortali decubuit, misit ad accersendos sacerdotes, et religiosos quosque, et impetrato sanctae unctionis officio, conquestus est. Tu zaś masz y samy przykład,[стр. **174**)że nie iednego, ale wielu kapłanow do odprawowania tego sakramentu w Rzymskim kościele używano.

Do tego czytay Mattheum Galenum in Promptuariis Theologicis Cathechesi, 182, quae est quarta de extrema unctione. Ktory tak mowi: „Quaedam ex antiquitate repetenda, quae ut fuit apostolicae traditioni vicinior; ita res omnes religiosius adhibuit, et obivit, et inprimis quam plurimos advobacat praesbyteros, qui si deessent, adhibebant qui erant e clericorum aliis ordinibus, quorum si non fuisset copia, vocabantur urtiusque sexus religiosissimi quique et omnium erat idem labor, extorquere effectum sacramenti. Nam quod adversarii illos apud Iacobum praesbyteros volunt quosdam senes significari, nugae sunt: ut ex Chrisostomo, Innocentio, Beda, docuimus, cum de sacrificio missae disseruimus. Quod autem nostri volunt enallagen esse numeri, eatenus est verum, quatenus ad sacramenti administrationem, unus satis esse potest: tamen maiores nostri pro sua religione advocabant, quos poterant sacerdotes, aut clericos, ut clarissime in rebus gestis Bedae videre est. Cuius exemplum et doctrinam tam pessime oderant Illyricani, ut ne dissimulare quidem sibi potuerint centuriae octavae cap. 6. Negare tamen haud possunt, Vicentium in speculo histor. lib. 23 cap. 150. Narrare Bedam sub vitae supremam periodum advocasse fratres omnes, et in illorum medio inunctum, fruitumque tremendis mysteriis. Quemadmodum de Mallachia, Bernardus quoque scriptis prodidit, qui firma adhuc valetudine de caenaculo ad suscipiendam inunctionem descendit, et inunctus denuo conscendit“.

Czytay przy tym y Reynera mnicha ordinis [стр. **175**) Praedicatorum, ktory żył około roku Pańskiego 1254. Ktory, pisząc prze-

ciwko Valdenses, cap. 5, y ich errory wyliczaiąc, mowi: „Sacramentum unctionis etiam reprobant, quia tantum divitibus datur, et propter plures sacerdotes ibi necessarios".

Toż znaydziesz in Nicolao Serario de Extrema Unctione, cap. 4, n. 71. Masz tedy iaśnie dowody, że starożytność ona święta kościoła Zachodniego, od apostołow swiętych ten święty obyczay, to iest, zgromadzenie wielu kapłanow do odprawowania tego sakramentu wziąwszy, przez tak wiele wiekow nieporuszenie trzymała, a podobno aż y do Florentskiego synodu. A nadto, co się w cerkwi naszey nie zachowuie: w niebytności wielu kapłanow zgromadzali klerikow, a gdy y tych mało bywało, wzywali mężczyzny y niewiasty pobożne.

Czemuż przeciwko temu nie gdakasz, ale się tylko swoią niewstydliwą gębą, iako wściekły, przeciwko cerkwi świętey naszey rzucasz? ktora, co iuż od apostołow świętych raz wzięła, nieodmiennie trzyma.

A co powiadasz, że na dowod sobie siedmiu popow za fundament bierzemy słowa Jakuba świętego, gdzie mowi: ieśli ktory między wami choruie, niech że wezmie praesbyteros, a nie praesbytera.

Odpowiadam.

Prawda to iest, że nie tylko do wzywania wielu kapłanow na odprawowanie tego sakramentu za fundament sobie bierzemy, ale y samego tego sakramentu te słowa za dowod mamy, bo w Pismie Świętym inszego dowodu nie pokazesz.

Do tego nie tylko my, ale y anielski wasz doktor [**стр. 176**) Thomasz nie inszym czym dowodzi, że wiele kapanow zbierać potrzeba do odprawowania tego sakramentu, ieno temiż słowy apostoła Jakoba, com iuż wyżey dowiodł. Także y drudzy waszego kościoła doktorowie y pisarze, ktorychem tu citował, też słowa za funda-

ment biorą, gdy o wielu kapłanach w odprawowaniu tego sacramentu prawią.

A co ty powiadasz, że łatwo na te słowa apostolskie odpowiedzieć możesz.

Odpowiadam.

Żadnym doktorem, ktory tłumaczenie na te słowa apostolskie czyni, odpowiedzieć nie możesz, aby się te słowa, in plurali od apostoła świętego położone, in singulari rozumiane były.

Ukazałem iuż, że y naywyższy was scholasticki doktor Thomas in plurali to mieysce rozumie, y tak wiele inszych, ktorych wyżey citowałem. A co większa, samy zwyczay kościelny przez tak wiele wiekow zażywania wiele kapłanow do odprawowania tego sakramentu potwierdza, że te słowa apostolskie in plurali, a nie in singulari wykładane y rozumiane bywały.

To zaś co probuiesz, że w Pismie Świętym często liczba wielka miasto małey się bierze.

Odpowiadam.

Jako nie z wykładu doktorow świętych, tak y nie z swoiey to niestateczney głowy masz, ale z wykrętow Arkudiusza, takiegoż nieprzyiaciela cerkiewnego, iakiś y ty sam iest.

[**стр. 177**). Do tego, y lubo często w Pismie Świętym liczba wielka miasto małey bierze się, albo historico, albo oratorio modo co mowi, iako iest to, co ty cituesz z Ewangeliey Mattheusza świętego, gdzie anioł do Iosepha we snie mowi: „wstań, weźmi dzieciątko, a idź do ziemie Izraelckiey, pomarli bo wiem ci. ktorzy szukali dusze dzieciątka“. Jako y to, co tenże Mattheusz y Marek Ewangelistowie mowią, że obadwa łotrowie, wisząc na krzyżu z Christusem, bluźnili go y przyczytali mu niepotężność, gdzie, in plurali pro singulari mowiąc, historico modo to czynią; a gdy Paweł swięty o prorokach mowi, że zawarli usta lwow, pokamionowani są, y pi-

łami przetarci, tedy, choć numerum pluralem pro singulari kładzie, tego iednak dogmatice nie tractuie, ale tu oratorio modo prophetarum wylicza passiones, bo to iest oratorski tropus. A że Jakob święty nie historico, ani oratorio modo, o tym sakramencie pisze, iedno dogmatice, y to co od Zbawiciela wziął, ktory sam ieden tylko iest stanowicielem sakramentow: tedy iuż inaczey słowa iego interpretować nie potrzeba, iedno tak, iako ie on napisał y iako ecclesia universalis zawsze rozumiała y zachowywała. A ieśliby kto rzekł, że ponieważ in summa necessitate ieden kapłan (gdy żadną miarą więcey ich być nie może) ten sakrament odprawować może, tedy zda się ta pluralitas prezbiterow w tych słowach apostolskich nie być de iure Divino.

Prawda to iest, że z tey ratiey nie iest de iure Divino, ale iest ex ordinatione apostolica, iako na przykład, aby trzey episkopowie albo dway iednego, [стр. 178) a nie ieden iednego, poświęcali; lubo sami apostołowie y poiedynkiem to odprawowali, przecię iednak ecclesia universalis nigdy się tego przeciw postanowieniu apostolskiemu czynić nie ważyła. Y luboby y teraz ważył się ieden episkop drugich święcić, bez assistentiey dwoch, byłoby prawdziwe poświęcenie, iednak śmiertelnie by grzeszył y degradacyey by podpał, iako znieważca postanowienia apostolskiego y zwyczaiu cerkiewnego: tym tedy sposobem rozumieć się ma y o odprawowaniu tego sakramentu od ienego kapłana, gdy ich wiele być może.

A co ty powiadasz z swoim bakałarzem Arkudiuszem, z ktorego, widzę, wszytko (coś w swoiey slepey Perspektiwie nagwazdał) masz, że się te słowa apostolskie in plurali położone, tłumaczyć mogą ex praesbyteris.

Odpowiadam.

Tak to twoie tłumaczenie do tych słow kwadruie, iako Bekanowe na one słowa Zbawicielowe: piycie z tego wszyscy,— gdy tak mowi: „dla tego, powiada, mowił Pan: piycie z tego wszyscy, bo się obawiał, aby Piotr święty sam ieden wszytkiego

nie wypił". Pięknýć mi wykład ten: Piotra świętego pianicą uczynił; a ty Jakoba świętego nieostrożnym w pisaniu y prostakiem iakimsi czynisz, gdy tak pisma iego święte poprawować, ale raczey nicować ważysz się; nie pochwały tedy, ale śmiechu godzien taki wasz wykład. Czemu się venerabilis Beda, wykład czyniąc na epistołę Jakoba świętego, te słowa tak, iako ty ie mieć chcesz, wykładać nie ważył, ale tak, iako się same w sobie maią, y wkłada y rozumie, gdy [**стр. 179**) tak cap. 5 mowi: „Et orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini, et oratio fidei salvabit infirmum, et hoc, et apostolos fecisse, in Evangelio legimus, et nunc ecclesiae consuetudo tenet, ut infirmi oleo consecrato ungantur a praesbyteris, et oratione comitante sanentur".

A niżey ieszcze wyraźney tamże mowi: „namque ait, oleo in nomine Domini, vel certe quia etiam cum ungunt infirmum, nomen Domini super eum invocare debent". Notuyże tu te słowa tego tak dawnego doktora: u n g u n t, i n v o c a r e d e b e n t, czyli nie tak brzmią, że nie ieden, ale wiele kapłanow chorego iednego, bo mowi i n f i r m u m, pomazywać maią? Czy nie wiele ich imięnia Pańskiego nad nim wzywać maią, gdym mowi: i n v o c a r e d e b e n t? Wstydayże się, że tak wiele gdaczesz, a y sam nie wiesz co pleciesz.

O formie ostatniego pomazania powiadasz, że iey Ruś nie ma opisaney, przeto też musi być o ney czworakie mniemanie: w ktory czas y przez ktore słowa wyraża się.

O d p o w i a d a m.

Dziwna rzecz, że się sam tu poznać y widzieć nie chcesz, bo każdy by y nayprostszy, płochość twego rozumu poznać może, gdy formę tego sakramentu w ekteniey (ktora iest iakoby praeparatio do poświęcenia oliwy) stanowisz. Ponieważ lubo od diakona zawsze odprawowana bywa, a od kapłana chyba w niebytności diakona, iednak diakon żadnego sakramentu odprawować nie może, oprocz krzstu świętego, y to in ultima necessitate, gdyby kapłana nie

było. A iakąż tu ty w ekteniey diakonskiey formę sakramentu mieć chcesz? *)

[стр. 180). Drugie mniemanie powiadasz, iakoby przez owe słowa, ktore się zamykaią w owey modlitwie, po pierwszey Ewangeliey: Beznaczalne, neyzminne, Swiate swiatych, et c., gdzie prosi kapłan Boga, aby posłał Dycha swego Świętego y poświęcił oley ten.

Odpowiadam.

Twoie to iest mniemanie, a nie czyie insze, żeby te słowa w tey modlitwie miały być formą tego sakramentu, bo ta modlitwa w sobie zamyka prożbę do Boga, aby Ducha swego Świętego posłał na ten oley, aby mogł być temu, ktory ma być nim pomazany, doskonałym wybawieniem od grzechow y odziedziczeniem krolewstwa niebieskiego. A forma oraz z pomazaniem wymowiona być ma, **) y nie oliwie ma służyć, ale temu, ktory oliwą poświęconą pomazany bywa.

Trzecie mniemanie mowisz, gdy mowi pop owe słowa, pomazuiąc chorego: Pomoszcz nasza wo imia Hospoda, sotworszago nebo y zemlu.

---

*) *Замич. Саковича*: Nie dziwuycie się, żem ia nie wiedział o formie waszego masłoświeszczenia, bo iey expresse w trebnikach nie napisano, alem ia rozumiał, że to iest owa forma, gdy pop, pomazuiąc chorego, mowi: pomoszcz nasza w imie Hospodne, sotworszaho nebo y zemlu. Ale barziey dziwuycie się sobie, żeście nie wiedzieli przez tak wiele set lat o formie Eucharystiey, że ażeście do patryarchy w tym, an. 1640, appellowali.

Nie wstydał się ś. pamięci ociec Smotrzycki arcibiskup wyznać; że przy was żyiąc, nie wiedział, iako wierzył.

**) Bo ponieważ oraz z pomazaniem ma być forma wymowiona, ale się przy pomazowaniu mowią: ergo za formę mieli by być,—y słusznie nie tylko ia, ale y ś. pamięci ociec Smotrzycki rozumiał te słowa za formę.

Odpowiadam.

Te mniemanie iest Smotrzyckiego, iuż w uniey będącego, co się pokazuie z Katechizmu, ręką iego pisanego, ktory się u naszych nayduie, ale z prawdą się miia; bo ten wierszyk z psalmu 123 iest wzięty, ktory bynamney do istoty formy nie kwadruie. Do tego, od pierwszego kapłana, przed formą, ktora się oraz z pomazaniem mowi, wymowiony ten wierszyk bywa, także y od inszych kapłanow.

[**Стр. 181**). Czwarta opinia, powiadasz, iest, iakoby przez ową ostatnią modlitwę, ktorą pop nad chorym mowi, otworzywszy nad nim Ewangelią, a za nim wszyscy popi tę modlitwę mowią: Otcze Swiaty, Wraczu duszam y tiłom, et c., ktorą modlitwę niektorzy za formę położyli, a ta modliwa właśnie tak ostatniemu pomazaniu służy, iakoby kto mowił: bacalus in angulo, ergo pluit.

Odpowiadam.

Twoim tylko bezuchym rozsądkiem ta modlitwa formą w tym sakramencie być nie może, y twoie to consequentia: Kassian bez ucha, ergo pluet. Lecz rozsądkiem bacznych ludzi y Pisma Świętego dobrze wiadomych ta modliwa istotną iest tego sakramentu formą, bo co iedna forma w sobie mieć potrzebuie, wszytko ta modlitwa, ktora się do Boga Oyca odprawuie, w sobie zamyka, ktora taka iest: „Oycze Święty, Lekarzu dusz y ciał, ktoryś posłał Iednorodzonego Syna Twego, Pana naszego Jezusa Christusa, wszelką chorobę leczącego: uzdrow y tego sługę Twego od choroby cielesney y duszney, ktorą iest zdięty, y ożyw go przez łaskę Christusa Twego: Tyś bowiem iest zrzodło uleczenia, y Tobie chwałę oddaiemy z Iednorodzonym Twoim Synem, y Przenayświętszym Dobrym y Ożywiającym Twoim Duchem, teraz y zawżdy y na wieki wiekow, amen". *)

*) *Замѣч. Саковича*: Wżdyć forma ma być wymawiana w samym pomazywaniu chorego, a ta wasza forma iuż po wszystkich 7 pomaza-

W ktorey modlitwie te słowa essentialiter do sakramentu należą, y są formą, to iest: „Oycze Swięty, Lekarzu dusz y ciał, uzdrow tego sługę Twego od choroby cielesney y duszney, ktorą iest zdięty y ożyw go przez łaskę Christusa Twego". [стр. 182) Czegoż tu nie dostaie, co by do formy należało? Czy nie iest deprecatoria, iako święty Jakob mieć chce? Czy nie wzywa się imię w niey Pańskie, iako Jakob święty naucza? Czy nie proszą w niey o zdrowie cielesne, o ktore Jakob święty, obietnicą od Pana upewniony, czyni, mowiąc: a modlitwa wiary uzdrowi niemocnego, y wydzwignie go Pan? Czy nie proszą w niey o odpuszczenie grzechow, gdy mowią: uzdrow tego sługę Twego z choroby duszewney (bo duszna choroba nic inszego nie iest, iedno grzechy), w czym Jakob święty, z Bozskiego postanowienia upewniony, mocnie nas upewnia, mowiąc: a ieśliby w grzechach był, będą mu odpuszczone? Czy nie oraz też oleiem poświęconym, mowiąc tę modliwę, pomazuią, według nauki Jakoba świętego, ktory mowi: y niech się modlą nad nim, pomazuiąc go w imię Pańskię?

A rzeczesz, actus unctionis w tey modlitwie nie wyraża się.

Odpowiadam.

Lubo actus unctionis słowy się w formie nie wyraża, iednak dosyć na tym iest, według Jakoba świętego nauki, modląc się nad nim, to iest, formę mowiąc, oraz chorego oleiem świętym kapłan

---

niach mowi się nad chorym, y iuż nie pomazuie pop chorego, mowiąc tę modlitwę, ale po dokończeniu tey modlitwy sami siebie popi pomazuią y drugich ludzi przytomnych, czego by nie potrzeba czynić: dawać to zdrowym, co służy śmiertelnie chorym. A iż nie pomazuiecie chorego, mowiąc tę modlitwę, przeto darmo ią formą nazywacie, ktora consistit in unctione chorego, iakoś się toties przyznał niżey, fol. 206. Przeto lepiey by tę modlitwę położyć zaraz po pierwszey Ewangelii, iako ią położył Mamonicz w trebniku uniatskim.

pomazuie y mowi: uzdrow, Panie, tego sługę Twego, gdzie actus unctionis implicite wyraża się, iakoby rzekł, albo palcem pokazał: przez te pomazanie, ktorym ia pomazuie, et c. Do tego, ieśli dla tych słow, że ich w tey modlitwie nie masz, nie może być ta modlitwa formą, tedy pari illatione, y owa confirmationis forma, ktorey przed tym Rzymski kościoł zażywał, w sobie explicite actionem ministri [стр. 183) nie maiąca, nie była formą, a zatym y sakrament confirmationis nie był ważny. *) A ta forma tak się w sobie ma: „Confirmo te in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Gdziesz tu iest wzmianka chrismatis, albo unctionis, albo też crucis? a te wszytkie są actiones ministri. Vide Ordinem Romanum in officio sabbati sancti; o tey Formie czynią wzmiankę Alcuinus y Amalare, ktory żyli około roku Pańskiego ośmsetnego. **)

A co większa, forma też confirmationis, ktorą w siodmym kanonie oycowie święci synodu wtorego powszechnego położyli, a teraz oney cerkiew święta Wschodnia zażywa, musiałaby być pari argumentatione nieważna,—ktora iest taka: pieczęć daru Ducha Świętego,—bo w niey żadna się wzmianka explicite actionis ministri w pomazaniu mirem na kształt krzyża nie czyni. Iednakże implicite actus w niey wyraża się, tedy ona zamyka w sobie formalem valorem, iako y z samego sensu daie się znać, mowiąc: te pomaza-

*) *Замѣч. Саковича:* Wżdyć we wszystkich modlitwach iest proźba do Boga, aby chorego od choroby duszney y cielesney uzdrowił: toć by te wszystkie modlitwy mieli być formą. A tyś kilka raz powiedział, że forma wyraża się ipsa actione pomazywania, a wy, czytaiąc tę modlitwę, iuż nie pomazuiecie chorego, ale siebie samych, zatym nie wiem z iakiey racyi może ta modlitwa być formą. A co mowisz: implicite non explicite wyraża się forma,—a ia mowię, że explecite iako insze formy, tak y ta ma się wyrażać. I kiedyć iuż nie stało racyi w obronie tey formy, tedy, iakoby ią śmieli dziś swego błędu popierać, mowisz: że forma iest niewyraźna y w kościele Rzymskim in sacramento confirmationis, w czym fallis et falleris. Czytay iedno pilno w Agendach y Pontificałach.

**) Bo w każdey formie, ktoryches tak wiele naprzywodził, mowi kapłan: Ungo te.

nie mirem, ktore ia rzeczewisto na kształt krzyża czynię, iest piątnem albo pieczecią daru Ducha Świętego. Y iako święty Paweł w wtorym liscie do Korintczykow, w pierwszym rozdziele, gdy miropomazania albo bierzmowania sakrament wzmiankuie w tych słowiech: Ktory nas potwierdza z wami w Christusie, y ktory nas pomazał Bog, ktory też zapieczętował nas, y dał dostatek Ducha w sercach naszych,—wzmiankę czyni aktionis unctionis. Przecię iednak oycowie święci nie byli takiemi scrupulantami, aby ten akt wyrazić mieli, ktory zaprawdę ieśliby rozumieli ony być potrzebny, pewnieby go wy[**стр. 184**)razić nie zaniechali. Nie zawsze tedy actiones ministri we wszytkich sakramentalnych formach słowy wyrazić iest potrzeba, bo dosyć iest, że się samą rzeczą explicite wyraża to, co forma implicite znaczy.

Coż tu tedy do tey naszey tego sakramentu formy nie dostaie? A ieśli wszytko iest to, co do doskokonałości formy należy, iako się dowodnie pokazało, czemu nas bezwstydnie kłamliwie potwarzasz?

Do tego forma tego sakramentu y z samego textu Jakoba świętego y z nauki scholastikow ma być deprecatoria. A świętego Ambrozego forma w tym sakramencie była indicativi modi. Bo tak się w sobie ma: „Ungo te oleo sanctificato in Nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, ut more uncti militis praeparatus ad certamen, aëreas possis superare petestates“. Tę formę opisuie Bonaventura in 4. dist. 23. qu. 4.

Druga forma podobna tey ex libro Sacramentali Venetorum, approbato a Leone decimo, iest ta: „Ungo te oleo sancto, ut hac unctione protectus fortiter stare valeas, adversus varias cateruas, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti“.

Trzecią zaś formę masz, in codice antiquo Halitgarii, qui vixit circa annum D-ni 820. Ktora iest taka: „Ungo te de oleo sanctificato, ut more militum, praeparatus ad luctamen, aëreas possis superare cateruas: operare creatura olei, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti. Ut non lateat hic Spiritus immundus, nec in mem-

bris, nec in medullis, nec in ulla compagine membrorum huius hominis, sed operetur in eum virtus Christi Filii Dei altis [**стр. 185**) simi, qui cum Parte et Spiritu Sancto vivit et regnat in saecula saeculorum, amen".

Coż tu, powiedź mi, w tych formach (oprocz wzmianki iednego samego pomazania) iest, co w teraźnieyszych formach waszych agend nayduie się, oprocz chyba w trzecey, że oliwie roskazuie nie dopuszczać diabłu kryć się w członkach, szpikach y stawach tego człowieka, ktorego nią pomazuią? A przecię iednak, rozumiem, że nie możesz rzec, aby nie były prawdziwemi formami, bo by zatym musiała być ta na on czas extrema unctio nie sakramentem, a zatym y kościołowi zadawałbyś błąd, że takie rzeczy miasto sakramentu odprawował, ktore nie byly sakramentem, y papieżowi Leonowi 10, że to approbował, co nullius valoris było. W agendach zaś, ktorych kościoły Polskie zażywaią, dwoiaka się forma tego sakramentu nayduie. Pierwsza iest w agendzie, ktora pod imienem iego Mci xiędza Radziwiłła, biskupa Krakowskiego, drukowano w Krakowie roku P. 1598, połowa indicativi, a połowa deprecativi modi, to iest: „Ungo hos oculos tuos oleo sanctificato, in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, et per istam sanctam unctionem, et suam piissimam misericordiam, indulgeat tibi Dominus quidquid deliquisti per visum, amen".

Druga poslednieysza w agendzie, ktorą pod imieniem Iego M. xiędza Wężyka, arcybiskupa Gnieznieńskiego, w Krakowie drukowano roku Pań. 1634, deprecatoria tylko, ktora ist taka: „per istam sanctam unctionem, et suam piissimam misericordiam, indulgeat libi Dominus quidquid deliquisti per visum, amen".

[**Стр. 186**). Widzisz iak wiele, tak dawnych, iako y teraźneyszych form roznych ten sakrament w kościele Rzymskim ma, y iako często ie roznie odmieniaią, a przecię Rusi radzisz, aby, opusciwszy starożytną od czasow apostolskich zażywaną, *) doskonałą

*) *Замѣч. Саковича*: Dowiedź tego, że ta wasza forma od czasow apostolskich.

swoiey cerkwi formę, kościoła Rzymskiego formy zażywali. A kiedy y tę teraźnieyszą piątą odmienią, iakieybyś iuż daley tym, ktorzy by tę przyięli, zażywać radził?

Powiadasz, że daremnie władykowie ten oley w Wielki Czwartek poświęcaią.

Odpowiadam.

Jako w trebnikach y w ustawie cerkiewnym tego nie napisano, aby w Wielki Czwartek ten oley poświęcony był, bo na ten czas go poświęcaią, kiedy chorego nim pomazywać potrzeba: zaczym u nas w Wielki Czwartek tego oleiu ne poświęcaią. A ieśli u unitow ten zwycay zostaie, z nimi się sobie, iako chcesz, rosprawuy, a nam day pokoy.

Powiadasz, że wszyscy siedm popow formę, iakąkolwiek oni maią, nad tym oleiem odprawuią y wszyscy siedm popow chorego pomazuią, iakoby pierwszego, drugiego, trzeciego, czwartego, piątego, szostego, nieważne y niedoskonałe formy były, ale aż siodmego.

Odpowiadam.

Nie bez fundamentu to oni Pisma Świętego czynią, iakoże formę, ktora iest. deprecativa, wszyscy wymawiaią, także wszyscy oleiem świętym chorego pomazuią *); bo Iakob święty tak mowi: choruie kto między wami, niechże wzowie kapła-[стр. 187)now cerkiewnych. Tom iuż pokazał wyżey y dowiodł tak z doktorow, iako y z dawnego zwyczaiu kościelnego, że nie o iednym, a o wielu kapłanach w tych słowach apostoł święty

*) *Замѣч. Саковича:* Dziękuię́ć, schismatyku, żeś na hańbę swoię wyznał, że 7 popow powinni chorego smarować y 7 form nad nim wymawiać, na co będziesz pewnie od kogo inszego mieć respons na hańbę swoię. Stultum est enim fieri per plena, quod est per pauciora.

mowi. Daley tamże apostoł mowi: a niech się modlą nad nim. To iuż masz apostolską informatią, co ci kapłani, przyszedszy, czynić maią nad chorym, bo nie choremu się przypatrować, ani temu, co ieden odprawować ma, przysłuchiwać się każe, ale wszytkim modlić się nad nim przykazuie.

Y daley mowi: pomazuiąc go oleiem w imię Pańskie. Widzisz tedy, że apostoł kapłanom cerkiewnym, do chorego wezwanym, modląc się nad nim, wszytkim pomazywać go każe, a nie iednemu. A gdy mowi: a modlitwa wiary uzdrowi niemocnego,—nie inszą modlitwę, ale tę, ktorą nad nim, pomazuiąc go, mowić każe, w ktorey się forma zamyka y wyraża; bo przez modlitwę wiary scholasticy formę wykładaią. Czytay o tym Bellarmina cap. 3 de Extrema Unctione.

Do tego sam zwyczay tak dawny convincit, że od czasow apostolskich przez tak wiele wiekow, w ktorych się tak wiele synodow odprawowało powszechnych y partikularnych, nieodmiennie trwał y od wszytkich oycow świętych, mądrych y uczonych ludzi, bez wszelkiey nagany zażywany był.

A nawet y kościoł Rzymski, iak na synodzie Florentskim, tak y potym, nigdy tego zwyczaiu cerkwi świętey Wschodniey nie ganił, oprocz Arkudiusza y ciebie drugiego, y owszem całym y barzo dawnym zachowaniem w cerkwi Graeckiey odprawowanie tego sakramentu przeciwko haeretikom pro[**стр. 188**)buie, y samym trebnikiem Graeckim tego dowodzi, iako Bellarminus cap. 4 de Extrema Unctione, na samym końcu, mowi: „ad extremum ipsum Εὐχολόγιον, id est, liber ritualis Graecorum eosdem ritus habet in hoc sacramento, quos etiam nos Latini habemus".

Temu tak wielce uczonemu swego kościoła doktorowi, y w ięzyku Graeckim doskonale wycwiczonemu, y ceremoniy cerkwie Graeckiey dobrze wiadomemu, zadać żadną miarą nie możesz, aby nie wiedział, że w trebniku Graeckim iest to napisano, że wszyscy siedm kapłani, pomazuiąc chorego, powinni tę modlitwę, ktora iest formą tego sakramentu, mowić, gdyż tak, a nie inaczey rubricella

trebnika, albo Εὐχολόγιον Graeckiego, po modlitwie pierwszey, ktora czytana bywa po pierwszey Ewangeliey, opiewa.

Toż naucza y rubricella Stratinskiego trebnika y Wileńskiego, ktorego uniaci wydali. Ktorzy pewnieby nie zamilczeli, gdyby co nieprzystoynego w Graeckim rituale być widzieli, osobliwie to, co ty teraz nieprzystoynością niesłusznie krzścisz; gdysz Bellarmin inter ritum Graecum et Romanum nie rozność słow, długość albo krotkość modlitw, ale istotę rzeczy upatrował, to iest: iako modlitwą oliwa, ktora iest materią tego sakramentu, y przez kogo poświęcona bywa; formę y pomazanie pewnych części ciała chorego człowieka. Dla tegoż tak mowi: że ieden iest tego sakramentu obchod y obrzędy cerkwi Graeckiey y Łacinskiego kościoła. A to, że tak iest, rzeczą samą ia tobie pokażę. Naypierwiey, według Jakoba świętego nauki, ma[**стр. 189**)teria tego sakramentu, iak w Graeckiey cerkwie, tak w Łacinskim kościele, iest oliwa poświęcona. W tym tylko zda się być roznica, gdy u nas kapłani tę oliwę poświęcaią, a w Rzymskim kościele biskup sam. Jednak łatwo to się conciliare może, bo poświęcenie oliwy nie iest de essentia sacramenti; zaczym też nie iest de iure Divino, ale de iure positivo ecclestiastico: a stąd się daie znać, że Jakob święty poświęcania oliwy nie wspomina. Jak tedy kościołowi Zachodniemu wolno było biskupa postanowić, aby był poświęcicielem tey materiey, tak y Wschodniey cerkwie, aby kapłani ony święcili; a zatym tu żadney roznice w essentiey samey nie masz. Bo gdyby była roznica, nie pisał by Clemens octavus do swoich Łacinskich biskupow w Instantiey, titulo—circa oleum sanctum catechumenorum et infirmorum,—gdzie tak mowi: „Non sunt cogendi presbyteri Graeci olea sancta, praeter chrisma ab episcopis Latinis diaecesanis accipere. Cum huiusmodi olea ab eis in ipsa oleorum et sacramentorum exhibitione ex veteri ritu conficiantur, seu benedicantur. Chrisma autem, quod non nisi ab episcopo etiam iuxta eorum ritum benedici potest, cogantur accipere“.

Jak zaś iedną modlitwą biskup tę oliwę poświęca w kościele Zachodnim, tak u nas iedną modlitwą kapłani w cerkwi Wschodniey poświęcaią, y co w sobie ta modlitwa kościelna zamyka, toż y cerkiewna w sobie ma; tę tedy modlitwę kościelną Pontificale Romanum in officio, feriae 4, Caenae Domini, fol. 323, tak opisuie: „Emitte quaesumus, Domine, Spiritum Sanctum Tuum Paracletum de caelis in hanc pinguedinem olivae, quam de viridi ligno[**стр. 190**) producere dignatus es, ad refectionem mentis et corporis: ut Tua sancta bene+dictione, sit omni hoc unguento caelestis medicinae perunсto, tutamen mentis et corporis, ad evacuandos omnes dolores, omnes infirmitates, omnemque aegritudinem mentis et corpoiis, unde unxisti sacerdotes, reges, prophetas et martyres, chrisma Tuum perfectum, Domine, nobis a Te benedictum permanens in visceribus nostris, in nomine Domini nostri Iesu Christi".

A Εὐχολόγιον Graeckie, iako trebniki nasze Ruskie, po kanonie y ekteniey wielkiey, modlitwę poświęcenia oliwy, ktorą kapłani poświęcaią, tak opisuie: „Panie, ktory w miłosierdziu y szczodrobliwościach uleczasz ułomności dusz y ciał naszych, sam, Władco, poświęć oley ten, aby był tym, ktorzy z niego pomazywani będą, na uleczenie y odmienienie wszelkiego udręczenia y zmazy cielesney y duszney, y wszelkiey złości, aby y w tym chwalone było Twoie przenaświętsze imię Oyca, y Syna, y Świętego Ducha, teraz y zawżdy, y na wieki wiekow, amen".

Masz y tu wielką, lubo nie w słowiech, ale w samey rzeczy zgodą. Forma też naszych trebnikow z formą agend waszych, lubo nie w słowiech, ale w istocie rzeczy samey we wszytkim się zgadza, iakom wyżey dowodnie powiedział.

A że od każdego kapłana nad chorym forma z pomazaniem wymowiona bywa: y w tym rozności z zwyczaiem kościoła Rzymskiego nie masz; bo iak u nas, przez każdego kapłana raz iedno wymowiona bywszy, po siedmkroć bywa mowiona: tak w kościele Rzymskim, choć przez iednego xiędza, siedmkroć iednak, siedm części ciała pomazuiąc, po[**стр. 191**)wtarzana bywa. Naypierwiey bo-

wiem, pomazuiąc oczy, zak mowi: „per istam sanctam unctionem+, et suam piissimam misericordiam, indulgeat tibi Dominus, quidquid per visum deliquisti, amen". Drugi raz, usta pomazuiąc, tęż formę a nie inszą mowi, na końcu tylko przyłożywszy; „per aures". Trzeci raz, nozdrza pomazuiąc, teyże zażywa, przyłożywszy tylko: „adoratum". Czwarty raz, usta pomazuiąc, też przyłożywszy tylko: „gustum et locutionem". Piąty raz, ręce pomazuiąc, tęż formę mowi, przydawszy tylko: „tactum".. Szosty raz tęż, gdy nogi smaruie, przydawszy tylko: „gressum". Siodmy raz, gdy lędzwie albo nerki smaruie, teyże formy bez wszelkiey odmiany zażywa, przydawszy tylko: „delectationem".

A siedm kapłanow zażywania w odprawowaniu tego sakramentu nie tylko cerkiew nasza, z dawnego zwyczaiu od czasow apostolskich, aż y po dziś dzień, obserwuie, ale y kościoł Zachodni na niektorych mieyscach zachowywał. O czym czytay Nicolaum Serarium Opusculorum 2 thomo, opusculo de Extrema Unctione, ktory tak mowi: „Fuit quibusdam in locis ea olim consuetudo, ut ad aegrotorum unctionem septem sacerdotes accederent, et totis septem diebus pro illo obsecratio fieret". *)

(Prędzey się tu przez siedm dni Rzymscy kapłani choremu, niż naszy prawosławni świasczennicy siedmiorgiem pomazaniem przez godzinę uprzykrzyć mogli). Wszytkie tedy te rzeczy Bellarmin, dobrze ponderowawszy, rossądnie uważył, y mądrze rzekł: że ieden iest Graekow y Łacinnikow tego sakramentu obchod,—bo niektorych z tych ceremoniy y[**стр. 192**)obrzędow Rzymski kościoł, lubo teraz nie zażywa, iednak przed tym zażywał, a drugie y teraz wcale zachowuie y tak, iako cerkiew nasza, zażywa.

Do tego nie chciał być przeciwnym autoritati papieża Klemensa osmego, ktory, pozwalaiąc Graeckim kapłanom unitom oley catechumenorum et infirmorum poświęcać, błogosławi y approbuie

---

*) *Замѣч. Саковича:* Dla tego nie mowi, żeby go wszyscy 7 popow pomazywali, ale tylko modlili się za niego.

ritum albo obchod starożytny w sakramentach cerkwie Graeckiey, gdy tak mowi w zwysz pomienioney instruktiey: „Cum huiusmodi olea ab eis in ipsa oleorum et sacramentorum exhibitione ex veteri ritu conficiantur seu benedicantur“.

A inszych Graeckich rituałow starożytnieyszych y dawnieyszych nikt pokazać nie może, albo inakszych, niż teraźnieysze są Εὐχολόγια, z ktorych y nasze teraźnieysze trebniki Słowiańskie są przełożone. A snać, że Bellarmin w Rzymskich bibliothekach (ktorych dobrze wartował) inakszego nie nalazł, a tam może y od tysiąca lat Εὐχολόγια są, dla tegoż ie starożytnemi nazywa. Ieśli tedy iak inszy przed tym, tak ten uczony wasz doktor tego ganić y in dubium vocare nie ważył się: czemu ty śmiesz y ważysz się to, co iuż iest od papieża approbowano, absurdum, y inconveniens, y przeklęctwem nazywać, a ieszcze mianuiąc się kościoła Rzymskiego posłusznym y kapłanem być? Niech tu każdy rozsądny uważy, ieśli ty nie zadługo z Socinem, albo iakim haeretikiem, kościoł Rzymski swą paszczęką bluźnić nie będziesz, na nas się tak wprzod zaprawiwszy.

Nadto powiadasz, tego oleiu bawełną nie ścieraią, zaczym też ciecze z człowieka; a nie tylko na[**стр. 193**)pięciu smysłach, ale y na inszych mieyscach ciała pomazuią, praesertim faemineum sexum.

Odpowiadam.

Dobrze o Judaszu Ewangelia Swięta mowi: że wylania onego oleyku na nogi Zbawicielowie żałował, nie iżby o ubogich pieczą miał, ale iż był złodzieiem y mieszek miał.

Y tobie tu, widzę, nie o oliwę idzie, żeby ią zaraz po każdym pomazaniu ścierać nie miano, bo sam ty dobrze wiesz, że ten zwyczay wszędzie zachowuie się y że umyślnie na to bawełnę kapłani naszy chowaią na ścieranie pomazanych części ciała *). A gdzie

*) *Замњч. Саковича*: Tylko to u unitow ścieraią, ale u schismatikow nie, chiba iuż teraz to czynicie, gdy was zewsząd nagrzewaią.

niedostatek iest bawełny, lniane paczoski na to mewaią. Aleć nie o to tu, widzę, idzie, abyś oleiu świętego żałował, ale abyś swoię niewstydliwość, Zuzanisko stary, refrykował. Deus tibi vindex! Gdyż in hoc actu napierwiey pomazuie kapłan czoło, aby ostatki grzechow, ktore przez zezwolenie rozumu y woli swoiey własney chory popełnił, a przez niedosyć uczynienie albo zapomnienie zostały, oczyszczone były; potym oczy,—aby to, co przez widzenie,—ucha,—aby to, co przez słyszenie,—nozdrze,—aby to, co przez zapachy,—usta,—aby to, co przez smak y mowę,—ręce,—aby to, co przez dotknienie zgrzeszył,—odpuszczono mu było. Te części tylko, niemal wszyscy, pomazuią. Niektorzy zaś y siodmą część ciała pomazuią—piersi, w ktorych iest collokowane serce, z ktorego, według słow Zbawicielowych, Matth. 15, pochodzą myśli złe, zaboystwa, cudzołożstwa, wszeteczeństwa, kradzieży, fałszywe świadectwa y bluźnierstwa. A to dla tego poma[**стр. 194**)zuią, aby od ostatkow y zmazy tych y takowych grzechow chory doskonale oczyszczony y poświęcony był. A za odpuszczeniem ich, ieśli wola Boża przystąpi y ieśli z pożytkiem duszy iego będzie, aby y według ciała mogł być uzdrowiony.

Takie tedy masz o pomazaniu oleiem świętym części ciała chorego, dla czego ie pomazuią, rozumienie, że te tylko kapłani Ruscy pomazuią, a nie insze; skąd żadne absurdum urość nie może. Ostrzeż raczey, ieślić uydzie in hoc passu swoię stronę, ktora nogi y lędzwie albo nyrki pomazuie, a ieszcze palcem, gdzie evidens periculum od ciebie intentum, serpit, tak w pomazaniu, iako y w przewracaniu.

A ieśli rzeczesz: iest o tym cautella w agendach.

Odpowiadam.

Iest, ale niedawno, a przed tym to wszytko się odprawowało, tak nad mężczyznami, iak y nad białemi głowami; bo y Florentski synod tak, bez tey exceptiey, pomazywać wszytkie te siedm części roskazuie. Pokazęć ieszcze do tego, że w Rzymskim kościele nie

tylko te siedm części, ale y wszytko ciało oleiem świętym pomazywano, y nie tylko ieden, ale wiele kapłanow, y nie przez ieden dzień, ale przez siedm dni całych. Czytay o tym Matthaeum Galenum in promptuario Theologico catech. 182, de sacramento extremae unctionis. Ktory tak mowi: „Ad haec non fiebat illud perfunctorie ac properanter, sed ubi aeger non convalescebat, redibant eodem sacerdotes per septiduum ungentes“.

Et catechesi 181: „Quid enim est mirum, raram contingere sanitatem, cum vix habeatur nunc[стр. **195**)ratio partium affectarum, quas nostri maiores totis septem diebus inungebant“. Et catechesi 80, in fine: „Unde discimus olim non ita parce actum, ut nunc, sed tota infusa, delibataque fuisse corpora, neque tantum organa sensuum, sed omnes illae partes inungebantur, in quibus morbus potissimum grassabatur, interdum per continuos septem dies“.

Daley powiadasz: nie tylko chorym, ale y zdrowym ten sakrament odprawuią, a to dla nieszczęsney mamony y wziątku.

Odpowiadam.

Nigdy to, aby ex praecepto ecclesiae było, pokazać nie możesz. A ieśli iaki, tobie podobny łakomy, albo ty sam z łakomstwa, zdrowym kiedy ten sakrament, chorym tylko należący, odprawował: dla iednego albo dwuch was swawolnych wszytka cerkiew pokutować nie powinna. Y teraz bowiem pasterze naszy na synodach kapłanom swoim roskazuią, aby ten sakrament chorym tylko odprawowali y podawali, a zdrowym żadną miarą nie ważyli się podawać; iednak, ieśliby się to gdzie y działo, tedy nie owszeki iest nagany godno, bo y w kościele Rzymskim kiedyś toż bywało, *) o

*) *Замѣч. Саковича:* Mogło to onym czasem uchodzić, ale teraz dla słusznych przyczyn kościoł tego nie czyni, y gdzie by tak czyniono, karano by.

Pamiętam, żem iednego czasu pisał do Poczaiowskiego ihumena oyca Ioanna przez p. Alexandra Iałowickiego, srogiego schismatika, na

czym czytay citowane mieysce wyżey, de Małachia, gdzie Bernardus tak mowi: „Qui firma adhuc valetudine de cenaculo ad suscipiendam inunctionem descendit, et inunctus denuo conscendit“.

Daley mowisz: ano Jakub święty mowi: ieśli kto choruie między wami, niechże weźmie presbyterow kościelnych,—gdzie nie mowi siedmiu, ani trzech, [стр. 196) ale presbyteros, to iest, ex presbyteris, pluralis numenus pro singulari figurate positus,— iakoby rozumieiąc, że nie może tego sakramentu żaden inszy, krom presbytera odprawować, iako czasem tempore maximae necessitatis krzścić może y layk, y mężczyzna, y niewiasta, by tylko mieli intentionem ecclesiae.

Odpowiadam.

Iuż też y ad nauseam, te pluralitatem presbyterow wykładaiąc, co raz to iednako przeżuwywasz. A barzo dobrze wiesz, że u nas, iak przed tym, tak y teraz, święty ten sakrament iednako odprawuią. Na co masz iuż solutią wyżey, a tu więcey nie gdakay.

A co prawisz, fałszywie nas schismatikami nazywaiąc, iakobyśmy, defenduiąc pomazywanie zdrowych, mowić mieli, że się to może y duszna choroba rozumieć.

Odpowiadam.

Tego niczym dowieść nie możesz, wiemy bowiem, że zdrowym ten sakrament nie należy, albowiem pokutować mogą; ale chorym tylko samym służy,—gdyż ostatnie pomazanie osobliwe iest miło-

---

praznik tam idącego, diswaduiąc, aby tego ostatniego pomazania nad zdrowemi nie czynili, y usłuchali byli. Ale potym drugich lat znowu to czynili, bo z tego niemały pożytek mieli.

I strzyżesz y golisz ex uno ove calidum et frigidum: powiadasz, żeśmy iuż tego czynić zakazali, y zaś mowisz: nie owszeki to nagany godno.

sierdzie, ktore podawane bywa chorym, ktorzy iuż pokuty czynić nie mogą.

Y tuś sobie occazyikę bezwstydnie przypominania niewiast nalazł; lecz Deus tibi vindex!

Bywało, powiadasz, y to, że w iedney chorobie kilka razy ten oley święcono.

Odpowiadam.

[стр. 197) Nie dziwuy się temu, ieśli kto, choruiąc ciężko, przyimuie ten sakrament, y w tęyże zaś chorobie, polekczenie przez czas iaki wziąwszy y uwolnienie od niebiespieczeństwa śmierci, znowu za odmianą w niebespieczeństwie śmierci będzie, a zatym znowu ten sakrament przyimie: bo ten sakrament nie imprimuie charakteru, zaczym tym sposobem wybornie iterowany być może. O tym wszyscy scholastyci waszy doktorowie zgodnie tak uczą. Czytay o tym Aegidium capite 19, de Extrema Unctione dub. 8.

Prowadzisz też tu niebylicę iakąś za prawdziwą historią, postępek Ostrożskich popow, iakoby iednego dnia siedmkroć iednemu choremu oley święty, iteruiąc, święcić mieli. *)

Co wiem, że się nigdy nie trafiło, a ieśliby y tak było, mnieyby się dziwować trzeba: naypierwiey z tey przyczyny, że, pasterzow nie mieiąc przez lat kilkadziesiąt, nauki około porządnego y przystoynego odprawowania sakramentu nigdziey dosiąć nie mogli a, mimo naukę y zwyczay cerkiewny, co chcieli, to czynili,—zaczym oni sami, albo raczey to wasza unia, a nie cerkiew święta, ktora tego nie roskazuie, winna. A teraz, gdy pasterzow z łaski Bożey y Iego Krolewskiey Mści, pana naszego miłościwego, uprzywileiowanych mamy, iako y ty sam świadczysz, takowe niesłuszności nie dzieią się. Powtore, podobno z dawnego zwyczaiu kościoła Rzymskiego tego się nauczyli, ktory opisuie Matthaeus Galenus, iakom

*) *Замѣч. Саковича*: Ba właśnie tak było, pytay starych popow; ieśli ieszcze żywi, tedyć powiedzą.

wyżey powiedział, że przez siedm dni całych chorego oleiem świętym pomazywali, nad nim się modląc.

Tamże, haeretickо naśmiewaiąc się z świętobli[стр. 198)wego a starożytnego zwyczaiu tego sakramentu, z siedmiu epistoł y siedmiu Ewangeliy czytania, mowisz: podobno to popi siedm biesow z człowieka chorego, choć nie będzie opętany, tym czytaniem siedmiu Ewangeliy wyganiaią, iakoż na ten się sens zanosi, bo za każdym pomazaniem śpiewaią: Hospody, orużyie na diawoła krest swoy dał esi nam, et c.

Odpowiadam.

Mogłbyś swoie niezbożne żarty do czego inszego, a nie do zbawiennych słow Ewangelskich obrocić, boć dobrze wiesz, że słowa Ewangeliey Świętey nie tylko nad opętanym wielką iakąś Bozską maią moc wygnania z nich czartow, ale y wszelakich chorob uleczenia: y dla tego ie w odprawowaniu tego sakramentu, ktory nie tylko grzechow odpuszczenia ma upewnienie, ale y obietnicę cielesnego zdrowia przywrocenia, czytaią.

Y kościoł Rzymski takież ceremonie w odprawowaniu tego sakramentu kiedyś miał, iakie teraz u nas są, ktore, skracaiąc, nieobel przecię wyrzucił, ale przykazał, aby nad choremi czytane y odprawowane były Ewangeliy pięć, z modlitwami y psalmami przeplatane. Czytay o tym w nowym rituale, na pag. 69, de visitatione et cura infirmorum. Ieśli tedy u nas tua illatione przez siedm Ewangeliy czytanie siedm biesow wyganiać intenduią: toć y u was przez czytanie piąciu Ewangeliy pięć czartow z chorego (choć ich niema) wyganiać (według szalonego twego rozumu) conabuntur, gdzie znacznieś ruszył bezuchym swym rozumem. Hymn zaś ten, ktory ty wspominasz: Ho[стр. 199)spodi, orużyie na diawoła,—to iest: „Panie, oręże albo miecz na diabła dałeś nam",—quadrue ad hunc actum; bo pobudzaią tym chorego do ufności, że przez pomazanie oleiem świętym, na znak krzyża, zdrowie przywrocone mu bę-

dzie, gdy w tym hymnie wyznawaią, że taka krzyża świętego iest moc, że nie tylko czarci, nań patrząc, drzą y lękaią się, ale umarłych wskrzesza.

Coż tedy tu, miły bałako, za nieprzystoyność dzieie się, kiedy tàki hymn śpiewaią? Chyba cię w tym haeretik pochwali, a nie Rzymski kościoł, ktory zarownie z nami moc krzyża świętego wyznawa y wychwala.

Powiadasz też (ale fałszywie), że czasem popi, trafiwszy na bogatego a głupiego chłopa, przy oliwie y faskę masła święcą.

Odpowiadam.

To szczyra iest potwarz, ktorey iak niczym nie probuiesz, tak nigdy dowieść nie możesz, chybaś ty to sam gdzie czynił, albo twoy ociec.

Toż miey pro solutione y o chlebach, o ktorych ty baiesz po babsku.

O poświęceniu kilkokrotnym iedney oliwy, poniewasz sam przyznawasz, że na synodzie Iego Mść ociec Metropolit nasz to zniosł, mogłbyś był nie gdakać, siła bowiem takich rzeczy bywało, przez prostaki y głupce tobie podobne wniesionych, ktore concilia zniesli, przez co nie naganę, ale pochwałę nasza cerkiew odnosi.

[стр. 200) **O pomazaniu zdrowych.**

Mogłbyś iuż mieć dosyć, po kilkakroć o tym wyżey nagdakawszy się; ale poczym by Kassiana znać, kiedyby ad nauseam nie tautologisował?

Na końcu w przestrodze, albo niepotrzebney radzie swoiey do Rusi, mowisz: Ieślibyście panowie Rusnacy tych absurdow chceli uyść, tedy nasladuycie zwyczaiow kościoła Rzymskiego, ktory iest taki, że sami biskupi święcą ten oley, y od biskupow biorą kapłani, y z gotowym oleiem poświęconym idzie kapłan do chorego,

choć o pułnocy dadzą znać,—y nauczywszy chorego co za skutek iest tego sakramentu y z iaką wiarą y intentią ma pryimować, a odprawiwszy kilka modlitw y litanie, pomazuie chorego na piąciu smysłach, mowiąc: „przez te oleiem świętym pomazanie, niech ci Pan Bog odpuści wszytkie grzechy twoie, ktoreś popełnił widzeniem, słyszeniem, powonieniem, smakiem y dotykaniem, y wszytkiemi smysłami twemi, w imię Oyca, y Syna, y Ducha Świętego. Amen“.

Odpowiadam.

To dziwna rzecz, że się iakimsi reformatorem, ałbo raczey deformatorem cerkwi Wschodniey czynisz, w rozumie nie będąc tanti, ani od kogo na to wysadzony będąc,—a co większa, wiedząc dobrze, [стр. 201) że cię nikt w tey mierze słuchać nie będzie nigdy.

Jeśli bowiem nam to prawowiernym radzisz, abyśmy zwyczay Rzymskiego kościoła nasladowali, maiąc swoie starożytne y świątobliwie zwyczaie y obrzędy odprawowania tego sakramentu, ktore kościoł wasz przez wielkiego nieprzyiaciela cerkwi naszey (ale uczonego) Bellarmina kardinała pochwała y rowne z swoim Łacińskim być opowiada, y, starożytność tego sakramentu probuiąc, nasze ritum haeretikom przed oczy wystawia, gdy tak mowi, cap. 4, De Extrema Unctione*): „Accedat denique testimonium ecclesiae Graecae, quod ideo suum pondus habet, quia cum constet, Graecos non accepisse suos ritus, a Romana ecclesia, praesertim ab annis plus quingentis, quibus a nobis separati fuerint, certum est ea, in quibus convenimus esssc antiquiora schismatibus et haeresibus, quae postea natae sunt“. A na końcu także mowi: „Ac demum ipsum Εὐχολόγιον, id est, liber ritualis Graecorum eosdem ritus habet in hoc sacramento, quos etiam nos Latini habemus“. Kiedy tedy

---

*) *Замѣч. Саковича*: Bellarmin na tem mieyscu tylko to z Greckiego kościoła świadectwo przywodzi, że y Graeci ostatnie pomazanie maią za sakrament.

nam wasz kościoł przyznawa, że też y takież mamy ritus, co y on ma, czemu byśmy ie odmieniać mieli? Niepotrzebna tedy ta twoia przestroga, y szkodliwa w tey mierze iest rada. Jeśli zaś unitow prowadzisz do tego, y ci nie tylko stąd, żeś ab illorum ritu, religioneque, habitu et votis monasticis swowolne wystąpił, nie powinni ciebie słuchać, ale y stąd naybarziey, że y sam papież, a zatym y kościoł po nich tego nie potrzebuie, aby, opuściwszy swoie w odprawowaniu sakramentow ritus, ceremonie Rzymskie przyi- [**стр. 202**)mować mieli, y owszem ich cale przy wszytkich cerkiewnych zwyczaiach, ceremoniach y nabożeństwie starożytnym zostawuie. Tak bowem papież Klemens osmy w instantiey swoiey super ritibus Graecorum de oleo catechumenorum et infirmorum mowi: „Non sunt cogendi presbyteri Graeci olea sancta, praeter chrisma ab episcopis diaecesanis accipere, cum huiusmodi olea ab eis ipsa oleorum et sacramentorum exhibitione ex vereri ritu conficiantur, seu benedicantur". Czemuż ty, będąc owieczką papieża y onego sobie za pasterza być nazywaiąc, na iego się postanowienie, iakoby niesłusznie było, targać ważysz, gdy swego nowego coś y temu postanowieniu przeciwnego stanowisz, iakoby alius legislator? Ale nie dosyć ci, widzę, na tym, że się reformatorem czynić naszey cerkwi ważysz,—ale y formę tego sakramentu, ktorey kościoł Rzymski zażywa , nie tak ią, iako synod Florentski y Trideński opisał, tu cituiesz, a iakoby y kościoł nie dobrze iey zażywa, na swe bałamuckie kopyto wynicowawszy, rozbiłeś y przeformował. A to tym sposobem, bo formę tego sakramentu Florentski y Trydeński synod tak chce mieć: „Per istam sanctam unctionem, et suam piissimam misericordiam, indulgeat tibi Deus, quidquid deliquisti per visum. Amen". To iest: „przez te święte pomazanie, y swe szczodrobliwe miłosierdzie, niech ci odpuści Bog, cokolwiek zgrzeszyłeś przez widzenie. Amen".

Tak y teraźnieyszy rituał nowy tę formę wypisuie po siedmkroć. Twoia zaś taka iest: „przez te święte oleiem pomazanie, niech ci pan Bog odpuści wszytkie grzechy twoie, ktoreś popełnił widze-

[**стр. 203**)niem, słyszeniem, powonieniem, skosztowaniem, dotykaniem, y wszytkiemi smysłami twemi, w imię Oyca, y Syna, y Ducha Świętego, amen“.

W tey tu twoiey nowodeformowaney formie, ktorey perswaduiesz, aby Ruś zażywała, iedneś słowa niepotrzebne przyłożył, ktore się w Florentskiey formie nie nayduią, a drugie, ktore się nayduią y są potrzebne, odciąłeś. Przydane są naypierwiey od ciebie do tych słow na początku (oleiem), iakoby te pomienione wasze synody nieostrożnie uczynili, że oleiu nie przydali, y iakoby te synody przez też święte pomazanie iakąś inszą unguedinem rozumieli, przydaiesz o l e i e m. A Bellarmin powiada, że w formie causa insrumentalis explicuie się per sacram unctionem. Nie trzeba iedy tu oleiu, kiedy iest unctio; cap. 7, de Extrema Unctione czytay.

Uymuiesz zaś słowa, w formie synodalney wyrażone, to iest: „y przez swe szczodrobliwe miłosierdzie“, ktore Bellarmin, za potrzebne kładąc, tak mowi: „Primo his verbis explicari omnia, quae in forma sacramenti explicari debent, nimirum causam principalem, quae est Dei misericordia“, et c. Tego w twoiey formie nie masz, zaczym musi być kusa, iako y ty sam kusy bez ucha.

Nagmatwałeś zaś w iedney formie wszytkich smysłow wyrażenie, to iest: widzenie, słyszenie, kosztowanie y dotknienie,—co nie ma być: rytuał y agendy wasze nie tak uczą *); ale, siedm części ciała pomazuiąc, siedm razy formę wymowić każą, mianuiąc zosobna każdą część ciała, ktorą pomazuie, a nie tak razem wszytkie, iakoś ty ie [**стр. 204**) w kupę nagmatwał. A to tylko ma być według sententiey Lovaniensium theologorum: pod czas powietrza, albo chorob zarazliwych, że pomazuiąc pięć smysłow, ma wymowić xiądz w iedney formie to wszytko, mowiąc: „Per istam sanctam unctionem et suam piissimam misericordiam, indulgeat tibi Deus, quidquid deliquisti per visum, auditum, odoratum, gustum, tactum et

*) *Замѣч. Саковича*: Więć wy weźcie sobie własną formę z Łacinskich agend, a iam w Perspectiwie tylko to obiter namienił.

gressum. A to dla tego, aby się xiądz nie zaraził. A modlitwy, do tego należne, czytane być maią nabożnie w kościele przed Naświętszym Sakramentem. Czytay otym Arkudiusza lib. 5, cap. 6, de Extrema Unctione, in fine. Jednak y takiey formy znać, że kościoł nigdziey zażywać nie pozwolił, bo w żadnym swym rituale takowey oney nie położył.

Przydaiesz też na końcu: „y wszytkiemi smysłami twemi w imię Oyca, y Syna, y Ducha Ś., amen". A tych słow w formie tych synodow nie masz, ani w teraźnieyszym rituale. Wszak pozwierzchownych smysłow więcey nad pięć, ktorych pomazuie, nie masz,—na coż tedy przydawać: y wszytkiemi smysłami? A na te słowa, na samym końcu od ciebie przydane, do tey formy tak quadruią, iako kiedyby kto mowił: „niech ci Pan Bog odpuści grzechy twoie w imię Boże". Do tego kiedy synod tego nie przyłożył, czemu się ty przykładać ważysz? Wszak ty na sobie totius ecclesiae (ba y żadnego partikularnego kościoła) autchoritatem nie masz. A dobrze by, żeby tobie ci, ktorym to doyzrzeć należy, takowe bespieczeństwo dobrze zganili. Z takowych bowiem przekęsitytlow bespiecznych schismy y herezie mnożą się y pochodzą.

[**стр. 205**) Prawisz do tego, mowiąc: a ponieważ to aż długim zwyczaiem weszło w cerkiew Graecką, że popi ten sakrament poświęcaią, tedy niechayby sobie z pontifikałow Rzymskich formam poświęcenia, a z agend sposob pomazywania wypisali, gdzie barzo pięknie y przystoynie te rzeczy położono.

Odpowiadam.

Prawdziwie to powiadasz y bynamniey się w tym nie mylisz, że iest starożytny zwyczay poświęcenia tego sakramentu w cerkwi Graekoruskiey przez kapłany; a nie tylko starożytny iest, ale to trzeba wiedzieć, że nigdy inszego nie znała cerkiew święta, y owszem, oraz z wiarą chrześciańską przyiąwszy, bez wszelkiego naruszenia wcale ony zachowuie. Do tego y Jakob święty prezbyte-

rom go odprawować każe, y wszyscy scholasticy waszego kościoła nie inaczey uczą, iedno że presbyter iest ministrem tego sakramentu. Tak bowiem Bellarmin, capite nono de Extrema Unctione, mowi: „Ministrum esse presbyterum, id est, sacerdotem, et consequenter episcopum, si is velit, docent omnia concilia et patres supra citati. Id quod etiam aperte colligitur ex Jakobo: Inducant presbyteros ecclesiae". Co widzisz, że nie tylko u nas, ale y w kościele Rzymskim xięża ten sakrament odprawuią. A ieśli poświęcanie oliwy, ktorą w Rzymskim kościele biskup poświęca, sakramentem nazywasz toś barzo prostak (choć się mędrohelem iakimś czynisz), bo oliwa, lubo od biskupa u was, lubo od kapłana u nas poświęcona, nigdy ani być, ani nazywać się może[**стр. 206**)sakramentem, *) tylko iest materia poświęcona tego sakramentu, y to remota,—proxima zaś iest, gdy xiądz oną, od biskupa poświęconą, pomazuie chorego, formę wymawiaiąc, y w ten czas iest sakramentem. To widzisz, że nie przez biskupa, ale przez xiędza sakrament się odprawuie, ktory może y biskup, kiedy zechce, odprawować.

A co mowisz, żebyś my z pontifikałow Rzymskich formę poświęcania oleiu sobie wypisali,—iużem wyżey pokazał, że forma poświęcania tey oliwy w waszych pontifikałach nic niema nad naszę formę, w trebnikach opisaną: zaczym nic nam po niey. Także sposobu pomazywania waszych agend nie potrzebuiemy, bo nasz iest y starożytny y przystoyny. Ty się sam tego sposobu trzymay, kiedyś go sobie upodobał.

Mowisz też do tego, iż,—przeczytawszy iednę Epistołę, y iednę Ewangelią, y kilka modlitw nad chorym,—pomazać go na piąciu smysłach ieden kapłan ma.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Wiem ia to, że in ipsa operatione albo pomazywaniu consistit ten sakrament, gdy się forma wymawia, ale y oliwa ma mieć swoię formę, przez ktorą się poświęca.

Odpowiadam.

Wierzę ia, żebyś ty rad, aby y iedney Ewangeliey nie czytano: taki bowiem iest przewrotnikow zwyczay od małych rzeczy poczynać, a pomału y do wielkich zepsowania przychodzić; ale ktoż ciębie, wagusa, słuchać w tey mierze będzie? *)

Powiadasz, że pięć tylko smysłow pomazać potrzeba.

Odpowiadam.

[**стр. 207**) A wżdyć Florentski synod siedm części ciała pomazywać każe. A ty iako się przeciw synodalnemu postanowieniu y dawnemu kościelnemu zwyczaiowi radzić inaczey ważysz? **) A probuiesz tego nowozmyszlonego swego zwyczaiu niebożczykiem Poczapowskim, by ewangèlią iaką.

Nie unitem to, panie stary (w tey mierze), takowe rzeczy tobie probować przystało, ale albo Pismem Świętym, albo starożytnym iakim prawdziwym oycow świętych przykładem. Ale że to tobie rzecz była nie można, tak ty swemi unitami świadczysz.

Na margines, siedm species oleorum u Rusi wyliczasz:

Pierwszy iest chrismatis,—tego nie tylko Ruska cerkiew, ale y kościoł Rzymski zażywa.

Wtory—catechumenorum,—y tego kościoł Rzymski zażywa.

Trzeci—infirmorum,—y tego iak nasza cerkiew, tak y kościoł wasz zażywa.

Czwarty—in nocturnis,—na wsenocznych albo nokturnych vigiliach. Zwyczay iest starożytny w cerkwi naszey, po nieszporze, zaraz przed iutrznią, pięć chlebow pszenicznych, na to przygotowa-

---

*) *Замѣч. Саковича*: Wżdyć wasz trebnik Wileński na 5-ciu tylko mieyscach każe pomazywać: na czole, na ustach, na sercu, na oboie słuchu, y na oboie ręku (fol. 73).

**) Ale wy synodu Florentskiego nie przyimuiecie, a czemuż nim allequiecie? Insza, gdyby Unici allegowali.

nych, pszenicę, wino y oliwę oraz błogosławić. Pięć chlebow—na pamiątkę wielkiego cudu Pańskiego, ktory piącią chlebow, pięć tysięcy mężow, oprocz białych głow y dzieci, nakarmił, błogosławimy. A pszenicę, wino y oliwę błogosławimy, według Dawida świętego, ktory w czwartym psal[стр. 208)mie, dzięki oddaiąc Panu, mowi: „Oznaczyła się nad nami swiatłość oblicza Twego Panie: dałeś wesele w sercu moim"; urodzaiem przenice, wina y oliwy obficie obdarzeni iesteśmy, dzięki Panu, iako szczodrobliwemu wszelkich dobr dawcy, oddaiemy,—prosząc, aby takowe dary w miescie tym, albo w monastyru, y po wszytkim świecie, rozmnożył, a tych, ktorzy by tych rzeczy z wiarą zażywali, poświęcił y błogosławił. *) Tak bowiem modlitwa, te rzeczy błogosławiąca, w sobie się ma:

„Panie Iesu Christe, Boże nasz, ktoryś błogosławił pięć chlebow y pięć tysięcy ludzi nakarmiłeś: Sam błogosław te chleby, pszenice y oliwę, y rozmnoż ie w tym świętym mieszkaniu, y we wszytkim świecie Twoim, y tych, ktorzy onych zażywać będą, wiernych poświęć: Tyś bowiem iest ten, ktory błogosławisz y święcisz wszelkie rzeczy, Christusie, Boże nasz, y Tobie chwałę oddaiemy, wespoł z początku nie maiącym Twoim Oycem, y z Przenaświętszym, Ożywiaiącym Twoim Duchem, teraz y zawżdy, y na wieki wiekow. A."

Piąty—ex reliquiis sanctorum: ten oleiek iest cudowny, ktory z kości świętych sam przez się wycieka, iako w Pieczarskim monastyrze z kilku suchich głow świętych ustawicznie widzieć się daie,

*) *Замѣч. Саковича:* Jedne y też pszenice y oliwe, y przez cały rok, na tych wsienocnych nabożeństwach blogosławicie; a ieśli to na pamiątkę cudu Pańskiego czynicie, ktory pięciorgiem chlebow 5000 ludzi nakarmił, tedybyście tylko 5 chlebow mieli błogosławić y 2 rybie, bo tam nie było na puszczy pszenicy, ani wina, ani oliwy. A co z psalmu 4 przywodzisz y chcesz do tego swego błogosławieństwa aplikować, tedy to namniey nie służy tey waszey ceremonii. Do tego, oliwa nie tylko w obitelach waszych albo w monastyrach, ale y w ziemi naszey nie rodzi się, ale z inszych kraiow potrzeba iey nabywać, y nie może się w obitelach waszych pomnażać, chyba za pieniądze, iako y wino.

albowiem obficie z nich wycieka, ktorym oleykiem wiele chorych na rozne choroby, osobliwie na oczy, pomazuiąc się, uleczenie otrzymywaią. *)

Ten oleiek do czego inszego nie bywa używany, tylko do uleczenia chorych.

Nie dziwuy się tedy temu, miły cudzy tatku, że Pan Bog takowe cuda w cerkwi swoiey y przez[**стр. 209**)suche kości czyni, gdzie bowiem Bog chce, y naturalny porządek zwyciężony bywa.

Szosty—in lampadibus. Ten do lamp na cześć Panu Bogu, albo świętym Iego wlany y palony bywa, **) nie tylko w Ruskich cerkwiach, ale y w Rzymskich kościołach, a że w niektorych monastyrach y w cerkwiach, po odprawowaniu iutrzni, z lampy, ktora przed obrazem tego świętego, ktorego iest dzień, gorzała, wiernych przy pocałowaniu obrazu kapłan pomazuie,—z wielkiey to wiary y miłości ku temu świętemu, ktorego święto odprawuią, iakoby od niego błogosławieństwo biorąc, czynią, chcąc się uczęsnikami zasług y modlitw iego za nami stać: przeto tu pod żadne absurdum nie podpadaią.

Siodmy—de functorum,—zwyczay polewania oleiem umarłych. Ten, ieszcze od czasow apostolskich cerkiew święta wziąwszy, aż

---

*) *Замѣч. Сиковича*: Iako o samych tych, w pieczarach Kiiowskich leżących, iest wątpliwość, żeby byli świętymi, chyba, żeby w iedności z kościołem ś. Rzymskim byli, tak y o tym oleyku z kości ich, iako ty mowisz, wyciekaiącym. Zaś o prawdziwym oleiu, z reliquiy ś. Mikołaia w Barze, Włoskim miescie, płynącym, że wiele prawdziwych historikow pisało y piszą, godne wiary. A o waszych pieczarnikach o tym oleiu żaden katholicki pisarz nie pisał, przeto też żaden, katholik temu nie może wierzyć; wy się sami sądźcie, iakim fortetem ten taki oley wypływać sprawuie się.

**) W tych lampach, w kościołach y cerkwiach wiszących, pospolicie łoy bywa, ergo wy łoiem ludzi z tych lamp smaruiecie. Lecz chociaż by tam y oliwa była, przedcię niesłusznie ią ludzi pomazywać, bo to nie iest iaka świętość. Atoli u was schismatikow y ołow za złoto uchodzi, by tylko pieniędzy od głupiey y pustey Rusi nałudziliście, bo wam od tego smarowidła płacą.

do tego czasu zachowuie. Czytay o tym Dionyzego świętego, Areopagitę, w iego księgach o Hierarchiey Cerkiewney, cap. 7.

[стр. 210). **Na fałszywą rellatią, iż konaiących do rospaczy przywodzą,**

Odpowiedź.

Powiadasz, że w agendzie albo trebniku Stratinskim drukowanym położyli schismaticy takie modlitwy, ktoremi nie do ufności w miłosierdziu Bożym, ale do rospaczy człowieka umieraiącego przywodzą,—gdzie mowi umieraiący, albo ten, ktory nad nim czyta: że mi iuż nic nie pomoże przyczyna Naświętszey Panny, ani żadne modlitwy, y śpiewania, y przyczyny anielskie, prorockie, apostolskie, y męczeńskie, y wszytkich świętych. Y mowi tam: „nie pogrzebaycie ciała mego w ziemi, ale psom wyrzućcie, y niech psi ziedzą serce moie“, y daley co mo[стр. 211)wi: powiada, co za pomoc nad ciałem moim śpiewacie, a duszę moię w straszne męki wloką, w ogień wieczny, et c., et c. A niegodneż takie księgi spalenia? Aż dopiuro w inszych trebnikach, obaczywszy się, insze modlitwy napisali.

Odpowiadam.

Trebnik Stratinski w tych modlitwach, ktore przy konaiącym czytane być maią, ma niektore z nieumieiętności drukarskiey w sobie omyłki, dla ktorych (iako ty sam przyznawasz) nikt ani przed tym onego zażywał, ani teraz zażywa; *) zaraz bowiem po wydaniu tego trebnika (a nie dopiuro, iako ty prawisz), postrzegszy w nich omyłki, w Ostrogu y w Wilnie, w trebnikach y czasosłowach insze modlitwy, temu aktowi należne, prawowierni z druku wydali. Zaczym mnieybyś miał o to gdakać, gdyż y w kościele Rzymskim, kiedy co takiego w pismach postrzeżono, nie poiednokroć

---

*) *Замѣч. Саковича*: Ieśli tego trebnika Stratinskiego nic zażywano, a czemuż go na świadectwo przywodzisz? W Stratinskim trebniku masz te modlitwy fol. 216, y 218, y 224, ktore ia w Perspectiwie citował.

poprawowano, y inaksze agendy y rituały wydawano, czego poświadcza rozność agendy teraźnieyszey od rituału starego, y mszałow teraźnieyszych od onych starodawnych. Jednak, aby w tych modlitwach, od ciebie pomienionych, to być miało, aby umieraiący mowić miał, albo ten, ktory nad nim czyta, że mi iuż nic nie pomoże przyczyna Naświętszey Panny, ani żadne modlitwy, y śpiewania, y przyczyny anielskie, prorockie, y męczeńskie, y wszytkich świętych: iest szczyry fałsz, *) iako się z samego textu iaśnie pokaże, ktorego tu dla lepszego uwiadomienia czytelnikom kładę.

[стр. 212). W pierwszey pieśni tych modlitw albo kanonu umieraiący pobożnych ludzi prosi, aby się z płaczem za nim do Pana modlili, ponieważ życie iego, źle y grzechami obciążone, kończy się. A na końcu tey pieśni, do Naświętszey Panny tak mowi: „Do kogoż iuż ia teraz zawołam, kto moy płacz z boleścią y wzdychaniem serca przyimie, oprocz do ciebe samey, o Naświętsza Panno, nadzieia chrześciańska y wszytkich grzesznikow!“ **).

W drugim zaś kanonie, ktory iest do samey Naświętszey Panny, w teyże pierwszey pieśni, umieraiący, przekładaiąc przed Naświętszą Panną koniec złych a krotkich dni swoich, o wybawienie, pomoc y pociechą prosi, a na końcu tey pieśni tak mowi: „Grzesznikow y poniżonych prawdziwa ucieczka, na mnie teraz oświadcz twoie miłosierdzie, o Nayczystsza Panno, y z szatańskich wybaw mię rąk, albowiem, iako mnozstwo psow, obstąpili mię. Teraz iest czas pomocy; teraz czas zastąpienia; teraz czas on przyszedł, o ktory y we dnie y w nocy, uciekaiąc się do ciebie, gorącom się modlił“.

*) *Замѣч. Саковича:* A kiedyć ukaże formalia tych słow, że takie, a nie inaksze są, iakom ia ie citował,—coż na to stawisz? Ia, ieśli tego w trebniku nie pokażę, niech tracę kapłaństwo y ucciwość, a ieśli pokażę, ty albo katolikiem zostań, albo także trać dostoieństwo, kapłaństwo, y beneficium, y ucciwość.

**) Przyznawam ia, że są w tym trebniku y nabożne hymny, ale też y te są, ktorem ia pomienił, bo kiedy kto kłamie, tedy musi cokolwiek y prawdy powiedzieć.

W trzeciey pieśni pierwszego kanonu do Naświętszey Panny, na końcu, tak mowi:

„Skłoń ucho twoie, Boga mego dobrotliwa Matko, z wysokości wielkiey chwały twoiey, a usłysz ostatnie moie wzdychanie, y rękę mi pomocy doday".

W teyże pieśni wtorego kanonu umieraiący, przypominaiąc swe dawne do Naświętszey Panny [стр. 213) modły, oney prosi, aby przez iey przyczyny wybawiony był od czartow, y od ognia wieczney męki.

W czwartey pieśni pierwszego kanonu do Naświętszey Panny, na końcu, tak mowi:

„Pani y Krolowa, teraz bądź pomocą duszy moiey, w trwodze będącey, a ku iedyney pomocy wziraiącey, y niedopuść, o dobrottiwa, aby nieprzyiacielom iey wydana była".

W teyże pieśni drugiego kanonu Naświętszą Pannę o modlitwy, pomoc y wybawienie od powietrznego xiązęcia y gwałtownego tyrana, ktory na powietrzu drogę zastępuie, z tego świata odchodzącey duszy swoiey prosi.

W piątey pieśni Zbawiciela prosi, aby prędko zezwolił światłością swoią oświecić duszę iego, aby go ciemności złych dzieł iego nie przykryły. Żegna potym przyiacioł swoich, prosząc, aby nie byli nad nim nielutościwi, ale choć po iednemu słowku przyczyniali się do Pana, y z ciemności go wybawili; żegna y Archanioła Michała, iako xiązęcia aniołow, ostatnie go iuż prosząc o pomoc, gdyż więcey usty y ięzykiem cielesnym wzywać go nie może; żegna y Naswiętszą Pannę, od oczu swoich cielesnych, ktore iuż na obraz iey wzirać nie mogą, ponieważ iuż światłość ich gasnie.

W teyże zaś pieśni drugiego kanonu zaraz do Naświętszey Panny tak mowi:

„Nie zapominay mię, o dobrotliwa Panno, y nie odwracay oblicza swego od sługi twego, [стр. 214) ale wysłuchay mię, w utrapieniu będącego, zbliż się ku duszy moiey, y wybaw ią".

Tak w tey pieśni, aż do końca, wzywa Naświętszą Pannę y o pomoc pilno prosi.

W szostey pieśni pierwszego kanonu są niektore omyłki, ale drukarskie, co się z exemparza starego, ręką pisanego, pokazuie; w tey pieśni siebie samego umieraiący, grzesznym być wyznawaiąc, a pokorę y skruchę za grzechy swoie pokazaiąc, sam sobie karanie naznacza, mowiąc: „nie grzebcie ciala mego w ziemię, albowiem nie iest pogrzebu godne, ale wywlokszy na dwor, psom ie wyrzućcie, aby, mimo idąc y bacząc kości nagie, wzdychali do Pana, a Naświętszą Pannę o przyczynę prosili, aby się pilnie modliła za duszę tego nędznego ciała".

W teyże zaś pieśni drugiego kanonu do Naświętszey Panny tak mowi:

„Weyzrzy na mię z wysokości nieba, Matko Boża, y, miłosierdnie wysłuchawszy mię, teraz przydź a nawiedź mię, aby uyzrzawszy ciebie, z radością z ciała wyniść mogł". Tamże zaraz mowi: „Świętym aniołom w święte ich ręce odday mię, Krolowa, abym, skrzydłami ich przykryty będąc, nie obaczył bezecney, czarney y sromotney czartowskiey twarzy". A na końcu mowi: „Łożnico Boża przenaykosztownieysza, uczyń mię być godnym weyścia do niebieskiey rozumney łożnicy, moię zagasłą y nieświecącą lampę zapaliwszy świętym y niegasniącym oleiem miłosierdzia twego".

[Стр. 215). W siodmey pieśni do aniołow mowi: „zmiłuycie się nademną aniołowie prześwietni Boga Wszechmogącego, a wybawcie mię ze wszytkich złych mytarstw, nie mam bowiem dzieł dobrych, ktoreby przeważyć mogły złe moie uszynki". Tamże mowi: „ gdy przydziecie święci moi aniołowie stać przed Maiestatem Christusowym, kolana skłoniwszy, z płaczem zawołaycie do Niego: zmiłuy się, wszytkich rzeczy Tworco, nad dziełem przenayczystszych rąk Twoich, a nie odrzucay go od Siebie".

Tamże mowi do tychże aniołow: „ukłoniwszy się też Przenaświętszey Pannie, Boga naszego Matce, uproście ią, aby, z wami wespoł skłoniwszy kolana, Boga ku miłosierdziu skłoniła, Matką bowiem y piastunką Iego będąc, wysłuhana będzie".

W teyże pieśni wtorego kanonu we wszytkich stichierach Naświętszą Pannę o pomoc prosi, iako ten, ktory od wszystkich przyiacioł y znaiomych opuszczony iest.

W osmey pieśni anioła stroża o pilne modły, aby onemi wybawil go z wiecznych mąk, prosi.

W drugim zaś kanonie zaraz do Naświętszey Panny mowi: „Jako Boga człowieka miłuiącego, Matko człowieka miłuiąca, cichym a miłosierdnym weyzrzy teraz okiem, gdy z ciałem dusza moia rozłącza się, abym cię na wieki wychwalać mogł, Przenayświętsza Boga Rodzicielko".

[Стр. 216). Tamże niżey Naświętszą Pannę prosi, aby, odpędziwszy diabelskie połki, ktore na powietrzu drogę zastempuią, do nieba mu snadne przeyście uczyniła.

W dziewiątey pieśni wyrok straszny Boży wspomina y grozę wiecznych mąk, do ktorych kto się dostanie, iuż tam Boga nie uyzrzy, ani Zbawiciela, ani aniołow mnozstwo; ani apostołowie, ani prorocy, ani męczennicy, ani żaden z świętych na onego pamiętać będą, ale za swoie złości, ktore tu popełnił, sam ieden takowy w zapomnieniu cierpieć będzie; ufność iednak maiąc, umieraiący w miłosierdziu Bożym do Naświętszey Panny o ważną przyczynę do Pana ucieka się, prosząc,—gdy na końcu tak mowi: „Christusowa Matko, weyzrzy w nizkość y obacz duszę, ktora ma być na męki gorzkie oddana, a skłoniwszy kolana, zapłacz, abyś Tego, ktory krew swoię za mię wylał, przez twe modły ku miłosiedziu skłoniła, abym od onych wyzwolony był".

W teyże pieśni drugiego kanonu do Naświętszey Panny tak mowi: „Swięta Panno, Bogarodzicielko, na moię pokorę weyzrzy, y moią płaczliwą ostatnią prozbę przyiąwszy, ktorą do ciebie przez usta zamknione przynoszę, miłościwie onę wypełń, prosząc Pana, aby duszę moię od ciemności ostatnich y srogiego zapału wiecznego ognia wybawił".

Masz tedy prawdziwą rellatią tego kanonu y sens własny, ktory się w nim zamyka (a nie taki, iakiś ty w swoim szpargale

na ohydę[стр. 217)cerkwi Bożey fałszywie położył), gdzie nie tylko w pieśniach, ale y w żadney stichierze tego nie masz, aby przyczyna Naświętszey Panny y modlitwy inszych świętych umieraiącemu pomagać nie miały. Wstydźże się takowey iawney potwarzy y fałszywey rellatiey światu w druk podawać. *)

[стр. 219) [1]). **Na fałszywie wyliczone absurda y quasi nagany godne ceremonie y rzeczy niepodobne do zachowania w Graecoruskich ustawach napisanych,**

Odpowiedź.

W praefacyey fałszywey swoiey o ustawie cerkiewnym Graekoruskim powiadasz, że niektora prosta Rus ledwo nie za piątą ewangelią onych przyimuie.

Odpowiadam.

[**стр. 220**). Nie tylko prosty Rusin, ale każdy prawowierny chrześcianin nie za ewangelią iaką piątą, ktorey na świecie nie masz, chyba w twoiey bezuchey głowie, **) ale, iako przykazanie

---

[1]) На стр. 218 въ подлинникѣ ничего не напечатано.

---

*) *Замѣч. Саковича*: A kiedyś na oko ukażę, schismatiku, że takie są modlitwy na pomienionych kartach,—coż na to rzeczesz? Zmowisz podobno, iakoż y mowisz, że to drukarska omyłka; wżdyć pospolicie drukarska omyłka w literach albo w słowie iednym y drugim bywa, a tam całe hymny.

**) Zwyczay to u katolickich pisarzow rzeczy niepewne, faleczne y heretyckie nazywać piątą ewangelią, ktorey iako in rerum natura nie masz y nie było, tak y w heretyckich księgach y w waszych ustawach, iż wiele rzeczy przeciwnych pred tym niebywałych y niesłychanych, y owszem iaśnemu Pismu Bożemu y kanonom śś. oycow przeciwnych w sobie maią, słuszuie 5 ewaugelią mogą być przezwane; dla tegoż nie godne są, aby prawowiernoy cerkwi constitucyami y ustawami

cerkiewne, ustaw przyimować y zachowywać powinien iest: ponieważ y ty sąm przyznawasz, że iest constitutia cerkiewna; a cerkiewne przykazania, albo constitutie, po Bożych przykazaniach, nie tylko cerkiew ś. Wschodnia, ale y kościoł Zachodni naucza, aby od każdego wiernego wcale były zachowane; dla tego też y we wszytkich katechismach nauki chrześciańskie od waszych nauczycielow położone są. A że cerkiew święta posty pewnych czasow zachować, pewnych zasię nie pościć, ktorych czasow liturgie za umarłe odprawować y nie odprawować, nabożeństwo przystoynie, y porządnie, y iednakowo we wszytkich cerkwiach odprawować postanowiła: przeto, iako cerkiewne postanowienie, albo przykazanie, potrzeba koniecznie zachować; bo inaczey według Pańskiego wyroku, kto cerkwie nie słucha, za poganina y czelnika miany być ma. Słusznie tedy ustawu cerkiewnego, iako przykazania cerkiewnego, słuchać y zachowywać każdemu chrześcianinowi według powołania iego potrzeba.

---

nazywali się, ale raczey heretyckiey sekty y waszey schismatyckiey synagogi obrzydliwościami y absurdami maią być nazywane, ktore czci y chwały Bożey uymę czynią, y żywym y zmarłym wiernym pomoc odeymuią, y samego Zbawiciela postanowieniu y przykazaniu sprzeciwiaią się,— iako też z tego pierwszego punktu szalbierskiego waszego schismatickiego każdy katolik iaśnie wyrozumieć może.

Punkt 1. Ieśliby kto w Wielki Post umarł, tedy nie godzi się za duszę iego służby odprawować, tylko w sobotę; także, ieśliby ktorego ś. wyznawcy y męczenika święto w Wielki Post przypadło, tedy w sobotę y w niedzielę tylko im nabożeństwo odprawować.

A na to co rzeczesz, co Christus Pan powiedział, że i l e k r o ć t o c z y n i ć, to iest, ofiarować, - co nie może być beze mszy albo liturgiey,— t o n a p a m i ą t k ę M o i ę c z y n i ć b ę d z i e c i e? Czyież to większe rozskazanie: czy Chrystusowe, czy tych synodow, źle od ciebie przywiedzionych? Do tego, iest y było wiele takich kapłanow, większych y mnieyszych, ktorzy żadnego dnia bez odprawowania mszy ś nie opuścili: to podobno, według twego schismatickiego zdania, grzeszyli y grzeszą ś. Andrzey apostoł, ś. Dominik, ś. Thomasz Aquinas?—o czym w żywotach świętych.

W pierwszym paragraphie powiadasz, iż ustaw naucza, ieśliby kto w Post Wielki umarł, aby za duszę iego w inszy dzień służbę Bożą nie odprawowano, tylko w sobotę.

Odpowiadam.

[стр. 221). Nie wczorayszy to iest zwyczay cerkiewny, ale ieszcze snać od czasow apostolskich cerkiew święta Wschodnia ony przyięła, co się daie znać z Laodiceńskiego synodu, ktory odprawowany był roku Pańskiego 320,—ktory w kanonie swoim 49 tak mowi: „Non oportet in quadragesima panem offerri, nisi sabbato, et dominica tantum“. A w 51 kanonie nie tylko pamiątki za umarłych pospolitych, ale y męczennikow święta y pamiątki odprawować, oprocz soboty y niedziele, tenże święty sobor zakazuie,—gdy tak mowi: „Quod non oportet in quadragesima martyrum natales peragere, sed sanctorum martyrum facere commemorationes in sabbatis et dominicis“. To iest: „iż nie godzi się w czterdziesiątnice męczennikow święta odprawować, ale świętych męczennikow czynić pamiątki w soboty y niedziele“.

Na powszechnym zaś synodzie 6 in Trullo, w kanonie 25, cerkiew święta postanowiła, aby przez wszytkie śś. czterdzieści dni postu, oprocz w soboty y niedziele y Zwiastwowania święta, odprawowana była służba Preżdeświaszczenna, a to dla tego, aby całość postu świętego zachowana była; dwa dni bowiem, według apostolskiego 66 kanonu, to iest, soboty y niedziele, niema żaden pościć, iedney tylko Wielkiey Soboty, a cerkiew święta przyłożyła dla wielkości y powagi święto Zwiastowania Naświętszey Panny, aby y ten dzień bez postu odprawowany był: każdego bowiem tydnia Postu Wielkiego dni[стр. 222)pięć, iakoby ieden dzień, postem y modlitwami zarowno odprawowane być maią. Ten zwyczay nie teraźnieyszy iest, ale ieszcze od czasow apostolskich. Czytay o tym Philona żyda de Contemplatione,—znaydziesz tam, że uczniowie Marka świętego ewangelisty, rozmyszlaniem się duchownym bawiąc y siebie cwicząc, nie tylko w ten święty post, ale y w insze dni,

aż do szostego dnia, na pokarm nie wspomnieli, wina wobec wszyscy nie piiali, mięsa nie iadali, ani tego, co się rucha. A liturgia święta sowerszenna, albo doskonała, w te dni nie ma być odprawowana, aby convivia y obiady sprawowane nie były, iako zwykło pospolicie bywać na służbie Bożey, y zatym, aby post zgwałcony nie był. *) Czytay o tym Balsamona w wykładzie tegoż wspomienionego kanonu. Jakoż y ten wzwysz pomieniony 51 kanon

---

*) *Замњч. Саковича*: Odp. Wszelkie ustawy y konstitucye maią być takie, ktoreby nie byli przeciwne Pismu Ś. y zwyczaiowi od śś. oycow zachowanemu. A wasze schismatickie ustawy y Pismu Ś. y zwyczaiowi śś. oycow przeciwne są. Przeto nie są od śś. ludzi podane, że są przeciwne Pismu Ś. y podaniu Christusowemu.

Wżdyć to dwoie compatibile est: ieiunare et missam audire et habere. Może kto oraz y pościć y mszy słuchać, albo ią odprawować: coż za impediment msza czyni postu? I owszem przyiemnieyszy taki post y wigilia u Pana Boga, gdy kto y pości y mszy ś. z nabożeństwem słucha, y modlisię, y iałmużne, kto może, daie.

Chrystusowemu, ktory mowił do apostołow swoich: i l e k r o ć t o c z y n i ć b ę d z i e c i e, to iest, ofiarę Ciała y Krwi Moiey przynosić,—co bez odprawy mszy być nie może,—t o n a M o i ę p a m i ą t k ę c z y n i ć b ę d z i e c i e. Gdzie nie mowi, że tylko w sobotę albo w niedzielę, ale i l e k r o ć, to iest, termin indefinitus, k a ż d e g o c z a s u y d n i a.

Przeciwny ustaw wasz świętobliwemu zwyczaiowi śś. apostołow, śś. oycow, ktorzy żadnego dnia bez odprawowania mszy ś. nie opuszczali, iako ś. Andrzey apostoł, ś. Dominik, ś. Thomasz Aquinas y inszy, o czym wyżey się przypomniało. Przeto albo ci święci, co dzień mszę oddrawuiąc, błądzili, co się nie może zbożnie o nich mowić,—przeto raczey ustaw schismatycki błądzi, ktory roskazuie w Post Wielki przez niedziele y soboty msze odprawować y błagalne ofiary Panu Bogu za żywe y za umarłe co dzień przynosić. Ale canony, od ciebie przywiedzione, nie maią się tak similiter według litery rozumieć, bo by przeciwne byli Boskiemu postanowieniu y zwyczaiowi śś. oycow, ale suo sensu, według instrukcyi na ten czas śś. oycow, o czym szukay tłomaczenia. A na 6 sobor in Trullo mowię, że iest wyprobowany, bo go papież nie przyiął y nie potwierdził. Żydom też Philonem nie możesz tego probować, bo on tylko o poście w Wielki Post, a nie niedprawowaniu służby tam mowi.

Laodyceński dla tego y męczeńskie święta, oprocz soboty y niedziele, odprawować zakazuie. Do tego ten świętobliwy zwyczay, cerkiew święta Wschodnia nie wczora przyięła, ale od roku 692. Jako ten kanon postanowiony iest, nieprzerwanie, y bez wszelkiey nagany, od dwoch potym bywszych powszechnych synodow stwierdzony, aż po dziś dzień zachowuie. A nie tylko nasza ś. Wschodnia cerkiew, ale y Zachodni kościoł y po dziś dzień, choć nie każdego dnia postu świętego, ale raz w Wielki Piątek, praesanctificorum missam odprawuiąc, tenże zwyczay zachowuie. Świętobliwie tedy cerkiew święta (a nie absurde, iako ty baiesz), to czyniąc, y post zachowuie wcale według przykazania y postanowienia Ducha Świętego, przez synod powszechny, y zmarłym duszam krzywdy nie czyni, ponieważ to, co w Post Wielki[**стр. 223**)liturgie za nie się nie odprawuią, po przewodney niedziele przez wszytek rok, oprocz niedziele y świąt wielkich, zawsze za wszytkie w prawosławney wierze y w nadziei zmartwychwstania y żywota wiecznego z tego świata odeszłych, a osobliwie za swieżo umarłych ofiara święta w liturgiey przynoszona bywa. Stulże, rostryho, pysk a niepotrzebnie nie gdakay.

W drugim zaś paragraphie, iakobyś in exstasi będąc, albo iakobyś przed tym nigdy diakiem nie bywał, y triodi cwitney nie czytał, y z nich nie kanarchał, prawisz, że przez cały tydzień Wielkanocny na żadnym nabożeństwie w cerkwi nie odprawuią się

Balsamonowego też wykładu nie przyimuie, bo to był schismatik takiż, iak ty. Nakoniec sam ś. zwyczay kościoła ś. katolickiego Rzymskiego y Grekoruskiego unitowskiego potępia błąd twego ustawu schismatyckiego, odprawuiąc co dzień w Post Wielki msze śś. za żywe y za umarłe, y pamiątkę obchodząc świętych Bożych, w post przypadłych, nie czekaiąc soboty y niedzieli,—y owszem wy schysmaticy y w sobotę Wielkiego Postu nie odprawuiecie pamiątki śś., choć ie na sobotę odkładacie, bo macie osobne sobotne nabożeństwo. A tak Bóg day w Rusi y nie umierać w Wielki Post y świętym nie być, bo o nich żadney pamiątki nie będzie.

psalmy, ani modlitwa Pańska, ani do Naświętszey Panny, ani Credo, oprocz na samey liturgiey, ale tylko Christos woskres iz mertwych, y za iutrznią, y za primę, tertię, sextę, nonę y za nieszpor, y za comletę, odprawuią: a będzie tego Christos woskres do kilku set razy na dzień, do ktorego troparia y condaki przydaią.

Odpowiadam. *)

Nie dosyć było iuż pohaereticku na ceremonie święte Wschodniey cerkwie całą gębą beczeć, ale tu bez wszelkiey boiaźni Bożey y ludzkiego wstydu na hymny o Pańskim zmartwychwstaniu

---

*) *Замѣч. Саковича:* U Rusi przez cały rok na żadnym nabożeństwie Te Deum laudamus nie śpiewacie, ani czytacie, ani Symbolum Athanasii. Qui vult salvus fieri.

Jest to iakiś canon na poły heretycki, bo heretycy nigdy nie modlą się za umarłe, a schismaticy tylko w soboty Wielkiego Postu modlą się, y post iakoby żydowski, bo żydzi przez cały tydzień poszczą, a w soboty hoynie zażywaią.

Dla tego o tym dowodnie pisał, żem lepiey tego świadom, niżli by zaraz od siebie zostawszy metropolitem schismatickim; przeto wiem co się w ustawach, trebnikach, służebnikach waszych y w tryodach, gdzie.. tak wiele w sobie absurdow y zabobonow maią.

Azali y to u was rzecz pochwały godna, że przez Wielkanocny tydzień, do nieszporu soboty przewodney niedzieli, nie odprawuiecie, ani na iutrzni na primie, ani na tercyi, ani na sexcie, ani na nonie, ani na nieszpore modlitwy Pańskiey—Oycze nasz, ani Zdrowaś Marya. W kościele naszym katolickim te nabożeństwa zawsze się od modlitwy Pańskiey zaczynaią, a u was tylko na służbie Oycze nasz mowią przez cały ten tydzień Wielkanocny; a pozdrowienia Mariey, ani wspomnicie w ten tydzień, ani Credo: y tam to ia zganił, ani tę pieśń chwalebną: Christos woskres yz mertwych (Christus zmartwychwstał), ktorą y w kościele naszym przed zaczęciem kazania y w processyach, et c., śpiewamy. Zaczym niesłusznie mię do żydowskiey szkoły odsyłasz, bo się mnie staremu ciężko by obrezanie ponosić; ty, iako młodszy, mogłbyś to ponieść, ale że iako mnie (obaczywszy się) tego nie ży-

pożydowsku bluźnisz, gdy absurdum być nazywasz na zmartwychwstania Pańskiego dzień wielokroć śpiewać, że Pan Christus Bog y Zbawiciel nasz, ktory, iako człowiek, prawdziwie według ciała umarł, y prawdziwie zmartwychwstał, y śmiercią[стр. **224**)swoią, śmierć zdeptał y w grobach będącym żywot darował.

Ieślić się takowy hymn Wschodniey cerkwie słuchać uprzykszył, nie trzebać było do Rzymskiego kościoła udawać się, bo y tam, iak chrześcianie, w te chwalebne dni zmartwychwstania Pańskiego o zmartwychwstaniu więcey, niżli o czym inszym, odprawuią, y iako u nas wiele razow Christos woskres iz mertwych, tak tam: Surrexit Christus hodie, alleluia, et c., śpiewaią.

---

czysz, tak y ia twey miłości nie życzę. A coś tak wiele naprzywodził wierszow z psalmu, y bohorodicznikow z ośmi hłasow, y że na iutrzni przed na chwalite odprawuiecie 3 psalmy, y na wieczerni po wielkoy ektenii 4 psalmy,—o tym ia dobrze wiem, bom y sam to odprawował. Alem ia nie to ganił, ale to, że modlitwy Pańskiey, ani Zdrowaś Marya, na pomienionych nabożeństwach nie odprawuiecie. Także y to nie tylko ode mnie, ale y od każdego katolika nie może być pochwalono, że wy, grzebiąc w ten Wielkanocny tydzień umarłego, śpiewacie nad nim hymny albo pieśni Wielkanocne o zmartwychwstaniu Pańskim: Pascha swiaszczenaia, et c. Ano ma się właśnie odprawiać akt pogrzebowi służący. Bo taką rzeczą mogłbyś y na masłoświaczenia, w ten tydzień go odprawuiąc, ten kanon Wielkanocny śpiewać. Także a simili, gdy kto umrze na Boże narodzenie, albo na świątki, tedy mogliście pieśni y kanony śpiewać nad umarłym, Bożemu Narodzeniu służące, albo Świętemu Duchowi, co akciey niesłuszna rzecz: co świątu y praznikowi służy, to nad umarłym odprawować.

Bo y to godno w Rusi nagany, że w cerkwi ich nigdy przez cały rok na żadne święto ani w niedzielę nie śpiewaią, ani czytaią hymnu: Te Deum laudamus, ani symbolum ś. Athanazego: Quicunque vult salvus fieri. A w kościele naszym katholickim na każdą niedzielę (wyiąwszy quadragesime od septuagesimy, do niedzieli Wielkanocney) y we wszystkie święta duplicia śpiewaią, y oycowie unici iuż na niektorych mieyscach pod czas uroczystych świąt y odpustow śpiewaią, Te Deum laudamus (Tebe Boha chwalim), y bardzo to dobrze czynią, ale ieszcze nie wszędzie ten zwyczay y u unitow.

Alеć było do żydowskiey szkoły się przyłączyć, gdziebyś nigdy y razu takowego śpiewania nie słyszał, gdzieć do tego droga ieszcze nie zawarta, od ktorey cię, Panie Iezu, zachoway.

A żeby każdy wiedział iaśnie, że to, co ty baiesz, iest szczyra nieprawda, tak declaruię. Ta oktawa zmartwychwstania Pańskiego, iako ieden dzień, obserwowana w cerkwi świętey Wschodniey bywa, aby ludzi chrześciańscy nie tylko z przepowiadania słowa Bożego, ale y z samych hymnow cerkiewnych o taiemnicy zmartwychwstania Pańskiego rozmyszlać y zmartwychwstałemu Panu dzięki oddawać nauczyli się. Y dla tego częstokroć bywa śpiewany hymn Christos woskres yz mertwych. Naytrudnieysza bowiem rzecz między wszytkiemi cudami Pańskimi do uwierzenia była y iest, że Ten, ktory po tak wielu srogich, niesłychanych y niezliczonych mękach na krzyżu sromotnie przybity, iako człowiek, umarł, mocą swą Bozską z grobu trzeciego dnia zmartwychwstał, białymgłowom się y uczniom pokazał, z apostołami rybę y miod iadł, y Thomaszowi świętemu ran swoich dotknąc się ciele[стр. 225) snych, niezagoionych, dopuścił. Czemu gdy kto prawdziwie uwiera, bez wątpienia wszytkim taiemnicom Pańskim y cudom, w Ewangeliey opisanym, zaraz wiarę da.

A żeby się na żadnym nabożeństwie psalmy w tym tydniu, modlitwa Pańska, y do Naświętszey Panny, y Credo, nie odprawowało, sprośnie się w tym mylisz. Bo naypierwiey każdego dnia na iutrzni wiersze z psalmu 67 czytane od kapłana bywaią, to iest, pierwszy wiersz: „Niech powstanie Bog, a niech się rosproszą nieprzyiaciele Iego, a niech uciekaią przed Nim ci, ktorzy Go nie nawidzą“; drugi wiersz: „Jako ustaie dym, tak niech ustaną; iako się wosk rospływa od ognia“; trzeci wiersz: „tak niechay niszczeią grzesznicy od oblicza Bożego, a sprawiedliwi niechay się raduią“; czwarty wiersz z psalmu 117: „Ten ci iest dzień, ktory uczynił Pan: raduymy się y weselmy się weń“. A po każdym wierszu trzykroć spiewaią: Christos woskres yz mertwych, et c. To iest: Christus zmartwychwstał, śmiercią śmierć

zwyciężywszy, a będącym w grobach żywot darował.

To iuż masz na początku iutrzni, choć nie całe psalmy, ale wiersze z psalmow czytane. Ku końcu zaś iutrzni na chwalite psalmy trzy śpiewaią na chory, to iest, psalm 148: „Chwalcie Pana z niebios“; drugi plalm 149: „Śpiewaycie Panu pieśń nową“; trzeci psalm. 150: „ Chwalcie Pana w świętych Iego“. Masz tedy na iutrzni nie tylko wiersze z psalmow, ale y całe psalmy, ktore co dzień w cerkwi śpiewane bywaią. Na teyże iutrzni na dziewiątey pieśni, ktora zawsze [стр. 226) in laudem Beatissimae Deiparae semperque Virginis Mariae śpiewana bywa, masz do niey pieśń, ktora się tak w sobie ma: „Oświeć się, oświeć się nowe Hieruzalem, chwała bowiem Pańska na tobie rozświeciła się, raduy się teraz y wesel się Sion, a ty w piękność się przyoblecz, Nayczystsza Bogarodzico, w dzień zmartwychwstania Syna twego“. Masz tedy y do Naswiętszey Panny na iutrzniey pieśń.

Na czasiech abo godzinach psalmy zwyszayne nie czytaią się, ale na każdey godzinie, miasto trzech psalmow, ta proza po trzykroć czytana bywa. To iest: „Zmartwychwstanie Christusowe uyzrzawszy, kłaniaymy się Świętemu Panu Iezusowi, iedynemu bezgrzeznemu, krzyżowi Twemu kłaniamy się, Panie Iezu Christe, y świętemu zmartwychwstaniu Twemu, śpiewamy y one chwalimy: Ty bowiem iesteś Bogiem naszym, y krom Ciebie inszego nie znamy, y Imie Twoie wzywamy. Przydźciesz wszyscy wierni, kłaniaymy się świętemu Christusowemu zmartwychwstaniu, oto bowiem przez krzyż przyszła radość wszystkiemu światu: zawsze błogoslawiąc Pana w pieśniach wychwalaymy zmartwychwstanie Iego, ukrzyżowanie bowiem ucierpieł y śmiercią śmierć zburzył“.

A ta proza dla tego w te święta miasto psalmow czytana bywa, iż w te dni nie simpliciter o męce tylko Pańskiey rozmyszlać powinnismy, ale o umęczonym Panie, ktory po mękach y śmierci swą mocą zmartwychwstał.

Przy godzinach zaś do Naświętszey Panny, piosnki dwie po inszych troparach y kondakach[стр. 227)śpiewane albo czytane bywaią. Pierwsza iest ta: „Naywyszszego poświęcone Bozskie mięszkanie bądź pozdrowione, przez cię bowiem dana iest radość, Bogorodzicielko, tym, ktorzy tobie śpiewaią: błogosławionaś ty między niewiastami Przenayniepokalańsza Włodarko".

Druga na końcu każdey godziny,—to iest: „Uwielbieńsza nad cherubinow, y chwalebnieysza bez porownania nad seraphimow, ktoraś bez skazy Boga porodziła, prawdziwę Bogorodzicę, ciebie wielbimy". Masz tedy y na godzinach do Naświętszey Panny piosnki.

Na służbie zaś Bożey, na pierwszym antiphonie, te wiersze śpiewaią: pierwszy z psalmu 65, to iest: „Wykrzykay Bogu wszytka ziemio, śpieway imieniowi Iego, day cześć chwale Iego.

Wiersz wtory: „Mowcie Bogu: o iak straszne są sprawy Twoie dla wielkości mocy Twoiey, bedą kłamać przed Tobą nieprzyiaciele Twoi".

Wiersz trzeci: „Wszystka ziemia niechay ci się kłania, y niechay ci śpiewa, niech śpiewaią Imieniowi Twemu, o Naywyszszy". Te wiersze po dwa razy śpiewane bywaią. A po każdym wierszu o Naświętszey Pannie to śpiewano bywa: „dla modlitw Bogorodzicy, Zbawicielu, zbaw nas".

Na drugim zaś antiphonie śpiewaią wiersze: pierwszy z psalmu 66, to iest: „Boże, obdarz nas y błogosław nam, rozświeć Oblicze Twe nad nami, y zmiłuy się nad nami".

Wtory wiersz: „żebysmy poznali na ziemi [стр. 228) drogę swoię między wszemi narody, zbawienie swoie".

Trzeci wiersz: „niech Cię wyznawaią ludzie Boży, niech Cię wyznawaią ludzie wszyscy". Te wiersze także podwakroć śpiewaią, z tą piosneczką przeplataiąc: „zbaw nas, Synu Boży, ktoryś zmartwychwstał, tych, ktorzyć śpiewamy: alleluia".

A na trzecim antiphonie też wiersze z psalmu 67, co y na iutrzni, przeplatuiąc z hymnem: „Christos woskres iz mertwych",—śpiewaią.

Śpiewane bywaią y insze wiersze z psalmow, iako na introicie z Ewangelią, przed czytaniem Epistoły, y przed Ewangelią; czytay o tym w ustawie o świętey niedzieli y w triodi cwitney na karcie 182 y 3; na teyże liturgiey czytaią Credo y Oycze nasz. A o Naświętszey Pannie, gdy kapłan mowi: „izradnie o Preswiatoy, Czystoy", et c., śpiewaią on dziewiątey pieśni irmos, co y na iutrzni śpiewany bywa, na cześć Naświętszey Panny. A na końcu, gdy dora rozdawane bywa ludziom, czytaią psalm 33,—to iest: „Będę błogosławił Pana na każdy czas".

Masz tedy y przy służbie Bożey tak psalmy, iako y wiersze z psalmow, śpiewane y czytane, iako też y Credo y Oycze nasz, także do Naświętszey Panny pieśń.

A gdy pod czas z pewney iakiey przyczyny (osobliwie, gdzie ieden tylko kapłan bywa) służba Boża, ktorego z tych dni odprawować się nie może, tedy po godzinach zaraz czytana bywa obiednica, na ktorey czyta się Epistoła y Ewangelia, według [стр. 229] porządku tego dnia; czytaią Credo y Oycze nasz, a do Naświętszey Panny tenże hymn, co y na godzinach, czytany albo śpiewany bywa. Na wieczerni zaś albo na nieszporze każdego dni przez ten tydzień wiersze z psalmu 67,—to iest: „Niech powstanie Bog", et. c., z zwyczaynym hymnem: Christos woskres iz mertwych, tak, iako y na iutrzni przeplataiąc, śpiewaią, a zaraz, to skończywszy, cztery psalmy całe śpiewaią, to iest: pierwszy 140: „Panie wołałem do Ciebie, wysłuchay mię"; drugi 141: „Głosem moim wołałem do Pana"; trzeci 129: „Z głębokości wołałem do ciebie, Panie"; czwarty 116: „Chwalcie Pana wszytkie narody".

Śpiewaią przy tym na tychże nieszporach wiersze z psalmow, ktore prokimenami zowią, co dzień to inszy. Do Naświętszey zaś Panny pierwszego dnia na wieczerni po stichierach śpiewaią Bohorodiczen, wtorego tonu: Preyde sin zakonnaia, to iest: „przeszła cień zakonna, gdyż iuz łaska przyszła, iako bowiem kierz nie zgorzał, goraiąc: tak Panna porodziłaś y panną została. Miasto

słupa ognistego prawdziwe nam wieszło słońce; miasto Moyzesza, Christus, zbawienie dusz naszych".

W poniedziałek.

Na wieczerni, po zwyczaynych stichierach albo hymnach, tę pieśń do Naswiętszey Panny śpiewaia, tonų trzeciego: Kako ne diwim sią,—[стр. 230) to iest: „iako się nie mamy zadziwić Boga męzkiemu Twemu porodzeniu, Przenayczystsza, upalenia bowiem męzkiego nie doznawszy, ty, ktoraś iest ze wszytkim niepokalana, porodziłaś bez oyca Syna według ciała, Tego, ktory przed wieki od Oyca iest narodzony bez matki, ktory żadną miarą nie ucierpiał odmiany, albo zmieszania, albo rozdzielenia, ale obudwu natur własność zachował; przeto Matko, Panno, Włodarko, Temu się modl, aby zbawił dusze tych, ktorzy cię prawowiernie Bogarodzicą być wyznawaią".

We wtorek.

Na wieczerni po stichierach Bogorodziczen, tonu czwartego, do Naswiętszey Panny śpiewaią: Iże tebe radi Bohootec prorok Dawid,—to iest: „Bogoociec prorok Dawid pieśń o tobie niegdyś zaśpiewał Temu, ktory cię uwielbił, mowiąc: Staneła Krolowa po prawicy Twoiey; ciebie bowiem matką, posrzednicą żywota być uczynił Bog, ktory bez oyca z ciebie człowiekiem się stać zezwolił, aby swoy znowu Obraz, namiętnościami zepsowany, obnowił, y błądzącą, wilkiem porwaną owieczkę nalazszy, na ramię wziął, do Oyca przyniosł, y według swego pożądania z niebieskiemi ziednoczył mocarstwy, y aby zbawił przez Bogarodzicę świat, Christus, maiący wielkie y dostatnie miłosierdzie".

We srodę.

[**Стр. 231**). Na wieczerni po takowychże stichierach y do Naświętszey Panny śpiewaią pieśń, piątego tonu: Wo czermnom mori, et c.,—to iest: „w czerwonym morzu męża nie doświadczo-

ney oblubienicy kształt wyrażony był niegdyś: tam Moyzesz rozdzieliciel wody, a tu Gabriel, usłużyciel cuda; na ten czas głębokość wody, nie umoczywszy nogi, przeszedł Israel, a teraz bez nasienia męzkiego porodziła Panienka; morze po prześciu Izraelowym stanęło bez brodu, a przenaniepokalańsza Panienka po narodzeniu Emmanuela została bez skazy. Ty, ktory zawżdy ieśteś, y przed tym byłeś, y ktoryś się pokazał, iako człowiek, Boże, zmiłuy się nad nami".

We czwartek.

Na wieczerni po stichierach śpiewaią Bohorodiczen, tonu szostego: Kto tebe ne błażyt, Preświataia Diwo,—to iest: „Kto ciebie nie będzie wielbił, o Przenaświętsza Panno? Kto też nie będzie pieśniami wychwalał, Christe, porodzenie Twoie? Syn bowiem Iednorodzony, ktory od Oyca bez czasu ziawił się, Ten z ciebie Przenayczystszey wyszedł, niewymownie wcieliwszy się, istotnie Bogiem będąc, istotnie dla nas stał się człowiekiem, nie w dwuch osobach rozdzielony, ale w dwuch naturach niezmieszanie poznany. Temu się modl, Nayczystsza, Przebłogosławiona, aby się zmiłował nad duszami naszemi".

W piątek.

[**Стр**. 232). Zaś na końcu po takowychże stichierach śpiewaią pieśń do Bogarodzicy, osmego tonu: Car nebesny za człowiekolubiie na ziemli iawi sia, et c. To iest: „Krol niebieski dla miłości ku człowiekowi na ziemi ziawił się, y z ludzmi pomieszkał. Ten bowiem, ktory z Panny czystey ciało wziął y z niey wyszedł z wziętym człowieczeństwem, ieden iest Syn, dwoiaki w naturach, a nie w personach. Przetoż tedy tego doskonałego Boga y doskonałego człowieka, prawdziwie opowiadaiąc, wyznawamy być Christusa Boga naszego. Ktoremu modl się, Matko bezmężna, aby się zmiłował nad duszami naszymi".

Te pieśni dogmatikami nazywamy, ktore są złożone od Jana świętego Damascena, doktora cerkiewnego, przeciwko kacerstwom Arianskim, Nestorianskim y Monotelickim na cześć Naświętszey Panny Bogarodzice.

Wstydayże się, niezbedny wilkolaku, swego tak iawnego kłamstwa, a przestań iuż niewinnie cerkiew świętą, oblubienicę Christusową, iako oni niegdyś starcy Zuzanne, potwarzać.

W trzecim paragraphie powiadasz, iż alleluia iest pieśń wesoła, przeto też wesołego by czasu należało ią śpiewać, a nie w post, ani na pogrzebie, iako się w Ruskiey cerkwi dzieie, y powiadasz, że o tym by długo tak z Pisma Świętego, iako też Tobiae 13 y Apocalypsis 19, iako y z historikow kościelnych potrzeba wywodzić

Odpowiadam.

[**Стр. 233**). Prawda, że długo potrzeba wywodzić z Pisma Świętego, ba y do sądnego dnia tego nie dowiedziesz, aby w post nie godziło się chwalić Pana, to iest, alleluia zaśpiewać: bo alleluia iest słowo żydowskie, ktore nic inszego w sobie nie brzmi, iedno chwalcie Pana; a u Tobiasza w rozdziele trzynastym o poście żadney wzmianki, ani aby się w post alleluia nie godziło śpiewać, nie masz, ale y owszem wszytkim wybranym Bożym zawsze błogosławić Pana każe, y nie tylko w kościele, ale y na ulicach, powiada, będą śpiewać alleluia. Toż y w Apocalipsim Jan święty mowi, że słyszał iakoby rzeszy głos wielkiey na niebie, mowiącey alleluia; y w tym rozdziele wszystkim żadney wzmianki o tym nie masz, aby się nie godziło kiedy alleluia śpiewać, ale y owszem na kilku mieyscach iest, że słyszał mowiących alleluia. A ieśli historik Sozomenes powiada, że w Rzymie alleluia poczytano na Wielkanoc śpiewać, y ia to przyznawam, że w kościele Rzymskim taki iest y teraz zwyczay, ale nie w cerkwi Wschodniey, ktora ma swoie starożytne osobliwe y rozne obrządki y zwyczaie

od kościoła Rzymskiego, zaczym nie idzie, że w Rzymie nie śpiewaią, ergo y w Ruskiey cerkwi śpiewać nie trzeba.

Probuiesz zaś tym, że w trefoloiu napisano apila 22 w wigilią świętego Jerzego na wieczerni alleluia, alleluia, alleluia Christu woskresszemu, y dla tego, powiadasz, nie ma się w post alleluia śpiewać.

Odpowiadam. *)

Te alleluia, ktore ty tu wzmiankuiesz, bynamniey cię w tey mierze wspierać nie mogą, bo w cerkwi [**стр. 234**) nie tylko na Wielkanoc, albo po Wielkieynocy alleluia Christu woskresszemu, ale y przed Wielkonocą Christu raspiatomu, stradawszemu y pohrebennomu,—to iest: Christusowi ukrzyżowanemu, cierpiącemu y pogrzebionemu, takoweż alleluia śpiewamy: bo ieden y tenże iest Christus, ktory za nas ucierpiał y umarł, co y zmartwychwstał; zaczym iako przed zmartwychwstaniem, tak po zmartwychwstaniu iednakowo potrzeba, aby był od wiernych swoich wychwalon.

Y to też tym probować nie możesz, że święto świętego Jerzego przed Wielkanocą przypadać nie ma; **) bo, iako się wyżey

---

*) *Замѣч. Саковича:* Ieśli słuszne y należne pieśń wesela albo lekcya w dni smutne, pokutne y żałosne, iako to w Post Wielki, y samy Piątek Wielki, y na pogrzebach śpiewacie, sami to uważcie; y że to wam wszyscy katholicy ganią, osądziwszy, czynić zanechaycie. A chociażbyście y racye y dowody iakie tu dawali, ktore w każdey rzeczy mogą być pro et contra, tedy, gdy od powszechnego kościoła nie są przyięte, nie są ważne.—Concilium Toletanum, can. 10, expresse cavetur: Ne in quadragessima cantetur alleluia. Vide Belarmini lib. 2, cap. 16, de Missa, fol. 813.

**) Y owszem mogę probować, bo iuż daley Pascha nad 25 aprila nie może wychodzić. Co ieśliby Wielkanoc na tenże dzień przypadła, tedy sługa Panu ustępuie na poniedziałek przewodny. A kiedy w Rzymie będzie 25 aprila Pascha, to u was Grekorusow 5 maia; ano Pascha nigdy nie ma być w maiu, tylko w marcu y w aprilu. U was może za czasem długim, może być y o ś. Janie.

rzekło, gdy męki Zbawiciela naszego pamiątkę odprawuiemy, umęczonego Pana chwaląc, śpiewamy mu alleluia. A gdy zaś zmartwychwstania pamiątkę czynimy, iuż zmartwychwstałemu Panu allelua śpiewamy; a świętego Jerzego święto, gdy się w post trafi, iest osobliwa na to nauka, o ktorey ty dobrze wiesz, w ustawie, iako ma być odprawowano.

Tymi też alleluiami bynamniey swoy nowy kalendarz, aby prawdziwy był, podeprzeć nie możesz, ani też, żeby stary błądzić miał, dowodzić; bo to nie ratia: na dzień świętego Jerzego napisano alleluia, ergo kalendarz zły. Trzebać się było, nieboże, na inakszą zdobyć ratią: ale poczym by cię póznano, żeś Kassian, kiedybyś takiemi ratiami swoie plewy nie podbierał?

Sozomenaś tu na podparcie swoiey kleci przywiodł, ale znać, żeś go nigdy nie czytał, bo y samy rozdział, y rzecz iego nie tak, iako się w sobie ma, cituiesz. W trzynastym bowiem rozdziele sio[стр. 235)dmych ksiąg iego, żadney wzmianki o alleluiach nie masz, ale w piętnastym aż rozdziele iest wzmianka o alleluiach, że w Serapidis kościele słyszany był głos, śpiewaiący alleluia, a ktoby to śpiewał, nie było widzieć. (Sosom. lib. 7, cap. 15). W dziewiętnastym zaś rozdziele tychże ksiąg iest to, że w Rzymie alleluia śpiewano, ale raz w rok na samą tylko Wielkanoc, iako samy text wyświadcza, ktory tak w sobie brzmi: „Rursus autem singulis annis duntaxat semel Romae alleluia canunt, prima die Paschalis festi, ut a multis Romanis hic hymnus iusurandi instar tum audiri, tum cantari expetatur“.

Pytasz tamże, czemu Ruś tak wesołą pieśń a l l e l u i a pod czas smutny y żałobny śpiewaią? Y odpowiadasz sobie: podobno na pogrzebach dla tego, raduiąc się, iż człowiek umarł, iż popowi, a czasem y władyce co się z pogrzebu okroi.

O d p o w i a d a m.

Nie z Pisma Świętego twoia takowa odpowiedź, miły Saperdo, ale z twoiey to głowy iak z pustey stodoły wyleciała. Nie dopiuro bowiem cerkiew święta przy pogrzebach wiernych Bożych alleluia

śpiewaiąc, chwałę Panu oddawać zwykła, ale ieszcze za czasow apostolskich; ani też ty pierwszy iesteś, ktory się z takowych obrządkow naśmiewasz, o ktorych Dionyzy święty Areopagita tak mowi, lib. de Ecclesiastica Hierarchia, cap. 7, in contemplatione: „Haec quidem si aspexerint profani, vel a nobis fieri audiverint, profuse, ut existimo, ridebunt, et erroris nostri ipsos miserebit. [**стр. 236**) Verum autem est quod miremur, nisi enim crediderint, iuxta Scripturam, non intelligent". To iest: „te rzeczy gdy obaczą, albo usłyszą niezbożni, ktore się u nas dzieią, szeroce naśmiewać się będą, iako mniemam, y iakobyśmy błądzili, będą żałować. Nie potrzeba iednak temu się dziwować, ieśli bowiew nie uwierzą, iako Pismo mowi, ani też wyrozumieć będą mogli". Prawdziwie tu te słowa do ciebie mowić możemy, albowiem ty, raz znieważywszy, wszystko to, co cerkiew Wschodnia święta od apostołow traditionaliter wzięła, za absurditates masz y z tego się naśmiewasz. Ale vae tibi, Kassianie, ipse videbis! A że chwalą Pana, albo alleluia spiewaią, tenże Dionizy święty naucza, gdy tak niżey trochę mowi: Divinus itaque antistes pro Divina hac iustitia gratias agens, rem sacram peragit, atque venerandum laudat Dei Principatum, quod iniquum tyrannicumque imperium, quo omnes premebamur, exterminarit, et nos ad iustissima sua iudicia transtulerit".

Notuyże te słowa: A n t i s t e s D i v i n u s v e n e r a n d u m l a u d a t D e i P r i n c i p a t u m, ktore nic inszego nie znacza, ieno alleluia; bo z Żydowskiego hallelu po łacinie tłumaczy się: Laudate Iah (sic) Dominum. Masz tedy z tak dawnego świętego doktora, ucznia apostolskiego, iasny dowod o śpiewaniu alleluia przy pogrzebie, a nie z babich baśni, iakieś ty w swym szpargale nagwazdał. Masz y drugi iaśnieyszy u Melitona, episkopa Sardeńskiego, ex lib. de Transitu Virginis Mariae, cap. 11, gdzie mowi: „Petrus, elevans a capite feretrum, caepit psallere et dicere: exiit Israel de Aegipto, alleluia". *)

*) *Замѣч. Саковича:* Iest takich wiele psalmow y hymnow, w ktorych się te słowa znayduią: L a u d a t e D o m i n u m, l a u d a t e D e u m,— ktorych kościoł na każdy dzień zażywa, iednak nie są a l l e l u i a.

[**Стр. 237**). Słusznie tedy zawstydzić się możesz, gdy za dowod słowa niebożczyka Iego Mści pana woiewody Kiiowskiego, w żart do xiedza Rudskiego (si credere fas est, iako ty powiadasz) rzeczone, iakoby pismo iakie święte przywodzisz. Iako też y drugą niebylicę o cieslach Dubieńskich, prawiąc rzecz swoię, concluduiesz, mowiąc: „Tedy rzekną ciesle, nu poniewasz tu nas dla tych częstych halleluy waszych głodem trapicie, przeto my odchodzimy z roboty waszey, a nie pokażem się tu, aż Boh Hospod iawit sia tut: niesłuszna tedy rzecz śpiewania alleluia pod czas smutny". O day do Bogu, tocieś ruszył rozumem, iako koza ogonem! Taki właśnie ma być dowod y argument: że ciesle z roboty poszli, ergo alleluia w post nie trzeba śpiewać,—baculus in angulo, ergo cras pluet. Wiedź też, że ieśli rzecz iest słuszna, gdy postu nie masz, alleluia śpiewać, słusznieysza iest, aby w poście śpiewano było; w post bowiem chrześcianie naybarziey anielski żywot imituią, —iako Chryzostom święty mowi, tomo 5, sermone 1, de ieiunio: tak przez nieiedzenie, iako y ustawiczne modły, y nabożne rozmyszlania. A że aniołowie w niebie, chwałę Panu oddaiąc, ustawicznie iedni alleluia śpiewaią, inszy Trzyświętą pieśń, to iest: Swięty Boże, swięty Mocny, Święty Niesmiertelny; a inszy: Święty, Święty, Swięty Pan Bog zastępow, pełne są niebiosa y ziemia chwały Iego. Te wszystkie pieśni nawięcey w poście, gdy anielski żywot imituie, cerkiew śpiewa. Post bowiem nie iest, iako ty prawisz, wiernym Boga miłuiącym smętkiem, *) ale radością y weselem duchownym, według apostoła, ktory do Rzymian, cap. 14, mowi, versu 17: „Krolewstwo Boże [**стр 238**) nic nie iest pokarm, ani picie, ale sprawiedliwość, y pokoy, a wesele w Duchu Świętym." W te dni bowiem, że przeszłemi czasy Boga obrazili, błagaią y udręczeniem ciała dusze od zmaz grzechow oczyszczaią, y zatym, duchownie się weseląc, wesołą pieśń tę Panu śpiewaią, według

*) *Замѣч. Саковича*: Bo ma być smętnym y lamentuiącym za grzechy swoie.

nauki Zbawicielowey, ktory u Mattheusza świętego, w rozdziele 6, tak mowi: „A ty, gdy pościsz, nie bądź, iak obłudnicy, smętnym, abowiem oni twarzy swoie szpecą, aby się ludziom okazali poszczącymi: zaprawdę powiadaw wam, iż wzęli zapłatę swoię. Ale ty, kiedy pościsz, namaż głowę twoię, y oblicze swoie umyi, abyś się nie okazał ludziom, iz pościsz, ale Oycu twemu, ktory iest w skrytości, a Ociec twoy, ktory widzi w skrytości, odda tobie naiawie".

Do tego y kościoł Rzymski w Post Welki alleluia, lubo nie Żydowskim ięzykiem, ale Łacinskiem śpiewa: Laudate Dominum de caelis. Laudate pueri Dominum. Laudate Dominum omnes gentes,—y insze podobne tym w psalmiech wiersze śpiewa. Wstydźże się, baiarzu, gdy chwalić Pana w poście, absurdum być nazywasz.

W czwartym paragraphie, ganiąc sposob odprawowania pamiątki passiey Pańskiey Wielkopiątkowey nocy, mowisz: Y w odprawowaniu passiey nie taki kształt y sposob, iakiby takiemu czasowi służył, Ruś zachowuie, abowiem na wtorey godzinie w noc ze Czwartku Wielkiego na Piątek zaczyna nabożeństwo, y oraz co się wszytko z Panem Iezusem w ogrodcu, w domu Kaiphasza, Annasza, Piłata, Heroda, y na krzyżu działo, iako w grob połozony, odprawuią to, co się [**стр. 239**) w piątek o godzinie 9 z Pąnem Iezusem działo, y co, na krzyżu wisząc, mowił, to wszystko w nocy przed piątkiem odprawuią, Ewangeliy 12 czytaią y 12 razow we dzwony dzwonią do każdey Ewangeliey; nuż co tych antiphonow, sidalen, a wszytko toż a to, a o Iudaszu poł nobożeństwa, thauthologiae przez calą noc odprawuią.

Odpowiadam*).

Nie wczorayszy to iest zwyczay w cerkwi świętey, z wieczora począwszy, przez całą tę noc rozmyslać męki Zbawiciela naszego,

*) *Замѣч. Саковича:* W tym czwartym paragrafie nie rzecz, ale sposob odprawowania passiey ganił się, że piani popi y diacy tę passyą

ale przez wszytkie wieki, iako ieno Ewangelią Świętą iest oświecona, świętobliwie ten, od apostołow wziąwszy, zwyczay zachowuie.

Chciałbyś ty, widzę, przez całą noc, na pierzynach się rosciągnowszy y tey świętey nocy nie przebaczaiąc, aż na świtaniu passią odprawować. Ale się ieno przypatrz, ieśli Pan Zbawiciel nie zaraz, z wieczora odprawiwszy taiemną swą wieczerzą, poszedł z uczniami swemi do ogrodca? Azali się tam zaraz z wieczora modlić nie poczynał? Azali y uczniow miłych swoih, gdy spiących nalazł, nie strofował, mowiąc: „Nie mogliście iedney godziny czuć zemną?“ A zaraz im nie spać, ale czuć przykazuie, mowiąc: „czuycie a modlcie się, abyście nie weszli w pokusy.“ Na ktore słowa tak xiądz Wuiek w wykładzie tego rozdziału 26 mowi: „Stąd ci poszły wigilie, to iest, czuyności y nocowania na modlitwach, ktore były w pierwszym kościele zwyczayne wzystkim chrześcianom na każde uroczyste święto, iako świadczą Cypryan święty de [стр. 240) Ora-

odprawuią y w cerkwi y w ołtarzu, po przeczytaniu Ewangelii, piwa, miody y wina drudzy piią, y wielkie zgorszenia, zwłaszcza w świetskich cerkwiach, bywaią, y że wszystek czas nocny na tym czytaniu y śpiewaniu, nieuważnie, bez nabożeństwa, y skruchy, y rozmyslania trwaią. Toż a to, iteruiąc Judasza, mało nie więcey niżli Pana Iezusa spominaiąc, alleluia śpiewaiąc, y co iuż w piątek wieczor, iako to z krzyża zdięcie y w grob położenie, dzieie się, to oni wszystko w nocy Czwartkowey odprawuią. Kazania ani na tych świętach, ani w Piątek Wielki o męce Chrystusowey nie bywa, bo y czasu y głowy by popowi nie stało, na ktorych wielki oblig włożono, aby wszystkich 4 Ewangelistow do końca za 3 dni przeczytać, ktorzy procz zabaw swoich domowych y gospodarskich muszą chodzić po domach z modlitwą. Zaczym to swięto, passyine nabożeństwo, ladaiako się u nich odprawuie, bez pożytku dusznego, — w ludzkich chyba gdzie, przy monastyrach niektorych, trocbę porządniey się odprawuie, gdzie y grob ubieraią, tylkoże zwyczaiem katolickim. Schismatycy ciała Pańskiego w grobie nie stawiaią, a lud pospolity, ba y sami duchowni, iako by był Sacrament w grobie, onemu się kłaniaią y, na kolana upadaiąc, płaszczanicę całuią. Ano koniecznie potrzeba Naśw. Sacrament w grobie stawiać, żeby tam prawdziwy cultus passiae Panu Iezusowi był oddawany.

tione Domini y Hieronim adversus Vigil., epistola 53". Tamże mowi: „ale potym dla słusznych przyczyn odięte, dostali się samym zakonnikom". Ale ty, widzę, y zakonnikom takowe wsenoczne modlitwy odiąć obel usiłuiesz. Ieśliż tedy Pan uczniow swoich strofował, że tey nocy czuć z Nim nie chcieli: iakoż tobie tu, nie nałaiawszy, przebaczyć? Gdy to, co Pan y Zbawiciel nasz odprawował y wszystka primitiva Ecclesia zawsze zachowała, cerkwi Wschodniey teraz, że to zachowuie, zadaiesz być absurdum. Nie wielkie li to iest bluźnierstwo? Nie szaleństwo li to twoie, na Pańską ustawę niewstydliwą swoią gębą porywać się? Ale, widzę, na toś się udał, abyś wszytkie starożytności wygubił, do czegoć Bog nie pomoże, bo ani tantae authoritatis iesteś, ani rozumu po temu masz, y żaden cię słuchać nie będzie. *)

Masz tedy z Ewangeliey dowod, że z wieczora do pułnocy Pan nic a nic nie spał, ale się w ogrodcu modlił, y uczniow do modlitwy budził; s pułnocy zaś, poimany y roznie męczony będąc, pewnie nie miał czasu nie tylko spać, ale y zadrzemać.

Widzisz tedy, że od Pana ta noc iest cała w niespaniu odprawowana, ktora y od wszystkich wiernych, w rozmyszlaniu srogich roznych Iego mąk, odprawowana być ma. Dla czego y Cerkiew Święta nie iedne tylko poymanie, wiązanie y prowadzenie do Annasza, Kaiphasza, ale wszytkie męki Pańskie rozmyszlaiąc, wiernym synom swoim dla nabożnieyszego rozmyszlania dobrodzieystw Pańskich, ktore nam przez srogie męki swoie pokazać raczył, 12 Ewageliiy czyta, a po każdey Ewangeliey sidalna y antiphony, w ktorych wykład nam każdey [**стр. 241**) Ewangeliey wkrotce, co się w niey zamyka, y iakowe dobrodzieystwa nam Pan przez każdą mękę swoię przyniosł, przekłada, y do pobożności cnot nas prowadzi; przetoż tedy nie tauthologia, iako ty baiez, w tych antiphonach y siedalnach, ale Theologia się zamyka. A ieśli u ciebie to iest tauthologia, że antiphonę po dwa razy śpiewaią, tedy twoim niestatacznym

---

*) *Замѣч. Саковича*: Nostrum est velle—Dei perficere.

rozumem y w kościele Rzymskim taż tauthologia musiała by być, gdy w Welki Piątek nie dwa razy, ale wiele razow xiądz mowi: Ecce lignum crucis, venite adoremus; a ieszcze barziey, gdy po kilkaście razow—popule Meus, quid feci tibi,—śpiewaią. Potym zaś, crux fidelis, także kilkanaście razow, y insze pieśni roznych dni, gdy wielekroć powtarzaią.

Dla doskonalszey wiadomości czytelnikowi niektore antiphony y sidalna, z Słowieńskiego na Polskie przełozywszy, tu kładę. Po pierwszey Ewangeliey, ktora czytana bywa z Iana świętego od puł rozdziału 13 aż do 18, w ktorey się zamykaią nauki, ktore właśnie Zbawiciel, idąc na mękę, uczniom swym po taiemney swey wieczerzy podawał, y iak do ogrodca po tych naukach z uczniami poszedł, te antiphony śpiewaią.

Pierwszy antiphon, tonu 8.

1. „Xtążęta narodow zebrali się do kupy na Pana y na Chrystusa Iego.“

2. „Słowo zakonnoprzestępne włożyli na mię: Panie, Panie nie opuszczay mię.“

3. „Smysły nasze czyste Christusowi przekładaymy y, iak przyiaciele Iego, dusze nasze ofiaruy[стр. 242)my dla Niego, a nie troskami życia tego zagmatwaymy się, iako Iudasz, ale w skritościach dusz naczych zawołaymy: Oycze nasz, ktoryś iest w niebiesiech, od złego zbaw nas.“

A do Naświętszey Panny to śpiewaią.

„Panna porodziłaś, małżeństwa nie doświadczywszy, y panną zostałaś, Matko bezmężna, Bogarodzico Maria: Christusa Boga naszego modl, aby nas zbawił.“

Wtory antiphon, tonu 6.

1. „Pobeżał mowiąc Iudasz bezzakonnym pismiennikom: co mi chcecie dać, a ia wam Iezusa przedam, a w posrzodku radzących

stałeś niewidomie Ty, na ktorego radę czynili: serca ludzkie wiedzący, zmiłuy się nad duszami naszymi.“

2. „Oleykiem miłosierdzia Bogu służmy, iak Maria przy wieczerzy, a nie zdobywaymy się na łakomstwo, iako Iudasz, abyśmy zawsze z Christusem Bogiem być mogli.“

Do Naświętszey Panny.

„Tego, ktoregoś porodziła, Panno, niewymownie zawżdy, iako miłosierdnego nie przestaiąc modl, aby od wielkich niebespieczeństw wybawił wszytkich, do ciebie się udaiących.“

Trzeci antiphon tonu wtorego.

1. „Dla Łazarzowego wybudzenia, Panie, człowieka miłuący, Hosanna Tobie śpiewali dziatki Hebreyskie; a bezzakonny Iudasz tego nie chciał rozumieć.“

2. [**стр. 243**). „Na wieczerzy twey, Christusie Boże, uczniom Twoim, prorokuiąc, mowiłeś: ieden z was wyda mnie; a bezzakonny Iudasz nie chciał tego rozumieć.“

3. „Gdy Ian Ciebie zapytał: Panie, kto iest ten, ktory Ciebie wydać ma? Ty tego chlebem pokazałeś; a bezzakonny Iudasz nie chciał tego rozumieć“.

4. „Na umyciu nog uczniow Twoich, Christusie Boże, onym mowiłeś: to abyście czynili, co Mnie widzicie czyniącego; ale bezzakonny Iudasz nie chciał tego rozumieć.“

5. „Czuycie a modlcie się, abyście nie wpadli w pokusy, uczniom Ty, Crhistusie Boże nasz, mowiłeś; ale bezzakonny Iudasz nie chciał tego rozumieć.“

6. „Za trzydzieście srebrnikow, y przez witanie zradzieckie, szukali żydowie zabić Ciebie, Panie; ale bezzakonny Iudasz nie chciał tego rozumieć“.

7. „Lamentuięc, Christusie, Rodzicielka Twoia, a pamiętaiąc słowa, ktoremi Simeon o takowym czasie prorokował, zawołała: bezzakonny narod Ciebie, Panie, ktoś iest, nie chciał zrozumieć.“

A Sidalen takowy iest.

„Na wieczerzy z uczniami iedząc, y radę wydania, y Iudasza, że w tym nie miał się poprawić. wiedząc, strofowałeś go, dla tego, abyś wszytkim pokazał, że dobrowolnie wydaiesz Siebie, abyś świat wyrwał z cudzey niewoli: Panie, długo cierpiący, chwała Tobie"!

[**Стр. 244**). Masz, czytelniku pobożny, antiphony y siedalna, ktore uważ, ieśli nie są pobudką wkrotce do rozmyszlania tego, co w Ewangeliey czytano,—pobudką do poprawy żywota y dzięk czynienia Panu za dobrodzieystwa Iego. Takowe po każdey z dwunastu Ewangeliy antiphony y siedalna, ale nie iednakie tey nocy, gdy pamiątka mąk Pańskich odprawuie się, śpiewane bywaią.

Niechże tedy Kassian zawstydzi się, gdy przy rozmyszlaniu mąk Pańskich 12 Ewangeliy czytać, y przez całą noc o męce Pańskiey rozmyszlać, y one wychwalać, absurdum być nazywa.

A że po każdey Ewangeliey dzwonią: nie niesłusznie cerkiew Ruska czyni, albowiem y ludzi, w cerkwi będących, tym do większego nabożeństwa pobudza, y tych, ktorzyby lub z leniwstwa, lub z inakszey iakowey przyczyny w cerkwi się nie naydowali, aby przyszli y chwałę wespoł z stoiącemi w cerkwi Panu cierpiącemu oddali, necessituie.

A co udaiesz, aby mieli pod takowy czas w cerkwi albo w ołtarzu pić y upiiać się,—o takowym zwyczaiu ani w ustawie napisano, aniśmy słyszeli, ani też, żeby gdzie był, widzieli. Chybaś ty w Podteliczu z swoim oycem takowe nabożeństwo pry Strastech Hospodnich odprawował. Y tam chyba diaboł przez was takowę kapliczkę przy cerkwi zbudował, albo przez takiego durnego pianicę, o iakim ty, że był kiedyś w Litwie, wzmiankuiesz. Ale errores non sunt allegandi.

Wspomni też ty sobie, coś u stołu xiążęcego na zapusty na Wołyniu, upiwszy się, udziałał, kiedy cię za[**стр. 245**)to warta, obuszkami z zamku wyprowadzaiąc aż za wrota, żegnała. O tym dobrze iest wiadom Izaiasz Radowicz, Dermański namiesnik, bo na to sam patrzał.

Zosobna zaś, gdy iuż świtać poczyna, w Wielki Piątek, w te godziny, w ktore co Pan Jezus za nas ucierpiał, odprawować tym porządkiem poczynamy.

Pierwszey godziny na dzień odprawuią godzinę pierwszą, na ktorey czytaią te trzy psalmy:

Pierwszy psalm, według porządku 5, to iest: „Słowa moie usłysz, Panie“,—ktory na każdy dzień tey godziny czytany bywa.

Drugi psalm, w liczbie 2, ktory właśnie temu czasowi służy, czytany bywa, to iest: „Czemu się zburzyły narody“, et c.

Trzeci psalm, temuż dniowi służący w liczbie 22, to iest: „Boże, Boże moy, weyzrzy na mię, czemuś mię opuścił“? et c.

Po psalmiech zaś tropar y stichiri, temuż dniowi służące, śpiewane bywaią; y zaraz prokimen albo wiersz z psalmow, to iest: „Serce iego zebrało bezzakońṡtwo sobie“, et c. Wiersz: „Błogosławiony, ktory ma baczenie na potrzebnego y ubogiego, w dzień zły wybawi go Pan Bog“.

Potym lekcia z proroctwa Zachariaszowego, rozdziału 11 wiersz 10, aż do 14; z rozdziału 12 wiersz 10; z rozdziału 13, wiersz 6 y 7; [стр. 246) z rozdziału 14 od wiersza 6 aż do 21,—temu dniowi służąca, o męce Pańskiey czytana bywa. Y zaraz potym Epistoła z listu Pawła świętego do Gałatow, rozdz. 6 ku końcowi: „A ia nie day Boże, aby się chlubić miał, ieno w krzyżu Pana naszego Jezusa Christusa“.

Po tey Epistole zaraz Ewangelia z Mattheusza świętego, z rozdziału 27, właśnie przynależąca tey godzinie, czytana bywa,—to iest: „A gdy było rano, weszli w radę wszyscy arcykapłani y starszy ludu przeciwko Jezusowi, aby go zamordowali“. A potym zwyczaynie kończy się ta pierwsza godzina.

Na trzeciey zaś godzinie czytaią także psalmow trzy:

Pierwszy 40, to iest: „Błogosławiony, ktory ma baczenie na potrzebnego y ubogiego“, et c.

Drugi 68: „Wybaw mię Boże, boć weszły wody aż do duszy moiey“.

Trzeci 50: „Zmiłuy się nademną, Boże, według wielkiego miłosierdzia Twego“. Ktory co dzień na trzeciey godzinie czytany bywa.

Zaraz potym tropar, temuż właśnie czasowi służący, tonu 6: „Panie, osądzili Cię Żydowie na smierć, wszystkich żywota, ci, ktorzy przez Moyzeszową łaskę morze czerwone przeszli, na krzyżu Cię przybili, y ci, ktorzy z kamienia miod ssali, żołcią Cię poili; aleś dobrowolnie ucierpiał, abyś nas wybawił z niewoli nieprzyiacielskiey: Panie, chwała Tobie“.

[Стр. **247**) „Do Naświętszey Panny“.

„Bogarodzico, ty iesteś prawdziwą winną macicą, ktoraś pororodziła nam owoc żywota, Temu się modl, prosimy cię, Włodarko, aby się zmiłował nad duszami naszymi“.

Y zaraz potym stichera tonu 8: „Dla boiaźni Żydowskiey przyiaciel Twoy blizki Piotr wyrzekł się Ciebie, Panie, y płacząc tak wołał: Łży moie nie przebaczay, rzekłem bo zachować wiarę Tobie, o miłosierdzia pełny Panie, a nie zachowałem. Y naszę pokutę tymże sposobem przyimi y zmiłuy się nad nami“. Wiersz z psalmu 66: „Y dali mi żołć miasto pokarmu, a w pragnieniu moim, napoili mię octem“. Stichera: „Przed uszanowania godnym ukrzyżowaniem Twoim, gdy żołnierze z Ciebie szydzili, Panie, niebieskie rozumne żołnierstwo dziwowało się. Ukoronowany bowiem byłeś wiencem pośmiewiska Ty, ktoryś ziemię pokrył kwiatkami; purpurą urągania odziany byłeś Ty, ktory odziewasz niebo obłokami. Przez takie bowiem zrządzenie poznane iest Twoie miłosierdzie, Christusie, maiący wielką litościwość: chwała Tobie“.

Drugi wiersz z psalmu 22: „Rozdzielili sobie szaty moie, y o suknie moie losy miotali“,—śpiewaią. Y zaraz potym stichirę tonu 5: „Gdyś prowadzony był na ukrzyżowaniu, Panie, mowiłeś: Za ktore dzieło chcecie Mię ukrzyżować o ludzki narodzie? Chore wasze y paraliżem zarażone leczyłem; martwych, iako ze snu, wzbudzałem; krwią płynącą zdrową uczyniłem; nad [стр. **248**) Chana-

16*

neyką zmiłowałem się. Za ktoreż dzieło chcecie Mię zabić, o Zydzi? Ale weyrzycie teraz według proroctwa na Christusa, ktorego bok przebiiacie, o bezzakonnicy". A potym prokimen albo wiersze z psalmu 37: „Bom ia na bicze gotow, y bol moy przed oblicznością moią iest zawżdy". Wiersz: „Panie, nie w popędliwości Twey strofuy mię, ani w gniewie Twym karz mię".

Potym zaraz czytaią lekcyą z proroctwa Izaiaszowego, rozdz. 50, ktora się poczyna od wiersza 4 y kończy się w iedenastem. A potym zaraz Epistoła z listu Pawła świętego do Rzymian, rozdział 5,—to iest: „Bracia, Christus bowiem, gdyśmy ieszcze byli mdłymi, według czasu umarł za niezbożne". Y od wiersza 6 czyta się aż do wiersza 10. A po tych lekciach zaraz czytana bywa Ewangelia według Marka świętego, z rozdziału 15, ktora się poczyna od wiersza 16, to iest: „A żołnierze prowadzili go do sieni Ratuszney, zwołali wszystkiey roty", aż do wiersza 41. Y tak zwyczaynie, insze do tego należące doczytywaiąc modlitwy, trzecię godzinę kończą.

Na godzinie zaś 6 czytaią psalmow trzy.

Pierwszy psalm 51: „Co się przechwalasz we złości, ty, ktoryś iest silny w nieprawości".

Drugi psalm 108: „Boże, chwały mey nie zamilczay".

Trzeci psalm 90: „Kto mieszka w wspomożeniu Naywyzszego".

[**Стр. 249**). Ten psalm czytany bywa zawsze na 6 godzinie. Potym zaraz troparion tonu 2: „Zbawienie udziałałeś w posrzodku ziemi, Christusie Boże, na krzyżu ręce swoie rosprostarłeś, przyimuiąc do Siebie wszystkie pogany śpiewaiące: Panie, chwała Tobie".

Do Naświętszey Panny.

„Iż nie mamy śmiałości dla mnożstwa grzechow naszych, ale ty Tego, ktory się z ciebie urodził, modl, Bogarodzico Panno, albowiem wiele może modlitwa macierzynska do umodlenia Pana

pretoż nie pogardzay modlitwami grzesznych, albowiem miłosiernym iest y zbawić może Ten, ktory ucierpieć dla nas zezwolił".

A potym śpiewane bywaią stichery tonu 8: „Te słowa mowi Pan do Żydow: ludu Moy, com Ia wam uczynił? Albo czymem was zaśmęcił? Azalim slepe wasze nie roświecił? Trędowate nie oczyścił? Męże, leżące na łożku, nie uleczył? Ludu Moy, cożem wam uczynił, y coż Mi za Moie takowe dobrodzieystwa oddaiecie? Za mannę żołć, za wodę ocet, a miasto tego, iżbyście Mię powinni miłować, na krzyżuście Mię przybili: iuż też daley nie ucierpię, ale wezwę sobie pogany, y oni Mię będą chwalić z Oycem y Duchem Świętym, a Ia im dam żywot wieczny". A potym wiersz: „Dali mi żołć miasto pokarmu, y w pragnieniu moim napoili mię octem". Y zaraz śpiewaią tę stichirę: „Zakonodawcy Izraelscy Żydzi y pharizeuszowie, połk Apostolkski mowi do was: Oto cerkiew, ktorąście wy zburzyli! Oto Baranek, ktoregoście wy rospięli y grobu oddali, swą własną[стр. 250)mocą z grobu powstanie. Nie oszukiwaycie się Żydzi: Ten bowiem iest, ktory w morzu przodkow waszych wybawił y na puszczy nakarmił; Ten iest żywot, y światłość, y pokoy światu". Potym wiersz: „Zbaw mię, Boże, albowiem weszły wody aż do dusze moiey". A potym, prześpiewawszy: „Chwała Oycu, y Synowi, y Duchowi Świętemu, teraz y zawżdy, y na wieki wiekow, amen",—śpiewaią tę stichерę tonu piątego: „Przydcie, Christonosni ludzie, obaczmy, co uradził Judasz zdrayca z kapłanami bezzakonnymi na Zbawiciela naszego: dzisia bowiem winnym śmierci nieśmiertelnie być Słowo osądzili, y Piłatowi wydali, y na mieyscu Gołgoty ukrzyżowali. A to cierpiąc, Zbawiciel nasz wołał, mowiąc: odpuść im Oycze ten grzech, aby poznali poganie zmartwychwstanie Moie". Y zaraz potym śpiewaią prokimen tonu 4: „Panie, Panie nasz, iako dziwne iest imię Twoie po wszystkiey ziemi". Wiersz: „Albowiem wyniosła się wielmożność Twoia nad niebiosa". Gdzie czytana bywa lekcya z proroctwa Izaiaszowego z rozdziału 52, od wiersza 13 aż do 15, y rozdz. 13, od wiersza 1 aż do 12, y na końcu z rozdziału 54 wiersz pierwszy, a potym

Epistoła z listu do Haebreow, ktora się poczyna od wiersza 11: „Bracia, y Ten ktory poświęca, y ci, ktorzy bywaią poświęceni, z iednego bywaią wszyscy“. Y czytana bywa aż do końca tego rozdziału.

A Ewangelia czytana bywa z Łukasza świętego, rozdz. 23, ktora się poczyna od wiersza 32,—to iest: „Onego czasu, wiedziono z Iezusem y drugich dwoch złoczyńcow, aby ie tracono“. [стр. 251) A czytana bywa aż do wiersza 50. A potym, zwyczayne modlitwy przeczytawszy, kończą tę szostą godzinę.

Na dziewiątey zaś godzinie czytaią także psalmow trzy. Pierwszy 58: „Wyrwi mie, od nieprzyiacioł moich, Boże“, et caet.

Drugi psalm 139: „Wyrwi mie, Panie, od człowieka złego“.

A trzeci zawsze czytany bywa, to iest 85: „Nakłoń, Panie, ucha Twego, a wysłuchay mie“.

Potym, po tych psalmech, czytany albo śpiewany bywa troparion tonu 8: „Widząc łotr początek żywota, na krzyżu wiszący, mowił: ieśli by ten nie był Bogiem wcielonym, ktory z nami rospięty iest, nie utaiło by słońce promieni swoich, ani by też ziemia, drząc, trzęsła się: ale Ty, ktory wszystko cierpisz, wspomni na mie, Panie, w krolestwie Twoim“.

Do Naświętszey Panny.

„Ktoryś dla nas urodził się z Panny y ukrzyżowanieś ucierpiał, Dobrotliwy Panie, y śmierciąś śmierć zburzył, y zmartwychwstanieś pokazał, iako Bog, nie pogardzay temi, ktoryches stworzył ręką swą, Miłosierdny Panie, przyimi modlitwy tey, ktora Cię urodziła, Bogarodzicy, modlącey się za nami, y zbaw, Zbawicielu nasz, ludzi grzesznych“.

A potym stichiri tonu 7: „Straszno było widzieć nieba y ziemi Tworce, na krzyżu wiszącego, słońce zamknione, dzień przy tym w noc przemieniony, y ziemia z grobu wypuszczała[стр. 252) ciała umarłych, z ktorymi kłaniamy się Tobie: Panie, zbaw nas“.

Y zaraz wiersze po następuiących stichirach, ktore się wyżey na inszych godzinach położyły.

Druga stichira tonu 2: „Gdy na krzyżu przybili bezzakonni Pana chwały, mowił do nich: czymem was zaśmęcił? Albo czymem was rozgniewał? Krom Mnie ktoli was wybawił od smętkow? A teraz czemu Mi oddaiecie złe za dobrze? Za słup ognisty, na krzyżuście Mię przybili; za obłok grob ieście Mi wykopali; za mannę, żołć Mi przynieśliście; za wodę, octem napoiliście Mię: Już też wezwę pogany, y oni Mię będą chwalić z Oycem y Duchem Świętym“.

Trzecia stichira tonu 6: „Dzisia wisi na drzewie Ten, ktory na wodach ziemię powiesił; wiencem cierniowym ukoronowany bywa Anielski Krol; w fałszywą obleczony bywa purpurę Ten, ktory niebo odziewa obłakami; policzkowany y bity był Ten, ktory w Iordanie wyswobodził Adama; gozdziami iest przybity oblubieniec cerkiewny; włocznią przebodziony iest Syn Panieński: kłaniamy się umęczeniu Twemu, Christusie, y prosimy, pokaż nam chwalebne Twoie zmartwychwstanie“.

Potym zaraz prokimen z psalmu 13, tonu 4: „Rzekł głupi w serdcu swym: nie masz Boga“. Wiersz: „Nie masz ktoby czynił dobrze, nie masz aż do iednego“. Y zaraz lekcya z proroctwa Ieremiaszowego, rodzdz. 11, ktora się poczyna od wiersza 18 aż do wiersza 23, y z rozdziału 12, od wier[стр. 253)sza 1 aż do 15. A potym Epistoła z listu do Haebreow, rozdz. 10, ktora się poczyna od wiersza 19,—to iest: „Bracia, maiąc tedy wolą weszcia do przibytku Naświętszego przez Krew Christusową“,—a kończy się na wierszu 31. Ewangelia zaś czytana bywa z Jana świętego, rozdz. 18, ktora się poczyna od wiersza 18, to iest: „Prowadzili tedy Iezusa od Kaiphasza na ratusz“,—y czytany bywa wszytek ten rozdział, iako też y 19 aż do wierza 37. A tak, ostatek modlitw odmowiwszy, kończą dziewiątą godzinę.

Te godziny, ktore się carskimi albo wielkiemi nazywaią, składane są przez onego wielkiego doktora Cyrylla, arcibiskupa y patriarchę Alexandryiskiego.

Czasu zaś nieszporney godziny, nieszpor się odprawuie zwyczaynie, na ktorym śpiewane bywaią stichery o śmierci y pogrzebie Pańskim; na tymże nieszpore, po stichirach, prokimen tonu 4 śpiewany bywa z psalmow: „Rozdzielili sobie szaty moie, y o suknie moie losy rzucali". Wiersz: „Boże, Boże moy, weyrzy na mię, czemuś mię opuścił".

Y czytane bywaią lekcyi 3. Pierwsza z Exodu, rozdziału 33, ktora się poczyna od wiersza 11 y kończy się w 22. Przed wtorą zaś lekcyą bywa prokimen z psalmu 34, tonu 4: „Sądź, Panie, szkodzące mnie, zwalcz walczące mnie". Wiersz: „Porwi broń y tarczą, a powstań mi na pomoc".

Lekcya z Joba, rozdz. 42, poczyna się od[**стр. 254**)wiersza 12 y czytana bywa aż do samego końca. Trzecia lekcya z Izaiaszowego proroctwa, rozdz. 52, poczyna się od wierszu 13 y kończy się aż w 15; z rozdz. 13 poczyna się od wiersza 1, a potym zaraz śpiewany bywa prokimen tonu 6: „Wrzucili mie w row głęboki do ciemności, y do cienia śmierci". Wiersz: „Panie Boże, zbawienia mego we dnie wołałem y w nocy przed Tobą". Y zaraz czytana bywa Epistoła z listu do Korinthow, rozdz. 1. Poczyna się od wiersza 18: „Bracia, mowa o krzyżu tym, ktorzy giną, iest ci głupstwem",—a kończy się w wierszu 24. A zaraz potym śpiewaią alleluia tonu 1, przeplataiąc temi wierszami z psałmu 60: „Zbaw mie, Panie, boć weszły wody aż do dusze moiey". Drugi wiersz: „Urągania czekała dusza moia y nędzy". Trzeci: „Niech się zaćmią oczy ich, aby nie widzieli".

Y zaraz bywa czytana Ewangelia z Mattheusza świętego, rozdz. 27, od pierwszego wiersza, a kończy się w 62 wierszu. W tey Ewangeliey zamykaią się wszystkie męki Pańskie, ktore ucierpiał przed Piłatem na ratuszu, idąc z krzyżem na Gołgotę, na krzyżu aż do samego grobu, y dla tego czytana wszystka bywa: pogrzebem bowiem Pan swoim wszystkie swoie męki, ktore ucierpiał, concludował.

Potym zaraz o samym pogrzebie Pańskim tylko, y ześciu Przenaświętszey duszy Iego do piekła stichiri na stichownach śpiewaią, przeplataiąc ie wierszami z psalmu 92: „Pan otrzymał krolewstwo y w chwałę się oblokł". Drugi wiersz: „Albo[стр. **255**)wiem umocnił okrąg świata, że się nie poruszy". Y trzeci: „Domowi Twemu Panie, przynależy świętobliwość na długie czasy".

Te stichiri żałobne z wierszami triumphalnemi przeplataią, onego bowiem czasu, gdy Pan umarł y w grobie ciało Iego leżało, dusza Iego Przenaświętsza, szedszy do piekła, one zburzyła mocą swoią Boską, y triumphalnie dusze świętych z niego wyrwawszy, z sobą wyprowadziła.

A śpiewaiąc wyżey pomienione stichiri, wynoszona bywa od kapłanow płaszczenice, to iest, sindon, na ktorym wymalowane bywa ciało umarłe Zbawicielowe, y niesione bywa do przygotowanego grobu, ktory, do grobu kładąc, śpiewaią tę stichirę tonu 5: „Ciebie, ktory się przyoblekasz światłością, iak szatą, zdiął Jozeph z drzewa z Nikodemem, y uyrzawszy martwego niepogrzebionego, przystoynie żałosnym płaczem zdięty, lamentuiąc, mowił: Biadasz mnie, o naysłodszy Jezusie, ktorego mało co przed tym słońce na krzyżu wiszącego uyzrzawszy, w ciemności się przyoblekło, y ziemia z strachem zatrząsła się, a cerkiewna żawiasa rozdarła się na dwoie. Iednakże teraz widzę Cię, żeś dla mnie dobrowolnie podiął śmierć. Iakoż Cię ia pochować mam, Boże moy, albo ktorym prześcieradłem obwiiać Cię będę? Iakimi też rękoma dotykać się będę Przenayczystszego Ciała Twego! Alboli też iakowe pieśni będę śpiewał pogrzebowi Twemu! Wielkie męki Twoie chwaląc, wysławiam pogrzeb Twoy, wespoł z zmartwychwstaniem, mowiąc: Panie chwała Tobie."

[**Стр. 256**). A położywszy sindon w grob czytana bywa pieśń, ona z Ewangeliey Simeona starca: „Teraz odpuszczasz sługą Twego, Panie, w pokoiu".

A potym Trzyświętą pieśń y Oycze nasz skończywszy, kapłani y wszyscy wierni, w cerkwi będące, z uczciwością się

kłaniaiąc Panu, ktory dla nas umrzeć zezwolił, całuią sindon, *). a chor śpiewa te troparia. „Ucściwi Iozeph, z drzewa zdiąwszy przenayczystsze ciało Twoie, Panie, prześcieradłem czystym obwił, y maściami drogimi, w grobie nowym położywszy, przykrył".

Drugi: „Gdyś zszedł ku śmierći, Żywocie bez śmierci, w ten czas piekło umorzyłeś blaskiem Bozstwa Twego, a gdyś y umarłe z głębokości wskrzesił, wszystkie mocarstwa niebieskie śpiewali Tobie: Żywot dawcze Christusie, Boże nasz, chwała Tobie".

Tu się iuż kończy nieszpor, a insze ludzie sindon całuią, gdzie zaraz completa czytana bywa, na ktorey śpiewany bywa kanon, złożony od Simeona Logotheta, barzo nabożny y żałosny o pogrzebie Pańskim y o lamencie Naświętszey Panny.

Masz tedy prawdziwą relatią, czytelniku pobożny, o odprawowaniu pamiątki męki Pańskiey ze Czwartku Welkiego na Piątek, y o porządnym, zosobna w Welki Piątek, odprawowaniu, według czasu y godzin, pamiątki męki Iego, a nie taką, iaką ten niezbożny perekidczyk Kassian, fałszywie na ochydę cerkwi świętey czyni. Chcieyże tedy inakszego rozumienia być o ceremoniach cerkwie świętey Wschodniey, ktore iedne od apostołow świętych, a dru[**стр. 257**)gie od ich uczniow, doktorow świętych, przyiąwszy, świętobliwie, aż podziś dzień, wcale zachowuie.

W tymże paragraphie powiadasz, że y to ni popy włożył ustaw, aby wszystkich czterech Ewangelistow za trzy dni, w poniedziałek, wtorek y srodę przeczytali.

---

*) *Замѣч. Сиковича:* U nas katholikow krzyż albo crucifixum Christum w Piątek Wielki y 5 Iego ran wierni całuią. Bo cruci debetur cultus latriae; a pierwey się kłaniamy Nayś. Sacramentowi, w grobie stoiącemu, a wy prostemu y niepoświęconemu obrazowi na płotnie, albo na kitayce, albo na atłasie namalowanemu, upadaiąc na ziemię, kłaniacie się y całuiecie.

Odpowiadam.

Nie ustaw to na popy włożył, ale starożytny świętobliwy zwyczay, tak cerkwi świętey Wschodniey, iako niegdyś y kościoła Zachodniego,—o czym czytay w starodawnych agendach, bo w teraźnieyszych tego nie naydziesz.

W piątym paragraphie powiadasz, że nie wiesz, z iakiey consideratiey u Rusi na Wielkanoc onę Ewangelią czytaią: In principio erat Verbum; a nie o zmartwychwstaniu, coby właśnie czasowi służyło, iako w kościele świętym Rzymskim czytano bywa.

Odpowiadam.

Potym znać, Wakuło, żes oycow świętych nie czytał, y dla tego nie wiesz, z iakiey consideratiey w cerkwi się to dzieie, a co większa, przeciw im gdaczesz: weźmi iego tom 3 sancti Chisost., znaydziesz tam o zwartwychwstaniu kazanie 9; przeczytayże homil. 7, gdzie znaydziesz te słowa: „Unde pulchre Evangelista (Ioannes cap. 1), qui modo lectus est: et lux quidem in tenebris lucet". Et infra: „Audistis Evangelistam dicentem hodie: quodquicunque in Deum credunt, hi filii Dei sunt." *) To iest: Skąd pięknie Ewangelista, ktory dziś [**стр. 258**) na Wielkanoc czy-

*) *Замѣч. Саковича:* Nie tylko ia sam, ale y wszystek kościoł Katolicki, nawet y zbory heretyckie, nieprzystoyność w tym wam zadaią, że wy Grekorusi tę Ewangelią, Bożemu Narodzeniu służącą: In principio erat Verbum,—na Wielkanoc czytacie, a to wielka incongruentia, właśnie gdyby też kto czytał na Boże narodzenie Ewangelią Wielkanocną, albo o wskrzeszeniu Łazarza, et c. Ano ma być Ewangelia czasowi y świętu służąca, ktorą y kościoł ś. Katolicki zachowuie, y sami heretycy nie przeczyli kościołu Katolickiemu; wy tylko sami uporem swym idziecie, nie chcąc się, by y w naysłusznieyszych rzeczy z kościołem Katolickim zgadzać; iako y w niedzielę pierwszą Wielkiego Postu, cobyście mieli czytać Ewangelią o poście Pana Iezusowym, o kuszeniu Iego od diabła, to wy czytacie o wezwaniu Nathanaela przez Philippa, także y w poniedziałek Wielkanocny y Świąteczny, et c.

tany był: Y swiatłość w ciemnościach świeci". et. c. Y niżey: „Słyszeliście Ewangelistę mowiącego dziś: ktorzykolwiek w Boga wierzą, ci są synowie Boży." Z tey tedy consideratiey ta Ewangelia na Wielkanoc czytana bywa. Albowiem Cerkiew święta nie wczora to czynić poczęła, ale, iako widzisz, że ieszcze za Chrizostoma świętego od lat dwunastu set, a podobno y przed Chrizostomen świętym te czytano Ewangelią: bo nie on to postanowił, ale przed tym cerkiew to we zwyczaiu miała *).

Uważże, czytelniku pobożny, ieśli słusznie od tego człowieka inconvenientie cerkwi świętey imputowane bywaią? A niechay więcey nie mowi, że nie może z tey Ewangeliey nic wyssać, y do zmartwychwstania applikować, procz nieco z owych słow: et lux in tenebris erat, et tenebrae eam non comprehenderunt.

Słuchayże, Kassianie, z iednym uchem, kiedy drugiego niemasz, pilno, iako cerkiew święta Wschodnia applikuie.

Napierwiey wiersz 4: W Nim żywot był, a żywot był światłością ludziom.

A kiedyż to lepiey się pokazało, ieśli nie przy zmartwychwstaniu, gdy Sam Siebie z martwych wzbudził, y żywot sobie dał?

Wiersz zaś piąty,—sameś stosował w owych słowach: światłość w ciemności świeci, a ciemności iey nie ogarnęły.

Wiersz 9, w ktorym mowi Ewangelista: świat przezeń stworzony iest. A kiedyż świat[стр. 259]temu lepiey uwierzył, ieśli nie na on czas, kiedy się pokazał być Synom Oyca Stworzyciela?

Mowi Ewangelista niżey w rozd. 2, wiersz 16: A nie czyńcie domu Oyca Mego domem kupieckim. Żydzi pytaią: a iako temu wierzyć, że twoy ociec Bog, y co za znak?

Pan odpowiada w wierszu 19: Rozwalcie tę cerkiew, a we trzech dniach wystawię ią. Oto ten znak iest, żem ia

---

*) *Зіміч. Саковича*: I w naszym kościele czytaią kapłani Ewangelią: In principio erat Verbum, każdego dnia y na Wielkanoc, ale iuż po mszy; a na samey mszy, po Epistole, dniowi albo świętu służącą Ewangelią czytaią albo śpiewaią.

Syn prawdziwy Boga Oyca Stworzyciela, y przeze Mnie iest świat stworzony: kiedy mnie ukrzyżuiecie y iak umarłego pogrzebiecie, Ja trzeciego dnia zmartwychwstanę.

Y 12 ieszcze wiersz pokazuie, że ta Ewangelia iest Wielkonocna, gdy tak Ian Święty mowi: Dal władzą, aby byli synami Bożymi. Przez coż? ieno przez odkupienie narodu ludzkiego, przez mękę swą nadroższą, ktora w Iego zmartwychwstaniu iaśnie pokazała się.

Naostatek wiersz 14 applikuie: Y widzieliśmy chwałę Iego, chwałę, iako iednorodzonego od Oyca*). W pieluchach Pańskich, w stayni przy narodzeniu zakryta była ta chwała, y owszem ustępuie z Bethlehem do Aegiptu, ale w męce y w zwartwychwstaniu opoki się łamią, ziemia się wali, ludzie zmartwychwstaią, słońce się ćmi, Pan w chwale z grobu powstaie. Przetoż y nazwana Gloriosa Christi Resurrectio.

Te przyczyny są czytania tey Ewangeliey, ale y ta nie mnieysza—w dzień triumphu triumphalną czytać Ewangelią,—aby Photiniani, Ariani, Samosateni, Ewsebiani, y inczy sektarze [стр. 260) ktorzy nie wierzą, że Christus Pan własną swą Bozką mocą, Bogiem będąc prawdziwym, zmartwychwstał, słuchaiąc iey, zadrżeli.

Na liturgiey zaś sobotney, w wigilią Wielkonocną (ktora liturgia aż w nocy się odprawuie, kiedy Christus zmartwychwstał), czytaią Ewangelią z ostatniego rozdziału Mattheusza świętego o zmartwychwstaniu.

A na wieczerni albo nieszporze, w dzień samy Wielkonocny, o owey apparitiey pierwszey iedenastu uczniom, ktora się w ten dzień y tey godziny nieszporney stała, Ewangelią z rozdziału 20 Iana świętego, to iest: Gdy tedy był wieczor dnia onego pier-

*) *Замѣч. Саковича:* To się właśnie rozumie o przemienieniu Chrystusowym, a nie o zmartwychwstaniu, albo o narodzeniu Iego; bo przy narodzeniu Pańskim nie byli ieszcze apostołowie wezwani: a iakoż mogli widzieć chwałę Iego? Podczas też śmierci y zmartwychwstania Iego, wszyscy się byli rozbiegli, y Łukasz, y Kleopas, y Tomasz ś. wątpili o zmartwychwstaniu Iego.

wszego po szabacie,—ktora się poczyna od wiersza 19, a kończy się w wierszu 25,—czytana bywa.

Masz tedy iasny dowod, że szłusznie cerkiew święta tę Ewangelią na Wielkanoc czyta, y że osobliwe akty, zmartwychwstaniu należne, nie opuszcza.

W szostym paragraphie o odprawowaniu nabożeństwa w niedzielę Świąteczną, powiadasz, że nie wiedzieć z iakiey ratiey cerkiew Graekoruska w niedzielę Pentekostiey aibo Świąteczną, zaraz po liturgiey nieszpor albo wieczernią y modlitwy (iako oni zowią kolanopokłonne) odprawuie. Y ieszcze przed południem czytaią: Pryszedszu słońcu na zapad, et c.*)

Odpowiadam.

Ieśli ty, rostryho, nie wiesz, iać powiem: w cerkwi świętey Wschodniey, osobliwie w Ruskiey, [**стр. 261**) zaraz nieszpory z modlitwami, onemu czasowi zwyczaynemi, dla tey przyczyny odprawuią.

Naypierwiey, że takie odprawowanie z przyięciem krzstu świętego cerkiew Ruska od Graeckiey przyięła.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Iż bez żadnego fundamentu słusznego to nabożeństwo kolanopokłonne w niedzielę Świąteczną zaraz po liturgiey na nieszporze odprawuiecie, tedy nie godno pochwały, y owszem nagany, gdyż iawnie się Pismu Ś. sprzeciwia. Bo Duch Ś. trzeciey godziny zszedł na ucznie Pańskie, a wy, że nie o trzeciey, ale aż o siodmey albo ośmey godzinie to nabożeństwo odprawuiecie, tedy przeciw Pismu czyniecie. Ano mielibyście właśnie o trzeciey godzinie, zgadzaiąc się z historyą świętą, odprawować to nabożeństwo, albo przed liturgią, albo na samey liturgiey po Epistole, bo by to liturgiey nie szkodziło przyłożyć po Ewangeliey do niey te modlitwy, iako gdy przykładacie ektenią za umarłe, albo na perenosie, iak wiele tych imion wspominacie, a to wam uchodzi bez nagany. A nieszpor niech by w swoy czas się odprawował po obiedzie o trzeciey albo o 4 godzinie, iako w naszym kościele Katolickim po Epistole, poklęknowszy, kapłan odprawuie hymn: Veni Sancte Spiritus, a potym Ewangelią śpiewa. Albo zaraz po Ewangełiey moglibyście to nabożeństwo kolanoprekłonne odprawować, iakoby nastoiatel zezwolił.

Powtore, że apostołowie lubo o trzeciey godzinie Ducha Świetego przyjęli, iednak po przyjęciu nie do obiadu y bankietow się udali, ale przez cały dzień na przepowiadaniu słowa Bożego bawili się, ucząc ludzi, y krzszcząc do trzech tysięcy tego dnia, iako Dzieie Apostolskie, rozdz. 2, wiersz. 41, świadczą. Nie mieli bowiem oni czasu, kiedy przed nieszporem obiad odprawować, ale trwali w nauce, y uczęstnictwie, y łamaniu chleba (to iest, liturgią święta odprawuiąc) y w modlitwach. Cerkiew tedy święta, aby imitowała apostołow świętych, ktorzy tego dnia aż do wieczora, nie iedząc trwali, y niedzieli, w ktore się pościć nie godzi, według apostolskiego kanonu y starożytnego zwyczaiu wygadzaiąc, aby gwałtu nie czyniła, nie w samy wieczor (iako więc w wigiliach bywa) ludzie z cerkwi wypuszcza, pozno liturgią z nieszporem odprawuiąc; ale o poludniu (iako osobliwie w monastyrach y w miastach, gdzie poważne nabożeństwo się odprawuie) po liturgiey świętey zaraz wieczernią z modlitwami takowemi odprawuie. *) A przed służbą Boża, iako ty z twey głowy naukę daiesz, niesłuszna, aby te modlitwy odprawowane były, ale słuszna y przystoyna, aby wprzod Pana Boga ofiarą naymilszą przenaydroższego Ciała y Krwie Syna Iego ludzie grzeszni błagali, a potym o łaskę y dar Ducha Świętego prosili, y przeto zaraz po służbie Bożey nieszpor [стр. 262) z takowemi modlitwami odprawuie się. Niesłuzna też rzecz iest, aby w liturgiey po Ewangeliey świętey te modlitwy czytano, iako według twey powieści niektorzy unici w Litwie czynią: bo liturgia święta w cerkwi Wschodniey ma swoy osobliwy porządek, ktory

---

*) *Замѣч. Саковича*: Nawet y te modlitwy wasze kolanopokłonne moglibyście rzetelnie sporządzić, żeby w nich mere było wzywanie Ducha Ś., a nie takie perplexitates, iakie się tam znayduią Ktore modlitwy albo z Łacinskich ksiąg, albo z Greckich iakich autorow mogliby się przełożyć concinne, succinde, secundum rethoricam, bo w tych modlitwach, iedne rzeczy mowi pop in numero singulari, a w drugich in numero plurali; ano by miał mowić in numero plurali, prosząc Pana Boga wszystkim o dar Ducha Ś. y odpuszczenie grzechow.

żadną miarą nie ma być żadnemi inszemi modlitwami y nabożeństwem przerwany albo nadziany. Przetoż tedy słusznie zaraz po liturgiey świętey na nieszporze te modlitwy odprawowane bywaią.

Pytasz się, czemu przed południem tego dnia—Priszedszu słońcu na zapad, y Spodobi Hospodi w weczer sey, czytaią.

Odpowiadam.

Y ia cię też wzaiem pytam, czemu też w Post Wielki w kościele Rzymskim zaraz nieszpor przed południem odprawuią, y to na nim, co by miało się w wieczor odprawować, czytaią y śpiewaią? *) Ieśli tedy to iest, iako ty baiesz, absurdum, w niedzielę Świątezną przed południem, albo o południu, w cerkwi odprawować: toć y w kościele Rzymskim, twoim przemierzzłym rozumem, musi być par absurdum, gdy w Post Wielki toż czynią, w ktory po nieszporze zwykłym, w samy wieczor ludziom chrześciańskim raz tylko na dzień ieść, oprocz soboty y niedziele, przystoy.

Do tego przydaiesz: czemu na wieczernicy, albo complecie tego dnia w wieczor irmosy, albo hymny, Bożemu narodzeniu służące, a nie Świętemu Duchowi, śpiewaią?

Odpowiadam.

[**Стр. 263**). Wszystek kanon tego dnia na powieczernicy albo komplecie odprawuie się do Świętego Ducha, iako patet ad oculum z triodi cwitney, gdzie takowy iest tituł: „W tęż niedzielę na pawieczernicy śpiewamy kanon Świętemu Duchowi“. A że tam pierwszey y dziewiątey pieśni irmosy są stołpowe, a insze Bożemu narodzeniu służące, to nihil implicat; bo irmosy tylko podobień-

*) *Замѣч. Саковича:* Insza w Wielki Post odprawować nieszpor przed południem albo po południ dla postu, a insza w dzień świąteczney niedziele: za czym disparatio.

stwo tonu śpiewaiącym intimuią, samy zaś kanon aktowi świątecznemu należy.

Jako baczę, ięła się ciebie Babilońska confusia, boś wyżey ganił, że na Wielkanoc u Rusi przez cały tydzień tylko Chistos woskres śpiewaią, z inszymi hymnami, zmartwychwstaniu Pańskiemu należącemi, a tu chcesz, żeby na wszytkim nabożeństwie śpiewano Świętemu Duchowi: toć iuż Pacierza y Credo tego dnia nie potrzeba mowić, ani modlitwy do Naświętszey Panny według twego bezusznego rozumu.

Należnie tedy ustaw Graekoruski tego dnia na pawieczernicy albo complecie irmosy, Bożemu narodzeniu służące, śpiewa; bo taiemnica narodzenia Pańskiego stała się za niedoścignioną rozumem ludzkim operatią Ducha Świętego, iako anioł Gabryel Naświętszey Pannie, pytaiąc iey przy pozdrowieniu swym: iakoż to będzie, gdyż męża nie znam? odpowiada: Duch Święty przyidzie na cię, y moc Naywyszeszgo zaćmi tobie. Lucae 1, versu 34 et 35. *)

W siodmym paragraphie, prawiąc y dowodząc, iż przystoynieysza iest rzecz, klęcząc, nie stoiąc, (стр. 264) modlitwy w kościele odprawować, narzekasz, mowiąc: czemuż tedy Ruś, maiąc takie przykłady y samego Zbawiciela y świętych Iego, nie klęczy na modlitwie?

Odpowiadam.

Obadwa te sposoby,—y klęczeć y stać na modlitwie,—są pochwały godne, **) iednak czasu swego: iest bowiem czas klęcząc, y

---

*) *Замѣч. Саковича*: Iako niesłuszna y nienależna rzecz śpiewać hymny Zmartwychwstania Pańskiego na Boże narodzenie, tak Bożego narodzenia na Wielkanoc albo na świątki. A twoy iarmoła z twemi chomoniami w tey mierze ciebie nie zasłoni.

**) Zgadzam się z tobą w tym, że obadwa sposoby dobre są y pochwały godne. Modlicie się, y klęcząc y stoiąc, by tylko kto dobrą intencyą y z nabożeństwem ią odprawował; iednak modlitwa klęczącego

iest czas stoiąc modlitwy odprawować, ktorych czasow, kiedy kto przeciw zwyczaiowi cerkiewnemu przeciwnie się sprawuie, to nagany iest godzien. A żebyś dowodnie wiedział że tak iest, tak deklaruie.

Jest czas klęczenia w cerkwi, osobliwie pokłony czyniąc w Post Wielki, ktore klęczenie albo pokłonow czynienie dla czego by było w cerkwi świętey, Bazily święty, lib. 20·de Spiritu Sancto, tak naucza: „Insuper et quoties genua flectimus, et rursus erigimus, ipso facto ostendimus, quod ob peccatum in terram delapsi sumus, et per humanitatem Eius, qui creavit nos, in caelum revocati sumus".

Są y insze czasy pewne, ktorych w cerkwi klęczą: iako w tenże Post Wielki na Preżdeświasczennoy, gdy śpiewaią one wiersze z psalmu 140: „Da sia ysprawit molitwa moia",—to iest: „niech wstępuie modlitwa moia, iako kadzenie, przed Oblicznośc Twoię".

Także y w niedzielę Świąteczną na modlitwach, czytanych przy nieszporze, z czego się ty, naśmiewaiąc, mowisz: y to klęczenie ich niepolityczne y niegrzeczne, et c. Tak ci to, mimusowi, na[**стр. 265**)leży, by y z naylepszey rzeczy śmiechy y żarty sobie stroić; ale coż czynić? y iać żartem oddaię: że na ciebie to y na podobnych tobie, ktorzyście z cerkwi uciekli y z niey szydzicie, Bogu głowę skłaniaiąc, działa rychtuią. Przymiż wdzięcznie wet za wet.

---

człowieka większą pokorę y passyą na sobie wyraża, przeto przyiemnieysza Panu Bogu, niżli stoiącego. Bo ieślim w Perspectiwie powiedział, fol. 78: ieśli przed krolem naszym się kłaniamy y na kolana przypadamy, iako więcey Krolowi Niebieskiemu mamy się kłaniać, maiąc tak wiele przykładow klęczenia na modlitwie, y samego P. Iezusa, y ś. Piotra y ś. Pawła apostołow y wielu śś. A przedcię Ruś schismaticka, nie tylko żeby się miała, klęcząc, Panu Bogu modlić, ale ieszcze z Rzymian klęczących narąga się, choć y sama Ruś obligowana iest do klęczenia, począwszy od świątek aż do Wielkiey Nocy, a przedcię oni nie klęczą na modlitwie, ale iak żydzi zmardziachowie, stoiąc y kiwaiąc, się modlicie.

Są też pewne ceremonie, ktore odprawuiąc, klęczą, iako gdy episkop z klątwy umarłego rozgrzesza, albo też gdy modlitwę ostatnią przy pogrzebie nad umarłym czyni. Tak też gdy o deżcz Pana Boga proszą, y inne podobne temu są ceremonie, na ktorych, iak episkop, tak y kapłani, klęczą.

Są zaś zosobna czasy, w ktorych klęczeć y pokłonow odprawować nie godzi się, iako od Wielkiey Nocy aż do Świątecznev niedziele, y w święta chwalebne.

O niedzielach y pięciudziesiąt dniach po Wielkiey Nocy, iż się klęczeć nie godzi, aż do świątek, synod pierwszy powszechny Niceński w kanonie 20 iaśnie daie wiedzieć, gdy tak mowi: „Quoniam sunt quidam, qui in die Dominico genu flectunt, et ipsis diebus Pentecostes, ut omnia similiter in omni parochia serventur: visum est sanctae synodo, ut stantes Deo orationes effundant". A święty Bazily w tychże wzwysz pomienionych księgach de Spiritu Sancto, w tymże 27 rozdziele, tak mowi: „At in prima sabbati erecti perficimus deprecationes, sed rationem nos omnes novimus, non solum enim quod veluti simul cum Christo resuscitati, quae sursum sunt, quaerere debeamus. In die Resurrectionis datae nobis gratiae, stando pre[**стр. 266**)cantes nosmetipsos communefacimus, sed quod id dies videatur aliquo modo, imago venturi saeculi", et c. Et paulo inferius: „Necessarium igitur in hoc die Ecclesia suos alumnos docet stantes absolvere preces suas, ut assidua commonitione vitae illius nunquam desiturae, non negligamus ad eam demigrationem parare viaticum. Quin et totum tempus, usque ad Pentecosten admonitio est Resurrectionis, quam in illo saeculo expectamus", et c. Et infra: „Inque corporis erecto habitu, precari nos potius Ecclesiae ritus docuerunt, nimirum per evidentem commonitionem, quasi transferentes mentem nostram a praesentibus ad futura".

Nie potrzebnie tedy o to cerkwi świętey, Kassianie, przymawiasz, ktora wszystkie starożytne zwyczaie świątobliwie obserwuie; ale, ieśli możesz, kościołowi Rzymskiemu zgań, ktory bez wszelkiey exceptiey na każdy dzień na modlitwach klęczeć roskazuie; a że w

cerkwi Wschodniey oprocz pewnych czasow, ktorem wzwysz mianował, wierni Pańscy, stoiąc, się modlą, o tym Duch Święty przez Dawida proroka de futuro, iakoby in praesenti, w psalmie 133 y 4 tak mowi: „Oto teraz błogosławcie Pana wszyscy Pańscy słudzy, ktorzy stoicie w domu Pańskim, w sieniach domu Pana naszego".

A Pan Zbawiciel nasz, nauczaiąc uczniow swoich sposobu modlenia się, nie każe im klęczeć, ale tak do nich mowi u Marka w rozdziele 11, wiersz 26: (sic) „A gdy staniecie modląc się, odpuśćcie, ieśli co przeciw komu macie".

[**Стр. 267**). Masz tedy dowod, że od samego Zbawiciela cerkiew święta Wschodnia wzięła naukę, stoiąc się modlić, a nie od Żydow, iako ty w tym swoim paragraphie baiesz.

A dowody, ktore ty tu z Pisma Świętego przywodzisz o klęczeniu, to iest, Piotra ś., chcącego Thabetę wskrzesić, Pawła świętego, że wymowiwszy słowa one: l e p i e y b r a ć, n i ż d a ć, upadszy na kolana, ze wszystkiemi modlił się, Stephana y Antoniego świętych, że przy swey śmierci klęcząc modlili się,—wszystko to według czasu y potrzeby (ale nie w zwyczaynym nabożeństwie cerkiewnym) czynili, iako y teraz Cerkiew święta czyni, o czym iuż wyżey było.

W ogrodcu zaś Pana Zbawiciela naszego klęczenie nie takie było, iakie teraz iest w kościele, ale takie, iakie teraz w Wschodniey cerkwi bywa, osobliwie w odprawowaniu pokłonow; bo, padszy na kolana, na Przenaświętszą Twarz swoią upadaiąc na ziemi, się modlił Bogu Oycu, iako o tym u Mattheusza 26 y u Marka w rozdziele 14 znaydziesz. *)

A Jakob święty apostoł, brat Pański, pierwszy biskup Jerozolimski, nie od takiego klęczenia, iako ty powiadasz, ale od pokłonow miał kolana y czoło stwardziałe, iako wielbłądzie kolana **).—

*) *Замѣч. Саковича*: Y klęcząc y na Twarz Przeświętą na ziemię upadaiąc, w ogrodcu modlił się Pan Iezus.

**) *Замѣч. Саковича*: A co mowisz, że Jakobowi ś. apostołowi nie od takiego klęczenia, iak u Rzymian, skorę tak większa była na kolanach, iak wielbląndza,—ale, mowi Mohiła, od takiego, iakie u was koleno-

iako Jan święty Złatousty na Mattheusza w 30 rozdziele, homil. 10, świadczy, mowiąc: „Quando enim Hierosolymam Paulus ascendit, ut cum caeteris apostolis de dogmatum veritate conferret, continuo intravit ad Jacobum. Tam enim fuit ille mirabilis, ut episcopatum primus acciperet. Aiunt au[**стр. 268**)tem genua eius obduruisse callo, tantamque in eo fuisse carnis incuriam, ut adhuc viventis omnia membra morerentur, atque assidua orationis, iugique ad pavimentum prostratione corporis, frontem quoque eius callo similiter obductam ut nihil fere a camelli genibus, si duritiem spectes, discreparet".

Powiadaią też niektorzy, że na kamieniu marmorowym, na ktorym Naświętsza Panna pokłony czyniła, aż do dzisieyszego dnia znaki są, to iest, wyrażenie przenaświętszych rąk, czoła y kolan. Czytay u Kassiana Rzymianina księgi wtore, rozdz. 17, księgi 8, rozdział 18,—znaydziesz tam świadectwo iego o Aegypskich y Thebaickich zakonnikach, iż pokłony czynili, do ziemi upadaiąc y znowu wstaiąc.

Ieśli tedy z pokłonow szydzisz y one absurdum być nazywasz, nie tylko z nas prawowiernych, ale z samego Zbawiciela y świętych Jego natrząsasz się; bo Cerkiew święta, od nich ten zwyczay wziąwszy, nam, synom swoim, podała, ktory przystoynie y świętobliwie zachowuiemy.

W osmym paragraphie o całowaniu popa na Welik Deń powiadasz: że nie tylko śmieszna, ale y z pogorszeniem dzieiąca się iest ceremonia u Rusi.

---

pokłonenie zachowaiet się.—zaprawdę nie wiem, iakie to u was kolenopokłonenie bywa; wiem o tym, że, na kolana poklęknowszy, nie modlicie się, tylko pokłony tak do ziemie wasi czerncy biią, że się kolanami y ziemię nie tykaią,—a będzie tych pokłonow 200, 300, razem y więcey, to się drugiemu może y głowa zakręcić. Ano rationabile est obsequium unum; nad siły nasze więcey Pan Bog od nas nie potrzebuie. Stało by wam za 1000 pokłonow, gdybyście medytacye, examen conscientiae y dyscidliny przez siedm psalmow pokutunych odprawowali.

Odpowiadam.

Nie potrzebać by na te twoie babie baśni, ktorymi swoie żarty podpierasz, odpowiadać, tylko poprostu powiedzieć, że ladaco pleciesz: bo inutilis [стр. 269) quaestio zawsze solvitur silentio; ale żeby się komu nie zdało, że ty prawdę powiadasz, o tym tak deklaruię. Że nie niesłusznie, ani bez fundamentu tę cerkiew święta Wschodnia ceremonią odprawuie; ale, od apostołow świętych onę wziąwszy, świętobliwie, aż do tego czasu, zachowuie. A że od apostolskich czasow ta ceremonia w Cerkwi świętey iest, z listu Pawła świętego do Rzymian każdy obaczyć może, ktory w ostatnim rozdziele, wierszu 16, tak mowi: „pozdrowcie iedni drugie z pocałowaniem świętym". Tak y w liście pierwszym do Korinthow, w rozdziele ostatnim, wiersz 20: „Pozdrawiaią was wszyscy bracia: pozdrowcie ieden drugiego w świętym pocałowaniu". Y w wtorym liście do tychże Korinthian, na końcu, wiersz 12: „Pozdrowcie się społecznie świętym pocałowaniem". Y do Thessaloniczan w pierwszym liście, na ostatku, w 26 wierszu: „Pozdrowcie bracią wszystkę w pocałowaniu świętym".

Widzisz, że Paweł święty tak Rzymianom, iako y Graekom takowe święte całowanie, iako u nas na Wielkanoc bywa, czynić każe. Nazywało się takie całowanie in primitiva ecclesia osculum pacis,—ktore y teraz Cerkiew święta nie tylko na Wielkanoc, ale y na każdy dzień przy liturgiey świętey, gdy osobliwie soborem kapłani odprawuią, y ieden, drugiego całuiąc, mowi: Christus w posrzodku nas; a drugi odpowiadaiąc: iest y będzie,—zachowuie. A w Antiocheńskiey zaś cerkwi przed czytaniem Credo, przy każdey liturgiey świętey, gdy kapłan mowi: wozlubim druh druha, da wiedinoy mysli ispowimy,—to iest: „umiłuymy ieden drugiego, abyśmy w zgodzie wiarę [стр. 270) wyznali": tedy wszyscy, stoiące w cerkwi ludzie, ieden drugiego z wielkim nabożeństwem całuią. O tym ci, co tam bywaią, y na to patrzali, powiadaią. A że na Wielkanoc tylko u Rusi te święte ca-

łowanie, ktore iakoby zmartwychwstaniem Pańskim iest pozdrowienie, odprawuie się: na znak tego to czynią, iż całowanie iest znakiem pokoiu y braterstwa; a Pan Zbawiciel, gdy zmartwychwstał, nic inszego napierwiey uczniom swoim nie opowiadał, iedno pokoy,— iako Łukasz święty w rozdziele 24, wiersz 36, mowi: „A gdy to mowili, stanął Iesus w posrzodku ich, y rzekł im: p o k o y w a m." A Jan w rozdziele 20, wiersz 19, mowi: „ Gdy tedy był wieczor dnia pierwszego po szabacie, a drzwi byli zamknione, kędy uczniowie byli zgromadzeni dla boiaźni żydow, przyszedł Iesus, stanął w pośrzodku y rzekł im: p o k o y w a m." *)

---

*) *Замѣч. Саковича*: Że to y niegrzeczna, y śmieszna, y z pogorszeniem, y z pokusą dzieiąca się ceremonia u Rusi schizmatickiey na Wielkanoc, że całuiąc ludzie na iutrzni Ewangelie y krzyże,—za coż też y popow y dyakonow, nie tylko mężczyzny, ale y białogłowy, y panny, y baby, całuią y krasne iayca popowi za to daią? A nuż kiedy popadia całuie popa, na ten czas wszyscy oczy na popadię obrocą y śmieią się. Więc że y popa tym całowaniem ufatiguią, bo to nie w rękę, ale w iagode go całuią wielcy y mali, a będzie tych całownikow y całownic gdzie indziey y tysiąc, y więcey, gdzie wielka parafia. Ano ceremonie cerkiewne maią być takie, ktoreby nie do śmiechu y zgorszenia ludzi przywodzili, ale ku skrusze, zbudowaniu y żalu za grzechy, iakie są w kościele owe dyscypliny, na ziemi krzyżem leżenie, et c.,—z czego się wierni buduią; a wy, schizmatycy, z tego się gorszycie, szydzicie, naśmiewacie. Albo upodobaiąc się Chrystusowi ukrzyżowanemu, drudzy pobożni zakonnicy y zakonnice, y niektorzy z świeckich, poklęknowszy y ręce na krzyż wyciągnowszy, y iakoby rozkrzyżowawszy się, oczy y serce ku niebu podnioszszy, nabożnie medytacye albo modlitwy odprawuią,—iakoby mowiąc: „Nie ciężko Tobie było, Panie, Iezu Christe, dla mnie grzesznego cierpieć na boleści y rany ponosić; niechże y mnie grzesznemu nieciężko będzie za własne moie grzechy tak rozkrzyżowanemu przed obecnością Twoią, klęcząc, albo stoiąc, błagać Ciebie, Boga Tworce y Odkupiciela mego. Tyś, Panie, zdroiami Krew swoią przenayświętszą przy passiey Twoiey z przeczystego y niewinnego Ciała Twego dla mnie grzesznego wyliwał: wzruszże, proszę, y z zakamieniałego serca mego, tak łez gorących na zmycie y oczyszczenie grzechow z duszy moiey".—Takie y tym

Piękny tedy to iest zwyczay, a nie śmiechu godny, iako ty baiesz: chrześciane na Wielkanoc, zmartwychwstaniem Pańskim pozdrawiaiąc ied en drugiego, iako bracia rodzeni w Christusie, znak pokoiu y miłości braterskiey pokazuiąc, całuią się y mowią: Christos woskres, — to iest: „Christus zmartwychwstał;“ a drugi odpowiada: woistinnu woskres,—to iest: „ prawdziwie zmartwychwstał.“ Iako y wasz kaznodzieia Beyerlinck in promptuario suo morali, w kazaniu Wtorkowym Wielkonocnym, pięknie, a nie tak, iako ty, wspomina, gdy mowi: *) „Neque sine causa in ecclesia Orientali, a Pascha usque ad Pentekosten, in signum laetitiae se mutuo

---

podobne akty ludzie pobożni w kościele Katolickim, lubo publice, lubo privatim, wyrażaią, y wielką pociechę duchowną ztąd na duszach odnoszą. Taka to święta ceremonia w kościele Katolickim, gdzie nie tylko łzy przy modlitwach, ale drudzy y krew z ciałem swym kroplami wytaczaią. A u was, schismatikow, miasto tego, całowania w cerkwiach odprawuią, czym do śmiechu y żartow ludzi pobudzaią.

*) *Замѣч. Саковича*: Mowi tu Beyerlinck, że się tymi słowy pozdrawiaią, a nie całować.—A coś naprzywodził tak wiele świadectw z Pisma Ś., iako y z niektorych doktorow y kaznodzieiow katolickich o całowaniu, tedy to nie o popowskim całowaniu na Wielik Dzień ci śś., żeby go y mężczyny y niewiasty całowali, y iayca mu za to dawali, pisali; ale o iednym całowaniu kapłańskim przy mszy w głową; o drugim między bracią zakonną y siostrami między sobą zakonnymi; trzecie—świeckie między przyiaciołmi y pokrewnymi, ktore oni całowanie przy witaniu, ieden drugiego obłapiaiąc y całuiąc, zwłaszcza po długim niewidzeniu, z płaczem radosnym odprawuią, iako czynił Joseph patryarcha przy poznaniu się swym z bracią, albo przy przywitaniu miłego oyca swego Jakoba patryarchi, iako tam oba, oyciec y syn, z wielkiey radości, obłapiaiąc się y całuiąc, z radości wielkiey płakali. Także rowno święte było całowanie Mariey Mahdaleny, płaczącey za grzechi swoie y łzami obliwaiącey nogi P. Jezusowe y one z nabożeństwem całuiącey. Godne pochwały y to pocałowanie, gdy nieprzyiaciele, z sobą poiednawszy się y miłość zawarłszy, na znak oney przyiaźni ręce sobie dawszy y obłapiwszy się, ieden drugiego całuią. Bywa też y zdradzieckie Judaszowskie pocałowanie, ktorym iako Judasz P. Jezusa wydał, tak y żony złe swych mężow na iatki

salutant hac formula: [стр. **271**) Christus surrexit a mortuis. Nec aliter respondent quam: vere resurrexit Dominus.

Y w kościele Rzymskim ta ceremonia kiedyś była, a potym znać, gdy przy mszey krzyże albo pacyfikały (nie wszystkimci, ale panom tylko) całować daią;[1]) tak bowiem wszystkie starożytne ceremonie Włoską politiką z kościoła sa wykorzenione, że ledwie niektorych vestigia tylko zostaią; y dla tego ci, ktorzy tego niewiadomi są, iakiś ty pierwszy, powiadaią, że nie masz tey ceremoniey w kościele Rzymtkim, ergo nie potrzeba oney mieć y w Ruskiey cerkwi. Ale żebyś to wiedział, że ten zwyczay nie tylko w Wschodniey, a le y w Zachodniey cerkwi zachowany był,—czytay o tym Ioan-

[1]) O czym czytay Baron. u Scargi fol. 31, num. 4. an. D. 45.

wydaią. Otoż widzisz, że są dobre y złe całowania. Albo twoie Wielkanocne popow całowanie z żadney strony nie może być godne pochwały, bo z niego wielkie żarty y śmiechy bywaią, a panienek y ucciwych paniey do wstydu przywodzą, iakom ci namienił o iedney zacnego urodzenia pannie w Litwie, że z tey samey okazyi, że iey matka schizmaticzka kazała y przymusiła na Wielik Dzień w cerkwi popa całować, skoro po śmierci matczyney katolickiego Rzymskiego kościoła owieczką została. A co mowisz, że bywał ten zwyczay y w kościele Rzymskim, ale go politika Włoska odmieniła, wykorzeniaiąc z niego wszystkie starożytne ceremonie, y ledwie, powiadasz, vestigia niektorych zostaią, ale, mowisz, miasto tego całowania krzyż y pacyfikały daią przy mszy całować. Odpowiadam. Nie pokażesz tego nigdy, aby w kościele Katolickim, całuiąc krzyże, pacyfikały, reliquiarze, zaraz y kapłanow całowali mężczyżny, y niewiasty, y dziatki. Mogło to kiedy być albo y nie być w kościele Rzymskim, ale dla wielkich y ważnych przyczyn odmienił to kościoł w pocześnieysze y świątobliwsze ceremonie w całowaniu krzyżow y pacyfikałow, w ktorych bywaią reliquie świętych, iako y wy odmienili niedawno ową niegrzeczną ceremonią kładzenia dziatek, y panien, y niewiast pod perenos, przez ktorych pop przestępował. Odmieniliście w przystoynieyszą ceremonią, że im, klęczącym, daiecie krzyże całować y wodą ie święconą kropicie. A czemu u was, schizmatikow, wody święconey nie masz? bo iey nie święcą, tylko na Bohoiawlenie y na śś. Machabeuszow 1 augusta; a ieśli kiedy na patrocinium, albo założenie cerkwi. Unici iuż na wielu mieys-

nem Stephanum Duranthum De ritibus Ecclesiae Catholicae, lib. 2, cap. 44, de pacis osculo. Ktory tak mowi: „At longe ante Innocentium osculum pacis in missae sacrificio praeberi solebat. Ex traditione siquidem apostolorum, ait Florus magister, in expositione missae hoc servat Ecclesia, cui frequenter ab apostolis dicitur, salutate invicem in osculo sancto, id est, pacifico, vero, columbino, non ficto, non subdolo. Illi ergo osculo sancto salutant invicem, qui non diligunt verbo, nec lingua, sed opere et veritate.“ Et Alcuinus de celabratione missae.

To masz z swoich kościelnych nauczycielow. Z starodawnych zaś świętych doktorow o takowym całowaniu masz po świętym Pawle, ktory się wyżey citował, ucznia iego Dionizego świętego

---

cach święcą na każdy w pierwszą niedzielę miesiąca. Tey zaś wody Bohoiawleńskiey zakazuie wasz ustaw nazaiutrz po Bohoiawleniu, żeby y kropelka iey nigdzie nie ukapnęła, tylko na samy praznik Bohoiawlenia, gdzie się ią kropi. Ale o tym potym.

Teraz wracam się do przedsięwziętey materyi o całowaniu popa, mowiąc, że arcyniesłuszna y nieprzystoyna iest ceremonia, ktora y od kościoła Katolickiego, ieśli kiedy w nim była, iest wyrzucona, y od unitskiey cerkwi porzucona y podeptana. Wam schismatikom, popom y władykom, ieśli się podoba, zostawaycież przy niey. Iednak przyczyńcie się za waszymi popami, uczyńcie im w tym iakiekolwiek ulżenie, niechby nieborak nie ponosił tak wielkiey fatygi od wszystkich całownikow y całownic. Rozdzielcie ich na dwoie; ato z tey raciey, ponieważ pop z popadią iedno iest, y kto popadią pocaluie, iako by popa pocałował, przeto niech iedni całuią popa, drudzy popadią; tylko w tym spor będzie, bo pewnie wszyscy mężczyzny y parobcy, zachcieli by popadią całować, a niewiasty y dziewki popa, coby nie w smak y popadiey y popowi niemało było, bo czasem pop będzie stary, a popadia młoda, albo pop młody, a popadia stara. Owo koncluduiąc ten paragraph, mowię, że to brzydka ceremonia w cerkwiey schismatickiey, przy takiey uroczystości chwalebnego Zmartwychwstania Pańskiego, całowania popa odprawuie się. Wszakże, ieśli iuż wam tak się ta brzydka ceremonia podobała, żeby was chłopi y niewiasty całowali (bo to smaczny kąsek y samym władykom, bo y ich całuią), tedy przynaymniey w rękę niech was całuią, a nie w twarz.

Areopagite, cap. 3 lib. de Eccl. Hierach. pag. 394: „Divinissima vero salutatio sive oscu[стр. 272)lum, sacrarumque tabularum mystica, et supermundialis recitatio celebratur. Non enim possunt ad unum colligi, atque unius pacificae unionis participes existere, qui secum ipsi dissident. Nam si unius contemplatione atque cognitione illustrati, ad uniformem quandam ac Divinam coniunctionem redigeremur, nequaquam in diversis cupiditates dilabi nos pateremur, ex quibus istae materiales pleneaque passionum adversus aequales existunt inimicitiae. Hanc itaque (uti reor) uniformem atque indivisam vitae rationem sacra ista pacis conciliatio sancit, dum simile insimili collocat, et Divina singulariaque spectacula a dividuis secernit.“

W tych słowach ten doktor święty iaśnie pokazuie, że te święte całowanie pokoiu, braterstwa y miłości iest znakiem.

Masz y drugiego starożytnego doktora, świętego Iustina męczenika, w Apologiey 2 ktory tak mowi: „Post precationem nos salutamus osculo mutuo. Deinde affertur praecipuo fratri panis et calix aqua dilutus“, etc. et c.

Trzeci zas Tertulian, lib. de Oratione, tak mowi: „Alia consuetudo invaluit, ieiunantes habita oratione cum fratribus, subtrahunt osculum pacis, quod est signaculum orationis. Quando autem magis conferenda cum fratribus pax est, nisi cum oratione commendabilior accedit.“

Czwarty Gregorius Nazianzenus, oratione tertia de pace, mowi: „In principio pax amica, non re duntaxat, sed nomine quoque ipso iucunda, quam nunc populo dedi, ac recepi; haud scio, an since[стр. 273)ram ab omnibus vocem, Spirituque dignam.“

Piąty święty Chryzostom, lib 1 de Compunctione cordis, mowi: „Osculum pacis porrigere tempore, quo sacramenta celebrantur, in usu Ecclesiae est: sed vereor, ne plures vobis labiis tantum pacem faciant.“

Tenże Chryzostom, in homil. de proditione Iudae, ad finem, mowi: „Sanctum osculum teneamus, quod animas sociat, reconciliat mentes et unum corpus ostendit. Quia unum corpus omnes vide·

mur esse sortiti, et ideo misceamus nos in uno corpore, non corporum mixtione, sed animarum charitate devincti, ut sic Divinae mensae possimus fructibus sociari. Nam etsi multi bonis conscientiis abundemus, reconciliatione contempta, nullum possimus promereri solatium. His igitur animadversis, cum omni simplicitate mysteria celebremus, et acendamus ad mensam Christi.“

Tenże Chryzostom, homil. 51, ad populum Antioch: „Propterea et in mysteriis alter alterum amplectitur, ut unum multi fiamus“, et c.

Masz do tego y Zachodniego kościoła doktorow, to iest, Augustina świętego, ktory in sermone de vigilia Paschae tak mowi: „Post ipsam dicitur: p a x v o b i s c u m, et osculantur se Christiani osculo sancto, sed pacis Christi signum, quod ostendunt labia, fiat in conscientia, id est: quomodo labia fratris tui accedunt, si cor a corde recedat.“

Masz tedy y z Pawła świętego apostoła, y ucznia iego Dionizego świętego, y z doktorow tak Wschodnich, iako y Zachodnich, że od czasow apo[**стр 274**]stolskich zawżdy w cerkwi świętey te osculum pacis nie tylko na Wielkanoc, ale na każdy dzień przy ofierze świętey bywało, y aż po dziś dzień świętobliwie iest zachowane.

Masz zaś Augustina świętego, że y w Rzymskim kościele takowey ceremoniey na Wielkanoc chrześcianie zażywali.

Masz y to z tychże doktorow, że y onych czasow bywali tacy, ktorzy tey świętobliwey ceremoniey nieświętobliwie zażywali (do ktorych y napominania czynią), iednak dla onych, ani one ceremonie znosili ani też tym sie gorszyli.

Sam zaś przywodzisz przykład,—postępek oney pobożney xiężny Polskiey Kunegundy, ktora, starożytny święty zwyczáy zachowaiąc, onym nie brzydziła się, w kożdą niedzielę pozdrawiała siostrę, mowiąc: C h r i s t u s z m a r t w y c h w s t a ł,—y całowała ią nabożnie; a siostra odpowiadała, mowiąc: z a i s t e z m a r t w y c h w s t a ł.

Widzisz, że nie tylko u Rusi teraz, ale y w Polszcze ta ceremonia święta świętobliwie kiedyś zachowana była: czemuż ią tedy tak śmiele y bezwstydnie śmiesz ganic?.

W dziewiątym paragraphie, ktoremuś dał tituł o krzywych piatnicach, mowisz: iest też u Rusi kilka tydniow do roku, w ktore, środy y piątki nie wyimuiąc y za niedziele te dni maiąc, mięso iedzą, y te niedziele wseidnymi, Ladskimi zowią; nie wiem zaprawdę, skąd ie Ladskimi nazywaią, gdyż Lachowie nie tylko w piątki, ale y [**Стр. 275**) w soboty, a wiele ich, co y we środy mięsa nie iedzą.

Odpowiadam.

Prawda, że są takie tydnie do roku, ktore my tydnie, prawowierni, za ieden dzień maiąc, y w piątki y we środy mięso iadamy; a to nie sama Ruska cerkiew sobie postanowiła, ani też takowy zwyczay wczora wzięła, ale od 600 lat, iak iedno krzest święty od stolice świętego Jendrzeia przyięła.

Nie masz tedy co ganić, gdyż ten wszytkiey cerkwi Wschodniey iest świętobliwy a barzo dawny zwyczay, ktorego y sam kościoł Rzymski nigdy nie ganił, ale byś raczey tym ganić miał, ktorzy nie tylko w insze piątki y środy wolnieyszych dni, ale w Wielki Post środzie y piątkowi, a drudzy y sobocie nie przebaczaią.

Drudzy zaś nie tylko w post mięso sami iedzą, ale y towarzystwa sobie do zgwałcenia postu sposobiaią bez żadney słuszney przyczyny, tylko że Iego Mść albo Iey Mść sama smaczno ieść nie może, iedno z towarzystwem.

My zaś, ze zwyczaiu starodawnego y z postanowienia cerkiewnego, w niektore piątki y środy, potępiaiąc heretickie dogmata, z mięsem iadamy. *)

---

*) *Замѣч. Саковича:* Ieśli to świątobliwy u was, schismatikow, zwyczay —we środy y piątki niektore mięso iadać przeciw kanonowi apostolskiemu 69, ktory środy y piątki pościć każe, a wseidnych środ y piątkow excepcyi nie czyni, żebysię w nie ieść mięso we środy y piątki godziło. Zkąd znać, że tych wseidnych niedziel za czasow apostolskich nie bywało, ale ie sami Grecy y Ruś wynaleźli y postanowili. A co mi za racyą daią tego miesiodzenia we środy y piątki? Atbo, mowi, Ormianie w ten tydzień poszczą, ergo my na złość im nie pościmy. Dość głupia racya.

Mowisz daley: pytać by się Rusi, skąd to oni licentią maią we środy y piątki mięso iadać przeciwko kononowi apostolskiemu? Ktory to im synod pozwolił, albo ktory swięty ociec dispensował? Y sam sobie odpowiadasz: żaden y nigdziey. My tobie na to z błogosłowionym Theod. Balon., pa[стр 276)triarchą Antiocheńskim, odpowiadamy, ktory na takowe pytanie tak mowi: *) „Sexagesimus nonus canon sanctorum apostolorum ait: si quis episcopus, vel presbyter, vel diaconus, vel lector, vel cantor, sanctam Paschae Qua-

[1]) Ius Graecoromanum, lib. 5, resp. 1, fol. 387.

Ormianie powiadaią, że to na pamiątkę Neniewitskiego postu poszczą, a Ruś, ich potwarzaiąc, mowi, że na pamiątkę śmerci iakiegoś psa Arcywara poszczą, ktorego, powiada, wilk, napadłszy, ziadł. Czego, mowi, Sergiusz ich doktor żałuiąc, przykazał Ormianom pościć pewnych dni w roku, co nie tylko mnie, ale y żadnemu katolikowi nie zda się być słusznością, aby dla śmierci psiey ludzie, rozumem nie rządzący, mieli pościć. Do tego, by y co podobnego było, tedy to mogło być ieszcze na początku wiary ich, ieszcze przed krzczeniem się ich od ś. Gregorza, biskupa ich Armieńskiego, ktory by pewnie, iako biskup ich, zganił im ten post. Za czym własna to na nich potwarz od was Rusi y od Nicefora Kalixta historyka cerkiewnego (libr. 18, cap. 44), albo raczey od kogoś inszego, pod imieniem iego, ta bayka w iego księgi inserowana, gdyż y między kanony apostolskie wiele ważyło się nakłaść kanonow suppositivis, podrzutnych. Przydam y to, że teraz wiele iuż Ormianow iest w iedności z kościołem Rzymskim, iako to y w naszey Polszcze przewielebny x. biskup Ormiański Lwowski z swoim duchowieństwem y z owcami iemu posłusznymi iest w uniey ś., y nie pościł by takiego psiego postu. Zaczym szczyra to na nich od was potwarz; bo ieśliby tak było, nie zamilczał by o tem kościoł Katolicki mowić y pisać.

*) A co mowisz, fol. 279, że Ormianie od trzech synodow są wyklęci, a ty z nimi towarzystwo bierzesz y od nich prorokuiesz. Odpowiadam. Nie bronie ia wyklętych y schismatikow, ale z Kościołem ś. ziednoczonych; iednak od potwarzy, y pogan, y żydow, godzi się iure naturali bronić. Ja nie wiem zkąd wy, schizmaticy, taką nienawiść na Ormiany wzięli, żeście potwarzy y bezeczności na nich w kronikach czyli prawiłach swoich Słowiańskich popisali, o ktorych groza wspominać.

dragesiman non ieiunat, vel quartum diem, vel parasceven, praeterquam si propter imbecillitatem corporalem, impediatur, deponatur, si sit autem laicus segregetur. Qui igitur sine corporali infirmitate dissolvit dies Mercurii et Veneris, punitur iuxta canonis huius tenorem. Quando vero propter imbecillitatem coactus fuerit dissolvere, piscibus vel oleo moderabitur aegrotationis afflictionem. Carnes enim, vel caseum, aut ovum attingere non fuerit concessum, licet extremam efflet animam, neque in magna Quadragena, neque in qualicunque Mercurii aut Veneris die. Sufficit enim ei, qui necessario per aridorum esum magnificare debet dies Mercurii aut Veneris, per oleum et pisces morbi acerbitatem mitigare. Excipe mihi dies Mercurii et Veneris carnisprivii, septuagesimae renovationis, et duodecim dierum. In his enim per carnes etiam citra periculum ieiunia frangimus, quia circa Dodecahemerum ieiunant Armenii propter Artziburium, in hebdomade prima carnisprivii propter Ninivitas; et in hebdomade Tyrophagi, Thetraditae haeretici ieiunium magnum observant. Nos igitur contraria iis facientes frangimus, ne vedeamur cum iis consentire, eo excepto, quod illud fiet, si quis cum Thetraditis aut Armenis habitet. Alioqui enim si in regione degat, ubi nullus est eiuscemodi, degustabit tantum ex carnibus, vel caseo, et suspicionem attenuabit, per continentiam non per ingluvi[**стр. 277**)em. Hebdomade autem Antepaschatis sine periculo carnibus vescemur, in eius Mercurii die et Veneris. Nam pro uno die Dominico habetur hoc septem dierum intervallum.“ To iest: „Prawidło albo kanon apostołow świętych 69 mowi: Ieśli ktory biskup, albo kapłan, albo diakon, albo czytelnik, albo śpiewak, święty post Paschi nie pości, lub środy lubo piątku, krom przeszkody cielerney niemocy, niech będzie zrzucony, to iest, z stopnia tego cerkiewney godności, a ieśliby świeckim był, niech będzie odłączony, to iest, od cerkiewney społeczności; kto tedy, kromie cielesney niemocy, nie pości środy y piątki, karany bywa, według tenoru tey constitutiey. Lecz gdy dla niemocy przymuszony będzie nie pościć, rybami, oliwą, albo oleiem usmierzać będzie niemoc. Mięsa bowiem,

albo syra, albo iaiec, ani skosztować nie pozwolono mu iest, by y skonał, ani w Wielki Post, ani w iakikolwiek dzień środy y piątku. Dość bowiem takowemu, ktory suchotami powiniem pościć w te dni, oleiem y rybami srogość choroby usmierzyć; *) oprocz dni mięsopustnych, także maslnych y świętey Wielkonocney niedziele; w tych bowiem dniach bespiecznie nie pościmy, ponieważ w dwunastodniowym cursie poszczą Ormianie dla Artzywurego, a w dni mięsopustne dla Niniwitow, y w tydzien maslny Thetraditowie heretycy post iuż wielki zaczynaią. My tedy, przeciwiąc się im, nie pościmy, abyś

*) *Замѣч. Саковича:* Tyrańska to nauka o zachowaniu postu od chorego, że choćby miał umierać tedy mu nie pozwalaią zażyć mięsa y masła w chorobie. A co mi przywodzisz tłumaczenia tego kanonu Apostolskiego 69, od Theodora Balsamona, Patriarchy Antiocheńskiego, tedy takiey wagi iest u mnie, iako gdyby cygan cyganem świadczył, bo ten takim był patryarchą schismatickim y odszczepieńcem, iak y ty, y ta iego interpretacya albo wykład kanonu apostolskiego o niepozwoleniu iedzenia mięsa choremu w piątki y posty, by miał y umierać, iest tyrańska, a nie apostolska nauka, ktorzy chorych wyimuią od postu, w tym że kanonie mowiąc: p r o c z p r z e s z k o d y c i e l e s n e y, a po Słowiańsku: r a z w i n e d u h a t e l e s n o h o. A ty, oyczymie twoich schismatickich pasienkow, z twym Balsamonem, albo raczey z dziegciarzem, ktorego ty błogosławionym nazywasz, tłumacząc ten kanon, mimo rozumienie apostolskie y kościoła Powszechnego, każesz rybami, oliwą, albo oleiem (nie wiem czy konopnym, czy lnianym, czy makowym) usmierzać chorobę niemogącego, a mięsa, powiada, y syra, y iaiec, ani skosztować nie pozwolono mu iest, by, powiada, y skonał, ani w Wielki Post, ani w ktory kolwiek dzień środy y piątku. Otoż uważ, pobożny katoliku, iaki to iest tey macochi, synagogi schismatickiey, kanon y zakon, że choćby, powiada, miał Rusin schismatik y umierać, tedy mu w postne czasy y dni mięsa y masła y iaiec nie pozwolić zażywać, ale, powiada, niech rybami, oliwą y oliem chorobę uśmierza, a ryby chorego z oleiem prędzey mogą udusić, niżli zdrowie poratować. O przeklęci wodzowie schismatytcy, zabiiacze nie tylko dusz, ale y ciał waszych, zawiedzionych od was, owieczek! Coż iest większego: czy mięso iakiego ptaszęcia albo cielęcia, czy zdrowie człowieka? Czy człowiek dla mięsa stworzony iest? Doktor albo medyk mowi choremu: nie iedź ryby y oleiu, bo umrzesz, ale zażyway tych potraw, ktore radzi

my się nie zdali z nimi społkować. To iednak dokładamy, ieśliby kto między Ormianami, lub Thetraditami mieszkał, gdzie żadnego ta[стр. 278)kowego nie będzie, skosztuie tylko mięsa, syra, y podeyzrzenia uydzie przez wstrzemięźliwość, ani obżarstwo. Ale w tydzień Wielkonocny bespiecznie mięso, syr y masło iemy we środę y piątek, albowiem za ieden dzień niedzielny tydzień ten liczy się wszystek."

Mowisz zaś niżey: „ieśli mowicie, że tak iest w ustawie napisano, pytaymy się, kto ten ustaw, tak przeciwny kanonom apostolskim, pisał? Y ktory synod ten ustaw approbował"? Y sam sobie odpowiadasz: „n i g d y y ż a d e n".

O d p o w i a d a m.

Dobrze ci odpowiadaią, ktorzy, że w ustawie tak iest napisano, powiadaią: bo cerkiew po apostolskich czasiech y po onym

---

y ktoremi możesz ratować zdrowie twoie; a schismaticki pop y metropolita mowi: nie iedź mięsa y iaiec w chorobie w postne dni, ale tylko, ryby y oley, abyś prędzey umarł. Uważcież sami disunicy, iakich to pastyrzow macie, ktorzy iak duszam waszym, tak y ciałom złe y szkodliwie lekarstwo daią. Nasza zaś matka cerkiew święta katolicka Rzymska, nie iako macocha, ale iako matka postępuie z synami swemi, ktorym, iak dusznego, tak cielesnego zdrowia życząc, daie dyspense y pozwala w chorobach zażywać takich potraw, ktoreby do poratowania zdrowia chorym służyli, wiedząc, że necessitas legem non habet, y że sami apostołowie w chorobie będącym mięsa y innych potraw zażywać dyspensowali. A co mowisz: nie nam prawosławnym miałbyś przymawiać, co w kilka piątkow y środ mięso iadamy, alebyś raczey tym ganił, ktorzy, y zdrowymi będąc, przez wszystek Post Wielki y w drugie piątki mięso iedzą; a drudzy z ich Mości y na drugich, dobrze zdrowych, żeby tylko smaczniey . . . . . mięso mogli ieść, dispensy biorą. O d p o w i a d a m. Jako ten, ktory iałmużnę prawdziwym ubogim daie, nie winien, gdy między ubogimi y zdrowy, wmieszawszy się, iałmużną weźmie: tak y kościoł nie grzeszy, gdy primo et principaliter daie dispensę choremu, a ieśli y zdrowy za tąż dispensą tychże pokarmow z chorym zażywa, tedy nie kościoł, ale on sam sobie będzie winien, że mogąc zachować post, a nie zachowuie go.

srogim prześladowaniu pogańskim, nigdy bez opisanych porządkow, zwyczaiow y nabożeństwa swego nie była, a to opisanie po Graecku się nazywa Τυπικὸν, a po Słowieńsku ustaw, ktory approbowany iest samym nieprzerwanym y nigdy od żadnego synodu niezganionym, per tot saecula zgodnym od wszytkiey Wschodniey cerkwi zachowaniem.

Masz tedy prawdziwą y poważną approbatią usum, ktory stat pro lege.

Co się zaś tknie wigiliey Bohoiawlenia, y ustawowi dosyć czynimy, gdy się w niedzielę albo w poniedziałek to święto trafia, y w sobotę albo w niedzielę nie pościmy, w piątek bowiem aż w wieczor po carskich czasiech, post odprawiwszy, mięsa iemy. W sobotę zaś, wcześnie służbę Bożą odprawiwszy, obiad pred południem iemy, a po tym wieczerzą.

[**стр. 279**) Dla powagi zaś y uczściwości tak wielkiego święta od mięsa się wstrzymywamy, y nie post tylko, ale y wstrzemięźliwość zachowuiemy.

Widzę też przy tym, żeś y z Ormiany, od trzech synodow iuż przeklętymi heretikami, braterstwo przyiął, gdy ich przeklęte posty tak obmawiasz, na nasz ustaw niewstydliwie kłamaiąc, gdy mowisz: kładzie wasz ustaw potwarz na Ormiany, iakoby oni ten tydzień dla śmierci iakiegoś Artziurego psa pościli, a nie na pamiątkę postu Niniwickiego, iako się oni tłumaczą.

Odpowiadam.

Czemu tak sprośnie, miły Ormiański obrońco, potwarzą pomawiać nasz ustaw śmiesz? Znać, żeś historiy cerkiewnych nie czytał, dla tego też często się w swych powieściach mylisz: czytay ieno Nicephora Kallixta Cerkiewną Historią, lib. 18, cap. 44,—ktory post Ormiański tak opisuie:

„Porro de ieiunio Artziburii interrogati, quandoque propter Adami proscriptionem eam se servare consuetudinem, quandoque prop-

ter Ninivitas dicunt; non nunqnam vero eam esse referunt, qua olim Armenii a cibis abstinuerunt, quum baptizari a sancto Gregorio debuerunt. Aliquando etiam celebrari id asserunt, propter Sergium quendam, qui olim apud eos martyrio sit defunctus. Veram eius originem et causam commemorare detrectantes, quae eiusmodi est. Sergius apud eos doctor canem habuit, quo ille a daemone agitato, plurimum adventus sui designatore atque indice usus est. Huic Artziburi nomen indidit, quo Armenorum lingua mandato-[стр. 280)rem significat. Quum ergo in oppidis et vicis habitantes discipuli et sectatores eius canem praecedentem viderent, obviam illi magistro suo ibant, eumque praeeuntes praeducebant. Evenit autem, ut canem lupus devoravit, et Sergius post eum diem, quo canem praemiserat, ad eos quo ille missus fuerat profectus est, et quum qui ei obviam prodiret, inveniret neminem, graviter eam rem tulit. At postquam certior factus est, a lupo canem devoratum esse, Armeniis mandavit, ut quotannis diebus statis ob canis eius obitum ieiunarent, lugerent, atque maererent, quod videlicet tantum bonum e medio sublatum esset, nomenque canis ieiunio ei Artziburium cognominans, imposuit".

Niebylica zaś, ktorą ty o popie y chłopach prawisz, bynamniey cię w tey mierze nie wspomaga: bo to nie dowod, że we wsi, Porszeny nazwaney, pop, z omyłki nie trafiwszy. kiedy wseiedna niedziela, ludziom w inszy tydzień mięso ieść kazał, y dla tego iuż Ruś nie powinni w takowe wolne piątki mięso iadać!

Do tego słaba to twoia obrona, że się w siedm lat trafi Boże narodzenie w piątek, w ktory Lachowie mięso iedzą, y dla tego nie ma być miano za iedzenie.

Ja tobie powiadam, że choć ieden piątek Lachowie z pozwolenia kościelnego, choć y w siedm lat iedzą, przecię według twey durney głowy musi to być, iako y to, co nam zadaiesz, przeciwko apostolskiemu kanonowi; ale iako to nie iest apostolskiemu kanonowi przeciwno, gdy Polacy w takowy piątek z pozwolenia kościelnego mięso iedzą; [стр. 281) tak y to, gdy my ze zwyczaiu

starożytnego y pozwolenia wszytkiey cerkwi w piątkow kilka y środ mięso iemy.

Y owszem trzeba wiedzieć, że kościoł Rzymski nie tylko takowych piątkow nieposzczenia nigdy nie ganił, ale pochwalił, gdy niektorym mnichom, ktorzy się nazywaią ordinis sancti Basilii y nabożeństwa zażywaią cerkwi Ierozolimskiey, iako są oni Karmelici, Diskalceaci (ktorzy we Lwowie na przedmieściu Halickim na Garnczarskiey ulicy mieszkaią), y iako są w cudzych ziemiach, ktorzy y kłobuki albo kapice takie, iakie naszy czerncy albo zakonnicy noszą, pozwolił im w takowe środy y piątki mięso iadać,—o czym się w ich regułach dowiesz.

To dziwna, że się sam nie chcesz obaczyć, żeś prostak y barzo wielki: ty dopiuro Rusi zadaiesz być absurdum, y niesłusznością, y sprzeciwieniem się kanonu apostolskiemu, że przez kilka piątkow y środ, z starodawnego zwyczaiu y postanowienia cerkiewnego, mięsa y masła zażywaią,—a tuż zaraz, iakobyś to przepomniawszy coś mowił, Włoskie y insze kraie, że przez cały rok we wszystkie środy y piątki z masłem iedzą, obmawiasz, mowiąc: Włoskie też y insze kraie, także mleczną w piątki zażywaią, tedy znać z dawnego zwyczaiu y z pozwolenia Stolice Apostolskiey to maią, y nie idzie tam z takiego iedzenia scandalum activum, iako tu w naszych kraiach. *)

---

*) *Замњч. Сановича:* Dla pozyskania dusz ludzkich y Christus Pan z grzesznikami obcował, y iadał y piiał z niemi, y apostołom rozkazał pokarmu postawionego przed nimi zażywać, y ś. Abrahamyi pustelnik dla pozyskania synowicy mięso iadł y wino pił, y żartobliwych słow zażywał, y oycowie śś., y drudzy zakonnicy, na nowym świecie między pogany żyiąc, ich świeckiego odzienia zażywali y zażywaią. A coż za dziw, że oycowie Karmelicy, między poganami y schismatikami w Turczech mieszkaiąc, habitu albo kłobukow czernieckich zażywaią y w te piątki mięsa zażywaią? Singulare non concludit universale, et a particulari ad universale non valet consequentia. Item za dispensą Stolicy Apostolskiey zażywać w dni postne mięsa, a insze swawolnie, iakowo kto dyspensował w piątki mięso ieść. (?) A co mowisz, że my cały tydzień Wiel-

Jeśliż tedy, iako ty prawisz, Włochom ieść przez cały rok we wszytkie środy y piątki z masłem ze zwyczaiu starożytnego y z pozwolenia apostolskiego nie absurdum, daleko barziey Rusi, ktora sta[стр. 282)rodawniey ieszcze (bo od 600 lat), niżli Włoszy, z pozwolenia wszystkiey cerkwi w kilku piątkach y środach mięsa zażywa, nie iest żadne absurdum.

Do tego, ieśli nie iest scandalum activum, że żadnego piątku y środy insze narody nie poszczą, dla czego tu u nas ma być stąd scandalum, że Ruś z tak dawnego zwyczaiu cerkiewnego w kilku środach y piątkach mięso ie? Pewnie ieden z drugiego Rusin tym się nie gorszy. Polakom zaś pewnie wzgorszenia żadnego stąd nie masz, bo oni y bez tego, kiedy chcą, iedzą. A ieśli haeretik albo apostata iaki z tego gorszy: nic dziw, albowiem z naylepszey y świętobliwszey rzeczy zwykli sobie oni zgorszenie zmyslać.

W dziesiątym paragraphie, ktoregoś otytułował: o niesłusznej naganie postu sobotniego w Rzymianach, nie tylko na nas prawowiernych, ale y na unity, Rzymiany irrituiąc, mowisz: za wielki grzech nie tylko Ruś schismatycka, ale

---

kanocny y świąteczny, a Bożego narodzenia 12 dni za ieden dzień mamy, y nabożeństwo iednakie w te dni odprawuiemy, dla tegoż, powiada, y mięso w piątki y środy iadamy. Odpowiadam. Jeśli dla odprawowania oktawy przez tydzień maią mięso w piątki ieść, tedybyście y w drugie oktawy, odprawuiąc ie, mogli mięso w piątki iadać, iako Bohoiawlenia, ś. Krzyża; y my też w kościele naszym oktawy tych chwalebnych świąt odprawuiemy, a przedcię dla tego w piątki mięsa nie iadamy. A co mowisz: z tego waszego w piątki iedzenia mięsa nie idzie żadne scandalum. Odpowiadam. Nie idzie między schismatikami, iako na Ukrainie, w Moskwie, w Wołoszech, ale między katolikami wielki scandalum iest. Y dla tego samego scandalum unici iuż wstrzymywaią się w te piątki od zażywania mięsa. A waszy schysmaticy, iakoby na złość Rzymowi w te piątki y soboty y środy naywięcey mięsa zażywaią. I choć by go mogł, kupiwszy w iatkach, w koszyku nieść, tedy na przekor Rzymianom tak publice w rękach niesie.

y niektora uniacka poczyta Rzymianom, że sobotę poszczą, y anathemie ich za to oddaią.

Dziwna rzecz, że ci ludzie swiatłość ciemnością, słodkość gorzkością nazywaią!

Odpowiadam.

Nie iest to prawda, aby Ruś anathemie mieli oddawać, *) to iest, wyklinać za to Rzymian, że w sobotę poszczą; ale to rozumieią, że to czynią panowie Rzymianie przeciw apostolskiemu kanonowi, sobotę poszcząc; apostolski bowiem kanon [стр. **283**) 64 iest taki: „Si quis clericus inventus fuerit, die Dominico vel sabbato ieiunare, praeterquam uno solo, deponatur; sin autem laicus, segregetur".

Nie Ruś tedy, ale apostołowie, nie tylko Rzymianom, ale y wszystkim chrześcianom niedzielę y sobotę pościć zakazuią.

---

*) *Замѣч. Саковича:* I bardzo wielka to prawda, że wy rowno z tymi, ktorzy krzyżowali Pana Jezusa, poszczących w sobotę kładziecie, biorąc sobie na dowod ś. Ignacego, ucznia ś. Piotra, z epistoły iego 8 ad Philipenses, gdzie tak mowi: „Si quis Dominicam diem aut sabbato, uno excepto, ieiunarit, hic Christi interfector est". „Jeśli, powiada, kto niedzielny dzień albo sobotę, oprocz iedney, pościć będzie, ten Christusow zaboyca iest". Co ieśli poszczący w sobotę Christusow zaboyca iest, to iest ipso facto wyklęty. Takiego argumentu przeciwko mnie zażywał oyciec Terlecki, władyka Chełmski, w Żydyczynie przy bytności u stołu samego wieleb. oyca Sielawy metropolity, gdym nie chciał w sobotę mięsa ieść, y położywszy przede mnie skrzydło kapłona pieczonego, nalegał z drugimi, abym koniecznie był iadł, a gdym nie iadł, tedy mowi: „O Lacham podchlebuiesz"!—y to mi świadectwo Ignacego na plac wywiodł, o czym dobrze wiedzą ci, co na ten czas przytomnemi byli wielebni oycowie archimandrici: ociec Łosowski, y ociec Dubowicz, y drudzy. A żem na ten czas iuż był z katolikami Post Wielki zapościł, y iużem 4 niedzieli pościł, tedy musiałem nazaiutrz w niedzielę mięso z nimi ieść, a potem 11 niedziel musiałem pościć. Aczci sam ociec Terlecki, iako człek sił mocnych, mięsa nie iada, ale inszym dyspensuie go w soboty iadać.

Rzymianom zaś właśnie, ktorzy przeciwią się temu apostolskiemu kanonowi, synod powszechny Konstantinopolski in Trullo w kanonie 55 gani, mowiąc: „Quoniam intelleximus in Romanorum civitate, in sanctis Quadragesimae ieiuniis, in eius sabbatis ieiunare, praeter ecclesiasticam traditam consequentiam, sanctae synodo visum est, ut in Romanorum quoque ecclessia, inconcusse vires habeat canon, qui dicit: si quis clericus inventus fuerit in sancto Dominico vel sabbato ieiunans, praeter unum et solum, deponatur; sin autem laicus, segregetur".

W tymże paragraphie pytasz, mowiąc: „pytam ia was, panowie Rusnacy, ieśli przeklęci Rzymianie, ktorzy mięsa w sobotę nie iedzą, tedy też y waszy czerncy y niektorzy władykowie, metropolitowie, y archimandritowie, ihumenowie, będą przeklęci, ktorzy nie tylko w sobotę, ale y w niedzielę mięsa nie iadaią?"

Odpowiadam. *)

Post, ktory ex voto bywa czyniony, nie iest przeciwny temu apostolskiemu kanonowi, lubo y dożywotny będzie, iako Augustin święty mowi, epistola 86: „Quemadmodum enim veterum pa[**стр. 284**) trum temporibus Moyses et Helias nihil contra prandia sabbatorum fecerunt, cum diebus quadraginta ieiunaverunt, ita qui potuerit septem dies ieiunando transire, non sibi ad ieiunandum eligit Dominicum diem, sed in eis eum invenit, guos ieiunaturum se vovet plurimos dies".

---

*) *Замѣч. Саковича*: Co ieśli z głow unickich znayduią się tacy, co sobotni post Rzymianom ganią, a iuż wy schismaticy ledwie byście ich nie kamienowali, że hoc opere y bono. Jednak y u Rzymian nie iest post sobotni de tanto et tali praecepto, iako piątkowy, w ktorym ani mleczna, ani mięsa nie godzi się prawowiernym zdrowym ieść, a w sobotę mleczna godzi się zażywać. Lecz ieśli kto z dobrey woli y z osobliwego nabożeństwa swego ku Nayś. Pannie, przy odprawowaniu Koronki y Rożańcu y litaniey, y post suchoiedzeniem obserwuie, tedy rzecz świętobliwą y Bogu przyiemną czyni, y na wielką łaskę Bożą sobie zarabia, byle zbytku

Do tego zakonnicy lubo od mięsa się wstrzymywaią, iednak u nich w sobotę y w niedzielę nie iest post, gdyż przed południem obiad w te dni y wieczerzą czasu swego iedzą. W Wielki zaś Post, z oleiem potrawy iedzą, a w insze posty y ryb zażywaią, a kiedy święccy mięsa, oni mleczna zażywaią; a tak y voto suo monastico dosyć czynią, y kanon apostolski wcale zachowuią.

Patrzay tedy, że czerncy naszy winie tego kanonu nie podpadaią.

Racyi zaś wyliczasz cztyry, z ktorych by słusznie Rzymianie pościć sobotę mieli.

Pierwszą powiadasz być, że Naświętsza Panna y święci apostołowie dzień sobotny, dla odpocznienia w grobie Zbawiciela naszego pościli.

---

nie było w tych suchotach, ktorego y w mięsne dni trzeba się warować. A że moie racye niebylicą nazywasz, gdziem napisał, że y Nayświętsza Panna y śś. apostołowie, będąc w wielkim żalu y smutku z śmierci Zbawicielowey, te dni piątkowy y sobotni pościli,—y ty tu mowisz: nie masz tego w Ewangelii, aby y Naysw. Panna y śś. apostołowie sobotę pościć mieli, bo na coż, ty mowisz, w kanonie swoim soboty pościć zakazali, gdy by ią sami pościli? Odpowiadam. Choć słow w Ewangelii o tym sobotnim poście, iako y o piątkowym nie masz, ale rzecz sama iest y była, że Naysw. Panna y śś. apostołowie w te dni pościli, y aż trzeciego dnia, gdy zmartwychwstałego Pana obaczywszy y uradowawszy się, iuż nie pościli. A o ś. Pietrze piszą rozni autorowie, że po onym zaprzeniu Pana Jezusa, wlazłszy w iakąś iaskinię y gorzko onego swego upadku żałuiąc, uczynił votum nie ieść, ani pić, ażby pocieszenie iakie od Pana otrzymał. A co mowisz: gdy by sami śś. apostołowie sobotę pościli, a na coż by taki kanon o nieposzczeniu iey stanowili? Odpowiadam. Żeby zrazu tym sobotnim postem odrazy Żydom nie uczynili, y do przyięcia wiary Pana Chrystusowey, wiedząc że Żydzi naywiększe roskosze w swoie soboty zażywaią, y woleli im mnieyszą rzecz dła większey pozwolić; iako y teraz, gdyby heretycy chcieli się do kościoła Katolickiego pod tą kondycyą nawrocić, żeby ich do zachowania postow katolickich nie obligowano, tedy, my rozumiemy, że kościoł pozwolił by to im. Ino to są racye, że kto co stanowi y ich zachować przykazuie, sam do zachowania tego nie iest obligowany. Ex gratia dispensuią drudzy inszym mięso w posty ieść, albo w stan małżeński wstępować, a sami post zachowuią y czystość.

Odpowiadam.

Ta twoia ratia może być nazwana, że iest od nebityia czteniie, to iest, niebylica; bo iako niczym nie dowodzisz, aby Naświętsza Panna y święci apostołowie pościć sobotę mieli, tak y nigdy dowieść nie możesz, y owszem rzecz przeciwną nie tylko prawdzie, ale y rozumowi powiadasz. Bo na cożby apostołowie święci przez kanon swoy 64 wszystkim chrześcianom pościć w sobotę zakazali, gdy[стр. 285)by ią sami pościli? Przetoż tedy twoia pierwsza ratia,—nie ratio.

Tamże, podpieraiąc tę swoię nieracyą, mowisz: a ieśli zmowią Ruś, iakoż y mowią, że tylko iednę sobotę w rok, to iest, Wielką przykazano w kanonach pościć,—odpowiadam, mowisz, tećby też ieden tylko Piątek Wielki do roku mielibyśmy pościć.

Ja też tobie odpowiadam na te twoie zadanie y odpowiedź: y to, miły theologańcie, nie ratia, bo w kanonach expresse apostołowie święci położyli iednę tylko sobotę pościć, a wszystkie zakazali, piątki zaś, iako y środy wszystkie, pościć każą,—o czym czytay kanon 69. Przetoż ta twoia ratia by namniey cię wspomagać nie może.

Drugą ratią kładziesz, mowiąc: że ieszcze od czasow Piotra świętego apostoła począł się ten post w kościele Zachodnim; albowiem, iako wspomina Baroniusz y święty Augustin, iż gdy on zwodca ludu chrześciańskiego Simon magus na utwierdzenie czartowskiey swey nauki czarnoxięskiey a na oszukiwanie wiernych Bożych obiecywał Neronowi caesarzowi, że iako Bog wzięty miał być do nieba nazaiutrz, tedy Piotr święty ze wszystkiemi wiernymi, w Rzymie na ten czas będącymi, w sobotę przed oną niedzielą pościli, y Panu Bogu się modlili, aby nie dopuścił sile czartowskiey mnożyć się w onym Simonie czarnoxiężniku, y wysłuchał Pan Bog modlitwy wiernych swoich.

Odpowiadam.

[Стр. 286). Jeślić ludzi mądrzy y uczeni, iako słyszymy często zadawali, żeś pisma świętych oycow nie czytał y dla tegoś ich nieświadom,—y iać śmiele mogę zadać, że nie tylko Augustina znać żeś nie czytał, ale y Baroniuszowych Dzieiow, ktore tu cituiesz, albo mało co kiedy, alboś nigdy nie czytał, albo tu ie też z umysłu, rozumieiąc, że Rus nigdy tych authorow nie czyta, tak fałszywie cituiesz. Baroniusz bowiem roku Pańsk. 68 na pag. 57, a nie iakoś ty położył na 706, opisuiąc takową transaktią Piotra świętego z Symonem czarnoxiężnikiem, żadney wzmianki o sobocie, ktorą by miał Piotr święty z Rzymiany pościć przed niedzielą, w ktorą miał Simon po powietrzu latać, penitus nie czyni, tak bowiem text iego brzmi: *)

„Nakoniec, powiada, podiął się tego (to iest Simon), iż po powietrzu w niebo, iako ptak, lecieć chciał; apostołowie święci, Piotr zwłaszcza, zdrady iego y fałsze odkrywali, y Rzymian, ktorzy go iuż za boga mieli y słup z onym napisem postawili (Simonowi bogu wielkiemu), upominali, aby mu wiary nie dali, a raczey Christusa, ktorego im przynosili, za Boga prawdziwego mieli. A gdy przyszło do onego latania, y Rzym się wszystek skupił na on widok, Simon po powietrzu za posługą diabelską latał, a Piotr święty, modlitwą y serdcem do Boga się podnosząc, diabłom roskazał, aby go upuścili, a nie zabiiali, iedno ochromionego ludziom na śmiech y urąganie fałszu iego podali,—co się tak stało". Poty Baroniusz. Gdziesz tu, miły pismienniku, post sobotni?

*) *Замѣч. Саковича*: Aczkolwiek x. Skarga w Rocznych Dziejach albo w Baroniuszu Polskim nie wspomina postu sobotniego, ale w Łacinskim Baroniuszu iest to, com pisał, fol. 706. Bo x. Skarga tylko summę zebrał z Baroniusza, a samego Baroniusza było by dziesięć takich ksiąg, iak Roczne Dzieie x. Skargi. Zaczym niesłusznie mi zadaiesz, iakobym miał to pisać, czego w cytowanych ode mnie autorach nie masz. Musiałbym się tego nie tak przed wami, iako przed katolikami wstydzić. Do tego, była rewizya y censura tych świętych scriptow.

Augustyna także świętego citowałes, nie wie[стр. 287)dzieć ktore księgi y quo capite, bo tam gdzie go Baroniusz cituie, to iest: haeresi prima,—czyni wzmiankę o Simonie y iego herezach, ale o poście sobotnym Piotra świętego żadney wzmianki nie masz; toż y w Historiey Euseb. lib. 2, cap. 14,—ktory lubo Piotra świętego y Simona czarnoxiężnika tam wspomina, ale o takowym poście sobotnim nic a nic nie wzmiankuie; w tąż y xiądz Skarga w żywocie świętego Piotra, y żywocie Nireusza, y Achilleusza, o tym nic nie wzmiankuie.

Wstydźże się, tatku, z babiemi baykami, iakoby z czym pewnym, z druku na świat się popisywać, historykow y doktorow świętych potwarzać.

Piszeć o tym Augustin święty w liscie 86, w ktorym nie tylko żeby sobotny post miał pochwalać, ale y owszem gani, o Simonie magusie tak mowi, nie sam to twierdząc, ale przywodząc kogoś inszego powieść, na ktorą sam odpowiada: „Petrus etiam inquit apostolorum caput, caeli ianitor et ecclesiae fundamentum, extincto Simone, qui fuerat diaboli, non nisi vincendi ieiunio figura, id ipsum Romanos edocuit, quorum fides annuntiatur universo orbi terrarum“.

Poty cudzą sententią ten święty cituie; sam zaś na nię tak odpowiada: „Nunc quid ergo caeteri apostoli prandere christianos contra Petrum docuerunt, in universo orbe terrarum. Sicut itaque vixerunt inter se concorditer Petrus et condiscipuli eius, sic inter se concorditer vivant, sabbato ieiunantes, quos plantavit Petrus, et sabbato prandentes, quos plantaverunt condiscipuli eius. [стр. 288) Est quidem et haec opinio plurimorum, quamvis eam perhibeant esse falsam plerique Romani, quod apostolus Petrus cum Simone mago, die Dominico certaturus, propter ipsum magnae tentanionis periculum, pridie cum eiusdem verbis ecclesia ieiunaverit, et consecuto tam prospero gloriosoque successu, eundem morem tenuerit, eumque imitatae sunt nonnulae Occidentis ecclesiae. Sed si ut iste dicit, Simon magus figura erat diaboli non plane sabbatarius aut

dominicarius, sed quotidianus est ille tentator, nec tamen adversus eum quotidie ieiunatur, quando et diebus Dominicis omnibus, et quinquaginta post Pascha, et post diversa loca diebus solennibus martyrum, et festis quibusque prandetur, et tamen diabolus vincitur: sancti oculi nostri sint semper ad Dominum, ut ipse evellat de laqueo pedes nostros; et sive manducamus, sive bibimus, sive quodcunque facimus, omnia in gloriam Dei facimus, et quantum in nobis est sine offensione simus Iudaeis, et Graecis, et ecclesiae Dei. Quod parum cogitant, qui cum offensione manducant, vel cum offensione ieiunant, et per utram libet intemperantiam scandala concitant, quibus non superatur diabolus, sed leatatur. Quod si respondetur hoc docuisse Jacobum Hierosolymis, Ephesi Joannem, caeterosque aliis locis, quod docuit Romae Petrus, id est, ut sabbato ieiunetur, sed ab hac doctrina terras caeteras deviasse, atque in ea Romam stetisse, sed e contrario refertur occidentis potius aliqua loca, in quibus Romam est non servasse, quod apostoli tradiderunt. Orientis vero terras, unde caepit ipsum Evangelium praedicari, in eoque ab omnibus simul cum Petro apostolis traditum est, [**стр. 289**) ne sabbato ieiunetur, sine aliqua varietate mansisse. Interminabilis est ista contentio, generans lites, non finiens quaestiones".

A żebyś wiedział, że ten święty post sobotny ganił, czytay wszystkę tę epistołę, a osobliwie na początku, gdzie tak mowi: „Quod ergo me consulis, utrum liceat sabbato ieiunare? Respondeo. Si nullo modo liceret, profecto quadraginta continuos dies, nec Moyses, nec Helias, nec ipse Dominus ieiunasset: verum ista ratione concluditur, etiam Dominico die non illicitum esse ieiunium. Ecquis tamen hunc diem ieiunio decernendum putaverit, sicut quidam ieiunantes sabbatum observant, non parvo scandalo erit ecclesiae, nec immerito. In iis enim rebus, de quibus nihil certi statuit Scriptura Divina, mos populi Dei vel instituta maiorum pro lege tenenda sunt".

Jednak lubo by kto (czemu wiary dać nie mogę, kiedy w tych wzwysz citowanych authorach tego nie nayduie) y tak, iak ty

baiesz, napisał, tedy y to wasz post sobotni wspirać nie może, ani fundamentu stąd żadnego niema, bo to Piotr święty uczynił z potrzeby, onemu czasowi służącey, a nie ustawę czyniąc postu sobotniego; nie mogł bowiem sobie być przeciwnym: raz z drugimi apostołami w Jeruzalimie przez kanon 64 wszystkim chrześcianom zakazawszy soboty nie pościć, w Rzymie zaś przeciwnie sobie y drugim apostołom w sobotę post stanowić. Y z tą tedy swoią ratią możesz się wybornie pod ławę skryć.

Trzecią ratią kładziesz, mowiąc: tym postem sobotnym Rzymianie roznią się od Żydow, ktorzy [**стр. 290**) w soboty swoiey nawiększey roskoszy zażywaią, czego im Ruś pomaga, a Rzymianie, żeby Żydom nie applaudowali słusznie ten post sobotny zachowuią. *)

Odpowiadam.

To dziwna rzecz: czym nam nie dopuszczasz w paragraphie o wseidnych niedzielach w nieposzczeniu piątkow bronić się, tym

*) *Замѣч. Саковича:* Concluduiąc ten paragraph mowię, że nie z tą intencyą w moiey Perspektiwie pisałem o poście sobotnim, abym was, Graekorusi, do poszczenia iego przywodził, ale że wy w Rzymianach ten post sobotni ganicie, tedy w obronie tego postu słusznem racye podał: 1) Że y Nayśw. Panna y śś. apostołowie pościli; 2) y ś. Piotr apostoł w Rzymie ten post sobotni wiernym nakazał, aby przez post y modlitwy moc czartowska ustała, ktory (Симонъ волхвъ) chciał latać po niebie, od czartow podniesiony, a potym na ziemię opuszczony; 3) żebyśmy się Żydom nie upodobali, ktorzy naywiększych roskoszy w szabaty zażywaią; 4) abyśmy iakoby nieiaką wigilią do niedzieli odprawowali, y sposobnieyszymi nie tylko do nabożeństwa niedzielnego, ale niektorzy y do przyięcia Nayśw. Sacramentu stawali. A ieśli komu, iako waszym popom, potrzeba by się w trzezwości w soboty przed niedzielą zachować, bo wedle waszych kanonow powinien się pop w czystości przez trzy dni przed liturgią zachować, a po liturgiey znowu 3 dni wstrzymać się od małżeństwa. A to iako się ma wstrzymać, upiwszy się w sobotę, a popadia tuż pod bokiem prosto leży? A iako służbę, albo liturgię odprawować?

się sam, broniąc, zasłaniasz? Przewroć ieno iednę kartę nazad a czytay, gdzie tak argumentuiesz: „że Ormianie ieden tydzień około Gromnic poszczą, ergo my na złość im mięso iedzmy w piątki"; a concluduiąc ten swoy argument, mowisz: „a nam co do czyiego postu? Boday kto przez cały rok pościł, tedy ia mam na złość iemu nie pościć"?—Ja tedy twoimże argumentem tę ratią zbiiam: że Żydzi mięso iedzą w soboty, ty masz pościć? Co tobie do Żydow? Wżdyc oni na każdy dzień przez cały rok mięso żrą, y dla tego ty byś powinien zawsze pościć? Nie idzie to za tym.

Do tego apostołowie święci wiedzieli barzo dobrze, że Żydzi soboty nie poszczą, bo y sami z Żydow stali się chrześcianami, przecię iednak zakazali chrześcianom w soboty pościć. Y pozornieysza by była rzecz za czasow apostolskich, aby post w sobotę przykazany był z tey ratiey, aby chrześcianie podobni być Żydom nieposzczeniem soboty nie zdali się. Ale apostołowie święci, na tę ratią nie patrząc, bez wszelkiey okoliczności w sobotę y niedzielę, oprocz iedney Wielkiey Soboty, zakazali pościć. Jakoż nie tylko z kanonu apostol[**стр. 291**)skiego 64, ale y z listu 8 ad Philippenses świętego Ignacego daie się to znać, gdy mowi: „Si quis Dominicam diem aut sabbatum, uno excepto, ieiunarit, hic Christi interfector est". To iest: „ieśli kto niedzielny dzień albo sobotę, oprocz iedney, pościć będzie, ten Christusow zaboyca iest". *)

Stąd iaśnie daie się znać, że Piotr święty nigdy pościć sobotę nie stanowił; ponieważ święty Ignacy, iego będąc uczniem, y od niego w Antiochiey biskupem postanowiony, chrześcianom pościć sobotę tak srogo zakazuie. A tę naukę ni od kogo nie miał, iedno od nauczyciela swego Piotra ś.

Do tego, nie pościć w sobotę, ktorey Żydzi nie poszczą, ale robić, iest Żydom się sprzeciwiać y onym nie być podobnym, bo

*) *Замѣч. Саковича:* A kiedy by kto ex voto albo ex paenitentia chciał pościć, albo pościł we wtorek albo czwartek, daiąc racyę, żem środę y piątek ex praecepto ecclesiae powinien pościć, a wtorek albo czwartek obieram sobie pościć za pokutę,—pytamże cię: czy grzeszył by w tym?

im zakon ani poscić, ani nie pościć w sobotę zakazuie, ale święcić sobotę y nie robić w nię przykazuie, iako Augustin święty, pag. 128, epist. 86, mowi: „Et tamen nec quando sanctificavit Deus diem septimum, quia in illo requievit ab omnibus operibus suis, aliquid de ieiunio vel prandio sabbati expressit, nec eum postea populo Haebreo de ipsius diei observatione mandavit aliquid, de alimentis sumendis vel non sumendis locutus est, vacatio tantum homini a suis vel a servilibus operibus imperatur.“

Przy tym: Pan sam dwie rzeczy w chrześcianach w sobotny dzień mieć chciał, gdy apostołow od szemrania Żydowskiego defendował w sobotę kłosy rwących y rękoma ścieraiących; kłosow bowiem rwaniem y rękoma ściraniem znosił święcenie y nierobienie sobotne; a iedzeniem post sobotny [стр. 292) zganił,—iako Augustin święty mowi w teyże epist: „Ideo die illo a discipulis haec duo fieri voluisse, unum despicis vellendis, alterum de alimentis sumendis, ut illud adversus esset eos, qui volunt sabbato vacare, hoc autem adversum eos, qui cogunt sabbato ieiunare, eum illud mutato tempore iam superstitiosum esse significasset, hoc autem utroque tempore liberum esse voluisset.“

Zaczym o poście sobotnym więcey nie gdakay, bo twoia ratio nihil valet, y owszem ciebie samego stringit, że musisz się srodze alterować.

Czwartą ratią kładzięsz, mowiąc: sobotni post iest to iakoby wigilia do niedziele, słuszna tedy rzecz, żeby w poście y w trzyzwości się duchowni y świeccy zachowali, y sposobnemi byli do wstawania na iutrznie y na drugie nabożeństwo niedzielne,—gdyż wiele się pobożnych ludzi nayduie, ktorzy przez piątkowy y sobotni post, gotuiąc się co niedziela, do Naświętszego Sakramentu przystępuią.

Odpowiadam.

Y to twoia barzo słaba ratia. Bo wiedzieli apostołowie święci że blizsza iest sobota niż piątek niedzieli; zaczym przecię sobotę zakazali pościć, a piątek przykazali.

A ieśli kto dla przyięcia Naświętszego Sakramentu w niedzielę, piątek y sobotę pości, a nie względem tego, że koniecznie sobotę pościć trzeba, nie grzeszy; bo to z potrzeby słuszney czyni, a nie przeciwiaiąc się roskazaniu apostolskiemu.

Co zaś powiadasz, że słuzsna rzecz iest, żeby [**стр. 293**) w poście y w trzyzwości duchowni y świeccy się zachowali, y sposobnemi byli do wstania na iutrznią y na drugie nabożeństwo niedzielne.

Odpowiadam.

Na to iuż dawno Augustin święty odpowiedział, gdy w teyże swey, wzwysz pomienioney, epistole tak mowi: „Nam cum ei argumenta deficiunt, quibus probet sabbato ieiunandum, in luxurias epularum et tumulenta convivia, et nequissimas ebrietates insultabundus invehitur, quasi non ieiunare, hoc est inebriari. Quid si hoc est, quid ergo prodest Romanis sabbato ieiunare? Quando quidem alis diebus, quibus non ieiunant, necesse est eos secundum disputationem huius ebriosos et ventricolas iudicari.“

Opuszczam tu insze ratie świętego Augustina, ktore vel me silente, tuam facietatam oppugnant opinionem. Do tego, abym się czytelnikowi nie uprzykrzył, chcącego odsyłam do samego textu gdzie się doskonale doczyta o sobotnim poście, że iest przeciwko kanonowi oycow świętych.

W iedynastym paragraphie o poście do świętego Piotra tak mowisz: Ten post Piotrow albo, iako go Ruś zowie, Piotrowka, nie ma pewnego fundamentu, ani ograniczenia swego,—a to z tych miar, że pismienniki Ruścy nie nazywaią tego postu świętego Piotra postem, ale Świętego Ducha postem, y taką mu denominatią w pismach swoich drukowanych dali. *).

---

*) *Замѣч. Саковича:* Post Spasow poczyna się od 1 dnia augusta. Post Adwentowy 14 dnia nowembra, a kończy się 24 decembra. Wielki też post 7 tydniow. A Piotrow post ma koniec 29 iunii, ale pewnego początku nie ma, dla tegoż to mnieyszy, to większy bywa.

[Стр. 294) Odpowiadam.

Post do świętego Piotra, albo, iako we wszystkich cerkiewnych pismach nazwany iest, Apostolski ma swoy pewny fundament: zwyczay starodawny wszystkiey cerkwie Wschodniey; ograniczenie zaś swe ma takowe: poszyna się bowiem w pierwszy poniedziałek po niedzieli wszystkich świętych, ktora iest pierwsza po Świąteczney, a kończy się iunia 28 przed świętem apostolskim Piotra y Pawła.

Masz tedy fundament y ograniczenie tego postu pewne.

A o nazwisko mnieysza: iako chcą, tak go niechay nazywaią, gdyżby namniey tym nie grzeszą; cerkiew iednak, iakem wyżey powiedział, Apostolskim go nazywa postem.

Przed świątkami zaś, aby go pościć, tego zwyczaiu cerkiew nigdy nie miała, bo te są zmartwychwstania wesołe dni, dla czego y klęczeć w nich się nie godzi; a że czasem bywa dłuższy, a czasem krotszy,—dzieie się to postanowieniem Wielkonocnym, ktore czazem poźniey, czasem raniey bywa; iednak stąd żadne absurdum, ani inconveniens nie roście; *) z granic bowiem swoich iak zapusty,

*) *Замњч. Саковича*: Lepiey by choć po tydniu tego postu pościć a spowiadać się y communikować. O tym poście Piotrowym, że nie ma pewnego fundamentu y względem nazwiska, bo go waszy pismienicy—to Świętego Ducha postem, to śś. apostołow nazywaią,—y względem czasu niedeterminowanego, bo czasem go poszczą niedziel 2, połtory, 3, 4, 5, a czasem y 6. Ano iako insze posty maią swoie ograniczenia, tak y ten miał by mieć, a przynamniey, według liczby 12 apostołow, niech by 12 dni tego postu było, albo też zwyczaiem katolickim wigilią dzień ieden do każdego apostoła odpościć. Albo według Theodora Balsamona, patryarchi Antyocheńskiego, schismatika, ktory w księgach swoich, w responsie 53, tak o postach napisał: «Defendimus jejunia necessaria praecedere haec 4 festa, nimirum: festum śś. Apostolorum, Natalis Christi et Obdormitionis Sanctissimae Deiparae, et Transfigurationis Christi. Sed tantum 7 dierum unum enim jeiunium est 40 dierum Sancti Paschalis». Otoż macie, panowie Ruś, opisane dni waszych postow, że y tego Piotrowego y Spasowego y Adwentowego postu tylko macie pościć po 7 dni. Samego tylko postu

ktore zawsze, iakem powiedział, bywaią w niedzielę wszytkich świętych, tak y koniec postu w wigilią apostołow Piotra Pawła, nie wychodą. A że Balsamon powiada, iako go cituiesz, w responsie swoim 52, żeby 7 dny post ten trwał, iego to takie iest zdanie, a nie wszystkiey cerkwi. Do tego, ku końcowi tego swego responsu tak mowi: „Quod si quis circa festum sanctorum apostolorum, et festum natalis [**стр. 295**) Christi ieiunet, seu sponte, seu a fundatoria regula impulsus, non vituperabitur."

Zaczym lepiey my czynimy, że więcey nad siedm dni pościmy,— a nie my tylko, ale y wszystka Graecka cerkiew,—niż ci, ktorzy by tak czynili, iako ty im radzisz.

Na końcu zaś samym tego paragraphu powiadasz, że Ruś świąt apostolskich, procz Piotra y Pawła, y Iana świętego, nie

---

Paschalnego 40 dni pościć. Albo też ten post Ś. Ducha, ponieważ tak go po te wszystkie czasy nazywaliście,—y daremno te posty pościć y wędzić się na same święta, a niżeli tak wiele niedziel poszcząc, a potym ani spowiadać się ani kommunikować. Trzy dni na Świętego Ducha postem Ducha Ś. titułowaliście, tedy pośćcie do Ducha Ś., począwszy od piątku po Bożym wstąpieniu aż do niedzieli Świąteczney, a ieżeli nie wszystkie 10 dni zezwolicie pościć, tedy przynaymniey zwyczaiem katolickim, iakoby suchedni we srody, piątki y soboty odprawuycie, a potym y do spowiedzi y do przyięcia Nayśw. Sacramentu gotuicie na te chwalebne świąteczne święta, a będziecie tego postu słuszną mieć racyą, bo y apostołowie po wstąpieniu Pańskim pościli, iako y z samey Ewangelii daie się widzieć, gdy Faryzeuszowie przymawiali uczniom Pańskim o post, mowiąc. ‹Cur discipuli non ieiunant›. A Pan Jezus, odpowiadaiąc im, mowił: ‹Azali synowie weselni, poki z nimi iest oblubieniec mogą płakać? Przyidzie, mowi, ten czas, gdy odięty będzie od nich oblubieniec, tedy będą pościć›. Otoż, gdy od nich oblubieniec Chrystus wstąpił na niebiosa, na ten czas pościli. O czym dowodnie masz w synaxarze w Tryodi Cwietney na Wozniesienie Hospodnie. Do tego, apostołowie po przyięciu Ducha Ś. rozeszli się na świat opowiadać Ewangelią, ktorym Pan Jezus (rozkazał) zażywać takich potraw, iakie im będą dane: a iakoż mogli ten post Piotrow zachować którego ieszcze nie było? Do, tego musiał by być w pewney liczbie dni.

święci: wolą Charitonow, Ewchimiow, et c., do ktorych y weliczania y sławosłowia, odprawuią.

Odpowiadam.

Nie iest to prawda, żeby ustaw miał zakazać święta apostolskie święcić, y owszem każdego apostoła święto święcić każe: znaydziesz to nie tylko w ustawie, ale y w Balsamonie, w wykładzie kanonow Fotiuszowych, titulo 8, de parochiis fol. 91. Tam, przeczytawszy, obaczysz, ktore święta maią być cały dzień święcone y ktore do południa. Święcilić by niebożęta Ruś, osobliwie roboczy, ale im panowie nie dopuszczaią, nie tylko w Apostolskie, ale y w Naswiętszey Panny, a drudzy y samego Zbawiciela święta, a ledwie się im w niedzielę od pracy wytchnąć przydzie. O czym dobrze Gabriel Leopolita w kazaniach o modlitwie Pańskiey, fol. 388, na to narzeka, gdy mowi: „Iak wielka iest piesczota, albo raczey rospusta tych opłakanych czasow naszych, chrze. N., iż gdyby oni starożytni katholicy powstali od umarłych, nie poznali by pono chrześciaństwa naszego. Albowiem tak iuż teraz zdrobniały powinności chrześciańskie, że ledwie cień ich, y to barzo nieznaczny, [стр. 296) może być znaleziony. Nie znać iuż zachowania nie-

Ledwie bym ia o tym poście Piotrowym z tymi autorami nie trzymał, ktorzy piszą (an. 221, Baronius, an. 594), że Grekowie iednego czasu, nawiedzaiąc w Rzymie grob śś. Piotra y Pawła, pod protextem nabożeństwa, ukradli byli głowę ś. Piotra, a gdy z nią za miasto wyszli, tedy stały się łyskawice y gromy wielkie straszne około onych Grekow, ktorzy, wielce przestraszeni, wrocili się do Rzymu y, wyznawszy grzech swoy, głowę ś. Piotra oddali. Za co im snać ten post za pokutę zadano; zkąd y dotąd pospolite przysłowie na Grekorussow, że za kaptur ś. Piotra poszczą, bo, powiadaią, że w kaptur byli tę głowę schowali. Jednak moim zdaniem, niechby Grekowie, co kradli, ten post pościli; a Ruś, ktora o tem nie wiedziała, czemu by mieli pościć? Atoli iednak y Ruś, iakoby pomagaiąc tego ciężaru Grekom nosić, pości z nimi, choć nie tak wiele, bo iuż w Litwie unici tylko 12 dni tego postu poszczą, zwłaszcza około Żurowicz y indziey.

dziele Świętey, ktora dniem Swiętego nad świętymi Iego odpocznieniem poświęcona y na rozmyslanie dobrodzieystw Iego odłożona: krorey by kąska nie znać przed gęstymi podwodami y pracami niewolniczymi, ktore muszą czynić ubodzy poddani panom swoim, y sami sobą, y dobytkami swoimi, y czeladzią swoią. Nie znać iuż świąt Naświętszey Panny, y apostołow Pańskih przed ustawicznemi robotami polnemi.“ Poty Leopolita.

A co wspominasz, że wołą Chritonow y Ewchimow święcić.

Odpowiadam.

Nie trzeba się z tych świętych natrząsać: albo Chariton on święty, ktory żył roku 362 po Christusie y od Iuliana apostaty umęczony był, wielki wyznawca, albo też Ewthimius wielki, czwartego sta lat po Christusie, nie godni są święcenia y weliczania? Azaż ich kościoł Rzymski za święte nie ma? Iakoż widzę, pochwili y z swego kościoła stydzić będzieszże Franciszkow, Dominikow y inszych święci, ieślić teraz impune to poydzie. *)

*) *Замљч. Саковича*: A żem w Perspektiwie napisał, że woli Ruś święcić Charytonow, Eufimiow, niżeli apostolskie święta, tedym to, uchoway Boże, nie na zniewagę tych śś. napisał, ale na to, iako więc mowią: starszy ś. Paweł, niżli Gaweł,—chociaż oboy święci. Racye zaś Mohiline z moimy zniosłszy, łatwo ważność moich y iego czytelnik rozsądzi. To mi iednak dziwno, że Mohiła ważył się tak sarknąć przeciw patryarchi swemu Antyocheńskiemu Balsamonowi, 7 dni tylko tego postu stanowiącemu. Że to, powiada, iest iego zdanie takie, a nie wszystkiey cerkwi. Co ieśli u ciebie małey wagi ten twoy patryarcha Balsamon, schismatik u schismatika, tedy u mnie daleko mnieyszey będzie, u katolickiego kapłana, zwłaszcza w tłumaczeniu iego onego apostolskiego kanonu o poście: że chociażby, powiada, chory miał y umierać, tedy mu nie pozwolić zażywać mięsa. Viderunt eorum corpora cum ab orientalibus asportarentur ad catacombas, secundo ab urbe milliario, per tonitrua et fulgura reterita esse, ne ulterius ferantur. Greg. lib 3. Ep. 30. Zganiłem w ustawie Grekorusskim niesłuszne zabronenie iedzenia ryb we środy, piątki y soboty, y ukazałem, że tych ustawow żaden synod nie sta-

W dwunastym paragraphie, w ktorym o zakazaniu iedzenia ryby w Post Wielki, y w drugie posty, y w piątki, y w wigilią, baiesz, mowiąc: „Napisano w ustawie schismatyckim, że nie godzi ieść ryb przez wszystek Post Wielki, oprocz na Zwiastowanie (y to ieśli nie w Wielki tydzień [стр. **297**) przypadnie) y na niedzielę Kwietną. Także y w drugie posty, iako to przed Bożym narodzeniem, po świętym Mikołaiu, żeby do Bożego narodzenia ryb nie ieść, y przez wszystkie piątki przez rok, y w wigilią Bożego narodzenia, y w insze czasy."

Odpowiadam.

Nie masz u nas w Ruskiey cerkwi żadnego schizmatyckiego ustawu, ieno cerkwi świętey Wschodniey starożytne ustawy przez oycow świętych, to iest, Sabę świętego, ktore się Ierozolimskie nazywaią, Achanaziusza y Piotra Atonskiego, ktore się Światohorskiemi nazywaią, y onego świętego Theodora Studity, y inszych podobnych tym, podane.

---

nowił, ani ktory naywyższy biskup approbował, tylko starszy klasztorow, abbatissimus, iako sie ktoremu zdało dla swoich zakonnikow y czerncow stanowili, ktore constytucye do samych tylko czerncow należeli, a potym też ustawy za czasem na kapłanow y świeckich ludzi poczęto zaciągać, iako to: w odprawowaniu tak wielkiego y długiego w cerkwiach świetskich od iednego popa nabożeństwa, ktore za czasow Theodora Studity tysiąc mnichow odprawowało, y iedni wyszli, drudzy przyszli do cerkwie, czemu świecki kapłan żadną miarą nie podoła.

Także według tychże ustawow czernieczych poczęto do zachowania mnieyszych postow ludzi świeckich obligować, y w zażywaniu w dni postne ryb, scrupuły niepotrzebne im czynić, zabraniaiąc im w środy, w piątki y w posty ryb iadać, ktore potrawy właśnie postnemu czasowi należą. A czemu zakonnicy ś. Franciszka, według constituciey swego patryarchi, zaczynaiąc post Adwentowy pościć od Wszystkich Świętych, poszczą go aż do Bożego narodzenia? Także w drugich klasztorach od święta Trzech Krolow, ieśli nie wszyscy, tedy niektorzy poszczą 40 dni, a przedcię ludzi świeckich do takich postow nie obliguią. Także y inne zakon-

Ktory to ustaw prawowierney cerkwi Wschodniey niesłusznie ani bezrozumnie, iako ty baiesz, ale barzo świętobliwie y słusznie w te czasy, ktoreś ty namienił, ryb ieść zakazuie. Y nie na swoim własnym rozsądku fundüiąc się, to stanowią ci oycowie święci, ale na starożytnym zwyczaiu cerkiewnym, kanonem 50 synodu Laodiceńskiego potwierdzonym. Ktory kanon tak się w sobie ma: „Quod non oportet in Quadragesimae postrema septimana ieiunium solvere, et totam Quadragesimam iniuria afficere, sed oportet totam Quadragesimam ieiunare aridis vescentes“. To iest: „iż nie godzi się Czterdziesiątnicy w ostatnim tydniu nie pościć, y wszystkie Czterdziesiątnice znieważać, ale potrzeba wszystkę Czterdziesiątnice pościć, sucho iedząc.“

[**Стр. 298**). Przypatrzże się tu, że nie tylko ryby, ale y oleiu ieść się nie godzi, ponieważ suche tylko rzeczy zażywać każe. Toż się ma rozumieć y o piątkach y środach; apostołowie bowiem święci, zarownie pościć kazali, iak Post Wielki, tak w środę y piątek, w kanonie swym 69. Tak bowiem nie tylko zakonnicy, ktorzy

---

nicy maią swoie posty zakonne według reguł swoich, a świętcy nie są obligowani do nich. Także y ustawy Greckich ustawnikow, zakonnikom służące, nie mieli by ludzi świeckich do zachowania ich zaciągać. Ale może to być dla ludzi mirskich, świeckich, świecki ustaw, iakiego iż Ruś nie ma, dla tegoż udaie się do ustawow ś. Saby, Athanazyusza, Piotra Atonskiego y Theodora Studity; a w tych ustawach są roznice: na przykład ieden ustaw nie przykazuie pościć na święto ś. Jana, drugi przykazuie. Także y w inszych rzeczach wiele iest rozności. Lecz o tych rzeczach, do natkania brzucha należących, szkoda naszey mowy, gdyż nas pokarm Boga nie zaleca; bo iak ryb w sławę Bożą zażywaiący nie grzeszą, tak y boćwinie, kapusty, grochy, ogorki, grzyby y kasze, pirogi, et c., et c., nie wiele sobie wysługuią. Paweł ś. mowi: iedzący nieiedzącego niech nie posądza, ani nieiedzący iedzącego niech nie potempia. W kościele naszym Katolickim za ryb iedzenie żadney pokuty nie zadaią. Może też drugi większy apetyt mieć do kwasney kapusty y do ogorkow, iak do ryby. A moim zdaniem, by waszym czerncom pozwolić w posty ryb iedzenia, niżli codzienie gorzałką naprania się y upiiania. A co napisał, że daremno by było od Boga ryb stworzenie, gdy by ich nie zażywano. Odpowiadasz, urągaiąc mi:

tego pilnie obserwuią, ale y wszyscy chrześcianie za czasow apostolskich, nie tylko na Wschodzie, ale y na Zachodzie, obserwowali, a na Wschodzie y u nas u Rusi aż po dziś dzień obserwuią. Czytay o tym xiędza Skargę w żywocie świętego Marka ewangelisty, aprila 25, na pag. 344, ktory o uczniach świętego Marka z Philona Żyda tak powiada: ,,Powściągliwość (to iest, umartwienie ciała y oderwania go od wszelkiey roskoszy) maią za fundament, na ktorym insze cnoty buduią; żaden z nich przed wieczorem ani ie, ani piie; a drudzy aż dnia czwartego iedzą. Drudzy w wykładach y rozumieniu Pisma uczenszy, tym się pokarmem rozmyślania w Pismie ugasić nie mogą,—tak, iż aż do dnia szostego na pokarm nie wspomnią. Wina wobec wszyscy nie piią, y mięsa nie iedzą, ani tego, co się rucha. Do chleba z wodą sol a izop, to ich przysmaki.“

Gdziesz tu ryby w post ci iadali, miły roskoszniku? Znaydziesz y w inszych a niemal we wszystkich żywotach świętych, ktorzy bliższych czasow żyli, że iedni dziewiątey godziny, a drudzy przez dzień, inni trzeciego dnia, a inszy aż do szostego, to iest, aż do soboty nic nie iedli. Inszy zaś, choć codzień, w samy iednak wieczor chleb iedli a wodę pili, inszy owocow suchych tylko zażywali, inszy rozni, [**стр. 299**) rozne ciała swe postami dręczyli,

---

wszak, mowi, przed potopem ludzie mięsa y ryb nie iadali y wina nie piiali, to dla tego miało być daremne od Boga stworzenie. Odpowiadam. Żadney rzeczy P. Bog daremno nie stworzył, ale primo y principaliter dla chwały swoiey; ptastwo y zwierzęta mnieysze dla pożywienia ptakom y zwierzętom większym; toż y o rybach rozumiey, żeć ie nie tylko dla człeka, ale po większey części dla pożywienia większym stworzył; bo człek, iako nie każdego ptaka, albo zwierzęcia ziemnego, tak nie każdey ryby zażywa. Zaczym choćby ludzie ryb y zwierząt nie iadali, przedcię by ich nie było daremne od Boga stworzenie. Nie iadalić przed tym ludzie przed potopem y z korzeniami, y z pieprzem, y z szafranem, et c., y wina nie piiali, poki elementa potopem wodnym na...czone nie byli, ale teraz muszą natury osłabiałey korzennemi potrawami y starym winem, komu się stanie, pokrzepiać.

Panu Bogu się podobać chcąc. Czytay o tym Nicephora Kallixta in Ecclesi. historia lib. 12, cap. 34.

Do tego post własny iest, nic nie ieść, iakowy był Moyżeszow, Heliaszow, y samego Pana Zbawiciela naszego. [1])

Posty zaś, ktore Cerkiew, ułomności ludzkiey wygadzaiąc, postanowiła z odmianą potraw, nazwiskiem tylko postem są, a rzeczą samą są wstrzemięźliwością, y te są rozne [2]): wstrzymać bowiem się od mięsa, a ieść ryby, iest wstrzemięźliwość, iednak mała, a wstrzymać się od ryb, iest większa, wstrzymać się zaś od oleiu y wina, a suche owoce ieść, iest ieszcze większa, a na chlebie y wodzie, przez cały dzień poszcząc, przestać, daleko ieszcze większa.

Niechże tu uważa każdy pobożny chrześcianin: ktorych tu z tych postow iest bliższy y podobnieyszy własnemu postowi post, ktory Pan Zbawiciel pościł? Pewnie każdy przyznać musi, że ten, ktory iest twardszy, ten iest bliższy.

My tedy, chcąc imitować Zbawiciela, od ktorego nam podany iest Post Wielki, a nie mogąc tak doskonale, iako On, pościć, ile możemy wstrzemięźliwością takową, iakową nam antecessorowie naszy, oycowie święci, w ustawach podali, za nim idziemy. A ieśli to nazywasz nieprzystoynością y głupstwem, tedy to nie nam tylko, ale y antecessorom naszym, uczniom apostolskim, oycom świętym y wszystkim starożytnym onym chrześcianom zadaiesz: czegoć nikt pochwalić nie może, czyba iaki uczeń Epikurow, ktorego brzuch iest bogiem.

[**Стр. 300**). Taką tedy masz od nas, Rusi, o nieiedzenie w poście ryb deklaracią a nie taką, iaką ty, od baby się iakiś nauczywszy, powiadasz. At (sic) bo w rybi iest krow, o ktorey aż ad nausaeam diszkuruiesz, że aż brzydko czytać.

Wstydźże się brydniami święte y Bogu miłe, apostolskie y oycow świętych zwyczaie nazywać.

---

[1]) Ieinunium universale ab omni cibo.

[2]) Ieinunium particulare a delicatioribus cibis

Ieśli też to nie głupia twoia argumentatia, niech każdy uważa, gdy mowisz: skąd by szło, że małoby nie nadaremnie stworzone od Boga ryby były, gdyby ich nie godziło się w dni postne zażywać.

Odpowiadam.

Ieśli by argument twoy miał być prawdziwy, tedy by y ten per consequens prawdziwy być miał: że Bog Żydom wiele zwierząt, ptakow y ryb ieść zakazał, ergo ię nadaremnie stworzył. Albo też: że przed potopem ludzie mięsa nie iedli, tedy wszystkie bydlęta daremnie stworzone od Boga były. Ale iak to mowić iest nieprzystoyna, tak y to, coś ty tu, iak baba, nabaiał.

Y ta też twoia ratia barzo niepotężna, że panowie, ktorzy stawy na spusty zaprzedaią, ieśliby ryb w poście nie iedząć, nie kupowali, gniewali by się: zatym koniecznie trzeba ię ieść. Distinktią, ktorą powiadasz między małą a wielką rybą niektorzy czynią, że nie z Pisma ani z ustawu probuiesz, przeto iako inutilem silentio solwuię.

Tak tedy krociuchno na ten paragraph odpowiedziawszy, na twoie zawstydzenie nowego authora [**стр. 301**), ale znać pobożnego kapłana kościoła Rzymskiego, Gabriela Leopolitę, w kazaniu na słowo z modlitwy Pańskiey: C h l e b a n a s z e g o, et c., w piątek po Bożem Ciele, pag. 386, tu trochę przypomnię, ktory tak na początku mowi: „Był ten pobożny zwyczay u starożytnych chrześcian, iż wszystkie piątki suchotami odprawowali, contentuiąc się samym chlebem y wodą, ktory zwyczay godzien iest pochwały y godzien iest naśladowania; albowiem Odkupiciel nasz Jezus Christus tak wielkiemi suchotami odprawił on Wielki Piątek, w ktorym umarł dla zbawienia naszego, iż zeschła była, iako skorupa, siła Iego, y ięzyk Iego tak był przysechł do podniebienia, że się ozwał z onym słowem: p r a g n ę; w ktorym pragnieniu octem z żołcią zmieszanym częstowali go przeciwnicy Iego, y nasycony iest wszelkiemi zelżywościami za one zbytki pierwszych rodzicow naszych, ktorzy nad

zakazanie Boże ułakomili się na iabłko, oczom swoim miłe, y smakowi swemu przyiemne". Y niżey: „Dobrze czynili starożytni chrześcianie, że chlebem y wodą piątki swe odprawowali, iakożkolwiek naśladuiąc suchot Christusa Pana naszego" Y niżey: „A pogotowiu postow, ktore są od kościoła naznaczone, tak barzo nie znać, że iuż nie tylko suchedni weszły w lekkie poważenie y pośmiewisko, ale y sama Quadragesima święta, postem Moyzeszowym y Heliaszowym wsławiona y postem Christusa Pana naszego poświęcona, tak zdrobniała, że iey podobno w krotkim czasie mało co zostanie: albowiem co namocznieyszy y do postow potężnieyszy ludzie tak wnęcili się w indulty, iż miasto czterdziestu dni, czterdziestu godzin nie poszczą. A ieśli ktorzy poszczą, tedy przecię nie tylko [**стр. 302**) obiady z wielkim dostatkiem, ale znowu wieczerze dostateczne sobie robią. Toż się dzieie y z piątkami, w ktore ieśli się kto obierze suszyć, bądź z chęci swey, bądź z pokuty naznaczoney, przecię y tego iednego dnia bez łakotek iakichkolwiek wytrwać nie może, ale szuka ryb pieczonych y smaczno nakropionych; szuka osuchow y piernikow; szuka migdałow, fig y rozynkow,—a przy tym takich trunkow, że one wszystkie suchoty swoie, nie tylko odwilży, ale tak barzo zmoczy, żeby mu z piaństwa mogł gębę wyżąć w suchy piątek, iako y w mięsopustny czwartek." *)

Przysłuchayże się tu y uznay, ieżeli nie prawdę ten kapłan mowi, y kiedyby był żyw, a ten twoy paragraph preczytał, czy nie narzekał by y na cię, że lud Boży nie do skromności y wstrzemięźliwości, ale, iako Epikur drugi, do rospusty y wygody brzuchowey wiedziesz y usposabiasz?

Wstydź że się przynamniey kościelnych, kiedyś iuż od cerkiewnych odstąpił, nauczycielow.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Czytayże tego Gabriela kazania o twoiey Werbowey nedili.

W trzynastym paragraphie, ktoregoś otitułował: o nieczytaniu na chory godzin albo czasow, psalterza, wieczerni,—prawisz: że przystoynieysza y poważnieysza iest rzecz czytać albo śpiewać godziny y wieczernie na chory per commata, a niżeli gdy ieden chlopiec, markocząc y częstokroć łgąc, to odprawuie.

Odpowiadam*).

Rozne bywały niegdyś w roznych narodach chrześciańskich w cerkwiach zwyczaie y ceremonie w nabożeństwie,—iako o tym Niceph. Cal[стр. 303)lixtus in Eccles. histor., lib. 12, cap. 34, świadczy. Teraz iednak za łaską Boża cerkiew Wschodnia, iako po wszystkim świecie, lubo w roznych narodach, w wierze iedney, tak w iednakiey zgodzie ceremoniami y obrządkami, swoie nabożeństwo odpruwuiąc, Pana Boga chwali. Rzymski zaś kościoł osobliwe ma y rozne ceremonie y obrządki swego nabożeństwa od Wschodniey cerkwie, lubo essentią iedną są: ieśli tedy w kosciele godziny śpiewaią, my tego nie ganiemy, bo tak są rosporządzone, aby były śpiewane, y taki ma dawny zwyczay. U nas zaś nigdziey tego zwyczaiu we wszystkiey Wschodniey cerkwi nie masz, aby albo czasy śpiewano, albo na chory czytano, ale ie zwyczaiem oycow świętych Ierozolimskich, Studitskich y Swiętogorskich, osobliwie psalmy czytaiąc, oprocz troparia, z kondaki, ktore to na woli starszego śpiewać albo czytać zawisło, odprawuią.*)

*) *Замѣч. Саковича:* Każdy uważny to przyzna, że przystoynieysze y poważnieysze iest nabożeństwo śpiewane, gdzie to może być, nlżli czytane; sameś to wyżey przyznał o służbie Bożey czytaney y śpiewaney. A iż to każdy przyznać musi, że przystoyniey są to dzieie, gdy godziny y nieszpor kapłan y zakonnicy na chory czytaią albo śpiewaią, niżli gdy ieden chłopiec albo wyrostek, lubo y czerniec, to odprawuie, iako u Rusi schismatickiey; choćby naywięcey było czerncow, tedy darmo w cerkwi stoią. Zaś u Unitow iuż na wielu mieyścach nie tylko w monastyrach, ale y po miastach y miasteczkach, ale y we wsiach niektorych, gdzie iest kilka diakow, godziny y nieszpory zwyczaiem Rzymskim, na chory czytaiąc, odprawiaią A co mowisz, Mohiło, że w naszey cerkwi

Wieczernia zaś bywa wszystka niemal śpiewana, krom części psałterza (ktora sie kafizmą nazywa) y na środ cerkwi w głos od iednego czytana bywa, a słuchaiące tym czasem meditatie odprawuią; śpiewane na chory bywaią psalmy cztery do pewnego wiersza, a stamtego mieysca, przeplatuiąc, także na chory z stichirami śpiewaią. Także prokimeny na chory śpiewaią, na stichownie stichery także; y tak wszystka wieczernia albo nieszpor na chory śpiewana bywa, oprocz psałterza osobliwego czytania, iako się rzekło, ktory na dwadzieścia części iest rozdzielony, iako ty dobrze wiesz› boś go, diakiem będąc, często czytywał, a nie raz myląc się, iako o innych prawisz, zełgałeś. [**стр. 304**) Na iutrzni żaś tymże sposobem do pułnocznicy, ktora czytana bywa, y po exapsalmach, na chory śpiewaią B o h   H o s p o d y troparia, temu dniowi służące, a potym, według porządku, części z psałterza, albo kafismy na środ cerkwi czytane bywaią. O takowym czytaniu psałterza

---

Wschodniey nie masz tego, aby czasy śpiewano albo na chory czytano. A pytam że cię: co oni czerncy Greccy, za czasow ś. Theodora Studity będący, ktorych po tysiącu bywało, w cerkwi czynili, u ktorych nieusypiaiące nabożeństwo bywało, że iedni wychodzili z cerkwi, a drudzy przychodzili, bo ieśliby tylko ieden miał nabożeństwo odprawować, a drudzy by prożno stać mieli, tedy by prożne ich wchodzenie było do cerkwi. A co mowisz, że pod czas tego od iednego w cerkwi czytania drudzy medytacye odprawuią. O d p o w i a d a m. Że nie mogą na ten czas, gdy się czytanie głosno odprawuie, medytaciey odprawować, albo examen conscientiae czynić, bo te rzeczy wielkiego silentium potrzebuią. Przypatrz ieno się w kościele Rzymskim, iako pobożni zakonnicy medytacye albo examen conscientiae odprawuią, że poklęknowszy z nabożeństwem, y ręce na krzyż rozprostarłszy, albo na piersiach położywszy, serce y mysl w niebo podniosłszy, te święte akty odprawuią; y radzi by, aby pod ten czas y mucha im nie przeszkodziła. Drudzy też zakonnicy, o połnocy wstawszy, w kaplicy iakiey, stanto accenta candela, sub altari tę świętą medytacyą odprawuią, a potym, starszemu swemu należny pokłon oddaiąc, odchodzą cum magno silentio do komorek swoich,—iako to zachowuie się w zakonie oycow Karmelitow Bosych. Mowię tedy, że nie może medytacya odprawować pod czas odprawowania godzin, ktore każdy kapłan y zakonnik tenetur ex

znaydziesz w kollatiach świętego Kassiana, a po każdey kafizmie na chory śpiewane bywaią s i e d a l n a; potym, ieśli święto, śpiewany bywa p o l i e l e o s, to iest, psalmy dwa 134 y 135, na chory; potym antiphony także na chory śpiewane bywaią, y czytana bywa Ewangelia; a ieśli prosty dzień, po psalterze y siedalnach, śpiewany bywa kanon także na chory, a potym na c h w a l i t e c h, albo ad laudes, śpiewaią psalmow trzy także na chory,—ieśli świeto, z stichirami przeplatane. Y tak się iutrznia kończy.

Masz tedy prawdziwą relatią (a nie taką, iaką ty fałszywie czynisz), że w cerkwi Ruskiey niemal wszystko nabożeństwo na chory śpiewaią.

W święta zaś, kiedy wsenoczne albo wigilie bywaią, tedy y psalm 103, ktory zawżdy na początku wieczerni czytany bywa, tak y z pierwszey kafizmy sława pierwsza, to iest, kilka psalmow z alleluiami, śpiewane bywaią. A gdyby, według ciebie, wszystkie

---

officio odprawować; a czas inszy spokoyny ma być na medytacye y na examen conscientiae. A co mowisz, że u nas niektore psalmy na iutrzni y na wieczerni śpiewaią. O d p o w i a d a m wam, że na iutrzni czasem 3 psalmy, a na wiecerni 4 śpiewacie, y to kiedy w niedzielę albo w święta. Lecz ponieważ te psalmy śpiewacie, tedy y drugie powinnibybyście śpiewać, bo by tym poczęśnieysze nabożeństwo wasze było. Zaś mowisz: ieśliby się u nas wszystkie nabożeństwo śpiewaiąc miało odprawować, tedy by wiele czasu wzięło, y nie było by czasu do iedzenia obiadu y wieczerzy. Nego consequentiam. Nie może być u was większe nabożeństwo, iako w kościele Rzymskim na Boże Narodzenie, gdzie procz iutrzni z trzema nokturnami, laudes, y godziny wszystkie, y nieszpor, y complete, a wszystko śpiewaiąc odprawuią (albo poważnie czytaiąc, iako nokturny). Jeszcze każdy kapłan po 3 mszy musi odprawić, a przedcię maią czas y do obiadu y do wieczerzy. Nawet gdzie indziey bywa po troie kazania na ten fest. Tożby u was być mogło, gdybyście chcieli swoie nabożeństwo sporządzić, wyrzuciwszy owe Moskiewskie hakania z śpiewania y polieleos skrociwszy z kilkudziesiąt toczek, na 12 albo na 10, iako oycowie unici czynią. Jeszcze mowisz, mnie przymawiaiąc, żeś to ty w Dubnie tak skrocił nabożeństwo, żeś nigdy żadney kafizmy nie tylko nie śpiewał, ale y na chory nie czytał, a poprostu y czytać nie dopuściłeś, y kanonu u ciebie

psalmy, ktore w cerkwi czytane bywaią, przy tych hymnach y psalmach, ktore śpiewane bywaią, śpiewane być miały,—musiała by sama wieczernia wziąć cztyry. ieśli nie pięc godzin zabawy; a poweczernica albo completa pewnie dwie godzinie, połunocznica pewnie trzy, utrznia osm albo namniey siedm godzin; czasy albo godziny dwie, namniey pułtory, a służba Boża pewnie, [стр. 305) ieśli nie trzy, tedy dwie godzinie prendko odprawowana.

Kiedyż tu, miły premudry ustawniku, zakonnikom albo y inszym nabożnym ludziom, ktorzy prawidło cerkiewne, albo horas canonicas zawsze odprawuią, czas ukażesz wolny, nie tylko do odprawowania swoich spraw, bez ktorych się obeyść nie mogą, ale nawet y obiad albo wieczerzą y sen odprawić, ponieważ ledwie trzy albo cztery godziny na to wszystko zostanie.

A co powiadasz, że chłopiec ieden odprawuie.

---

nie czytano, chyba irmosy śpiewano. Owo mowisz, inszym rad byś ustawy stanowił, a sameś się ich y palcem nie chciał tknąć. Odpowiadam. Prawda, żem ia niekrore rzeczy, będąc archimandytą Dubieńskim, skracał, zwłaszcza owe tautologye, powtarzania siedalen, irmosow, y kafism w głos wszystkich czytanie, tylko po iednym słowie, y kanonu, iednak nie opuszczałem tego bez odprawowania w cichym czytaniu, alias grzeszył bym; lecz nagradzałem to czytanie czym inszym, zkądby większa chwała Bogu w zbudowaniu ludzi być mogło. Bo u Rusi zwykło bywać nie mało ludzi na iutrzni, ktorzy aby z iakim pożytkiem duchownym z cerkwi odchodzili, tedym albo kazanie im powiadał, albo żywoty świętych xiędza Skargi w Ruskim iezyku czytałem im, czego oni mile y nabożnie słuchali. Czytywałem też y kanony sam, ktorem rozumiał bydź ku zbudowaniu ludzi; iako o marnotrawnym synu, o wygnaniu z raiu Adamowym, o mytniku y Pharezyuszu y o strasznym sądzie Pańskim, et c.

Jednak, żebyś wiedział, że y w kościele naszym katolickim Rzymskim iest ten zwyczay odprawowania iutrznego nabożeństwa, że w klasztorach wielkich y w kościołach katedralnych, et in ecclesiis collegiatis, każdey niedzieli y w każde święto celebre ad populum odprawuią się wstzystkie trzy nokturny w kościele publice, y laudes, y godziuy. Zaś w mnieyszych miastach, miasteczkach y na wsiach, ieden tylko nocturn cum

Odpowiadam.

Musi tak być, gdzie pop nieborak dla wielkiego ubozstwa nie może więcey chować, ieno iednego diaka albo chłopca.

Toż rozumiem działo się we Włoszech, kiedy Gottowie y Wandalowie nad nimi panowali [1]), a kapłani chleba sobie swymi rękoma zarabiali; nie było tam komu, rozumiem, na chori godziny odprawować, ba y teraz gdzie przy iednym xiędzu ieden tylko klecha bywa, nie więcey tam melodiey albo w śpiewaniu wdzięczności, niz gdzie u popa ieden diak albo chłopiec śpiewa, będzie.

Niech ieno panowie dobrze cerkwie funduią, będzie komu pewnie na chory śpiewać, y nieszpetnie.

Citowałes tu Sokratesa y Nicephora historikow, iakoby oni w swoich księgach napisali, że śpiewanie psalmow ma być na chory: znać, żes ich dobrze nie czytał, y dla tegoś Nicephora nie naznaczył, gdzieby to napisał, a Sokratesa, luboś citował, ale [стр. 306)

[1]) Baronius, anno D. 680

tribus lectionibus w kościele odprawuie się. Nihilominus powinien każdy kapłan odprawiać privatim wszystko officium. Toż by y w Rusi miało być. To też wiedź, panie Mohyło, że czyniąc ia dobrowolną cessyą archimandrytstwa mego Dubieńskiego wielebnemu oycu Prokopowi Chmielowskiemu, takiem conditionem ia dawałem mu: 1) aby w iedności z kościołem katolickim statecznie trwał, iako z urodzenia katolik; 2) żeby ten porządek, iako za mnie był w odprawowaniu cerkiewnego nabożeństwa nie odmiennie we wszystkiem zachował, to iest, w odprawowaniu służeb Bożych, tak czytanych, iak śpiewanych; a za mnie zawsze pierwey czytane służby bywały, potem śpiewano na końcu; 3) żeby godziny y nieszpory na chory czytane, et c. Skąd osądz się sam, panie Mohyło, ieśliś słusznie kilka raz w swym Litosie napisał, iakobym od kogoś degradowany był z moiey Archimandriey. Co żeś omylnie powiedział y napisał, wyświadczył mnie Xiąże Jego Mości z Ostroga Zasławski Dominik, woiewoda Sędomirski, ktory nie chciał dać prezenty oycu Chmielowskiemu na Archimandryą Dubieńską, ażby pokazał odemnie liberam concessionem tey archimardryi. Toż czynił ociec Owłoczyński, nominat władyctwa Przemyslskiego, że go iue chciał święcić na archimandryctwo Dubieńskie, aż zobaczył na piśmie

omylnie: bo Sokrates wypisuie w tych swoich sześciu księgach, rozdziele 8, o Arianach, ktorzy przeciwne wierze prawosławney, o Troycy Świętey złożywszy hymny, nocne nabożeństwa y processie po Konstantinopolu odprawowali, ktorym sprzeciwiaiąc się Chrizostom święty, przeciwne Arianskiey herezyey nabożeństwa odprawuiąc y processię, śpiewał. Ku końcowi zaś tak mowi: „Iam vero dicamus unde consuetudo hymnorum, qui in ecclesia alternis decantantur, initium caeperit. Ignatius Antiochiae, quae erat in Siria, a Petro apostolo episcopus, qui cum apostolis ipsis multum versatus est, visionem vidit angelorum, Sanctam Trinitatem hymnis alterna vice decantatis collaudantium, et formam canendi in ea visione expressam ecclesiae Antiochenae traditit. Unde illa traditio in omnibus ecclesiis recepta est, ac de hymnis alterna vice decantatis, ista hactenus.“

Widzisz tedy, że ten historik nie o psalmach, aby na chory śpiewane były, pisze, ale o antiphonach, albo Trzyświętey pieśni, ktorey, przez widzenie od aniołow Ignacy święty nauczywszy się, cerkwi podał, ktorą y po dziś dzień we wszystkich cerkwiach na chory śpiewamy.

Ale dobrzeby, żebyś sobie wspomniał pierwiey swoy Dubieński ustaw, według ktoregoś ty się sprawował, kiedyś nigdy żadney

---

liberam concessionem meam.—A co mowisz, na karcie 305, że niech iedno panowie cerkwie funduią, tedy, mowisz, będzie komu na chory śpiewać y nieszpetnie. Odpowiadam. Wżdyć u was wiele dobrze ufundowanych iest monasterow y cerkwiey, iako twoy Kiiowski Pieczarski monastyr, ktoregoś ledwie non 100 villarum Archimandryta, a kilka miasteczek, nuż iak wiele od święcenia popow, cerkwiey, od antymissow, od sądow, przysądow, od rozwodow y dispensow, iśćia za mąż schismatyckim panom y paniom za Ariane, nowokrzcence (w czym ciężko grzeszysz). Nuż od wszystkiey złowierney schismatyckiey Rusi intraty y dochodow masz, żeś mogł prawie ozłocić cerkiew ś. Sofiey; a przedcię u ciebie y w twoim monasterze, przy tak bogatey fundacyi, nie czytaią ani śpiewaią godzin, iednak domagasz się fundaciey.

kafizmy nie tylkoś nie śpiewał, albo na chory nie czytał, ale y poprostu one czytać nie dopuszczał. A kanonu u ciebie było nie pytać, czytać albo spiewać, chyba same irmosy, u to nie zawżdy: owo zgoła, kumu inszemu prawidła y ustawy radbyś napisał, a sameś sie ich y pal[стр. 307)cem swym dotykać nie chciał, chyba kiedyś musiał, diakiem będąc.

W trzynastym paragraphie o kanarchaniu w cerkwi powiadasz, że iest sposob ieden odprawowania nabożeństwa u Rusi, iako więc bywa pod czas kolendy, gdzie ieden wprzod śpiewa, a potym toż drudzy za nim śpiewaią: albo na swadbach, albo weselach, gdy owo po obiedzie ieden, za stołem siędząc, zaczyna śpiewać y dziękować Gospodarzowi y Gospodyni za obiad, a drudzy za nim toż śpiewaią.

Odpowiadam.

Znać potym, żeś nie tylko diakiem, ale y skomorochem bywał, ponieważ y kolendować y na swadbach śpiewać umiesz, zaczym y odpowiadać ci na te twoie skomoroskie szyderstwa nie trzebaby.

Ale żeby niewiadomi w tym tobie wiary nie dali y żeby wiedzieli, że wszystkie ceremonie y zwyczaie Cerkwi starożytne y święte są, na twoie zawstydzenie pokażę: iż ten zwyczay, na ktory ty niewstydliwie po skomorosku gdaczesz, nie wczorayszy iest, ale od roku Pańsk. 350, około ktorego on sławny i wielki doktor Bazyli święty żył; nie tylko bowiem w cerkwiach Bazilego świętego, ale we wszytkich inszych kanarchanie takowe, iakowe teraz w cerkwi naszey Ruskiey iest, odprawowało się, iako sam ten święty doktor w liscie swoim 63, do klerikow cerkwie Neocezariyskiey pisząc, mowi: „Ad id vero quod propter psalmodias accusamur, quare potissimum simpliciores perterrefaciant, qui nos tra[стр. 308)ducunt. Hoc habeo quod dicam: quod videlicet, qui iam obtinuerunt ritus omnibus ecclesiis Dei concordes sunt et consoni, de nocte siquidem populus consurgens antelucano tempore Domum precationis petit, inque

labore et tribulatione ac lachrymis indesinentibus facta ad Deum confessione, tandem ab oratione surgentes, ad psalmodiam instituuntur. Et nunc quidem in duas partes divisi, alternis succinentes psallunt, atque ex eo simul eloquiorum Dei exercitationem ac meditationem corroborant, et cordibus suis attentionem, et reiectis vanis cogitationibus mentis soliditatem suppeditant. Deinde uni ex ipsis hoc muneris dato, ut quod canendum sit prior ordiatur, reliqui succinunt, atque ita psalmodiae varietate precibusque subinde intersertis noctem superant.“

Do tego y w kościele Rzymskim takowe kanarchanie y teraz naydziesz, osobliwie przy odprawowaniu litaniey, gdzie ieden głosem mowi: Sancte Petre; a wszyscy śpiewaią: ora pro nobis, et. c.

A na końcu persuaduiesz, żebyśmy czynili, iako u unitow na niektorych mieyscach czynią, że z iedney księgi wszyscy na iednym chorze śpiewaią, a ieśli nie masz drugiey księgi, tedy tęż księgę na drugi chor posyłaią.

Odpowiadam.

Rzecz iest niepobobna, aby z iedney księgi dziesięc albo dwadzieścia (gdzie dostatni iest monastyr, albo w miescie cerkiew), na chorze stoiąc, śpiewali, bo nie wszyscy patrzyć y widzieć mogą, co [стр. 309) w tey księdze iest, chyba dway albo trzey ledwo, y to nie doskonale, y większa za tym może być confusio, niżeli porządne śpiewanie, gdyż ieden co przyczyni, drugi uymie, a inszy, nie wyczytawszy, zamilknie.

Do tego, nie iedna iest księga, z ktorey w cerkwi nabożeństwo odprawuią, ktoreyby się mogli na pamięć nauczyć, ale iest ich wiele, osobliwie oktoich, miney dwanaście,—to iest, nabożeństwo do każdego świętego na każdy dzień zosobna, przez rok cały, na miesiące rozdzielone,—triod postnaia, w ktorey iest opisane nabożeństwo postne, ktora się poczyna trzema niedzielami przed Postem

Wielkim, a kończy się w piątek przed Kwietną niedzielą. Druga triod iest, ktorą zowią cwitną, w ktorey opisane iest nabożeństwo passionis Domini, Resurrectionis, Ascensionis et Pentecostis. Ta się poczyna od Lazarzowey soboty, a kończy się w niedzielę wszystkich świętych, to iest, w tydzień po Świątkach.

Są do tego ieszcze kanony, albo molebny, ktore według czasu y potrzeby odprawowane bywaią, osobliwie iako czasu wielkiey suszy o deszcz, o pogodę, czasu powietrza, czasu woyny y roznych niebespieczeństw, y inne podobne tym: przetoż tedy nie podobna rzecz, aby tak wiele ksiąg na pamięc wszyscy nauczyć się mogli, by y chcieli; zaczym koniecznie trzeba, aby kanarchanie w cerkwi było, bo inaczey ieden by albo dway śpiewali, a drudzy, na chorach stoiące, gębę rozdziewiwszy, milczećby musieli, coby nie wielką przystoynością było.

Jeśli zaś iedna tylko księga bywa, a kanarchania nie będzie, tedy ią na drugi chor co raz prze[**стр. 310**)syłaiąc, iako ty prawisz, toż tobie podobny szyderca za brzydkie y szalone bieganie mieć będzie.

Ale ktoż się takowych podchwytaczow na świecie przesłucha? *)

Do tego łatwo unitom bez kanarchania na chorach śpiewać, bo iutrznia, wieczernia y insze nabożeństwa tak skrocili y deformowali, że ledwie co starożytności zostawili, nie dla czego inszego,

---

*) *Замѣч. Саковича*: Z wielu miar nie pochwały, ale nagany godne iest to w cerkwi kanarchanie, albo od chłopca intonowanie, że 1) gdy ieden chłopiec w czym zedrwi, tedy wszyscy za nim drwić muszą. 2) Że czasem drudzy starszy nie dosłyszą, co im kanarchy, mowią: ha, szto powiadasz,—skąd confusio. 3) Zastanowiwszy się w tym kanarchaniu, powtarzaiąc toż a to, rozrywa sens, y coś mało czasem poł słowa tylko wymowi. 4) To wrzeszczenie y bieganie chłopca z księgą po cerkwi od choru do choru dishonorem czyni nabożeństwu, gdy chłopiec powiadaiąc wrzeszczy, a oni śpiewaią, y ieden drugiego zagłusza. 5) Chłopiec popow y brodaczow uczy. 6) Czasem się chłopiec y powali w takim bieganiu, y ledwie się mu głowa nie zakruci od tego biegania y wrzeszczenia, iako na An-

iedno dla subtelności y Włoskiey politiki, a raczey dla swawoli y własney pieszczoty, że się im długo na modlitwach w cerkwi stać nie chce.

Niechże cię oni słuchaią, ieśli chcą, y tak się w nabożeństwie sprawuią, iako im ty persuaduiesz, a my wolimy w starożytney świętey prostocie, iako oni święci starzy nas nauczyli, Pana Boga chwalić.

W cztyrnastym paragraphie: o zabronieniu iedzenia mięsa czerncom, mowisz: Nie byłby ten dobrym katholikiem, ktoryby w kanonikach ganił wstrzemięźliwość y powściągliwość od zażywania mięsa, a zwłaszcza ktorzy są ex regula albo voto obligowani do tego, y to się bespiecznie musi powiedzieć, że kto wiekszą mortifikacyą ciału swemu, lubo w iedzeniu, w piciu, w noszeniu włosienic, et c., czyni, ten większą nagrodę od Pana Boga odniesie.

---

drzeiowe stoianie, więcey, niżli 200 stichow konarchaiąc. A co mowisz, że w Rzymskim kościele iest także od chłopca intonowanie na litaniach. Odpowiadam. Że nie takie, bo chor nie śpiewa tego, co ... intonuią, ale tylko responsorye śpiewaią, bo intonantes mowią: Sancta Trinitas unus Deus, a chor śpiewa: miserere nobis. Także intonantes: Sancta Maria, albo Sancte Petre; a chor śpiewa: ora pro nobis. Inszy to sposob na litaniach, bo tylko śpiewamy: miserere nobis, albo ora pro nobis. To iuż tu nie może być omyłka, y nie takie to konarchanie, iako w Ruskiey cerkwi schismatickiey, bo uniaci iuż to po większey części u siebie wykorzenili, ale z ksiąg śpiewaią te stichiry y siedalna, et c., y miewaią po dwoie ksiąg na chorach. A co mowisz: a kiedy będzie 10 albo 20 na iednym chorze, a iakże by mieli wszyscy z iedney księgi śpiewać? Odpowiadam. Tak kazać napisać, albo raczey wydrukować nie małym pismem te hymny, ktore się śpiewaią y mieć ie na kryłosach, y z nich śpiewać. Takie są w kościele Graduały, Antyfonarze, ktore, że wielkim pismem y z notą są wydane, tedy wiele ich, na nie patrząc na pulpitach położone, mogą śpiewać. A owe kanony, tropary y kondaki, co się mogą czytać, w inszych księgach mieć.

Odpowiadam.

Jeśli ex voto wstzemięźliwość y powciągliwość od zażywania mięsa iest cnota pochwały go[стр. 311)dna y od Pana Boga nagrodę ma,—rozumiem, że nie mnieysza iest non ex voto, iakoby ex voto to obserwować y czynić: zaczym dobrze czynią naszy zakonnicy, że mięsa nie iedzą, luboby y non ex voto; a ty, że to im ganisz, nie iako dobry katholik, ale iako sprosny niewolnik brzucha swego to czynisz.

A co prawisz, że w votach swoich nie są obligowani czerncy nie ieść mięsa, bo tego expresse nie położono.

Odpowiadam na to.

Że expresse votum poszczenia, co się rozumie mięsa nie iedzenia, naszy zakonnicy czynią, ktoreś y ty, gdyś w Kiiowie zakonnikom zostawał, publice czynił, tedy mięsa ieść nie mogą: albowiem takie votum przy inszych każdy chrześcianin, zostaiąc zakonnikiem, w cerkwi naszey Ruskiey czyni, gdy bywa od starszego, ktory go do zakonu przymuie, po Słowiensku pytany: czto pryszeł iesi, brate, pripadaia ko swiatomu żertowniku y ko swiatey drużyni sey? To iest: pocoś przyszedł, bracie, upadaiąc przed świętym ołtarzem y przed świętą tą kompanią? On odpowiada: Żełaia żytyia postniczeskaho, czesny otcze. To iest: pragnąc życia poszczących, wielebny oycze.

Widzisz tedy, że ten, ktory zostawa zakonnikiem, starszemu odpowiadaiąc po co przyszedł, nie powiada, że mięsa przyszedł ieść do monastera, ale poszczących życia pragnąc: poczym naypierwiey znać, że mięsa zakonnikom ieść nie trzeba. *)

*) *Замѣч. Саковича*: Zabranianie iedzenia czerncom, ani z reguły ś. Bazilego, ani od ktorego ś. Papieża stało się, ale z okaziey Theofaniey cesarzowey Graeckiey, żony Lwa Cesarza Philosopha, ktora żyła roku 836,

[Стр. 312). W votach zaś daley pyta go: prebudeszy li w monastyri y posniczestwi daże do poslidniaho twoieho izdychaniia? To iest: będziesz li w monastyrze trwał, y w poszczeniu, aż do ostatniego kresu żywota twego? A on odpowiada: tak iest, za pomocą Bożą, wielebny oycze.

Tu się przypatrz, czy nie iest to votum poszczenia do żywotnego, to iest, wstrzymywania się od mięsnego iedzenia? Bo ieślibyś rzekł, że to o inszych postach rozumieć się ma, ktore zwykli chrześcianie pościć: to być nie może, bo każdy chrześcianin et sine votis powinien iest posty, od cerkwi przykazane, zachować, a zakonnik powinien do śmierci pościć; z Słowienska bowiem posniczestwo, nic inszego nie iest, ieno pościć, a pościć, od mięsa wstrzymywać rozumie się.

Zatym tedy, że czerncy votum, aby w postniczestwie do śmierci żyli, czynią, koniecznie mięsa im ieść nie potrzeba; skąd iako ty, ktoryś votum takie uczynił, tak y wszyscy uniaccy czerncy, mięsa przeciwko uczynionemu reguły swey zakonney szlubowi iedzące, śmiertelnie grzeszą.

Do tego, żeby każdy wiedział, iż iako zakon monachow albo Therapewtow (iako ich Dionisi święty Areopag., pisząc o ich poświęceniu, lib. de Eccles. Hierar., cap. 6, nazywa) dawny iest, tak dawne iest wstrzymywanie się onych od mięsnych potraw,—*) niech

---

ktora obiecała dawać tak wiele ryb, wyziny, syra, masła, oliwy patryarsze, aby czerncy mięsa nie iedli, o czym w Perspektiwie czytay fol. 93 y 94. Acz y w regułach ś. Bazyłego o tym poście czernieczym expresse nie napisano,—y owszem to się w nich znayduie, że czego snadniey y taniey możecie dostać, tego zażywaycie; a ktoż nie widzi, że mięso y tańsze y zdrowsze, niżli ryby? To iuż nie iest przeciw Regulae.

*) *Замѣч. Саковича:* Aczkolwiek mogłeś dobrze, panie Mohiło, wyrozumieć declaracyą moią z moiey Perspektiwy, fol. 91 y 92, że nie byłby ten dobry catholik, ktoryby w zakonnikach ganił powciągliwość od zażywania mięsa, zwłaszcza ktorzy ex regula et voto są do tego obligo-

kto chce czyta żywot świętego Marka; tam się doczyta, iako zakonnicy czasow apostolskich żyli, y iako pościli, nie tylko bowiem mięsa, ale żadnego tego, co cię rucha, nigdy [стр. 313) nie iadali. Ani botwina z grzybami, albo iarzyny z rybami, ani piwo, iako ty prawisz, choć ladaiakie, ale chleb z solą y izopem, a do tego woda: te naprzednieysze były ich przysmaki. O czym iuż wyżey na kilku mieyscach obszyrniey masz. Czytay o tym Nicephora Kalixta in Eccles. hist., lib. 8, cap. 39, de vita monastica, ktory mowi: „Nullas horum prius cibum quam sol occidisset capiebat, fuere etiam qui tribus aut pluribus diebus sine alimento persevera-

---

wani; y owszem, kto większą mortyfikacyą ciała swego lubo w iedzeniu, w piciu, w noszeniu włosienic, w dyscyplinach czyni, ten większey nagrody od Pana Boga ma się spodziewać. A czemusz mię pomawiasz, iakobym ia miał ganić w czerncach wstrzymanie się od iedzenia mięsa, y dla tego, powiada, nie iesteś dobrym katolikiem? Na czym barzoś się omylił, bom y dobry katolik, y nie ganię czerncom wstrzymania się od zażywania mięsa. Ale tego w waszey schismie nie pochwalam, że w chorobie ciężkiey nie tylko czerncowi, ale y świeckiemu człekowi, by miał y umierać, nie pozwalacie ieść mięsa w dni postne. I tam to ia na margines nanotował w Perspectiwie, fol. 92, z waszego Wileńskiego Trebnika schismatickiego, roku 1624, fol. 162, drukowanego, że wasza cerkiew, macocha, a nie matka; a z strony ihumena, ktory za większy grzech czerncowi poczytał iedzenie mięsa, niżli złamanie votum zakonnego,—nie z Trebnika tam pisał, bo by y wasi schismaticy nie byli takimi głupcami, że by mieli pismem z druku taki postępek tego ihumena publikować ale ukazał bym ia tobie tego ihumena, ieśli ieszcze iest w żywych, bo go dobrze znam y nie daleko odemnie mieszkał. A że sam przyznawasz fol. 311, że chociasz ex voto albo ex non voto czerncy mięsa nie iedzą, tedy dobrze czynią. Odpowiadam. Ja ci tego nie ganię, iednak ponieważ non ex vi voti to czynią, na coż ich na to tak stricte obligować, żeby drugi miał y umierać y nie pozwolić mu posilenia pokarmu mięsnego zażyć, zwłaszcza gdy doktor sam widzi tego potrzebę? Ano y Kartuzyani y Karmelicy nie tylko czasu choroby, ale y czasu oblężenia miasta nie maią(?) postu, albo podczas powietrza, et c., wyiechawszy gdzie z klasztoru, mięsa zażywaią.

rent, vino autem et sanguino lentis prorsus abstinerent, certisque diebus consulto humi decumberent, cibus eis erat panis, sal et hisopum, potus aqua". To y u Sozomena lib. 1, cap. 12, naydziesz właśnie.

A nadto y o samym Zbawicielu naszym, ktory żywotem swoim przenaświętszym, panieńskim, ubogim, posłusznym y wstrzemięźliwym, wszystkim chrześcianom, ale osobliwie zakonnikom przykład do nasladowania podał, nigdziey nie czytamy, lubo u Symeona trędowatego, u Mattheusza, u Zakcheusza, y u siostr Lazarzowych na wieczerzy bywał, aby mięso kiedy iadł, oprocz baranka Wielkonocnego, ktore iedzenie nie pospolite było, ale ceremonialne, albo Starego Zakonu iakoby sakramentalne, y osobliwa od Pana Boga postanowiona ceremonia; ktorym iedzeniem y zakon wypełnił (bo go nie przyszedł rozwiązywać, ale wypełnic, iako Mattheusz święty, rozdz. 5, wiersz 18, mowi) y ceremonie y sakramenta Starego Zakonu, ktory były cieniem teraźnieyszych, przez to skończył, a

---

Wżdyć y Chrystus Pan, żyiąc na tym świecie y obcuiąc z Żydami, y w domach ich y w Kanie Galileyskiey na weselu będąc, takich potraw zażywał, iakie tam gotowano, a na godach pospolicie mięsne potrawy bywaią, bo w poście wesela nie bywa, y Chrystus Pan w dzień, a nie w nocy u Zacheusza, y Symona trędowatego, y u Mateusza na obiedzie, a nie na wieczerzy bywał; a kiedy obiad u Żydow, to iuż u nich tego dnia nie masz postu. Y Apostołow swoich na opowiadanie Ewangelii posyłaiąc, kazał im to ieść, co przed nich postawią. A co mowisz, że z samego pytania daie się widzieć, że gdy ktory chce wstąpić do zakonu, tedy go pyta ihumen albo archimandryta: czego bracie potrzebuiesz? A on odpowiada: żełaiu postniczeskoho żytiia. Otoż, powiada, powinien czerniec pościć. Na to tak odpowiadam: że ten termin postniczeskoho żytiia, nie od oycow śś. położony iest, ale od tych ihumenow, ktorych wy nazywacie skitskimi, bo w skitskich monastyrach mięsa nie iadaią. A w starych trebnikach tak napisano: żełaiu inoczeskaho żytia,—„pragnę zakonnego życia", —a nie postniczoho, bo może kto pościć, nie będąc zakonnikiem, ale nie iuż zakonnikiem będzie, że pości. Do tego pytam ia ciebie, Mohiło, czy iest to post, gdy

swoie iuż nowe postanowił, y cerkwi swoiey w osobach apostolskich podał. A że pościł, że chleb, [стр. 314) ryby y miód przasny iadł, ktore potrawy są własne naszych zakonnikow, wyraźnie to w Pismie Ś. mamy; w żywotach zaś patriarchow onych świętych y fundatorow zakonniczego żywota, iakowy był Paweł święty, pierwszy pustelnik, ktory żył roku P. 298, Antonius wielki, ktory żył roku Pańsk. 324, y Pachomius, ktory żył roku Pańsk. 340, Bazilius święty y Nazianzenus, ktorzy żyli roku Pańsk. 350, a po nich barzo wiele inszych,—nie naydziesz, nie tylko aby mięsa kiedy iedli, ale ani ryb, oprocz tylko chleba, owocow, iarzyn, a wody, iako o Palestinskich zakonnikach, w monastyrach y ławrach mieszkaiących, Euagrius in historiis Eccles. lib. 1, cap. 21, wzmiankuie. *)

Takowe tedy fundamenta nie iedzenia mięsa zakonnicy naszy maią. A o świętey oney Theophannie cesarzowey w żadnym historiku cerkiewnym, aby ona była przyczyną nie iedzenia mięsa za-

---

kto z mięsem nie ie, a z masłem, z syrem y z iaycy ie warzone y pieczone ryby, y wszelkie potrawy, y obiad y wieczerzą, iako podczas waszey maślanicy, nie tylko czerncy, ale y świeccy cały tydzień z masłem we środę y piątek iedzą. Czy iest to post, czy nie post? Nie możesz go nazwać postem, bo post ma być bez mięsa y masła, syra y iaiec. A ponieważ waszy czerncy iedzą z masłem, z syrem y z iaycy, przeto nie mogą się nazywać postnikami, ktorzy nie tylko mięsa, ale y masła y syra y na Wielkanoc nie iedzą. Ale drudzy czerncy na 3 wota: abedyencyą, ubustwo, czystość przysięgaią, ale na postniczestwo nie przysięgaią, bo by musieli wszyscy skitski żywot prowadzić. A na przykłady, od ciebie o poście zakonnikow przywiedzione, co ie, iako święte, pochwaliwszy, przywiodłem też przykłady w Perspektiwie o tych, ktorzy, zakonnikami będąc, mięsa w sławę Bożą zażywali,—czytay iedno o tym w żywotach śś. Oto masz w oczach w Rzymskim Kościele tak wiele roznych reguł zakonnych, z ktorych iedni zażywaią mięsa, a drudzy tylko na maślnych y syrnych potrawach y rybach przystaią, a wszyscy są dworzanie iednego krola niebieskiego, y ieden drugiego nie posądza, nie potępia.

*) *Замѣч. Саковича:* Wiele rzeczy w świętych iest, ktorym się raczey dziwować, niżli nasladować możemy.

konnikom, nie czytamy, y między synodami o takowym postawieniu albo zakazaniu (abowiem bez synodu stać się to nie mogło) nie nayduiemy. Jednak luboby y tak było, nie mogła by cesarzowa żadną miarą tak wielkie mnostwo zakonnikow do tego przywieść, kiedyby nie ich na to zgoda y dobra wola przystąpiła. Ale snać w niektorych, a podobno w Carogrodzkich tylko monasterach, mogli być tacy, ktorzy pewnych czasow mięso iadali; zaczym, gdy perssvasia pobożney cesarzowey nastąpiła, snadnie mała kupa iedzących skłoniła się przystąpić do większey: coż tedy skąd komu za krzywda, że ci, ktorzy wolniey iakoby żyli, do onych, ktorzy ostrzey, nasladuiąc apostolskich uczniow y oycow świętych dawnych, przystąpili?

[**Стр. 315**.) Powiadasz, że Ruś za większy grzech poczyta czerncom iedzenia mięsa, a niżeli wykroczenie y złamanie inszego ktorego votum, y probuiesz to trebnikiem, w Wilnie drukowanym anno D. 1624, ukazuiąc, iakoby tam być miało na karcie 162 napisano.

O d p o w i a d a m.

Jako o tym bezimiennym ihumenie zmyslonąś facetią położył, tak y w Wilnie to nigdy drukowano nie było; ale iakeś się ty bezwstydnie na inszych mieyscach wyżey ważył klinkować, tak y tu niezbożnie Wilenski trebnik potwarzasz.*)

Wstydźże się tak wiele fałszow w tak małym szpargale, iakoby zaprawdę, na świat wydawać.

W piętnastym paragraphie: o m a ś l a n i c y R u s k i e y, Kassian, iakoby rzecz dziwną, nową y nieprzystoyną Ruś czyni, gdy przed samym postem, tydzień cały od mięsa się wstzymywaiąc, na rybach y na nabiale przestawa, — y iakoby ten święty zwyczay

---

*) *Замѣч. Саковича:* Więc podźmy o wyłupienie oka, ieśli tego w Wileńskim Trebniku nie masz, com ia citował, a przedcię ty, wiedząc, nie chcesz wiedzieć.

Ten ihumen Iwan Żeliza Poczaiowski.

wczora do cerkwie Ruskiey wniesiony y przyięty był,—Rzymianami się między Rusią mieszkaiącemi wyświadcza y, szydząc z tego, mowi: powiada Ruś, że się do Wielkiego Postu przygotowywaią y nazywaią to przeddweryiem postu, we środę y w piątki z masłem iedzą.

Odpowiadam.

O caput helleboro dignum! Czemuś, nieboże, kiedyś tak premudrym stał, nie dowiedział się [стр. 316) pierwiey, iak dawno cerkiew święta Wschodnia ten tydzień przed Postem Wielkim tak obserwować zwykła, a dopiuro ieśliby to nowo a niesłusznie przyięła, albo ieśliby Ruś tylko sama, a nie wszystka Wschodnia cerkiew obserwowała, słusznie o to miałbyś narzekać y za niesłuszność osądzić. Ale niewiedząc doskonale, iakoby wiedząc, porwać się do strofowania, iest to wielkiego prostaka, albo raczey głupiego rzecz, y iako z motyką na słońcę, z strofowaniem niesłusznym przeciwko rzeczy słuszney się porywać.

Wiedź tedy, że obserwowania tego tydnia tak, iako go teraz Ruś obserwuie, cerkiew ś. Wschodnia, od osmi set y kilka dziesiąt lat przyiąwszy, wcale aż po dziś dzień zachowuie.*)

A to daie się znać z kanonu świętego wyznawcy Nicephora patryarchy Konstantinopolskiego, ktory żył około roku Pańs. 806, o ktorym xiądz Skarga w Dzieiach Kościelnych Baroniuszowych, w roku 814, na pag. 386, tak mowi: „y tak na wygnanie iest porwany (to iest Nicephorus święty), gdzie, poszcząc się y modląc, y nędze cierpiąc, iako męczennik, do Christusa swego poszedł.“ Ten iego kanon tak się w sobie ma: „oportet monachos ieiunare die Mercurii et Veneris septuagesimae, et ubicunque fuerint, caseum comedere post praesanctificatorum solutionem. Evertit hic canon

*) *Замњч. Саковича:* Zwyczay to Mohilin, gdy mu iuż racyi nie staie; tedy do starożytnego się zwyczaiu dla stwierdzenia błędow swoich udaie.

Iacobi dogma et Tetraditarum haeresim". To iest: „potrzeba, aby zakonnicy pościli środę y piątek syrney niedzieli, a po odprawieniu Preżdeswiaszczennoi służby syr niechay iedzą: psuie bowiem ten kanon ustawę złey wiary Iakobickiey [стр. 317) y Tetraditow herezyą". Vide in Iure Graecoromano, folio 195.*)

Masz tedy nie wczorayszy zwyczay wstrzymywania się od mięsa w tym tydniu przed Wielkim Postem, ale od tak wielu lat.

Masz y to, że we środę y piątek tego tydnia do wieczora zakonnicy pościć maią, a w wieczor syr ieść, herezye Iakobitow y Tetraditow potępiaiąc.

Nie iest tedy absurdum, ani żadne inconveniens, przed Postem Wielkim tydzień ieden od mięsa się wstrzymywać, y owszem iest cnota y rzez pochwały godna, że ludzie chrześciańscy polekku małą wstrzemięźliwością od miąs y napoiow zbytnich (iakowych zwykli rospustnicy w owe dni mięsopustne, szalonymi nazwane, zażywać) do Postu się Wielkiego przyspasabiaią: bo y Cerkiew

---

*) *Замњч. Саковича:* Na ten kanon ś. Nicepfora, salva eius sanctitate, powiadam, że dwie contradictione w sobie ma: 1) że każe w septuagesime we środę y w piątek zakonnikom pościć; 2) że każe po służbie Preżdeświaszczennoy masło y ser ieść, y iest Żydowski post przez dzień nie ieść, a w wieczor mięso, masło y ser ieść. Wżdyć wyżey powiedziałeś, że w Wielki Post dla tego liturgia ś. Złatoustego y ś. Bazylego w insze dni, procz niedzieli y soboty, nie odprawuie się, że w sobotę y w niedzielę nie masz postu; a Preżdeświaszczenna służba, dla tego, mowisz, w insze dni odprawuie się, żeby w nie poszczono. A czemusz tu każesz w Preżdeświaszczennoy służbie syr y masło ieść, co nie iest postem, ale rozgrzeszeniem postu? Y większa to rzecz ieść wam w te środy y piątki w Wielki Post po Preżdeoświaszczennoy. Jeślibyście predwerie albo przygotowanie do Wielkiego Postu masłem y syrem czynić mieli, nie folguiąc y środzie y piątkowi, tedy by też y do drugich postow, Spasowego, Adwentowego y do Świętego Ducha, takie też predwerie postu mieli czynić, żebyście zęby od mięsa wytrzebili y gorzałkami wypłokiwali.

Bo wielkie to absurdum, że w tę maślaną środę y w piątek odprawuiąc nabożeństwo, iak w Post Wielki, z pokłonami, a iecie z masłem

święta nie dla czego inszego to postanowiła, iedno, aby rospustę, ktora naywiększa w te dni zwykła się odprawować, przez takową wstrzemięźliwość y iakoby postny kształt, zniosła. Y przeto słusznie preddweriem albo przysionkiem postu nazywa. Iako sinaxar triodny w syrney sobocie na iutrzni czytany mowi: „iż dla nieiakiegoś uprzedzaiącego oczyszczenia od oycow świętych ta niedziela syrna postanowiona iest, żebyś my od miąs y dostatecznego iedzenia zaraz w doskonały post y ostatnią od potraw powściągliwość udawszy się, nie za przykro y ciężko to mieli, tak też, żebyśmy postanowieniu ciał naszych nie zaszkodzili, ale polekku y pomału tuczących y roskosznych potraw [стр. **318**) odstępuiąc y poniechywaiąc, iako konie rozuzdane przez skąpy y podły pokarm albo obrok, uzdę postu przyięli y na się włożyli". Patrz w Triodzie postney na pag. 143.

We środę zaś y piątek nie iedzeniem przez cały dzień aż do wieczora post się zachowuie, y tak apostolskiemu kanonowi 69. dosyć się czyni. A iedzeniem w samy wieczor z nabiałem, znoszą się Iakobickie y Tetradickie błędy, ktore to kacerstwa, zwyczaiom cerkwi świętey Prawosławno Katholickiey sprzeciwiaiąc się, przeciwnie zwyczaie y posty sobie stanowią: dla czego takowe ich Bogu brzydkie ustawy y posty Cerkiew Święta (aby prawowierni nie zdali się im pobłażać y z nimi społeczność mieć) w ten tydzień iedzeniem nabiału, a w insze (iako się na swoim mieyscu wyżey pokazało, świeckim iedzeniem mięsa) znosi.

---

y z syrem, iak w mięsney. Ano czy nie lepiey by przy odprawieniu postnego nabożeńswa w te dwa dni postnych też potraw zażywać? I owszem wolelibyście w poniedziałek, we wtorek, y w niedzielę Syropustną mięso ieść, niżli się dyspensować na te dwa dni, syr, masło y iayca ieść. I iest to własny wasz w te dni Żydowski post, bo Żydzi przez dzień poszczą, a w wieczor skromnych potraw zażywaią.

Wżdyć ani Preżdeświaszczenna, ani Złotoustego nie odprawuie się u was w te dwa dni liturgia, ano cożeś o tey Przeżdeświaszczenney tu napisał? I owszem u was gdy się Preżdeświaszczenna odprawuie, tedy post na ten czas. A tu każesz syry y masło ieść

Słusznie tedy cerkiewny ustaw pokłony y inne postne zwyczaie we środę y piątek maślny odprawować każe, a w wieczor z masłem ieść pozwala.

Ieśli zaś za cesarza Herakliusza takowa wstrzemięźliwość w cerkwi święrey Wschodniey się poczęła, iako ty tu powiadasz, tedyć ieszcze dawniey, niżlim ia tu namienił, takowy zwyczay w cerkwi iest; bo tęn cesarz żył około roku Pańskiego 610, zaczym tysiąc trzydzieście y trzy lata ten zwyczay iest w Cerkwi świętey, bez wszelkiey ni od kogo nagany zachowany. Nie zamilczeli by bowiem synody tak partikularne, iako y generalne, iako też y oycowie święci, y doktorowie Wschodni y Zachodni (bo onych czasow iedno byli), ktorych barzo [стр. 319) wiele przez te tysiąc y kilkadziesiąt lat było, ieśliby wiedzieli, że to iest absurdum, ale pewnieby zganili, y iako niepotrzebną y apostolskim kanonem przeciwną rzecz zniesli, ale wszyscy używaniem y zamilczeniem, iako rzecz świętą, approbowali: ty tylko ieden szaleniec porwałeś się na słońce z motyką, ktoremu nic zaszkodzić nie możesz, chyba sobie, bo choć kto ciebie przed tym y nie znał, pewnie cię pozna, żeś prostak.

A co powiadasz, że za Herakliusza cesarza pro tunc tylko dispensowano w tę środę y w piątek z masłem ieść.

Odpowiadam.

To iest nieprawda, bo niczym tego nie dowodzisz; aleć ia podobnieyszą powiem y wiary godnieyszą, że ieśli za tego cesarza stanęło, tedy nie dispensa na masło, ale wstrzemięźliwość od mięsa stanęła, ktorą cerkiew swięta Wschodnia przyięła wszystka na dzięk czynienie panu Bogu y pokazanie wdzięczności za Jego dobrodzieystwa, ktore nad Wschodniemi państwy pokazał w onych tryumphalnych y dziwnych zwycięstwach nad Persy pogany, ktorzy przez lat sześć Graecyą infestowali,— o czym synaxar syrney soboty, na pag. 143, tak mowi: „o syroiedney niedzieli powiadaią nektor-

ży, że tę cesarz Herakliusz ustanowił, ktora mięsoiedną była pierwiey, przeciw Chozroesowi bowiem y Personi przez lat sześć woiowawszy, przyobiecał Bogu, ieśliby przeciwko onemu zdołał, tę niedzielę przemienić, a między postem y pokarmem postanowić, co y uczynił.“ *)

[**Стр. 320**) Słusznieysza tedy rzecz iest, wstrzemięźliwosci y skromności, Panu dzięki oddaiąc, pamiątke czynić dobrodziestw Jego tak wielkich, a niżeli dla iednego tylko na ieden raz pozwolenia (nie wszystkim, ale zołnierzom szczegulnym tylko) dwa dni w Post Wielki mięso ieść y rospusty nesłychane stroić: toby tobie przyszło ganić (ponieważ się doktorem y correktorem iakimsi czynić ważysz), co iest własną rospustą y sprzeciwieniem się wszelkiey słuszności, y apostolskiemu kanonowi 69, a nie to, co iest wstrzemięźliwoscią y škromnością, ktora iest zawsze pochwały godna.

Powiadasz też, że niektorzy w tę środę y piątek mięso iedzą, powiadaiąc, że y masło y syr z mięsa idzie.

Odpowiadam.

Chyba to swawolny iaki czyni, ktory ani Boga się boi, ani się ludzi wstyda: zaczym y Cerkwi nie słucha, ale brzuchowi swemu, iako Bogu, wygadzaiąc, służy,—ktorego szłusznie nie za prawowiernego chrześcianina, ale za celnika y poganina, według wyroku Pańskiego, mieć potrzeba. Iakowyś y ty nie dawno w uniey będąc był, boś ustawu cerkiewnego y roskazania starzych swoich nie słuchał, ale iakoś chciał, takeś się sprawował y żył. **)

Zaczym nie ustaw takowych złości iest przyczyna, ale złość y swawola sama z posłuczeństwa cerkiewnego wyuzdanych ludzi.

*) *Замњч. Саковича:* A coż miał za moc cesarz świecki zabraniać mięsa w ten tydzień ieść, a despensować z masłem y z syrem we srodę y piątek pożywać?

**) Nie iadałem ia w te krzywe środy y piątnicy z mięsem ani z masłem, zaczym fałszywie mię pomawiasz.

Ku końcowi tego paragraphu, iakobyś w głowę zaszedszy, ladaco (ni k sełu ni k horodu, iako Ruś mowi) pleciesz, mowiąc: y bywa to czę[стр. 321)sto, że dla tey maślanicy muszą czasem daleko odskoczyć od Wielkieynocy Rzymskiey, czekaiąc drugiego miesiąca pełni, po porownaniu dnia z nocą.

Odpowiadam.

Taki właśnie ma być dowod y argument mądrego człowieka przeciw Rusi o porownaniu dnia z nocą y o opoznieniu się Wielkieynocy, że Ruś przez tydzień, maślanicą nazwany, miąsa nie iedzą, iedno nabiał: ergo odskakuią od Wielkieynocy Rzymskiey.

Do tego, czemu, miły premudry mathematiku, albo raczey mataczu, Ormiane, Anglikowie, Szwedowie y insze natie, ktory kalendarz stary trzymaią, choć maślanice nie obserwuią, z Rzymiany iednak często Wielkanoc nie odprawuią? *) Musisz się podobo, nieboże, na inszą ratią zdobyć, boć ta pewnie nie uydzie, aby maślanica nasza była przyczyną niezgody Wielkonocney.

Skryiże się tedy z tą na ten czas pod ławę, nim się na drugą zdobędziesz.

Na samym końcu mowisz: a potym zapuściwszy, to przez cały tydzień płoczą zęby gorzałką od onego masła abo mięsa.

---

*) *Замѣч. Саковича:* A nam co do Szwedow, Anglikow, Ormian, do Niemcow y do Moskwy, ktorzy extra regnum nostrum w swoich ziemiach żyią, choćby y o ś. Janie Wielkanoc mieli; ale wy, że w iednym państwie Polskim mieszkacie, y zpowinowacenie z katolikami macie, y sądzić się przed sędziami katolickiemi w swoie święta musicie, tedyby dobrze wam y z tey miery zgodny z katolikami kalendarz mieć. Oto y tego roku 1646, gdybyście pospołu z Rzymiany zapuścili, tedybyście pospołu z nimi y wielkanocowali, a to dla waszey maślanicy musicie w tydzień się mieć, y w naszym kościele iuż tydzień będzie po zmartwychwstaniu, a u was dopiero z grobu będzie wstawał iakoby inszy Chrystus

Odpowiadam.

O niezbożny potwarco! Czy u was nie masz też pianic y rospustnych ludzi, ktorzy miasto popielcu karczemnym prochem głowę posypuią, dla ktorych my rospusty kościołowi nigdy nie przyma-[стр. 322)wiamy, ani w ich poczet ludzi poczściwych kładziemy: czemuż ty śmiesz to, co niektorzy rospustnicy, pianicy y niezbożni ex leges, ktorzy ni czści, ni wiary nie maią, z własney rospusty y ze złego nałogu, źle y nieprzystoynie czynią, na wszystkę Ruś bez wszelkiey okoliczności nawodzić, y iakoby im cerkiewny ustaw pozwalał, tu między inszemi z ustawu wyiętymi paragraphami kłaść? A wiesz barzo dobrze (boś był w Zamościu, y gdzie indzie, diakiem y ustawuś pilnował), że ten tydzień święty pierwszy Postu Wielkiego w monastyrach zakonnicy tak obserwuią, że w niedzielę zapuściwszy, poniedzialek y wtorek (oprocz chorych y barzo słabych), nic nie iedząc, poszczą, y aż we środe w wieczor po Preżdeswiaszczennoy mało co iedzą: a potym aż w piątek; a niektorzy zakonnicy od niedziele Zapustney, aż do soboty nic nie iedzą, ani piią, a przez wszystek post, oprocz soboty y niedziele, bez oleiu co dzien w wieczor tylko iedzą; toż y świeccy pobożni ludzie y Boga się boiący prawowierni chrześcianie niemal zachowuią; a ty wszytkich tych z rospustnymi łotrami zarownie policzyłeś. Deus tibi iudex!

Dobrze byś uczynił, kiedybyś nie tylko na pierze wysokiego o sobie rozumienia, ale iako paw y na nogi niedostatkow swych poyzrzał; wnet pierze opuściłbyś, poznawszy swe niedostatki, a nie sądziłbyś niewinnie swą bracią.

W szesnastym paragraphie: o poście na ścięcie świętego Iana Krzściciela [стр. 323) więcey ty, prawowiernych schizmatykuiąc, łaiesz, niż co do rzeczy prawisz, niech każdy zdrowym rozsądkiem, ten twoy szpargał czytaiąc, sądzi, ieśliś ty nie skryty iakiś iest haeretik, bo iak przeciwko starożytnym cere-

moniam cerkiewnym, tak barziey ieszcze przeciwko postom uzbroiłeś się one znosić. W czym nie tylko cerkwi świętey Wschodniey przymawiasz, ale pod płaszczykiem iey y Rzymskiemu kościołowi doiadasz; iednak, iako żaden iawny, tak y ty skryty haeretik nigdy temu nie zdołasz, byś naybarziey szczekał: pewną bowiem Cerkiew święta od Pana swego ma obietnicę, że bramy piekielne (co nic inszego nie znaczy, iedno usta haeretickie y wszystkich apostatow) nie przemogą iey. *) Matth. 16.

Powiadasz, że w ustawach niektorych schizmatyckich napisano, aby Graekoruski narod pościł na ścięcie świętego Iana, masła y mięsa nie zażywał, choćby y w niedzielę przypadło.

Odpowiadam na to.

Mie masz w cerkwi naszey Ruskiey prawosławnéy wiele ustawow, a schizmatyckiego żadnego: tylko ieden świętey Wschodniey cerkwie, ktory słusznie w takowy dzień tego tak wielkiego świętego (o ktorym sam Zbawiciel świadectwo wydaie, iż nie powstał między narodzonemi z niewiast nad niego większy (Matth. 11 cap. 1, Luc. 16), pościć każe, y słuszną ratią tego postu daie, że podczas bankietu, gdzie obżarstwo y piianstwo Herodowi, gwoli

*) *Замѣч. Саковича:* Często ty, Mohiło, swą schismaticką Turko Grecką cerkiew, ktora po większey części syny rodzi Mahometowi na obrzezanie, niżli na chrześciańskie pomnożenie, ubierasz w szatę prawdziwey oblubienicy Chrystusowey cerkwi Rzymskiey, o ktorey te słowa y wyroki Zbawicielowe brzmią: że bramy piekielne heretyckie y schismatickie nie przemogą przeciwko niey. A twoią schismaticką zhereticzałą iuż dawno Mahomet hołdował, y co dzień iey ubywa, nie przybywa. A że ia, według siłek moich, za honor matki moiey cerkwi ś. Rzymskiey zastawuie się, a wasze odszczepieńskie zabobony y błędy światu pokazuie, tedy mię za to heretikuiecie. Wżdyć dowieść było iedną notą na mnie herctictwa, czego żeś nie pokazał, tedyś sam nie tylko schismatikiem, że nie przyznawasz oyca ś. papieża za głowę widomą widomego kościoła, zaś gorszym iesteś niżli heretykiem, bo heretícy Luteranie, Kalwini przyznawaią pochodzenie Ducha Ś. y od Syna, a ty nie przyznaiesz.

tancom y plęsom przeklętey dziewki, naywiększego między prorokami ściąć kazało; by [стр. 324) bowiem bankietu nie było, pewnie by tego Herod nie uczynił, iako mowi Marek święty: „Herod bał się Jana, wiedząc go być mężem sprawiedliwym y świętym“; ale iako daley tenże Ewangelista mowi: „dla przysięgi, (ktory nie rozsądnie popianu snać uczynił) y dla społsiedzących, z ktorymi na bankiecie obżarstwo y pianstwo pełnił, nie chciał się iey wymowić.“

I przeto ten dzień prawosławni poszczą, aby nie tylko Herodowego bankietu nie zdali się być uczesnikami, ale owszem wstrzemięźliwości y postu Iana ś., ktory wszystek żywot swoy w nim prowadził, żadnego mięsa ani nabiału zażywaiąc, uczestnikami się być pokazali.

Na końcu, konkluduiąc ten swoy paragraph, mowisz: ano masz wiedzieć, schizmatyku, że to w dzeiń męczeństwa świętych Bożych, dzień odrodzenia ich iest z nędzy y utrapienia na żywot wieczny.

Odpowiadam.

Nieprawda to, abyśmy byli schizmatykami, ale prawowiernymi, y dla tego o śmierci świętych Bożych, że tak iest, wiemy; iednak y ty wiedź, skryty haeretiku, że zadnego świętego Pan, oprocz Przenaświętszey Panny Matki swey (ktorą, osobliwemi przywileiami z łaski swey uszanowawszy, chciał nad inne mieć, iako Bogorodzicę), tak nie uszanował, iako Jana świętego, Krzściciela swego, gdy samego tylo iednego w Ewangeliey świętey poczęcie, narodzenie y smierć opisaną mieć chciał, zaczym y Cerkiew święta tego, ktorego sam Pan tak wysoce uwielbił, osobliwszym sposobem nad inszych świętych szanuie, gdy iego poczęcie, narodzenie, solenniter święci, co żadnemu nie czyni;*) [стр. 325) a ścięcie iego postem, iako postnika y pokuty przepowiadacza, weneruie.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Ano miałbyś, schismatiku, raczey wigilyą do ś. Jana Chrzciciela pościć, a niżli na same święto iego. Ale to w wigilyą mięso iecie, a na samo święto pościcie; iako y na ś. Krzyż, także

Nic tedy tu przeciw przystoyności ustaw cerkiewny nie wykracza, gdy ten dzień dla tych słusznych przyczyn pościć każe.

A żeby w niedzielę, gdy się to święto trafi, pościć ustaw cerkiewny roskazywał, tego w nim nie masz; a że zamiczał, rozsądkowi to starszych zostawił. Jako bowiem poszcząc ten dzień, ktory się w kilka lat raz trafi, nic przeciwko apostolskiemu kanonowi nie grzeszą, ponieważ nie na sprzeciwienie się onemu to czynią, ale że się tak odmiana dni przytrafia; iako gdy się we środę albo piątek Boże narodzenie trafia, nie grzeszymy, gdy w te dni mięso y nabiał iemy; także nie grzeszylibyśmy, gdybyśmy z pozwolenia starszych, gwoli kononowi apostolskiemu o nieposzczeniu soboty y niedziele, gdy się to święto w takowe dni trafi, z nabiałem, mięsu dawszy pokoy, iedli.

W siedmnastym paragraphie: o święceniu piatnic, a osobliwie dziesiątey patnice po Wielkieynocy, siłaś bez wszelkiego dowodu nic do rzeczy nagwazdał, na coć ia krotko odpowiadam.

Sam na końcu, concluduiąc ten swoy poragraph, powiadasz, że Cerkiew roskazuie piątki pościć, a nie prożnowac y darmo leżec. A zatym, ponieważ sam przyznawasz, że cerkiew piatnic takowych, iakie ty wspominasz, święcić nie każe, wszystka twoia o onych [**стр. 326**) powieść iest fałszywa; a dziesiąta piatnica, ponieważ ani w kalendarzu, ani w ustawie nigdy nie była, tak y teraz

---

w wigilyą mięso iecie, iako tego roku 1646 w sobotęście mięso iedli, a w nedzielę na ś. Krzyż pościli. Owe głupie y nierozumne wasze posty, bo cobyście mieli przed świętem w wigilyą pościć, to wy na samo święto pościcie. Do tego, nie tylko w Łacinskich kanonach, ani w waszych Sławianskich prawiłach nie masz o tym poście na ścięcie ś. Jana, ani w ustawie Jerozolimskim, tylko w Studitskim ktoś go położył, a potym wy, Kiiowscy schismaticy, w swoim Trefolosie; a ieszcze iakie zabobony: że prostactwo y kapustnych głowek y makowych, ani czosnku, ani cebule, ani gruszek, ani iabłek nie iedzą.

nie iest, tedy Cerkiew święta o niey nie wie; a że niektorzy powiadaią onę być siostrą rodzoną dziewiątemu czwartkowi, więc tam pytay się o niey, a nam day pokoy. *).

Do tego wiesz barzo dobrze, że za staraniem nieboszczyka świętey pamięci Joba Boreckiego, metropolity Kiiowskiego, święty ociec Theophan, Patryarcha Ierozolimski, w Kiiowie będąc, znosząc niektore niepotrzebne rzeczy, ktore pod czas czterdziestoletny, bez pasterzow będąc, niektorzy prostacy do cerkwi wniesli, y święcenie piatnic, osobliwie dziesiątey, pod klatwą zakazał, na co y list swoy synodalny dał, **) ktory y podziś dzień u nas iest, w ktorym ten punkt tak się w sobie ma:

Trzeci zwyczay obchodu nieiakiegoś dziesiątey (albo co tydzień rownego z inszemi, krom postu, dniami święcenia dnia) piatnice snosimy, y w używaniu go mieć zakazuiemy. A żeś y ty sam przytym był, gdy zechcesz prawdę powiedzieć, przyznasz, że tak iest.

W osmnastym paragraphie: o niesłuszności odprawowania iednegoż dnia roznych świąt, y nie odkładaniu ich na insze dni, powiadasz, że niesłusznie w ustawie napisano, iż gdy się trafi święto Zwiastowania Panny Mariey, albo świętego Ierzego w tydzień Wielki albo w piatek, albo w sobotę Wielka, albo [**стр. 327**) na samy dzień Wielkonocny, nie każe one na insze dni po Wielkieynocy przekładać, ale razem w ten że dzień, w ktory przypadnie, pospolu z tymże świętem odprawować roskazuie.

---

*) *Замѣч. Саковича:* Wiem, że tey dziesiątey piatnicy nie każecie święcić, ale że przedcię wiele popow ią dla swego ztąd pożytku święcą, a wy ich za to nie karzecie, tedy iakoby doposzczacie.

**) Jako metropolit niedobry to był, takiż y patryarcha szałbierz, ktory, tylko będąc dyakonem, was nastrzygł, iako baranow, a nie władyk.

Odpowiadam.

To dziwna, żeś wszystek niemal żywot swoy na diakowstwie strawił, *) a tego nie wiesz, że takowe rzeczy, w ustawie napisane, na rozsądku y woli starszego zawisły; iednak, żebyś wiedział, że y tak słusznie ustaw odprawować każe, y ktokolwiek tak odprawuie nic przeciw przystoyności nie wykracza, z tych ratiy dowodzę.

Pierwsza, że z postanowienia właśnie cerkiewnego nie w inszy dzień święta Hospodskie, to iest, Pańskie, w ktore się ekonomia albo zrządzenie zbawienia naszego sprawowało, ale w ten właśnie, w ktory się to stało, odprawować y swięcić się maią, oprocz samey Wielkieynocy, ktora z tych miar cztyrnastego dnia marca odprawowana być, za zrządzeniem Ducha Świętego przez oycow świętych, niema, że zawsze w niedzielę, a nie w inszy dzień, ma być, y ani z Żydami, ani przed Żydami, odprawowana być ma; za ktorą idą y te, to iest, Wniebowstąpienie y świątki, aby się liczba dni cztyrdziestu y piącidziesiąt spełniła: y dla tego mobilia są. Jakoż bo-

*) *Замѣч. Саковича:* Nic to nie uwłaszcza dobrey sławie, iak moiey, tak y drugich, że będąc pierwiey bakalarzami, albo diakami, bywaią się potem xiędzami y presbyterami, bo z dobrego bakalarza, bywa też dobry xiądz. A ia nie tylko bakalarzem, ale starszym nad bakalarzami to iest, rectorem byłem waszych szkoł Kiiowskich zaczym, dobrze będąc świadom waszych ceremonii y ustawow y trebn.kow, a upatrzywszy w nich wielkie inconvenientia y niektore zabobony, śmiałem o nich pisać, daiąc wam przestrogę, abyście się w nich postrzegłszy, corectią ich uczynili, a między inszemi, y w przykładaniu dwu świąt uroczystych, iednego dnia przypadaiących, żebyście mnieysze święta, chociaż celebra ad populum, na inszy dzień y czas przekładali, celuiąc większemi święty y prazdniki Hospodskimi, gdyż słuszność sama ukazuie, aby sługa Panu ustępował, y żeby oboie święto miało swoie nabożeństwo bez confuzyi y bez zgwałcenia go robotą, iako to zachowuie kościoł ś. Rzymski, że, naprzykład, Zwiastowania Panny Maryi y ś. Woyciecha, gdy przed Wielkanocą, albo na Wielkiey niedzieli, albo w Wielkanocny tydzień przypadną, tedy ie odkładaią na poniedziałek przewodny, y w ten dzień y kościelnym nabożeństwem, praznowaniem, albo zachowaniem się od robot te święta ucz-

wiem, pytam cię, w dzień Zwiastowania, ktory się ma zawsze 25 marca odprawować, przełożywszy go na 28, będziesz śpiewał należny temu świętu tropar, ktory się tak w sobie ma: ,,Dnes spasenia naszeho naczatok," et c. „Dziś iest zbawięnia naszego początek, y wieczney taiemnice [стр. 328) ziawienie: Syn Boży synem panieńskim stawa się, y Gabriel łaskę zwiastwuie; przetoż y my z nim Bogarodzicy zaśpiewaymy: Bądź pozdrowiona, łaski pełna, Pan z tobą." Ponieważ dnes, to iest, dziś, denotat dzień 25 marca, w ktory początek się stał zbawienia naszego,—coż tu będzie za prawda, kiedy ty, minąwszy ten dzień, 28 będziesz odprawował? Szłuszniey tedy y lepiey lub w piątek, lubo w sobotę Wielka, lubo w samy dzień Wielkonocny, kiedy 25 się trafi, wespoł odprawować, nie na inszy przekładać, bo adaequate śpiewać będziesz: dziś zbawienia naszego początek, et c.

Do tego, Ten, krory umęczon iest, ukrzyżowan, umarł, y pogrzebion, y zmartwychwstał, tenże y ieden iest Christus, Pan y Zbawiciel nasz, ktory y w żywot Nayświętszey Panny wstąpił, y

czone bywaią. Zaś Greko-Rusi, według ustawu swoiego, iedne święta przekładaią, a drugie nie przekładaią, y iedne wprzod po prazniku Hospodskim aż do trzeciego miesiąca przekładaią,—iako to ś. Jana Złotoustego przypada święto 14 septembra na dzień ś. Krzyża, ktore święto, że iest u Rusi praznik Hospodski y z oktawą się odprawuie, tedy ś. Jana Złotoustego odkładaią aż na dzień 13 novembra. Co ieśli to święto Złotoustego ś., doctora cerkwie Wschodniey, przekładaią od 14 septembra aż do 13 novembra, a to czynią dla Hospodskoho praznika,—czemużby nie mieli przełożyć y święta Zwiastowania Nayświętszey Panny, albo ś. Jerzego, gdy na wielkim albo Wielkanocnym tygodniu przypadną po Wielkiey nocy, na ktory dzień żeby nabożeństwo tym świętom należne y zupełnie się odprawiło y robotami nie zgwałcone było. Bo czym prostsze święto ś. Krzyża celuie święto Zmartwychwstania Pańskiego, ktore y same uroczystością y pierwszością przechodzi wielce ś. Krzyża, ktore w kilka set lat po Zmartwychwstaniu Pańskim iest podniesione y w kalendarz wpisane; a przedcię ku woli temu mnieyszemu świętu y mnieyszego świętego, względem męczeństwa ś. Jerzego, przełożono ś. Chryzostoma na dzień 13 nowembra od 14 septembra.

sprawą Ducha Świętego z nayczystszey krwie iey ciało sobie sprawil, y Człowiekiem się doskonałym stał, Bogiem będąc prawdziwym. A zatym nic niesłusznego się nie dzieie, kiedy pamiątka wcielenia Jego z pamiątką śmierci, albo zmartwychwstania złącza się. Bo nie samę rzecz rzeczewistą, iako była, Cerkiew, odprawuie, iako ty bezrozsądnie bałakasz, mowiąc: „A to są rzeczy przeciwne: rodzić się, y zaraz umierać, y w grob być położonym, y zmartwychwstać;“ ale pamiątkę tylko czyni, zaczym pamiątka męki, albo zmartwychwstania, y wcielenia Syna Bożego oraz odprawowane bez nagany wszelkiey być mogą; bo iednemu Panu Zbawicielowi, ktory, raz umarszy, według Pawła świętego do Rzymian, rozdz. 6, drugi raz nie umiera, raz ucierpiawszy y pogrzebion [**стр. 329**) bywszy, iuż nie cierpi, ani pogrzebion bywa, y raz zmartwychwstawszy, na wieki z Bogiem Oycem y Duchem Świętym żyie y kroluie, przez to chwała, wielbienie y dzięk czynienie się odprawuie.

Przytym te swięta męki, śmierci, pogrzebu, zmartwychwstania, iako y wcielenia Pańskiego, że iednakiey wagi są, godności y czsci,

---

Drugie zaś przełożenie świąt albo odprawy nabożeństwa im każe ustaw odkładać nazad, iako tych świętych, ktore przypadaią w Wielki tydzień y w Wielkonocny, tedy kanony im czytaią wprzod po niedzieli czwartey y piątey, na powieczernicach. Zaś ieśli Zwiastowanie Panny Maryi we czwartek 5 Postu Wielkiego przypadnie, to iest, na Jendrzeiowe stoianie, w ktory dzień u nich iest wielkie y długie nabożeństwo, bo samych stychow 260, a za każdym stichom pokłonow 3 do ziemi uderzyć, y będzie tych pokłonow więcey niżli 1000, y nie ieden skrupulant wielki przyboleie tych pokłonow, a pospołu te pokłony mężczyzny z niewiastami w cerkwi w nocy odprawuią, gdzie szelest wielki, y kurzawa y proch bywa. To, mowię, y takie nabożeństwo czwartkowe każe ustaw ku woli Zwiastowania Nayświętszey Panny na wtorek przeszły przełożyć. A czemuż by a simili nie miał kazać przekładać y tych świąt przepadłych w tydzień Wielki albo Wielkanocny na poniedziałek przewodny?

Mowi iednak Mohiła, fol. 327, do mnie: wszakeś, powiada, bywał diakiem y rozumiesz ustaw, w ktorym tak napisano: Aszcze nastoiatel izwolit,—to iest, takowe rzeczy, w ustawie napisane, na rozsądku

iedno przed drugim ustępować niema, zaczym słusznie pospołu odprawowane być maią.

A co powiadasz, mowiąc: więc owdzie radość z Zwiastowania wcielenia Syna Bożego, a tu zaś zarazem smętek y żal z męki y śmierci Iego,—y zaraz pytasz: iakoż to może pospołu stac?

Odpowiadam.

Ieśli kto cielesnie te święta Pańskie concipować y uważać będzie, mogą się w nierozsądnym iego concepcie, iako y w twoiey wichrzowatey głowie, nie zgadzać; ale kto duchownie one uważać bedzie, y dobrodzieystwa z nich nam pochodzące pilnie rozsądzać, wybornie y pięknie zgadzać się moga; bo iak Zwiastowanie wcielenia Pańskiego duchownego nam odrodzenia y obnowienia wesołą nowinę przyniosło y radość w duszy naszey uczyniło, tak męka y smierć Pańska nie żal, ale radość y wesele wyzwolenia nas od wieczney męki, zginienia y śmierci podaie. A ieżeli na Wielkanoc ra-

---

y woli starszego zawisły. Odpowiadam wam: że tak w ustawie napisano, ale nie przeniesienie na inszy czas świąt to na wolę starszemu dano, ale gdy zezwoli y każe na ktore święto czynić wsienoszne, Błażen muż śpiewać, polieleos y sławosłowie odpowiadać, et c. Ale święta na inszy czas y dzień przekładać, nie iest to iednego kapłana dzieło, ale was starszych głow, ktorzybyście powinni rubricelle takimże sposobem, iak y w kościele Rzymskim są, wydawać, iako się ktorego dnia albo święta nabożeństwo ma odprawować. Alias chociaż by ieden presbyter chciał w cerkwi swoiey na inszy dzień święto przełożyć, a drudzy by popi na to nie pozwolili, tedyby tylko confuzya w tym była. A kiedyby od was episcopow to wyszło, tedyby iuż każdy was słuchał, iako my swoich pasterzow słuchamy, y confirmitatem w nabożeństwie mamy.

A chociasz iuż iakoby Mohiła, fol. 327 y fol 333, tandem pozwala przeniesienia tych świąt, formalia iego 333 fol., że według rozsądku starszego może to być, że mnieyszey wagi święto może się na inszy czas odłożyć, iako, mowi, y inszych, ktorych ty wspominasz, odkłada się—iednak, powiada, y tak słusznie ustaw odprawować każe, gdy w te dni wielkie y Wielkanocne to święto odprawuie y nic, mowi, przeciw przystoyności nie

dość z weselem bez wszelkiey trudności pięknie się zgodzić mogą: może zaś e converso iak męka Pańska, tak y wcielenie Syna Bożego, w rozmyszlaniu żałość uczynić, gdy uważać będziemy wysokość Maiestatu Bozskiego, wielmozność y wszechmocność Jego, ktorego rozum ludzki poiąć y żadna rzecz ogarnąć nie może, [стр. 330) gdyż dla samey tylko dobroci swey y miłości ku nam, rebellizantom swoim, tak się poniżył, że się nam we wszystkim, oprocz grzechow, podobnym stał, y Ten, ktorego niebiosa ogarnąć nie mogą, w żywot Naświętszey Panny wmieścić się y ogarnionym być zezwolił. Jako y gdy uważamy męki Pańskie, ktore Zbawiciel dla samych grzechow naszych, przez ktore niewolnikami staliśmy się byli diabelskiemi y dziedzicami wiecznych mąk, ucierpieć zezwolił: tedy stąd pożyteczny żal y łzy gorące w duszy wierney być mogą.

A nadto, iak cerkiew Wschodnia, tak y Rzymski kościoł, na Boże narodzenie, na świątki, y w każde święto, godziny albo horas canonicas odprawuiąc, czyni pamiątkę męki Pańskiey.

---

wykracza. I daie dwie słomiane swoie racye, z między ktorych ta zdaie się mu być naypotężnieyszą, ktorą na czoło wystawił. Ponieważ, powiada, 25 marca od anioła zwiastowanie bylo Pannie Nayświętszey; a iakoż na 28 albo na inszy dzień mamy to zwiastowanie odkładać, iako będziemy w inszy dzień, a nie 25 marca on tropar śpiewać: D n e s s p a s e n i u n a s z e m u n a c z a t o k, to iest: „Dzisia zbawienia naszego początek“,— ponieważ to 25 marca działo się. O d p o w i a d a m. Tak będziesz ten tropar: D n e s s p a s e n i u n a s z o m u n a c z a t o k y w marcu 29, albo y w aprelu 4, albo 5, odpiewał, iako odprawuiesz przez oktawę święto Bożego Narodzenia, śpiewaiąc: C h r y s t u s n a s c i t u r, to iest: rodzi się in praesenti, choć się narodził 25 decembra. Tak y o tym święcie y o drugich, ktore się z oktawą odprawuią, rozumiey. Oto y wy mało nie przez cały rok każdego dnia, wyimuiąc cząstkę chleba Bohorodicznaho w trapezie w monastyrach, mowicie ten tropar: D n e s s p a s e n i u n a s z o m u n a c z a t o k, et c. Ieszcze gdybyśmy, nie maiąc słusznego impedimentum, nie odprawowali tego święta 25 martii, to byśmy (mieli) grzeszyć y ponosić iaką naganę, ale kiedy ukazuiemy wam rationabilem causam, że to czynimy dla odprawowania nabożeństwa samego Stworzyciela, Nay-

Pierwszą bowiem godzinę, gdy odprawuiemy, przypominamy sobie, iż tey godziny Zbawiciel nasz z wielką żelzywością wiedzion był do Piłata na ratusz, gdzie wiele od niego był pytany y sądzony.

Trzecią godzinę gdy odprawuiemy, rozmyszlamy, iż Pan osądzony był na śmierć y że okrutnie biczowany, cierniem koronowany, w purpurę na szyderstwo ubrany, y że cężki krzyż na sobie niosąc, gdy wiedzion był na Gołgotę, pod nim upadał, y insze nieznosne męki, ktore pod ten czas ucierpiał.

Szostey godziny przywodzimy sobie na pamięć, iako na Gołgocie z szat obnażony był y na krzyżu sromotnie przybity.

Dziewiątey godziny rozmyszlamy, iako Pan nasz, pragnąc zbawienia ludzkiego, wołał: pragnę; iako też y octem, z żołcią zmieszanym, napoiony był; [стр 331) y iako Ducha swego święświętszey Panny, matki Zbawicilowey, na wolnieyszy czas święcenie y nabożeństwo odkładamy, aby y ona dostoynym od nas nabożeństwem była uczczona. Toż y o inszych śś. rozumiey, ktorych święta dla iey święta muszą ustępować, iako mnieyszey wagi większey y Krolowey Niebieskiey. A Nayświętsza Panna, choć matka iest Boga naszego, przedcię iest stworzenicm,—zaczym słusznie ustąpue uroczystości swoiey Stworcu y Bogu swemu. Do tego ten termin: Dziś zbawienia naszego początek, może się moraliter odpowiedzieć, że nie tylko na Zwiastowanie Panny Mariey możesz mowić: Dziś żbawienia, ale y na każdy czas, gdy się spowiadasz y dość za grzechy twoie czynił pokutę. Tak mowił Pan Jezus do Zacheusza: Dziś domu temu zbawienie.

W ustawie 14 nowembra: ieśliby Boh. Hospodne pripało w post adwentowy w poniedziałek, we środę, w piątek, tedy przełożyć tych świętych na wtorek, czwartek, sobotę y na na niedzielę, a to dla zachowania postu.

Cożby ci zawadziło sławosłowie odprawować na Zwiastowanie, ponieważ wsienosznoie weliczanie y Ewangelia odprawuie się iakoby większe nabożeństwo? Bo bywaią drugie takie święta, w ktorych bywa sławosłowie, y weliczania y Ewangelia na iutrzni nie bywa, iednak sławosłowie iest: to iak korona nabożeństwa wszystkiego iutrznego, gdy owo kapłani z ołtarza ubrani w ryzy z dyakonami wyniydą, a owdzie z obu chorow śpiewacy, y wszyscy zgodnie: Gloria in excelsis śpiewaią,—tedy miła rzecz.

tego w ręce Bogu Oycu polecał, iako wszystkie fundamenta, ziemie trzęsły się, opoki padały się, martwi z grobu wstawali; iako przenaświętszy bok Jego, włocznią przebity będąc, wytoczył krew y wodę.

A wieczernią albo nieszpor odprawuiąc, rozmyszlamy, iako czasu wieczornego Joseph z Nikodimem Ciało Pana Jezusowe, z krzyża zdiąwszy, w prześcieradło uwili y w grob włożyli.

A tak żadne absurdum stąd nie urasta, gdy takowe święte rozmyszlania, ktore są smętne, z wesołych świąt rozmyszlaniem złączamy; iako y gdy Zwiastowania święto w Wielki piątek albo sobotę odprawuiemy.

Daley mowisz: „a iakaż tam odprawa w te dni tego nabożeństwa? Jedno liszy, druhoie mini, treteie zwini, za czetwertoie sia chwati. Owo zgoła ani dniowi, ani świętu przystoynie y zupełnie się nabożeństwo nie odprawuie; y tak—ni siak, ni owak to się nabożeństwo concluduie".

Odpowiadam.

Chyba bo twoy ociec, iako wielki prostak, tak nabożeństwo w takowe święta, iako ty prawisz, odprawował; albo ty sam, będąc diakiem, iako głupi y duchu haeretickiego pełny, chwatkiemeś odprawował; ale wszędzie za łaską Bożą, iak w monasterach, tak w miastach, iako y po wsiach, porządnie, według rosporządzonego porządku y ustawu cerkiewnego, obudwom świętom doskonałe nabożeństwo odprawuią.

[**Стр. 332**) Czynisz przy tym pytanie, mowiąc: do tego pytam cię, panie schizmatiku, gdy w piątek Wielki Zwiastowanie, albo świętego Jerzego przypadnie, coż będziesz czynił? Liturgiey w ten dzień mieć ci się nie godzi, na inszy zaś czas y dzień, według twego ustawu szalbierskiego, przełożyć ci się nie godzi. Toć musisz koniecznie in silentio, w milczeniu, to święto opuścić; a kiedy ieszcze cerkiew będzie miała patrocinium, albo założenie Zwiasto-

wania Panny Marziey, albo Jerzego świętego, gdzie y ludzie na odpust się schodzą, a ty głucho y bez nabożeństwa to święto puścisz: coż za uciecha y tobie, popie, y parafianom twoim y obcym ludziom z praznika twego będzie? Żadna dla głupiego ustawu twego.

Odpowiadam.

Nie schizmatik, ale prawowierny chrześcianin tobie, apostacie, y skrytemu haeretikowi: iż gdy się trafi w Wielki piątek Zwiastowania Naświętszey Panny, ustaw nie szalbierski, iako ty, haeretićko bluzniąc, pleciesz, ale Cerkwi świętey pozwala, według 52 kanonu 6 powszechnego synodu, liturgią Złotoustego świętego wespoł z nieszporem odprawować, y gwoli wysokości y zacności święta Zwiastowania Naświętszey Panny: przeto y tego święta wielkiego powaga się zachowuie. A że w wieczor się odprawuie, postowi Wielkopiątkowemu nic się nie uymuie. Czytay o tym w ustawie w gławach Markowych, rozd. 96, na końcu.

Ale tobie, widzę, iako staremu pirużnikowi, albo chawturnikowi, nie o powagę święta, ale barziey [**стр. 333**) o kiermasz idzie, na ktorym śnać żeś pitma rad w huczku piiał, y dla tego mowisz, że musi koniecznie w milczeniu te święto opuścić.

Święto zaś Jerzego świętego, według ustawu, może być pospołu odprawowane, osobliwie gdzie założenie iego iest, a to z tey ratiey, że y sługa przy Panu wychwalony być może, iako Pan mowi: Gdzie ia iestem, tam y sługa Moy będzie. Joan. cap. 12, versu 26.

Y dla tego, że ten święty za przepowiadanie męki, śmierci y zmartwychwstania Pańskiego umęczony iest, może się iego sława w hymnach pospołu z hymnami, męce Pańskiey należnymi, odprawować.

Według rozsądku zaś starszego może być, iako mnieyszey wagi święto, na inszy czas odłożone; iako y inszych, ktorych ty wspominasz, odkładaią.

Na końcu mowisz, że niesłusznie broni ustaw czynić sławosłowia na Zwiastowanie Panny Mariey.

Odpowiadam.

Trzeba to wiedzieć, że oprocz soboty y niedziele post święty połowice swey powagi ustępuie, a połowicę wcale zachowuie, bo post ten Wielki od samego Zbawiciela iest postanowiony y przez apostoły święte cerkwi podany. A święto Zwiastowania Cerkiew postanowiła, przetoż tedy post zupełnie nie ustępuie. Dla czego y pokłony trzy na niesporze, na iutrzni y na godzinach odpra- [**стр. 334**) wuią się, y w same święto liturgia Złatoustego świętego z nieszporem pospołu odprawowana bywa, y obiad pospołu z wieczerzą odprawuie się. Aby tedy powaga tak wielkiego święta zachowana była, y wsenoczne y poliieley z wieliczaniami, Zwiastowaniu należnymi, Cerkiew odprawuie. Post zaś, aby się nie zdał totaliter ustępować, nie śpiewane, ale czytane sławosłowie bywa, a postne na stichowna śpiewaią się. A tak y postowi y świętu przystoynie wygadza. A przeto słusznie ustaw, a nie nieprzystoynie tak odprawować naucza. *)

---

*) *Вамтч. Саковича:* Jeśli te racye godne uważenia, że dla tego sławosłowia nie śpiewamy, ale czytamy na Błahowieszczenie, żebyśmy nie owszeki postu naruszenia nie uczynili. Wżdyć, gdy się służba ś. Złotoustego odprawuie, tedy iuż na ten czas y obiad y wieczerza bywa. I na Zwiastowanie Panny Maryi rozgrzeszenie się na ryby iedzenie. A w insze dni, choć y ś. Złotoustego, y ś. Bazylego służby bywaią, tedy ryb nie iadać bronią. Zaczym niesłuszna twoia racya nieodprawiania śpiewanego sławosłowia na Zwiastowanie dla iakiegoś postu zachowania, ktory na ten fest dyspensuiecie. I waszy czerncy, iak Żydzi przez tydzień szabatu, tak oni Błahowiszczenia przez post czekaią y kwietney niedzieli, żeby się niebożęta rybą posilili, y winkiem, gdzie może być, albo miodkiem pokrzepili. A co mowisz fol. 329, że może to simul et semel utriusque być: rozmyslać y mękę Zbawicielową, y pogrzeb, y zmartwychwstanie Iego, y oraz przyięcie natury iego ludzkiey z Nayświętszey Panny. Odpowiadam. Może tego wszystkiego oraz być medytacya y uważenie, ale nie oraz tego wszystkiego w cerkwi odprawowanie, bo każde nabożeństwo ma swoy czas.

W dziewiętnastym paragraphie: o zabronieniu iedzenia owocow sadowych aż do świętego Spasa, mowisz, iakobyś był bezmozgi: „Głupi y ow zakaz w ustawie nie zażywać owocow sadowych, iabłek, gruszek, et c., aż na Przemienienie Pańskie, ano skoro dozrzeią drugie, pogniły by do tego czasu y żadnego by pożytku gospodarzowi nie uczyniły.

Odpowiadam. *)

O caput magnum, o cerebrum, sed sine mente solum! Czemuś się dobrze ustawowi nie przypatrzył, nim mu tak szalenie przymawiasz: wżdy w ustawie nie iabłka y gruszki do świętego Spasa nie ieść zakazuie, ale grona winne, ktore aż na on czas doyzrzewać poczynaią. Czytay o tym w ustawie miesiąca Augu. 6 dnia, gdzie tak [**стр. 335**) mowi: „Podobaet widati, iako predanie imamy od swiatych otec, od spasennaho seho praznika Preobrażenia zobati hrozdiie, błahosłoweniie przyiemszy od iereia". To iest: „Wiedzieć potrzeba, iż traditią mamy od oycow świętych, abyśmy od tego

*) *Замѣч. Саковича*: Jakom w Perspektiwie nazwał głupim zakazem w ustawie Grekoruskim zażywania owocow sadowych y gron winnych aż do ś. Spasa, tak y teraz toż mowię, z tych racyi: 1) Że ten ustaw chce y iakoby koniecznie wyciąga to po niebieskiey dyspozycyi, żeby ona tak temperowała czasy, iak ten ustaw nakazuie,—to iest, żeby koniecznie wino nie prędzey, ani pozniey doyzrzewało tylko na ś. Spas Ruski. Ano nie zawsze bywa temperies aeris, czasem lato ciepleysze, czasem zimnieysze, czasem suchsze, czasem mokrzysze, a wina pospolicie z winnic bywaią zbierane po ś: Michale Rzymskim, septembra 29, y w oktobrze, więcey niżli w 7 niedziel po ś. Spasie Ruskim. 2) Drugie, że ten ustaw y zakaz iego nie tylko na ludzi świeckich, ale y na czerncow wszystkich nie ściąga się, tylko na te monastyry, w ktorych są winnice. Ale więcey iest takich monasterow, ktore winnic nie maią, zwłaszcza w naszey ziemie, ba y w Moskwie,—przeto ci nie podlegaią temu ustawu. 3) Że ten zakaz ustawu Grekoruskiego latius bierze są od Rusi, a niżeli sonat. Bo ieżeli w nim tylko kanon ściąga się na błogosławienie wina w gronach, a na coż przynoszą w monastyrach przy tychże gronach

zbawiennego święta Przemienienia Pańskiego winne grona iedli, błogosławieństwo aż wziąwszy od kapłana",—y tam daley naucza, iako do cerkwie maią być grona przyniesione y błogosławione, y tam zaraz modlitwę, ktorą winne grona błogosławione bywaią, położono.

To widzisz, że nie gruszek, ani iabłek, ale winnych gron od święta Przemienienia Pańskiego ustaw każe zażywać, bo od tego czasu właśnie doyzrzewać y do swey perfektiey przychodzić poczynaią.

A ieśliby przed tym czasem wolno było gron winnych zażywać, osobliwie zakonnikom, więcey by psowali niżli iedli, y mało by pożytku monasterowi było.

A że to zakonnikom zakazano, niżey zaraz tamże mowi: „Wnimay, iako aszcze kto od bratii snist hrozdiie preżde sicewaho praznika, to presłuszaniia zapreszczeniie da prymet; y da ne wkusit hrozdiia czerez wes auhust misiac, iako zapowidanny ustaw prezriwy, iako da od seho nawyknut proczyi powinowati sia ustawu swiatych otec; siieże zapreszczeniie da bywaiet y bluduszczym winohrady bratiiam". To iest: „Pilnie słuchay, iż ieśli kto z braci

---

winnych na błogosławieństwo iabłka y gruszki, iakom się tego napatrzył w Kiiowskich monastyrach? Ano iabłka, gruszki, sliwy przod doyzrzewaią, niżli wina, przeto też wprzod bywaią przynoszone do cerkwi dla błogosławieństwa. I zaprawdę, ieśli gdzie, iako w kraiu Lwowskim y Podgorskim pochwały godzien ten świątobliwy zwyczay, że z każdey rzeczy nowey 3 chleby, 3 syry, 3 masła, 3 miody, z sadowże co pierwey, niosą ludzie do cerkwi dla błogosławieństwa y kapłanowi y ubogim, te pierwociny ofiaruiąc, daią, a potem sami tego zażywaią. 4) Ta racya nie moia, ale Mohylina, ale dość gruba: aby, powiada, strożowie y drudzy czerncy przed czasem, gdy ieszcze niedoyzrzeią, gron winnych nie poiedli, zaczym by y po czasie nie było czego ieść albo pić z onych iagod winnych. Taką twoią racyą wszystkiey waszey drażyny zakonnikow podałeś in suspicionem, że oni zakonnego posłuszeństwa y zakazu swych starszych nie chowaią. A ieśliby, mowisz, ktory ważył się ieść te grona winne przed świętem ś. Spasa, tedy mu pokuta za to przez cały miesiąc august nie ieść tych gron winnych.

będzie się ważył ieść grona winna przed takowym świętem, tedy ma przestempstwa pokutę przyiąć, y niechay nie ie przez cały miesiąc augusta wina w gronach, dla tego, iż zakaz usta[**стр. 336**)wu znieważył, aby stąd nauczyli się y inszy posłusznymi być ustawu świętych oycow; a takowy zakaz niechay będzie y tey braci, ktorzy winogradow pilnuią“.

Widzisz tedy, potwarco, że braci zakonney takowy zakaz należy, y słusznie z tych miar, ktorem wyżey położył.

A o inszych owocach niżey ustaw tak mowi: „Siy ustaw da bywaiet y na smokwach, y nad proczyimi owoszczmi. Iawi iako wremena ich, koie kohda pryspiiet; siia że hłaholem, kromi prinosimych, bluduszczym smokwy y razdaiemym, snidaiut bo siia“. To iest: „Ta ustawa bywa y nad figami, y nad inszym owocem. A to wiadomo niech będzie, iż mowi się o czasie ich, ktorego doyzrzewaią, w ten czas aby za błogosławieństwem bracia iedli, bo gdyby zaraz ieszcze nie doyzrzałe iedli, nie było by iuż co ieść, kiedyby czas doyzrzenia przyszedł.“ A to się daie znać z tych słow co mowi: „a to mowimy oprocz tych, ktore bywaią do cerkwie przyniesione, to iest, oprocz winnych gron, tym, ktorzy pilnuią figi y nimi szafufuią, albowiem ie ziadaią“.

To iuż masz iasny dowod, dla czego zakazuią wina w gronach przed świętem Przemienienia Pańskiego zakonnikom iadać, y zosobna, dla czego nie na święto aż Przemienienia Pańskiego, ale czasu swego, kiedy ktory owoc doyzrzewa, w ten czas go ieść każą, a nie przed tym, gdyżby to był w monasterach grzech taynoiadeniia, to iest, potaie[**стр. 337**)mnego iedzenia, czego się zakonnicy wielce wystrzegaią, dla tego bowiem iest pospolity dla wszystkich refektarz, aby żaden nigdzie nic nie iadł, iedno tam, gdzie mieysce tego iest. Ale zaś ty, zakonnikiem będąc, nigdyś zakonnych obyczaiow nie obserwował, iedno iakoś chciał, takeś żył, dla tegoć się y to, iako sarabaycie, nie podobało.

W dwudziestym paragraphie, ktoregoś otitułował: o wielu nie podobnych rzeczach do zachowania, napisanych w ustawach,—mowisz: Zakazuie ustaw schizmaticki pod czas czytania exapsalmow, to iest, sześciu psalmow na iutrzni, aby żaden ani czchnął, ani kaszelnął, ani plunął, co iest rzecz nie podobna.

Odpowiadam,

Y tu bez sarkazmu nie mogłeś się obyść, ale nie dziw, bo nic do rzeczy prawiąc, musisz tym nadążać; iednak ieśli nie po pierzu, po głosie cię każdy pozna, żeś sowa, choć się za sokoła udaiesz. Niech cię tu ieno każdy baczny pilnie przypatrszy y uważy, ieśli to, co ty w tym paragraphie bezrozsądnie ganisz, nie iest przystoyną słusznością y obyczayną pobożną politiką,—to iest, aby bez zbytniego kaszlania, charkania y brzydkiego plwania pod czas czytania sześciu psalmow (ktore na początku iutrzni czytane bywaią) w cichości, z wielkim nabożeństwem, w iak nayględbszey pokorze przygotowanie czyniąc sobie do dalszych modlitw y iako by audientiam sobie u Pana Boga na początku [стр. 338) onych ziednywaiąc, bracia zakonna, w cerkwi stoiąc, meditatie swoie zakonne odprawowali; albowiem, iak człowiek na początku dnia siebie samego rosporządzi y umysł swoy postanowi, osobliwie w oddawaniu chwały Naywyższemu Panu, tak przez cały dzień sobie postępować będzie, y dla tego cerkiewny ustaw słusznie naucza, aby przez tę małą chwilę czytania sześciu psalmow, iak nayciszey y skromniey się zachowali, bo każdy nabożny chrześciański człowiek, na początku wziąwszy pochop skromnego y pilnego słuchania nabożeństwa y nabożnego rozmyszlania, będzie się starał, aby y wszystkie modlitwy swoie aż do końca tak prowadził.

A co powiadasz, że rzecz iest nie podobna przez czytanie sześciu psalmow nie charkać ani kaszlać.

Odpowiadam.

Chyba u ciebie y tobie podobnych tuczybrzuchow, ktorzy zawsze iak rosomaka obetkawszy się, y iak bący opiwszy się, idą spać,

iest rzecz nie podobna, ale u zakonnikow pobożnych, ktorzy tak pomiarkowane maią swe iedzenie y napoy, że nigdy nie doiadaią y do woli się nie napiiaią, y rzadko kiedy dwa razy na dzień iedzą (do zakonnikow bowiem to ustaw mowi), rzecz iest barzo snadna y podobna; a ieśli wiary temu dać nie chcesz, idź na Pokucie do monastera Skitskiego, tam samą rzeczą to doświadczysz, iż nie tylko przez sześć psalmow, ale ledwo raz albo drugi y przez całą iutrznią (ktora się godzin kilka co dzień odprawuie) usłyszysz, aby ktorzy z braci krząknął, zakaszlał, albo plunął, *) choć nigdy z masłem nie iedzą, a rzadko kiedy z oleiem; post [стр. 339) bowiem

*) *Замѣч. Саковича*: Prawda, że ad impossibilia nemo obligatur: bo choćby y dziesięć ustawow, albo y waszy 4 patryarchowie zakazywali czhnąć, albo kaszlnąć y plunąć pod czas czytania tych 6 psalmow w cerkwi, tedy to niepodobna, bo y sam człek, by y chciał, nie może tego dokazać; natura ipsa expellente te superfluitates, ktore albo z natury drugiemu, albo z zażywania flegmistych potraw, albo też inszych iakich przyczyn pochodzą, y z zbytnego piaństwa, albo zkądkolwiek. Dość na tym, że y nie chcącym y nie dawaiącym do tego okazyi to przypada. Ale radbym ia od ciebie wiedział, z ktorego to synodu albo doctora cerkiewnego wziąłeś ten zakaz, żeby pod czas czytania tych sześciu psalmow na iutrzni nie godziło się ani kaszlnąć, ani krząknąć, ani plunąć, czego nie zakazano ani pod czas modlitwy Pańskiey, ani pod czas pozdrowienia Nayświętszey Panny, ani Credo mowiąc, ani Ewangelią czytaiąc albo śpiewaiąc, nie zabroniono czynić. Czy większey takiey wagi te 6 psalmow nad te pomienione modlitwy y na same Ewangelią?—co się żadnym sposobem nie może okazać. A co alleguiesz swoimi Skitskimi czerncami, ktorych ty zowiesz ziemskiemi angiołmi (ano sine fide vera catholica imposibile est placere Deo), choćby oni y chleb suchy z wodą pili, nie może ich żaden upewnić, dla samey schismy odstąpienia, krolestwa niebieskiego. Ci mowisz, pod ten czas ani kaszlną, ani chrząkną. A, miły bracie, mogłeś był z bliższego ktorego Kiiowskiego monastera tego probować, nie biegagaiąc do Skitu; ale żeś tego w twoich Kiiowskich monasterach probować nie mogł, przetoś do twoich ziemnych angiołow zabiegł, ktorzy, że angiołami według ciebie są, nie dziw, że y nie chrząkaią, ani kaszlaią, y nie pluią.

zbytnią trawi y wysusza flegmę, a zbytne iedzenie y napoy mnoży ią; tym zaś, ktorzy lub z przyrodzenia lub z choroby bez częstego charkania, kaszlu, albo zbytniego plwania obyść się nie mogą, pod czas czytania tych sześciu psalmow ustaw cerkiewny, aby drugim na początku nabożney meditatiey nie przeszkadzali, w przysionku cerkiewnym do skończenia tych psalmow trwać każe, a po przeczytaniu onych do cerkwie wniść y na mieyscach swoich stać pozwala.

Daley mowisz, więc te sześć psalmow lada chłopiec w cerkwi, markocząc y chwytaiąc, odprawuie, a czerncy albo diakowie, na chorach stoiąc, drzymią.

Odpowiadam.

Mogło się to tobie trafić w Dubnie, gdyś do pułnocy, s kimci się podobało, piiatiki stroił, a do iutrzni iuż na świtaniu wstawał, że gdy psalmy czytano, na chorze stoiąc, drzymałeś; ale ustaw cerkiewny nie tak naucza, tak bowiem w piętnastey Markowey gławie mowi: „y abiie naczynaiet na siie uroczenny mnich exapsalmy, tichim hłasom, y lehkim, kosno czytati wo usłyszanie że wsim“: To iest: „y zaraz poczyna na to naznaczony mnich exapsalmy cichim głosem, powoli, a nie kwapiąc się, czytać, tak, iakoby wszyscy słyszeć mogli.

Widzisz tedy, baiarzu, że nie chłopcu chwatkiem czytać ustaw cerkiewny roskazuie, ale zakonnikowi na to naznaczonemu.

Y ieśliś ty, chłopcem u oyca swego za śpiewaka [**стр. 340**) y czytelnika ieden będąc, tak odprawował: nie dziwno, bo nędza nie mogła lepiey pozwolić; toż się y w ubogich inszych cerkwiach, gdzie ieden świaszczennik, a drugi diak albo chłopiec iest, z niedostatku, a nie z nauki ustawu cerkiewnego, dziać musi,—zaczym nie ustaw cerkiewny, ale chudoba y niedostatek temu iest przyczyną.

Ku końcowi w tymże paragraphie mowisz: w tychże ustawach popisano y miary y wagi poznaczono, iak wiele czasem chleba, ro-

zynkow, kandidow, smokwy, fig y ogorkow, et c., et c., zieść, iak wiele wina w cerkwi wypić.

Odpowiadam.

Nie iest to absurdum (iako każdy baczny widzieć może), ale rzecz przystoyna y świętobliwa zakonnikom, a osobliwie obszcze, to iest, in communitate żyiącym, iako wszystek żywot swoy umiarkowany w modlitwach, w duchownym rozmyszlaniu, w niespaniu, w postach, w pokłonach maią, tak y w opocznieniu, spaniu, iedzeniu y napoiu pewną miarę mieć. Czytay o tym u świętego Dorothea w żywocie ucznia iego Dosithea świętego: znaydziesz, że w tym caenobium chleb ważony bywał; naydziecz o tym y w żywotach świętych, że z dawnych czasow taki zwyczay w monasterach obszczych bywał, y barzo słuszny, bo zarowno in communitate żyiącym, rowną portią tak iedzenia, iako y napoiu, być ma.

Do tego trzeba wiedzieć, że w Wschodnich kraiach nie tylko w monasterach, ale y w miastach tego [стр. 341) przestrzegaią, aby mięso, ryby y winne owoce wagą sprawiedliwą przedawano, aby się kupuiącym oszukanie y krzywda nie działa, a nawet y siano y drwa wagą przedaią. Pytay o tym tych, ktorzy w Konstantinopolu bywaią, lepiey oni o tym dadzą sprawę,

U nas zasię u Rusi, gdzie takiego zwyczaiu nie masz, aby pod wagą y w cerkwi kiedy ieść mieli, tak ustaw mowi cerkiewny: „A tu u Rusi, ponieważ nie nayduią sie figi, zaraz po skończeniu liturgiey świętey idziemy do trapezy, to iest, do refektarza, gdzie zasiada każdy swoie mieysce, a zatym dawane bywaią ukruchy, to iest, ułomki, albo pokraione sztuczki chleba y kwas, z żyta zrobiony, to iest, piwo, y tak iemy mało, abyśmy się nie zdali pościć w sobotę albo w niedzielę. Czytay o tym w ustawie cerkiewnym miesiąca decembra, o wigiliach.

Daley mowisz krasowolią, to iest, miarę wina to oni nazywaią, w ktorą mało nie garniec wina, wniydzie.

Odpowiadam na to.

Szczera to iest nieprawda y iawny fałsz, aby krasowolią tak miara wielka była, w ktoreby garniec wina umieścić się miał; iest to bowiem kubek, albo, iako Słowianie nazywaią, mirnaia czasza, albo poczerpało, ktora w Graeckich monastyrach zwyczayna iest, w ktore się więcey wlewać nie może, iedno puł kwarty wina, a krasiwolią z Graecka nazywaią od krasi, to iest, od wina, y od wallo, to [стр. 342) iest, wlewam: iakoby portio, albo miareczka, ktorą się dla podziału braci z wielkiego naczynia wino wlewa. Y z samego bowiem textu ustawu cerkiewnego, według zwyczaiu, ktory się w monastyrach Graeckich zachowuie, daie się znać, że tak iest, a nie tak, iako ty, stary udawco, baiesz,—ktory się pierwiey w miesiącu decembre, o wigiliach Bożego narodzenia y Epiphaniey, tak w sobie ma: „A po skończeniu służby Bożey, nie idziemy do refektarza, ale, w przysionku cerkiewnym usiadszy, daie starszy nad refektarzem po sztuce chleba każdemu y trochę figow y finikow, y po iedney czaszy wina".

Na drugim zaś mieyscu, o Wielkiey sobocie, tak mowi: „a po skończeniu służby Bożey, wychodzimy do trapezy, to iest, do refektarza, y zasiadszy każdy swoie mieysce, z iak naywiększą cichością y przystoynoscią. A zatym zaraz wchodzi klucznik y rozdaie braci po bochenku chleba, ktore na kształt prosphory umyślnie na to nagotowane bywaią, iakoby wagą wynieść mogli każdy poł litry. Do tego po sześciu figow, y po iednemu finiku, albo daktilu, y po iedney mierney czaszy wina, a gdzie wina niemasz, niech będzie dany braci miodowy albo żytny kwas, to iest, z miodu albo piwa."

Masz tedy, że u nas u Rusi w refektarzu, a nie w cerkwi ustaw cerkiewny ieść każe y pić.

Masz y to, że nie garniec, iako ty niewstydliwie baiesz, ale puł kwarty tylko wina, miodu, albo piwa, braci dać każe.

Nie byli bowiem święci oni wielcy pustelnicy [стр. 343) Sabba święty, Theodor Studita, Athanaziusz y Piotr, y inni święci oycowie,

ktorzy ustaw cerkiewny złożyli, takiemi rospustnikami, aby tak wiele wina zakonnikom (iak iakim karczemnym naywybornieyszym pianicom) pić, a ieszcze pod takowe święta, przy takowym nabożeństwie kazali; ale, Ducha Świętego pełni będąc, z miłości swey, iako oycowie ku dziatkom, wzgląd maiąc na przeszłą postną pracę y ciała słabość, y na przyszłe całonocne nabożeństwo, po czarce pułkwartowey wina dać im każą.

Wstydźże się tedy, iak innych wzwysz pomienionych, tak y tych iawnych fałszow y potwarzy niewstydliwey, fałszyrzu; a wiedź, że cokolwiek w ustawie cerkiewnym oycowie święci do zachowania, lubo zakonnikom, lubo y świeckim napisali y podali, słusznie y świętobliwie podali.

A ieśli y świeccy to, co samym zakonnikam należy, wypełnić się staraią, bynaymniey nie grzeszą, ale świętobliwie y słusznie czynią: lepiey bowiem iest ku doskonałości się we wszystkim mieć, niż w iednym czym deficere; y lepiey nie tylko z powinności, ale y z chęci co czynić, przyiemnieysza bowiem rzecz y milsza Panu Bogu.

W dwudziestym pierwszym paragraphie: o noszeniu sukien nie według stanu Ruskiego, ale według Rzymskiego, prawisz: lubo to braciszkom swoim unitem samym kysy Jan przymawia, iednak temu się zadziwić muszę, gdy słyszę, gdy garniec kotłowi przymawia: czemu [**стр. 344**) iest tak czarnym?— sam wszytek sadzą osmoliwszy się.

Kassian, nie dawno czerncem Ruskim w nie uniey y w uniey bywszy, ktory y od nabożeństwa y od zakonu wystąpił, y teraz swoim braciszkom unitom przymawia, czemu w mantiiach, w kłobukach, iako zakon ich niesie, nie chodzą,—sam się z tego wszystkiego zwlokszy. Trwać było, kusy Janku, w zakonie y w Graeckim nabożeństwie, y tak się było w tym sprawować, iako drugich mieć chcesz, pewnieć by każdy przyznał, że słuszną w tey mierze przyganę im daiesz; ale teraz, kiedyś y habit y nabożeństwo po-

rzucił, sądź się sam, ieżeli to nie sobie przymawiasz, ale nam nic do tego: ci, ktorym przymawiasz, niech ci na to odpowiadaią.*)

Jednak nie dziwuy się temu: muszą bowiem ci, ktorzy od większey rzeczy odstąpili, y od mnieyszey stronić. Odstąpiliście od wiary y posłuszeństwa cerkwi świętey Wschodniey, musicie przeto y od zakonu, co iest mnieysza, y od habitu, odstępować: naytrudnieysza bowiem rzecz iest w iedne absurdum wpaść, za ktorym tysiąc bezlepić idzie. Ale ieszcze to mnieysza przymowka o habit; lecz to panowie uniaci uważcie, co wam tu ten y nasz y wasz adversarz zadaie, żeście nie są episkopami, ponieważ wam nie episkopami się nazywać, ale tylko władykami każe; władyka bowiem y ten, ktory nie iest episkopem, nazwać się może, bo władyka nic inszego nie znaczy, iedno władca albo pan, a tym y świecki być może, bo się tym titulowali y Serbscy xiążęta, gdy się despotami nazywali, a słowko d e s p o t i s po Polsku znaczy p a n, a po Słowiensku w ł a d y k a.

[**Стр. 345**) Do tego kiedy episkopa poświęcaią, nie mowi poświęcaiący, włożywszy ręce na głowę tego, ktory się poswięca: Bożestwennaia błahodat postawlaiet seho boholubiwaho ieromonacha

---

*) *Замѣч. Саковича:* Ja pokim w Ruskim nabożeństwie był, tedy Ruskiego właśnie y zakonnego habitu zażywał, nie wstydziłem się kłobuka nosić y w mantii chodzić, aż do tego czasu, nim mnie przyszła despensa a Sancta Sede Apostolica transcendi e Graeco ritu ad Romanum. Teraz, odmieniwszy Graecum ritum in Romanum, Rzymskiego też habitu, a nie Ruskiego zażywam. A żem u was schismatikow w Kiiowie habit zakonny był przyiął y, nie będąc y iednego dnia in probatione, zaraz w sowierszenny czyn czernecki był postrzyżony, co iest przeciw zakonnym ustawom,—dla tegoż od waszego schismatickiego czerniectwa uczyniono mnie wolnym, iako y wielebnego oyca Theodora Skuminowicza, y wielebnego oyca Hilarya Kotkowskiego. A że od prawdziwego metropolity Uniatskiego, niebożczyka ś. pamięci oyca Rutskiego, na kapłaństwo był poświęcony, dla tegoż przy temże kapłaństwie mnie, nie poświęcaiąc, mię, iako ty fałszywie piszesz, y w nabożeństwie Rzymskim zachowano.

wo władyku, ale wo episkopa,—to iest: Bozska łaska postanawia tego Boga miłuiącego zakonnika y kapłana władyką N. tey a tey prowinciey, ale episkopem.

Zaczym słusznie się episkopami Ruscy episkopi zwać y podpisywać maią. A władykami albo panami pospolicie to ludzie dla władzy duchowney, ktorą nad nimi maią, onych nazywaią, y słusznie; ale sami żeby się mieli władykami podpisywać, barzo rzecz była by niesłuszna, bo panem albo włodarzem samego siebie nazywać pokora święta nie dopuszcza; ale nie dziwuycie się y temu panowie uniaci, że wam episkopami się titułować nie każą, bo na początku o sakramencie krzstu powiedziano, że doskonalszy iest krzest Rzymski, niż Ruski, zaczym wy, zeście Ruś, y po Ruskuście a nie po Rzymsku krzszczeni, was za nie krzszczonych osądzono.

O sakramencie bierzmowania powiedziano, że u Rusi ten sakrament formy niema, zaczym y tego was sakramentu odsądzono.

O sakramencie kapłaństwa, y tam toż niemal, co y o wzwysz rzeczonych dwoch powiedziano, zaczym y kapłaństwa wam nie przyznawaią, a że takowe sakramenta, ktore uprzedzać koniecznie maią episkopstwa, za niedoskonałe być osądzili, pewnie nie mogą was inaczey, ieno episkopstwa odsądzić.

A nie dziw by był, aniby się temu przeciwić trzeba, gdyby ten rostryha bez censury to był wydał, [**стр. 346**) ale że censor to Krakowski approbował, uważcie wy, iaką wagę macie nie tylko u kusego Jana, ale w kościele Rzymskim.

W dwudziestym wtorym paragraphie otytułowanym: że kazanie zaraz po ewangeliey, a nie na końcu liturgiey miało by być, mowisz: aczkolwiek nie rychło y nie dawno wszczęło się kazanie w cerkwi Ruskiey, bo aż słali do patryarchy Lwowianie, pytaiąc się, ieśli się godzi na pamięć w cerkwi kazanie powiadać, także, ieśli się godzi w cerkwi śpiewania figuralnego y par-

tesnego zażywać, czego oboyga w Moskwie nie było, a snać y teraz nie masz.*)

Odpowiadam.

Jako nie iest prawda, aby się kazanie nie dawno w cerkwi Ruskiey wszczęło, tak y to, aby do patryarchy posyłać mieli, ieśli się godzi w cerkwi na pamięć kazanie powiadać.

Pierwsza tedy tak dowodzę: że Ruś naypierwiey z kazania Cyrilla y Metodiusza do wiary są nawroceni; wiara bowiem przez słuchanie do pogan przyszła, iako Paweł święty do Rzymian, cap. 10, vers. 17, mowi: a słuchanie przez słowo Boże, to iest, kazanie.

Potym, gdy Olga święta, Włodzimierza świętego babka, chrześcianką zostawała, nie przez czytanie (bo czytać nie umiała), ale przez słuchanie [стр. 347) słowa Bożego, to iest, przez kazanie roznych chrześcian, z ktorego zasmakowawszy sobie naysłodszego Jezusa Pana, do Carygrodu iachała, gdzie obszyrnieysze kazania y większe nauki o wierze świętey chrześciańskiey usłyszawszy, iako z latopisem Ruskim Długosz zgadzaiąc się, historik Polski, mowi (tom I, fol. 45): „Poiachawszy tedy Olga do Konstantinopola do Graekow, od patryarchy Konstantinopolskiego wiary chrześciańskiey iest nauczona. Błogosławił tedy iey patryarcha Konstantinopolski, mowiąc: błogosławionaś ty między niewiastami Ruskimi, y imie twoie we wszystkich rodzaiach niechay będzie sławne y błogosławione“.

Ktora wrociwszy się do Rusi, y sama synowi swemu Swiatosławowi kazanie o wierze świętey chrześciańskiey, aby ią przyiął, odrzuciwszy pogańskie zabobony, czyniła.**)

---

*) *Замѣч. Саковича*: Wszak y teraz kazania w Moskwie nie powiadaią, tylko z xiąg czytaią. Nawet w Smolensku powiadał nam nieboszczyk oyciec Kreusa, władyka Smoleński, że ia choć własne kazania miewam, tedy muszę na xięgę przed sobą otworzoną patrzeć, bo poszliby wszyscy ludzie z cerkwi, gdybym na xięgę nie patrzał.

**) Jeśli ieszcze białogłowy będą kazania powiadać, tedy u biesa rząd.

Po niey zaś wnuk iey Włodzimierz święty nie z czytania (ktorego nie umiał), ale z kazania roznych, iako tenże wzwysz citowany historyk, w tym że pierwszym tomie, lib. 2., pag. 104, powiada, że roku Pańsk. 987, Włodzimierz, Ruskie xiąże, pierwiey od Mahometanczykow, aby nabożeństwo psewdo Machometowe przyiął, a potym od Łacinnikow, potrzecie od Żydow, aby zakon żydowski, a na ostatku od Graekow, aby wiarę chrześciańską, sollicitowany był.

Tych tedy posłow, nabożeństwa przerzeczone persuaduiących, wdzięcznie przyiąwszy y udarowawszy, odprawili; a z swoimi Rusnaki, ktorą by wiarę [стр. 348) pzyiąć miał, radzi się; podobało się im tedy do wszystkich nacyi przerzeczonych nabożeństw posłow, ktorzy by się temu przypatrzyć mogli, posłać, y każde nabożeństwo zrozumieć y wyszperać.

Posłani tedy do Bulgarow, Łacinnikow y Graekow posłowie, każdemu nabożeństwu, iako im było roskazano, przypatruiąc się y porządnie wyrozumiewaiąc: Machometańskie tedy obrządki, iako siła w sobie rzeczy szpetnych y plugawych maiące, natychmiast od nich, iako niezbożne y barzo źle, osądzili. A Łacinskie ceremonie mało co nabożne, y kościoły mało co ozdobne zdały się im być. A gdy do Konstantinopola przyiachali, Bazilius y Konstantinus, Gręccy na on czas będący cesarze, dowiedziawszy się iż dla przypatrowania się nabożeństwu ich tam przyiachali,—duchowieństwo zezwawszy, wielkie nabożeństwo odprawuią, y w świetney ozdobie, aby liturgią z patryarchą mieli, rosporządzaią. A Ruskich posłow, do cerkwi wprowadziwszy, na przednieysze mieysce, z ktorego by wszystkie ceremonie widzieć mogli, postanawiaią, y z uczciwością uczęstowawszy y hoynie ich udarowawszy, odprawuią.

Ktorzy, do xiążęcia swego Włodzimierza wrociwszy się, o każdym nabożeństwie, ktore widzieli, sprawę daią: sektę barzo szpetną Machometanską owszeki zneważyć y odrzucić radzą, a Graeckie nabożeństwo, iako nade wszystkie zacnieysze być wyświadczaią, w Graeckich cerkwiach siła y zacnieysze ozdoby, niż w Ła-

cinskich być opowiadaiąc: tak wielką przytym oświadczali mieć słodkość we mszy Graeckiey, przy ktorey byli, że zdało się im, iakoby [**стр. 349**) zachwyceniem raczey przy niebieskiey iakiey uroczystości, aniżeli przy ziemskiey, byli.

Do przyięcia tedy Graeckiego nabożeństwa wszystkich radnych panow zdania kłaniały się y, radząc Włodzimierzowi, mowili: ieśli wiara Graecka nie była by dobra, babka twoia Olga, ktora nayrostropnieysza między białymi głowami była, nie przyięła by iey. Pozwolił tedy na zdanie panow rad swoich Włodzimierz, y krzest obrządkiem Graeckim przyiął.

Masz tedy y tu, że posłowie Włodzimierza świętego, Duchem Swiętym natchnieni, nie na pismie, ale na pamięć, z poselstwa się wrociwszy, kazanie panu swemu y wszystkiemu Ruskiemu senatowi powiadali, zgodnie radząc, aby wiarę świętą powszechną cerkwie świętey Wschodniey y nabożeństwo przyiął.*)

Masz przy tym z tegoż authora na pag. 106, roku Pańsk. 990: Gdy Włodzimierz, xiąże Ruskie, Korsuń, albo Hersones, miasto Graeckie, wziąwszy, z Bazilim y Konstantinem, cesarzami Graeckimi, o siostrę ich Annę, aby mu w małżeństwo dana była, traktował przez posły swe,—cesarze kazanie o chrześciańskiey wierze nie na pismie, ale na pamięć powiadali mu, a potym y sama siostra onych slepemu iuż Władzimierzowi ustne kazanie prawiła, co się z textu tegoż authora widzieć daie; ktory się w sobie tak ma:

„Xiąże Ruskie Włodzimierz, zgromadziwszy wielkie woysko swoich, z woyną ruszył się na Graeki, a dostąwaiąc miasta zacnego Graeckiego Korsunia, [**стр. 350**) włości onemu podległe podbił pod moc swoię, y tam sobie daninę uczynił; posłał potym posłow do Konstantina y Bazilego, cesarzow Graeckich, prosząc w w małżeństwo sobie ich rodzoney siostry Anny, obiecuiąc po sobie, iż gdy dostąpi małżeństwa, zarazem Korsunia y od wszystkich

*) *Замѣч. Саковича:* Insza poselstwo iakie, albo oracyą odprawować, a insza w cerkwi kazania powiadać.

włości Graeckich ustąpi; lecz Bazili y Konstantin, Graeccy cesarzowie, odpowiedzieli: nie przysłusza nam y na honor nasz z xiążęciem pogańskim y bałwochwalcą mieć powinnowacstwo y rodzoną siostrę naszę dać onemu w małżeństwo; ale ieśli, opusciwszy bałwochwalstwo, zechcę być chrześcianinem, iego proźby y żądania nie odrzucimy. Włodzimirz zaś, Ruskie xiąże, posłow tych odprawiwszy, przyobiecał szczyrym sercem wiarę chrześciańską przyiąć, tego potrzebuiąc, aby personalnie sami cesarze przybyli z siostrą swoią Anną y onego okrzścili,—czemu siostra cesarska Anna barzo była przeciwna y takowe powinnowactwo rozmaitym sposobem pogardzić pragnęła; lecz Bazili y Konstantin bracia, rozwodząc ten affekt y radząc, iak wielkie dobra z takowego powinnowacstwa maią następować, y że wszystka Ruś za iey małżeństwem wiarę chrześciańską ma przyiać, siostrę ubłagali y do zezwolenia na małżeństwo przywiedli. Przyieżdza tedy Bazili y Konstantin z siostrą swoią Anną do Korsunia, alić na tych miast xiąże Ruskie Włodzimierz olsnął na oczy y począł się myslami trwożyć, ieżeli opuściwszy bałwochwalstwo ma wiarę chrześciańską y krzest przyiąć; Anna zasię, siostra cesarzow, obiecana małżonka, naucza, iż ta slepota, ktora onemu przypadła, za przyięciem krzstu świętego zaraz zginie. [**стр. 351**) Od episkopa tedy Korsuńskiego skoro się okrzścił Włodzimirz, natychmiast pozbywszy slepoty, przeyzrzał, wesele z Anną celebruie, y cerkiew na znak y pamiątkę tak swego nawrocenia, iako y krzstu świętego y oświęcenia buduie, a zostawiwszy y przywrociwszy Korsuń cesarzom, do Rusi z nową małżonką wesoły wraca się.“

Gdy zaś wszystkię Ruś Włodzimirz święty do krztu świętego przywodził, musiał do nich ustne mieć o wierze świętey kazanie, bo czytać nie umiał: także y duchowieństwo, ktore przy nim było, przez tłumacze ustnie ich musieli uczyć, bo Graecy byli, iako tenże historik, tom 1. fol. 108. mowi: „Wydał napotym Włodzimirz, xiąże Ruskie, edikt, aby wszystkie narody y lud pospolity iemu podległy, opuściwszy bałwany, wiarę chrześciańską przyimowali y

krzścili się, oswiadczaiąc, iż przeciwnych woli swey miał mieć za nieprzyiacioł y dobro ich miał confiskować, czym przymuszony pospolity lud Ruski w wielkiey liczbie zgromadził się do Kiiowa y, przyiąwszy wiarę chrześciańską, w rzece Dnieprn od episkopa Korsuńskiego y prezbiterow, z Graecyey przyprowadzonych, krzści się, y w wierze y ceremoniach oney nauczony bywa; słyszany też był głos y wycie smoka na powietrzu uskarzaiącego się, że z dawney swey possesiey Ruskiey nie od apostołow albo męczennikow, ale od iedney niewiasty iest wyrzucony.“ *)

Masz tedy y tu kazanie ustne w cerkwi Ruskiey. Czytay daley na teyże paginie, że Włodzimirz dziatki Ruskie do nauk dawał; tak bowiem Długosz mowi: „Dziatki Ruskie do nauk daie, [**стр. 352**) rzemieslnikow przytym z Graecyey przyprowadza, swoim kosztem wiele cerkwi z kamienia y cegły wystawuie.“ Znaydziesz y w Ruskim latopiscu, chciey ieno czytać, że Jarosław syn świętego Włodzimierza, xiążęciem Kiiowskim i monarchą wszytkiey Rusi zostawszy y uspokoiwszy swoie państwa, starał się o ludzie uczone, o przekładanie ksiąg z Graeckiego na Słowienski ięzyk, o wszelki porządek cerkiewny, y o naukę dziatek chrześciańskich; za tego xiążęcia y jermołoy skomponowano, y w cerkwi śpiewany być począł. **)

Jeśli tedy o te wszystkie rzeczy staranie czynił, daleko barziey o kazanie, ktore, niepodobna rzecz, aby, maiąc ludzie uczone, w cerkwiach powiadane na pamięć nie było.

Zaczym, ieśliż na pamiątku roskrzewienia się wiary świętey chrześciańskiey w cerkwi Ruskiey, gdy ieszcze Ruś nauk żadnych

---

*) *Замѣч. Саковича:* Włodzimirz, xiąże Ruskie, per compelle intrare przymusił Ruś wiarę chrześciańską przyiąć.

**) Jeśli taki Jermołoy za tego xięcia Jarosława skomponowany był, iakie go po te czasy Ruś s chomoniami zażywała, y teraz ieszcze na niektorych mieyscach zażywa, tedy nie pochwały, ale nagany godzien ten Jermołoy, ktorym iuż y wy sami teraz, choć tak nie rychło się obaczyszy, wzgardzili y przystognieyszy bez chomoniy wydaliście.

nie mieli, kazania bywali: coż rozumiesz, gdy iuż do nauk przyszli y uczonych kapłanow y episkopow mieć poczęli, ieśli kazania ustne w cerkwi być nie mieli? Azaż y do tych czasow niektorych metropolitow Ruskich kazania na pismie nie mamy? iako osobliwie Cypriana y Hrehoria Cemiwłaka, y inszych także kapłanow y zakonnikow, iąko Cyrilla Turowskiego, y innych wielu, ktorzy, ieśli pisać umieli, pewnie y na pamięć powiadali y lud Boży uczyli.

Masz tedy, lubo nie tak gęste, iako teraz, ale nie od onegdayszego dnia, iako ty prawisz, lecz od początku przyięcia wiary świętey w Ruski (sic) cerkwi kazania na pamięć, ktore od uczonych episkopow y kapłanow bywały, boć nie kazdemu kapłanowi, [стр. 353) zwłaszcza prostakowi, zeydzie się kazanie na pamięć powiadać, dosyć na niego, kiedy napisane od oycow świętych przeczyta, y w Polskich bowiem kościołach nie dawno tak częste kazania być poczęły, iako iezuici w swoim rescripcie na Gratisa Akademickiego powiadaią.

Jednak by y tak było, że przez opuszczenie nauk Ruś kaznodzieiow, ktorzyby na pamięć w cerkwi kazania powiadali, przez iaki czas w cerkwi nie mieli, nie wielkiby to był dziw. Ale to większy dziw, co Niceph. Kallixtus, historik cerkiewny, lib. 12. cap. 34, o Rzymie prawi, mowiąc: „Neque episcopus, neque alius quisquam in ecclesia Romae, ad populum docens, verba facit.“ To iest: „Ani episkop, ani żaden w kościele Rzymskim do ludzi ustne kazanie czyni.“

Drugą zaś niebylicę, od ciebie położoną, żeby kiedy mieli Ruś do patryarchy po to samo posyłać, ieśli się godzi w cerkwi kazania na pamięć powiadać. D o w o d z ę.

Naypierwiey, ponieważ niczym tego nie probuiesz, nie może być prawda.

Do tego, zawsze Ruś wiedziała, że oni oycowie święci, wielcy doktorowie y kaznodzieie cerkiewni, iako Athanasius, Basilius, Cyrillowie, Gregoriuszowie, Nazianzenus, Nissenus, Chrisostomus y innych barzo wiele, ktorzych kazania na Słowienski ięzyk przełożone

mamy y w cerkwi one co dzień czytamy, to, co na piśmie w cerkwi zostawili, na pamięć, lud Boży ucząc, powiadali.

[**Стр. 354**) W Moskwie zaś, że kazania na pamięć nie powiadaią, nam nic do tego, pytay sobie onych o tym.

Podobno obawiaią się, aby ich kto z mędrehelkow herezyey y errorow iakich przez ustne kazanie nie nabawił, dla czego wolą się czytaniem kazania oycow świętych kontentować; takowego bowiem casum, iakowego się oni obawiaią, Alexandria, niegdyś w Ariuszu doznawszy, nikomu napotym, oprocz episkopowi samemu, kazania w cerkwi powiadać nie dopuszczała, iako o tym Nicephor. Kallixtus, cerkiewny historik, lib. 12, cap. 34, świadczy, mowiąc: „Alexandriae autem solus hoc munere fungitur episcopus, quod quidem posteaquam antea mos iste non fuierit, est observatum; causam consuetudini novae praebuit Arius, qui quod presbyter esset et docendi provinciam accepisset, contra veritatis doctrinam, res novas inducens ecclesiam turbavit". To iest: „W Alexandriey zasię sam tę miał władzą episkop, co w prawdzie potym, nim ten zwyczay nastąpił, iest postrzeżono; przyczynę zwyczaiowi nowemu podał Ariusz, ktory iż był prezbiterem y miał władzą uczenia, przeciwko prawdy nauce rzeczy nowe wprowadzaiąc, cerkiew turbował".

A ieśli się o figuralną albo partesną muzykę, ktora się w cerkwi Ruskiey, iakoby rzecz nowa na on czas być zdawała, swego własnego pasterza, patryarchy Konstantinopolskiego, pytali,—słusznie czynili: nie godziło się im bowiem bez pasterskiego błogosławieństwa y pozwolenia do cerkwi takowego śpiewania przyimować.

Mowisz daley: iednak chociasz teraz y kazania [**стр. 355**) czynią, tedy aż po skończeniu liturgiey, iako y za świętego Bazilego bywało, ktory aż po kazaniu dał Naświętszy Sakrament świętemu Ephremowi, a teraz po kazaniu iuż nie daią kommuniey u Rusi.

Odpowiadam.

Mogł być za świętego Bazilego zwyczay takowy, że pierwiey kazanie, a potym kommunia odprawowana była; ale cerkiew Ruska, od początku wiarę świętą y ceremonie od Konstantinopolskiey cerkwie przyiąwszy, iakowe zyczaie tam są, takowe y ona tu zachowuie; zaczym y ten zwyczay, że taki iest w cerkwi Konstantinopolskiey, y Ruska cerkiew tak go zachowuie, że po kommuniey świętey na służbie Bożey kazanie się odprawuie, y nie dziw, bo przed tym nie we wszystkich cerkwiach iednakowe zwyczaie y ceremonie bywały, ale rozne, choć w artykułach wiary zgoda była. Czytay o tym Nicephora Kalixta lib. 12, cap. 34, gdzie o tym obszyrnie wypisuie, y lib. 4, cap. 39: „Ac quum beatus Policarpus peregre Romam sub Aniceto venisset, et aliquantulum illi inter se de rebus non magnis dissiderent, eis statim compositis, deinceps nihil quidquam controversiae inter se de hoc capite moverunt: neque enim Anicetus Policarpo persuadere potuit, ut non ita observaret, quippe qui id post Joannem, Domini nostri discipulum, et reliquos apostolos, cum quibus vixerat, semper observaset, neque Policapus Anicetum, ut observasset, induxit, consuetudinem eorum, qui nos praecesse[стр 356)runt praesbyterorum retinendam esse allegantem. Quae cum ita se haberent, communionem inter se celebrarunt, et in ipsa ecclesia Anicetus Eucharistiae ministerium Policarpo honoris ergo permisit, atque ita in pace per discessum sunt seiuncti, pacem quoque ecclesiis, sive observarent, sive non observarent retinentibus“. To iest: „Gdy błogosławiony Polikarp z daleka do Rzymu przybył za Aniceta y niecoś między nimi o rzeczach nie wielkich wszczęło się było niezgody, zaraz to uspokoiwszy, napotym żadney contraversiey między sobą o tym nie wczynali; ani bowiem Anicetus mogł Polikarpowi persuadować, aby tak nie trzymał, ponieważ on to po Janie, Pana naszego uczniu, y inszych apostołach, z ktorymi żył, zawsze tak trzymał; ani Polikarp Aniceta, aby tak trzymał, przywiodł, przywodząc, iż zwyczay

tych, ktorzy nas uprzedzili prezbyterow zachować potrzeba. Co gdy się tak działo, społeczność między sobą zachowali, y w samey cerkwi Anicetus odprawować liturgią Polikarpowi dla ćci dopuścił, y tak w pokoiu cerkiewnym, choćby tak trzymali, luboby też y nie trzymali".

Jeśli tedy papieżowi Rzymskiemu Anicetowi Polikarpus święty w tym, w czym się z nim nie zgadzał, nie ustąpił, daleko barziey cerkiew Ruska twoiey durney persuasiey słuchać nie będzie.

Ku końcowi mowisz: czasem też drugi pop ladaco baie y nie masz czego słuchać.

Odpowiadam.

[**Стр. 357**). Trafia się to często ludziom nie tylko mniey uczonym, ale y wielkim theologom, że na kazaniach swoich confunduią się, iednak dziwować się y naśmiewać z tego nie trzeba, bo y tobie się trafiło nie raz na kathedrze drwić, kazanie powiadaiąc; przypomni iedno sobie Wileńskie swe nie dawne kazanie, ktoreś w cerkwi Świętey Troyce na pogrzebie iednego unita powiadał, gdzie takeś drwił, że nie skończywszy, poszedłeś z wielkim swoim wstydem.

Daley mowisz: drudzy też z heretickich postył w cerkwi ludziom kazania powiadaią.

Odpowiadam na to.

Może to być, że się ktoremu prostakowi z niewiadomości kiedy przytrafiło, ale nie z pozwolenia cerkwie, ktora srodze tego zabrania y za śmiertelny grzech poczyta. Aleć to y w Polscze bywało, iako Joseph Pięknorzecki w swoim responsie na Gratis albo Discurs Plebański, w rodziele 10, pag. 58, mowi: „Poki iezuickich szkoł nie było, iako religią katholicką znacznie wątlili hereticy, gorę biorąc, iako księgami swemi pism przeklętych bez odporu dusze ludzkie zarażali, iako w niewielu kościołach nabożeństwo

według przystoyności odprawowano, iako w tychże tak wielu zabrudzone ochędostwo było, iaka w plebanach nauka, z ktorych niektorzy postille herętickie na kazaniu słuchaczom swym czytywali".

Powieść zatym prawisz xiędza Kuropatwickiego Franciszkana, ktora mogła y nigdy w samey rzeczy nie być, bo to stary dworzanin y mogł, z ciebie szydząc, to [**стр. 358**) prawić, a tyś się, nieboże, nie postrzegł, dla tegoś tu do swego szpargału, iakoby pewny iaki dowod przyszył.

W dwudziestym trzecim paragraphie, otitułowanym: o chowaniu w cerkwi pirogow, połci, maseł, syrow, chust białych, prawisz.

Odpowiadam.

To, coś w tym paragraphie, iako bezmozgi iaki nagwazdał wszystko to ociec twoy, ktory w Podteliczu popem był, nie z cerkiewnego roskazania, ale z swego durnego domysłu czynił. Cerkiew bowiem, według apostolskiego kanonu 3, aby do ołtarza nic nie wnosili, ieno co do ofiary świętey należy, to iest, chleb, wino y wodę, kapłanom roskazuie; a co inszego, iako miod, albo mleko, albo iaki inszy napoy, oprocz wina, albo ptaki, albo zwierzęta iakie, albo iarzyny, to pod degradatią zakazuie,—oprocz nowych kłosow albo gron winnych czasu swego, y to do cerkwi, a nie do ołtarza dla błogosławieństwa. Gwoli uczściwosci zaś ofiary świętey pozwala oliwę do lamp albo świece y kadzidło do ołtarza wnosić, a więcey nic. A ieśli twoy ociec, boiąc się żołnierzow, ktorzy często w Podteliczu stawali, masła, syry, pirogi w cerkwi y w ołtarzu chował, albo też, obawiaiąc się, żeby popadia, a twoia matka, bez wiadomości w niebytności iego co nie przepiła: coż winni inszy kapłani, ktorych ty tym błotem, w ktorymeś sam z oycem twoim legał, pomawiaiąc, mażesz? *) O oycu też twoim powiadaią

*) *Замѣч. Саковича:* Odpowiadam. Tak to iest rzecz prawdziwa, com w tym paragrafie 23 o chowaniu od niektorych popow w

Podteliczanie, że psa, ktory mu placki Wielkonocne poiadł, zabił, y temu, czyi [стр. 359) był pies, dobrze zapłacił; tenże y w dudy grać umiał, iako o nim ci, co go dobrze znali, powiadaią, ktoremuś y ty pod czas teyże muzyki dopomagał, y tyś to był tym wyrostkiem, ktorego pop twoy ociec do cerkwie po coś posłał, na cię to duda, iak didko, ryknęła; ale ty ze wstydu nie śmiesz to directe na oyca y na się powiedzieć, tylko na kogoś inszego bez wszelkiego dowodu, wyliczaiąc ni k sełu ni k horodu, prawisz; lepiey tedy było albo prawdę na się powiedzieć, albo milczeć,—wiedzą bowiem ludzie, żeś ty z ogona sroce nie wypadł, aleś z Podtelicza popowicz, y dla tego tak barzo iadowite pasczęki swoie na popy wywarł, bo p a p a y o s, iako Graeci poprostu mowią, diawołu goni, to iest, zły popowicz iest właśne pokolenie diabelskie, a że ty takim iesteś, przeto nie możesz ieno potwarzą na sługi Boże iść.

W tymże paragraphie o iakieyś kobyle, w cerkwi zamknioney, prawisz, ani czas, ani osobę, ani mieyscie, gdzieby się to działo, mianuiąc, skąd znać, że taka to iest prawda, iako gdy powiadaią, że kiedyś żywe kiełbasy a pieczone gołębie po świecie latały; to

---

cerkwiach połciow, syrow, maseł, et c,—iako to, że Piotr Mohyła nie tylko iest schismatikiem, ale y heretikiem; a że na mego rodzica y na rodzicielkie moie, y na mnie samego, tę inversyą o chowaniu takowych rzeczy w cerkwi y w ołtarzu czynisz, tedy niewstydliwie kłamiesz. Bo w Bełzkiey ziemi nie masz opryszkow, ale to na Pokuciu y na Podolu, zwłaszcza około Podolskiego Kamieńca naywięcey znaydowało się, a Boże day, aby y teraz ieszcze nie znaydowało się. A co mowisz: mianować było, gdzie to pop psa w cerkwi zabił, y gdzie kobyły w cerkwi przechowywano,—o d p o w i a d a m: Wszakem powiedział, że ten pop pod Krzemieńcem psa w cerkwi zabił, a drugi co przewodnie z opryszkami trzymał, y konie kradzione w cerkwi przechowywał, ten pod Kamieńcem Podolskim mieszkał. A ieśli chcesz nominatim mieysca y osoby wiedzieć, uczyń że o tym pilną inquisityą: tedy y o większych absurdach się dowiesz. I teraz bym ci swieżo pokazał w sąsiedztwie moiem, że tego roku 1644 pies, podgrzebszy się do cerkwi, pirogi Wielkanocne popowi poiadł.

iednak iak plotkę od ciebie powiedzianą przyiąwszy, mowię: Boday takie plotki wszystkich tobie podobnych perekidczykow trzymały się.

W dwudziestym czwartym paragraphie, otitułowanym: o wielu cerkwiach w Rusi bez fundacyey, siła diszkuruiesz, a nic słusznie nie probuiesz; zaczym nie trzebać by na to y odpowiadać, bo każda rzecz bez fundamentu sama przez się obalić się musi; iednak, aby niewiadomi co się u Rusi dzieie, nie [**стр. 360**) chcieli temu wierzyć, na każdy punk odpowiedzieć muszę.

Powiadasz: widząc tak wiele y częstych cerkwi w Rusi, mogł by kto rozumieć, że to z wielkiego nabożeństwa albo rozszerzenia chwały Bożey dzieie się, lecz w samey rzeczy inaczey iest. Bo czasem albo dla niezgody samych chłopow, albo popow, albo też y samych panow wystawienie tych cerkwi bywa, że nie tylko w iednym miasteczku, lecz też y w iedney wsi dwie cerkwi bywaią; czasem y na iednym cmyntarzu y o ścianę cerkiew z cerkwią bywa, y iednę wieś na dwie parafie rozdziela.

Odpowiadam*).

To foremna, chcesz koniecznie w ludzie wmowić, że niezgoda, z ktorey nigdy się nic dobrego na świecie nie dzieie, dobre rzeczy czyni, iako to cerkwie buduie y nabożeństwo, z ktorego się chwała Boża mnoży, roskrzewia; a każdy na oko, by nayprostszy, nie

*) *Замѣч. Саковича*: Co w tym paragrafie 24 mowię, niech nas każdy baczny rozsądzi, czyia propozycya y sententia iest ważnieysza: czy moia, ktory mowię, że lepiey mieć iedną przystoyną y porządną cerkiew w miescie albo we wsi wielkiey, gdzieby się chwała Boża codziennie odprawowała, a niżeli tak wiele cerkwi nabudować bez fundaciey, w ktorey żadney liturgiey przez tydzień nie będzie. Ano sama experientia inaczey pokazuie. Oto wasze same schismatickie bratstwa, czym się rozkrewiły y wzmocniły, azali nie tym, że wy, do iedney waszey cerkwi Bratskiey skupiwszy się, one funduiecie, zdobiecie y zakonnikow przy tych waszych cerkwiach chowacie, opuściwszy popow świeckich? Oto w samym Wilnie, iakieście cerkiew kosztowną y wspaniałą wystawili, y iak pięknie zewtątrz y zwierzchu ozdobili, y one zakonnikami osadzili, y szkołę przy teyże cerkwi wystawili, co wszystko godno by pochwały, gdyby schisma tego nie

tylko rozum rozsądny maiący, widzieć może, że przez niezgodę cerkwie y kościoły kosztownie murowane y hoynie ufundowane obalone y wniwecz obracane bywaią, nabożeństwa się niszczą y chwała się Boża umnieysza. Poyrzeć by ieno teraz, co w Niemczech, Czechach, w Murawie y na Sląsku niezgoda uczyniła? Jakie miasta y kościoły z gruntu wywrociła? Zaczym cośkolwiek tu o tym twerdził, z prawdą się daleko miia. Zawsze bo wiem cerkwie, iako y kościoły y kaplice, nie na co inszego, lubo podłego lubo wysokiego urodzenia lu[**стр. 361**)dzie buduią y wystawiaią, tylko na rozmnożenie chwały Boga, w Troycy Świętey Jednego, na cześć y pamiątkę świętych Jego, przez ktore nam rozne swoie dobrodzieystwa pokazuie,—y nie ze złości, ale ex zelo pietatis każdy to czyni: ieden bowiem, nabożeństwem gorącym y miłością duchowną ku Naświętszey Pannie zdięty, cerkiew na chwałę Bożą a na cześć oney dostatnią wystawuie; a drugi, ku inszemu świętemu takoweż maiąc zelum, z małego dostatku cerkiew mnieyszą, a ieśli nie może cerkiew, tedy

---

brzydziła. Nuż w Minsku, Połocku y Pinsku, w Kiiowie, w Łucku, we Lwowie, w Brześciu, et c. et c., iak piękne cerkwie Bratskie wystawili się, a przy nich zaraz y czerncow fundowali, uważaiąc to, że lepiey przy swoich cerkwiach zakonnikow chować, niżeli popow świetskich z popadiami y z popeniaty; y co przed tym ieden pop przy cerkwi mieszkał, to teraz kilkanastu zakonnikow mieszka. Musisz tedy, Panie Mohiło, rad nie rad, ipsa experientia compulsus, przy moiey sentencyi zostawać, że lepiey iedną cerkiew w miescie mieć porządną, iakie u nas są farne kościoły, a niżeli tak wiele cerkwi nieporządnych, w ktorych rzadko kiedy nabożeństwo bywa. A co mowisz, że za niezgodą y przez woynę wielkie kosztowne, murowane y dobrze fundowane kościoły w Niemcach y w Czechach, w Morawyi y na Szląsku, wniwecz są obrocone y spostoszone, a w drugich, iak w stayniach, konie stoią. Odpowiadam. Tak to woyna umie za dopuszczeniem Boskim. Ano czy folgowali kozacy Moskwą, dobywszy iakiego miasta y monastyra? Aza nie łupili obrazow, pereł y drogich kamieni, albo czy nie rozsiekiwali y nie łamali krzyżow y obrazow szczyrosrebrnych y złocistych, albo czy nie brali ryz kosztownych z cerkwiey? Albo gdy Turczyn dostał Konstantynopola, czy nie złupił cerkwie Świętey Sophiey, y czy nie obrocił iey na swoy meczyt, krzyż z niey

kapliczkę przy teyże cerkwi stawia, co y w Polszcze nie inaczey się dzieie; y z samey potrzeby, że w miasteczku, albo w drugiey wsi wielkiey dwie cerkwi bywaią.

Do tego będzie w drugiey wsi kilka set podymia, w ktorey gdyby ieden swiaszczennik był, nie zdołał by w usługiwaniu sakramentami, a zwłaszcza gdyby się kilka chorych oraz przytrafiło. Lepiey tedy dwie, niż iednę cerkiew w takowey wsi mieć; gorzey bowiem gdy (iako na niektorych mieysciach, tak w Koronie u Rusi, iako y w Litwie) ieden świaszczennik do iedney swey cerkwie po kilku albo po kilkunastu wsi ma: niech tu każdy uważy, ieśli może ieden kapłan temu dosyć uczynić, co iest nie podobna; lepiey tedy w każdey wsi cerkiew, choć ubożuchną, y kapłana w niey mieć, niżeli go w gwałtowney swey potrzebie, w ktorey się bez kapłana chrześcianin obyść nie może, z niebespieczeństwem zbawienia swego, po inszych wsiach szukać.

---

zrzuciwszy, a swoy herb poł-miesiąca na niey postawiwszy? Uchoway Panie Boże, na oyczyznę naszą nieprzyiaciela: czy folgował by kościołom, albo cerkwiom? Jednak fundatorow y dobrodzieiow, ktorzy dobrą intencyą domy Boże fundowali y zdobili, nie bez zapłaty u Pana Boga zostaie. Dzieie się to dziwnymi y nie poiętymi sądami Boskimi, że mieysca święte, na ktorych się cześć y chwała Boga w Troycy Przenayświętszey od prawowiernych chrześcian oddawała, dostaią się w ręce pogańskie, heretickie, iako y samo Ieruzalem y grob Zbawiciela naszego, et c.

A com powiedział, że wiele iest w Rusi cerkwiey kupnych, zwłaszcza na Podgorzu y na inszych mieyscach, skąd wielkie absurda pochodzą. Mohiła na to: A coż, mowi, czynić, kiedy Pan nie chce darmo cerkwi dać, ani parafiey pozwolić? Odpowiadam. W prawdzie iest w przyczynie tego przedawania cerkwiey y łakomstwo złych y nie pobożnych panow, ktorzy więcey sobie mamonę niezbożną, niżli zbawienie poddanych swoich poważaiąc, popom głupim cerkwie przedaią. Ale też niemnieyszą przyczyną są tego świętokupstwa y sami popi, ktorzy nauki w sobie nie maiąc, a nie chcąc być zarowno z chłopami poczytani, muszą simoniacè parafie nabywać. Trzecia przyczyna iest schisma popowska, że woli pop nie wiem co panu dać, by go tylko pod Unią nie podał. Pan też, widząc popowski upor, ma go też iako chłopa prostego, y do turmy go sa-

Daley mowisz: nuż iak wiele iest cerkwi ku[стр. 362)pnych, zwłaszcza na Podgorzu, drogo popi popowstwa panom płacą, gdzie pan łakomy nie patrzy na godność popowską, albo na pożytek duszny poddanych swych, ale na sytą kaletę popowską y na pożytek swoy, bo tam panowie osobliwy quaest swoy z popow maią: kogo bowiem w podwodę daleko posłać? Popa. Z ktorego winę zleda przyczyny zedrzeć? Z popa, et c., et c.

Odpowiadam.

Uważ y tu, rozsądny czytelniku, ieśli y w tey mierze cerkiew Ruska albo ustaw iey winien, albo popi niebożęta, że od panow swych takową oppressią cierpią? Musić pop nieborak dla pokoiu swego y kupić, kiedy pan darmo mu cerkwie z parafiey pozwalać nie chce; musi y podwody wozić, y z listami biegać, kiedy go niewola tak przyciska; musi y winę, choć nie winien, gdy go rozmaicie trapią y do turmy sadzaią, płacić.

---

dza, y winy z niego łupi, y na podwody co naydalsze każe go pędzić. A Mohiła mowi, iako by ci popi dla Chrystusa cierpieli, iako y Apostołowie święci. A co mi za comparatio popow schismatickich z popadiami y z popeniaty? Wżdyć to oni dla schismy swey te ciężary ponoszą, bo gdyby w prawdziwey iedności z Kościołem świętym byli, y zeby w naukach cwiczonymi byli, tedy by im nie potrzeba cerkwiey szukać ani kupować, ale by ich cerkiew y mieysce szukało, a nie oni mieysca. A co mowi Mohiła, że nie tylko to nasi prawosławni, to iest, nie unici, ale y unici takież oppresye od panow cierpią. Odpowiadam. Że może się taki zły y niezbożny Pan znaleść, ktory, łakomstwem uwiedziony, y unitowi kapłanowi oppressyą czyni, iednak na takiego oppressora iest prawo duchowne y świeckie. Udać się do swego starszego, a starszy zniesie się z Jego Moscią Xiędzem Biskupem, y mogą utrapionego ratować

W prawdzie znayduyą się niektorzy wysoce y bogato urodzeni Panowie, ktorzy, nie pomniąc na zbawienie swoie, wielkie oppressye y krzywdy czynią cerkwiom y monastyrom nie tylko Disunickim, ale y Uniatskim, a co dziwnieysza y żałosnieysza, że kiedy te cerkwie y monastyrze byli w schismie, tedy nie mieli takiey oppressiey, iako teraz,

Na niezbożność tedy y łakomstwo panow takowych, narzekać by raczey przystało, a nie na ubogie kapłany, ktorzy przez gwałt to cierpieć muszą.

Powiadasz, że się tym ciężarom przyzwyczaili, y dla tego im iakoby nie przykro się zda być.

Odpowiadam.

Dobrześ to rzekł, że iakoby bo nie właśnie się im to nie przykro zda, ale co muszą, to radzi czynią.

Powiadasz y to, że drugi by y nie wiem iakie [стр. 363) ciężary od pana ponosił, by tylko od uniey był wolnym, tedy nic o to nie trwa.

---

gdy się pod unią dostali, że nie tylko poddanych cerkiewnych opprymuią, ale y całe ich wsi od monasterow odeymuią panowie katoliccy wziąwszy, y sługom swoim y rotmistrom oddaią Za co, iako samych panow Pan Bog o to nie błogosławi, tak y tych sług, ktorzy się dobr cerkiewnych tykaią y do wszego złego panow przywodzą, a potem wieczne ich piekło oczekiwa. Y tacy panowie in praedicamento, ieśli nie oddadzą co raptorum decimam, położeni są, nie może ich żaden kapłan z tego rozgrzeszyć. A ieśliby ktory kaplan albo zakonnik, wiedząc o takich oppressyach y raptorach dobr kościelnych y cerkiewnych, miał ich na spowiedzi obsolwować, tedy nullus valoris illius obsolutio, iako y raptora confesio, y owszem tym samym w excommunikacyą wpadaią.

A coś powiedział, że przez unią spustoszenie się cerkwiey y monasterow dzieie y probuiesz tego inductione Supralskim monastyrem, w ktorym, mowisz, za dzierżania naszego bywało sto, a przynaymniey osmdziesiąt zakonnikow, procz śpiewakow, a teraz, mowisz, kilka ich mieszka. A co większa, że teraz pan świecki tymi maiętnościami rządzi, ktorymi przed tym archimandryta rządził, y mowisz, co pan urzędnikowi swemu do monastyra każe dać, na tym muszą zakonnicy przestać, a pan z kilkudziesiąt wsi intratę na swoy pożytek obraca, a unici o to nie dbaią. Potym, mowisz, spytay się, gdzie się podziały one obrazy kosztowne, wszystkie tablicami srebrnemi złocistemi obite, a pewnie dowiesz się, że to na swoie prywaty obrocono, a miasto srebrnych płocienne Włoskie

Odpowiadam.

Nie dziwuy się, że ciężary takowe dla Christusa Pana y wiary świętey prawosławney mile znosić gotowi takowi są, albowiem zawżdy słyszą do siebie Pawła świętego, mowiącego: „Dla tego się kocham w krewkościach, y potwarzach, w potrzebach, w prześladowaniach, w uciskach dla Christusa (ad Corinth. cap. 12, epist. 2), aby we mnie mieszkała moc Christusowa, albowiem gdy nie mogę, tedym iest mocnym". Azaliś nie czytał w iakich biedach y kłopotach, nędzach y utrapieniach apostołowie święci, męczennicy y wszyscy Christusowi wierni, czasow onych byli, gdy cerkiew w persecutiach trwała, iednak skromnie y mile za wiarę świętą to cierpieli?—Toż y ci niebożęta teraz czynią.

Do tego wiedzieć trzebą, że te biedy, ciężary, ktoryś ty wyliczył, że popi od panow swych na Podgorzu y gdzie indziey cier-

---

obrazy postawiano. Dobrze się, mowisz, z Panem Bogiem frymarczą, płotno namalowane za srebro złociste daiąc. Daley probuiesz Lawryszowskim monastyrem, bogato fundowanym, gdzie, mowisz, za dzierżania naszych kilkadziesiąt zakonnikow mieszkało, a teraz pustkami ten monastyr stoi, y żadnego w nim zakonnika nie masz. A chociaż, mowisz, tę intratę Lawryszowską na monastyr Nowogrodzki obrocono, tedy y tam nie znaydziesz nad 4 albo pięciu zakonnikow; a w cerkwi tego monasteru obrazy papierowe. Potym poyzrzy y na Czereyski monaster, gdzie za naszych kilkadziesiąt zakonnikow mieszkało, a teraz za uniey ledwie dziesięć znaydziesz. Poyzrzy y na Lieszcz, a obaczysz, że ledwie ieden zakonnik, a czasem y iednego tam nie masz. Poyzrzy na Onufryiski y Pustynski, obaczysz, że gdzie prawosławnych kilkadziesiąt zakonnikow mieszkało, teraz ieden szczegulny Korsak mieszka, a te dwa monastyry kilka set poddanych maią. Opuszczam insze drobnieysze w Litwie monastyry, ktore do szczętu spostoszone przez waszą unią zostały. Nie patrz na mnostwo y wielką liczbę czerncow schismatickich, a na małość unitskich czerncow, ale na qualitates y zabawy ich. Uniatscy zakonnicy są iako gorść pieprza od Alexandra krola Macedonskiego przeciw worowi maku od Daryusza krola Perskiego posłana. Nie wielka liczba uniatskich czerncow, ale ieden może sto waszych nauką przekonać. Do tego uniatscy czerncy, zwłaszcza kapłani, zawsze liturgyę świętą odprawuią. Ieden od

pią, nie tylko naszy prawowierni, w uniey nie będący, ale y unici iednakowo ponoszą. *)

A co powiadasz, że na popowstwo bez poświęcenia, byle tylko syn popowski był, następuią, rozumieiąc, że gdy się z oyca popa urodził, tedy tym samym popem zostaie.

Odpowiadam.

[**Стр. 364**). To iest szczyra nieprawda y iawny fałsz, nigdy bowiem cerkiew święta Wschodnia, ani nauczała, y tak ani naucza; ale ieśli kiedy iaki łotr niezbożny takiey się rzeczy ważył, niezbożności to iego przypisać, bo się czasem y w kościele Rzymskim tacy obieraią, ale iako w naszey cerkwi, tak y tam im według ich złości płacą, zaczym, iako kościoł, tak y cerkiew, za takowe łotry y świętokradce nie powinna się wstydać.

*) *Замњч. Саковича:* Tu czyni Catholikow prześladownikami wiary, iakoby oni byli poganami. A to schizmę prohibitą prześladuią, ktorey dawno było czas wykurzyć z Polski.

ołtarza, skończywszy służbę Bożą, odstępuie, a drugi kapłan następuie, iako to w monastyrze cudotwornym Żurowickim zachowuie się, y w drugich monastyrach. A u was, według waszey schismatickiey wiary, ledwie iedna liturgya, y to nie wszędzie, na dzień bywa, a kapłanow tak wiele będzie darmoiadow, y drugich grubych chłopow, z niewoli od panow pouciekłych, ktorzy y Pacierza nie umieią. Masz tego nie dawny przykład, gdy wielebny xiądz pleban Orszanski, będąc na Rusi z panem Steckiewiczem, chorążym Orszanskim, chwalącym się z mnostwa czerncow, w Kucieńskim monastyrze żyiących, założył się o pięćdziesiąt czerwonych złotych, mowiąc, że w tak wielkiey kupie czerncow znaydzie się ich ledwie nie połowica, tedy trzecia część, że nie tylko Wierzę w Boga, ale y dziesięciorga Bożego przykazania, ale y Pacierza drudzy nie umieią. O czym gdy pan Steckiewicz dał ihumenowi znać, że iutro będziemy u was w monastyrze w takiey y takiey rzeczy: dla Boga proszę was, abym y wstydu y szkody za was nie poniosł. Ihumen, zebrawszy do refektarza wszystkich czerncow, przełożył im to, y pocznie ich examinować y zastawiać: Pacierz, Bohorodico Diwo y Wierzę w iednego Boga mowić. Alić więcey niżli trzydzieści nalazło się ich, co nie umieli, kto-

Radzisz, aby po iedney cerkwi w miescie y we wsi stawili y one ufundowali.

Odpowiadam.

O fundusz teraźnieyszych czasow trudno, bo nie mamy takowych dobrodzieiow, ktorzy by dostatkamy swemi cerkwie opatrzyli y ufundowali, ale więcey takich iest, ktorzy od dawno ufundowanych maiętności y grunty odbieraią y one niszczą; na tych by to narzekać, y onym by perswadować to tobie przystało, aby takowey złości poprzestali, a nie bezpotrzebnie to ganić, że po kilku cerkwi w miastach y wsiach Ruś budnie. Boday się takowy zelus pobożny w nich mnożył, aby więcey choć ubożuchno cerkwi wystawiali y według sił swoich zdobili na chwałę Boga, w Trocy Świętey Jednego, y na cześć świętych Jego.

Nie były bowiem fundacye takowe, iakowe teraz w pokoiu bywaią, czasow apostolskich, y gdy Cerkiew święta w prześladowa-

rym kazał się ihumen schronić. A gdy nazaiutrz przyiadą goście do monastyra y mowią ihumenowi, aby kazał wszystkim czerncom zeyść się do refektorza, przyszli czerncy. Xiądz pleban obaczywszy, że nie wszyscy, rzecze: gdzież są drudzy bracia, wszak ich więcey tu iest? Ihumen rzecze: ot zgoła wolę prawdę przyznać, nie umieli Pacierza, y kazałem z monastyra ustąpić. Zatym xiądz pleban do pana Steckiewicza y do drugich gościey, ktorzy się tam byli ziechali: „otoż widzisz, panie chorąży, że moia wygrana",—y wziął xiądz pleban pięćdziesiąt czerwonych złotych, y uczynił w Orszy bankiet na kapłany y zakonniki y na świeckie pany.— Jego mość pan Zaklika powiada: będąc my na expedyciey Moskiewskiey pod za Smolenskiem y dobywszy monastyra świętego Sergyusza, gdzie było czerncow kilka set, a nie nalazło się między nimi, ledwie kilkanaście, ktorzyby Pacierz, Oycze nasz, umieli, a drudzy wszyscy ktorzy Pacierza nie umieli. Kozacy Ruś Rusi wyścinali.

Podź ieno na, Wołyń, poyzrzy co się dzieie w starożytnym monasterze Żydyczyńskim, a przyznay wiele tam zakonnikow mieszka y co tam za rząd. Odpowiadam. Ponieważ to unitam zadaiesz, że się przez ich unią spustoszenie monastyrow y cerkwiey dzieie: niechżeć na to unici odpowiedzą, bo maią rozum y lata. Ja zaś, czegom dobrze świadom, mu-

niu od pogan y haeretikow była, a przecię cerkwi stawiali, a gdzie wy[**стр. 365**)stawiać iawnie nie mogli, w domach cerkwi miewali, y tak się chwała Pańska mnożyła; słuszniey tedy tobie było na swoie braciszki unity poyzrzeć y widzieć, co oni nad ufundowanemi monasterami y cerkwiami czynią, y na nie narzekać. Azaż bowiem nie wielka fundacya była sławnego monastera w Litwie Supralskiego? A teraz za rządem onych do czego przyszło, że tam sto, a namniey osmdziesiąt zakonnych braci, oprocz śpiewakow, przy archimandricie, gdy w possesiey prawosławnych był, mieszkało, a teraz ledwie kilka ich mieszka. A co większa, że pan świecki, co przed tym archimandryta maiętnościami tego monastera rządził, rządzi, y przez swego sługę ordinarią im, iaką chce, daie, a intratę z kilkudziesiąt wsi na swoy pożytek obraca, a unitowie na to nic nie dbaią. Spytay się ieno w tymże monastyrze, gdzie się one staroświeckie obrazy, wszystkie tablicami srebrnemi pozłocistemi obite, podzieł? *) A pewnie dowiesz się, że to na swoie pry-

*) *Замѣч. Саковича*: Nu to tobie panowie unici odpowiedzą.

szęć przyznać, że niektore rzeczy słusznie w unitach ganisz, y prawdę mowisz, w niektore zaś arcyniesłusznie y opacznie ich udaiesz Naprzykład, że w Onufryiskim y Pustynskim monasterze w Litwie, do ktorych kilka set poddanych iest y gdzie przed tem kilkadziesiąt zakonnikow mieszkało, teraz za uniey ieden tylko ociec Paweł Korsak mieszka; także w Liszczu monastyrze pod Pinskiem ledwie ieden czerniec mieszka, gdzie y cerkiew y monastyr opadł. Nuż na Wołyniu Dorohobużski y Żydyczynski monastyr wspominasz, gdzie, mowisz, w Dorohobużskim ieden archimandryta z chłopcem mieszka, a w Żydyczynskim 3 albo 4 zakonnicy żyią, toż y w inszych uniatskich monastyrach się dzieie. Zaprawdę nie mam co w obronę tych spustoszeń przez złych przełożonych monastyrow powiedzieć, y owszem żałuię tego y wstękałem na to dawno,—y przyszło do tego, żem musiał te defecta iego mości xiędzu Nuncyuszowi przełożyć y symonialskie święcenie od władykow na popstwo, za com na wielką nienawiść sobie od władykow był zarobił. Iednak w tym spostoszeniu monastyrow nie unia, ktora iest rzecz święta, ale unici winni, ktorzy nic pomnożenia chwały Bożey, ale swego priwatnego pożytku z monastyrow szukaią, ktorzy są własnemi naiemnikami, a nie

waty obrocono, a miasto srebrnych płocienne Włoskie w cerkwi obrazy postawili: dobrze się z Panem Bogiem frimarczą, płotno mu malowane za srebro złociste daiąc!

Poyzrzy na Lawryszowski monastyr, ktory z dawnych czasow bogato był ufundowany, gdzie kilkadziesiąt zakonnikow za dzierżenia naszych mieszkało y chwała Boża co dzień się odprawowała: obaczysz, że teraz pustkemi stoi y żadnego w nim zakonnika nie masz.

Poyzrzy y na Nowogrodski monastyr, do ktorego maiętności y intratę Lawryszowską obrocili, a pewnie więcey tam nie obaczysz nad czterech, albo na pię[стр. 366)ciu zakonnikow; a w cerkwi tego monastera, ktora iest kathedralna metropolitanska, papierowe obrazy obaczysz.

Poyzrzy na Czereyski, w ktorym za dzierżania naszych kilkadziesiąt zakonnikow mieszkało, a obaczysz, że teraz ledwo dziesiątek mieszka.

---

pastyrzami, y wieczne potępienie takowych oczekiwa, ktorzy defraudowali piam intentionem fundatorum adjutorio żywych y pobożnie zmarłych. A mało nie przednieyszą przyczyną tego są owe privilegia dożywotne na archimandrye, gdzie ieśli się przywiley pobożnemu zakonnikowi dostanie, tedy y zakonnikow będzie chował y monastyr reformował. A ieśli iakiemu łakomemu y przestronnego sumienia przywiley w ręce wpadnie, tedy koniecznie musi y monastyr y cerkiew spustoszyć, y miasto zakonnikow świeckich osob y niewiast do monastyru naprowadzi, et c. et c. A kiedy by to zwyczaiem katolickim prowincyał starszego do monastyru na trzy lata podawał y rachunki ze wszystkich przychodow y roschodow go słusłuchał, tedy by nie przychodziło do takiego spustoszenia monastyrow. W klasztorach Katolickich wie prowincyał o naymnieyszey rzeczy w zakrystiey każdego klasztoru, wie o życiu y obyczaiach każdego zakonnika, y gdzie y na ktore mieysce kto się zeydzie. A u Rusi, tak Uniatskiey, iako y Disunitskiey, że prowincyałow nie masz, dla tego łez w rządu u nich . . , y iako ktory starszy chce, tak rządzi y sprawuie, kogo chce chowa, a kogo nie chce precz wypędzi.

Nie masz czego chwalić, że teraźnieyszy ociec Sielawa, metropolita unitski, uczynił się protoarchimandrytą monastyrow unitskich Litewskich

Poyzrzy na monastyr, nazwany Leszcz, a obaczysz, że ledwie ieden, a czasem y ieden się nie naydzie.

Poyzrzy na Onufryiski y Pustyński: obaczysz, że gdzie prawosławnych kilkadziesiąt zakonnikow mieszkało, teraz ieden szczegulny Korsak mieszka, a te dwa monastyry kilka set poddanych maią.

Opuszczam insze drobnieysze w Litwie monastyry, ktore y do szczętu spustoszone przez waszę unią zostały. Podź ieno na Wołyń, poyzrzy co się dzieie w starożytnym monastyrzę Żydiczynskim, a przyznay: wiele tam zakonnikow mieszka y co tam za rząd?

Poyzrzy na Dorohobuski monastyr starożytny, czy nie obaczysz tam iednego tylko archimandrytę z chłopcem, a przyznay: co teraz tam za nabożeństwo się odprawuie? Gdzie namniey przed tym za naszych przy archimandrycie dwadzieścia zakonnikow bywało.

Poyzrzy zaś na cerkwie świeckie, ktore y fundowane y niefundowane były, gdy się do szafowania rąk unitow waszych dostały, w co się obracać poczęły.

---

y rezydencyą swoią zasadził przy monasterze Wilenskim Świętey Troycy, gdzie y panieński czerniczy zaraz monastyr wystawiony iest, y częste tam nawiedziny bywaią, a vir bonus snspicione etiam carere debet, et c. Iest w Wilnie przystoyna resydencya metropolitanska przy cerkwiey Świętey Preczystey, a Świętey Troycy monastyr dla czerncow iest fundowany, a nie dla metropolity z iego dworem. Wniosł do tego monastyra wielebny ociec Alexius Dubowicz, archimandryta Wilenski, na kilkadziesiąt tysięcy y wiele tam dobrego w reformowaniu cerkwi, ołtarzow, y dzwonicy, y samego monastyra sprawił y mogł ieszcze sprawić, ale go zazdrość y złość niewdzięcznych ztamtąd do monastyra Supralskiego na archimandryą wicisnęła. Ano wierz mi, że nie wiele takowych Dubowiczow w zakonie waszym macie, a mniey ieszcze Symeonow Iackiewiczow, ktory w Bytryskem monastyrze, świętobliwie y zakonne życie dzwigaiąc, nowiciatem, y boday się tacy Alexiuszowie y Symeonowie radzili.

Uważyć y to, że prowincyał ma być mere z zakonnikow obierany, a nie z władykow y z metropolitow, więcey iuż świeckich, niżli zakonnych. Do tego ieśli w Rzymskim kościele, z ktorym się unici złączyli, żaden biskup ani arcybiskup nie iest prowincyałem religiosorum, daleko mniey

Podź ieno do Wilna, a pytay się, kto teraz mieszka na placu, gdzie cerkiew założenia Parascewy świętey męczeniczki była? Ukazać pewnie, że karczma y nierządny dom tam iest. [**Стр. 367**). Podź do Minska a spytay się: na iakim placu Tatarski meczet stoi? Pewnie się dowiesz, że na tym, gdzie cerkiew była Narodzenia Pana naszego, w ktorey się bezkrewna ofiara Rogu, w Troycy Jedynemu, na cześć y chwałę, a żywym y umarłym chrześcianom na zbawienie przynosiła.

Uważże tu, ieśli się Boga choć trochę boisz, a przyznay, co iest lepszego: czy wiele cerkwi, choć nie fundowanych mieć y w nich, choc ubożuchno, chwałę Bożą odprawować, czyli też fundowane niszczyć y wniwecz obracać, y mieysca, na ktorych chwała Boża y ofiara święta się odprawowała, na karczmy y nierządne domy y na meczety Tatarskie obracać?

Tak uniacki zelus pietatis chwałę Bożą w Rusi rozmnaża.

Poyzrzy zaś zdrowemi bez zazdrości oczyma do naszych ubogich prawosławnych bez fundaszow monasterow, utrapieniem, bie-

---

może być władyka albo metropolita Ruski Dość by z niego było, gdyby swoie popi mogł przystoynie zrewidować, a nie zakonnikow y zakonniczek. Nadto, coby biedni czerncy mieli żywności na kilkanaście niedziel, to pan władyka albo metropolita, naiachawszy, zie, spiie za ieden tydzień. A w klasztorach Rzymskich przyiedzie prowincyał samotrzeć, trzema albo czterma końmi, y za trzy dni, albo za cztery, expedyowawszy się, iedzie do drugiego klasztoru. Widzisz tedy, panie Mohiło, że co godne nagany y w unitach, musi się ganić. Iako to w oycu Pawle Korsaku, że kilka set poddanych maiąc, a nie chować żadnego zakonnika, godno to nie tylko nagany, ale y karania. Iest temu kilka lat, że zachorzał był śmiertelną chorobą ten ociec Korsak y udano było metropolicie, że umarł; metropolita, dowiedziawszy się gdzie iego pieniądze byli, posłał y wziął kilkanaście tysięcy. Drugie zaś rzeczy, ktore w Chełmie w schowaniu u Kondrata, raycy Chełmskiego byli, pobrał ociec władyka Chełmski Terlecki za listem oyca metropolity. Potym ten ociec Korsak, ktorego byli umorzyli, powstał od choroby y upomniał się swoich pieniędzy u metropolity y władyki. Nie wiem, że iako się z sobą obeszły, bom tego roku

dami rozmaitemi y nędzą ścisnionych, a obacz w Kiiowskiey ziemi (nie wspominam fundusze maiące monastery) Meżyhorski, w ktorym iest więcey niż pułtora sta zakonnikow in communitate, z pracy rąk swoich, sposobem Antoniego onego wielkiego pustelnika, żyiących.

Poyzrzy za Dniepr, y tam obaczysz Mharski y Hustynski monastyr (nie wspominam drobnieyszych), w ktorych in communitate y w ściłości zakonney świętobliwie żywot prowadzą.

Poyzrzy na Tryhorski także obszczeżytelny, y tam obaczysz do ośmiudziesiąt zakonnikow, w wielkiey pokorze y ścisłym żywocie mieszkaiących.

Podź na Pokucie do Skitu: tam aniołow w cie[**стр. 368**)le żyiących do dwuch set w kupie, onych dawnych pustelnikow życia nasladuiących, znaydziesz.

Poyzrzy pode Lwow na Krechowski, y tam obaczysz tymże kształtem, iako y w Skicie, kilkadziesiąt zakonnikow, bez żadney fundacyey świętobliwie żyiących.

---

valedicował nabożeństwu Grekoruskiemu. Co ieśli wrocili, tedy głupio uczynili, te przeto było na chwałę Bożą obrocić, a ten monaster lepsze mu dilatele, albo biednym oddać. . . . . .

A dziś potwarz wniosł na monaster Supralski, iakoby tam miano ze srebra y ze złota stare obrazy połupić y na swoie priwaty obrocić, a miasto tamtych obrazow płociennych Włoskich w cerkwi nastawiać. Tedy na ten fałsz muszeć się odezwać y sine ceremonia powiedzieć, że impudenter mentilis, że nie wstydliwie kłamięsz, co nie tylko ia tobie zadaie, ale y wszyscy, ktorzy tamto święte mieysce nawiadzaią. Masz tedy, potwarco, wiedzieć, że we wszystkim państwie naszym w żadney cerkwi nie masz tak kosztownych y ozdobnych obrazow, iako w Supralskiey cerkwi, nie na płotnie, iako ty baiesz, ale na miedzi malowonych. A czemużeś śmiał tak śmiele potwarz na starszych tamtego mieysca kłaść, iako y na cerkiew Nowogrodzką, gdzie choć nie tak kosztowne obrazy, nec in tanta magnitudine, iednak piękne złociste wystawione. Co ieśli kiedy z razu po pogorzeniu cerkwi byli obrazy na płotnie y na papierach malowane, nie trzeba się dziwować, ale teraz od czasu ozdoby do cerkwi przybywa.

Poyzrzy do tego y na Białą Ruś, znaydziesz pod Orszą w Kuteńskim monastyrze, tymże podobieństwem anielski żywot w ciele immituiących, do dwoch set braci obaczysz; tymże sposobem y w Boynickim, nie wspominaiąc inszych barzo wiele.

A wszystko to widząc y zdrowym rozsądkiem uważaiąc, poyzrzy ieno na Bractwa Wilenskie, Kiiowskie, Łuckie y inszych wiele w Koronie y w Litwie, iako w porządkach y nabożeństwie za łaską Bożą kwitną. A nie mow, że to ze złości albo z niezgody iakiey się dzieie, ale, lubo chcąc, lubo y nie chcąc, przyznay, że iako niegdyś za czasow apostolskich, w biedach y uciskach, y wielkich utrapieniach, y czasow dawnego prześladowania, tak teraz u nas u Rusi prawosławnych dzieie się, iako sam Zbawiciel mowi do świętego Pawła: „Moc Moia w słabości bywa potężnieysza",—y iako Paweł święty tamże niżey mowi: „Gdy nie mogę, tedym iest mocnym". Do Korinth. cap. 12, epist. 2.

Sąż też niektore mieysca y monastyrze uniatskie, ktore po schismatikach od uniatow przystoynie są reformowane tak w Litwie, iak y na Wołyniu. Patrz na cudotworny Żurawicki monastyr, na Supraslki, na cerkiew w Połocku, od błogosławionego Iosaphata reformowaną. Patrz na Wołyniu na Dermański monaster, iako go nieboszczyk świętey pamięci oyciec Smotrzycki pięknie zmurował, a czego był nie dokończył, tedy oyciec Ian Dubowicz kończy. Patrz y na Dubieński monastyr Świętego Spasa, iako odemnie iest wymurowany, a ostatka successor moy dokończa. Patrz tamże, iakom cerkiew samą zewnątrz y zwierzchu przyozdobił y apparatami cerkiewnymi pomnożył, y pożytku monastyrowi przemysłem swoim na kilka set złotych licitis modis przymnożył. Nuż świętey pamięci oyciec Poczapowski, władyka Łucki, iak kosztownymi obrazami cerkiew zamkową Łucką ozdobił, y dwor przystoyny episkopski w zamku wystawił y miał wolą y cerkiew wymurować, na co iuż y cegły nie mało było zgotowano, a co większa kilka wsi bogatych pod Ostrogiem, do władyctwa należących, z wielkim kosztem y trudnością odyskał. A wasz teraźnieyszy oyciec władyka gotowe iuż upuszcza, co iest przeciwko sumnieniu. Poyzrz y we Włodzimierzu, iak od przeszłego niebożczyka oyca Morochowskiego cerkiew iest reformowana y murem otoczona, a do teraźnieyszego Iego Mości oyca władyki Bakowieckiego wystawioniem kosz-

W dwudziestym piątym paragraphie, otitułowanym: iż rzadka ktora cerkiew u Rusi poświęcona, powiadasz, że ledwie dziesiąta u Rusi cerkiew poświęcona.

[Стр. 369) Odpowiadam.

Może to być, że ktora cerkiew, a osobliwie daleka od episkopskiey, będzie nie poświęcona, z wielu przyczyn, osobliwie z tych, że episkop drugi, ubogą maiąc intratę, oszczędzać musi swoy własny koszt, na insze pilnieysze cerkiewne sprawy zachowuiąc; bo lubo nie iest senatorem, iako ty prawisz, iednak przecię y stan swoy episkopski poważaiąc, y zwyczay tuteyszego państwa, według przypowieści oney: iako cię widzą, tak cię piszą, musi czeladzi kilkanaście, a namniey kilka, chłopca iednego y drugiego, pisarza,

---

townego murowanego zameczku iest ozdobiona. Zkąd nie tylko miastu ozdoba, ale y od nieprzyiaciela obrona zostaie. I na przyięcie samego krola iego mości niema Włodzimirz przystoynieyszego pałacu na władyczy zamek. Nuż iak wiele maiętności cerkiewnych od dawnych lat zawiedzionych z ręk potężnych powyswobodzał, a drugich maiętności nakupił, by tylko to nie na powinnych, ale na sług Bożych się obracało. Otoż iak w Disuniey tak y w Uniey są niektore rzeczy pochwały godne, a to idzie za dobrymi przełożonymi.

A że wielkość swoich czerncow schismatickich przekładasz nad małość unitskich, stare to nowiny, że więcey ołowiu na świecie niżli srebra albo złota, y że szyrsza droga prowadząca do piekła, niżli do nieba. Mogę ia tobie tak odpowiedzieć na wielkość twoich schismatickich czerncow, a na małość unitskich, iako odpowiedział Alexander krol Macedonski Daryuszowi krolowi Perskiemu, ktoremu Daryusz posłał był wur maku, powiadaiąc, że tak wiele u mnie iest woyska. Alexander krol, skosztowawszy przysłanego maku, rzecze: «słodki to iest mak; a to ia posyłam panu waszemu gorść pieprzu, niechże go tak pożyie, iak ia iego mak pożył». Także y wy schismaticy nie chwalcie się wielkością y mnostwem waszych mało umieiętnych czerncow, a małością uniatskich zakonnikow nie pogardzaycie; bo gdyby wam przysyło do dysputacyi z czerncami uniatskimi, pewnie by wy im byli słodkimi, iako mak, a oni stali by wam za gorzki pieprz, y dla tegoż zawsze chrońcie się dysputaciey z unitami.

spowiednika, kapłana y drugiego, archidiakona y diakona dla powagi urzędu swego, do tego cug y drugi, koni y czeladź do nich chować,—na co wszystko kosztu potrzeba; a kilkadziesiąt mil na poświęcenie cerkwie iadąc, nie bez kosztu będzie, bo nikt darmo nic nie da; zaczym nie za poświęcenie episkopowi potrzeba dać, ale przynamniey mu koszt powinni fundatorowie albo parafianie, ktory ważył, wrocić. Czemu episkop uważywszy, że uboga parafia nie zdoła, sam nie iedzie, ale antimis, iako ołtarz poświęciwszy, przez protopopę w tey cerkwi kładzie, na ktorym się służba Boża, iako y w poświęconey cerkwi odprawuie.

Druga przyczyna, że bardzo dalekie słobody tych czasow, osobliwie w Kiiowskim, Brasławskim woiewodstwie osiadaią, gdzie y pierwsza wyżey mianowana przyczyna, y niebespieczeństwo częstych incursyi od nieprzyiaciela krzyża świętego wstręt do iazdy czynić musi.

Do tego na tych słobodach często od Tatar cer[**стр. 370**) kwie spalone bywaią, ktore ieśliby co raz metropilit poświęcać miał, nic by inszego nie czynił, ieno by iezdzić musiał, a ważnieysze sprawy cerkiewne zatym by opuszczał.

A nad to nasz pasterz Jego Mść Ociec Metropolita przez protopopy, iako waszy unitowie czynią, cerkwie nie poświęca, według Dionizego bowiem Areopag., episkopski to iest urząd, a nie kapłański: iako kapłany, miro albo chrizma, tak y ołtarze poświęcać; tak bowiem ten święty, uczeń apostolski, in Eccle. Hierar, cap. 5, mowi: „Itaque Divina institutio sacram hierarchicorum ordinum ceremoniam, Divinique unguenti confectionem atque sanctam altaris consecrationem, Divinorum pontificum efficacibus facultatibus singulari munere attribuitur“.

Zaczym iednemu episkopowi trudno tak wiele cerkwi poświęcać, suffragana nie maiąc, ktorego sczupła intrata mieć nie dopuszcza, ale u unitow, ponieważ przez protopopy to odprawnią, mogła by każda cerkiew być poświęcona.

Ale to niech uważą ci, co przez protopopy cerkwie święcą, że ieśli pop może cerkiew y ołtarz, ktore się większemi daleko ceremoniami y poważnieyszemi, niż antimis poświęcaią, poświęcać, tedy pop może wybornie y antimis poświęcać; a że to nie może, pogotowiu y cerkiew poświęcać władzy nie ma.

Napisałeś absurdum być episkopowi od poświęcenia cerkwie w ubogich ludzi mało wziąć, a pochwaliłeś to, że Ich Mść. X. biskupi od xiążąt y bogatych [**стр. 371**) panow siła biorą. Niech tu uważy każdy, ieśli to twoie nie bezwstydne iest pochlebstwo: przyznać, że mało wziąć iest absurdum y grzech, a wiele wziąć—iest rzecz święta y przystoyna! A wżdy pytay się swoich kazistow: ieśli iest grzech w iedney sprawie wziąć złotych dziesiątek albo dwadzieścia, a w teyże y iedney sprawie, ieśli nie iest większy grzech, tysiąc albo dwa tysiąca złotych wziąć.

Powiadasz, że władykowie Ruscy mieli by respekt mieć na biedną Ruś.

Odpowiadam.

Maią, nie trzeba ich tobie tego uczyć, bo gdzie indziey mało, a indziey nic od poświęcenia nie biorą, owszem swym kosztem odprawuią, choć iedni barzo słabą intratę maią, a drydzy nic.

A co powiadasz, że władykowie Ruscy we wszystkim chcą praerogatiwy biskupow Rzymskich senatorow zażywać.

Odpowiadam.

To nie iest prawda, bo prerogatiwy senatorskiey nigdy żaden nie zażywa: prerogatiwa bowiem senatorska nie w poświęcaniu kościołow wyraża się, bo każdy biskup, choć nie senator, odprawić może; ale zasiadanie w senacie, y votowanie przy boku pańskim, ten iest senatorski urząd y powaga. A że Ich M. M. wielki comitat sług maią y splendentią wielką, tego im naszy episkopowie nie zayzrzą, [**стр. 372**) boday Ich M. M. zdrowi mieli; iednak w

Polszcze nie tylko senatorom, ale każdemu, ktorego na to stać może, wolno sług siła y splendentią wielką mieć, byle szlachcic był. Tyś y nie szlachcic, y nie episkop był, ale Dubieńskim archimandrytą, a przecieś nie sam ieden, ani też pieszo chodził. Ale żeby prerogatiwy episkopskiey zażywać episkopom naszym nie godziło się, tego im nikt zabronić nie może, ponieważ episkopami są; y nie słuszna, aby episkop Ruski nie miał dla posługi y honoru dignitatis suae episcopalis kilka albo kilkunastu sług chować, bo ani sasamemu, ani pieszo, słuszna rzecz episkopowi chodzić.

Powiadasz, że nie tylko wiele cerkwi u Rusi niepoświęconych iest, ale też y wszystkie apparaty prezbyterskie y naczynia cerkiewne, kielichy, patiny, krzyże, et c., nie są poświęcone (krom samych antimisow), y nie masz dotąd modlitw w mszałach albo trebnikach Ruskich wydrukowanych, przez ktoreby się te cerkiewne naczynia y rizy popowskie poświęcali.

Odpowiadam na to.

Są takowe modlitwy w trebnikach starych rękopisnych, ktoremi się wszystkie te, od ciebie mianowane rzeczy poświęcaią; aleś ty nie tak trebnikow, iako czego inszego pilniey doglądał, dla tegoż tych modlitw, iako y inszych porządkow y ceremoniy cerkiewnych nie dobrześ świadom.

Powiadasz, że biskupi Rzymscy żadnego ko[стр. 373)ścioła nie święcą, aż pierwiey obaczą fundatią, do niego przystoynie uczynioną.

Odpowiadam.

Było by to y u nas, gdyby było komu fundacye na cerkwie czynić, ale że takowych fundatorow hoynych nie mamy, lepiey cerkiew mieć bez fundacyey, kiedy być inaczey nie może, niżli ludzie chrześciańscy bez nabożeństwa y sakramentu, żadney cerkwie nie maiąc, zostawać by mieli.

Powiadasz, że cerkwie nie fundowane są, dla tego pop czeka, rychło li kto zachorzeie, albo umrze, albo się narodzi, albo do szlubu przydzie, y musi się nieboras targować z chłopem, co mu ma dać od iakiego aktu.

Odpowiadam.

Nie trzeba sie temu dziwować, że świaszczennik nieborak, ktoremu z ołtarza żyć potrzeba, nie maiąc inszey intraty, ieno z tych, pomienionych od ciebie aktow, musi się czasem y targować, bo by inaczey y chleba musiał nie mieć, a według Pisma Świętego, godzien iest robotnik zapłaty swoiey.

A ieśliby funduszu do cerkwie czekać, tedyby u Rusi w miastach y wsiach albo mało, albo żadney cerkwie nie było.

Tuś się, neboże, trochę iakoby obaczył y na świaczczenniki, iako popowicz, iakoby użalił, że y dziesięciny im żadney nie daią, y że od nich pobory biorą: [**стр. 374**) ale coż? choć w tym y prawdę mowisz, nikt tego słuchać nie będzie, przy tak wielu plotkach y fałszach, ktoreś wyżey napisał.

Zaczym poważnieyszego kogo do takowey perswaziey potrzeba, a nie ciebie, ktory iak usha iednego, tak mozgu zupełnie nie masz.

W dwudziestym szostym a ostatnim paragraphie, otytułowamym: że szkoł porządnych władykowie przy cerkwiach swych kathedralnych nie maią.

Lubo wszystek iest przeciwko uniackim władykom z iakieyś iadowitey ku im złości dirigowany, na ktory im by należało odpowiedzieć, iednak że y nas nieco dotyka, osobliwie gdy mowisz:

Że Rus niema się po Łacinie uczyć, ieno po Graecku, po Słowiensku, y po Polsku,—na co

Odpowiadam.

Iż Rusi słuszna rzecz dla nabożeństwa po Graecku y po Słowiensku uczyć się, ale dla politiki nie dosyć im na tym, ale trzeba im do Polszczyzny y po Łacinie umieć: w Koronie bowiem Polskiey

Łacinskiego ięzyka niemal iako przyrodzonego zażywaią, nie tylko w kościele, ale tak przed Maiestatem Iego K. M., w senacie, iak y w poselskiey izbie, tak na rokach, roczkach, iako y w trybunale, a zgoła we wszystkich politycznych sprawach,—zaczym słuszna Rusinowi, Koronnym obywatelem będącemu, ięzyk ten, bez ktorego się w tym państwie obyść nie może, umieć: nie słuszna bowiem rzecz by by[стр. **375**)ła y nie przystoyna, gdyby przed panem w senacie, albo w poselskiey izbie, po Graecku albo po Słowiensku mowił, gdyżby mu tłumacza zawsze z sobą wozić potrzeba, y albo by za cudzoziemca albo za głupiego rozumiany był, zaczym by mu fora z dwora albo z koła kazano. A ieśliby w grodzie, w ziemstwie, albo trybunale tymi ięzykami chciał się na kogo skarżyć, albo na skargę sprawować, pewnie by musiał grzywny za to płacić y nic by nie wskurał: słusznie tedy, aby po Łacinie uczyli cię.

A ieśliby ktory oratorią bawić się nie chciał, przynamniey potrzeba, aby zrozumiał, co drugi mowi.

Do tego, y w daniu sprawy o artikułach wiary nie po Słowiensku ani po Graecku pytaiącemu po Łacinie albo po Polsku z mieszaną Łaciną odpowiedzieć potrzeba, ale takowymże ięzykiem, iakowym go pytaią, odpowiedzieć powinien: zaczym y z tey miary słuszna, żeby się po Łacinie uczyli.

Do tego, ksiąg theologickich po Słowiensku mało, a politickich żadnych, po Graecku z trudnością y z wielkim kosztem dostawać przychodzi, a po Łacinie wszystkie łatwiey się dostać mogą, zaczym y z tey miary słusznie po Łacinie się im uczyć.

Naostatek, zawsze to zadawano Rusi, że się nie uczą, dla tego są prostakami, nie politikami, y że iak wierzą, sprawy dać nie umieią, a teraz gdy się uczyć poczęli, tedy im każesz Graeczyzny tylko y Słowienszczyzny się uczyć.

Dla tego tedy, aby y politykami y nie prostakami, tak w rzechach politicznych, iako y w daniu sprawy o artikułach wiary, byli, słusznie im przy Graeczy[стр. **376**)znie, Słowienszczyznie,

Polsczyznie, y po Łacinie umieć. Lepiey bowiem z uczonym, niż z prostakiem, tak politice, iako y theologice, diszkurować.

Szkoły Kiiowskie y Hoyskie wspominasz, y w nich, że dobrze uczą, przyznawasz: w tymeś prawdę powiedział, bo pewnie w nich dobrze uczą, ale w tym nie prawda, y wielką krzywdę im czynisz, gdy powiadasz, że haerezyey albo odszczepieństwa uczą, bo iako żadnego haeretika w nich nie masz, *) ktoryby nauki tradował, tak y po haereticku nie uczą. Wszyscy bowiem professorowie są zakonnikami, kapłanami, wyznawcami Prawosławnokatholickiey starożytney Graeckiey wiary y nabożeństwa, y z dziadow, z pradziadow swoich żaden nie był religiey inszey, tylko starożytney Graeckiey,— y nigdziey się w haeretickich szkołach nie uczyli.

Złość to tylko twoia wrodzona nie dopuszczała, abyś doskonale prawdę przyznał, że iak dobrze, tak y catholice uczą. Iuż na takowe fałszywe udania z druku na pismie o wyznaniu swoim, iż nie po haereticku y wierza y uczą, respons wydali,—książeczkę, nazwaną Exegesim, albo daniem sprawy o szkołach Kiiowskich; mogłbyś tedy z oney się dobrze informować, y nauczyć, że niwczym z haeretikami żadnemi zgody nie maią, osobliwie czym się haereticy prawdzie świętey sprzeciwiaią, y za co słusznie są nazwani haeretikami. Z żadną bowiem cerkiew święta Prawosławnokatholicka haerezią zgody, iako nigdy nie miała, tak y teraz nie ma; ale zawsze, iako parszywe owce od trzody Christusowey odgania, y iako gniłe członki, od ciała Christusowego odłączaiące się, anathemą odcina. Zaczym [**стр. 377**) y synowie iey, w szkołach uczące, żadney z nimi zgody nie maią.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Bo ieszcze gorszy od haeretikow, bo oni pochodzenia Ducha Świętego y od Syna przyznawaią, a wy nie chciecie przyznać. Zaś że nie chciecie Oyca Ś. Papieża za widomą głowę cerkwi widomey przyznać, ani Sacramentu doskonałego pod iedną postacią, toście in eodem praedicamento z heretikami. Także, iż nie wierzycie prawdziwego być Sacramentu pod iedną osobą, toście y z trzy miary iedni z heretikami.

Na końcu mowisz: concluduiąc te Graecoruskie absurda, choć ieszcze nie wszystkie, bo ktoby się ich nawyliczał.

Odpowiadam.

Na oko to każdy rozsądny widzieć może, że cośkolwiek o tych absurdach w tym swoim szpargale nabaiał, iedneś fałszywie citował, drugieś potwarzą probował, a insześ nigdy niebyłe na świecie rzeczy wyliczał. Zaczym, iako fałszywie, potwarnie y złosliwie od ciebie wyliczone, przezemnie w tey książce zniesione y światu na oczy są pokazane. Te zaś, ktore się ieszcze z fałszywey opiniey w niespokoyney twoiey, a mało rozumney głowie roią (o ktorych prawisz, że ich wyliczać nie możesz) czytelnik chrześciański łatwo obaczyć może, że naruszoną haerezyami fantazyą tobie mieszaią y w niey się mnożą.

A co mowisz: iesli Ruś teraz rozdwoiona sama z sobą pierwiey się nie zgodzi, a potym z kościołem Rzymskim nie ziednoczy, tedy co raz w większe ciemności y błędy haeretyckie będzie zachodziła, y do ostatniego upadku przydzie.

Odpowiadam.

Zawsze cerkiew święta Wschodnia o to Pana Boga prosi, aby ziednoczenie rozerwanym cerkwiam dać raczył, a osobliwie, aby kościoł Zachodni, [стр. 378) ktory był iedno z Wschodnią cerkwią, tak, iako za onych dawnych czasow przez tysiąc nie mal lat, tak y teraz, iako nayprędzey swemi Bozskiemi sposobami do zgody przywieść y ziednoczyć raczył; ale nie taką iednością, iaka teraz wasza unia: obuchami, turmami, processami niesprawedliwemi, potwarzami, y roznemi gwałtami, y biedami, Ruś do iedności pędzić zamyszla. Takowa bowiem unia nigdy nic dobrego nie czyni, tylko rozerwania, niezgody, płacz y narzekania mnoży.

Zaczym lepiey niech Pan Bog sam, iakiemi On wie sposobami, serca obudwu stron y obudwu cerkwi sprawi y do oney starożytney iedności przyprowadzi, y z obudwu iedno uczyni.

Proroctwo zaś twoie o upadku Rusi, prędzey się na twoię głowę obroci, niżeli na narod prawowierny Ruski: Ruś bowiem, za łaską Boża iuż nad sześć set lat od pogan do chrześciaństwa nawrocona, w wierze świętey prawosławney nieodmiennie trwa, y trwać, za łaską Zbawiciela naszego, aż do skończenia świata, nie odmiennie będzie.

Ale ty, ktoryś się trzy razy w wierze y nabożeństwie iuż, iako chameleon w farbie, odmienił, nie zadługo do zboru ktorego haeretickiego, czwarty raz się odmieniaiąc, przyłączysz, gdzie będzie pewne y ostatnie twoie zginienie, od ktorego cię niech Pan Bog, dawszy tobie rozum bo obaczenia się, uchowa. Amen.

[Стр. 379) Pro kolophone

tego swego szpargału położyłeś Paraenesim, albo krotkie napomnienie y persuasią Rusi do iedności z kościołem Rzymskim.

W tym swoim napominaniu dwie rzeczy sobie przeciwne położyłeś.

Pierwsza, iakoby pokazuiesz, że iakąs zgodę Ruski narod ma z haeretikami, Luteranami, albo Kalwinami,—tym probuiąc, że drudzy z onemi wolą się bratać y do ich sekt przystawać, a niżeli do kościoła Rzymskiego.

Druga, gdy pokazuiesz, że we wszystkich niemal artykułach wiary, we wszystkich sakramentach, ceremoniach y obrządkach cerkiewnych, cerkiew Ruska z Rzymską się zgadza.

Na pierwszą rzecz tak odpowiadam.

Że to nie prawda:—bliszą zgodę mieć cerkwi Wschodniey z pomienionemi haeretikami, ponieważ sam przyznawasz, że we wszystkich niemal artykułach z kościołem Rzymskim, oprocz dwoch (o ktorych niżey), cerkiew się Wschodnia zgadza. Ieśli tedy we wszystkim tym, coś w tym swoim Paraenesim namienił, iest cerkwi Wschodniey z kościołem Rzymskim zgoda, tedy żadną miarą z Kal-

winem y Lutrem, ni wczym zgody mieć nie może. A ieśli tym dowodzisz, że niektorzy, odstampiwszy od Prawosławnokatholickiey wiary y odłączywszy się od iedności cerkwie świętey, z haere-[стр. 380)tikami się brataią y do ich sekt przystawaią, tedy to nie iest prawdziwa probatio, żeby cerkiew zatym Ruska zgodę z haeretikami miała; bo ieśli byś to chciał mieć za prawdę, tedybyś musiał y swemu kościołowi Rzymskiemu toż zadawać, y sam bowiem Kalwin y Luter nie z naszey cerkwi wyszedł, y tak wiele prowincyi, krolewstw y państw, ktore się w haeretyctwo Luteranskie y Kalwinskie obrocili, nie z cerkwie naszey, ale z kościoła Rzymskiego do ich sekt przyłączyli się.

Przypatrz się y w Polszcze, gdzie Rusi nie masz, koło Krakowa, koło Poznania, et c. et c., iak wiele ludzi zacnych, narodu szlacheckiego, tudziesz y prostego, nie z naszey cerkwi, ale z kościoła Rzymskiego zostali Kalwinami, Lutrami, Aryanami; ale iak zatym nie idzie, żeby kościoł był im przyczyną do tego zginienia, albo żeby tym bratał się z haeretikami, tak y Cerkiew święta, gdy z niey niezbożni wyszedszy niektorzy, takowymiż zostaią.

Z nas bowiem wyszli,—mowi Ian święty, epist. 1, cap. 2, o haeretykach,—ale ne byli z nas, bo gdy by z nas byli, wżdyć by z nami byli wytrwali, ale nas odbiegli, aby się okazali, iż nie wszyscy z nas są. Nie mieli apostołow iedenaście z Iudaszem zgody, gdy się zdraycą y wydawcą Zbawicielowym z między nich sam ieden stał; ani zgromadzenie diakonow od apostołow wybranych z Mikołaiem, ktory, z między nich wypadszy, haeretykiem stał się.

Także roznemi czasy, gdy ktory, z cerkwi wypadszy, haeretykiem został, iakowy był Arius, Euthichius, Palagius, Paulus Samosathenus, Photius, Nesto[стр. 381)rius, y inszy: nie miała cerkiew z nimi przeto żadney zgody, ale owszem iako członkow gniłych od społeczności swey odcięła y anathemie oddała.

A że y teraz toż Cerkiew święta Wschodnia czyni, wyświadcza niedawno wydana klatwa [1]) od cerkwie Konstantinopolskiey za-

[1]) Anno 1642. Mens. Maio, indictione 10.

staraniem cerkwi naszey Ruskiey, na wszystkie Kalwinskie haeretyckie artykuły wiary, wydane fałszywie pod imieniem świętey pamięci oyca Cyrilla patriarchy Konstantinopolskiego, na oszukanie wiernych Bożych, synow cerkwi Wschodniey, do ktorey klatwy wszyscy pasterze naszy prawosławni podpisali się. Ta synodalna klatwa naypierwiey do pasterza naszego Iego Mści oyca metropolity iest przyniesiona, a potym w Mołdawskiey ziemi w Iasiech z drukarni Hospodarskiey po Graecku wydana, potym zaś za roskazaniem Iego Mści oyca metropolity naszego na Polski ięzyk przełożona, y z druku wydana. Trzeci raz zaś w Paryżu w drukarni Krolewskiey po Graecku y po Łacinie iest wydana.

To tedy nech tobie y każdemu, fałszywie nas Kalwinstwem y Luteranstwem potwarzaiącemu, nie wstydliwą gębę zawiera.

Druga sama przez się iest iawna: albowiem ponieważ cerkiew święta Wschodnia w pomienionych od ciebie rzeczach wszystkich z kościołem Rzymskim zgodę ma, tedy żadną miarą z Lutrami y Kalwinami zgadzać nie może,—zaczym twoie udanie iest fałszywe. *)

W teyże Paraenesim powiadasz, że w tych dwoch artykułach Ruś, w uniey nie będącą, z ko[стр. **382**)ściołem Rzymskim się nie zgadza, osobliwie o pochodzeniu Ducha Świętego y od Syna, y o starszeństwie papieża Rzymskiego nad wszystką cerkwią, wyiąwszy Jego Mści oyca Puzynę, władykę Luckiego, y niektorych świeckich, iako Jego Mści pana Adama Kisiela, kasztelana Czernihowskiego.

Odpowiadam.

O tym, że Rus, w uniey nie będąca, w tych dwoch artykulach pomienionych z kościołem Rzymskim się nie zgadza, iest prawda;

---

*) *Замѣч. Саковича:* Jako heretícy wierzą y nauczaią y przydaią, że sola fide salvatur homo, ktorego przydatku sola nie masz w Pismie Świętym, tak y schismaticy, przydaiąc to słowo: a solo Patre Spiritus Sanctus procedit, czego w Piśmie Świętym a solo nie masz,—rowno z heretikami grzeszą.

ale o tym, żeby te dwie zacne pomienione osoby tak, iako cerkiew święta Wschodnia, synami iey posłusznymi będąc, naucza, wierzyć y wyznawać nie mieli, nie iest prawda, ale szczyra potwarz, bo by inaczey nie mogli ow episkopem być, a obadwa synami cerkwie świętey Wschodniey.

A że cerkiew święta Wschodnia pochodzenie Ducha Świętego od Oyca samego być, a nie y od Syna, od Zbawiciela samego, od apostołow świętych y od onych wielkich powszechnych świętych doktorow nauczyła się, y o zwierzchności cerkiewney iako rozumie,— w tych osobliwych traktacikach krociuchno tak deklaruie.

(Стр. 383.) Pierwshy tractat.

O pochodzieniu Ducha Świętego.

O pochodzeniu Ducha Świętego powszechna cerkiew Wschodnia Apostolska od pierwszego urodzenia swego, aż do tego czasu, wierzy y wyznawa: iż Duch Święty od samego tylko Oyca przedwiecznie pochodzi, biorąc bytność osobie swoiey. Ktorego wyznania sam Zbawiciel authorem iest, gdy mowi u Jana świętego, cap. 15: „Cum autem venerit Paracletus, quem Ego mittam vobis a Patre, Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, ille testimonium perhibebit de Me.“ To iest: „Gdy tedy przydzie Pocieszyciel on, ktorego Ia wam poszlę od Oyca, Duch prawdy, ktory od Oyca pochodzi, ten świadectwo wyda o Mnie“.

Tę wiarę apostołowie od Christusa Pana przyęli, y tak swoim następcom cale y nienaruszenie zachować podali, iako się daie znać z żywota apostoła świętego Jendrzeia, w ktorym, list cerkwi Achaickiey kapłani y diakonowie pisząc, takimże sposobem o pochodzeniu Ducha Świętego, iż od samego Oyca pochodzi, a w Synie odpoczywa, wyrażaią, a to twierdząc, iż się takiey wiary nauczyli od apostoła Pańskiego świętego Jędrzea. Toż y święty Dionizy

Areopagita, uczeń świętego apostoła Pawła, źrzodłem Bozstwa samego Oyca nazywaiąc, mowi, cap. 2, de Divinis nominibus: [стр. 384) „A Scripturis Sacris accepimus Patrem quidem esse originem in Divinis, Iesum vero et Spiritum Sanctum quasi Dei prolem, vel si dictu fas sit, quasi germina Divina, floresque at lumina super substantialia existere“: To iest: „Przyieliśmy z Pisma Świętego, iż Ociec iest początkiem Bozstwa, Iezus zaś y Duch Święty, iakoby płod Bozski, lubo, ieśli się godzi mowić, iakoby latorosli Bozskie, kwiaty y światłości nad istne.“

Na ktore słowa Maximus święty wyznawca tak mowi: „Ociec iest Bozstwa źrzodłem, Syn zaś y Duch Święty, iako nieiakie latorosli y kwiaty światlości nad przyrodzenie.“ Tamże tenże wyżey: „Filii ex Patre ineffabilem splendorem et Sancti Spiritus ex Patre inconceptibilem processionem“. To iest: „Synowska z Oyca niewypowiedziana światłość, y Ducha Świętego z Oyca niepoięte pochodzenie iest.“

O czym święty Dionizy iaśniey w tymże rozdziele, cap. 2, de Divinis nominibus, par. 5, tak mowi: „Solus Pater fons sit in supersubstantiali Deitate, atque ita Pater non sit Filius.“ To iest: „Sam Ociec iest źrzodłem nad istnego Bozstwa, dla czego Ociec nie iest Synem.“

Gdy tedy samego Oyca źrzodłem mieni być, iawnie to pokazuie, iż Syn przez urodzenie, a Duch Święty przez pochodzenie z samego Oyca, iako z źrzodła samego, wynikaią,—co iest prawdziwa y niepochybna rzecz, ponieważ y według waszych theologow scholastickich plenitudo fontalis w Bozstwie quo ad intra w samym tylko Oycu iest; bo do zupełności źrzodła w Bozstwie requiritur, primo ut a nullo [стр. 385) sit. Potym iak wiele sposobow wynikania iest, tak trzeba, aby w tey persónie potentiae productivae activae byli, a ze żadna insza persona w Bozstwie tego w sobie nie ma, tylko sam Ociec, tedy od samego Oyca, iako od zupełnego źrzodła, Syn się rodzi, a Duch Święty pochodzi; Syn zaś nie ma plenitudinem fontalem ad intra in se. Naprzod z tych miar: iż sam

wynika z Oyca, co znaczy, nie być źrzodłem; powtore, iż nie rodzi y nie iest causa, albowiem według Jana świętego Damascena, lib. 1, cap. 15, solus Pater causa est: przeto iako nie rodzi, tak też y Ducha Świętego nie wypuszcza.

Dla ktorych przyczyn y Thomas Aquinas nie śmiał Syna nazwać authorem Duchowi Świętemu, gdy mowi (lib. 1, dist. 29, quaest. 1, art. 1.): „Nomen authoris addit super rationem principii, hoc quod est non esse, ab aliquo, et ideo solus Pater author dicitur."

Jeśli rzekniesz, że y Syn iest źrzodłem, tedy pozwolę nie tylko Syna być źrzodłem, ale y Ducha Świętego, według nauki świętego Bazilego, ktory, Sermone de Spiritu Sancto, tak mowi: „Spiritus Dei et ex Deo (id est, Patre) procedens, Deum (id est, Patrem) sui causam fontis instar habens, et ex illo promanans, fons est autem et ipse bonorum, scilicet de quibus iam diximus." To iest: „Duch Boży, y z Boga (to iest, Oyca) wynikaiąc, maiący przyczynę na kształt źrzodła Boga (to iest, Oyca) y od niego pochodzący, lecz y on sam iest źrzodłem dobr tych, o ktorecheśmy rzekli."

Takaż nauka iest y świętego Damascena, lib. 1, cap. 10, gdy mowi o Duchu Świętym: „Con[**стр. 386**)substantialis et coaeternus, qui Dei Spiritus est rectus, principalis, sapientiae, vitae et sanctitatis fons, qui cum Patre et Filio Deus est, et appelatur." To iest: „Społistny y społwieczny, ktory Duchem Bożym iest, prawym, principalnym, mądrości, żywota y świętobliwości źrzodłem, ktory z Oycem y z Synem Bog iest, y nazywany bywa."

Lecz to wszystko quo ad extra non quo ad emanationes internas personarum Divinarum, ponieważ wszystkie sprawy ktorekolwiek ściągaia się quo ad extra, a pochodzą ab essentia, non a persona, tedy pospolite są wszystkim trzem personam w Bozstwie: zaczym źrzodłem wszystkich dobroci y wszystkich darow świętych, ktore nam dawane bywaią, tak Bog Ociec, iako Syn y Duch Święty iednym źrzodłem są; iako iedna iest istność w Bozstwie, tak ieden Bog w Troycy Świętey źrzodłem iedynym się nazywa wszystkich

dobroci,—to iednak nie może się tak rozumieć, aby tymże sposobem quo ad intra miało być, gdyż tu tylko sam Ociec źrzodłem y początkiem iest, y dla tego od świętego Dionizego iedynym początkiem nazywa się, iż iedna osoba takowa iest, od ktorey drugie dwie są, a ona ni od kogo.

A to lubo ratione actionum w tymże Oycu duae activae potentiae sunt, to iest, rodzić Syna y wypuszczać Ducha Świętego, iednak nie zowiemy dwa być początki, iż iedna tylko iest persona. Przeto, ieślibyś chciał Syna czynić źrzodłem y początkiem Duchowi Świętemu, musiałbyś, iednym początkiem czyniąc, albo za wzgląd istności, albo person: ieśli za wzgląd istności, teyże iest y Duch Święty, zaczym by y od siebie miał pochodzić, ale essentia [стр. 387) nec generat nec spirat, nec generatur nec spiratur. Ieśli za wzgląd person, iako Ociec y Syn nie są iedna persona, lecz dwie, y według was nie pochodzi, iako od iednego, ale iako od dwuch tchnących, duo enim sunt spirantes, przeto iako dwie personie, tak dwa początki, według, was Duchowi Świętemu być muszą.

Rzekniesz: nie są dwa początki Ociec y Syn Duchowi Świętemu, ratione iedney actiey tchnienia albo wypuszczenia Ducha Świętego.

Odpowiadam.

Ta twoia solutia, wyięta z Thomaszowey nauki, musiała by to wprowadzić, com wyżey powiedział, iak wiele actiy roznych w Bozstwie ad intra productivas esse, iakby wiele musiało być początkow, a to dwa: ieden rodzenia, drugi pochodzenia. Ale iż rozna aktia nie czyni rozne principia, tedy iedna aktia ad intra roznych osob nie czyni unum principium, bo musiała by się ściągać aktia do essentiey, ktora nie iest productiva ut quod, zaczym bynamniey do niey się nie ściąga. Albo do person: ieżeli do iedney persony, ieden początek, ieśli do dwoch—dwa. A że actus spirandi ad intra, według zdania waszego, do dwoch osob ściąga się, tedy iako są osoby rozne, tak początki dwa rozne, ponieważ początek bez po-

czątku, y poczatek od początku nie iest tenże y ieden początek ad intra, zaczym, aby inconvenientia takowe nie były, raczey w Bozstwie iedna osoba, ktora ni od kogo nie iest, iedynym początkiem iest Synowi y Duchowi Świętemu, lubo dwie aktie z niey rozne wynikaią, ktore nie nawodzą dwoch początkow w iedney osobie, ponieważ nie persona od aktiey, ale actio od osoby iest.

[**Стр. 388**) Rzekniesz też: czemu iednym początkiem iest Ociec, Syn y Duch Święty wzystkim rzeczom stworzonym, lubo y trzy persony są?

Snadnie na to odpowiadam tobie.

Takowe sprawy Bozskie nie są udzielne y do persony ściągaiące się, lecz do rzetelnego Bozstwa, y względem iedney istności w Bozstwie ad extra Bog w Troycy Przenaświętszey wszystkich rzeczy iest źrzodłem y początkiem; a według theologow wszystkich, od spraw Bozskich, ktore są ad extra, nulla consequentia do spraw personalnych quod ad intra: bo tamte quo ad extra, per voluntatem Divinam stawaią się, a ktore ad intra—naturaliter, z ktorych miar Syn Boży albo Verbum nazywa się Synem przyrodzonym.

Nad to, ieslibyś mniewał, iako niektorzy waszy rozumieią, mianowicie Bessarion cardinalis contra Maximum Planudem, solutione secundi argumenti, iż Bog Ociec y Syn są iedney istności, zaczym y iednym początkiem Duchowi Świętemu.

Z takowym rozumieniem wpadłbyś w wielkie bluźnierstwo. Naprzod, musiałbyś powariować w Bozstwie własności essentiey y własności personalne, potym, chcąc Oyca y Syna iedynym początkiem uczynić (za wzgląd spolistności ich), Duchowi Świętemu musiałbyś przyznać, że istność pochodzi albo spirat, co iakie iest absurdum, u swoich się theologow pytay; przytym wyżey powiedziałem, coby za absurda pochodziły z tego.

Potym musiałbyś to committere, iż iest Ociec [**стр. 389**) z Synem społistny, w czym Duch Swięty nie iest z nim społistnym, a to in spiratione activa, z czego iakie bluźnierstwo musi się rodzić, sam uważay.

Z wielu iednę przypomnę: musiało by iść za takowym mniemaniem, ieśli względem społistności Ociec y Syn był by iednym początkiem Duchowi Świętemu, tedyby y Duch Święty, będąc społistny Oycowi (ieśliby dla tego miała być produktia y ieden początek w Bozstwie), musiałby sobie samemu y Synowi productor y spirator. Takie absurdum sam uważay, a więcey nie szpyray.

Puściwszy na stronę diskursy y zostawiwszy ie tym, ktorzy się naukami szkolnemi bawią, powagą oycow świętych wyznanie wiary Powszechney Apostolskiey o pochodzeniu Ducha Świętego probuiemy: naprzod kładziemy wyznanie wiary na dwoch synodach powszechnych Nicenskim y Konstantinopolskim pierwszym podane, przy ktorym wyznaniu y żywot nasz kładziemy, nic nie uymuiąc ani przydaiąc. Gdzie nie masz o pochodzeniu Ducha Świętego, aby miał y od Syna pochodzić.

Rzekniesz, iż to, od Syna, nie iest przydatek, ale explikatia.

Masz na to doskonałą odpowiedź na synodzie Florentskim od oycow Wschodnich, iż takowe explikatie w samy text podawane być nie maią, a explikatie nie maią być rozne od wyznania Powszechney Apostolskiey Cerkwie.

Przytym to nie może być nazwano explikatią, co za sobą pociąga w Bozstwie inconveniens, iako to [**стр. 390**) dwa początki Duchowi Świętemu y pomieszanie między productorem et productum; bowiem według wszystkich doktorow cerkiewnych starodawnych immediate wynikaią Syn y Duch Święty z Oyca, lubo przez rozny sposob: Syn przez rodzenie, a Duch Święty przez pochodzenie,—o czym niżey obszyrniey.

Dla tego ten przydatek, pociągaiąc za sobą takowe inconvenientia, nie iest explikatią, ale korruptią: dla czego y kościoł Rzymski przez Leona trzeciego, papieża Rzymskiego, zaniosł protestacyą, gdy się ten przydatek **y od Syna** poczał ziawiać, a to tym sposobem: iż dwie tablice srebrne w kościele ś. Piotra w Rzymie postawił, na iedney po Graecku a na drugiey po Łacinie one Carogrodskie Symbolum wyryte, bez żadnego onego słowka przydatku: **y od**

Syna, a to dla tego, aby żaden, wchodzący do kościoła, nie ważył się inaczey czytać y wyznawać. O czym czytay w Baroniuszu, roku Pańskiego 809.

Przy tym kładziem Simbolum świętego Athanazego, w ktorym on tak mowi: „Duch Święty od Oyca nie uczyniony, nie stworzony, nie rodzony, ale pochodzący“.

Rzekniesz, iż w Łacinskich officiach y niektorych pismach inaczey położono: y o d S y n a.

Przyznam ia to, ale to iest odmieniono, gdyż w Graeckim tego nie masz, ktoremu podobniey textowi wierzyć, ponieważ Graeckim a nie Łacinskim ięzykiem święty Athanazy pisał, w ktorym tak wła(ś)nie napisano:

Τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἀπὸ τȣ̃ Πατρὸς ȣ̓ πεποιημένον, ȣ̓́τε δεδημιȣργημένον, ȣ̓́τε γεγυνημένον, ἀλλ' ἐκπορευτόν. [**стр. 391**) To iest: „Duch Święty od Oyca nie uczyniony, ani stworzony, ani rodzony, ale pochodzący.“ Ktore iego wyznanie prawdziwe iest, bo się zgadza y na inszym mieyscu z tymi słowami; a że tak iest, na większy dowod, iż w Łacinskim y od Syna, a w Graeckim nie masz,—patrz w editiach pism tego doktora wszystkich, ktore texty Graeckie z Łacinskimi maią,—gdzie naydziesz w Graeckim bez przydatku y o d S y n a, a w Łacinskim z przydatkiem.

Rzekniesz powtore, nie dołożono w symbolum świętego Athanazego, aby od s a m e g o Oyca.

Odpowiadam.

Ja tobie naprzod rzeknę, nie dołozono też tego: y od Syna, — czemu się ważycie tego przykładać? A że się ma rozumieć, iż od samego Oyca Duch Święty pochodzi, na inszych mieyscach święty Athanazy dokłada, iż od s a m e g o Oyca, gdy mowi w swoich quaestiach poślednieyszych, quaestione 4. „Deus et Pater ipse solus est causa duobus, et ingenitus: Filius autem ex solo Patre causatus et genitus, et Spiritus Sanctus ex solo Patre causatus et procedens, sed per Filium in mundum missus.“ To iest: „Bog y Ociec

on sam iest iedyna przyczyna dwom y nie rodzony, Syn zaś s samego Oyca, iako z przyczyny, y rodzony, y Duch Święty z samego Oyca iako z przyczyny, y pochodzący, ale przez Syna na świat posłany.“

Tenże w quaestiey iedenastey tak mowi: „Unica est in Deo causa et haec est Pater, ipse enim gignit Filium et emittit Spiritum. Quare disce quod Pater solus sit causa, Filius non est causa, sed causatus, et sic quidem causa est solus Pater, causata vero sunt duo, Filius et Spiritus“. To iest: „Iedyna przyczy[стр. **392**)na iest w Bogu, a to iest Ociec, sam bowiem Ociec rodzi Syna y wypuszcza Ducha. Przeto naucz się, iż sam Ociec iest przyczyną, a Syn nie iest przyczyną, lecz z przyczyny, y tak zaiste sam iedyny Ociec iest przyczyną, a od przyczyny są dway, Syn y Duch Święty“.

W tenże sens słowa iego w liście do Seraphiona wyrażone wyznaczaią, gdy mowi: „Quandoquidem una Trinitas, quae ex uno Patre cognoscitur“. „Zaiste iedna iest Troyca, ktora z iednego Oyca poznawana bywa.“

Kładziemy potym powagę świętego Bazilego, ktory in sermone contra Sabellianos, tomo 1, tak mowi: „Omnia ex Deo esse dicuntur, proprie tamen Filius et Spiritus ex Deo sunt, nam et Filius a Patre progressus est, et Spiritus quoque a Patre progreditur; at Filius quidem a Patre per generationem, Spiritus vero ex Deo modo arcano et ineffabili.“ To iest: „Wszystkie rzeczy z Boga są właśnie, iednak Syn y Duch Święty z Boga (to iest, Oyca) bytność swoię maią: albowiem y Syn z Oyca wyniknoł, y Duch Święty z Oyca pochodzi; lecz Syn z Oyca przez rodzenie, Duch zaś z Boga (to iest, z Oyca) sposobem taiemnym y niewypowiedzianym.“

Z ktorych słow świętego Bazilego pokazuie się to, iż Ociec sam iest źrzodłem y przyczyną Synowi y Duchowi Świętemu; ponieważ tenże Bazili, siebie explikuiąc, w tymże swoim kazaniu wyżey tak mowi: „Est quidem Pater, perfectam habens ac nullius indigam essentiam, radix et fons Filii et Spiritus Sancti existens.“ To iest: „Zaiste Ociec iest, maiący doskonałą y nieuszczerbioną istność, korzeń y źrzodło Synowi y Duchowi Świętemu będący“.

[**Стр. 393**). Potym powagę świętego Grzegorza Nazianzena, ktory w oratiey swey 23, na pochwałe Herona philosopha, komparuie Oyca do słońca, Syna y Ducha Swiętego do dwoch promieni, z niego wynikaiących, gdy mowi: „Patris velut radii quidam ad nos demissi sunt, tum splendidus Iesus, tum Spiritus Sanctus.“ To est: „Iako promienie Oycowskie nieiakie, do nas spuszczone, są sliczny Iesus y Duch Święty.“ Y niżey trochę: „Eodem modo Salvator quoque noster et Spiritus Sanctus geminus illi Patris radius, simul et ad nos usque claritatis lucem ministrant, et Patri uniti sunt.“ To iest: „Takimże sposobem Zbawiciel nasz y Duch Święty, dwoiaki on promień Oycowski, oraz y nam światłość prawdy podaią y iedno są z Oycem.“

Tenże niżey komparuie Oyca do źrzodła, Syna y Ducha Świętego do strumieni, ciekących ze źrzodla. Ktorego dowody iawne y iaśne pokazuią, iż sam iedyny Ociec iest przyczyną y źrzodłem obudwom w Bozstwie Synowi y Duchowi Swiętemu immediate, iako explikuie sam siebie, in oratione 29 mowiąc. „Audis generationem, modum ne curiosius inquiras. Audis Spiritum ex Patre procedere, id quomodo fiat, ne anxio studio perscruteris.“ To iest: „Słyszysz rodzenie, o sposobie ciekawo nie baday się: słyszysz, iż Duch Święty z Oyca pochodzi, to iakowym by sposobem być miało, więcey nie szpyray.“

Tenże w oratiey 23 iawnie y iaśnie wyznawa, iż Syn y Duch Swięty od Oyca są, gdy tak mowi: „Hoc enim Patri, et Filio, et Spiritui Sancto commune est, quod minime creati sint atque ipsa Diui[**стр. 394**)nitas, hoc autem Filio et Spiritui Sancto, quod uterque eorum ex Patre est.“ To iest: „Co bowiem Oycowi, Synowi y Duchowi Świętemu pospolita iest, iż nie są stworzeniem, iako y same Bozstwo: Synowi zaś y Duchowi Świętemu to iest pospolita, iż oba są z Oyca.“

Tenże w wierszach swoich o Duchu Swiętym tak mowi (tom 2): „Quod si mirum tibi videtur, ex uno gigni hunc, illum procedere Patre.“ „Nie dziwuy się, iż z iednego Oyca ow się rodzi, a ten

pochodzi.“ Gdzie się znaczy Syn przez rodzenie a Duch Święty przez pochodzenie.

Niżey tenże w tychże wierszach: „Ducat uterque a Patre, quod causam non autem utriusque diremptum numen ab hoc.“ To iest: „Obadwa od Oyca maią przyczynę, y obudwu Bozstwo nie przerwane od niegoż.“ Y na wielu inszych mieyscach ten święty, nie inaczey, ieno tak wyznawa y uczy, iż Syn y Duch Święty z samego Oyca, iako z początku y źrzodła Bozstwa, oraz obadwa et immediate wynikaią. Taka iest powszechna wiara Prawosławno-katholicka.

Święty też Iustin męczennik y philosoph, a nad to mąż apostolski, w wykładzie wiary chrześciańskiey tak mowi: „Ex substantia sua Pater Filium progenuerit, atque ex eadem Spiritum produxerit.“ Et paulo inferius: „Pater quippe ingenitus est, a quo et Filius genitus est, et Spiritus Sanctus processit.“ To iest: „Albowiem z istności swoiey Ociec Syna urodził, y Ducha Świętego wypuścił.“ Y trochę niżey: „Ociec zaiste nie rodzony iest, z ktorego Syn rodzony iest, y Duch Święty pochodzi.“

[Стр. 395) Tenże ieszcze niżey: „Eandem quoque notionem de Spiritu Sancto tenemus, nam sicut Filius ex Patre, ita et Spiritus, excepto quod existentiae modo differentia quaedam intercedit.“ To iest: „Takąż mamy znaiomość o Duchu Świętym, albo wiem iako Syn z Oyca, tak y Duch Święty, wyiąwszy sposob bytności, w ktorym roznica zachodzi.“

Święty Damascen, ktory lubo na wielu mieyscach dostatnie y obszyrnie o tym mowi, iż Syn y Duch Święty z samego Oyca, iako z przyczyny, źrzodła y authora wynikaią, iednak w pierwszych księgach swoich, rozdziele iedynastym, tak mowi: „Trinitatem unam Deum dicimus, sic videlicet, ut Filius et Spiritus Sanctus ad unum authorem referantur.“ To iest: „Troycę Świętą iednego Boga być powiadamy, takim sposobem, iż Syn y Duch Święty do iednego authora swoie odnoszenie maią.“

Ale rzekniesz, iż przez Syna Duch Święty pochodzi.

Toś my iuż wyżey powiedzieli, iż ad extra non ad intra. O czym tenże święty Damascen iawnie explikuie in sermone suo de Sabbato Sancto, gdy mowi: „Spiritum Sanctum tanquam Dei et Patris Spiritum, ex ipso nempe procedentem, qui tamen etiam Filii dicitur, quod per ipsum manifestatus, rebusque conditis est impertitus, non autem ex ipso habens ut subsistat.“ To iest: „Ducha Świętego, iako Bożego y Oycowskiego Ducha wyznawamy, to iest, ktory z niego pochodzi, ktory też y Synowskim się być nazywa, iż przez niego obiawiony [**стр. 396**) bywa, y rzeczom stworzonym dawany, lecz od niego nie maiący bytności.“

Gdyż do dania bytności trzeba źrzodłem być, iako iest sam Ociec. O czym tenże święty Damascen iawnie mowi w pierwszych księgach swoich, rozdziele 15: „Pater fons et author est tum Filii tum Spiritus Sancti, solius tamen Filii Pater, ac Spiritus Sancti productor.“ To iest: „Ociec źrzodłem y authorem iest tak Synowi, iako y Duchowi Świętemu, iednak samemu Synowi iest Oycem, a Duchowi Świętemu iest Productorem.“

Tak tedy z powagi oycow świętych odpowiedziawszy, nie wiemy czego byś ieszcze więcey potrzebował o pochodzeniu Ducha Świętego, y nie masz się o co kusić, abyś miał synow cerkwie Wschodniey prawosławney od tak prawdziwey iawney y zbawienney nauki odwodzić. Gdyż nie podobna iest, aby powszechne hasło wiary dla twey pomieszaney fantazyiey miało być od nas sprofanowane, y nauka duszozbawienna, od samego Zbawiciela podana, od apostołow przyięta y opowiadana, y od wszystkich synodow y oycow świętych approbowana, krwią męczeńską swierdzona, miała być odrzucona.

Ale rzekniesz, iakoś napisał w swey Perspektiwie, iż Duch Święty, ieżeli nie będzie miał relatiey do Syna, zatym nie będzie się dzielił od niego personą.

Na to tak ci odpowiadamy:

Wprzod trzeba by Szkota z Tomaszem pogodzić, ktory przeciwko Thomaszowi dobrze swoię ratią wywodzi: iż chociażby Duch

Swięty od Syna nie [стр. 397) pochodził, y relatiey swoiey do niego nie miał, iednak samą własnością pochodzenia swego wybornie dzieli się od persony Synowskiey, a Syn swoim rodzeniem albo Synowstwem od Oyca y od Ducha Świętego. A snać uderza na to, iako święty Iustin y Damascen mowi, iż modo existendi productae personae między sobą się dzielą; czytay o tym Szkota lib. 1 Senten. distin. 9, quaest. 1.

Potym tak ci odpowiadamy:

Osoby, ktore od iedney istność biorą, do siebie maią relationem originatam, iż względem trzeciey, do ktorey się referuią nie iednym sposobem, iako to Syn przez rodzenie do Oyca, a Duch Święty przez pochodzenie, iako od Sriratorem Patrem, zaczym między nimi intercedit relatio originata, ktorą Skotistowie nazywaią disparatam, per quam sufficienter distinguuntur. A że z istności iedney osoby obadwa ducunt originem, z sobą są iedney istności.

Rzekniesz ieszcze: iż distinctio person w Bozstwie nie tylko przez samę relatią, ale y przez oppositią relatiey ma być.

Na to tak ci odpowiadamy:

Iż to tylko ratione originantis et orginati ma być, non autem ratione originatorum, iako to między Synem y Oycem, między Duchem Swiętym y Spiratorem Oycem, ale że Syn iest originatus, nie może być in Divinitate originans, zaczym między Duchem Świętym y Synem takowa relatia być nie może, [стр. 398) gdyż originans et originatum secundum idem implicat contradictionem.

Do tego trzeba by naprzod probować, że Syn iest produktorem, authorem y causą Ducha Świętego, dopiero by o tym mowić, czego nie tylko ty, ale wszystka szkoła theologow naszych nie dokaże, zaczym y takowey oppositiey relacyiney między Synem y Duchem Świętym: sufficiens bowiem iest distinctio między Synem y Duchem Świętym rozny sposob wynikania z persony pierwszey w Bozstwie, ktora ni od kogo nie iest, y bez początku iest, także ex

intrinseca ratione passivae spirationis, doskonałe są persony w sobie rozdzielone. Przy tym ex incompossibili, gdyż nie podobne, aby iedna persona in Divinitate miała wynikać przez dwa sposoby, to iest, żeby Syn miał się y rodzić y pochodzić, także y Duch Święty pochodzić y rodzić się,—zaczym nie podobna też, aby z tych dwoch sposobow wynikania nie mieli być dwie wynikaiące w Bozstwie persony rozdzielne, iako termini distincti. Ieśliby inaczey miało przyść, y przez to samo distinktia nie miała być person, poszła by za tym, iż toż sobie y rozno było, a według waszych theologow toż sobie pierwsze y poślednie.

Rzekniesz do tego, iż nazywa się Duch Swięty Synowskim, y Duch Prawdy.

Iż się nazywa Duchem Christusowym, dla społistnosci, ktorą oraz et immediate z Synem z Oyca bierze, y dla tego święty Damascen mowi de Sabbato sancto: „Per ipsum manifestatur rebusque conditis est impertitus.“ To iest: „Iż przez [**стр. 399**) Niego bywa obiawiony, y rzeczom stworzonym dawany.“

Strony zaś Ducha Prawdy, iż Christus nazywa się Prawdą,— to nie iest do wynikania, ani do własności personalney, gdyż też y Duch Święty nazywa się Prawdą, iak mowi Jan święty w pierwszym liscie swym rozdz. 5, „Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Spiritus est Veritas.“ To iest; „Duch iest ktory świadczy, ponieważ Duch iest Prawda.“ Tedy Prawda tak się ma do Oyca, do Syna, iako y do Ducha Świętego zarowno.

Rzekniesz, iż w tym świadectwie Jana świętego inaczey text Łacinski Wulgaty ma w sobie.

Na to ci tak odpowiadamy:

Podobnieysza textowi Graeckiemu wiarę dać, ponieważ święty Jan po Graecku, w nie po Łacinie pisał. Do tego, wszystkie exemplaria Graeckie, a nawet niektore Graeckie z Wulgatą wydane, także w sobie maią, iako to Biblia, drukowana w Antwerpiey roku Pańskiego 1534. Patrzże sobie, y conferuy tam.

Przytym nic to nie uymuie Boga Oyca, Syna y Ducha Świętego być Prawdą istotną, ponieważ na wielu mieyscach Pisma Świętego Deus veritatis dicitur, id est ipsa Veritas. Y nie iest to własność personalna w Bozstwie, ale essentialna, zaczym zarowno y Duch Święty, iako Ociec y Syn, iest Prawdą, a iako Ociec nażywa się Bog prawdy, nie iżby od iakiey prawdy pochodził, ale iż sama Prawda [стр. 400) iest, tak y Duch Swięty, iako y Christus Pan, Prawdy y Prawdą zarowno nazwanymi być mogą,—zaczym stąd nic się nie koncluduie, tylko iż Bog w Troycy Swiętey iedna iest Prawda; osoby, na roznych mieyscach w Pismie Świętym prawdy nazwane, iedność y społistność znaczą, a nie to, żeby iedna od drugiey miała wynikać. Per appropriationem też Christus Pan nazywa się Prawdą, iż prawdziwą naukę o Bogu y o zbawienney drodze nam podał, chociay według istoty z Bogiem Oycem y z Duchem Świętym przedwieczną Prawdą zawsze był y iest.

Nazywa też święty Damascen Duchem Christusowym nie stąd, aby z osoby iego przed wieki miał wynikać, ale iż przez Niego światu bywa dawany y obiawiony, gdy mowi, lib. 1, cap. undecimo: „At vero cum non ex Filio esse dicimus, sed Filii Spiritum nominamus, si quis enim Spiritum Christi non habet, ait apostolus, hic non est eius, atque ipsum nobis per Filium et patefactum esse confitemur.“ To iest: „Zaiste onego od Syna być nie powiadamy, lecz Synowskim Duchem nazywamy, ieśli bowiem kto Ducha Christusowego nie ma, mowi Apostoł, ten nie iest Jego, a to dla tego, iż On nam przez Syna obiawiony y podawany być wyznawamy.“

Tenże na inszym mieyscu teyże księgi rozdz. 10: „Ex Patre procedens, ac per Filium omni creaturae impertitus.“ To iest: „Z Oyca pochodzący, a przez Syna wszystkiemu stworzeniu dawany bywa.“

Rzeczesz nakoniec: iż tchnął na apostoły, [стр. 401) iako mowi Jan ewangelista, rozdz. 20: „Haec cum dixisset, sufflavit in eos, et dixit eis: accipite Spiritum Sanctum.“ To iest: „A to rzekłszy, tchnął na nie, y rzekł im: weźmicie Ducha Świętego.“

Lubo na te słowa doskonale odpowiedział święty Theophilakt, iednak nie może się to rozumieć o przedwiecznym personalnym tchnieniu Ducha Swiętego, gdyż na on czas ad extra było, iakim sposobem y Duch Święty tchnie. O czym sam Zbawiciel u Jana świętego, rozdz. 3: „Spiritus ubi vult spirat.“ Zatym nie idzie, aby przez takowe tchnienie pod laty ad extra, miał brać bytność personalną od Syna, bo by zatym szło, iżby Duch Święty przez takowe tchnienie sam by był spiratorem sobie, by y on tchnie w stworzenie.

Zostaie ieszcze iedna rzecz, a na twoię stronę barzo poważna y potężna, na czym wszyscy theologowie waszy zasadzili się: iż Syn posyła Ducha Świętego pod laty, ergo przed wieki z niego wynika, biorąc personalną swoię bytność.

Gdybyś spoyzrzał na drugą stronę, że y Duch Święty pod laty posyła Syna, ieżeli dla tego samego miało by iść to, iż Syn się rodzi przed wieki z Ducha Świętego, tedy y to zatym poydzie, że gdy posyła Syn Ducha pod laty, tedy ma y przed wieki Duch Święty od iego persony bytność swą personalną brać; ale iako pierwsza nie podobna y przeciwko wierze chrześciańskiey, tak y ta druga. Gdyż missio albo posłanie znaczy in tempore, a processio albo spiratio znaczy przedwieczne pochodzenie Ducha Świętego z Oyca. Rozne tedy [**стр. 402**) sprawy pod laty, a przed wieki, do tego et ad intra et ad extra,— o czym czytay dobrze swego Thomasza w pierwszey częsci Theologiey iego, quest. 43, articulo 2, ktory tak mowi: „Missio et datio in Divinis dicuntur temporaliter tantum, generatio autem et spiratio solum ab aeterno.“ To iest: „Posłanie y darowanie w Bozstwie tylko pod laty nazywane bywaią, a rodzenie zaś y tchnienie tylko przed wieki. Zaczym posłanie Ducha Świętego pod laty, ktore iest od Oyca y od Syna, także y od samego siebie Ducha Świętego, aby miało być takowe, iakowe iest przed wieki pochodzenie tylko z samego Oyca, nie idzie. Przytym, iesli posyła Syn Ducha Świętego, tedy go od Oyca posyła, od kto-

rego pochodzi przed wieki, według Jana świętego: „Quem ego mittam vobis a Patre.“

Koncluduiąc ten traktat, iako naykrotszy, tak powiadam: iż w Troycy Świętey iedynym początkiem iest Bog Ociec przedwieczny, z ktorego Syn się przedwiecznie, iako od Oyca, rodzi a Duch Święty, iako od przedwiecznego spiratora, przedwiecznie pochodzi; według istności iedno są, iedney mocy, y chwały, y wielmożności; względem distinktiey personalney Oycowska Persona nie iest Synowska, ani Ducha Świętego, bo Ociec rodzi Syna, y iako spirator wypuszcza Ducha, to przedwiecznie; Synowska Osoba nie iest Oycowska, ani też Ducha Świętego: naprzod, iż się Syn z Oyca rodzi; druga, iż nie sposobem pochodzenia, iako Duch Święty; także y osoba Ducha Świętego nie iest Osobą Oycowską, bo Syna nie rodzi; ani też iest Osobą Synowską, bo od Oyca nie ro[**стр. 403**)dzi się lecz pochodzi. Tak tedy w iedney istności, a w trzech personach wierzymy y wyznawamy Boga w Troycy Świętey iedynego, zgadzaiąc się z nauką Pisma Bożego, synodami powszechnymi y z nauką oycow świętych przy pobożnym życiu naszym chrześciańskim pewniśmy zbawienia wiecznego.

(Стр. 404). Wtory traktat.

O zwierzności cerkiewney.

O porządku y zwierzchności cerkwi Powszechney, Apostolskiey, Wschodniey, z początku taki zwyczay zawzięty dotąd zachowuie się, iż fundamentem cerkwi Powszechney żaden być nie może, oprocz samego Zbawiciela naszego, iako o tym wyraznie mowi apostoł Paweł, primo ad Corinth. 3: „Nam fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter hoc quod positum est, quod est I e s u s C h r i s t u s.“ „Albowiem fendamentu inszego nikt nie może założyc, oprocz tego, ktory iest założony, ktory iest I e s u s C h r i s t u s.“

Przeto ani sam Piotr święty, ani żaden z apostołow, ani z prorokow, ani z patriarchow, fundamentom Cerkwie Powszechney być może, multo minus papież; bo cerkiew iest na tym komieniu ufundowana, ktory iest posrzednikiem między Bogiem y ludzmi, y iest kamieniem węgielnym, iako to Iesus Christus, o ktorym Apostoł Paweł tak mowi ad Effes.. cap. 2: „Superstructi super fundamentum apostolorum ac prophetarum summo angulari lapide ipso Iesu Christo, in quo quaecunque structura coagmentatur, ea crescit in Templum sanctum in Domino, in quo et vos coaedificamini in habitaculum Dei per Spiritum.“ To iest: „Zbudowani na fundamencie apostołow y proro[**стр. 405**)kow, ktorego iest gruntownym węgielnym kamieniem sam Iesus Christus, na ktorym wszelkie budowanie wespoł spoione roście w Cerkiew Świętą w Panu, na ktorym też y wy się wespoł buduiecie, abyście byli mieszkaniem Bożym w Duchu“.

O posrzednicstwie tenże apostoł do Thim. prima, Thimo. 2: „Unus est Deus, unus etiam mediator Dei et hominum, Homo Christus Jesus, qui dedit semetipsum pretium redemptionis pro omnibus“. To iest: „Jeden bowiem iest Bog, ieden też posrzednik między Bogiem y ludzmi, Człowiek Christus Jesus, ktory dał samego siebie na okup za wszystkie“.

Będziesz kładł distinctią zwyczayną wam, iż principale fundamentum et caput sam tylko Christus Pan iest, secundarium zaś Piotr święty y następcy iego papierzowie Rzymscy.

Ta distinktia nie może mieć takiey effikatiey; bo Piotr święty, ieśli się może nazwać fundamentum secundario, tedy nie sam tylko, ale z inszemi apostołami: zaczym nie tylko następcy świętego Piotra, lecz y wszystkich apostołow mieli by być fundamentem y we wszystkim rowni papieżowi, a sam ieden papież nad wszystkimi, iako głowa y fundament, mianowicie cerkwi Powszechney, nazywać się nie mogł by.

Co się tknie partikularney cerkwi Rzymskiey, tedy oney papież iest głową y fundamentem, a nie uniwersalney, ktorey sam tylko Christus iest głową, iako mowi o nim apostoł Paweł ad Ef-

fes. 5: „Quoniam vir est [стр. **406**) caput uxoris, quemadmodum et Christus est caput ecclesiae“. To iest: „Albowiem mąż iest głową żony, iako y Christus głową cerkwi“.

Tenże na inszym mieyscu ad Colos: „Ipse est caput corporis ecclesiae, qui est principium primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primas tenens“. To iest: „On iest głową ciała cerkwi, ktory iest początkiem y pierworodnym z umarłych, aby on między wszystkimi przodkował“.

Y na inszym mieyscu ad Effeseos 1, versu 22: „Et omnia subiecit sub pedibus Eius, et ipsum dedit caput supra omnem ecclesiam, quae est Corpus Ipsius et plenitudo Eius, qui omnia in omnibus adimpletur“. To iest: „Y wszystko poddał pod nogi Jego, a onego dał za głowę nad wszystkim kościołem, ktory iest ciałem Jego, pełnością Jego, ktory wszystko we wszystkich napełnia“.

Nie bawiąc tedy czasu, krotko tak kładziemy, iż papież sam universalis ecclesiae nie tylko primarium neque sencundarium caput et fundamentum est, gdyż tylko to samemu Zbawicielowi należy, a secundario wszystkim biskupom partikularnym.

Rzekniesz: cerkiew dwoiaka iest—woiuiąca y tryumfuiąca, albo widoma y niewidoma, zaczym y głowa cerkiewna iedna niewidoma, druga widoma; niewidomą głową iest sam Christus Pan, a widomą papież na ziemi, iako następca Piotra świętego.

Na taki zarzut twoy tak o d p o w i a d a m.

[Стр. **407**). Naprzod, iż Cerkiew iedyna iest oblubienica Christusowa, iako mowi o niey apostoł Paweł 2, ad Corynt., undecimo: „Despondi enim vos uni viro, ut virginem castam exhiberetis Christo“. To iest: „Albowiem poszlubiłem was iedynemu mężowi Christusowi, abyście się czystą panną stawili“.

Do tego symbolum wiary powszechney apostolskiey nie każe wierzyć tylko w i e d n ę c e r k i e w P o w s z e c h n ą A p o s t o l s k ą, zaczym być widomą y niewidomą, być woiuiąca y tryumfuiąca, są te accidentia, ktore się przytrafiaią cerkwi, za ktoremi nie idzie, aby miał być kto inszym fundamentem, gdy iest na woynie

cerkiew, a inszym gdy iest w tryumphie, ale tenże y iedyny, ktory iest samey istoty cerkiewney fundamentem y głową, tak pod czas woyny, iako y pod czas tryumphu, tak niewidomey, ktora w niebie, iako y widomey, ktora na ziemi, iest fundamentem y głową generalną sam Christus Pan, sprawuiąc ią Duchem Świętym przez następce apostolskie, co się iawnie wyraziło na synodziech powszechnych y partikularnych. *)

Rzekniesz: czemuż rzeczono do apostoła Piotra u Matth. cap. 16: „Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam“. To iest: „Ty iesteś Piotrem, a na tey opoce zbuduię cerkiew Moię“.

Na to odpowiadam tobie dwoiakim sposobem.

Naprzod, iż ne Petra denominatią swoię ma a Petro, ale Petrus a Petra, według Augusina, tedy nazwany iest Piotr do opoki; ktoby zaś miał [стр. 408) być petra albo opoką, słuchay apostoła Pawła, mowiącego prima ad Corinth. 10: „Petra vero erat Christus“. „Opoką tedy był Christus“. Zaczym nie na Pietrze, ale na opoce, ktora w wyznaniu Piotrowym położona iest, Jesus Christus Zbawiciel obiecuie cerkiew swą ugruntować y zbudować.

Powtore odpowiadam.

Sama grammatika uczy, kiedyby miało być zbudowanie na świętym Pietrze samym, tedyby rzeczono: „Tu es Petrus, et super hunc Petrum aedificabo ecclesiam meam“. Ale iż in alio genere, tak znać nie o świętym Pietrze, lecz o kim inszym, to iest, de Petra o sobie Christus Pan powiedział.

---

*) *Замѣч. Саковича*: Coż więcey y heretik może mowić, iako mowi Mohiła, nie przyznawaiąc cerkwie woiuiącey y tryumfuiącey, niebieskiey y ziemskiey, y nie chcąc mieć widomego pasterza widomey cerkwi? A przedsię sam udaie się do swego widomego pasterza patryarchi Konstantinopolskiego, y siebie czyni widomym pasterzem Rusi schismatickiey.

Rzekniesz: czemuż do Piotra świętego Christus Pan mowił u u Jana cap. 21: „Pasce agnos meos, pasce oves meas". „Paś baranki moie, paś owce moie".

Y to nic nie wspiera mniemanie wasze, gdyż ta mowa Christusowa była po zmartwychwstaniu y że przez zaprzenie się Christusa utracił łaskę apostolstwa: tedy trinam negationem (iako święty Theophilakt explikuie) per trinam interrogationem restituit, y czyni go znowu apostołem. Te tedy słowa mowione są restituendo eum ad apostolatum non praeferendo, gdyż nie idzie ztąd, aby Piotr święty miał być nad wszystkimi apostołami, iako teraz papież chce być nad wszystkim duchowieństwem, iakowego starszeństwa Christus Pan nie chciał mieć, ani też Piotr święty o tym myslił, co się daie znać z iego listu, Prima Petri 5: „Ut sitis exemlaria [**стр. 409**) gregis, et cum apparuerit ille pastorum princeps, reportabitis immarcescibilem gloriae coronam". To iest: „Będąc przykładem trzody, a gdy się okaże on xiąże pasterzow, odniesiecie niezwiędłą koronę chwały". Z ktorych słow nie siebie xiążęciem apostolskim, ani starszym pasterzem, lecz Christusa Pana nazywa.

Rzekniesz do tego, czemu u Lukasza świętego powiedziano cap. 22: „Et tu aliquando conversus, confirma fratres tuos". To iest: „A ty się nawrociwszy, zmacniay bracią twoią".

Z tych słow nic się nie zawiąże na twoię stronę, bo Christus Pan na przestrogę powiedział Piotrowi świętemu; naprzod aby w desparatią nie wpadł przez zaprzenie się.

Powtore dla tego rzeczono do niego, iż iako swoim zaprzeniem się siła pogorszenia uczynić mogł, tak aby po nawroceniu swoim, napominaniem y nauką drugich stwierdzaiąc w wierze, tym tego powetował, a nie iżby iaką praeminentią y absolutum dominium (iako papież w cerkwi Bożey mieć chce), ale żeby zelum maiorem ukazał, stwierdzaiąc drugich, co nie tylko starszym, ale y rownym należy.

Przydasz y to ieszcze, czemuż tylko do świętego Piotra rzeczono u Matth. cap. 17: „Et tibi dabo claves regni caelorum, et quidquid ligaveris in terra, erit ligatum et in caelis". To iest: „Y tobie dam klucze krolewstwa niebieskiego, a cokolwiek zwiążesz na ziemi, będzie związano y [стр. 410) w niebie, a cokolwiek rozwiążesz na ziemi, będzie rozwiązano y na niebie".

Odpowiadam na to.

Te słowa rzeczone ściągaią się nie tylko do samego świętego Piotra, lecz do wszystkich apostołow, ponieważ y on w osobie wstzystkich apostołow Christusowi odpowiedział, co się iawnie pokazuie z tego słowka dabo, ktore iest przyszłego czasu, kiedy tedy dał, po zmartwychwstaniu wszystkim oraz apostołom dał, iako u Jana świętego napisano cap. 20: „Accipite Spiritum Sanctum, quorumcunque remiseritis peccata, remittuntur eis: quorumcunque retinueritis, retenta sunt". To iest: „Weźmicie Ducha Świętego, ktorymkolwiek grzechy odpuścicie, będą im odpuszczone, a ktorym kolwiek zatrzymacie, będą zatrzymane".

Po tak wielkich y poważnych dowodach Pisma Świętego, spytasz, iaki że wżdy porządek ma być w cerkwi?

Odpowiadam.

Iż supra ecclessiam żaden oprocz Christusa Pana być nie może, a ktokolwiek by nie wiem iakim sposobem primus był in ecclessia excessivus, musi podlegać rozsądkowi y decretowi cerkiewnemu, a to z powagi daney od samego Zbawiciela naszego oney, gdy u Matth. mowi cap. 18: „Quod si non audierit eos, dic ecclesiae, si autem ecclesiam non audierit, sit tibi sicut aethnicus et publicanus". To iest: „Jeśliby ich nie słuchał, opowiedź cerkwi, a ieśli by cerkwie [стр. 411) nie usłuchał, niech ci będzie iako poganin y celnik".

Co apostoł święty Paweł, pisząc do Thimot, prima ad Thimot, cap. 3 iaśniey wyrażą, gdy mowi: „Ut scias quomodo opor-

teat te in domo Dei conversari, quae est ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis". To iest: „Abyś wiedział, iako się masz w domu Bożym sprawować, ktory iest cerkwią Boga żywego, filarem y utwierdzeniem prawdy".

Taką tedy cerkiew maiąc powagę, żadnego z ludzi nad sobą panem, głową y fundamentem nie ma, oprocz tego, ktory ią krwią swoią przenaydroższą odkupił, y Sobie za wieczną oblubienicę poszlubił.

Powinność swoię ta cerkiew na synodach, tak powszechnych, ako y partikularnych, mocą Ducha Swiętego ożywiaiącego y w niey wiecznie mieszkaiącego, co do wierzenia y do porządku sporządziła, podała y stwierdziła. A że to tak, a nie inaczey iest, iż mocą y łaską Ducha Świętego czytay w Dzieiach Apostolskich cap. 15, gdy apostołowie mieli synod, takiemi słowy concludowali: „Visum enim est Spiritui Sancto et nobis". To iest: „Albowiem zdało się Duchowi Świętemu y nam". Ktoremi słowami wszystkie synody, przez oyce święte odprawowane, conclusią takową miewali, żaden nie śmiał mowić tego: Duchowi Świętemu y mnie się podobało, ale— Duchowi Świętemu y nam; gdzie liczba pluralis w imieniu Christusowym, tam ecclesia, ieżeli na synodzie generalnym universalis, ieżeli na partikularnym particularis, a na żadnym synodzie nie rzeczono; sic visum est Spiritui Sancto, papae Romanum. Zaczym lubo pierwsze mieysce miał, do [**стр. 412**) koncludowania, zarowno iednak z drugimi przynależał, ponieważ to się pokazuie y z samego świętego Piotra, ktory lubo był pierwszy między apostołami y cerkwi Pańskiey na on czas, iednak musiał się sprawować cerkwi Jerozolimskiey, o czym czytay w Dzieiach Apostolskich, rozdział iedynasty: gdy się nań obruszyła cerkiew Jerozolimska o to, iż się ważył wniść do mężow nieobrzezanych y iadł z nimi, a gdy dał słuszny wywod, tedy usłyszawszy, uspokoili się, y chwalili Boga, mowiąc, toć tedy pokutę poganom dał Bog ku żywotowi.

Takimże sposobem taż cerkiew Jerozolimska y drugich apostołow powagą swoią na revizya y stwierdzenie inszych partikular-

nych cerkwi wysyłała, co się daie znać, z tegoż wyżey mianowanego rozdziału gdy mowi: „Multusque numerus credentinm conversus est ad Dominum; pervenit autem sermo ad aures ecclesiae, quae erat Hierosolymis super istis, et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam". To iest: „Wielki poczet, uwierzywszy, nawrocił się do Pana, y przyszła o nich wieść do uszu cerkwi, ktora była w Jeruzalem, y posłali Barnabę, aby szedł aż do Antiochiey".

Znowu gdy się controversia była wszczęła o obrzezaniu, synodalnie cerkiew Jerozolimska wyprawiła do Antiochiey Pawła y Barnabę z drugimi. O czym czytay w Dzieiach Apostolskich rozdz. 15: „Placuit nobis collectis in unum eligere viros et mittere ad vos cum charissimis nostris Barnaba et Paulo". To iest: „Zdało się nam, iednomyślnie zgromadzonym, posłać do was męża wyborne z miłymi naszemi Barnabą y Pawłem".

[**Стр. 413**). Y trochę niżey: „Visum enim est Spiritui Sancto et nobis, nihil ultra imponere vobis oneris, quam haec necessaria". To iest: „Albowiem zdało się Duchowi Świętemu y nam, abyśmy więcey nie kładli na was żadnego ciężaru, oprocz tych rzeczy potrzebnych".

To tedy moc y sprawowanie Ducha Świętego, na wielki w cerkwi Powszechney Apostolskiey zostaiąc, przez synody genaralne y partikularne tak sporządziła, iż pewne dioecesie do pewnych arcybiskupstwa przyłączyła. O czym czytay 2 kanon wtorego synodu powszechnego, postanawiaiąc każdego w swey diaecesiey pierwszym: pięciu iednak nad wszystką cerkwią starszymi uczyniła. A że na synodach nie mogli oraz wszyscy na iednym mieyściu siedzieć, poszanowała biskupa starego Rzymu dla powagi stolice państwa Rzymskiego, a po nim Konstantinopolsklego, dla tego, iż stolica do Konstautinopola przyniesiona była, co iawnie się znać zwtorego synodu powszechnego, a z kanonu trzeciego, ktory taki iest: „Constinopolitanus episcopus, habeat priores honoris partes post Romanum episcopum, eo, quod sit ipsa Nova Roma". To iest: „Konstantinopolitanski biskup, niech ma pierwsze poszanowanie po Rzymskim biskupie, dla tego, iż Konstantinopol iest Nowym Rzymem".

Toż się daie znać z kanonu 28 synodu powszechnego 4 Chalced., także z synodu powszechnego 6 z kanonu 26, gdzie tak mowią oycowie święci: „Renovantes quae a sanctis centum et quinquaginta patribus, qui in hac a Deo [стр. 414) conservanda et regia urbe convenerunt, et sexcentis triginta, qui Chalcedone convenere, constituta sunt, decernimus ut Thronus Constantinopolitanus aequalia privilegia cum antiquae Romae Throno obtineat, et in ecclesiasticis negotiis ut ille magni fiat, ut qui sit secundus post illum, post quem magnae Alexandrinorum civitatis numeratur Thronus deinde Antiochiae, et post eum Hierosolimitanae civitatis“. To est: „Odnowiaiąc to, co postanowiono iest od świętych oycow stu y pięciudziesiąt, ktorzy w tym miescie Bogiem zachowanym y cesarskim zebrani byli, także y od sześciu set trzydziestu, ktorzy w Chalcedonie zebrani byli, potwierdzamy, aby stolica Konstantinopolska rowne miała przywileia z stolicą starego Rzymu, y w cerkiewnych sprawach, aby takąż miała powagę, iako y ona, gdyż iest wtorą po nim, potym zaś niech stolica liczy się wielkiey Alexandriey, potym Antiochiey, a po niey Jerozolimskiego miasta“.

Z ktorych dowodow iawna rzecz iest, iż mocą y władzą Ducha Świętego cerkiew Powszechna Apostolska postanowiona, pierwsze pasterze mieyscami ich poczciwszy, władzą im iednakową dała. O artykułach wiary y o porządnym życiu chrześciańskim spolnie, aby wszyscy na synodzie generalnym, lubo sami przez się, lubo przez posły swoie, za zgodą wszystkiey cerkwi konkludowali.

Rzekniesz, iż papież miał pierwsze mieysce, tedy nie miał pewney diaecesiey, ale iego wszystek świat był. [стр. 415) Że miał pierwsze mieysce względem stolice państwa Rzymskiego,—o to zgoda; ale żeby nie miał swey stolice ograniczoney na tym świecie, to nie podobna dokazać; gdyż pierwszego synodu powszechnego Nicenskiego kanon 6 obiaśnia, iako Alexandryiski, Antiochiyski y Jerozolimski, pewne maią mieć swoie diaecesie, przykładem Rzymskiego biskupa, ktory na Zachodzie ma swoią praeminentią nad in-

szymi biskupami, co na potym poświadcza novella cesarza Manuela Komnena.

Rzekniesz, iż papież ani za przywileiem Konstantina Wielkiego, ani za powagą synodow tych, lecz per influentiam od Christusa Pana na Piotra świętego, a od Piotra na papieże spadłą, ma primatum, zaczym od Christusa Pana to papieże maią, a nie od kogo inszego.

Odpowiadam.

Naprzod, iż Piotr święty nic nad apostołow inszych nie miał, daleko barziey takiey władzy y absolutum dominium iaką teraz papież nad wszystkim duchowieństwem cerkwi Bożey sobie praetenduie.

Powtore odpowiadam.

Jeżeli immediate na świętego Piotra samego tylko władza, iaką miał Christus Pan, spadła, tedy święty Piotr, gdy po wniebowstąpieniu Pańskim nie był w Rzymie, musiał być głową kościoła, y musiał mieć stolicę swoię, zaczym ten biskup tego miastą, ktory succesorem po nim został, taką potentiam gubernandi miał wziąć, iaką y papież, albo raczey większą, że pierwszą.

[**Стр. 416**). Rzekniesz, iż mogło być w Antiochiey, gdy stolica iego była.

Odpowiadam.

Nim Antiochia przyięła słowo Boże y wiarę chrześciańską, tedy cerkiew była y pasterz był, zaczym Antiochia pierwszą stolicą nazwać się nie może absolute, nisi respective.

Do tego, iako się daie znać, iż nie Piotr święty naprzod Ewangelią do Antiochiey zaniosł, ale ci, ktorzy po umęczeniu Stephana archidiakona rosproszeni byli między narody, przyniesli do Antiochiey z sobą słowo Boże y wiarę chrześciańską, w ktory czas w Jeruzalem był Piotr święty z drugimi apostołami, a w Antio-

chiey naybarziey Barnabas y Paulus pracowali, y tam się naypierwiey chrześcianie mianować poczęli, nim Piotr święty przybył.

Stąd się daie znać, iesliby taka influentia miała być na świętego Piotra samego, o ktorey wy prawicie, tedyby musiało iść, iz w Jeruzalem pierwsza stolica świętego Piotra, a po nim świętego Jakoba brata Christusowego, ktory nie był z liczby dwunastu apostołow, ale z liczby siedmiudziesiąt uczniow, ieżeli ten nie był następcą świętego Piotra, ale immediate Christusa Pana, tedy święty Piotr dla oney władzy nieograniczoney, ut dicitis, ieżeli nie miał pierwszey stolice w Jeruzalem, tedy nigdziey, zaczym ani w Rzymie; a ieśli miał w Rzymie, tedy pierwszą musiał mieć w Jeruzalem, potym w Antiochiey, a na koniec w Rzymie. Jeżeli może się to słusznie nazwać, aby ci dwanaście apostołowie, będąc [**стр. 417**) posłani na wszystek świat, ktory miał z nich być do mieysca pewnego przyłączony. A ieśli pierwsza stolica Jerozolimska, tedy teraźnieyszey patriarcha Jerozolimski miał mieć pierwsze mieysce w cerkwi Powszechney Apostolskiey.

Ale rzekniesz: większa iest stolica Piotra Rzymska, niż Jerozolimska, iż święty Piotr w Rzymie umarł, a nie w Jeruzalem.

Odpowiadam.

Jeżeli dla śmierci Piotrowey Rzymska stolica ma być większa, tedy Jerozolimska nad to ma być większa, iako Christus Pan większy iest nad Piotra, ponieważ Pan w Jeruzalem umarł.

Takowa zaś influentia, aby supra ecclesiam miał być kto z ludzi, iest ens rationis, bowiem Duch Święty inakszą ordinatią chciał mieć, dla tego y Christus Pan nie namienił imo determinatas sedes, lecz na wszystek świat posłał, mowiąc: „Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus Sancti, docentes eos servare omnia, quaecunque mandavi vobis“. To iest: „Idąc tedy nauczycie wszystkie narody, krzszcząc ie w Jmie Oyca, y Syna, y Ducha Świętego, ucząc ie przestrzegać wszystkiego, com wam przykazał“.

Możesz tu zadać to: coż tedy za przyczyna tego, iż święci oycowie papieża głową nazywaią, a nawet y hymny wasze cerkiewne.

[Стр. 417)[1]. Co się tknie oycow świętych, tedy iednym słowem na to odpowiadam.

Dla tego czszczą y poważaią go w listach y pismach oycowie święci, dla czego y synody go poszanowały, a to iest propter sedem imperii Romani, a iednak iako pierwszego in ecclesia non vero supra ecclesiam.

Co się tknie hymnow: Cerkiew Wchodnia Apostolska nigdy tego nie uymowała Piotrowi świętemu, aby nie miał być pierwszym między apostołami, lecz też y tego nie przydawała, aby nad apostołami miał mieć takie absolutum dominium, iakie papież sobie praetenduie nad wszystkim duchowieństwiem cerkwie Christusowey.

Rzekniesz, nazywa go fundamentem y kamieniem.

Jest to tak, ale też y Jana Ewangelistę nazywa fundamentem albo kamieniem, y drugich apostołow, ponieważ pierwszymi są po Christusie Panu, y przez nich się na Christusie Panu cerkiew buduie, a oni są zarowno kamieniami y fundamentem secundario modo,—iako się daie znać z księgi Ziawienia Jana świętego, gdy widział miasto Jeruzalem, z nieba zstępuiące, kształt y figurę cerkwie Christusowey maiące, tak mowi o tych fundamentach y kamieniach tego miasta, Apocal. 21: „Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, et in ipsis duodecim nomina, duodecim apostolorum Agni". To iest: „A mur miasta miał gruntow dwanaście, a na nich dwanaście imion dwunastu apostołow Barankowych".

[Стр. 418). Z ktorego świadectwa iawna rzecz iest, iż święty Piotr ieśli się może nazwać secundario modo fundamentem cerkiewnym, tedy nie sam, ale dwanaście ich; ieśli pierwszy numero, ale nad inszych apostołow bynamniey: takim tedy sposobem hymny naszey cerkwie Piotra świętego secundario fundamentem nie samego, ale z drugimi apostołami, nazywaią pierwszym numero et ordine, a nie ratione absoluti dominii supra alios,—zaczym z hymnow cerkiewnych nic na podporę swoię brać nie możesz.

---

[1]) Ошибка въ подлинникѣ.

Do tego trzeba, abyś naprzod pokazał to, iż przy pierwszym mniemaniu waszym, sam tylko Piotr święty iest successorem Christusowym, a świętego Piotra sam tylko biskup Rzymski, tedy na ten czas będziemy z tobą mowić, a dokąd tego nie dokażesz, szkoda o tym mowy płonney, bo gdyby drudzy, ktorych Piotr święty ufundował, nie byli successorami iego, tedy stolice te nie byliby stolicami apostolskimi, iako Jerozolimska, Antiochenska, y inne, na co sam nie pozwolisz.

A ieżeli są succesorami, tedy teyże mocy y władzy świętego Piotra, iak y papież, są successorami, a zatym rowni są papieżowi we wszystkim propter influentiam; propter vero eminentiam, ieżeli papież pierwsze mieyce ma nad nich, tedy to ex beneficio ecclesiae, ktora iak miała moc iemu pierwsze mieysce dać, tak też miała moc y drugiego iemu porownać. A iako z pewney przyczyny nad inszych pierwsze mu mieysce dała, tak też może z pewnych przyczyn one odmienić.

Z ktorych miar iawnie się to daie znać, iż non ex ratione influentiae, ktorą ma od Piotra, ale ex [стр. **419**) beneficio ecclessiae ma pierwsze mieysce na synodach y w cerkwi, bo być biskupem Rzymskim, mieć moc zupełną do Christusa Pana, to samo iest a Christo per Petrum, iako Alexandryiski, Antiochiyski patriarchowie, y inni maią, ale siedzieć na pierwszym mieyscu y być pierwszym w cerkwi, iest to ex alia w cerkwi ratione, o ktorey się wyżey mowiło, dla ktorey przyczyny nie idzie, aby miał być panem y absolute sprawować cerkwią, bo by takim sposobem nic po synodach, nic po kanonach było, zaczym w iakie by absurda cerkiew miała przychodzić sam uważ, iakoż y za dni naszych wielu rzeczom nieprzystoynym przypatrzyliśmy się, y o wielu inconvenientiach nasłuchaliśmy się.

Rzekniesz: czemuż papież patriarchow składał y poświęcał?

Odpowiadam.

Co się tknie poświęcania, nie tylko papież może, ale y Herakliyski arcybiskup patriarchę Konstantinopolskiego zawsze poświęca,

iednak zatym nie idzie, aby miał być nad nim absolutus dominus, y owszem niżey Patriarchy zawsze na synodzie siada.

Także y papieża biskup Ostieński poświęca, a iednak nie iest nad papieżem dla tego starszym, y dominus absolutus, przeto dato, że to się trafiło per accidens, zatym nulla consequentia, aby miał być papież supra ecclesiam et supra patriarchas. *)

Strony składania tak deklaruiesz: nigdy mocą priwatną swoią papież uczynić nie mogł, ale synody degradowali tych, ktorych postrzegli być haeretikami.

W takim razie nie tylko papież, ale naypośle[**стр. 420**)dnieyszy biskup, trzymaiąc z synodem y mocą tegoż synodu, może y patriarchę y papieża degradować, **) ale żeby sam propria autoritate ieden biskup Rzymski miał patriarchę degradować, żadne prawo nie uczy, y owszem prawo duchowne przeciwnie uczy; nie tylko bowiem patriarchę biskup sam ieden, ale y naymnieyszego kapłana nie może składać, iedno sześć biskupow, a biskupa nayposledznieyszego dwanaście biskupow, iako uczy kanon synodu Kartagin. 12. Coż rozumiesz o patriarchę, aby onego sam biskup Rzymski iedyną y szczegulną osobą ***) degradować miał a propria autoritate et non sinodali: było by to przeciwko iawnemu y iasnemu prawu cerkiewnemu. A ieżeli papież z drugimi degradował, papieżow też z drugimi przeklinano, iako Honoriusza y inszych. Lecz się to ma ściągać dla pewnych przyczyn na osoby, a nie na stolice tych osob,

*) *Замѣч. Саковича:* Insza święcić kogo na episcopstwo, a insza degradować kogo z patryarchostwa albo z biskupstwa, bo tam to officium est ordinis, a składać z przełożeństwa officium jurisdictionis. Może kto kogo święcić na kapłaństwo, albo na episcopstwo, ale nie może go złożyć, tylko ten, ktory iurisdictią nad nim ma, iako papież nad patryarchami Greckimi, a nie patryarchowie nad papieżem.

**) A czemuż się tego żaden biskup albo y synod nie ważył: papieża składać, a papież tak wiele patryarchow składał y wyklinał?

***) Nie iest to szczegolna osoba papież, ale powszechna, y on y synody approbuie albo improbuie.

ktore przez się iako w swey bytności są zupełne, ani iedna drugą posiadać może, ani z iedney druga skrącać, tylko w swey przystoyności każda ma zostawać.

A tak tedy żaden biskup sam ieden tey władzy nie ma, aby miał biskupa degradować, tylko synod albo Ecclesia.

Zatym z tego dowodu twego, ktoryś położył, nulla consequentia.

Concluduiąc my tedy, iż biskup Rzymski pierwszym może być w cerkwi Bożey, może pierwsze mieysce mieć na synodach,*) ale nie iest supra Ecclesiam et supra consilia; a nad to nie iest absolutus Dominus, bo bez drugich na synodach concludować nic nowego sam powagą swoią, tak z strony [стр. 421) artikułow wiary, iako y inszych rzeczy, ktoreby się tykały Powszechney cerkwi, stanowić y wnosić nie może.

Rzekniesz: nie możecie być pod patriarchą, iż on iest w niewoli Tureckiey.

Odpowiadam.

Takaby to twoia ratia była, iako kiedyby kto na on czas mowił: gdy biskup Rzymski był w niewoli pod Gottami y Wandałami, y że dla tego biskupi Polscy nie mogli być pod papieżem.**) Ale iakoby na on czas głupia twoia ratia była, tak y teraz takową zostaię: gdyż władza duchowna do państwa świeckiego przywiązana być nie ma y vicissitudo Ecclesiae nie odłącza żadnego od pasterstwa, ale y owszem w naywiększych przypadkach y trudnościach cerkiewnych, iako pasterz nie powinien odbiegać owieczek swoich, ale dla nich y z nimi pospołu umierać, tak y owieczki pasterza swego, według rzeczonego, Ioan. 10: „Bonus pastor ani-

*) *Замѣч. Саковича:* Nie tylko mieyscem, aley godnością y władzą iest starszym, bo bez iego approbacyi żaden synod nie ważny.

**) Insza do czasu, za dopuszczeniem Boskim, być katolikiem w niewoli pogańskiey albo heretickiey, a insza być y niewolnikiem pogańskim y heretikiem w tey niewoli, iako wasz patryarcha y iego successores.

mam suam dat pro ovibus suis, mercenarius autem et qui non est pastor, cuius non sunt oves propriae, videt lupum venientem et dimittit oves, et fugit, et lupus rapit, et dispergit oves.“ To iest: „Dobry pasterz duszę swoią kładzie za owce, lecz naiemnik y ten, kto nie iest pasterzem, ktorego nie są owce własne, widząc wilka przychodzącego, opuszcza owce, y ucieka, a wilk pożywa y rosprasza owce“.

A o owcach zaś niżey u tegoż Ewangelisty napisano: „Et cum proprias oves emiserit, ante eas vadit, et oves illum sequuntur, quia sciunt vocem eius, alienum autem non sequuntur, sed fugiunt ab [**стр. 422**) eo, quia non noverant vocem alienorum.“ To iest: „A gdy wypuści owce swoie, idzie przed nimi, a owce idą za nim, bo znaią głos iego, ale za cudzym nie idą, lecz uciekaią od niego, bo nie znaią głosu obcych.“

Tak tedy widząc, nic nas nie odstraszy od posłuszeństwa świętego oyca patryarchy Konstantinopolskiego, ponieważ on iest w Duchu Świętym Oycom naszym, iż narod nasz Ruski przez krzest święty urodził Bogu wszechmogącemu, tudzież iest wielkim dobrodzieiem naszym, iż wszelakie do nabożeństwa porządki y do nauki księgi staraniem swoim sam tak doskonale nadał y ugruntował, że nic może byc nad to lepiey. Coż by tu tedy było takiego oyca y dobrodzieia opuścić, do ktorego prawo Boże y prawo przyrodzone nas przywiązało, nic inszego by to nie było, tylko z syna stać wyrodkiem y naśmiać się z oycowskiego utrapienia.

Jest też to iawna wszystkim, iż ktorekolwiek kraie, od ktoregokolwiek patryarchy okrzsczone są, te powinny być pod iego posłuszeństwem, a że nasza cerkiew Ruska iest okrzczona od patriarchy Konstantinopolskiego, o czym czytay kronikarzow Polskich, tedy prawem przynależytym posłuszeństwo iemu oddawać powinniśmy, od ktorego posłuszeństwa żaden nas odwieść nie może, y prożno się kusi.

Ale ty zawsze zwykłeś, iako owa liszka, co utraciła ogon, drugim to zalecać, coś sam nieprzystoynie uczynił. *)

---

*) *Замѣч. Саковича:* Ani nauki żadney, ani katechizmu, ani pomocy żadney odemnie nie macie. Nego consequentiam.

Стр. 423) Rzekniesz nakoniec, że patryarchowie często w heresie wpadaią.

Odpowiadam.

Dicere non probare iest to nugari, trzeba by to ukazać y dowieść czym prawdziwym.

Powtore, by tak było, non afficit to Ecclesiam Universalem, ieśli bowiem papież wasz, iako Urbanus, może zgrzeszyć, a iednak, iako papież, zawsze wam świętym iest, także ieśli też patryarcha, iako Paulus, może być haeretik, Patryarchowstwo iednak nie ma nic dla tego zmazy ani nagany. *)

Niedawnych czasow u was arcybiskup Spalateński Marcus Antonius de Dominis został haeretikiem, iednak to przy osobie iego zostało; a Arcybiskupstwo Spalateńskie, iako nic w tym nagany, ani uymy od was nie poniosło, tak y Patryarchowstwo u nas, ponieważ takowych Cerkiew nasza nie cierpi. **)

Nad to, nie iest u nas takie mniemanie, aby na patriarsze samym Cerkiew miała być zbudowana y żeby na zdanie iednego człowieka miała polegać; mamy bowiem iuż o wszystkich artikułach wiary zupełną y doskonałą naukę co do zbawienia, przez powszechne święte synody oycow świętych approbowaną, także y co do życia chrześciańskiego, tak porządną y świętobliwą nauką oycow świętych podaną mamy, według ktorey, gdyby tak duchowni, tak y

---

*) *Замњч. Саковича*: Wżdyć to naywięcey patriarchow Caregrodzkich było heretikow.

**) Może papież zgrzeszyć, iako człek, ale nie iako pasterz w wierze. A wasz patriarcha, iako człek y iako pasterz, heretictwem grzeszy. Spoletanski arcybiskup, iako particularny iedney dyeceziey biskup zgrzeszył, a patriarcha wasz zowie się uniwersalnym, zaczym większy iego grzech y upadek. Podawno wasza schismaticka obrona, ktorzy nie chcecie mieć iedney naywyższey głowy w cerkwie, przedcię patriarchę swego Konstantynopolskiego nazywacie Oecumenicus, Wsielensky, Powszechny, Uniwersalny, toć iako by głowa.

świeccy, według swoiego powołania żyć chcieli, nie trzebaby świętobliwych chrześcian na świecie. [стр. 424) Do tych tedy kanonow y do tey nauki, iako do kamienia, przez ktory złota probuią, cerkiew wszystkich examinuie, ktory nie według tego wyznania wierzy, y nie żyie sposobem chrześciańskim, za swego nie zna być.

Przeto, maiąc to oboie, co iest potrzebnego do zbawienia wiecznego, od Świętey Stolice Apostolskiey Konstantinopolskiey, a to snać za modlitwami świętego Andrzeia, apostoła Pańskiego, osobliwego patrona narodu naszego Rossyiskiego, ktory Kiiowskie kraie nasze, ieszcze w pogaństwie będące, prowadzony Duchem Świętym nawiedził y w imieniu Christusowym błogosławił, iako pasterz swoich owieczek przyszłych, w succesorach swoich patryarchach Konstantinopolskich, ktorey stolice on iest pierwszym fundatorem.

Żadney tedy potrzeby do papieża nie mamy, a on barziey do nas, bo nie może w cudzą diæcesią nad kanony y prawa duchowne wrywać się. *)



*) *Замѣч. Саковича:* Haereticka conclusia.

УКАЗАТЕЛЬ

личныхъ именъ и географическихъ названій, встрѣчающихся въ „Лиѳосѣ“ и замѣчаніяхъ къ нему

К. Саковича.

I. Личныя имена.

А.

Б.

В.

Г.

Д.

Е.

Ж.

З.

И.

І.

К.

Л.

М.

Н.

О.

П.

Р.

С.

Т.

У.

Ф.

Х.

Ц.

Ч.

Я.

Ѳ.

II. Географическія названія.

А.

Б.

В.

Г.

Д.

Е.

Ж. З. И. І.

К.

Л.

М.

Н.

О.

П.

Р.

С.

У. Х. Ц.

Ч. Ш. Я.

Замѣченные опечатки и недосмотры.

Въ изслѣдованіи:

	Напечатано:	*Должно быть*:
Стр. 24, строка 8 снизу:	передъ.	переходъ.
„ 67, „ 1 сверху:	Арсенія Желиборскаго.	Іеремія Тиссаровскаго.

Въ памятникѣ:

Стр. 309, строка 1 снизу:	836.	868.
„ 356, „ 1 снизу:	1644.	1646.